MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

R—Zs

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

R-Zs

SZERKESZTETTE: FÜR LAJOS ÉS PINTÉR JÁNOS

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

R—Zs

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

R-Zs

SZERKESZTETTE: FÜR LAJOS ÉS PINTÉR JÁNOS

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK R—ZS

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK R—ZS

SZERKESZTETTE:

DR. FÜR LAJOS ÉS DR. PINTÉR JÁNOS

Budapest 1989.

MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK R—ZS

Szerzők:

BÁCSKAI ERZSÉBET
DR. BALASSA IVÁN
BALÁZS GYÖRGY
P. ERMÉNYI MAGDOLNA
ERNST JÓZSEF
FARKAS GYÖNGYI
DR. FEHÉR GYÖRGY
DR. FÜLÖP ÉVA MÁRIA
DR. FÜR LAJOS
V. GÓZ GABRIELLA
DR. P. HARTYÁNYI BORBÁLA
KASSAI M. KATALIN
DR. KNÉZY JUDIT
KOTLÁR KÁROLY
DR. KURUCZ GYÖRGY
DR. LAPOSA JÓZSEF
DR. MÁRTHA ZSUZSÁNNA
DR. MATOLCSI JÁNOS
DR. W. NAGY ÁGOTA
DR. OROSZI SÁNDOR
DR. PÁLMÁNY BÉLA
DR. PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS
DR. PINTÉR JÁNOS
RÉZ GYULA
DR. SZABÓ LÓRÁND
SZÉKELYHIDY IVÁN
SZÖLLŐSY GÁBOR
DR. TAKÁCS IMRE
TAKÁCS ISTVÁN
TARABA MÁRIA
TÖRÖK ZSÓFIA
VAJKAI ZSÓFIA
VEZÉR AMÁLIA
DR. F. VIRÁNY JUDIT

Általános lektor:

DR. VÖRÖS KÁROLY
a történelemtudományok doktora, tudományos tanácsadó, MTA Történettudományi Intézete, Budapest.

Szaklektorok:

DR. FEHÉR GYÖRGY
a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, ny. tanszékvezető egyetemi tanár, Állatorvostudományi Egyetem, Budapest.

DR. GEDAY GUSZTÁV
könyvtárigazgató, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Könyvtára, Budapest.

DR. HORN ARTÚR
akadémikus, ny. tanszékvezető egyetemi tanár, Állatorvostudományi Egyetem, Budapest.

DR. KÁRPÁTI GYÖRGY
a kémiai tudományok kandidátusa, egyetemi tanár, Agrártudományi Egyetem Keszthely, Mezőgazdaságtudományi Kara, Mosonmagyaróvár.

DR. KÉRI MENYHÉRT
a földrajztudományok kandidátusa, ny. tudományos osztályvezető, Országos Meteorológiai Szolgálat, Budapest.

DR. MADAS ANDRÁS
erdőmérnök, ny. MÉM miniszterhelyettes, Budapest.

DR. MATSKÁSI ISTVÁN
a biológiai tudományok kandidátusa, főigazgató, Természettudományi Múzeum, Budapest.

SZUJKÓNÉ DR. LACZA JÚLIA
a biológiai tudományok kandidátusa, igazgató, Természettudományi Múzeum Növénytára, Budapest.

DR. VARGA JÁNOS
a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, ny. tanszékvezető egyetemi tanár, Agrártudományi Egyetem Keszthely, Mezőgazdaságtudományi Kara, Mosonmagyaróvár.

DR. VÖRÖS KÁROLY
a történelemtudományok doktora, tudományos tanácsadó, MTA Történettudományi Intézete, Budapest.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÁCZ GYULA
(1874—1948)

1874. december 25-én Hódmezővásárhelyen született. A kolozsvári egyetemen középiskolai tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. A századforduló idején hosszabb tanulmányutat tett Nyugat-Európában, útja során megfordult Angliában, Franciaországban és Németországban.

Élményei, tapasztalatai hatására a polgári radikalizmus eszméivel jegyezte el magát. Az 1901-ben szerveződött Társadalomtudományi Társaság egyik alapító tagja volt. Rokonszenve a baloldali eszmékkel és a hazai baloldali gondolkodókkal — elsősorban az SZDP balszárnyán álló értelmiségiekkel — 1905 után sem szűnt meg, amikor előbb a Fővárosi Könyvtár könyvtárosaként, majd 1907 és 1915 között a Fővárosi Statisztikai Hivatal titkáraként dolgozott. Az I. világháború utolsó éveiben a hazai politikai élet radikalizálódásának köszönhetően, 1917 szeptemberében választójoggal kapcsolatos intézkedések kimunkálásán dolgozott miniszteri osztálytanácsos rangban, majd 1918 elejétől a miniszterelnökségen miniszteri tanácsosi rangban állt. 1918 decemberében földművelésügyi államtitkár lett, de a Magyar Tanácsköztársaságban nem vállalt közéleti szerepet, a proletárdiktatúra alatt a politizálástól elzárkózott. 1920 májusában nyugdíjazták és életének hátralevő 28 esztendejét teljes visszavonultságban élte le.

1948. november 6-án Budapesten távozott az élők sorából.

Rácz Gyula a XX. század eleji magyar radikális értelmiség tipikus, de egyben tragikus sorsát élte meg. A XIX. század végén, a XX. század elején itthoni olvasmányai és külföldi élményei alapján a társadalom átalakítását céljául tűző eszmék és mozgalmak elkötelezett hívévé vált. Az 1901-ben Társadalomtudományi Társaság néven szerveződő polgári radikálisok folyóiratukban, a „Huszadik század"-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ban új Magyarország felépítésének tervét kezdték kidolgozni, itt jutottak szóhoz egy tudományos diszciplína, a szociológia első hazai művelői is. Kutatásaik egyik sarkalatos pontja az agrárkérdés, a hazai nagybirtokrendszer szerepének vizsgálata volt. Rácz Gyula statisztikai adatokra támaszkodva mutatta ki a magyar társadalomban végbemenő negatív folyamatokat és azok gazdasági alapjait. A múlt és a közelmúlt történelmi eseményeiből levont következtetések alapján úgy látta, hogy a feudális eredetű nagybirtokrendszer felszámolása a demokratikus Magyarország megszületésének legfőbb feltétele. Ennek kutatása során szoros kapcsolatba került az SZDP baloldali teoretikusainak néhány képviselőjével; Szabó Ervinnel, Dániel Arnolddal, és a párt 1907. évi kongresszusán velük együtt készítette el az agrárprogram-tervezetet. Rácz Gyula és elvbarátai olyan agrárreform végrehajtásában látták a kibontakozást, amelyben a nagybirtokot a kisgazdaságokon, kisbérleteken alapuló szövetkezeti rendszer váltaná fel. A német Eduard David elméletével egyetértve, elvetették Marxnak a mezőgazdaságban végbemenő tőkekoncentrációról vallott nézeteit. Rácz is azt vallotta, hogy a mezőgazdaság termelési technikája a kisüzem megszervezését igényli, míg az ipar a nagyüzemét. Így a mezőgazdaságban nem a termelőüzemek koncentrációja, hanem a lehető leggazdaságosabb termelés a végcél.

Tanulmányaiban hitet tett a gazdasági önállóság és politikai függetlenség eszméje mellett. Támadta a közös vámterület megvalósult gyakorlatát, mert ez csak Ausztria számára előnyös. A vámszövetségben az ipar, de még a mezőgazdaság sem kapja azt a védelmet, amit Ausztria élvez — írta —, ezt a számunkra egyértelműen hátrányos szerződést fel kell bontani. Az új, független Magyarországon a „birtokarisztokráciát" a „parasztdemokrácia" váltaná fel és erre az alapra épülhetne a korszerű gyáripar.

Jászi Oszkár vezetésével 1914-ben hivatalos párttá szerveződött Országos Radikális Párt tagjai — így Rácz Gyula is — lehetőséget kaptak arra, hogy a háború utolsó éveiben elképzeléseik egy részét a gyakorlati politikában is kipróbálják, megvalósítsák. A polgári demokratikus forradalomban több képviselőjük; Jászi Oszkár, Rácz Gyula stb. is aktív szerepet játszott, de annak bukása után a Tanácsköztársaság harcaiban már nem vettek részt, néhányan közülük emigráltak, mások — így Rácz Gyula — visszahúzódtak a közszerepléstől. A proletárdiktatúra leverése után a fizikai megtorlást elkerülte, de nyugdíjazásával minden lehetőséget elveszített, hogy a tudományos és a közéletbe visszatérjen.

Főbb munkái:

Gazdasági önállóság alkotja meg nemzeti és világgazdasági függetlenségünket. Bp., 1905. 126 lap.
A magyar földbirtokosság anyagi pusztulása. Bp., 1906. 72 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A cselédtörvényjavaslat bírálatai. Bp., 1907. 36 lap.
Magyarország gazdasági és szociális állapota a XX. század első évtizedében. (In.: Huszadik Század) 1908. II. 439—492. lap.
Jászi Oszkár—Rácz Gyula—Zigány Zoltán: A választójog reformja és a magyarság jövője. Bp., 1908. 82 lap.

Irodalom:

KŐHALMI Béla: Rácz Gyula. HSz. 1948. 453. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÁCZ MIHÁLY
(1885—1957)

1885. január 15-én született. Életrajzi adatközlői Berettyóújfalut jelölik születési helyéül, míg az Állatorvosi Főiskola doktori szigorlati jegyzőkönyve szerint Szomolyom pusztán (Berettyószentmárton területén, Bihar vármegye) született. Fiatal koráról keveset tudunk. Eredeti neve Rosinger Miksa volt, s minden valószínűség szerint 1907-ben magyarosította Rácz Miksára.

Az Állatorvosi Főiskolára 1903-ban iratkozott be reáliskolai tanulmányai után. Harmadéves korában „A gyomor és pankreas nedv fehérje emésztő hatásának időbeli lefolyása" témában Wollár Károly évfolyamtársával közösen megírt tanulmányra 200 koronás jutalmat kaptak. Állatorvosi diplomáját, kitűnő minősítéssel, 1907-ben szerezte meg. Felkészültsége alapján a diploma átvétele után a főiskola állattenyésztéstani tanszékén előbb Monostori Károly, majd Wellmann Oszkár mellett dolgozott asszisztensként, míg 1910-ben tanársegédnek nevezték ki. Közben az Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomáson Tangl Ferenc mellett is tevékenykedett. A tanszéki és a kísérleti állomási munka, az önálló kutatás teremtették meg az alapot, hogy az 1906 óta lehetővé vált állatorvosi doktorátushoz szükséges szigorlatokat életvegytanból, élettanból és állattenyésztésből letegye, valamint a „Nitrogéntartalmú nem fehérjeszerű anyagok értékesülése szárnyasokban" című tudományos disszertációját elkészíthesse, s 1909. októberében „cum laude" minősítéssel megkapta az állatorvosdoktori címet.

Felkészültsége és a főiskolán szerzett gyakorlata alapján 1911 tavaszán a debreceni Gazdasági Akadémia Állattenyésztési Tanszékére nevezték ki tanársegédnek. Ugyanebben az évben a Földművelésügyi Minisztérium 400 koronás ösztöndíjával nagyszabású körutat tett Nyugat-Európa fejlett állattenyésztéssel rendelkező or-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

országaiban, így Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Angliában, Belgiumban és Hollandiában. Útjáról terjedelmes jelentést készített, amelyet 1914-ben már Rácz Mihályra változtatott néven, könyv alakban is megjelentetett. Munkájából már élesen kirajzolódik Rácz Mihály szakmai egyénisége, amely több mint négy évtizedes tudományos, tanári, tenyésztői és szakírói munkásságát, munkamódszerét, szemléletét jellemezte és meghatározta.

Útiprogramját és kritikai értékeléseit elemezve kitűnik rendkívül széles körű szakmai, közgazdasági szemlélete és irodalmi tájékozottsága, megfogalmazódott szakmai célkitűzése: a köztenyésztésben lévő állatállomány értékmérő tulajdonságainak növelése, a tenyésztői-érdekvédelmi szervezetek megteremtése. Jelentése nemcsak a korszerű tenyésztői és tartási technológiák empirikus tapasztalatait összegezte, hanem részletesen elemezte azokat a szervezeti módszereket, piaci ösztönzőket, amelyek lehetővé tették egy-egy terület, fajtakörzet kiemelkedő eredményeinek elérését. Mindezek mellett jelentésében a látottak hazai adaptálásának gondolata, lehetősége is megvillan.

Tanulmányi útjának befejeztével visszatért a debreceni Gazdasági Akadémiára. A következő esztendőben, 1912-ben segédtanárnak, majd 1914-től rendkívüli tanárnak nevezték ki és az állattenyésztési tanszék vezetésével bízták meg. 1918-ban kapta meg nyilvános akadémiai tanári kinevezését és 1938-ig, nyugdíjaztatásáig vezette a tanszék munkáját.

Oktatási tárgyai között tenyésztésbiológia, gazdasági állatfajok tenyésztéstana, takarmányozástan, tejgazdaságtan szerepelt. Mintegy kétezer pallagi gazdát oktatott közel három évtizedes debreceni működése alatt. Nagyszerű előadó volt. Élményszámba mentek ízes humorral, közvetlenséggel megtűzdelt rendkívül magas szintű előadásai, ezeken számos régi növendéke, más évfolyamok hallgatói is részt vettek. Egykori tanítványainak visszaemlékezései szerint előadásain plasztikusan tudott megeleveníteni egy-egy állatot és rámutatni arra, hogy mit várhatunk tőle utódaiban. Tulajdonságait illetően mi az, ami felett szemet hunyhatunk, és miben nem tehetünk engedményeket. Igazi tanár volt, aki mindig tanított, mindig előadást tartott, még akkor is, ha egy-egy volt diákja hívta meg gazdaságába törzskönyvi állatbírálatra, tanácsadásra és a juhok bonítálására. Ezt a munkát a juhászatokban évente végzik el. Feladata, hogy nyírás előtt egy-egy nyáj egyedeinek külsejében megjelenő értékmérő tulajdonságok (gyapjú-minőség, benőttség, küllem, termékenység, báránynevelő képesség stb.) alapján az adott időpontban elvégzett bírálata a tenyésztési céloknak megfelelő szelekciót segítse elő. Mindig szívesen vállalta ezeket a felkéréseket.

Rácz Mihály címzetes igazgatói kinevezéssel 1938-ban történt nyugdíjaztatása után Budapestre költözött. A felszabadulás után újra előadói dobogóra lépett. Számos szaktanfolyamon tartott előadást s a budapesti Kertészeti Főiskola, valamint az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Gépészmérnöki Karának meghívott állattenyésztéstani előadója is volt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Tanári pályafutását, katedráján szerzett tekintélyét méltóképpen egészítette ki tudományos munkássága. A kezdeti években főleg az élettani, takarmányozási és elméleti kérdések kötötték le érdeklődését. Témái a nitrogéntartalmú vegyületek értékesülése, a tejelválasztás, az örökléstan voltak. A húszas évek közepétől kezdve azonban figyelme előbb a juhtenyésztésre, majd a sertés-, főleg a mangalica sertés tenyésztésére irányult. Hatalmas lehetőségeket látott ebben a fajtában, amelyeket az értékmérő tulajdonságok alapján végzett megfelelő szelekcióval kívánt a felszínre hozni. Nemcsak vizsgálataival, s a vizsgálatok eredményeinek közlésével és ismeretterjesztő cikkeinek tömegében foglalkozott ezzel a fajtával, hanem személyesen is bekapcsolódott a tenyésztői munka szervezésébe és végrehajtásába. Konkoly Thege Sándor buzdítására és támogatásával 1927-ben, közreműködésével megalakították a Mangalica Tenyésztők Országos Szövetségét, amelynek keretében megszervezték a fajta törzskönyvezését. Az Országos Törzskönyvi Bizottság megbízása alapján Rácz Mihály készítette el a törzskönyvi előírást. Tevékenyen részt vett az egyesület munkájában, a törzskönyvezésben, a kiállítások szakmai bírálataiban. Rendkívül aktív évei voltak ezek, s munkásságával — a mangalica sertések belső tulajdonságainak vizsgálatával, ezeknek gyakorlati hasznosításával — nagymértékben hozzájárult a mangalica fajtának a 30-as években bekövetkezett javulásához, amely főleg a szaporaság és a malacnevelő-képesség területén mutatkozott meg.

Nyugdíjaztatása után visszavonult, azonban a háború utáni évek újrakezdésének lendülete Rácz Mihályt is fellelkesítette. Nagy lehetőségeket látott a juhok nagyüzemi tartásában. Ennek megfelelő ún. „tömegszelekciós" eljárást dolgozott ki és nyújtott be elfogadásra 1950-ben. Sajnos e korszakban megmutatkozó, esetenként a termelést és a szakmai kibontakozást egyaránt fékező akadályok miatt Rácz Mihály tervezete sem válhatott valóra.

Irodalmi tevékenysége szorosan összefüggött tanári, kutatói és gyakorlati tevékenységével. Első cikkei az „Állatorvosi Lapok"-ban jelentek meg, majd külföldi tanulmányútjáról szóló beszámolói, az állattenyésztés szinte minden területét érintő írásai a „Köztelek", a „Magyar Állattenyésztés", a felszabadulás után pedig az „Agrártudomány" és az „Állattenyésztés" című lapokban láttak napvilágot. Nagyobb szabású munkái tankönyvek voltak, ezen kívül több kisebb könyve a juhtenyésztéssel és mangalica sertéssel foglalkozott.

Rácz Mihály egyik legmarkánsabb alakja volt a két világháború között tevékenykedő állattenyésztőknek. Széles látóköre, gyakorlati szemlélete, következetessége, kreativitása, impulzív vitakészsége, liberális gondolkodása sajátosan ötvöződött humorával, humanitással átitatott nyers modorával. Őszinte tiszteletet, tekintélyt vívott ki magának kollégái és növendékei körében. Jellemzőnek mondható az is, hogy amikor egy-egy neki tulajdonított mondást, történetet, anekdotát elvenetítettek fel, vagy éppen szakmai véleményét idézték, mindig „Rácz Miskának" titulálták.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1956 nyarán alkalma nyílott, hogy közel húsz év után, Angliában élő fiát meglátogassa. Hazatérve teli volt életkedvvel, ám az 1956 végén bekövetkezett családi esemény — lánya és unokáinak külföldre távozása — lesújtotta és szervezetében lappangó halálos betegség végzett vele. 1957. május 21-én halt meg, s a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Főbb munkái:

Külföldi állattenyésztési karcolatok. Bp., 1914. 159 lap.
Magyarország juhtenyésztése. Bp., 1914. 61 lap.
Tejgazdaságtan. A tejgazdasági ismeretek, a vaj- és sajttermelés alapvonalai. Bp., 1923. 163 lap.
A mangalica sertés bírálata és törzskönyvelése. Bp., 1930. 60 lap.
A termelőképességre való tenyésztés jelentősége sertéstenyésztésünkben. Debrecen. 1930. 13 lap.
Adatok a magyar mangalica belső tulajdonságainak ismeretéhez. Szaporaság és malacnevelőképesség. Bp., 1931. 15 lap., (Klny. az Állattenyésztők Lapjából.)
Variációs statisztikai tanulmányok a mangalica sertés belső tulajdonságairól. Bp., 1931. 92 lap. (Klny. a Mezőgazdasági Kutatásokból.)
Újabb adatok a mangalica sertés tejelékenységéhez és malacnevelő képességéhez. 1932. Debrecen. 28 lap. (Klny. a Debreceni Gazd. Akadémia 1931—1932. Évkönyvéből.)
Magyarország mangalica sertés tenyésztése. Bp., 1932. 31 lap. (Klny. az Állattenyésztők Lapjából.)
Rácz Mihály—Tóth Tibor: Adatok a mangalica sertés fajtajellegéhez, másodlagos ivarjellegéhez és konstitutiójához szőrvizsgálatok kapcsán. Debrecen, 1934. 29 lap. (Klny. a Debreceni Gazd. Akadémia Állattenyésztési tanszékéről.)

Irodalom:

TÓTH Tibor: Dr. Rácz Mihály (Nekrológ), Át. 1957.
VINCZE László: Rácz Mihály . . . (Kézirat, 1986. Szerző tulajdonában).
MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÁCZ SÁNDOR
(1861—1915)

1861. augusztus 26-án született a Szabolcs megyei — ma Újfehértóhoz tartozó — Nagyszegegyházán. Származásáról, szüleiről, alsófokú iskoláiról nem rendelkezünk ismeretekkel. 1883-ban szerzett gazdász oklevelet a debreceni Gazdasági Tanintézetben, majd a következő évben elvégezte az egyéves Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamot. 1884-ben a Horváth Géza vezette, Országos Filoxéra Kísérleti Állomás asszisztense lett.

A filoxéra, ez a szőlőn élősködő gyökértetű a múlt század hetvenes éveiben jelent meg Magyarországon. Kezdetben nem tulajdonítottak neki komolyabb jelentőséget, pedig a korábbi években már óriási károkat okozott Nyugat-Európában. Az 1880-as években azonban már hatalmas területeken pusztított, elsősorban a hegyvidéki szőlőket tarolta le, és ezzel történelmi borvidékeink legnemesebb, legértékesebb szőlői vesztek oda.

A filoxéra elleni védekezésnek számos módjával kísérleteztek, de sem az irtás, sem a vízzel való elárasztás, de még a szénkénegezés sem hozott számottevő eredményt. Az újratelepítésre két lehetőség kínálkozott: az egyik az oltás volt, melynek során a gyenge bort adó, de alanyul jól használható amerikai vesszőket alkalmaztak, a másik pedig a homoki szőlőtelepítés. A figyelem azért fordult a homoktalajok felé, mert — külföldi, elsősorban franciaországi példák nyomán — bebizonyosodott, hogy a legalább 75% kvarc tartalmú homokban a filoxéra nem életképes. Magyarországon számos kiváló szakember, mint Cserháti Sándor, Emich Gusztáv, Engelbrecht Károly, Horváth Géza, Koritsánszky János, Korizmics László, Miklós Gyula, rudinai Molnár István, Petrovics István és mások

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mellett Rácz Sándor minden eszközzel és módon támogatta a homoki szőlőtelepítést.

Rácz szakértelmére és tehetségére hamar felfigyelt a földművelésügyi tárca, és a ménesi vincelléri skolában eltöltött egy esztendő után (itt segédtanár volt), 1886-ban borászati vándortanítóvá, a következő évben pedig borászati vándortanárrá nevezték ki. Feladata volt előbb Arad, Temes és Krassó-Szörény, majd Bács-Bodrog, Békés, Csanád és Csongrád vármegyékben a korszerű szőlő- és bortermelés propagálása. 1885-ben jelent meg első jelentős munkája „A phylloxeravész által megtámadott . . . szőlők átalakítása" címmel.

1888-ban a budapesti Állami Vincellérképezdéhez került mint segédtanár, majd három év múlva Fejér, Esztergom, Komárom és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szőlészeti és borászati vándortanárává nevezték ki. 1893-ban szőlészeti és borászati felügyelő lett. Ezekben az években sorra jelentek meg a homoki szőlőtelepítéshez segítséget, útmutatást adó munkái.

Magyarországon korábban is folyt homoki szőlőművelés, de a szőlőtulajdonosok „. . . sohasem gondoltak arra, hogy abból jövedelmet állítsanak elő; főcéljuk csupán az lévén, hogy disznótor, név- és születésnap, esetleg keresztelő, lakodalom stb. elláttassék a szükséges mennyiségű karcos vagy vinkóval" — írta a „Homoki szőlők telepítése . . . " című munkájában. „Ki gondolt arra, hogy helyesen metszik-e a szőlőjét vagy sem?" — tette fel a kérdést. „A mezőgazdaság mellett csak mint ötödik kerék szerepelt a szőlő — s munkáltatása csak akkor teljesíttetett, ha már a mezőn semmi tennivaló nem volt. A szüretelés idejét pedig rendesen a kukoricatörés befolyásolta, vagy előtte, vagy utána. Így aztán megtörtént, hogy néha vadsavanyú szőlőt szüreteltek, máskor pedig megrothadt, vagy összeszáradt kocsányokat." Ezeknek az elmaradott nézeteknek a felszámolására törekedett írásaiban Rácz Sándor. A homoki szőlőművelésről írott könyvei nagyjából hasonló felépítésűek és tartalmúak. Először a filoxéramentes homoktalajok és az oda alkalmas fajták kiválasztásáról ír. Majd ismerteti a homokkötés és a talaj-előkészítés különböző módozatait (szalmakötés, „rozsolás", illetve a homokgyalu használata, földforgatás /rigolozás/). Ezután a szőlőültetés helyes módját adja meg, majd részletesen leírja a homoki szőlő évi munkáit: fedés, nyitás, metszés, karózás, kötözés, válogatás, csonkázás, trágyázás. Végül a szőlők növényi és állati kártevőit, betegségeit és az ellenük való védekezést ismerteti. Rendszeresen írt cikkeket a korabeli gazdasági lapokba, elsősorban a „Borászati Lapok"-ban jelentek meg írásai, melynek állandó munkatársa volt.

Rácz Sándor a gyakorlatban is bizonyította hozzáértését. Az 1890-es évek elején elsősorban az ő tanácsai alapján hozták létre Jálics Géza szőlősgyáli mintaszőlőtelepét. Szőlősgyál a Pest megyei Alsónémedihez tartozó Pusztagyál része volt. A 750 holdas birtok 20%-a volt szőlő, mind immunis homoktalajban, gazdag fajtaválasztékkal. Szőlősgyál a múlt század végén a kecskeméti „Miklóstelep" mellett a tapasztalatszerzés céljából leglátogatottabb szőlősgazdaság volt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A filoxéra által elpusztított szőlők újratelepítéséről az 1986. évi V. t. c., az ún. szőlőrekonstrukciós törvény intézkedett. A telepítőknek ingyenes szaporítóanyagot, hitelt és 6 évi adómentességet biztosítottak. A törvény gyakorlati végrehajtásához nélkülözhetetlen segítséget nyújtott az Engelbrecht Károly által szerkesztett tanácsadó kiadvány, melynek összeállításában jelentős mértékben részt vett Rácz Sándor is. („Útmutatás a szőlőművelésre, különös tekintettel a phylloxera által elpusztított szőlők felújításának előmozdításáról szóló 1896: V. t. cz. végrehajtására.")

Élete utolsó másfél évtizedében figyelme egyre inkább a hazai borok minőségének javítása felé fordult. Évek óta sürgette a borkezeléshez értő szakemberek képzését. Ez végül is 1901-ben megvalósult, amikor létrehozták Budafokon a Központi Mintapince keretein belül a „Pincemesteri Tanfolyamot". Az intézmény igazgatója Rácz Sándor lett. A tanulmányi idő kezdetben egy esztendő volt, majd 1907-től 5 negyedév lett: október 1-jétől a következő év december 31-éig. Felvételi követelmény a 2 éves vincelléri skolai végzettség volt. Évente 15-20 hallgatót vettek fel. Az elméleti oktatás mellett a hangsúly a gyakorlaton volt. A Pincemesteri Tanfolyam több mint 3000 m^2 alapterületű, sziklába vájt pincéjében az állami szőlőtelepeken termett borokat kezelték. A hallgatóknak valamennyi pinceművelet munkáiban részt kellett venniük. Megismerkedhettek az akkor legkorszerűbb borászati gépekkel és eszközökkel. Az intézmény évente több száz esetben adott szaktanácsot, és kéthetes tanfolyamokat is tartottak szőlőbirtokosok, vincellérek, gazdatisztek és lelkészek számára. Az intézményben folyó munkát Rácz Sándor tervei alapján valósították meg. Olyan kiváló tanárokat szerzett meg a tanfolyam számára, mint Kosinszky Viktor, Krámszky Lajos és Pettenkoffer Sándor. (Utóbbi lett Rácz halála után az intézmény igazgatója.) Valamivel kevesebb, mint másfél évtizedig állt Rácz az intézmény élén. Ezalatt több száz pincemestert képeztek ki, akik szerte az országban korszerűsítették a borkezelést. De itt ismerkedtek meg a helyes borkezelés alapjaival sok ezren, köztük szőlőbirtokosok, vincellérek, lelkészek, tanítók, vendéglősök.

A hivatalos elismerések sem maradtak el: 1907-ben központi szőlészeti és borászati felügyelő, 1911-ben királyi tanácsos, 1912-ben országos szőlészeti és borászati felügyelő, majd 1913-ban az állami közpincék főfelügyelője lett. 1908-ban megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.

A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének egyik alapítója, majd igazgatósági tagja, a Magyar Bortermelők Országos Szövetkezetének pedig 1910-től vezérigazgatója volt. Egyúttal igazgatója lett az Országos Központi Mintapincének is, melynek feladata a borok helyes kezelésén túl a borok értékesítése és exportja volt. Rácz Sándor különösen a kivitel érdekében tett sokat. Ekkor kezdte el szorgalmazni a hazai pezsgőipar fejlesztését, de csak a kezdetéig jutott.

1915. augusztus 8-án meghalt Balatonfüreden.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A phylloxeravész által megtámadott vagy fenyegetett szőlők átalakítása. Az Arad-Hegyaljai szőlőbirtokosoknak. Arad, 1885. 25 lap.
Szőlőtelepítések homokterületen, tekintettel a phylloxera elleni védekezésre. Bp., 1890. 83 lap.
Homoki szőlők telepítése, tekintettel a filoxéra elleni védekezésre. Bp., 1891. 115 lap.
Szőlőültetés futóhomokba. Bp., 1894. 61 lap.
Jálics Géza szőlősgyáli szőlőuradalma. (In.: Magyarország szőlőtermelésének múltja és jelene. A „Borászati Lapok" millenniumi száma. Szerk. Baross Károly). Bp., 1896. 155—179. lap.
A homoki szőlőművelés. Bp., 1901. 103 lap.

Irodalom:

DRUCKER Jenő (szerk.): Szőlészetünk haladása. Emlékfüzet. Bp., 1909.
D. J. (Drucker Jenő): Rácz Sándor +. BL. 1915. aug. 15.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RAITSITS EMIL
(1882—1934)

1882. március 8-án született Budapesten. Talán orvos édesapja hivatása is közrejátszott abban, hogy középiskolai tanulmányai után ő is hasonló szakterületet válasszon: 1904-ben kapta meg állatorvosi oklevelét.

A frissen végzett, fiatal állatorvos 1905-től a belorvostani tanszék gyakornokaként kezdett el dolgozni. 1909-ben, immár tanársegédként, az Állatorvosi Főiskola ambulatoriumának és poliklinikájának vezetésével bízták meg. Kinevezése összefüggött azzal, hogy Köves Jánost, az állathigiéniai kutatások magyarországi megteremtőjét, aki 1908-ban az ambulatoriumot irányította, a főiskola ekkor alakult Járványtani Laboratóriumának élére nevezték ki. Raitsits Emil 25 éven át, haláláig vezette e rendelőt, s azt vizsgálóállomásból tudatos fejlesztő munkájával önálló, tanteremmel is rendelkező intézetté alakította. A főiskola tanári karának az állami állatorvosi státuszba sorolásakor őt is „magyar királyi állatorvossá" minősítették. 1910-től a fővárosi Állat- és Növénykert állatorvosi teendőit is Raitsits Emil látta el.

Az első világháborúban polgári állatorvosként az egyik lókórházban teljesített szolgálatot, majd a háború után, 1919-ben az Állatorvosi Főiskola belorvostani tanszékén a belorvostani propedeutika — azaz a belorvostani tanulmányok bevezető, előkészítő tárgya — oktatására kapott megbízatást. 1923 januárjában fogadta el doktori értekezését a főiskola tanári kara, Marek József, a Belorvostani Klinika igazgatója bírálata alapján. Ő bízta meg ugyanis tanársegédét, Raitsits Emilt a lovak kehességének tanulmányozásával még 1904 őszén. A betegség kórtani leírására vonatkozó megfigyeléseit Raitsits először az Állatorvosi Egyesület szakülésén foglalta össze, s eredményei Marek József és Hutÿra Ferenc „Spezielle

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Pathologie und Therapie der Haustiere", illetve Hutÿra „Törvényszéki Állatorvostan" című, 1908-ban megjelent kötetei révén váltak ismertté a szakmai közvélemény körében. Már a tudományos ismeretterjesztés terén végzett munkájához kapcsolódik e kérdés az irányú vizsgálata, hogy palástolható-e a fulladozó ló nehezített légzése, s állatvásárlásnál milyen tünetekről ismerhetők fel a betegség elkendőzésének jelei? Ugyancsak a természettudományi eredmények, a korszerű gazdálkodási ismeretek elterjesztése volt egyik feladata a Földmívelésügyi Minisztérium szervezésében elhangzó rádiós gazdasági előadásoknak, melyekbe Raitsits Emil is bekapcsolódott. 1929-ben a magyar ebtenyésztésről, illetve annak gazdasági hasznáról tartott előadása mintegy összefoglalója a magyar kutyafajták tenyésztése terén végzett munkájának, amely őt a kynológia (ebismerettan) művelésének hazai megalapozójává tette.

1917-ben jelent meg „Felhívás a magyar kuvasz, komondor és puli érdekében" című cikke, s még ugyanebben az évben „A magyar eb" címmel írt a kiváló tulajdonságú magyar kutyafajták elterjesztése érdekében. Felvázolta, hogy a mezőgazdaság két nagy ágazata — az állattenyésztés és a növénytermesztés — változásai, fejlődése hogyan függ össze a kutyafajták kialakulásával, elterjedésével, hogyan jelent meg a pásztor- és terelőkutyák, a komondor és a kuvasz mellett a belterjesség térhódításával összefüggésben a gulyák és kondák őrzésére a pumi, a juhnyájakéra a terelőpuli.

Cikkei, előadásai 1924-ben könyv alakban is napvilágot láttak, „A magyar kutyák" címmel. Magára vállalta a „Magyar kutyafajták törzskönyve" szerkesztését, a magyar kutyafajták tenyésztésének irányítását. Könyvében megállapította a továbbtenyésztés alapelveit: „A magyar kutyatenyésztésnek csakis akkor lesz lényegesen nagyobb gazdasági jelentősége, ha a hazai kutyatenyésztés — a külföldi minta szerint — a célirányosság nélküli kutyaszaporítás teréről a kellő képzettséget feltételező, célirányos és hasznothajtó kutyatenyésztés terére lép." Az általa évente szervezett kutyakiállítások a harmincas évek elejétől az országos mezőgazdasági kiállításokhoz kapcsolódtak. 1930 májusában saját kiadásában jelentette meg „Kutyatenyésztés" című szaklapját, ami 1933 februárjától „Magyar Kutyatenyésztő" címmel, a Magyarországi Telivér Kutyafajtákat Tenyésztők Egyesületeinek Szövetségében tömörült egyletek, társulatok hivatalos lapjaként jelent meg minden hónapban. A Szövetség — amelynek elnöke 1924-től Raitsits Emil volt — részt vállalt az említett kiállítások, bemutatók, versenyek szervezésében is, az első kiállítást 1923 augusztusában szervezték.

Raitsits szakirodalmi munkássága már kutatói pályája elején kibontakozott. Gyakornoki, illetve tanársegédi évei óta jelentek meg írásai az „Állatorvosi Lapok", a „Köztelek", az „A Természet" (az Állat- és Növénykert 1914—1930 közt általa szerkesztett folyóirata) hasábjain. Állatorvosdoktori értekezése elkészítése után, 1924-ben segédtanárrá, 1925-ben címzetes nyilvános rendkívüli tanárrá nevezték ki. A korabeli állatorvosi tudományok jeles képviselőivel dolgozott együtt,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

közülük Marek József és Hutÿra Ferenc nevét már említettük. 1912-ben, az Állatorvosi Lapokban Berrár Mihállyal, a neves állatorvossal „A vérsavó antitryptikus hatásának felhasználása a diagnózis céljaira" címmel közzétett tanulmányukban nem kisebb horderejű kérdéssel foglalkoztak, mint a trypsin (a fehérjét emésztő enzim) hatását gátló, a kahexiával, azaz elerőtlenedést kiváltó, hosszan tartó, az egész szervezet megtámadásával járó betegségeknél (malária, szifilisz, rák) kimutathatóan megnyilvánuló jelenséggel. 1914-ben, a „Kísérleti Közlemények"-ben Schandl Józseffel, a juhtenyésztés és gyapjúvizsgálat kiváló szakértőjével petefészek-átültetési kísérletekről számoltak be. Kotlán Sándor professzor, az Állatorvosi Főiskola Parazitológiai Intézetének vezetője 1923-ban Raitsits Emillel ismertetett egy ritka fonálféreg okozta megbetegedést az „A Természet" hasábjain. Raitsits részt vett Alfred Brehm: „Az állatok világa" című művének 1929. évi, magyar nyelvű kiadásának elkészítésében is. Mivel állatkerti és klinikai munkája során az európai bölény és a kanárik fertőző betegségeivel is foglalkozott, ő írta a 3. kötet „Jakok" és „Bölények", illetve a 8. kötet „A kanári madár" című fejezetét. Az 5. kötet „Kutya-félék" című részében ő készítette el a házikutyákkal foglalkozó fejezetet.

A fertőző betegségek kutatásához kapcsolódó tanulmányait azonban egyre sűrűsödő számban fokozatosan a kutyafajtákkal foglalkozó cikkei váltották fel. Ám ez utóbbiakat a szakmai közvélemény nem kellőképp méltányolta és ez irányú tevékenysége, szervezőmunkája, lapkiadási gondjai nagy időigényességükkel lemaradását okozták kutatói pályáján.

A szakmai mellőzöttség érzete, családi megpróbáltatása (bátyja korai halála) voltak okai Raitsits Emil tragikus elhatározásának. Önkezével vetett véget életének 1934. március 24-én, Budapesten.

Főbb munkái:

A fulladozás elfojtása. Bp., 1923. 71 lap.
A magyar kutyák. Bp., 1924. 230 lap.
A kanári betegségei. Bp., 1927. 148 lap.

Irodalom:

— —: Dr. Raitsits Emil. 1882—1934. ÁoL 1934. 7. sz.
— —: Raitsits Emil dr. Kt. 1934. 27-28. sz.
ABONYI Lajos: Dr. Raitsits Emil. 1882—1934. Ku. 1967. 3. sz.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RAKCSÁNYI LÁSZLÓ
(1901—1967)

1901. október 1-jén született Budapesten. Édesanyja Schiller Gizella, édesapja Ramberger János kisiparos volt.

Az elemi iskolát Budapesten végezte, majd a budapesti Horánszky utcai főreáliskolába járt, ahol 1919-ben érettségizett. 1920-ban beiratkozott a budapesti József Műegyetem vegyészmérnöki fakultására. Egyetemi éveit igen nehéz anyagi körülmények között töltötte, szülei meghaltak, testvéreinél lakott, de egyetemi költségeiről magának kellett gondoskodnia. Emiatt többször félbeszakította tanulmányait és munkát vállalt, hogy a keresett, megtakarított pénzből tovább tanulhasson. Így két évig dolgozott a pesterzsébeti Fegyver- és Gépgyárban, egy ideig mint gépmunkás, majd vizsgáló, végül mint lakatos. Mindezen nehézségek ellenére 1925. április 22-én utolsó szigorlatát is letette és vegyészmérnöki oklevelet kapott. Néhány hónapig egy központi szeszfőzdében helyezkedett el, majd 1926. február 1-jén az Ampelológiai Intézethez vették fel, először mint fizetés nélküli gyakornokot, egy hónapra, majd némi fizetést is kapott, 1929-ben pedig kinevezték állandó minőségű szakdíjnoknak.

1934-ben kísérletügyi segédvegyész, 1936-ban kísérletügyi vegyész, 1939-ben fővegyész lett.

Munkáját a borászati osztályon kezdte, ahol abban az időben főleg borelemzési rutinmunka folyt. Itt is végeztek azonban tudományos kutatómunkát. A hazai borászati kutatás megalapozóival, Requinyi Gézával, Pálinkás Gyulával, dr. Soós Istvánnal dolgozott együtt. 1932-ben új osztály alakult az Intézetben borgazdasági technológia néven, ahol eleinte mint beosztott, később mint osztályvezető működött. Az osztály fő feladata a borgazdasági melléktermékek hasznosítása, az

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ezekkel kapcsolatos vizsgálatok és a szőlőkártevők elleni védőszerek kidolgozása volt, a második világháború kitörése azonban gátolta a kutatások folytatását.

1940 februárjában mint póttartalékost behívták, három hónapos utászkiképzést kapott, majd mérnökkari zászlósként szerelt le 1944 novemberében.

A háború után a Szőlészeti Intézethez került vissza. Ennek kutatóintézetté alakulása után teljes figyelmét a tudományos munkának szentelte. Fő témája ismét a szőlőtörköly és a borseprő értékesítési lehetőségeinek megoldása volt. Először részletkérdéseket kutatott, majd hozzáfogott egy olyan széles körű és átfogó munkamenet kidolgozásához, amely a két említett nyersanyagban rejlő értékes anyagok maradéktalan kitermelését teszi lehetővé. Kutatásaiból ki kell emelni az önantéternek (konyak-olaj) magyarországi nyersanyagokból való előállítását, amelynek igen magas világpiaci értéke van.

A másik megoldandó probléma a borseprő és törköly szesztartalmának oly módon való kitermelése volt, ami egyrészt a többi, visszamaradt alkatrészt teljesen hasznosítja. Ezt a módszert is sikerült kidolgozni, a borseprőnél a vákuumlepárlás alkalmazásával, a törkölynél pedig a kilúgozással és a kilúgozott szeszes lének vákuumban való lepárlásával. A módszer várakozáson felüli eredményeket hozott és alkalmasnak bizonyult más gyümölcscefrék lepárlásánál eddig még nem tapasztalható minőségű párlatok előállítására. Egyúttal azonban nemcsak gyakorlati, hanem tudományos eredményeket is produkált az új módszer, amennyiben bepillantást nyújtott a fiatal párlatok keletkezési viszonyaiba. A közönséges lepárlás esetén ez 95—100 °C, míg a vákuumos lepárláshoz elegendő 35-45 °C, a párlat megőrzi eredeti ízét, jóval kevesebb az aldehidtartalom, amely magas hőmérsékleten bomlástermékként keletkezik. A kísérletek 1952-ig laboratóriumban folytak, 1953 őszén állították fel az első félüzemi méretű, 250 literes vákuumlepárló berendezést Kecskeméten, az 1954 tavaszáig folyamatosan működött. 1955-ben 10 hl-es, 1956-ban 25 hl-es berendezést állítottak üzembe a kecskeméti Gyümölcsszeszipari Trösztnél, Rakcsányi László és munkatársai szakmai irányítása mellett. Az eljárás széles körű alkalmazása a nagyüzemi szőlő- és borgazdaságok kialakulásával vált igazán lehetővé.

A technológia részletes ismertetését Rakcsányi László három jelentős művében publikálta.

Nevéhez fűződik az ioncserélő műgyanták borászati alkalmazásának kidolgozása is.

Az ioncserélő műgyanták és a vákuumeljárás borászati technológiájának kidolgozásán kívül eredményesen foglalkozott a szeszes italok érlelésének gyorsítására szolgáló ultrahang-kezeléssel, valamint külföldi kísérletek mintájára a kékderítéssel.

Kutatómunkájának elismeréséül 1952-ben a Szőlészeti Kutató Intézet vezetőjének tudományos helyettesévé nevezték ki. 1951-ben a Magyar Népköztársaság Érdemérem arany fokozatával tüntették ki. 1953-ban a Tudományos Minősítő

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Bizottság a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatba sorolta. 1958-ban Szocialista Munkáért érdemérmet kapott. 1952-től az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karán vett részt a felsőfokú oktatásban. 1953-tól a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán a szőlő- és borgazdasági technológia meghívott előadója volt, majd 1959-ben a borgazdasági tanszék vezetőjévé, egyetemi tanárrá nevezték ki.

Jelentős szakirodalmi munkássága mellett színvonalas, korszerű ismereteket tartalmazó egyetemi tankönyvet írt. „Borászat" című tankönyve, melyet ő szerkesztett, s munkatársaival együtt készített, 1963-ban jelent meg, s a hazai borászok kézikönyvévé vált. A művet a Mezőgazdasági Könyvkiadó az „Év legjobb szakkönyve" címmel tüntette ki.

Kutatói és oktatói munkája mellett Rakcsányi László jelentős munkát vállalt a különféle szakmai bizottságokban és egyesületekben is. Elnöke volt az 1960., 1962. és 1964. évi Budapesti Nemzetközi Borversenyeknek. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Kertészeti Főbizottságának, elnöke az Országos Borvizsgáló Szakértő Bizottságnak, valamint a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Tudományos Egyesület Borászati Szakosztályának. Nemzetközi megbecsülését bizonyítja, hogy többször volt tagja az OIV (Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Hivatal) borászati munkabizottságának.

Oktatói és kutatói munkásságáért, sokirányú szakmai tevékenységének elismeréséül 1963-ban a Főiskola Tanácsa Entz Ferenc emlékéremmel tüntette ki. Rakcsányi László professzor a magyar borászat kiemelkedő egyénisége volt, kiváló tudós és nagyszerű ember, akit munkatársai, a főiskola hallgatói és az ország borászati szakemberei nagy szeretettel és megbecsüléssel vettek körül. 1967. augusztus 29-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Szőlő- és borgazdasági technológia. Bp., 1952. 255 lap.
Borgazdasági melléktermékek. Bp.,1954. 225 lap.
Szőlő- és borgazdasági termékek különleges technológiája. Bp., 1961. 283 lap.
Borászat II. kiad. Bp., 1967. 598 lap.

Irodalom:

KÁDÁR Gyula: Megemlékezés dr. Rakcsányi Lászlóról. Bg. 1967. 3. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RAPAICS RAYMUND
(1885—1954)

1885. február 15-én született Nagyenyeden (Alsó-Fejér megye, ma: Aiud-Románia). Egyetemi tanulmányait a budapesti és a boroszlói (Breslau, ma: Wroclaw — Lengyelország) egyetemeken végezte. A diploma megszerzése után a budapesti Tudományegyetem Növénytani Tanszékén kedzte el biológusi pályáját, ahol 1906-tól 1907-ig demonstrátorként dolgozott. 1907-ben doktorált. 1907—1911 között Kassán, majd Kolozsváron a Gazdasági Akadémián volt tanársegéd.

Tudományos tevékenysége már kezdetben sokfelé ágazott. Első tanulmányaiban azokkal a növénynemzetségekkel foglalkozott, amelyeknek rendszerezése a sok ellentétes nézet miatt vitás volt. E tárgykörben kiemelkedő a „Sisakvirág nemzetség rendszere" című tanulmánya. Behatóan foglalkozott Magyarország növényföldrajzával is. A hazai flórakutatások eredményei által ismertté váltak az egyes növényfajok elterjedésének határai és a hazai flóra elemei. Ezekre az ismeretekre alapozva munkálta ki Magyarország növényföldrajzi beosztását és szerkesztette flóratérképeit. Ezzel megvetette a hazai növényföldrajz-tudomány alapjait.

1911-ben a debreceni Gazdasági Akadémián a növénytan tanárává nevezték ki. Itt többek között a gazdasági növények kór- és károkozóival, növényvédelmükkel is foglalkozott.

Sokkal jelentősebb azonban „Az Alföld növényföldrajzi jelleme" című, több részletben megjelent nagyobb tanulmánya, melyben az Alföldről kialakult pusztaelméletek cáfolatára törekedett. Előtte a kutatók az Alföld növényvilágának eredetét egyoldalúan vizsgálták és éppen ezért egymásnak ellentmondó elméletekkel magyarázták. Többek között egyesek az Alföld flóráját a délorosz sztyeppék

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

flórájából származtatták. Mások szerint az európai növényelemek jutottak a délorosz sztyeppékre. Rapaics a témát több oldalról közelítette meg. Boncolta a klimatikus, az ökológiai viszonyokat, a növénytársulások egymásra gyakorolt hatását és mindenekelőtt az emberi kéz, illetve a különböző korok gazdasági és szellemi életének tájformáló hatását. A későbbi kutatások ugyan több állítását nem igazolták, műve mégis nevezetes állomása az Alföld növényföldrajzának kutatásában.

1919-ben, a Tanácsköztársaság ideje alatt tanúsított baloldali magatartásáért elvesztette állását. 1920-ban nyugdíjazták, majd Budapestre költözött. Kezdetben magántisztviselőként, 1926-tól 1929-ig pedig a Földtani Intézetben dolgozott. 1925-ben jelent meg a „Növények társadalma" című könyve, mely az első ilyen tárgyú magyar munka volt. Művével a cönológia (növénytársulástan) megalapítója lett. A könyvet később német nyelven is kiadták.

1929-ben elnyerte a Természettudományi Társulat könyvtárosi állását. Itt dolgozott 1948-ig. Tevékenységéről a Társulat évi közgyűlésein számolt be, ahol ismertette a könyvtár gyarapodását, látogatottságát, a kölcsönzéseket. Működése alatt, különösen az első tíz évben, a könyvtár állománya csaknem megtízszereződött. A könyvek és folyóiratok gyarapodásával mintegy 44 000-re emelkedett a kötetek száma. A megnövekedett állomány szükségessé tette a könytár átszervezését és egy új szakozási rendszer kidolgozását. „Könyvtárunk szerzeményei" címmel új sorozatot indított, de a háború miatt csak egy füzet jelent meg. 1938-ban a Társulat Könyvkiadó Vállalatának is vezetőjévé választotta. E tisztségében a megjelenő munkák kiválogatását, sajtó alá rendezését nagy felelősséggel végezte. A Vállalat a külföldi és hazai természettudományos irodalom legkiválóbb termékeit adta ki. Az 1930-as évek végétől nagy súlyt fektettek az oktató, szórakoztató, a természettudományokat népszerűsítő művek kiadására. Egykori méltatója szerint „Gombocz Endre és Rapaics Raymund vezetése alatt élte a Társulat valódi virágkorát".

Hivatalos munkája mellett óriási lendülettel folytatta tudományos tevékenységét. A könyvtári munka csak növelte, szélesítette műveltségét és szerteágazó érdeklődését, tovább fejlesztette írói készségét. A alapkutatásoktól és az általa művelt tudományos területektől fokozatosan eltávolodott és egyre inkább a növényvilág művelődéstörténete felé fordult. E mellett fő feladatának tekintette a természettudományok népszerűsítését is. Több száz cikke, tanulmánya jelent meg a „Természettudományi Közlöny"-ben, a „Botanikai Közlemények"-ben, a „Kertészeti Szemlé"-ben, a „Köztelek"-ben, de közölt tőle a „Magyar Szemle" a Bethlen István politikáját képviselő Szekfű Gyula szerkesztette folyóirat és több más szak- és napilap is. Ismertette a legújabb külföldi eredményeket is. Élvezetes stílusban írt cikkeivel elősegítette a természettudományok iránti érdeklődést.

Művelődéstörténeti munkáiban rendkívül nagy és széles körű ismeretanyagot dolgozott föl. Természettudományi műveltsége mellett figyelemre méltó irodalom-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

történeti, szépirodalmi és képzőművészeti tájékozottsága. A latin és a nyugati nyelvek birtokában, jól ismerte az európai művelődéstörténeti és természettudományi feldolgozásokat. Egyetemes műveltségű polihisztor volt, aki munkáiban harmonikusan ötvözte a természettudományi és a társadalomtudományi ismereteket. Nagy sikerű művei közül különösen figyelemre méltók a Természettudományi Társulat kiadásában megjelent, gazdagon illusztrált kertészettörténti könyvei: „A magyarság virágai" (1932), „Magyar kertek" (1940) és „A magyar gyümölcs" (1940). Mindhárom könyve erőteljesen történelmi szemléletű, a hazai hagyományok ápolását szolgálta.

„A magyarság virágai" című könyvében „eleven képekben" kívánta bemutatni, hogy miként változott az egyes történelmi korszakokban a virágkultusz és ez milyen hatást váltott ki a magyarság körében. A munka szövegében és képeiben egyaránt igen tanulságos, valósággal művészi értékű, mindenkihez van mondanivalója, aki természeti értékeinket védi és tiszteli. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 1986-ban reprint sorozatában újra kiadta. „A magyar kertek" című munkájában a hazai kertművészet, a kertépítés alakulását, fejlődését, egyes főbb elemeit ismerteti a középkori kolostorkertektől kezdődően egészen a 19. században épített közparkokig. Külön hangsúlyozza a kerteknek az egyes korokban betöltött funkcióját.

A hazai gyümölcstermesztés és a magyar gyümölcskivitel az 1930-as években évről évre növekedett. Rapaicsnak „A magyar gyümölcs" című könyvét éppen ezért nagy éreklődéssel fogadták. Áttekintést nyújtott az egyes gyümölcsfajok természetrajzáról, a gyümölcstermesztés kezdeteiről. Részletes ismertetést adott a középkor és a későbbi korok gyümölcseiről, egy-egy gyümölcsfajta származástörténetéről, a szőlőről és nemesítőiről, nagynevű gyümölcsészekről és a századfordulóra kialakított gyümölcskörzetekről. Művét a gyümöcskultúra terjesztésének szelleme hatja át.

Számos művében az egyes növények, különösen a termesztett növények eredetével foglalkozott. Ezek közül is kiemelkedik „A kenyér és táplálékot szolgáltató növényeink története" (1934) című könyve és a „Termesztett növényeink eredete" (1943) című füzete. Munkáiban bővebben fejtegette a különböző származástani kutatásokat. Ismertette az akkor még teljesen új génközpontelméleten alapuló kutatások eredményeit, Vavilov rendszerét, a génközpontok növényeit. Rámutatott arra, hogy a termesztett növények génföldrajzi, származástani vizsgálata új megvilágításba helyezte a termesztett és a vadon élő természetes növényalakok egymáshoz való viszonyát.

A Természettudományi Társulat működése 1944 év végén, 1945 elején teljesen megbénult. Budapest ostroma után Rapaics mindent elkövetett, hogy a Társulat talpra álljon. 1945 nyarán, az első közgyűlésen főtitkárrá választották. A „Természettudományi Közlöny"-t 1946 januárjától újra elindították, de most már „Természettudomány" címmel, melynek szerkesztője is Rapaics volt. 1948-ban a Társu-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lat vezetősége lemondott. Rapaicsot 1948-ban a Magyar Tudományos Akadémia eddigi tudományos munkásságának elismeréséül levelező tagjává választotta. Ettől kezdve, mint a tudománytörténeti bizottság vezetője, kutatásait az Akadéimán folytatta egészen haláláig. Most már különös figyelemmel fordult a biológia történetének kutatása felé. Úttörő munkát végzett a magyar biológia haladó hagyományainak feltárása terén. E témakörből számos cikke jelent meg a „Természet és Technika" és az „Élet és Tudomány" című lapok hasábjain. Ez utóbbinak szerkesztőbizottsági tagja és az „Acta Biologica" szerkesztője volt. Kutatásainak összegzését 1954-ben az Akadémia kiadásában megjelent „A magyar biológia története" című könyvében adta közre. E hézagpótló művében a biológiai ismeretek hazai fejlődését és a különböző korszakok biológusainak munkásságát koruk társadalmi és politikai viszonyainak tükrében értékeli. Munkájában hatalmas biológiatörténeti anyagot gyűjtött össze, egyben jó alapot nyújtott az ilyen irányú, részletekbe menő kutatásokhoz is.

Tervei között szerepelt egy átfogó, részletes magyar biológiatörténet megírása, amelyből azonban csak feljegyzések, részletek készültek el. 69 éves korában, 1954. március 19-én, Budapesten meghalt.

A széles látókörű, nagy tudású, sokoldalú műveltségű, szép stílusú tudóst, a természettudományok egyik legnagyobb magyar népszerűsítőjét, halálakor méltán búcsúztatták, mint a magyar tudományosság „második Herman Ottó"-ját.

Főbb munkái:

A sisakvirág nemzetség rendszere. Bp., 1907. 42 lap.
Magyarország növényföldrajza. Bp., 1910. 79 lap.
Az Alföld növényföldrajzi jelleme. EK. 1918. 1—2. sz. 1—97, 3—4. sz. 1—67. lap.
A növények társadalma. Bp., 1925. 301 lap.
A magyarság virágai. Bp., 1932. 423 lap.
A kenyér és táplálékot szolgáltató növényeink története. Bp., 1934. 192 lap.
Magyar kertek. Bp., 1940. 303 lap.
A magyar gyümölcs. Bp., 1940. 350 lap.
A magyar biológia története. Bp., 304 lap.

Irodalom:

MAUCHA Rezső: Rapaics Raymund 1885—1954. BKl. 1954. II. k. 1—2. füz.
JÁVORKA Sándor: Rapaics Raymund. AE. 1954. 1. sz.
HARASZTY Árpád: Rapaics Raymund akadémikus emlékére. ÉT. 1954. 14. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÁTZ ISTVÁN
(1860—1917)

Sátoraljaújhelyen született 1860. július 30-án (Zemplén vm., ma: Borsod-Abaúj-Zemplén m.), nemesi családból. Apja, Rátz Bertalan kereskedő, gercselyi (Zemplém vm., ma: Gerčel, Csehszlovákia) földbirtokos volt. A középiskolát szülővárosában, a piarista főgimnáziumban, majd Késmárk evangelikus líceumában végezte, itt érettségizett. Késmárki tanárai közül meghatározó szerepet játszott a biológia iránti érdeklődése felkeltésében Fürész Ferenc, a Kárpátok faunájának és flórájának alapos ismerője. Nála lakó tanítványa sokat segített növény- és állattani gyűjteményei létrehozásában.

Budapesten megkezdett orvosi tanulmányait Rátz István 1884-ben betegsége miatt kénytelen volt megszakítani. Egyéves vidéki tartózkodás után visszatérve az egyetemre, 1886 szeptemberében kapta meg orvosdoktori diplomáját. Októbertől Schulek Vilmos tanár szemészeti klinikáján kezdett el dolgozni, ahol 1887. január végéig volt tiszteletbeli gyakornok. Segédorvosként eleget téve egyéves önkéntesi kötelezettségének, Fodor József mellett, az egyetem Közegészségtani Intézetében folytatta pályafutását, immár évdíjas gyakornokként. Az itt töltött közel két év alatt, 1888 márciusában iskolaorvosi és középiskolai egészségtan-tanári képesítést szerzett, ekkori tervei szerint a közigazgatás terén, hivatali orvosi állásban kívánt tevékenykedni. Azonban pályájának új irányt szabtak ugyancsak ez időben folytatott állatorvosi tanulmányai. 1888. október 7-én, tanára, Hutÿra Ferenc ajánlatára kinevezték az Állatorvosi Tanintézet kórbonctani tanszékére segédtanárnak. Az 1880-ban létesített tanszéket Hutÿra vezette, de 1888-ban, Azary Ákos halála miatt a belorvostani tanszék vezetését is rábízták — ezért volt szükség Rátz István megbízatására.

Szakmai ismeretei szélesítése, elmélyítése végett Rátz 1888. november—1889.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

október közt állami ösztöndíjjal külföldi tanulmányúton vett részt. Berlinben bakteriológiai vizsgálatokat végzett és Rudolf Virchow, a Kórtani Intézet igazgatójának előadásait hallgatta. Bécsben, az állatorvosi tanintézet laboratóriumában kórbonctani, kórszövettani és parazitológiai tanulmányokat folytatott, az egyetemen kórbonctant hallgatott.

Rátz István 1890-ben kapta meg állatorvosi oklevelét, s még ebben az évben a nyilvános rendkívüli tanár címet. Az Állatorvosi Akadémián a kórbonctan előadója volt és haláláig vezette e tanszéket. 1892-től, mint az általános kórtan és a kórbonctan nyilvános rendes tanára, előadta a parazitológiát is. E tárgyat kezdetben az 1875 óta önálló stúdiumként oktatott állattan keretében tanították, s csak az 1890—1899 közt fennállott Állatorvosi Akadémián lett külön tantárggyá. Rátz István tanítványai közt találjuk a parazitológia olyan kiváló képviselőit, mint tanársegéde, Kotlán Sándor, valamint Jármai Károly. 1915-től Rátz István adta elő magántanárként e tantárgyat a budapesti egyetem orvosi karán is. Nevéhez fűződik a kórbonctani intézet múzeumának megalapozása, több, mint kétezer preparátummal, képekkel, rajzokkal. Közreműködött a párizsi világkiállítás magyar bizottságában és kiállított kórbonctani és parazitológiai készítményeiért aranyéremmel tüntették ki.

A földművelésügyi miniszter Rátz Istvánt a sertésvészre gyanús esetek központi vizsgálatával bízta meg. Ennek keretében Dániában és Angliában járt, a sertésvész elfojtására alkalmazott intézkedések megismerése végett. 1895-ben Szerbiában, a kormány meghívására vizsgálta az ország állategészségügyi viszonyait.

Az állatorvosi szakoktatás terén is előrehaladást hozott 1848 után a gazdasági egyletek sürgetésére a gazdasági szakoktatás fellendülése. Az állattenyésztés-állategészségügy fejlesztése végett pedig szükségessé vált az állatorvosképzés átszervezése: 1851-ben a Pesti Állatgyógyintézetet különválasztották az egyetemtől. Az önállóság a tanszékek számának szaporodását, azaz a tudományon belüli specializációt és az oktatás színvonalának fokozatos emelkedését vonta maga után. Rátz István tanszékvezetővé történt kinevezése után, 1895-ben Darányi Ignác került a földművelésügyi tárca élére. Támogatásával az állatorvosi szakoktatás fejlődése folytatódott, lehetővé vált az Állatorvosi Tanintézet még 1880/81-ben emelt épületeinek bővítése, korszerűsítése. 1899-ben az Állatorvosi Akadémiát főiskolai rangra emelték.

Rátz István szakmai, tanári működését főként a kórbonctan, kórszövettan és az általános kórtan területén fejtette ki. Vezetésével a főiskola kórbonctani intézete jelentékenyen fejlődött, az eleinte négy-öt, hiányosan felszerelt helyiségből álló osztály tágas laboratóriumokat, megfelelő boncolóhelyiségeket kapott. Az 1901/02, 1902/03 és 1910/11-es tanévekben Rátz a főiskola prorektori tisztét viselte. Sajnos, tervezett állatorvosi kórbonctani és parazitológiai tankönyvének csak anyaggyűjtésével készült el.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1897 augusztusában Rátz István a földművelésügyi miniszter képviseletében részt vett a Moszkvában rendezett XII. Nemzetközi Állatorvos-kongresszuson. A 15 szakosztály közül az általános kór- és kórbonctannal, továbbá a közegészségtannal foglalkozók munkájába kapcsolódott be. Ez utóbbi a szarvasmarhák gümőkórjáról is tanácskozott, s Rátz a tuberkolinoltás jelentőségét felismerve, azt — helyesen — kitűnő védekező eszköznek tartotta e betegség megelőzésére. A közegészségügy érdekében végzendő húsvizsgálatokra a Magyar Országos Állatorvos-Egyesület keretében már 1891-ben felhívta a kormány figyelmét, s egyúttal a húsvizsgálat alapelveit magába foglaló javaslatot készített elő. Ennek alapján Darányi felkérte az egyesületet, hogy a húsvizsgálat országos szervezéséről dolgozzanak ki részletes javaslatot: ez lett később az 1908. évi 54.300 számú körrendelet alapja.

Rátz István 1903-ban lett az MTA levelező, 1908-ban rendes tagja. Székfoglalóját „Az izmokban élősködő véglények és a magyar faunában előforduló fajaik" címmel tartotta meg.

Tudományos munkáit 1906-ban, 3 kötetben adták ki. Irodalmi működése már tanulmányai alatt megkezdődött, útleírásai, egészségtani cikkei a „Fővárosi Lapok"-ban jelentek meg. 1892 óta írt a „Köztelek"-be is. 1898-ig a gyakorlati állatorvoslás külföldön megjelent cikkeit fordította, majd saját kutatási eredményeit publikálta. Kutatásai két nagy területre irányultak. A kórbonctanon és a bakteriológián belül főként a fertőző állatbetegségek esetén előforduló kóros elváltozásokkal foglalkozott. Vizsgálta a veszettség vírusának ellenállóképességét, a betegség okozta, kimutatható kórszövettani elváltozásokat a központi idegrendszerben. A parazitológián belül a leíró morfológia (alaktan) és anatómiai kérdések állottak vizsgálódásai középpontjában. Egy új genus (nem) és 15 új species (faj) leírása fűződik nevéhez az állati élősködők kutatásában. Az élősködők közül kiváltképp az élősködő férgek (mételyfélék, galandférgek, fonálférgek) és az élősködő véglények (protozoa) csoportjait tanulmányozta. A gerincesek — főként az emlősök — izmaiban élősködő Sarkosporidium-véglények addig ismert 5 faját további kettő leírásával bővítette. Az általa vizsgált állatbetegségek körébe tartozott — a már említett veszettségen és sertésvészen túlmenően — a lovak tuberkolózisa, a bivalyok barbone-betegsége (vagyis a pasteurellosis, a Pasteurella-baktérium okozta különféle betegségek közé tartozó „bivalyvész"). Kutatta a száj- és körömfájás elleni immunizálást és a szárnyasok járványos betegségeit, a lehetséges védekezési módokat.

1904-ben megbízták a javaslatára felállított Halkórtani Állomás vezetésével. A külföldi halbiológiai és halkórtani intézetek tanulmányozása után, az Állatorvosi Főiskola kórbonctani intézetében laboratóriumot rendeztetett be, s közel harminc közleménye látott napvilágot e nálunk addig kevéssé kutatott szakterületen. Lóczy Lajos javaslatára tervbe vette a Balaton tudományos tanulmányozását, id. Entz Géza felkérésére pedig elvállalta a balatoni halakon élősködő férgek ismerte-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tését. E munka keretében 12 nemhez tartozó 17 féregfajt írt le. Alfred Brehm „Állatok világa" című könyvének 1907. évi magyar nyelvű kiadásában ifj. Entz Gézával együtt írták az „Alsórendű gerinctelen állatok" című fejezetet a 10. kötetben.

Rátz Istvánt 1903-ban a belügyminiszter az Országos Közegészségügyi Tanács, a földművelésügyi miniszter az Országos Állategészségügyi Tanács tagjává nevezte ki. A nemzetközi állatorvos-kongresszusok „Commission Internationale Permanente"-jének tagja, másodtitkára volt, ő szervezte 1905-ben a VIII. Nemzetközi Állatorvosi Kongresszust. Számos hazai és külföldi (olasz, francia, német, amerikai) egyesületben, társulatban (állatorvosi tisztivizsga-bizottság, OMGE, Országos Halászati Egyesület, Baromfitenyésztők Országos Egyesülete, Magyar Földrajzi Társulat) tevékenykedett, főtitkára volt a Magyar Országos Állatorvos-Egyesületnek, elnöke a Magyar Természettudományi Társulat Állattani Szakosztályának. E munkájában társadalmi téren is kamatoztatni kívánta tanári, tudósi tapasztalatait, szaktudását, ám sokirányú közéleti tevékenysége túlságosan is időigényesnek bizonyult. Ehhez járult még szerkesztői működése („Veterinarius", majd „Állatorvosi Lapok" és e folyóiratok mellékletei: „Közlemények az Összehasonlító Élet- és Kórtan Köréből", Állatorvosi Kézikönyvtár; Tangl Ferenccel, Hutyra Ferenccel és Zimmermann Ágostonnal dolgozva együtt). 1897—1903 közt „Állategészségügy" címmel külön havi folyóiratot is adott ki. Az 1911-től megjelenő Révai Nagy Lexikona állatorvosi szakszerkesztője is Rátz István volt. Szerkesztőbizottsági tagként közreműködött a „Journal of Parasitology" és az „Österreichische Wochenschrift für Tierheilkunde", továbbá olasz és német szakfolyóiratok kiadásában.

E sokirányú, túlfeszített munka hamarosan aláásta egészségét. Állapotában gyökeres javulást az adriai és tátrai gyógykezelések sem hoztak. 57 évesen, 1917. február 28-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái.

A szárnyasok kolerája (Baromfivész). Bp., 1891. 41 lap.
A baromfiak fertőző betegségeiről. Bp., 1894. 18 lap.
A sertésvész. Bp., 1896. 270 lap.
Az öröklés és kórtani jelentősége. Bp., 1902. 55 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

HUTŸRA Ferenc beszéde Rátz István ravatalánál, 1917. III. 2-án. AÉ. 1917. 28. k. 3. f.
P. T.: Rátz István dr. meghalt. Kt. 1917. 9. sz.
HUTŸRA Ferenc: Rátz István levelező tag emlékezete. Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. MTA Emlékbeszédek. Bp., 1918. 17. k. 19. sz.
ZIMMERMANN Ágoston: Dr. Rátz István emlékezete. Bp., 1926.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÁZSÓ IMRE ID.
(1873—1922)

1873. július 20-án született Kisújszálláson. Középiskolai tanulmányait szülőhelyén és Iglón (ma: Spišská Nová Ves — Csehszlovákia) végezte. A magyaróvári Gazdasági Akadémián 1894-ben szerzett diplomát és Cserháti Sándor professzor mellett maradt akadémiai ösztöndíjasként a növénytermesztési tanszéken. Több mint tíz évig volt a nemzetközileg elismert szaktekintély közvetlen munkatársa. A tanszéki légkör, az oktatás és a kutatás szoros kapcsolatának nap mint nap tapasztalt ereje maradandó hatással volt későbbi munkásságára. Élete végéig példaképének tekintette Cserhátit a növénytermesztési kísérletek vizsgálatában, szakírói működésében és később a növénytermesztési tanszék élén, a gazdászhallgatók oktatásában.

1896-ban és 1897-ben „gazdasági tanintézeti intézőségéd" beosztásban több alkalommal tanulmányozta a német-, a cseh- és a morvaországi cukorrépa-termelő birtokok munkáját, a termelők és a cukorgyárak kapcsolatát. 1898-ban a földművelésügyi miniszter — meghagyva korábbi kinevezését — a magyaróvári Növénytermelési Kísérleti Állomás „segédjévé" nevezte ki. Rövidesen ő lett az állomás helyettes vezetője. Ebben a beosztásban kezdte el a mezőhegyesi állami ménesbirtokon a cukorrépa nemesítését. 1900-ban a debreceni Magvizsgáló Állomás vezetője lett. Még ugyanabban az évben áthelyezték a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézethez a „tanintézet rendes tanára" beosztásban. 1902—1904 között pedig hasonló beosztásban a kassai Gazdasági Tanintézet növénytermelési tanszékén dolgozott. Ezután visszatért Magyaróvárra és a nyugalomba vonult Cserháti Sándortól átvette a növénytermelési tanszék irányítását. 1919—1920 között a megbetegedett Újhelyi Imre igazgatót helyettesítette az akadémia vezetésében. 1919 tavaszán az akadémiát főiskolai

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rangra emelték és ezzel egyidejűleg Rázsót dékánná választották. A Tanácsköztársaság leverése után az akadémia főiskolai rangja megszűnt és ezzel egyidejűleg Rázsó dékáni megbízatása is. A továbbiakban tanszéki munkakörén kívül más ügyekben nem vett részt.

Rázsó mintegy 27 évig — korán bekövetkezett haláláig — dolgozott a felsőfokú mezőgazdasági oktatás területén, s ebből 23 évet a magyaróvári Gazdasági Akadémián. Ez idő alatt nagy szakmai tudással, kitűnő pedagógiai rátermettséggel oktatta a növénytermeléstan tárgykörét. Előadásain a tananyagot a kísérleti téren és a termelésben szerzett tapasztalataival és a legújabb külföldi kutatási eredmények, módszerek ismertetésével egészítette ki, tette színessé.

Kísérletező szenvedélyével számos növendékét bekapcsolta a tanszéki munkába, akik később maguk is a hazai növénytermesztés fejlesztésének „apostolaként" a mezőgazdaság ágazatainak tudományos kutatását választották hivatásul. Fia, Rázsó Imre a mezőgazdasági gépek fejlesztésével és a gépészmérnökök oktatásával szerzett kiváló érdemeket.

Életpályája Cserháti mellett kedvezően indult. Hallgató korától részt vett a tanszék mellett működő kísérleti állomás munkájában, amelynek feladatai már ebben az időszakban határozottan kirajzolódtak. Közülük a hazai termesztésbe vont növényfajok és -fajták megfigyelése, a szervezett vetőmagtermesztés kialakítása, a rét-legelőművelés tanulmányozása és nem utolsósorban az akkor még kevésbé ismert műtrágyák hatásának, a talajerő-utánpótlás módszereinek vizsgálata volt az elsődleges feladat. Mindezek mellett a tanszék és a kísérleti állomás dolgozóira hárult a mezőgazdasági tudományok népszerű ismertetése és a mezőgazdasági szaktanácsadás.

Cserháti a sokszínű feladatok végrehajtásával fiatal munkatársait bízta meg, és következetesen számon kérte tőlük a végzett munkák eredményének összegezését is. Pályakezdése első éveiben így kapcsolódott be a Cserháti által elindított és kiértékelt réttrágyázási, szőlőtrágyázási kísérletekbe, a szuperfoszfát hatékonyságának vizsgálatába, a szikes talajok javítására irányuló talajjavítási kutatásokba. Részt vett a hazai cukorrépamag-termelési, a zabtermelési és a homoki borsóval beállított kísérletek munkálataiban.

Ezekkel egyidejűleg önállóan értékelte a termelők közreműködésével végzett kísérletek adatait, amelyekben Cserháti Sándor irányításával rajta kívül Gyárfás (Grünwald) József is közreműködött. A reá bízott feladatok és a vele szemben támasztott követelmények nagyságára utal, hogy alig négy évvel a diploma megszerzése után öt kísérletsorozat értékeléséről jelent meg dolgozata az 1897-ben alakult Mezőgazdasági Kísérletügyi Központi Bizottság szerkesztésében kiadott „Kísérletügyi Közlemények" első kötetében. (1898) Közülük elsőként az 1894/95 évben beállított műtrágyázási kísérleté, amelyet a magyar és az erdélyi vármegyékben mintegy háromszáz, a kísérleti munkában önként részt vevő termelő bevonásával valósítottak meg. Rázsó a nagyszámú adatok összegezéséből kimutatta, hogy a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

műtrágyázás — magas költsége ellenére is — a kísérletek többségében növelte a búza és a rozs termesztésének jövedelmezőségét. Ma is helytállóak megállapításai, hogy a talajra kiszórt szuperfoszfát hatását lényegesen befolyásolja a talaj tápanyagkészlete és az időjárás.

Számottevőek a különböző növényfajokkal, -fajtákkal végzett termesztési kísérleteiről készített beszámolói. A felvidéki területekre alkalmas vetőburgonya kiválasztásához több külföldről származó fajtával beállított termesztési kísérleteket értékelt, és vizsgálta a burgonyagumók beltartalmi értékét is. 1897-ben a „bristol" és a „nemesített kanadai kukorica" hazai hozamáról, tenyészidejük megállapításáról közölt adatokat. Mivel ezekben az években a rétek és a legelők nagy kiterjedésű feltörése miatt több gazdaságban takarmányhiánnyal küzdöttek, a kísérleti állomás külföldi takarmánynövények meghonosítása céljából is állított be kísérleteket.

1896-ban az addig kevésbé ismert, Algírból származó nyúlszapukát vizsgálták. Az eredmények kiértékelése után Rázsó részletesen ismertette a kedvezőtlen adottságú talajokon is termeszthető takarmánynövény elterjesztésének előnyeit.

A kísérleti állomás 1896-ban és 1897-ben ugyancsak országos kísérletben vizsgálta a borsós csalamádé termesztésének hasznát. A fehérjében gazdag keveréktakarmánynövényt a homok talajokon javasolta termeszteni. Németországi kísérletek nyomán szöszös bükkönnyel is végeztek termelési kísérleteket, amelynek elterjesztését azokra a területekre javasolta, ahol az őszi borsós bükköny nem adott jó termést. Cserháti Sándorral közösen vizsgálta a Németországból származó „Selchowi árpa" termesztésének hazai lehetőségeit, és összehasonlító kísérletek alapján értékelte az ugyancsak német származású „Petkusi rozs" tulajdonságait.

Különböző talajféleségeken vizsgálta a réttrágyázási kísérletek utóhatását. Kutatásai kiterjedtek a műtrágyázásnak a szőlő és gyümölcsfák terméshozamát befolyásoló hatásának vizsgálatára is. A növénytermelési és kísérleti állomás keretén belül elindított kíséretsorozatok eredményei elsőként szolgáltattak tudományosan feldolgozott adatokat a szőlőültetvények és a gyümölcsösök talajerő-utánpótlásához.

Munkássága során elévülhetetlen érdemeket szerzett a cukorrépa-termesztés hazai fogyatékosságainak feltárásával és a cukorrépa növény szakszerű nemesítésével. Az 1880-as években fellendült, majd néhány év múlva megtorpant hazai cukorrépa-termesztés arra késztette Cserhátit, hogy munkatársai közreműködésével kivizsgálja a nyugati országokban jól jövedelmező ipari növény hazai termesztésének problémáit. Kezdeményezésére 1882-ben Károly Rezső tanársegéd, majd 1896-ban és 1897-ben Rázsó Imre tanulmányozta a németországi cukorrépatermesztés és -feldolgozás helyzetét. Az ott szerzett tapasztalatai alapján írta meg „Czukorrépa-magtenyésztés és a czukorrépa átadás bajai" című könyvét, amelyben elsőként közölt részletes adatokat a növény termesztéséről, a répamag és a dugvány szaporításáról, a termelők és a feldolgozóipar közötti ellentétek okairól. 1898-ban a kísérleti állomás vezető helyetteseként pedig a mezőhegyesi állami

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ménesbirtokon megkezdte a növény nemesítését. Példáját több nagybirtokon követték és végül nem rajta múlt, hogy ezen a téren nem érhetett el átütő eredményeket. A cukorgyárak monopolhelyzetét a századforduló kezdetén nem sikerült megtörniük és a cukorrépa szaporítóanyag még a következő évtizedekben is külföldről származott.

Tanszéki munkája mellett az 1900-as években is változatlan törekvéssel végezte növénytermesztési kísérleteit. Ebben segítségére voltak a korábban Óváron végzett birtokosok, gazdatisztek. Tevékenységéről a „Köztelek"-ben, a „Kísérletügyi Közlemények"-ben, a „Mezőgazdasági Szemlé"-ben jelentek meg dolgozatai, de egyre nagyobb teret kapott szakírói munkájában korábbi kutatási eredményeinek könyvekben való megjelentetése is. A takarmánynövényekkel végzett kísérletei alapján „A legfontosabb szálas takarmánynövények" címmel írt könyvet. A gazdasági akadémia hallgatói részére pedig elkészítette „A rét- és legelőmívelés kézikönyve"-t. Érdeme, hogy ebben, a növényi és a művelési ismereteken túlmenően részletesen foglalkozott a rét öntözésének technikai és gazdasági kérdéseivel is.

A kistermelők részére „A tengeri termesztése" címmel írt népszerű könyvet. Ebben több, ma már ismeretlen fajtáról is beszámolt: az „ugron", a „lészai féle magyar", a „saági", a „zsombolyai javított puhaszemű", a „yozvai aranybánya sárga lófogú" kukoricákról. Ugyancsak népszerű formában írta meg „A burgonya termesztése", és „A cukorrépa termesztése" című könyvét. Szakirodalmi munkásságát az I. világháború kitörése jelentősen megzavarta. A gazdasági akadémia éveken keresztül nehéz anyagi körülmények között működött, a hosszabb időt igénylő kutatásokra nem volt lehetőség. Elmaradtak a századforduló idején még oly nagy lendülettel végzett növénytermesztési kísérletek, közös tudományos munkák a debreceni, a kassai, a keszthelyi és kolozsvári társintézetekkel.

A Tanácsköztársaság leverése után elmarasztalták az akadémia átalakításában való közreműködéséért. De azért is, mert kiállt tanártársai és hallgatói mellett, akik a Tanácsköztársaság ideje alatt vezető szerepet töltöttek be. A vele szemben tanúsított magatartást nem tud elviselni. Egészségi állapota megromlott és rohamosan hanyatlott.

Utolsó éveiben erejét már csak az oktatás színvonalának visszaállítására és megtartására fordította. A magyaróvári Gazdasági Akadémia professzora, a hazai növénynemesítés egyik úttörője még nem volt ötvenéves, amikor 1922. április 15-én Budapesten elhunyt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Czukorrépa-magtenyésztés és a czukorrépa átadás bajai. Német- és csehországi tanulmányai alapján. Bp., 1899. 165 lap.
A műtrágyázásról, különösen pedig a szuperfoszfát alkalmazásáról. Magyar-Óvár, 1899. 15 lap.
A legfontosabb szálas takarmánynövények termesztése. Kolozsvár, 1901. 48 lap.
Rét- és legelőmívelés kézikönyve. Magyar-Óvár, 1906. 190 lap.
A Kőszegi-féle talajmívelő motorral végzett kísérletek eredményei 1910-ben. Bp., 1911. 24 lap. (Klny. a Köztelekből)
A tengeri termesztése. Bp., 1912. 27 lap.
A szálas takarmánynövények termesztése. Bp., 1912. 28 lap.
A burgonya termesztése. Bp., 1912. 24 lap.
A czukorrépa termesztése. Bp., 1912. 20 lap.

Irodalom:

FABRICIUS Endre: A magyar növénynemesítés. Bp., 1921.
ROTHMEYER Imre: Rázsó Imre. Kt. 1922.
VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . A Mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola 150 éve. Bp., 1968.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÁZSÓ IMRE IFJ.
(1904—1964)

1904. október 14-én született Kassán. Apja id. Rázsó Imre a kassai Gazdasági Tanintézet, majd a magyaróvári Gazdasági Akadémia tanára, a hazai növénynemesítés (főleg cukorrépa) egyik kiemelkedő egyénisége volt. Középiskolai tanulmányait a magyaróvári főgimnáziumban végezte. Érettségi vizsgája előtt nem sokkal apja meghalt, így a család nehéz anyagi körülmények közé került, hiszen az ifjú Rázsónak még négy testvére volt. Ennek ellenére 1922 és 1926 között jó eredménnyel végezte el a Műegyetem gépészmérnöki karát.

1927-ben az Első Magyar Gazdasági Gépgyár műszaki irodájához került. Itt több nagy hazai malom felújításának tervezési munkálataiban vett részt, majd egy év után már önálló feladatokat is kapott. Egyedül készítette el több kisebb bulgáriai és szlovákiai malom terveit. Ezeken kívül vetőmagtisztító, rizshántoló és arankanemesítő gépek szerkesztését végezte, de részt vett különböző lisztkezelési kísérletekben is.

1929-ben Bánvárth Sándornak, a magyaróvári Gazdasági Akadémia igazgatójának meghívására az akadémiára került tanársegédnek a műszaki tanszékre, s egyúttal asszisztensnek nevezték ki a tanszékhez kapcsolt Gépkísérleti Állomásra. Önéletrajza szerint Magyaróvárra kerülésében döntő szerepe volt annak, hogy apja, valamint nagybátyja — Kosutány Tamás, a híres agrárkémikus — évtizedekig Magyaróváron tevékenykedtek, s Rázsó számára vonzóvá tették a tanári és kutatói munkát.

Hogy ismereteit tovább gyarapítsa, 1931-ben elvégezte a magyaróvári Gazdasági Akadémiát is. Oktatói munkája során vezette a géptani, a gazdasági építészeti és a földméréstani gyakorlatokat (ez utóbbinak előadója is volt), gőzgép- és traktorkezelői tanfolyamokat tartott a hallgatóknak. A Gépkísérleti Állomáson

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

éveken keresztül folytatott kísérleteket fagázas traktorokkal. Az összes méréseket — beleértve a gázelemzéseket is — teljesen egyedül végezte. Mindezeken túlmenően aprólékos kísérleteket folytatott különböző rendszerű és típusú vetőgépekkel, behatóan vizsgálta a cséplési szemveszteséget.

A két világháború között Magyarországon a mezőgazdaság gépesítésének fejlődése a gazdasági válság idején megállt, csak az 1930-as évek közepétől kezdődött lassú felemelkedés. Egyedül a traktorok száma gyarapodott az átlagosnál nagyobb mértékben. Rázsó 1937-ben egyéves amerikai ösztöndíjjal az Egyesült Államokba utazott, ahol az ottani mezőgazdasági gépgyártást — mindenekelőtt a traktorgyártást — tanulmányozta. Sorra járta az USA jelentősebb mezőgazdasági gépgyárait, az állami egyetemeken működő mezőgazdasági géptani intézeteket, s számos kísérleti gépbemutatón is részt vett. Ezeken kívül behatóan tanulmányozta a talajerózió pusztító hatását és az ellene való különböző védekezési módokat.

A sok hasznos tapasztalatot hozó tanulmányút befejezése után a hazatérő Rázsó — mivel az óvári akadémián tapasztalatai alkalmazására kevés lehetőséget látott — elfogadta a Hoffher-Schrantz gyár ajánlatát, és 1939 elején önálló mérnöki beosztásban az üzem alkalmazottja lett. Először a traktorszereldében és a próbaműhelyben dolgozott, s alaposan megismerkedett a gyár egyik fő termékével, az izzófejes traktorral. Vizsgálta az üzemben levő traktorok műszaki állapotának alakulását, szántási és cséplési kísérleteket végzett. Közben egyre inkább bekapcsolódott a traktorfejlesztési kutatásokba. 1941-ben a gyár főmérnökévé nevezték ki, egyúttal megbízták a szervizosztály vezetésével és a traktorpróbaműhely irányításával is. Így közvetlen kapcsolatba került a traktort használókkal, s ez segítette a korszerűsítési és gyártmányfejlesztési munkákban. Közben sorra jelentek meg mezőgazdasági gépészeti cikkei a „Cukorrépa", a „Köztelek" és a „Mezőgazdaság" hasábjain. 1938-ban szerzőtársaival közösen írta meg a „Gazdálkodás dióhéjban" című népszerűsítő munkáját, amely 1943-ban már harmadik kiadásban jelent meg.

A II. világháború következtében a fontosabb mezőgazdasági gépek és eszközök mintegy 30%-a használhatatlanná vált. A nagy gépek jelentős részéről a mozdítható alkatrészeket széthordták, műszakilag használhatatlanná tették. Sürgős feladat volt a gépek gyors javítása, üzemanyaggal történő ellátása és mielőbbi munkába állítása. Ennek érdekében 1945 júniusában a Földművelésügyi Minisztériumban Gépesítési Ügyosztályt létesítettek, melynek megszervezésével Rázsó Imrét bízták meg. Ezzel egyidejűleg az Újjáépítési Minisztérium is felkérte szaktanácsadónak mezőgazdasági gépészeti ügyekben. Ekkor dolgozta ki a felszabadulás utáni magyar mezőgazdaság első gépesítési tervét, amit azután a hároméves, majd az első ötéves terv kidolgozásánál messzemenően figyelembe vettek.

1946-ban visszatért a tanári pályára: az 1945-ben újonnan létrehozott Agrártudományi Egyetem Kertészeti és Szőlészeti Karán a műszaki tanszék vezetője lett.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ezzel párhuzamosan oktatott a Mezőgazdaságtudományi Kar géptani tanszékén is.

Nemcsak a különböző mezőgazdasági gépek korszerűsítésével, hanem — figyelembe véve a földrefom révén jelentősen megszaporodott számú kisgazdaságok igényeit — az egyszerűbb földművelő eszközök jobbításával is foglalkozott. Ezért folytatta az 1930-as években megkezdett kísérleteit és kutatásait a kézikapák korszerűsítésére.

Rázsó Imrének is szerepe volt abban, hogy a gépesítés fő bázisát képező traktorgyártást sikerült hamarosan helyreállítani. 1949-re a traktorok száma közel kétszerese lett az 1945. évinek, nagy részük az időközben sorra létrehozott gépállomásokra került. Ugyanakkor a munkagépek (cséplő- és aratógépek) fokozatosan elavultak, újakat pedig nemigen gyártottak.

E gondok, és az ország előtt álló egyéb mezőgazdasági gépesítési feladatok tudományos szintű megoldása érdekében hozták létre 1949-ben a Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézetet. Vezetésével Rázsót bízták meg, aki 1956-ig állt az intézmény élén. Az Intézet fő feladatául a fejlesztési kérdések fontossága mellett, a gépek minőségének ellenőrzését és az élőmunka termelékenységének növelését eredményező kutatásokat jelölték meg. Ugyancsak 1949-ben hívták meg a Műszaki Egyetem Mezőgazdasági Géptani tanszékére előadónak, a következő évben pedig a tanszék vezetője lett, s itt dolgozott haláláig.

Szervezője és irányítója volt a hazai munka- és erőgépfejlesztési kutatásoknak. Már az 1950-es évek első felében sürgette a teljes gépesítést: „... a nagyüzemi szocialista mezőgazdaságban az egyes termelési folyamatok egymásba kapcsolódó műveleteit kellőképpen összehangolva, komplex módon kell gépesíteni; tehát az egyes részműveletek gépesítésénél arra kell törekedni, hogy az utána következő művelet is — egészen a legvégsőkig — minden kézi munka kikapcsolásával, géppel legyen elvégezhető". Hangsúlyozta, hogy „... a mezőgazdasági gépesítés alapgépe a traktor, amely szinte az összes szabadföldi termelési művelet alapforrása".

Nagy gondot fordított a talajművelő géprendszernek a hazai viszonyokhoz való alakítására, különösen a homoktalajok speciális művelése terén ért el számottevő eredményeket. Munkatársaival dolgozta ki a különleges feladatok megoldására alkalmas árokvonó ekét, és a nevéhez fűződik a függesztett traktorekék fejlesztése is. Fontos szerepe volt a magyarországi gabonaaratás gépesítésében, a kombájnok elterjedésében, illetve a hazai viszonyoknak leginkább megfelelő arató-cséplő gépek kialakításában.

Bár egyetemi oktató volt, a gépészszakmérnök-oktatás mellett a gépész-szakmunkásképzés fontosságát is hangsúlyozta, mert „... minden gép és minden technológia csak a hozzáértő emberrel együtt fejleszthető ...".

Felismerte a vegyipar fontos szerepét a növénytermesztésben, összefüggésben a mezőgazdasági gépészettel. „A mezőgazdaság gépesítésén túlmenően a mezőgazdaság kemizálása is számos új gépészeti problémát vet fel. Korszerű műtrágyázás

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

például csak csávázógépekkel valósítható meg. Ugyancsak újfajta gépészeti berendezés segítségével oldható meg a hazai körülményeknek megfelelő csávázás. A permetezés és a gyomirtás is új feladatokat ad a géptervezők számára" — írta 1960-ban.

Aktívan részt vett a hazai tudományos közéletben. 1949-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Foglalkozott a traktorok stabilizálási problémáival, battériás permetezőgépek méretezési alapelveivel, a különböző szántásmódok üresjárati veszteségeinek vizsgálatával, a traktor kerekei és a talaj között fellépő kölcsönhatások mechanizmusával, a vonatkoztatási hatásfok javításával. Nevéhez fűződik a félláncta lpas járószerkezetű traktor ötlete is. Olyan szántóföldekre tervezte, ahol az 1950-es években sem a „körmös" traktor, sem a „sztalinyec" (szovjet licenc alapján készült lánctalpas nehéz traktor) nem volt használható.

Hangsúlyozta — és ez talán Rázsó egész tanári és kutatói pályáját jellemezte —, hogy „a gépesítés csak a lehetőséget teremti meg, a gépi munkákat irányító agronómusok feladata, hogy ezeket a lehetőségeket valóban jól kiaknázzák és a termést fokozó egyéb tényezők (nemesített vetőmag, trágyázás, műtrágyázás, növényvédelem, öntözés stb.) bevonásával mezőgazdaságunk fejlődésében egy új korszakot nyissanak meg, amely az egyre növekvő termésátlagok felé vezet". Az agrárműszaki kérdések felvetésekor nemcsak mint gépészmérnök, hanem mint gazdász is kereste a megoldást, s ez mindkét szakterület számára hasznosnak bizonyult.

Számos tudományos és népszerűsítő cikket írt a „Magyar Mezőgazdaság", a „Magyar Technika", a „Gép", az „Agrártudomány", az „Acta Technika", a „Természet és Technika" című lapok számára, továbbá más folyóiratokban és kiadványokban.

Több egyesületben és szervezetben tevékenykedett. Az MTA Műszaki Tudományok Osztályának vezetőségi tagja, a Gépészeti Szakbizottságnak és a Kombájn Bizottságnak elnöke volt. Vezetőségi tagként tevékenykedett a Gépipari Tudományos Egyesületben, a Mezőgépészeti Szakosztálynak pedig egyik alapítója és elnöke volt.

Munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el. Így megkapta — többek között — a „Bánki Donát-emlékérem" arany fokozatát, a „Szocialista Munkáért" érdemérmet, a „Munka Érdemrend" arany fokozatát.

Az 1960-as évektől egyre fáradtabb volt, sokat betegeskedett, de a munkát nem hagyta abba. 1964. október 31-én halt meg Budapesten.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Összehasonlító kísérletek kézi kapálóeszközökkel. C. 1933. 12. sz.
Talajpusztulás és talajvédelem Erdélyben. Bp., 1944. 20 lap.
A mezőgazdasági gépesítés időszerű kérdései. MTA AtOK. 1954. 3—4. sz. 211—223. lap.
A félláncталpas traktor. Bp., 1955. 71 lap.
A gépesítés befolyása a talajművelésre, különös tekintettel a mélyszántásra. MTA AtOK. 1960. 2—4. sz. 265—281. lap.
A vegyipar szerepe a növénytermesztésben és annak mezőgazdasági gépészeti vonatkozásai. VVEK. 1960.
Gruber Ferenc—Vogel József—Rázsó Imre: Vademecum. (Gazdálkodás dióhéjban) Magyaróvár, 1938. 164 lap.
Hajas József—Rázsó Imre: Mezőgazdaság számokban. Bp., 1955. 752 lap.
Hajas József—Rázsó Imre: Szántóföldi gépesítés. Bp., 1959. 230 lap.

Irodalom:

KÉGL János: Rázsó Imre 1904—1964. FSz. 1964. 12. sz.
VÖRÖS Imre: Rázsó Imre. MT. 1965. 2. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÄDE KÁROLY
(1864—1946)

Karl August Räde 1864. március 11-én született Németországban a Bautzen melletti Jessnitzben. Édesapja, Ernst Räde kistermelő kertész volt. Szülei az 1866-os kolerajárvány áldozatai lettek. Kétéves korától a szászországi Bautzenben egy kertészcsalád nevelte.

Elvégezte a bautzeni Obst- und Gartenbau-Schule-t, amely a pillnitzi iskola elődje volt. Bautzenben Schindele kertészetében dolgozott, és már itt kitűnt rátermettségével és szorgalmával.

Ezután — szóbeli visszaemlékezések szerint — Hermann Pückler-Muskau herceg özvegyének a főkertésze lett. Szakmai fejlődését elősegítette az uradalmi kertészetben végzett munka. Páratlan lehetőséget jelentett, hogy képezhette magát a herceg gazdag könyvtárában.

Hosszabb tanulmányutat tett Németországban, Belgiumban, Hollandiában, Franciaországban, Angliában, Ausztriában, Olaszországban, Romániában, Svájcban és Szerbiában. Az erfurti „Möllner's Deutsche Gärtner Zeitung" munkatársa lett. Ebbe a lapba írt Friedrich Kunert potsdami udvari kertész is, akivel Räde baráti kapcsolatba került.

1893 nyarán a csehországi Bělohradban, ahol főkertész volt, egész pályájára kihatóan kellett döntenie. Gróf Bethlen András magyar földművelésügyi miniszter — Wilhelm Hampel királyi kertészeti igazgató ajánlatára — meghívta 1893. szeptember elsejével az akkor szerveződő budapesti Kertészeti Tanintézet főkertészének. Räde elfogadta a meghívást és 1893 őszétől részt vett a tanintézet megnyitásának előkészítésében.

A Gellért-hegy déli lejtőjén, a Vinczellérképezde helyén 1894. november 25-én megnyitotta kapuit a Kertészeti Tanintézet. Räde 1893-tól folyamatosan újratervezte és beültette a túlnyomó részben szőlővel hasznosított területet. Megtervezte

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

az arborétumot, melynek négy és egynegyed kat. holdas területére növénycsaládok szerinti elrendezésben mintegy 800 díszcserje-, 200 díszfa- és 90 évelő fajt, illetve változatot ültetett ki. Megtervezte és üzembe helyezte a termesztőberendezéseket: 10 növényházat, 4 hajtatószekrényt, 4 teleltetőszekrényt és 400 melegágyi ablakot. Cserepes dísznövényekből gazdag gyűjteményt létesített. Mindez a dísznövénytermesztés oktatásának alapját képezte.

Amellett, hogy „a dísznövénytermesztés és díszkertészet", valamint „a virág-, zöldség- és gyümölcshajtatás" főkertésze és gyakorlati vezetője volt, tanította is a dísznövénytermesztést, beleértve a növényalkalmazást, valamint a hajtatást. Előadásait magyarul tartotta. Oktatási segédletként 1905-ben elkészültek kézírásos litografált jegyzetei. „Dísznövénytenyésztés" című jegyzete, melyben összefoglalta az általános tudnivalókat és az egyes fajok termesztésére vonatkozó ismereteket, kézikönyv értékű. A „Gyümölcs-, zöldség- és virághajtatás" című jegyzete pedig a hajtatás műszaki és termesztési ismereteivel foglalkozik. A Győry István által szerkesztett „A kis kertész" című kertészsegéd-tankönyvnek társszerzője volt (1911, 1914, 1922, 1929).

Tanintézeti munkássága idején több külföldi tanulmányutat tett, az 1911/12-es tanév végén a tanulók bécsi látogatásának egyik vezetője volt. Nevelői céljaira vetnek fényt az ifjúságnak adott tanácsai: „kitartó buzgósággal, ernyedetlen szorgalommal és munkával, sok tudással és nyílt őszinteséggel" érdemeljék ki munkaadójuk megbecsülését („Kertészeti Lapok", 1908).

Ilseman Keresztély budapesti főkertésszel közös munkájuk volt a budapesti Állatkert pálmaházának megtervezése és berendezése, valamint a park kialakítása (1907—1912).

Pályája következő szakaszában a kerttervezés és kertépítés került előtérbe. Az 1912-ben elhunyt Ilseman Keresztély helyére Räde Károlyt hívták meg Budapest székesfőváros kertészeti igazgatójának. 1913. február 1-jén foglalta el hivatalát, ezért márciusban megvált a tanintézettől.

Kertépítő példaképei Sckell, Pückler és Lenné német mesterek voltak, a tudatosan oldott kompozíciójú tájképi kert megvalósítói („A Kert", 1896). Pückler nyomán vizsgálta a parkosítandó terület talajtani és éghajlati adottságait, és ennek megfelelően alkalmazta a növényeket. Kerttervein a korra jellemző szecessziós stílus jegyei is felismerhetők.

Az első világháború után fokozatosan helyreállította, megújította és európai szintre emelte a budapesti közparkokat és fasorokat. Külön gondja volt gyermekjátszóhelyek kialakítására. Figyelme a madáretetésre is kiterjedt. Az útsorfák ökológiailag és esztétikailag helyes megválasztásának alapos tanulmányokat szentelt.

Nagyléptékű kertrendezési munkáinak sorában első volt a Városliget, amelyet a megnövekedett forgalomnak megfelelően átrendezett. A Városmajort — 1923-ban végzett kisebb munkálatok után — 1929-ben átfogóan átalakította. Fontos

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

feladatának tekintette a Gellérthegy kertészeti rendezését. A Gellért-szobor környékén és a Tabánra néző lejtőn végzett kertépítészeti munkákat (1925—27). A Népliget Ilseman által létrehozott gyűjteményes kertjét is áttervezte és dendrológiailag sok fajjal gazdagította (tervrajz: 1928).

Számos városi köztér áttervezésénél, átalakításánál is közreműködött. Ezek közül említésre méltóak: a Krisztina körút és a Kékgolyó utca találkozásánál levő terület (ma Magyar jakobinusok tere), a Szilágyi Dezső tér, a Kálvária tér (ma Kulich Gyula tér), a Bécsikapu tér, a Corvin tér (1922), a Tisza Kálmán tér (ma Köztársaság tér, 1924—26), a Szabadság tér (1925—26), az Apponyi tér (ma Felszabadulás tér, 1926), a József tér (József nádor tér, 1926), a Baross tér és a Kossuth Lajos tér (1927—28).

Az általa rendezett kertek közül jelentősebbek: a Központi Városháza udvara (1925—26), az azóta beépített kőbányai Rottenbiller-kert (1926—27), a Horváth-kert (Haydn park, tervrajz: 1927), a Károlyi-kert (tervrajz: 1929) és a Szent István-park.

Nevéhez fűződik még a budai Lánchídfő és a Várkert-rakpart újrarendezése valamint a Ménesi út fásítása. Számos magánkertet is létesített.

Vidéki munkái közül meg kell említeni a gödöllői Erzsébet királyné parkot (1899), a debreceni Gazdasági Akadémia parkját, Balatonkenesén a székesfővárosi üdülőtelep parkját (tervrajz: 1927) és a közkerteket Kecskeméten és Szabadkán.

A szakmai közéletben aktívan részt vett. Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület választmányi tagja és alelnöke volt. 1926-ban az Országos Kertészeti Szaktanács tagjává nevezték ki. Rendszeresen és kiváló eredménnyel vett részt a kertészeti kiállításokon, több alkalommal szervezőként is közreműködött. Támogatta a „Virágos Budapest — Virágos Magyarország" mozgalmat. Barátai közé tartoztak Schilberszky Károly növénypatológus, Velich István gyümölcskertész, Hein János tájkertész, Király Lajos, az Állatkert főkertésze, Mauthner Ödön és Tost Ferenc kereskedelmi kertészek.

Önálló művei közül említésre méltó „A cserepes növények és virágágyak gondozásának legfontosabb szabályai" (1915), amely a dísznövények ápolására vonatkozó alapvető ismereteket 150 tanács formájában foglalja össze. A füzet jövedelme jótékonysági célokat szolgált. Tervrajzainak gyűjteményét „Budapest székesfőváros kertészetéhez tartozó park-sétány és kertek tervei" címen adták ki (1929). Eredeti kertterveinek egy része a Fővárosi Kertészeti Vállalat Archívumában található.

A kertészeti folyóiratokban rendszeresen megjelentek kitűnő írásai. Munkatársa volt a „Gyümölcskertész" (1895—1912), a „Kertészet" (1913—1919, 1921—1924), a „Kertészeti Lapok" (1894—1912, 1924—1932) és „A Kert" (1895—1919) című szaklapoknak. A „Kertészeti Szemle" (1931—1943) és alkalmanként egyéb folyóiratok számára is írt cikkeket.

Publikált az erfurti „Möllner's Deutsche Gärtner Zeitung"-ban és a berlini „Die

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Gartenwelt"-ben is. Dísznövény-termesztési, kertépítészeti, konyhakertészeti és gyümölcstermesztési kérdésekről írt. Cikkeit művészi fotóival vagy rajzaival illusztrálta.

Kitüntetései közül jelentősebbek a Ferenc József-rend lovagkeresztje (1918) és a gazdasági főtanácsosi cím (1930). 1930-ban vonult nyugalomba. Az ezt követő időszakban főleg magánkerteket tervezett.

1946. február 20-án halt meg Budapesten.

Räde Károly a magyar dísznövény-termesztési oktatás megszervezője és a fővárosi kertészet kimagasló szaktudású kiváló szervezőképességű igazgatója volt. Sokat és időtállóan alkotott. Munkássága eredményeképpen Budapest kertészeti szempontból kiállta az összehasonlítást más korabeli európai fővárosokkal.

Főbb munkái:

Dísznövénytenyésztés. 1—2. köt. Bp., 1905. 1016 lap.
Gyümölcs-, zöldség- és virághajtatás. Bp., 1905. 228 lap.
A cserepes növények és virágágyak gondozásának legfontosabb szabályai. Bp., 1905. 22 lap.
Budapest székesfőváros nyilvános kertjeiről. Bp., 1927. 24 lap.
Budapest székesfőváros kertészetéhez tartozó park-sétány és kertek tervei. Bp., 1929. 107 táblalap.
Kerti eszközök és kerti építmények. A díszkertészet alapvonalai. (In: A kis kertész. Szerk. Győry István.) Bp., 1911. 65-151. lap.

Irodalom:

— —: Räde Károly kertigazgató. K. 1913. 4. sz.
— —: Räde Károly kitüntetése. K. 1918. 19—20. sz.
A budapesti Állami Kertészeti Tanintézet évkönyve működésének első huszonöt évéről, 1894—1919. (Szerk. Buchta Győző, Horn János et al.) Bp., 1919.
— —: Räde Károly nyugalomba vonult. KSzl. 1930. 6. sz.
KUNERT, F.: Karl Räde. „Der Blumen- und Pflanzenbau" vereinigt mit „Die Gartenwelt". 1934. No. 10.
RÄDE Károly: Ötven évvel ezelőtt. KSzl. 1943. 5. sz.
A fővárosi kertészet száz éve. (Szerk. Kiácz György.) Bp., 1968.
GOMBOS Zoltán: Régi kertek Pesten és Budán. Bp., 1974.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

REGE KÁROLY
(1891—1969)

1891. október 27-én Rozsnyón (Gömör-Kishont m., ma: Rožňava—Csehszlovákia) született. Itt végezte általános és középiskolai tanulmányait, majd a kolozsvári Gazdasági Akadémiára beíratkozva 1913-ban oklevelet szerzett. Ennek birtokában 1913 és 1914-ben a Károlyi család bujáki gazdaságában segédtiszti állást vállalt. Közben tanulmányait is folytatva 1918-ban a budapesti egyetemen államtudományi doktori diplomát kapott. A Tanácsköztársaság idején a Földművelésügyi Népbiztosság termelőszövetkezeti osztályán alacsony beosztásban dolgozott, ezért a proletárdiktatúra leverése után ennek hátrányát nem érezte. Megnősült, feleségül vette dr. Végess Ilonát, aki az Orvosnők Országos Szövetségének alapítója, később elnöke lett. Rege Károly a két világháború között a hazai birtokos osztály nagy hagyományokkal rendelkező szervezetében, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben töltött be különböző tisztségeket. 1920-ban az OMGE segédtitkára, 1921 és 1935 között titkára, majd ezt követően 1944-ig főtitkára volt. Emellett az OMGE hivatalos közlönyének tekintett „Köztelek"-ben 1922-től 1929-ig a kereskedelmi és tőzsderovatot vezette. Az OMGE szakmai munkájában is tevékenyen részt vett, először az üzemi bizottság (1924—1929), később pedig az üzemi és számtartói osztály, valamint a gabonatőzsdei ügyek előadója volt, egészen 1944-ig. Munkája elismeréseként 1930-ban gazdasági tanácsosi, 1939-től főtanácsosi címet kapott és elnyerte a Signum Laudis kitüntetést is. A II. világháborúban 19 hónapon keresztül katonai szolgálatot teljesített. A felszabadulás után ismét felelősségteljes állásba került, 1946 és 1948 között a Magyar—Svéd Kereskedelmi Kamara főtitkára lett, és ebben a minőségében az 1947. évi stockholmi magyar kiállítás egyik kezdeményezője és szerzője volt. A koalíciós

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

időszak után elveszítette állását és 1955-ig az Állami Biztosító jégkárbecslőjeként dolgozott, 1955 és 1957 között — nyugdíjazásáig — gazdászi felkészültségének jobban megfelelő állást kapott, gépállomási agronómusként Lepsényben és Alcsúton végezte munkáját.

1969. január 21-én Budapesten hunyt el.

Rege Károly a magyar politikai élet és agrárgazdaság irányításában döntő szerepet vállaló OMGE vezető tisztségviselőjeként élte át az I. világháborút lezáró trianoni béke által teremtett, a magyarság számára súlyos következményekkel járó évtizedeket. A terület, a népesség és a hagyományos piacok elvesztése a hazai gazdasági élet nagy áldozatokkal járó átszervezését követelte, és ezekből a mezőgazdaságnak az átlagosnál is nagyobb terheket kellett vállalnia. Az új körülményekhez való alkalmazkodás a termelés szerkezetének drasztikus megváltoztatását követelte, amelynek egyik — a termelők szempontjából — legfájóbb pontja a búzatermelés mennyiségének csökkentése volt. Rege Károly nemcsak mint tisztségviselő, de mint gazdasági szakíró is igyekezett tollával a változás irányára és előnyére a figyelmet felhívni. A magyar búza árának alakulását egy évszázados perióduson keresztül vizsgáló munkájában arra a következtetésre jutott, hogy az akkori gazdasági körülmények között a gépesítés alacsony foka miatt a hazai termelési költségek magasabbak a tengerentúlinál, ennek csökkentése csak a termelés volumenének 5%-os mérséklésével érhető el. A gazdasági válság még tovább rontotta a hazai mezőgazdaság értékesítési pozícióit, ezért több írásában a válságból való kilábalás lehetőségeit is számba vette és a segítségnyújtás konkrét formáit is megfogalmazta. Az 1929—33-as válságot a mezőgazdaság szempontjából nézve azért tartotta súlyosabbnak a múlt század 90-es éveinek hasonló jellegű kríziseinél, mert akkor a válságot kísérő árzuhanás a gazdasági élet mindkét területén bekövetkezett, így a terhek arányosabban osztódtak el. A nehéz helyzetben különösen fontosnak tartotta, hogy az üzemek pontos számtartást vezessenek, mert ennek segítségével a veszteségek azonnal kimutathatók, és a termelési szerkezet módosításához szükséges információk azonnal rendelkezésre állnak.

Rege Károly könyvei mellett a szaklapok hasábjain nap mint nap közölt írásokat a hazai és nemzetközi búzatermelés és -értékesítés helyzetéről, a magyar kisgazdák problémáiról, a válságból kivezető út lehetséges módozatairól: az öntözés, vízszabályozás, csatornázás fontosságáról, a termékek értékesítéséről, a belföldi vízi szállításban rejlő lehetőségekről.

Szakértelmére mindenütt számítottak, számos hazai és nemzetközi szervezet választotta tagjai közé, így a Budapest Áru és Értéktőzsde, a Baromfitenyésztők Országos Egyesülete, a Magyar Gazdaságkutató Intézet, a Statisztikai Hivatal bizottságaiban, választmányaiban találkozunk nevével.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A magyar mezőgazdaság jövedelmezőségének kimutatása számtartási eredmények alapján. Bp., 1930. 223 lap.
A mezőgazdasági gép- és eszközleltár értékelése, leírása és csoportosítása. Bp., 1930. 30 lap.
A magyar búza áralakulása és termelési költsége 1820-tól 1930-ig. Bp., 1931. 104 lap.
Az üzemi ellenőrzés a mezőgazdaság szanálásának szolgálatában. Bp., 1931. 280 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

REICHART GÁBOR
(1917—1979)

1917. május 16-án született Szegeden. Édesapja gépészmérnök volt. Iskoláit Szegeden kezdte, majd Budapesten a Toldy Ferenc Reálgimnáziumban érettségizett. Tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta, a bölcsészettudományi kar, természetrajz, vegytan szakán. A tudományos munka iránti vonzalma már egyetemi évei alatt megmutatkozott, s 1939 márciusától a Műegyetem Növénytani tanszékén díjtalan gyakornokként dolgozott, majd a Vetőmagvizsgáló Állomás Genetikai laboratóriumában, amely később Növénynemesítési és Örökléstani Kutató Intézetté alakult. 1940-ben tanári oklevelet szerzett. 1941-től kísérletügyi gyakornok, majd 1943-tól a Növényvédelmi Kutató Intézet Állattani osztályának lett a munkatársa, ahol nyugdíjazásáig dolgozott. Elsősorban a kertészeti kártevőkkel, valamint az erdészeti és zárlati, vagy karantén kártevőkkel foglalkozott. Később, mint az Állattani osztály tudományos főmunkatársának kutatási területe lett a rovarökológia, a lepkék és pikkelyesszárnyúak (Lepidoptera), a kislepkék (mikrolepidoptera), a szőlő- és gyümölcskártevők vizsgálata.

Az Állattani Osztályon, Jermy Tibor irányításával a kártevő és hasznos állatokra vonatkozó ökológiai, élettani, toxikológiai és rendszertani kutatásokat végeztek. A kutatók témái között kertészeti és mezőgazdasági kártevők egyaránt szerepeltek. Ezek közül a legtöbbel Reichart Gábor foglalkozott. A kertészeti kártevők autoökológiája terén jelentős tevékenységet fejtett ki. Kutatási eredményeit 1949-től publikálta.

Tudományos dolgozatainak, népszerűsítő cikkeinek száma 235. Rendszeresen publikált külföldi szakfolyóiratokban is. A szemléltető fényképfelvételeket saját maga készítette. Számos monográfia megírásában, társszerzőként vett részt. Ezek

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

közül a legfontosabb a bimbólikasztó bogárról, valamint az amerikai fehér szövőlepkéről írt munkája. Több növényvédelmi kézikönyv egy-egy fejezetének szerzője. Így az 1952-ben megjelent „Növényvédelmi zárszolgálati kézikönyv" több fejezetét Reichart Gábor írta. A „Növényvédelem gyakorlati kézikönyve" 2. kiadásában, 1953-ban az erdei növények rovarkártevőiről szóló rész szintén az ő munkája. Tudományos és gazdasági szempontból egyaránt jelentősek a „Termesztett növényeink védelme" című kiadványban írt állattani fejezetek. „A növényvédelem gyakorlati kézikönyve" 3-ik kiadása 1960-ban jelent meg. Ebben a zárszolgálati kártevőkről szóló fejezetet írta Reichart Gábor. Az 1968-ban megjelent „Növényvédelmi Enciklopédia" II. kötetében a bogyós gyümölcsűek kártevőiről, a szőlő kártevőiről és a raktározási kártevőkről írt egy-egy fejezetet. Megjelent még ugyanebben az évben, Lehoczky Jánossal közösen írt könyvük „A szőlő védelme" címmel.

1952-ben a Növényvédelmi Kutató Intézet Állattani Osztályának tudományos munkatársává nevezték ki. Még ugyanebben az évben addigi kutatói tevékenységének elismeréseként az MTA Tudományos Minősítő Bizottságától a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot kapta meg. 1960-ban az ELTE-n a természettudományok doktorává avatták. 1962-ben tudományos főmunkatárs lett. 1970-ben megbízást kapott a Növényvédelmi Kutató Intézet Állattani Osztályának tudományos osztályvezető-helyettesi teendőinek ellátására. Az akadémiai doktori fokozatot 1976-ban nyerte el a „Magyarországi gyümölcsnemeken élő molylepkeegyüttesek tavaszi aszpektusának vizsgálata" című disszertáció megvédésével. 1977-ben tudományos tanácsadóvá nevezték ki, majd egy év múlva vonult nyugállományba.

Kutatói munkásságának elismeréseként 1977-ben a Magyar Rovartani Társaság — amelynek 1948 óta volt tagja — a „Frivaldszky-emlékplakett" ezüst fokozatával tüntette ki. Nyugállományba vonulásakor, 1978-ban a Munka Érdemrend bronz fokozatát adományozták Reichart Gábornak.

Kutatói munkássága során 4, Magyarországra nézve faunisztikailag újnak számító taxont, (rendszertani egységet) továbbá 37 új kártevő rovarfélét — 1 Coleoptera (bogarak), 35 Lepidoptera (lepkék) és 1 Diptera (legyek) — mutatott ki.

Részt vett a „Növényvédelmi állattan kézikönyve" című több kötetes munka megírásában, amelynek főszerkesztője Jermy Tibor volt. A kéziratban maradt Lepidoptera kötet szerkesztője és részbeni szerzője volt Reichart Gábor.

Budapesten, 1979. november 19-én halt meg.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Nagy Béla—Reichart Gábor—Ubrizsy Gábor: Amerikai fehér szövőlepke (Hyphantria Cunea Drury) Magyarországon. Bp., 1953. 70. lap.
Ubrizsy Gábor—Reichart Gábor: Termesztett növényeink védelme. Bp., 1958. 447 lap.
Növényvédelmi enciklopédia II. köt. (In.: Bogyós gyömölcsűek kártevői, szőlő kártevői, raktározási kártevők. Szerk.: Ubrizsy Gábor) Bp., 1968. 530 lap.
Lehoczky János—Reichart Gábor: A szőlő védelme. Bp., 1968. 263 lap.

Irodalom:

BALÁZS Géza—SÁRINGER Gyula: Kertészeti kártevők. Bp., 1982. 94—95. lap.
Növényvédelmi Kutató Intézet. (Szerk.: Ubrizsy Gábor—Csorba Zoltán) Bp., 1968. 99 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÉPÁSSY MIKLÓS
(1864—1955)

Borsod megyében, Hejőkeresztúron született 1864. július 18-án. Apja Répássy György görögkatolikus lelkész volt. Oklevelét a budapesti Műegyetemen szerezte 1886-ban. Még ebben az évben mint vízszabályozó mérnököt a Földművelésügyi Minisztérium alkalmazta. 1889-ben Landgraf Jánossal és Corchus Bélával megkezdte a mesterséges tógazdasági haltenyésztő gazdaságok kiépítését.

Ő és Landgraf János voltak az úttörők, akik először figyeltek föl a múlt században végrehajtott és a folyamszabályozások által a magyar halászatban előidézett döntő változásokra. Nagy nemzetgazdasági értékeket jelentő hállományunk pusztulásának megakadályozására ők tettek elsőként javaslatot. Kezdeményezésük nyomán hívták életre az Országos Halászati Felügyelőséget, majd a Halélettani és Szennyvízvizsgáló Kísérleti Állomást és a Halkórtani Állomást. Répássy irányítása mellett alakultak meg az okszerű halgazdálkodás érdekében szervezett halászati társulatok.

Ezek az egyes halászati tulajdonosok között a legnagyobb mértékű érdekközösséget jelentették, mind a vizek művelésére, mind a halfogás mennyiségére vonatkozóan. Jelentékenyebb vizeinken csaknem mindenhol szerveződtek víztársulatok, 1899 végéig 105 társulat alakult. Működésüket a kormányhatóság az Országos Halászati Felügyelőség útján irányította. A társulások adták meg az alapot a halászati termelés intenzív irányba való fejlesztéséhez.

Répássy Miklós látta el 1912-től 1923-ig a halászat fejlesztése érdekében a még 1899-ben megindított „Halászat" című folyóirat szerkesztését. Emellett számos publikációja jelent meg, és vált a halászati szakterületen nélkülözhetetlen forrásmunkává. Mind a mai napig a magyar halászati szakirodalom legjelentősebb

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

művelői között tartják számon. „Édesvízi halászat és halgazdaság" című műve, mely 1914-ben jelent meg, irodalmi tevékenységének koronája. Ebben a halászatról, mint a gazdasági termelés egyik eszközéről nemcsak általános tájékoztatást nyújt, hanem gyakorlati útmutatást is ad. Így halas vizeink tervezésénél azok műszaki berendezéseinek kialakítására, a halasítás mértékére, a telepítésre szánt halfajok arányára, valamint a szállítás és lehalászás műveleteire egyaránt kitért. „Édesvizi halászat és haltenyésztés" című könyve a mesterséges tógazdasági haltenyésztő gazdaságok kiépítésével foglalkozik. Mesterséges tenyésztésre három halfajt tartott alkalmasnak: a teljes megbízhatósággal tenyészthető pontyot, a süllőt, valamint a pisztrángféléket. A tenyésztett halfajokon kívül foglalkozott a tenyésztésre alkalmas területek kiválasztásával, a vízborítás magasságával, a halak táplálékigényével. A haltenyésztés gyakorlatában a következő fontos tényezőkre hívta fel a figyelmet, amelyek a hal szaporodását befolyásolják: szaporítás-ívás, az ivadék megerősödése, növendék hal piaci áruvá növelése.

Vallotta, hogy a hal életének ezen szakaszaiban kell az embernek beavatkozni a természet munkájába. Ha a beavatkozás lehetősége minden életszakaszban olyan mértékben van meg, hogy annak a legkedvezőbb lefolyását biztosíthatjuk, tökéletes rendszeres tenyésztést űzhetünk, s így az eredményt optimálissá tehetjük és előre kiszámíthatjuk.

„Édesvízi halgazdaságok" című könyvében utalt arra, hogy a mesterséges halászat olyan területeken is folytatható, amelyeket még különleges befektetést igénylő más művelési módokkal sem tudnánk eléggé kihasználni (szikes területek). A mesterséges halászat ilyen nézőpontból bizonyos mértékű telkesítés, talajjavítás is.

Répássy Miklóst 1921-ben a Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Főosztályának vezetőjévé nevezték ki, majd nyugalomba vonulás alkalmával, 1924-ben államtitkári címet kapott érdemei elismeréséül. A nyugalomba vonulása azonban részére csak az állami szolgálatból való távozást jelentette, mert mint az Országos Halászati Egyesület vezetője továbbra is iránymutató szerepet játszott a magyar halászat életében.

1955. július 16-án halt meg.

Főbb munkái:

Halászatunk és haltenyésztésünk. Bp., 1902. 25 lap.
Édesvízi halászat és haltenyésztés. Bp., 1902. 142 lap.
Édesvízi halászat és halgazdaság. Bp., 1914. 549 lap.
Édesvízi halgazdaságok. Bp., 1924. 140 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

— —: Répássy Miklós. Hal. 1955. 9. sz.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

REQUINYI GÉZA
(1881—1954)

1881. július 14-én született Pancsován (ma: Pancevo, Jugoszlávia). Édesapja gimnáziumi tanár volt Pécsen. A középiskolát Pécsen végezte, majd a budapesti József Műegyetemen vegyészmérnöki oklevelet szerzett. Az 1898-ban alapított Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézetben nyert alkalmazást 1903 júniusában.

Munkahelyén kezdettől fogva mikrobiológiával és borászati kémiával foglalkozott. Jelentős tevékenységet fejtett ki a zimológia (erjedéstan) terén, munkássága alapvető és maradandó a modern magyar borászatban. Az Ampelológiai Intézetben töltött négy évtized alatt a hazai fajélesztő-gyűjtemény megteremtésével óriási munkát végzett. Munkájához felhasználta a múlt század második felében és a századforduló után megjelent hazai és külföldi kutatási eredményeket. Preysz Mór az 1850—1870-es évek között behatóan tanulmányozta a bor betegségeit és négy évvel Pasteur előtt figyelte meg a tokaji borok utóerjedésének vizsgálatánál, hogy a bor nem erjed tovább, ha huzamosabban 70°—80°-ra melegítjük fel. Jelentős volt Kosutány Tamás borélesztő tisztatenyészettel kapcsolatos kutatása is. Teoriája szerint a mustot minőségének leginkább megfelelő élesztővel beoltva kell erjeszteni. Ehhez minden egyes borvidéknek meg kell keresni a speciális körülményekhez legmegfelelőbb saját élesztőfajtáit. A modern borászati mikrobiológia elméleti alapjainak lerakása és a musterjedés irányításának gyakorlati alkalmazása azonban elsősorban Requinyi Géza nevéhez fűződik. Rá várt a feladat, hogy a világon az elsők közt a rangos magyar borvidékekről kiszelektálja a legmegfelelőbb élesztő-törzseket, és ezek leoltásával a gyakorlatban is lehetővé tegye az erjedés irányítását.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Húsz évig tartó szorgalmas munkával az ország különböző, nevesebb borvidékeiről mintegy 580 élesztő nyerskultúrát gyűjtött. Több ezer kísérletet kellett elvégeznie ahhoz, hogy az élesztők tulajdonságait feltárja. Széles körű morfológiai és biológiai vizsgálatok alapján 80 törzstenyészetet alakított ki. A kívánalmaknak megfelelően, gyakorlati felhasználhatóságuk alapján további szelektálást végzett és végül 30 tisztatenyésztésű fajélesztőt állított elő.

Nevéhez fűződik annak a megállapítása, hogy az egyes magyar borélesztőfajták úgy erjesztik a nádcukrot, hogy az erjedés folyamata alatt az invertcukor az oldatban kimutathatatlan.

E témakörről írott első szakkönyve, „A must erjedése és a bor bakteriológiája", 1935-ben jelent meg. A mű részletesen foglalkozik a bor biológiájával főleg az alkoholos erjedést okozó élesztőkkel, a betegségeket okozó baktériumokkal, és a túlnyomóan káros hatású penészgombákkal, a mikroorganizmusok hatásmechanizmusával.

A mikrobiológiai kutatások mellett Requinyi Géza, mint borkémikus, szintén a legkiválóbbak közé tartozott. Kémiai vizsgálatai pontosak és igen megbízhatóak, első művében már részletesen foglalkozott a fajélesztők okozta vegyi folyamatokkal.

A műre a külföldi szakmai körök is felfigyeltek, a Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Hivatal (O. I. V.), „Diploma d'honeur" díszoklevéllel tüntette ki a könyv szerzőjét.

Ezt a művet egészíti ki a „Vezérfonal az erjedéstani gyakorlatokhoz" című, 1940-ben megjelent könyve, amely útmutatást kíván adni az iparban, állami kísérleti intézetekben élesztőkkel foglalkozó szakemberek számára, a szerző által évtizedeken át kipróbált módszerekről.

Kémiai kutásainak első összefoglalása a „Borászati kémia", 1935-ben jelent meg. Requinyi Géza ekkor már az Ampelológiai Intézet borkémiai és erjedéstani osztályának vezetője volt. A mű részletesen ismerteti a szőlő, must, bor vegyi összetételét, a betegségeket, az erjedés okozta kémiai elváltozásokat. Gyakorlati tanácsot ad a szakembereknek, szőlősgazdáknak a bor helyes kezeléséről, leírja az egyes vegyszerek hatását, hivatkozva az Ampelológiai Intézet kísérleteire.

Requinyi Géza munkássága nemcsak a tudományos kutatásban, hanem a borászati felsőoktatásban is kiemelkedő, 1921-ben kezdte meg oktatói munkáját az akkor még az Ampelológiai Intézethez kapcsolódó Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamon, ahol a mai szakmérnökképzéshez hasonlóan felsőfokú mezőgazdasági végzettséggel rendelkezők számára 1 éves időtartamban posztgraduális képzés folyt. Itt borkémiát és borbakterológiát adott elő. 1943-ban a 3 éves képzési idővel működő Kertészeti Akadémia és a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam összevonásával megalakult a 4 éves képzést adó Kertészeti és Szőlészeti Főiskola, az itt szervezett Borászati Tanszék vezetésével Requinyi Gézát bízták meg.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A felszabadulás után az újonnan megszervezett Magyar Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karán a borgazdasági tanszék vezetője volt 1952-ig, nyugdíjba vonulásáig.

1948-ban korábbi műveinek szintéziseként megjelentette „Borászat" című könyvét, a tárgykör első egyetemi tankönyvét. A mű alapul szolgált a későbbi tankönyvek megírásához is.

Requinyi Géza kiemelkedő tudományos munkásságáért 1952-ben megkapta a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot. Kutatásait nyugdíjasként is folytatta a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézetben.

Requinyi Géza a hazai mikrobiológiai kutatás megalapozójaként és az egyetemi szintű borászati szakoktatás megteremtőjeként vonult be a tudományszak történetébe. 1954. december 30-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Borászati kémia. Bp., 1935. 103 lap.
A must erjedése és a bor bakteriológiája. Bp., 1935. 88 lap.
Vezérfonal az erjedéstani gyakorlatokhoz. Bp., 1940. 72 lap.
Borászat. Bp., 1948. 234 lap.

Irodalom:

GEDAY Gusztáv: Requinyi Géza 1881—1954. Kh. 1962. április.
KÁDÁR Gyula: 100 éve született Requinyi Géza Bg. 1981. 4. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RERRICH BÉLA
(1881—1932)

Budapesten született 1881. július 25-én. Az elemi és középiskoláit szülővárosában végezte. A középiskola befejezése után a híres nagybányai festőiskolában Hollósy Simontól tanult festeni. A század első éveiben visszatért Budapestre és beiratkozott a Műegyetemre, ahol műépítészi oklevelet szerzett. A diploma megszerzése után Pecz Samu tanársegédeként dolgozott az egyetemen. 1906-ban a kereskedelmi miniszter műegyetemi tanársegédek részére adományozott ösztöndíjával angliai tanulmányútra ment. 1907-ben a Földművelésügyi Minisztérium ösztöndíja segítségével a Párizs melletti versailles-i akadémián a kertművészetet és a kertépítészetet tanulmányozta. A franciaországi tanulmányidő alatt R. André kertépítő műtermében dolgozott Párizsban és a kirándulások alkalmával tanulmányozta a híresebb francia parkokat, kerteket. Franciaország után ismét Angliába utazott, T. M. Mawsen kertépítőnél fejlesztette tudását, majd 1908-ban Németországban a Berlin közelében levő dahlemi kertészeti tanintézetben hallgatott kertművészetet.

Hazatérve 1908-tól a Kertészeti Tanintézetben a kertművészet és kertépítés tanára lett. Magas szintű oktatói, nevelői, művészi munkájának elismeréseként 1919-tól 1923-ig a Kertészeti Tanintézet igazgatójaként dolgozott. E megbízatását az 1923-ban kapott jelentős tervezési feladatok következtében átadta és tanárként dolgozott tovább.

Rerrich Béla életműve igen gazdag, tanárként, igazgatóként igen sokat tett a kertészet, a Kertészeti Tanintézet fejlesztéséért. Alkotóként több maradandó értékű építészeti és kertészeti emléket hagyott hátra. Ugyanakor kiemelkedő volt

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szakirodalmi és a szakmai közéletet szervező munkája is. Személyében az architektonikus kertépítészeti stílus hazai megvalósítóját tiszteljük.

A Kertészeti Tanintézetben ő volt a kertépítészet, kertművészet első oktatója. Tudományos igénnyel a művészeti és a növényi ismeretek szükségességét hangsúlyozva formálta a szakterület tananyagát. Kiemelte az általános művészi irányban való nevelés, az idegen nyelvek tanulásának, a külföldi tanulmányutaknak a fontosságát és ezek tantervbe való rögzítését szorgalmazta. Külön tantárgyként javasolta oktatni a dísznövénytermesztést és a növényalkalmazás ismereteit. Meggyőződése volt, hogy a kertművészetet a többi művészet ismeretében lehet csak magas fokon művelni, ezért javasolta a képzőművészetek és az építészet oktatását. „A kerti építmények tervezésénél nem az a cél, hogy a tanítvány villákat, házakat tudjon tervezni . . . de biztos érzéke legyen az építészeti jelleg és az építészeti szép megismeréséhez, valamint elsajátítsa azokat az ismereteket, amelyek a ház és a kert e szoros egységben összefüggő két különállónak látszó motívum megértéséhez és azoknak szerves összefüggésben való megoldásához szükségesek."

Hangsúlyozta, hogy a kertművésznek nagyobb szerepet kell kapnia a várostervezésben, mert a modern nagyváros higiéniáját elsősorban a megfelelő zöldfelületi rendszer biztosítja. A Rerrich Béla által kidolgozott elméleti alapvetést az idő igazolta, és a mai kerttervező és tájrendező mérnökképzés hasonló szakmai elveken alapul.

A Kertészeti Tanintézet igazgatójaként célul tűzte ki, hogy „az ország első kertészeti tanintézetében a kertészeti oktatás úgy tudományos, mint gyakorlati irányban a lehető legmagasabb színvonalra emeltessék". A fenti cél érdekében javasolta növényélettani, talajjavítási, gyümölcs- és zöldségfeldolgozási és növénykórtani intézetek felállítását.

Tervezői életműve gazdag és kiemelkedő értékekben is bővelkedik. Építészeti munkásságának legjelentősebb alkotása a szegedi Dóm tér körüli épület együttes, melyet nemcsak megtervezett, hanem a kivitelezésben is részt vett. Jelentős terve a Fővárosi Elektromos Művek Hengermalom utcai lakótelepe és a Szolnokon felépült bérházcsoport. Mint építész, tervezett ezenkívül több bérházat, iskolát, lakó- és családi házat, üzemet és gazdasági épületet. Kert-tervezőként is jelentőset alkotott. A számtalan családi és villakert mellett a nyíregyházi Morgó temető, a város képét erősen befolyásoló szolnoki Tisza-part, a bajai Déry Park, a szentlőrinci Kossuth Park stb. kertművészeti tervezése fűződik nevéhez. Kertterveit, melyekre az építészeti stílus volt jellemző, igen alaposan dolgozta ki, a legapróbb részleteket is megtervezte.

Szakirodalmi munkássága többirányú volt. Könyvekben és cikkekben egyaránt foglalkozott a kertművészet gyakorlati és elméleti kérdéseivel. Cikkei főleg a „Kertészet" valamint az „Építőipar", az „Építőművészet", a „Művészet", és az „Iparművészet" című szaklapokban jelentek meg. Ezekben az írásokban megfogalmazta a kertművészet és az építészet kapcsolatát, a kertépítő szerepét a jövő

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

építésében, a kertművészet, a modern városépítészet szociális irányú feladatait. A történelembe visszanézve előrelátott, igen pontosan fogalmazta meg a társadalmi változások, valamint az ember alkotásai és a természet értékei közötti viszonyt, előrelátva a történelmi kertek évtizedekkel későbbi pusztulását. „A társadalmi evolúciók rendesen valamilyen már tűrhetetlen társadalmi irányzat reakciójaként keletkeznek és ebből következik az, hogy az új irányzat kezdetben nagyobb erőt fejt ki a régi kor „hibáinak" elpusztítására, mint az új irányzat felépítésére: a düh, a harag lendületesebb és gyorsabb akcióra képes a legnagyobb alkotó akaratnál is. Ebből következik az, hogy a nagy társadalmi átalakulások bármily produktíve hatottak is valamely kor művészetére az átalakulás legelső forrongásának izzó stádiumában óriási és olykor helyrehozhatatlan károkat okoztak a régi kor sokszor nagyon értékes művészeti emlékeinek, hà nem is rossz szándékú, de meggondolatlan elpusztításában . . .

Az ilyen társadalmi vagy művészeti evolúciókon kívül nagy pusztítást vittek végbe úgy a műemlékek, mint a természeti emlékekben a korok eltévelyedései és az emberek tudatlansága."

Ezeket a gondolatait a műemlékvédelem, a természeti emlékek és a művészi kertek megóvása kapcsán fejtette ki. Elemezte a kertművészet történetét és megfogalmazta korának kertészeti feladatait. A nép számára üdítő- és játszóparkokat kell építeni, „ahol a városi proletár este kipihenheti fáradtságát és a gyermek leadhatja feles testi erejét a játékban, sportban stb." A sportot, a mozgást igen fontosnak tartotta. Több játszóteret tervezett és „A játéktér, mint szociális irányú városépítészeti és kertművészeti feladat" című dolgozatában összefoglalta az ezzel kapcsolatos szakmai elemeket.

A Franciaországban, Angliában szerzett tapasztalatait már 1909-ben megírta „A reneszánsz és a modern kert művészete" című könyvében. A szakmát teljes egészében vállalta. Ahogy terveit is a részletek pontos kidolgozása jellemezte, úgy fontosnak tartotta a kertművészet gyakorlati teendőit is népszerűsíteni. Ebből az elkötelezettségből született 1913-ban — a Räde Károllyal közösen írt — „Virágos Budapest ablakainak és erkélyeinek díszítése" című kis könyv, melyet útmutatóul szántak az ablakok, erkélyek virágdíszítéséhez. Sokoldalúságát bizonyítja a „Modern gazdasági épületek, baromfiházak" címmel készített tanulmánya is, mely 1917-ben önálló füzetként is megjelent.

Egész életművéből kitűnik felelős, szociális gondolkodása. A „Kertes ház" című könyve segítséget kívánt adni ahhoz, hogy a szegényebb néprétegek is telepszerű kertes házban (családi házakban) lakjanak. Ahogy a kertművészet oktatásában hirdetett elveit is igazolta az idő, úgy ezt a könyvét is nyugodtan elővehetjük. Ma, amikor újból a „magánerős építkezés" a meghatározó nagyságrendű, különösen élesen érződik az előrelátás, hozzáértés, segíteni akarás Rerrich Béla könyvéből. Ő ugyanis segítség címén nem eladni akart valamit, ahogy az ma szokás, hanem áttekintette, végiggondolta az építtető feladatait. Máig érvényes módon tárgyalta

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

az építés és fenntartás, jó tervezés esetén nagyságrendekkel csökkenthető költségeit. Különösen nagy figyelmet szentelt az épület és a kert viszonyának és meghatározta a kerttel együtt élő család (épület) szükséges helyiségeit is. A túlzott méretektől óva intő, szakszerű megállapításai a nagy fenntartási költséggel üzemeltethető „magánpaloták" idején különösen időszerűnek és bölcsnek tűnnek.

Az 1923-ban kiadott „A kert rendezésének mestersége és művészete" című könyve mintegy összefoglalása a kertépítés teendőinek. A bevezetőben rögzíti azt az általa képviselt alapelvet, miszerint „a házikert a lakásnak a szabadban való folytatása" és úgy véli, miután a mértani kert megfogalmazásának vezérmotívuma a ház, ezért az épületek körüli kis kert csak mértani lehet. Ez az elv végig jellemezte kertművészeti tevékenységét.

Szakmai sokoldalúságára és elkötelezettségére jellemző, hogy temérdek egyéb mellett parasztkertjeink történetével is foglalkozott és abban a magyar nép „utolérhetetlen művészi intuícióját" látta meg. Gyűjtötte, kutatta, rajzolta a parasztkertek még fellelhető emlékeit. Osztályozta e kerteket a szerint is, hogy gyógyító vagy díszítő jellegűek voltak — vagy mindkettő — és felújításukra korszerű terveket adott.

Megérte, hogy életében, 1930-ban Genfben az Aktiongesellschaft „Meister der Baukunst" („Az építőművészet mesterei") sorozatában könyv jelent meg róla. A Rerrich által írt bevezető után 52 kép következik megépült épületeiről, kertjeiről, illetve terveiről. A képeken láthatjuk többek között a professzora, Pecz Samu emlékére Rerrich Béla által tervezett emlékkutat, a Szolnokon felépült polgáriskolát és lakó-házakat. Több budapesti lakóházat, iskolát, az Elektromos Művek lakóháztömbjét, lakó és üdülőépületeket Balatonvilágosról, ill. a Gellérthegyről stb. Tartalmazza a kötet a szegedi Fogadalmi Templom körül építendő egyetemi és püspöki épületeket, a Dóm tér terveit, vázlatait.

Kertépítészeti munkásságára ebben az építészeti kötetben mindössze néhány kép utal. A nyíregyházi temetőkapu, valamint a svábhegyi, rózsadombi, gellérthegyi villakertek szerepelnek a kötetben. A könyvet egy megvalósulatlan álom: a Népligetbe tervezett sportház modellje zárja le.

Úgy érzem, hogy ez a kötet a kortársak méltó elismerése volt Rerrich Béla építészeti munkássága előtt.

Rerrich Béla a társadalmi, szakmai szerveztek munkájába rögtön a Műegyetem elvégzése után bekapcsolódott. Tagja, majd jegyzője lett a Magyar Mérnök- és Építészegylet mű- és középítési szakosztályának. 1913-tól az Országos Magyar Kertészeti Egyesület tagja, majd a kertépítészeti és kertművészeti szakosztály elnöke volt.

Számos kiállítást tervezett, több pályázatot nyert, ill. pályázati zsűrikben dolgozott, tagja volt az Országos Magyar Képzőművészeti Tanácsnak és a Műemlékek Országos Bizottságának is. Előadásokat tartott, és 1930-ban Budapesten nemzetközi építészkongresszust rendezett.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A halál hirtelen, alkotóereje teljében, 51. életévében ragadta el. Korai halála mély megdöbbenést keltett itthon és külföldön egyaránt.

Európai műveltségű, több nyelven beszélő, kiváló szakember volt. Építészként indult és ez kertművészeti tevékenységét is meghatározta: az architektonikus kerttípus kezdeményezője volt hazánkban. Életműve, szociális elkötelezettsége azonban nemes, értékes örökség a magyar térformáló szakmák, (építészet, tájrendezők, kertépítészek) szakemberek számára.

Rerrich Béla kertépítész, építész, gazdasági főtanácsos a magyar érdemkereszt tulajdonosa, az Angol Építész Egyesület levelező tagja 1932. február 23-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A reneszánsz és a modern kert művészete. Bp., 1909. 54 lap.
Modern gazdasági épületek, baromfiházak. Bp., 1917. 16 lap.
A játéktér mint szociális irányú városépítészeti és kertművészeti feladat. Klny. MMÉEK. 1919. 40 lap.
Kertes ház. Hogyan építsem meg kertes házamat és hogyan rendezzem be házi kertemet. Bp., 1921. 142 lap.
A kert rendezésének mestersége és művészete. Bp., 1923. 129 lap.
A szegedi templom tér. Bp., 1933.
Räde Károly—Rerrich Béla: Virágos Budapest ablakainak és erkélyeinek díszítése. Bp., 1913. 15 lap.
Räde Károly—Rerrich Béla: Virágos Budapest, virágos Magyarország útmutató ablakaink és erkélyeink virágdíszítésére, virágaink ápolására. Bp., 1929. 36 lap.
Petrányi Gy.—Rerrich Béla: A modern iskola szerepe a gyermektuberkulózis elleni küzdelemben. Szeged, 1931. 18 lap.

Irodalom:

LYKA Károly: Rerrich Béla. MMű. 1932.
YBL Ervin: Rerrich Béla. KSzl. 1932.
— —: Rerrich Béla. 1930. Genf „Meister der Baukunst".
PÓTOR Csaba: Rerrich Béla munkássága és a kor kertépítészete Magyarországon. (Kertészeti Egyetem diplomaterv. Gépirat.) Bp., 1983.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÉTHLY ANTAL
(1879—1975)

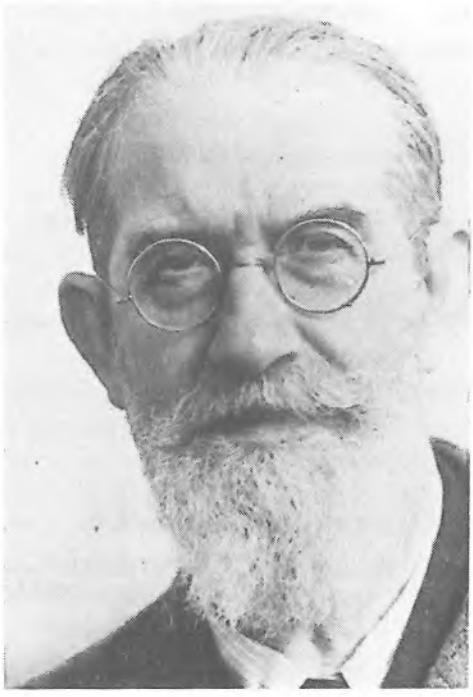

1879. május 3-án Budapesten született. Apja hajóskapitány volt. Budapesten középiskolai tanulmányainak befejezése után 1898-ban állami szolgálatba lépett. 1900-tól az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézetben alkalmazták. Eleinte főleg a földrengésekkel és az általános éghajlattannal foglalkozott, később édeklődése mindinkább az akkoriban kibontakozó agrometeorológia egyes kérdéseinek megoldása felé fordult. Közben végezte el az egyetemet. Kolozsvárott tette le a bölcsészdoktori szigorlatot, 1912-ben avatták „Summa cum laude" doktorrá.

Ma a légkört kutató, az időjárást előrejelző, agro-, orvos-, hidrometeorológiát és más alkalmazott légkörtudományi ágat művelő meteorológusok is használják és hasznosítják a legújabb fizikai, geofizikai kutatási eszközöket, az információkat továbbító modern hírközlő berendezéseket, elektromos és más automatikákat, számítógépeket azért, hogy a légkör titkait még alaposabban felderítsék, a megszerzett adatokat pedig minél sokoldalúbban és minél gyorsabban feldolgozzák. A meteorológiai munkában régen is a megfigyelések, mérések nyomán nyert adatokra és az adatok legváltozatosabb módon történő feldolgozására építettek.

Minden korszak meteorológusát, meteorológiai szervezőjét, irányítóját az a törekvés hatja át, hogy korának legmodernebb eszközeivel és módszereivel adjon választ az időjárással, éghajlattal kapcsolatos kérdésekre. A XX. század első hét évtizedének egyik ilyen hivatott meteorológusa volt Réthly Antal. Munkássága arra irányult, hogy korának legmodernebb eszközeit felhasználva, kiváló munkatársakat választva, a magyar meteorológiai szolgálatot minél magasabb színvonalra emelje, beillessze a legfejlettebb európai országok sorába.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1917-ben ő volt az Állami Kertészeti Tanintézet első meteorológiai előadója; 1920-tól fogva már a Tudományegyetem Közgazdasági Karán kezdte meg a Mezőgazdasági éghajlattan című tárgy oktatását. Élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki. Rövidebb-hosszabb cikkek, dolgozatok után, 1921-ben „Időjárás és éghajlat" címmel írt tankönyvet a mezőgazdasági akadémiák részére; 1922-ben pedig kézikönyve jelent meg „Időjárás és éghajlat" címmel. Ő alapította meg a Magyar Meteorológiai Társaságot (1924), valamint az „Időjárás" című folyóiratot. Hamarosan már neves szakemberként tartották nyilván.

1925-ben Törökországba hívták meg, hogy igazgató és szakértő minőségben szervezze a meteorológiai szolgálatot — a magyarországi minta nyomán. Munkáját 1927-ben megbízói teljes megelégedésére fejezte be, de az újabb öt évre szóló szerződést nem fogadta el és feletteseinek kívánságára itthon dolgozott tovább. Munkáját méltányolva a Török Köztársaság elnöke magas kitüntetésben részesítette.

Hazatérte után fokozott buzgalommal látott munkához. Szerkesztésében adták közzé az első nemzeti „Éghajlati Atlasz"-t. Élen járt azok között, akik már a harmincas években igyekeztek a közvéleményben a környezetvédelem szempontjainak hangot adni. Réthly kiváltképpen a levegő tisztaságának megőrzését szorgalmazta. Ezzel bizonyos értelemben megelőzte kora meteorológiai felfogását. Az idő tájt ugyanis tudóstársai főleg a légkörben zajló fizikai folyamatokkal foglalkoztak, a levegőkémiát teljesen mellőzték. Azóta a 70-es években mutattak csak rá, hogy az ember által a légkörbe bocsátott (antropogén) szennyező anyagok világméretekben is befolyásolják a levegő összetételét s ezzel végső soron az éghajlatot. Réthly kutatásai kétségkívül már jóval előbb utaltak erre az összefüggésre.

1934-ben a Meteorológiai Intézet igazgatójává nevezték ki; egészen 69 éves koráig, 1948-ig töltötte be ezt az állást.

1937-ben a Nemzetközi Kontinentális Barométer Összehasonlító Bizottság tagjaként végzett úttörő munkának számító összehasonlításokat Európa délkeleti részén több fővárosban, illetve városban.

1938-ban került az olvasóhoz a Bacsó Nándorral közösen írt „Időjárás, éghajlat és Magyarország éghajlata" című műve.

Mint az intézet hivatott vezetője, különös gonddal ügyelt a kezdő munkatársak tudományos fejlődésének előmozdítására. Szorgalmazta az ösztöndíjas külföldi utak célszerű hasznosítását. Többek között 1936-ben — Réthly támogatásával — a német kutatási eredményeket felhasználva kezdték meg nálunk is a sugárzások szabatos mérését; az olasz tapasztalatok átvételével pedig 1942-ben a szakosított agrometeorológiai ismeretek feltárását. De nemcsak a tudományos utánpótlásra, a világszínvonalon végzett kutatómunkára volt gondja, hanem ő maga személyesen is foglalkozott a meteorológiai állomáshálózat szervezésével, ellenőrzésével, adatainak feldolgozásával. Az általa ösztönzött meteorológiai észlelők (akik akkor még csak amatőr, tiszteletdíjas megfigyelői voltak az Országos Meteorológiai

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Intézetnek) sok-sok megfigyelő állomáson végezték munkájukat megszakítás nélkül, 20—30—40 éven át kiváló minőségű, pontos adatokat szolgáltatva. Réthlyt kölcsönös tisztelet és személyes barátság fűzte Rácz Bélához — hogy legalább egyet említsünk a számos meteorológiai megfigyelő közül —, aki Szerepen, a Tiszántúl közepén négy évtizeden át vezette az éghajlatkutató állomást és minden tekintetben igen érdemes és értékes agrometeorológiai működést fejtett ki.

1942-ben jelent meg egy, a már a légszennyezésre is figyelmeztető munkája Budapest éghajlatáról. Sajnos, éppen a háborús események miatt nem kapott olyan nyilvánosságot, amilyent érdemelt volna.

A szerző azonban nem csüggedt. Folytatta sarkifény-megfigyeléseit, a régi magyar időjárási feljegyzések, s a velük összefüggő népi következtetések feldolgozását. Ennek az aprólékosan gondos elemzésnek adta 1962-ben „Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig", majd ennek folytatásában az 1970-ben megjelent „Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701—1800" című köteteiben.

A két kötetben közzétett időjárási és elemi csapás megfigyelések anyagát közel öt évtizeden át gyűjtötte. A páratlan adathalmazt eredetileg három kötetben tervezte volna megjelentetni, anyagának közel egyharmada azonban kéziratban került át az MTA Kézirattárába.

A középkorból származó időjárási feljegyzések publikálása Nyugat-Európában a XVIII. században, nálunk a XIX. század elején vette kezdetét Debreczeni Pap István kiadványával. Ezt követően több kisebb-nagyobb kiadvány látott napvilágot, ám mind terjedelmében, mind pedig alaposságában és kritikai módszereiben valamennyit messze felülmúlja Réthly Antal munkája. A hazai levéltárak, könyvtárak és kézirattárak vonatkozó anyagát módszeresen átkutatta, s a felszínre került adatokat kritikailag értékelte, megrostálta, nagyban növelve ezzel az egykori feljegyzések történeti és tudománytörténeti hitelességét.

A források publikálásánál a hagyományos kronológiai rendet alkalmazta, az évszámok rendjében sorakoznak egymás után az egykori feljegyzések. Természetszerűleg időben előre haladva egyre inkább nőtt, az 1700-as évektől pedig szinte mértani haladvány szerint szaporodott a megfigyelések és feljegyzések száma. Ezt tükrözik a kiadványok is. Munkái felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak az évszázadokat átfogni képes időjárás-kutatáshoz, az éghajlatban jelentkező ingadozások okainak, törvényszerűségeinek megbízhatóbb feltárásához, és nem utolsó sorban az agrártermelés történeti útjának pontosabb bemutatásához. A feljegyzések többsége ugyanis rendszeresen tájékoztat bennünket arról, hogy az időjárási kilengések milyen kártékony vagy éppen jótékony hatást gyakoroltak a korabeli mezőgazdaságra. Végül a munka hasznos információkat tartalmaz művelődéstörténeti kutatások számára is. A hatalmas anyag használatának megkönnyítését pontos hely- és névmutató segíti.

1959-ben Réthlyt Steiner Lajos emlékéremmel tüntették ki. Munkásságára ek-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kor már sokfelé felfigyeltek. „Nordlichtbeobachtungen in Ungarn 1523—1960." (Északifény megfigyelések Magyarországon 1523—1960.) című, Berkes Zoltánnal közösen összeállított könyvét a szakemberek Európa-szerte érdeklődéssel fogadták.

A tudományos minősítésben az 1912. évi egyetemi doktori fokozat elnyerése után, 1923-ban egyetemi magántanár lett, 1943-ban egyetemi nyilvános rendes tanári címet kapott; a meteorológiai tudományok kandidátusa (1952), majd doktora (1957) fokozatot is megszerezte, illetve megkapta. Disszertációjában ismét kedvenc témái egyikével: a Kárpát-medence földrengéseivel foglalkozott.

Már arany-, sőt gyémántdiplomát vett át a Budapesti Műszaki Egyetemen, közben a Munka Érdemérem arany fokozatát nyerte el, de rendületlenül folytatta tudományos búvárkodását.

Még életének utolsó szakaszában is megtartotta szellemi, sőt testi frissességét; hajlott korában sem akart lemondani az alpinizmussal egybekötött kutatás öröméről. Ismerte azt az újabban különös figyelemmel kísért összefüggést, amely szerint a hegyek erősen kihatnak a földi időjárásra. Eközben egy igen érdekes tárgykör feldolgozásába is belefogott: az éghajlat és a naptevékenység közötti kapcsolatokat igyekezett feltárni. Ezt a munkát azonban már nem tudta befejezni: 1975. szeptember 21-én Budapesten, 96 éves korában elhunyt.

Réthly Antal nevéhez fűződik a sugárzás és földmágnesség rendszeres mérése, Budakeszin földmágnességi obszervatóriumot létesített. Rendszeresítette a légköri elektromossági méréseket, kidolgozta az agrármeteorológiai sürgönyszolgálat tervét. A fővárosban ő kezdeményezte a Közegészségügyi Intézettel a levegő szennyezettségének mintavételét. Igen sok új éghajlatkutató és csapadékmérő állomást létesített. A legtöbbet saját maga szervezte, ellenőrizte. Korszerű szintre emelte az előrejelző szolgálatot. A meteorológiai hálózat munkatársainak többségét személy szerint ismerte.

Több mint 250 dolgozata jelent meg. Szoros kapcsolatot tartott fenn a Meteorológiai Világszervezet elődjével és a szomszédos országok szolgálataival. Egyik alapítója volt a Magyar Meteorológiai Társaságnak.

Neve ismert a meteorológusokon kívül a geofizikusok, a geográfusok, a szeizmológusok, a mezőgazdasági és vízügyi szakemberek, valamint a karszt- és barlangkutatók előtt.

Méltán állapították meg 95 éves korában, 1974-ben a születésnapi megemlékezésben, mely szerint a magyar meteorológiai szolgálat 1870-es alapítása óta második felvirágoztatása Réthly Antal nevéhez fűződik. Egy hosszú életen át küzdött a meteorológia tudományos rangjának kivívásáért. Barátai, tisztelői néha csodálkozva tapasztalták, hogy ez a törékeny alkatú, halk szavú tudós milyen tűzzel száll síkra szakmai meggyőződése mellett. Szinte állandóan dolgozott. Ősz fejjel is örömest vette körül magát fiatalokkal; mint egyenrangúakat irányította, buzdította, lelkesítette őket. Talán ennek is köszönhette, hogy mindvégig ifjúi lendülettel volt képes alkotni, mindig újat, korszerűt felmutatni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A földrengésekről, különös tekintettel az Alföldre és Kecskemétre. (Doktori értekezés.) 1912.
Földrengések a Balaton környékén. Bp., 1912.
Magyarország földrengési térképe. Bp., 1913.
Adatok a szőlészeti, meteorológiai állomások klímájáról. Bp., 1913.
Időjárás és éghajlat. Bp., 1921.
Az Alföld csapadékviszonyai. Bp., 1933.
Megváltoztatta-e az éghajlatunkat az ármentesítés? Bp., 1936.
Magyarország éghajlata. Bp., 1937.
A hegyi obszervatóriumok. Bp., 1943.
Budapest éghajlata. Bp., 1947.
A Kárpát-medence földrengései. Bp., 1950.
Kitaibel Pál az úttörő geofizikus. Bp., 1958.
Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig. Bp., 1962.
Északifény megfigyelések Magyarországon. Bp., 1963.
Időjárási események és elemi csapások Magyaroszágon 1701-től 1800-ig. Bp., 1970.

Irodalom:

ZÁCH Alfréd: A világ legidősebb meteorológusa. Lk. 1974. 2. sz.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RIBIÁNSZKY MIKLÓS
(1915—1980)

1915. május 2-án született Iszkaszentgyörgyön. Édesapja — okleveles gazda — a felszabadulás előtt az iregszemcsei uradalom vezetője volt. A felszabadulás után egészen 1951-ig, nyugdíjba vonulásáig halgazdasági agronómusként dolgozott. Ribiánszky Miklós már kora gyermek korában apja mellett megismerkedett a gazdálkodással, szoros kapcsolatba került a haltenyésztéssel, mely egész munkásságában kiemelt helyet foglalt el.

Középiskoláit Székesfehérvárott, felsőbb tanulmányait pedig a keszthelyi Gazdasági Akadémián végezte. 1936-ban nyert oklevelet. Ezután Derekegyházán a Weiss Manfréd örökösök uradalmában vállalt segédtiszti állást. Részt vett az ottani mintagazdaság megszervezésében, az akkor modern technikák kialakításában, így a hajós öntözéses rendszer kifejlesztésében, gázkiszűrő berendezéssel artézi vízből üzemeltethető halastavak kialakításában is. 1939—40 között katonai szolgálatot teljesített Kecskeméten. Leszerelése után a derekegyházi uradalom tompaháti kerületének vezetésével bízták meg. Olyan mintaszerű volt ez az üzem, hogy az OMGE itt vándorgyűlést is rendezett. Közben 1944-ben beiratkozott a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskola IV. évfolyamára, ahol jeles eredménnyel tette le vizsgái nagy részét. A háborús események miatt azonban utolsó két szigorlatát már nem tudta letenni, így az évet sem sikerült lezárnia.

1944-ben újra be kellett vonulnia, később hadifogságba került, ahonnan súlyos betegségből való kilábalása után 1947-ben jutott haza.

1947—48-ban a Földművelésügyi Minisztérium Állami Gazdaságok Igazgatóságán főelőadó volt. 1948-ban nevezték ki az Oroszipusztai Állami Gazdaság élére. Közel egy év alatt a gazdaság termelését jelentősen megnövelte. Az elért eredmé-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nyek annyira kiemelkedőek voltak, hogy 1949-ben a Keszthelyi Nemzeti Vállalat főagronómusává nevezték ki, majd egy évre rá az akkor alakult Állami Gazdaságok Zala megyei Központjának lett főagronómusa.

1951-ben ismét a Földművelésügyi Minisztérium Állami Gazdaságok Igazgatóságára kapott főelőadói kinevezést, s ugyanez év végétől az Állattenyésztési Főosztály élére került.

1952-ben megszervezte a Törzsállattenyésztő Állami Gazdaságok Igazgatóságát, s ennek vezetője volt 1953-ig. Ezután az Állami Mező- és Erdőgazdasági minisztériumban igazgatóként, később főigazgatóként dolgozott. 1953-ban a minisztériumban összevonások történtek, ekkor kinevezték „az ország főállattenyésztőjének". Amikor az Állami Gazdaságok Minisztériuma 1954-ben újra megalakult, miniszterhelyettesi kinevezést kapott. 1957 elején mint bizottsági titkár részt vett a mezőgazdasági program kidolgozásában, s ugyanezt képviselte a Közgazdasági és Külkereskedelmi Bizottságban is. 1957 végén a Haltenyésztési Kutató Intézet igazgatóhelyettese lett. Az intézet 1958-ban feloszlott. Ekkor került Gödöllőre a Kisállattenyésztési Kutató Intézet halászati osztályára osztályvezetői, később főmunkatársi beosztásba. 1961 januárjától a Halgazdasági Tröszt igazgatóhelyettese, 1962 márciusától pedig az Országos Halászati Felügyelőség igazgatójaként tevékenykedett 1975-ig, nyugdíjba vonulásáig. Munkájában mindvégig összhangban volt a magas szintű elméleti tudás gyakorlati tapasztalataival. Tevékeny részt vállalt az állami gazdaságokban történő állattenyésztés fellendítésében, a minőségi tényezők előtérbe helyeződésében. Jelentős eredményeket ért el a törzstenyésztői munka eredményeinek növelésében. Munkássága sokrétűségét mutatja, hogy nemcsak az állattenyésztésben, hanem a mezőgazdaság más ágazataiban is eredményes tevékenységet folytatott. A halászat és tógazdaság ügyét nemcsak elméleti, hanem gyakorlati téren üzemi körülmények között is sikeresen fejlesztette és irányította. Jelentős érdemeket szerzett a magyarországi tógazdaság fejlesztésével kapcsolatos új koncepciók megfogalmazásában, a szükséges pénzügyi alapok előteremtésében. Munkássága eredményeként több mint 5%-kal bővült a hazai tógazdasági termelés.

Az egyre növekvő horgászigények kielégítése céljából, a halászattal is összehangolt elgondolásokat törekedett megvalósítani, miáltal mind a halászati üzemek mind pedig az egyre népesebb horgásztábor érdekeit is sikerült kielégíteni. A természetes vizek állapotának műszaki, környezeti szempontból történt változásai és az új igények a halállomány fenntartása és a védelme érdekében szükségessé tették a régi halászati törvény újraértékelését, megerősítését. Ebben a feladatban is jelentős irányító szerepet végzett.

Munkája során együttműködött Ausztria, Csehszlovákia és az NDK illetékes intézményeivel, szakembereivel. KGST kormánybizottsági tagként többször járt a Szovjetunióban, Csehszlovákiában, az NDK-ban, Romániában és Bulgáriában. 1967-ben Ausztriában bővítette szakmai ismereteit. 1968-ban a FAO római konfe-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

renciáján a Halászati Bizottság elnöke lett. Elnöke volt még az Agrártudományi Egyesület Halászati Bizottságának, a „Halászat" című folyóiratnak pedig felelős szerkesztője volt.

Dolgozataiban többek között foglalkozott állattenyésztésünk fejlesztésének főbb kérdéseivel, a halászat történetével, a tógazdasági haltermeléssel, a halhústermelés komplex kutatásával, de vizsgálatokat folytatott természetes vizeken is. Munkája elismeréséül megkapta a Munka Érdemrend ezüst fokozatát (1952), a Kossuth-díj bronz fokozatát (1953). Társadalmi munkáinak elismeréséül a MAgyar Agrártudományi Egyesület aranykoszorús jelvényét és a Horgász Világszövetség arany jelvényét adományozták neki.

Ribiánszky Miklós 1980. április 10-én 65 éves korában hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Korszerű tenyésztési és hizlalási módszerek az állattenyésztésben. 5. R. M. A. halászat története, tógazdasági haltermelés. Bp., 1960. 211. lap.
Kutatások természetes vizeken. Szarvas, 1975. 14 lap.
Magyari András—Ribiánszky Miklós: Állattenyésztésünk fejlesztésének főbb kérdései. Bp., 1955. 59 lap.
Ribiánszky Miklós—Woynarovich Elek: Hal, halászat, halgazdaság. Bp., 1962. 310 lap.

Irodalom:

MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.
DOBRAI Lajos: Ribiánszky Miklósra emlékezünk. Hal. 1980. 4. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RODICZKY JENŐ
(1844—1915)

Az Arad megyei Mácsán (ma: Macea — Románia) született 1844. február hó 13-án. A jómódú, előkelő és „sippi" nemesi előnévvel rendelkező Rodiczky családból származott. Édesapja előbb uradalmi jószágkormányzóként, később vármegyei főszámvevőként rangos állásokat töltött be. Édesanyja pedig a juhtenyésztés fejlesztésében nagy szerepet játszó Bartosságh családból való volt.

Tanulmányait Pesten a kegyesrendiek elemi főtanodájában kezdte, majd a pesti Reáltanodában folytatta. 1860-tól a budai József Polytechnicumban (a Műegyetem elődjében) tanult, ahol gazdászatot, erdészetet, állat- és növénytant hallgatott. Tanulmányait mindenkor és mindenütt kitűnő eredménnyel végezte, miközben tovább bővítette nyelvismeretét (német, francia, szerb, román).

Iskolái elvégzése után édesapja nyomdokait követve gazdatiszti pályára lépett. 1863-ban a Batthyány család horti (Heves vm.) uradalmában ellenőrként, 1865—1868-ban Batthyány Antónia oroszlámosi (Torontál vm. — ma: Banatsko Arandelovo — Jugoszlávia) uradalmában kezelőtisztként mezőgazdasági gyakorlatot folytatott.

Szépírónak készült, de a tanári pálya is vonzotta. Nem törte le, hogy 1867-ben eredménytelenül pályázta meg a debreceni Földműves Iskola tanítói állását. 1869-ben nevezték ki a magyaróvári Felsőbb Gazdasági Tanintézethez végleges minőségben segédtanárrá, négy évvel később pedig rendes tanárrá. Közgazdaságtant, statisztikát, gyapjúismeretet, valamint általános és különleges növénytermesztést tanított, az intézet botanikus kertjében pedig növénytermesztési kísérleteket végzett. 1872-ben „Studien über das Schwein" címen a sertéstenyésztésről írott munkájáért a tübingeni egyetemen (Németország) doktori címet kapott. Sokoldalúsá-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gának, szervezőképességének, célratörő határozottságának is köszönhette, hogy 1883-ban megbízták a számos gonddal bajlódó, a megszűnéshez közel álló kassai Gazdasági Tanintézet újjászervezésével és először ideiglenes, majd két év múlva végleges megbízást kapott annak igazgatására.

Kassán határtalan lelkesedéssel, páratlan eréllyel, nagy szigorúsággal és példamutatással rendet teremtett és az addig csak vegetáló intézetet felvirágoztatta. Ezt az általa bevezetett reformokkal tudta elérni. Először is olyan jól képzett tanárokat vett maga mellé, mint Kovácsy Béla, Páter Béla, Hazslinszky Gyula, majd megszüntette a rendkívüli hallgató intézményét. Nagy érdeme az intézeti internátus létesítése, a mintaszerűen berendezett szeszgyár felállítása. Legelőket bérelt a tangazdaság részére, hogy a felvidéki állattenyésztés fellendítését ilyen módon is elősegítse. Új alapokra fektette a tangazdaság szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztését. Szorgalmazta az intézettel kapcsolatos vegykísérleti, illetve a vetőmagvizsgáló állomások felállítását, melyek 1884-ben létre is jöttek. Néhány év múlva pedig a tanintézet területén amerikai szőlőtelepet létesített.

1892-ben a Földművelésügyi Minisztériumba helyezték. Feladatául kapta a szakirodalom hazai és külföldi termékeinek figyelemmel kísérését, a viszonyainkat érintő fontos mozzanatok szakirodalmi közleményekben való feldolgozását. Ez a megfelelő beosztás tovább gyarapította a már addig is feltűnően szépszámú szakkönyveinek számát. Minisztériumi szolgálata idején ő szerkesztette a „Földművelésügyi Értesítő"-t.

A minisztériumban végzett munkája közben látott hozzá régóta melengetett tervének valóra váltásához, a Gyapjúminősítő Intézet életre hívásához. Igyekezete végre eredményt hozott, és 1898-ban döntés született az intézet létrehozásáról. Őt bízták meg a Gyapjúminősítő Intézet szervezésével és igazgatásával. Legfontosabb feladata volt a külföldön működő, de a textilipar érdekeit szolgáló, hasonló intézményekben is dívó, normális nedvességtartalomra való átszámítás — kondicionálás — műveletén túlmenően tudományos eszközökkel, elsősorban a mezőgazdasági termelés érdekében meghatározni a gyapjúszál értékét. Rodiczky nemcsak kidolgozta az ehhez szükséges mérési eljárások nagy részét, hanem azokhoz új eszközöket is szerkesztett, köztük az ún. Rodiczky-féle szakító mérleget.

Kinevezése után a tudós lelkiismeretességével tovább tanult, képezte magát, és ismereteit külföldön is gyarapította. Utazást tett többek között Belgiumban, Franciaországban (1899), Boszniában, Dalmáciában, Montenegróban (1904), majd Párizsban (1908).

Az intézet igazgatójaként mint a Földművelésügyi Minisztérium szakértője is jelentős szerepet játszott. Közreműködött a nyilvános gyapjúárverések „értékmeghatározó bizottságában", amely lehetővé tette a juhtartóknak és a gyapjúkereskedőknek, hogy árujuk értékét és alkalmazhatóságát illetőleg elfogulatlan szakvéleményt kapjanak.

Ennek során alakult ki a „bonitálások" később országosan elterjedt rendszere,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

amely a juhtenyésztés fejlesztésének lett előmozdítója. A bonitálások — az egyenkénti tenyészállatszemle, mely főleg a gyapjúra és a külső testi tulajdonságokra terjedt ki — tették lehetővé, hogy a juhok százezreit rendszeresen felülvizsgálva és értékelve megállapíthatták, hogy a magyarországi juhnyájakban melyik állat gyapja mit ér. Személyes érdeme, hogy az intézet révén sikerült megfelelő alapot teremtenie a gyapjútermelés számára azzal, hogy lehetővé vált hazánkban a fésűsgyapjas irányzat érvényesülése, és így végül a mai juhfajtának, a magyar fésűsmerinó juhnak a kitenyésztése.

Több mint ötven magyar, német, francia és angol nyelven megjelent szakkönyve, önálló dolgozata foglalkozik Magyarország agráréletének különböző területeivel. Külön is kiemelendők a monografikus természetű: a burgonyával, a kukoricával, az árpával, a dohánnyal; továbbá a kézikönyv jellegű: az ipari, kereskedelmi és takarmánynövényekkel foglalkozó nagyobb munkái; illetve a sertéstenyésztésről, baromfitenyésztésről, kecsketenyésztésről, juhtenyésztésről írt alapvető dolgozatai. Kiemelten foglalkozott a baromfitenyésztéssel, annak múltjával, és a múlt század második felében tapasztalt állapotával, a keltetőgépekkel, a baromfi- és tojáskereskedelemmel. Több tanulmánya, népszerűsítő írása szól a méhészet történetéről, a méhek életmódjáról, szinte minden méhészeti ismeretet közread a munkákban.

Talán legalaposabban és legrészletesebben a hazai juhtenyésztés múltjával foglalkozott. Bár érdekesek e témában történeti áttekintései, mégis legtöbbet saját kora juhtenyésztésének leírásával nyújtott. Adatgyűjtése és feldolgozása révén elsősorban az uradalmi juhászatokról kapunk hiteles képet. Juhászati témájú könyvei közül kiemelkedik „A juh és gyapjú ismertetése" című munkája, melyet életrajzírója „az első magyar nyelven megjelent gyapjú monográfiának" nevez. Mindezeken kívül még más tárgyú könyveket is írt a nemzetgazdaságtan, az egyesületi élet, a gyapjúismeret, a vadászat, az állatvédelem stb. témaköréből. Fent említett munkái legtöbb esetben alapvető, új — olvasmányos stílusban megírt — tudományos értékű könyvek voltak. Ezeket egészítették ki a különböző tanulmányútjairól, általa rendezett és meglátogatott kiállításokról szóló nyomtatásban megjelent beszámolói. Szinte megszámlálhatatlan az a sokszáz rövidebb-hosszabb cikk, mely a hazai agrártermelés legszélesebb skáláján mozog. Írásai elsősorban a „Kertészgazda", a „Falusi Gazda", a „Wochenblatt für Land- und Forstwirtschaft", a „Gyakorlati Mezőgazda", a „Magyar Gazdák Lapja" hasábjain jelentek meg. Hosszú időn át rovatvezetője volt a „Köztelek"-nek, ahol a juhászat- és gyapjúismeret rovatot vezette.

Külön említést érdemel agrártörténeti munkássága, mert a hazai agrárszakemberek közül az elsők között ismerte fel a mezőgazdaság múltjából adódó hasznos tanulságok jelentőségét. Már az 1870-es évek első felében 31 olyan cikke jelent meg, amely a mezőgazdaság múltjával foglalkozott. Ezek közül kiemelkedik a „Die Biographia der Kartoffel" és az 1880-ban megjelent „Adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez" című munkája. Agrártörténeti vonatkozású munkáiban első-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

sorban a már korábban megjelent hazai és külföldi kútfőket használta (levéltári kutatásokat nem folytatott), írásai általában leíró és adatközlő jellegűek. Ugyanakkor megérlelődött benne a magyar mezőgazdaság átfogó története megírásának a terve, amelyre vonatkozóan az akkori földművelésügyi miniszter írásbeli megbízást adott részére. Ezt a feladatot azonban már nem tudta teljesíteni.

Sikeresen teljesítette viszont a Mezőgazdasági Múzeum Gazdaságtörténeti Osztályának átalakítására kapott feladatot. Erre akkor került sor, amikor a múzeum a Kerepesi útról visszaköltözött a véglegesen felépített Vajdahunyadvárba. A Gazdaságtörténeti Osztály már 1897-ben létrejött és 1907-ben csak e kiállítási osztály átrendezéséről és bővítéséről volt szó. Tevékenységével hozzájárult ahhoz, hogy a múzeum megőrizze és bemutassa mindazt, ami a magyar mezőgazdaság múltjára vonatkozik.

Széles körű közéleti tevékenységet folytatott. Tiszteletbeli tagja volt a kassai Kereskedelmi és Iparkamarának, a Sáros megyei és a kecskeméti Gazdasági Egyesületnek, a bécsi Birodalmi Méhészegyesületnek. Levelező tagja volt a bécsi Gazdasági Társulatnak, a felső-ausztriai, a kuhlandi, a karintiai, a morva-sziléziai és a neutischeni Gazdasági Egyletnek. Az Országos Gazdaegyletnek alapító és választmányi tagja, a Magyar Gazdaszövetség igazgató választmányának tagja volt. Megbízták az OMGE nemzetközi mezőgazdasági kongresszusán a főtitkári teendők ellátásával is. A belga kormány a brüsszeli nemzetközi kiállítás bíráló bizottsági tagjának, a magyar pedig „a magyar áruforgalmi, statisztikai állandó értékmegállapító bizottság" tagjává nevezte ki. Az OMGE keretében tevékeny részt vállalt tenyészállatvásárok rendezésében és hosszú időn át elnöke volt a juhbíráló bizottságnak.

Rodiczky Jenőnek ifjú korában jelentős írói és költői ambíciói voltak. 1862-ből 22 kéziratban fennmaradt verse van, de szívesen művelte szépprózát is, mindaddig, amíg egy kritika 1871-ben ettől el nem tántorította. Ezt követően foglalkozott csak a szakirodalommal, s oly nagy sikerrel, hogy egyik legnagyobb hatású gazdasági szakírónk lett. Költői ambíciói azonban nem haltak el teljesen, lappangva megmaradtak. Ennek tulajdonítható, hogy élete végén, 1914-ben „Aus der Bekkantschaft" című szépirodalmi könyvvel jelentkezett. Ez a főleg verseket tartalmazó 109 oldalas munkája különböző tárgyköröket ölel fel (turisztika, sport, szatíra, elégia, filozófia, politika, humoreszk, útleírás, mezőgazdaság stb.) és a fiatalkoriaknál sokkal sikerültebbek. Írásai közül számosat álnéven írt (Alföldi, Adácsi bácsi, Csermelymenti, Jenőy, Kornél, Mirza Kabuli Effendi, Rusticus stb.).

Irodalmi munkásságához kell sorolnunk hírlapírói tevékenységét is. Az „Alföld" című aradi lapon kívül munkatársa volt a „Szegedi Híradó"-nak, a „Magyarország"-nak és a „Nagyvilág"-nak, a „Landwirtschaftliche Zeitung"-nak stb. Tevékeny részt vett a Földművelésügyi Minisztérium által kiadott „Néplap" megindításában és annak „Volksblatt" című német kiadását Vetter Kristian álnéven szerkesztette.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

amely a juhtenyésztés fejlesztésének lett előmozdítója. A bonitálások — az egyenkénti tenyészállatszemle, mely főleg a gyapjúra és a külső testi tulajdonságokra terjedt ki — tették lehetővé, hogy a juhok százezreit rendszeresen felülvizsgálva és értékelve megállapíthatták, hogy a magyarországi juhnyájakban melyik állat gyapja mit ér. Személyes érdeme, hogy az intézet révén sikerült megfelelő alapot teremtenie a gyapjútermelés számára azzal, hogy lehetővé vált hazánkban a fésűsgyapjas irányzat érvényesülése, és így végül a mai juhfajtának, a magyar fésűsmerinó juhnak a kitenyésztése.

Több mint ötven magyar, német, francia és angol nyelven megjelent szakkönyve, önálló dolgozata foglalkozik Magyarország agráréletének különböző területeivel. Külön is kiemelendők a monografikus természetű: a burgonyával, a kukoricával, az árpával, a dohánnyal; továbbá a kézikönyv jellegű: az ipari, kereskedelmi és takarmánynövényekkel foglalkozó nagyobb munkái; illetve a sertéstenyésztésről, baromfitenyésztésről, kecsketenyésztésről, juhtenyésztésről írt alapvető dolgozatai. Kiemelten foglalkozott a baromfitenyésztéssel, annak múltjával, és a múlt század második felében tapasztalt állapotával, a keltetőgépekkel, a baromfi- és tojáskereskedelemmel. Több tanulmánya, népszerűsítő írása szól a méhészet történetéről, a méhek életmódjáról, szinte minden méhészeti ismeretet közread a munkákban.

Talán legalaposabban és legrészletesebben a hazai juhtenyésztés múltjával foglalkozott. Bár érdekesek e témában történeti áttekintései, mégis legtöbbet saját kora juhtenyésztésének leírásával nyújtott. Adatgyűjtése és feldolgozása révén elsősorban az uradalmi juhászatokról kapunk hiteles képet. Juhászati témájú könyvei közül kiemelkedik „A juh és gyapjú ismertetése" című munkája, melyet életrajzírója „az első magyar nyelven megjelent gyapjú monográfiának" nevez. Mindezeken kívül még más tárgyú könyveket is írt a nemzetgazdaságtan, az egyesületi élet, a gyapjúismeret, a vadászat, az állatvédelem stb. témaköréből. Fent említett munkái legtöbb esetben alapvető, új — olvasmányos stílusban megírt — tudományos értékű könyvek voltak. Ezeket egészítették ki a különböző tanulmányútjairól, általa rendezett és meglátogatott kiállításokról szóló nyomtatásban megjelent beszámolói. Szinte megszámlálhatatlan az a sokszáz rövidebb-hosszabb cikk, mely a hazai agrártermelés legszélesebb skáláján mozog. Írásai elsősorban a „Kertészgazda", a „Falusi Gazda", a „Wochenblatt für Land- und Forstwirtschaft", a „Gyakorlati Mezőgazda", a „Magyar Gazdák Lapja" hasábjain jelentek meg. Hosszú időn át rovatvezetője volt a „Köztelek"-nek, ahol a juhászat- és gyapjúismeret rovatot vezette.

Külön említést érdemel agrártörténeti munkássága, mert a hazai agrárszakemberek közül az elsők között ismerte fel a mezőgazdaság múltjából adódó hasznos tanulságok jelentőségét. Már az 1870-es évek első felében 31 olyan cikke jelent meg, amely a mezőgazdaság múltjával foglalkozott. Ezek közül kiemelkedik a „Die Biographia der Kartoffel" és az 1880-ban megjelent „Adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez" című munkája. Agrártörténeti vonatkozású munkáiban első-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

sorban a már korábban megjelent hazai és külföldi kútfőket használta (levéltári kutatásokat nem folytatott), írásai általában leíró és adatközlő jellegűek. Ugyanakkor megérlelődött benne a magyar mezőgazdaság átfogó története megírásának a terve, amelyre vonatkozóan az akkori földművelésügyi miniszter írásbeli megbízást adott részére. Ezt a feladatot azonban már nem tudta teljesíteni.

Sikeresen teljesítette viszont a Mezőgazdasági Múzeum Gazdaságtörténeti Osztályának átalakítására kapott feladatot. Erre akkor került sor, amikor a múzeum a Kerepesi útról visszaköltözött a véglegesen felépített Vajdahunyadvárba. A Gazdaságtörténeti Osztály már 1897-ben létrejött és 1907-ben csak e kiállítási osztály átrendezéséről és bővítéséről volt szó. Tevékenységével hozzájárult ahhoz, hogy a múzeum megőrizze és bemutassa mindazt, ami a magyar mezőgazdaság múltjára vonatkozik.

Széles körű közéleti tevékenységet folytatott. Tiszteletbeli tagja volt a kassai Kereskedelmi és Iparkamarának, a Sáros megyei és a kecskeméti Gazdasági Egyesületnek, a bécsi Birodalmi Méhészegyesületnek. Levelező tagja volt a bécsi Gazdasági Társulatnak, a felső-ausztriai, a kuhlandi, a karintiai, a morva-sziléziai és a neutischeni Gazdasági Egyletnek. Az Országos Gazdaegyletnek alapító és választmányi tagja, a Magyar Gazdaszövetség igazgató választmányának tagja volt. Megbízták az OMGE nemzetközi mezőgazdasági kongresszusán a főtitkári teendők ellátásával is. A belga kormány a brüsszeli nemzetközi kiállítás bíráló bizottsági tagjának, a magyar pedig „a magyar áruforgalmi, statisztikai állandó értékmegállapító bizottság" tagjává nevezte ki. Az OMGE keretében tevékeny részt vállalt tenyészállatvásárok rendezésében és hosszú időn át elnöke volt a juhbíráló bizottságnak.

Rodiczky Jenőnek ifjú korában jelentős írói és költői ambíciói voltak. 1862-ből 22 kéziratban fennmaradt verse van, de szívesen művelte szépprózát is, mindaddig, amíg egy kritika 1871-ben ettől el nem tántorította. Ezt követően foglalkozott csak a szakirodalommal, s oly nagy sikerrel, hogy egyik legnagyobb hatású gazdasági szakírónk lett. Költői ambíciói azonban nem haltak el teljesen, lappangva megmaradtak. Ennek tulajdonítható, hogy élete végén, 1914-ben „Aus der Bekkantschaft" című szépirodalmi könyvvel jelentkezett. Ez a főleg verseket tartalmazó 109 oldalas munkája különböző tárgyköröket ölel fel (turisztika, sport, szatíra, elégia, filozófia, politika, humoreszk, útleírás, mezőgazdaság stb.) és a fiatalkoriaknál sokkal sikerültebbek. Írásai közül számosat álnéven írt (Alföldi, Adácsi bácsi, Csermelymenti, Jenőy, Kornél, Mirza Kabuli Effendi, Rusticus stb.).

Irodalmi munkásságához kell sorolnunk hírlapírói tevékenységét is. Az „Alföld" című aradi lapon kívül munkatársa volt a „Szegedi Híradó"-nak, a „Magyarország"-nak és a „Nagyvilág"-nak, a „Landwirtschaftliche Zeitung"-nak stb. Tevékeny részt vett a Földművelésügyi Minisztérium által kiadott „Néplap" megindításában és annak „Volksblatt" című német kiadását Vetter Kristian álnéven szerkesztette.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1910-ben, 66 éves korában ment nyugdíjba. Ettől kezdve már csak a saját kedvére dolgozott, főleg a szak- és a szépirodalom területén. Nyugdíjazásakor érdemei elismeréséül udvari tanácsossá nevezték ki. Ekkorra már igen sok külföldi tudományos egyesület és társaság választotta tiszteletbeli és dísztagjává. A szerb uralkodó a Takova-rendet, a bolgár a Szent Száva-rendet, Rudolf trónörökös, a belga királynő, a dán király és az öldenburgi nagyherceg emléktárgyakat adományozott neki. Tulajdonosa volt a francia becsületrendnek és a Pour le Méritē Agricole lovagkeresztjének. Megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét és a III. osztályú vaskoronarendet, hogy csak a fontosabbakat említsük.

Budapesten hunyt el 1915. január 4-én, 71 éves korában.

Életművében kiemelkedő volt a mezőgazdasági tudományok művelése és továbbfejlesztése, a mezőgazdasági tanintézetek szervezetének és oktatási rendszerének átalakításaiban való részvétel és a Gyapjúminősítő Intézet életrehívása. A juhtenyésztés és a gyapjúismeret nemzetközileg elismert szaktekintélye volt. Más oldalról nézve, ő volt az, aki hazánkban először hívta fel a figyelmet a szántóföldi kísérletezésre.

A magyar mezőgazdaságnak kiemelkedő egyéniségévé alapos szakmai felkészültsége tette. Szaktudása hallatlanul nagy akaraterővel, tettvággyal, szorgalommal és önfegyelemmel párosult. A maradandó alkotásokhoz elmélyültség, tudás, ambíció és önkontroll kellett. Szigorú ember volt, elsősorban önmagával szemben, de másokhoz is. És ha emiatt népszerűsége nem volt mindig és mindenütt osztatlan, az csak a magas mércével mérő tudósegyéniség nagyságát bizonyítja.

Főbb munkái:

Studien über das Schwein. Wien, 1872. 147 lap.
A nemzetgazdaságtan rövid foglalatja. Magyar-Óvár, 1873. 56 lap.
A méhekről való ismereteink, s a méhészeti elmélet. Magyar-Óvár, 1876. 143 lap.
Die Biographia der Kartoffel. Wien, 1878. 86 lap.
A gyapjúismeret előadásaihoz vezérfonalul. Magyar-Óvár, 1880. 176 lap.
A takarmánytermesztés kézikönyve, tekintettel a főbb takarmánynövények történetére, élettanára. Bp., 1882. 376 lap.
Az ipari növények kézikönyve. I-II. köt. Kassa—Budapest, 1889.
A gyakorlati répatermesztő. Útmutatás a cukorrépa helyes művelésére. Bp., 1889. 123 lap.
A juh és a gyapjú ismertetése. Bp., 1892. 204 lap.
Gyapjúink értékesítése. Bp., 1895.
Az Országos M. kir. Gyapjúminősítő Intézet. Bp., 1899. 32 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Gazdasági tanácsok a gazdálkodás különböző ágairól. Bp., 1899. 187 lap.
Körültekintés a baromfitenyésztés összes ágaiban. Bp., 1902. 118 lap.
A méhészet vezérfonala. Bp., 1911. 56 lap.

Irodalom:

MUTSCHENBACHER Emil: Rodiczky Jenő dr. +. Kt. 1915. január 9.
GAÁL László: Rodiczky Jenő (1844—1915). Bp., 1974.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ROHRINGER SÁNDOR
(1868—1945)

Kassán (ma: Kosice — Csehszlovákia) született 1868. március 28-án. Szülővárosában érettségizett a premontreiek gimnáziumában, majd a budapesti Műegyetem mérnöki fakultásának hallgatója lett, ahol 1890-ben szerzett mérnöki diplomát. Később a kassai Jogakadémián jogi és államtudományi államvizsgát is tett.

Mérnöki tevékenységét 1891-ben az Országos Vízépítészeti és Talajjavító Hivatal napidíjasaként kezdte. A következő évben visszakerült Kassára, ahol a kultúrmérnöki hivatal segédmérnöke lett. 1898—99-ben külön megbízással Fiuméban a Recina-patak szabályozási munkálatait vezette. 1903-ban a besztercebányai (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia) kultúrmérnöki hivatal vezetőjének nevezték ki, 1909-ben pedig már újra Kassán töltötte be ugyanezt a pozíciót, továbbá a vízmesteriskola vezetője volt 1919-ig. Számos folyamszabályozási és talajjavítási munkát végzett. Az első világháború után, a Felvidék elcsatolásakor Budapestre került, ahol a Fölművelésügyi Minisztériumban kerületi felügyelőként teljesített szolgálatot 1923-ig.

1923-ban nevezték ki műegyetemi nyilvános rendes tanárrá a vízépítéstani tanszékre. Az 1932—34. tanévekben a mérnöki és építészeti szakosztály dékánja, az 1934—35. tanévben, az ekkor létrehozott József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem első rektora volt. 1938-ban vonult nyugdíjba.

Egyetemi tevékenységének legnagyobb eredménye, hogy 1925-ben felállította az első magyar hidraulikai laboratóriumot. A vízépítéstan oktatásában európai hírnévre tett szert, a diákok „Hidraulikai számítások" című tankönyvéből tanultak.

Számos értekezése, szakcikke jelent meg a „Vízügyi Közlemények", az „Öntözési

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Közlemények", a „Hidrológiai Közlöny", az „Időjárás", a „Köztelek" stb. hasábjain. Nevéhez fűződik 1918 után a „Vízügyi Közlemények" újraindítása.

Elsősorban az Alföld vízgazdálkodási problémáival foglalkozott. Felhívta a figyelmet többek között a talajvízkutatás fontosságára a folyók vízállása, az öntözések, az ivóvízellátás, a mezőgazdasági termelés szempontjából. 1930-tól végzett ilyen jellegű megfigyeléseket az Alföldön, ahol kb. 12 000 km² területen egy olyan kúthálózat-rendszert alakított ki, amellyel figyelemmel kísérhette a talajvíz ingadozását. Az adatfeldolgozás eredményeit a „Vízkutatás az Alföldön" című tanulmányában foglalta össze 1942-ben. Azokat a módszereket kereste, amelyeknek segítségével lehetővé válik a talajvízszintnek a növényi élethez szükséges magasságban való tartása.

Az öntözés hazai történetét elemző tanulmányában is főleg a legaszályosabb, az öntözésre leginkább rászoruló, de legnehezebben öntözhető tiszántúli területekről írt. Az országrész öntözését csak nagy jólétben élő gazdaközösségek oldhatták meg, ezek hiányában tartja Rohringer indokoltnak, hogy az állam vállalja magára az öntözések megszervezését, irányítását és az alapköltségek viselését.

Foglalkozott továbbá az alföldi szikesek megjavításának kérdésével. Igyekezett cáfolni azt a széles körben elterjedt tévhitet, hogy a szikesek kialakulását az ármentesítések és a belvízlevezetések okozták. A szikjavítás fő módszerének éppen a lecsapoló csatornákat tartotta, amelyek a csapadékban oldott sót a vízzel együtt elszállítják. Szikkísérleti telepek felállítását javasolta, hogy a különböző vidékek sziktípusainak keletkezését és megjavításuk módszereit tanulmányozzák.

Számos tudományos, közéleti egyesület, bizottság (pl. Magyar Mérnök és Építészegylet, Felsőoktatási Tanács, Természettudományi Tanács), 1936-tól az MTA levelező, 1941-től rendes tagja volt.

1945. május 4-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Az ármentesítések, lecsapolások és szikesek közötti összefüggés. In: A magyar szikesek. (Szerk.: Sajó Elemér, Trummer Árpád) Bp., 1934. 21—34. lap.
Talajvízszinttanulmányok a Duna—Tisza közén. VüK. 1936. jan.—márc. 18 lap.
Az öntözés, tekintettel a hazai viszonyokra. TK. 1938. 3—4. sz.
Talajvízkutatás az Alföldön. MTA MTtÉ. 1942. 18 lap.

Irodalom:

NÉMETH Endre: Rohringer Sándor (1868—1945) ÉKMEÉ. 1955/56. Bp., 1957.
DÉGEN Imre: A vízgazdálkodási tudományos kutatás magyarországi múltja és jelentősége. MT. 1963. 4. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ROM PÁL
(1902—1962)

1902. július 3-án született Budapesten. Betűszedő édesapja korán elhunyt, így rokkant, beteg édesanyja eltartásáról már gimnáziumi évei alatt neki kellett gondoskodnia. 1920-ban tette le érettségi vizsgáit, majd festő-mázoló szakmát tanult. Egyetemi évei alatt is festő és mázoló segédként kereste kenyerét. 1922—23-ban a kémiai analízis világhírű professzorának, Winkler Lajosnak volt a privát asszisztense, s itt szerezte meg vegyészi oklevelét. 1924. január 1-jétől 1929. július 31-éig a nemzetközi szinten ugyancsak elismert Zechmeister László pécsi professzor mellett dolgozott tanársegédként. 1926-ban itt készítette el bölcsészdoktori értekezését, melynek témája „a szerves vegyületek redukciója magnéziummal" volt. Itt foglalkozott még keton- és nitrovegyületek magnéziummal és metilalkohollal való redukciójának a kérdésével is.

1929. augusztus 1-jétől az Augustin Béla által szervezett Gyógynövénykísérleti Állomás szolgálatába lépett. 1931-ben megszerezte a gyógyszerészi oklevelet. 1935-ben kísérletügyi gyakornok kinevezést kapott. 1943-ban a drogistasegédi képesítést is megszerezte és még ebben az évben kinevezték I. osztályú fővegyésszé, s megbízást kapott az állami illóolaj-laboratórium megszervezésére és vezetésére.

1948-ban az Agrártudományi Egyetemen magántanári képesítést, s ugyanezen évben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen egyetemi előadói megbízást kapott. A Gyógynövénykísérleti Állomáson az állomás vezetőjével együtt dolgozták ki a gyógynövényügy rendezésére, fejlesztésére és szervezésére vonatkozó elképzeléseket. Jelentős szerepet játszott abban, hogy a magyar drogok világszerte elismertek lettek. Az Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézet (OMMI) felállításával, 1950-ben megbízást kapott az intézet illóolaj-laboratóriumának vezetésére.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Feladatát tudományos főmunkatársi beosztásban 1962. november 22-én Budapesten bekövetkezett haláláig látta el.

Tudományos munkája során foglalkozott a magyar növényolajjal, annak metox-számával, a kamilladrog áruismeretével, drogok illóolaj-tartalmával, a borsosmentaolaj gyártásával, vizsgálatával, a bolgár belladonna gyökérrel, a kamillavirágok rendellenességeivel, az 1942. évi székfűvirágtételek illóolaj-tartalmával. Életművében kiemelkedő, hogy az illóolajos növények nagyobb arányú hazai termesztésében, a nagyüzemi illóolajgyártás megszervezésében és továbbfejlesztésében, a gyártástechnológia továbbfejlesztésében, a lepárlóberendezések tervezésében is maradandót alkotott.

A nemzetközi szakirodalomból számtalan ismertetése jelent meg az illóolajok előállításának, vizsgálatának tárgyköréből, egyes gyógyszerkönyvek illóolajokkal foglalkozó fejezeteiről, több hazai gyógynövényről és egyes drogok pótszeréről. Jelentős munkája volt a „Magyar gyógynövények" című szakkönyv hatóanyagokra és használatra vonatkozó részeinek megírásában, az V. Magyar gyógyszerkönyv 34 illóolajcikkelyének elkészítésében és közreműködött 96 drogcikkely elkészítésében. Részt vett gyógynövények, fűszernövények, illatos növények és olajos növények szabványosítását végző bizottságok munkájában is. Ebben az időben jelentek meg az illóolaj gyártásáról, előállításáról, a pacsuli feldolgozásáról, a timol előállításáról, a metil-szalicilátról, a glikollokról, az acetátról és gyártásáról, az édesköményről, a drogok hamu- és homoktartalmáról, a drogok illóolaj-tartalmának meghatározásáról, a majoránna vizsgálatáról, az alkannin előállításáról és felhasználásáról, a cickafark- és kamillaolaj megkülönböztetéséről és a majoranna tisztításáról szóló tanulmányai. Dolgozatai, ismertetései a „Kísérletügyi Közlemények"-ben, a „Magyar Gyógyszertudományi Társaság Értesítőjé"-ben, a „Kísérletügyi Szemlé"-ben, a „Herba" és a „Gyógyszerész" című folyóiratban, valamint az OMMI Évkönyvében jelentek meg. Körülbelül 120 tudományos és ismeretterjesztő előadást tartott a gyógyszerész-továbbképzés keretein belül a Gyógyszerész és Drogismereti Intézetben, egyetemeken, főiskolákon, kongresszusokon és szaktanfolyamokon.

Sokat foglalkozott a gógyszerészet történetének ismertetésével, megemlékezést írt Justus Liebig, Carl Wilhelm Scheele, Ferdinand Runge, Than Károly, Winkler Lajos és Augustin Béla életéről és munkásságáról. Részt vállalt különböző szakbizottságok munkájában is, így a Gyógyszerkönyv Szerkesztő Bizottság Farmakognóziai Albizottságában, a Magyar Szabványügyi Hivatal gyógynövény-, illóolaj- és fűszerszabványosítási szakbizottságaiban és korábban az Egészségügyi Minisztérium keretében működő volt Gyógynövény Bizottságban is.

Kiváló, eredményes kutatómunkájának elismeréseképpen 1952-ben megkapta a „mezőgazdasági tudományok kandidátusa" minősítést.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Aprított levéldrogok vizsgálatának újabb módszere. Klny. MGyTÉ. Pápa, 1935. 11 lap.
A magyar borsosmentaolaj előállításáról és vizsgálatáról. Klny. KK. 1939. 16 lap.
Az illóolajok előállításának és vizsgálatának újabb eredményei. Klny. KK. „Szemle" mellékletéből. 1942. 6. lap.
Augustin Béla—Jávorka Sándor—Giovanni Rudolf—Rom Pál: Magyar gyógynövények I. Általános és leíró rész. Bp., 1948. 495 + 190 p. II. Színes táblák. Bp., 1948. 190 t.
A pacsuli gyűjtéséről, feldolgozásáról és hasznosításáról. Klny. Gy. 1949. 3 lap.
Augustin Béla életműve és a gyógynövényügy. Klny. Gy. 1959. 161—166. lap.
Augustin Béla—Rom Pál: A Herba henniariae hamisítása Polygonum aviculareval. Klny. MGyTÉ. Pápa, 1942. 8 lap.

Irodalom:

HALMAI János: Rom Pál (1902—1962) Gy. 1962. 12. sz.
PALOTÁS József: Rom Pál emlékezete 1902—1962. ÉvK. 1962.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ROTH GYULA
(1873—1961)

1873. szeptember 26-án született Sopronban. Apja pékmester volt, anyja Hackstock Emília is iparos családból származott. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, ott is érettségizett 1892-ben. Egy év katonai szolgálat után tartalékos hadnagyként szerelt le, majd beiratkozott a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) Erdészeti Akadémiára, melyet 1896-ban fejezett be kitűnő eredménnyel. Az állami szolgálatot 1896. október 15-én kezdte meg Lugoson (ma: Lugoj — Románia), az Erdőigazgatóság Erdőrendezőségén. A két gyakornoki év elteltével 1898-ban kitüntetéses oklevelet szerzett Budapesten. 1900-ban áthelyezték a görgényszentimrei (ma: Gurghiu — Románia) szakiskolába, ahol az oktatáson kívül megbízást kapott a szabédi (ma: Săbed — Románia) erdészeti kísérleti állomás vezetésére is. Ez a telep foglalkozott a Mezőség kopárfásítási kérdéseivel, kísérleti szinten.

1904-ben Vadas Jenő indítványára áthelyezték az erdészeti kísérleti állomás központjába, Selmecbányára, miután féléves tanulmányúton ismerkedett Európa több államának hasonló intézményével. 1907-től — Vadas Jenőt helyettesítve — előadásokat tartott a főiskolán, vezette az erdőműveléstani gyakorlatokat és önállóan adta elő az „Erdészeti kísérletek" című tárgyat. 1911-ben főerdőmérnökké nevezik ki és kísérletügyi adjunktus lett. Több nemzetközi kongresszuson vett részt előadásokkal (Württenberg 1907, Belgium 1910, Párizs 1913).

1914-ben rövid időre bevonult katonának, a háború alatt többször is teljesített szakszolgálatot. 1917-ben erdőtanácsossá nevezik ki, 1919-ben tevékeny szerepet vállalt a főiskola Sopronba költöztetésében, még ez évben főerdőtanácsosi kinevezést kapott. Vadas Jenő 1921-ben bekövetkezett halála után 1922-ben Roth Gyulát

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nevezték ki a főiskola Erdőművelés-, Vad- és Halgazdaságtani Tanszékére tanszékvezető tanárnak. 1924-ben átvette a kísérleti állomás vezetését is. 1926-tól indította meg újra a háború végén megszűnt tudományos folyóiratot, az „Erdészeti Kísérleteket". Az Erdészeti Kutató Intézetek Nemzetközi Szövetsége (IUFRO) 1929-ben alelnöknek, 1932-ben elnöknek választotta meg. Ebben a minőségben szervezte meg 1936-ban a nemzetközi szövetség hazánkban tartott IX. kongresszusát, mintaszerűen.

A nagy sikerű nemzetközi rendezvény volt Roth Gyula életének és tudományos munkájának legkiemelkedőbb eredménye. Megrendezéséért az IUFRO később tiszteletbeli örökös tagjává választotta. A háborúra való készülődés éveiben a kísérletügyi tevékenység háttérbe szorult, a hitelmegvonások, leépítések miatt kedvét vesztett Roth Gyula nem vállalta tovább a felelősséget a kutatóintézet csökkenő munkájáért és 1940-ben lemondott a vezetéséről.

Egyetemi tanárként 1944-ben nyugdíjba vonult, de 1947-ig — meghívott előadóként — tovább vezette a tanszékét. A vad- és halgazdaságtant 1952-ig adta elő, majd 1957—59 között, még 84 évesen is segítségére sietett az 1956. októberi események miatt oktatóhiánnyal küszködő főiskolának.

1952-ben az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága a „mezőgazdasági (erdészeti) tudományok doktora" cím viselésére jogosította fel, érdemei elismeréséül 1954-ben megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát, majd 1955-ben a Kossuth-díj II. fokozatával tüntették ki.

1961. január 7-én halt meg, Sopronban.

Munkássága kiterjedt az erdőgazdálkodásnak mind a tudományos, mind a gyakorlati területére. Elemében érezte magát a kutatómunkában és az oktatásban egyaránt. Már századunk elején vallotta azt a napjainkban általánossá vált elvet, hogy a kutatást és az oktatást szoros egységben kell művelni. Ezt több mint harminc éven át érvényesítette mint főiskolai oktató és tudományos kutatóintézeti vezető; hosszú, tevékeny élete során elsősorban az erdőgazdálkodás gyakorlati célkitűzéseinek megvalósításában munkálkodott.

Kutatótevékenységének fő témái az erdőnevelés, a természetes felújítás és a szálaló erdőgazdálkodás voltak. Mindhárom terület feltárásnak szükségességét ő ismerte fel elsőnek, miként azt is, hogy a lemaradásunk ezekben az erdőművelési tevékenységekben volt a legnagyobb Európa több államának erdőgazdálkodásához viszonyítva.

A legjelentősebbek ezek közül az erdőnevelési témakörben folytatott kutatásai. Megállapításai máig is érvényesek. Hangoztatta és kísérleteivel alátámasztotta a korszerű állománynevelési elvet: az előhasználati faanyag mennyiségének célszerű emelését. A „java fák" — a kiváló, nagy részben a véghasználatig fenntartani kívánt egyedek — fejlődésének elősegítése érdekében, ha szükségesnek ítélte, az addigi tilalmazó elvvel szemben, még a záródás (a fák koronavetületének, az egész

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

erdőterülethez való %-os viszonya) megbontásának lehetőségét is megengedettnek tartotta.

Elsőként harcolt másik fő kutatási témája, a természetes felújítás bevezetése érdekében. Ez a záródásbontó és biológiai alapokra helyezett erdőápolások végrehajtásának egyenes következménye volt. Kísérletei közben dolgozta ki a természetes felújítás „vonalas szálalás" néven ismert — s a szakirodalomban az ő nevével jelzett — formáját.

A harmadik fő kutatási területe — a maga idejében legkorszerűbb gazdálkodási mód — a szálaló erdőgazdálkodás volt. (A vágásra érett faanyag szálanként, elszórtan történő kivágása évenként az egész területen.) Előfeltételei, sajnos, csak kevés helyen adottak hazánkban, de kísérletei (Sopron, Bükk hegység, Zirc stb.) Európa-szerte érdeklődésre tartottak számot.

Már kutatói munkássága kezdetén, és később is foglalkozott a fafajok magszármazási kísérleteivel is. Különösen a bugaci, sok helyről származó magból ültetett erdei fenyő összehasonlító vizsgálatai jelentősek. Következtetése — hogy az ültetéssel azonos, vagy közel járó termőhelyi adottságokkal rendelkező helyről származzanak a felhasználni kívánt famagvak — ma is aktuális.

Roth Gyula a külföldi fafajok honosítási kérdéseivel is foglalkozott. Az első világháború előtt több kisebb telepítés mellett a selmecbányai és a szabédi (Mezőség) arborétumokat rendezte, majd a háború után a gödöllői arborétum továbbfejlesztésére összpontosította figyelmét.

Szakirodalmi munkássága sokoldalú és rendkívül gazdag. 1901 és 1958 között közel 200 tanulmánya, cikke, értekezése jelent meg, elsősorban az „Erdészeti Lapok" és az „Erdészeti Kísérletek", illetve utódkiadványaik lapjain. Tárgyuk főként a fent említett kutatási témakörökben mozog, de igen sok foglalkozik a vadászat, az erdészeti károsítók, a szakoktatás, a gyantázás, az alföldfásítás kérdéseivel. Találunk cikkeket az erdőhasználat, az erdővédelem, az erdőgazdaság-politika köréből, ismertetéseket az akácról, a „késői" tölgyről, a fagyöngyről stb.

Fő műve a háromkötetes „Erdőműveléstan", melyből az első kettő az „Alapvető rész" és az „Alkalmazott rész" 1935-ben jelent meg. Az első az erdők fafajainak és a termőhely tényezőinek rövid leírását, a második az erdőművelés különböző redszereit foglalja magába. A harmadik kötet, a „Magyar erdőművelés különleges feladatai" 1953-ban látott napvilágot. Ez utóbbi azokkal az erdőgazdálkodási problémákkal foglalkozik, amelyek a meglevő erdővidékek rendszeres gazdálkodásán kívül esnek (homok-, szik-, kopárfásítás stb.).

Több mint négy évtizedes egyetemi oktatói tevékenysége nyomán valóra vált nagy jelentőségű elve, hogy az erdőművelés fejlesztésében a hangsúlyt a korszerű erdőnevelésre és a természetes felújítás lehetséges bevezetésére helyezzék. A katedrán a vadászatnak is hivatott tanítómestere volt. Szemlélete az erdő vadtartó képességéhez igazodó vadállományról, az erdő és a vad egyensúlyáról generációkat készített fel a korszerű erdő- és vadgazdálkodásra.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Előadásai élményszerűek voltak, hallgatóságát magával ragadta, stílusa élvezetes, ízes magyarságú volt. „ . . . ha igaz, hogy az élő szónak különleges ereje, hatása van, akkor ez az ő beszédeire — a szó valóságos értelmében — vonatkozik" — írja megemlékezésében Haracsi Lajos 1961-ben.

A harmincas évek elejétől vezető szerepet játszott az erdészet nemzetközi életében. Kiváló szakmai felkészültsége, abszolút németnyelv-tudása és jártassága más nyelvekben (hatvanéves korában kezdett angolul tanulni!), magával ragadó szónoki, társalgási képessége folytán kora minden nevezetes erdészeti személyiségével, vezetőjével baráti, személyes kapcsolatot tartott. Jelentős erdészeti nemzetközi kérdésekben gyakran kérték ki véleményét, látogatták meg. A nemzetközi rendezvényekre mindig magával vitte lányát, aki nyelvtudásban, a háziasszonyi teendők ellátásában, a társaságban, megjelenésben kitűnő segítőtársa volt édesapjának. Egy negyedszázaddal Róth nemzetközi tevékenysége után, amikor már régen halott volt, erdészeti nemzetközi rendevényeken még mindig emlegették Róth professzort és lányát az idősebb kollégák, ami nemzetközi erdészeti vonatkozásban példátlan jelenség, és mutatja, milyen tekintélyt szerzett a magyar erdészetnek.

Egyéniségének egyik legmaradandóbb vonása volt a diákokkal való szoros, baráti kapcsolata: minden hivatalos szakestélyen részt vett és egy-egy történettel, visszaemlékezéssel erősítette a selmeci hagyományok, szokások értékőrző szerepét. Az erdészeti felsőoktatás és kutatásügy nesztora volt, a tudás példaképeként él a magyar erdészek emlékezetében.

A soproni Erdészeti és Faipari Szakközépiskola névadójaként őrzi emlékét.

Főbb munkái:

Erdőműveléstan. I—II. Sopron, 1935. 971 lap.
A magyar erdőművelés különleges feladatai. Bp., 1953. 286 lap.

Irodalom:

MAGYAR Pál: Dr. Roth Gyula 1873—1961. Er. 1961. 3. sz.
HARACSI Lajos: Dr. Roth Gyula. EtK. 1961. 2. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ROVARA FRIGYES
(1852—1912)

1852-ben az ausztriai Grazban született. A főreáliskola elvégzése után beiratkozott az ottani műegyetemre, ahol elvégezte a gazdasági és erdészeti szakot. Diplomával a zsebében a Lajta másik oldalán próbált szerencsét. 1871-ben Magyarországra érkezve, a soproni és csepregi cukorgyárak belterjes gazdálkodásáról híres gazdaságaiban gazdatisztként dolgozott. Később Mikos báró nagyatádi (Somogy m.), majd gróf Breunner Ágoston zselizi (Bars m.) uradalmainak volt intézője. Zinner Béla répceszentgyörgyi (Vas m.) gazdaságában már az uradalmi tiszttartó felelős posztját töltötte be. Az ország mezőgazdaságilag legfejlettebb vidékének földművelést folytató uradalmaiban elért kiemelkedő eredményei nevét országos hírűvé tették. Segítette beilleszkedését, hogy kitűnően megtanult magyarul, tökéletesen alkalmazkodott az itteni viszonyokhoz. 1894-ben igazán vonzó és anyagilag rendkívül előnyös ajánlatot kapott. Gróf Esterházy Mihály Pozsony megyében fekvő 16 ezer holdas hitbizományi birtokainak (Cseklész, Tallós, Alsójattó stb.) lett igazgatója. A vezetése alatt álló gazdaságok országos hírű eredményeket értek el, tekintélye szakmai körökben még tovább növekedett. Gróf Festetich Andor megpróbálta a vezetése alatt álló Földművelésügyi Minisztériumba „csábítani", ahol osztálytanácsosi ranggal az összes állami kézben lévő gazdaságok igazgatásával akarta megbízni. Rovara Frigyes ezt a nagy társadalmi megbecsülést is jelentő állást visszautasította. 10 évig állt az Esterházyak szolgálatában, amikor addig összegyűjtött vagyonából a csallóközi Fél községben birtokot és a Csenkey család udvarházát megvásárolva letelepedett. 1904 után már saját birtokán gazdálkodott és folytatta sokirányú kísérleteit. 60 éves korában, 1912. június 13-án Félen,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

agyvérzés következtében váratlanul hunyt el. Felesége, két gyermeke és veje, Krolopp Alfréd, az óvári Akadémia tanára gyászolta.

Rovara Frigyes abban az időszakban került Magyarországra, amikor a jobbágyfelszabadítás után lehetővé vált a tőkés gazdálkodás kibontakozása a mezőgazdaságban. Kétségtelen tény, hogy ez a folyamat a kiegyezés után még látványosabban felgyorsult és a piaci viszonyok kiszélesedésének köszönhetően az ország nyugati, északnyugati területén fekvő gazdaságokban a belterjes termelés meghatározó mértékben kezdett elterjedni. Ezekben az üzemekben szakítottak az évszázados hagyományokon nyugvó gazdálkodással, új gépek és eszközök használata, a belterjes mezőgazdaságra jellemző termelésszerkezet kialakítása, szakszerű tápanyagvisszapótlás alkalmazása, mindez megkívánta az átfogó üzemtani ismeretek elsajátítását és gyakorlatba való átültetését. Rovara Frigyes nemcsak gazdászi, hanem a korszerű agrártermeléshez mindinkább nélkülözhetetlen természettudományos ismeretekkel is rendelkezett. Ilyen vonatkozásban felkészültsége meghaladta a hazai viszonyok között kiemelkedő gyakorlati gazdák, így pl. a Hajnik János nevével is fémjelezhető gazdaságvezetők szakismereteit.

Rovara Frigyes több mint három évtizeden keresztül kellő tőkeerővel rendelkező uradalmak irányításában játszott vezető szerepet és mindenütt prosperáló, magas színvonalú gazdálkodást folytatott. Hazánkban a múlt század 60-as éveitől ismerték fel a műtrágyák alkalmazásának jelentőségét és kezdték kidolgozni nagyüzemi alkalmazásának technológiáját. Rovara Frigyes, a kérdés első számú szaktekintélyének számító Cserháti Sándorral karöltve ennek megvalósításában játszott úttörő szerepet. Tapasztalatairól magas színvonalú, tudományos igényességgel írott munkáiban számolt be. A „Tíz év folyamán végrehajtott nagybani kísérletek műtrágyákkal" című könyvében negyvenöt, különböző növénnyel és különböző hatóanyagú műtrágyákkal folytatott kísérleteiről adott számot. A XIX. század fordulójáig a hazai viszonyok között a foszfortartalmú trágyák elsődlegességét hirdető agrártudósok és gazdákkal szemben, Cserháti mellett ő ismerte fel elsők között a kálitrágyák alkalmazásának fontosságát. Erről írt „A kálitrágyázás" című munkájában. A „Répatermelés"-ről írott könyvében gyakorlati szempontból igen értékes, a cukor- és takarmányrépa termelésénél és értékesítésénél hasznosítható szempontokra hívta fel a figyelmet.

Rovara különösen fontosnak tartotta a cukorrépa-termesztés hazai elterjesztését, az irányítása alatt álló uradalmakban magas színvonalú termelést folytatott. Az állati kártevők, a répabogarak ellen hatásos permetezőszert kísérletezett ki, amelynek használata az egész országban elterjedt, és róla nevezték el „Rovarin"-nak.

1904-ben vásárolt féli (Pozsony m.) birtokán tovább fokozódott kísérletező kedve. Birtokán 45 holdas gyümölcsöst telepített, ahol francia és hazai alanyokból „magyar barack" néven új fajtát nemesített és ezt faiskolájában szaporította.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Eredményes fajtakísérleteket végzett burgonyával, sörárpával, de a legnagyobb sikert a „Hungária" névre keresztelt takarmányrépa előállításával érte le.

Rovara Frigyes nemcsak elismert gazda és szakíró, hanem tevékeny közéleti személy is volt, aki környezete, a gazdálkodók szakmai felvilágosításában és érdekképviseletük megszervezésében is kiemelkedő szerepet vállalt. Répceszentgyörgyön alapította meg az ország első gazdakörét, majd Pozsony megyében letelepülve, Tallóson tette ugyanezt. A gazdálkodók hiteligényének, értékesítési lehetőségeinek kielégítése céljából szintén az ő kezdeményezésére létesült Tallóson és Cseklészen fogyasztási és hitelszövetkezet. Alapítója és igazgatósági tagja volt a Pozsony megyei Gazdasági Egyesületnek, a Magyar Gazdatisztek s Erdőtisztek Országos Egyesületének, tagja volt a megyei törvényhatósági bizottságnak. A megyében szorgalmazta a sörárpa- és cukorrépa-termelők szakmai továbbképzését szolgáló összejöveteleket. Részt vett és előadást tartott a római és bécsi nemzetközi gazdasági kongresszusokon.

De nemcsak külföldön, hanem az ország bármelyik vidékén szívesen tette közzé tapasztalatait. Szűkebb környezetében, a Csallóközben tartott téli előadásain a tőle hallottak nyomán, a vidék egyre több parasztgazdaságában kezdték a korszerű agrotechnikai eljárásokat alkalmazni.

Könyvei mellett a hazai („Köztelek", „Mezőgazdasági Szemle" stb.) és külföldi szaklapokban is megtaláljuk cikkeit.

A gazdaközönség és az agrártudomány képviselőinek elismerése mellé társult állami megbecsülése is, 1900-ban a Ferenc József-rend lovagkeresztje kitüntetésben részesült.

Rovara Frigyes korának egyik legkiválóbb gyakorlati gazdája és szakírója volt, aki példát szolgáltatott arra, hogy a tudományt miként kell összeegyeztetni a gyakorlattal.

Főbb munkái:

Répatermelés. Bp., 1890. 289 lap.
Tíz év folyamán végrehajtott nagybani kísérletek műtrágyákkal. Bp., 1894. 78 lap.
Die Landwirtschaft des Pressburger Comitats. Pozsony, 1897. 24 lap.
A kálitrágyázás. Bp., 1910. 180 lap.
Galánthai és Fraknói gróf Esterházy Mihály uradalmai. É. n. 160 lap.
Rovara Frigyes—Ruffy Pál: Gazdasági vezérfonal papok, tanítók s kisebb gazdálkodók számára. Alsólendva, 1898. 232 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom

— —: Rovara Frigyes. Kt. 1912. június 19.
VÖRÖS Sándor: Rovara Frigyes. MgSz. 1912. július.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÖCK ISTVÁN
(1812—1882)

Pesten 1812. november 1-jén született és Budapesten 1882. november 10-én hunyt el. Apja vidéki rosta-, szita- és drótfonatgyártó műhelyét 1804-ben Pestre helyezte át és 1816-tól kezdve a Servita téren (ma: Martinelli tér) nagyobb mennyiségben kezdett mezőgazdasági munkaeszközöket és kisebb gépeket gyártani. A fia, megfelelő kort elérve, Ausztria és Németország különböző, elsősorban mezőgazdasági eszköz- és gépgyártó manufaktúráit kereste fel és ott széles körű ismeretekre tett szert.

Hazatérése után ezt apja üzemében kamatoztatta, majd 1840-ben átvette annak vezetését. Eleinte csak kisebb gépeket gyártott, majd 1853-ban kézi és lóhajtású cséplőgépek is kikerültek műhelyéből. 1855-től kezdve olaj-malom, szeszgyári és gőzmalom-berendezésekkel is kísérletezett, majd könyvnyomdai gyorssajtó készítése területén is jelentős eredményeket ért el. 1859-ben már gőzekegarnitúra is kikerült műhelyéből.

Ebben az évben saját maga foglalta össze, hogy az egyre terebélyesedő üzeme milyen gyártmányokat készített: „Ezen intézet kifejlődését két irányban vezetem, ú.m.: annak első osztálya magába foglalja a mezei gazdasági eszközök s efféle gépek készítését az ekétől, mint első szántóvető eszköztől, a legczélszerűbb s legjobb szerkezetű boronák, vetőgépek, rétművelési eszközök a cséplőgépektől kezdve, egész a betakarított terményeket feldolgozó gépekig, milyenek a szecskavágó, zúzó, daráló stb. gépezetek; második osztályba pedig a malomépítést ló-, víz- és gőzerőre, gőzgépek s más mű-erőművészeti tárgyak készítését posztó-, karton-, olaj-, papiros-, keményítő- és czukorgyárak számára; valamint könyvnyomdák számára könyvnyomó gyorssajtók, különféle kézisajtók, simító művek, pakoló sajtók, könyvnyomó sajtók, papiros- és vonalgyaluk stb.". Ez az egyszerű felsorolás is mutatja, hogy Röck István gyára, mely akkor már százon felüli embert foglalkoztatott, milyen széles körű tevékenységet fejtett ki a magyarországi gépesítés területén.

Különös jelentősége volt a gőzcséplőgépnek, melyet korábban csak Angliából tudtak beszerezni, és annak árát a szállítás jelentős mértékben megnövelte. Röck István az angol cséplőgépeket tekintette mintának, de azokon jelentős változtatásokat, korszerűsítéseket végzett. Ennek eredményeképpen 1859-ben tartott próbacséplésén egy óra alatt 300 kévét tudtak vele elcsépelni, de a gyakorlat azt mutatta, hogy az üzemszerű használatban ezt 450-ig is lehetett növelni. Ez tehát azt jelenti, hogy óránként 7—10 mázsát tudtak vele elcsépelni. Az 1859. évi bemutatón

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

megjelenő Shuttleworth, angol gépgyáros, az eredményekkel kapcsolatban elismerését fejezte ki. Ebben az évben a kalocsai érseki uradalomban már két ilyen cséplőgép dolgozott és egy újabb megrendelésének a lehetőségét fontolgatták. Ettől kezdve a Röck-féle cséplőgép szélesebb körben kezdett elterjedni és ez az angol gépeknek bizonyos konkurenciát jelentett.

Az 1860-as években különösképpen a száraz-, vízi-, hajó- és gőzmalmok korszerűsítése és felszerelése területén végzett jelentős munkát és ennek eredményeként ezeken sokkal finomabb liszt őrlése vált lehetővé. Még ennél is nagyobb jelentőségű az, hogy a Magyarországon készített „legelső könyvnyomtató gyorssajtó" a Röck-féle gyárban készült és annak bemutatása 1859. július 17-én nagy sikerrel járt; a szakemberek ezzel a géppel tökéletesen meg voltak elégedve, amit az általuk kiadott tanúsítvány is bizonyít.

1874-ben a legkülönfélébb gőzgépkazánokat gyártották, hajógépeket, kútfúrókat, selyem- és dohánygyári berendezéseket készítettek. 1880-tól kezdve már saját vasöntővel is rendelkezett az üzem. Amikor az alapító Röck István 1882-ben meghalt, 250 munkás dolgozott gyárában, melyben többek között érc- és vasöntőde, kazánkovácsműhely, vas- és faesztergályos üzem, lakatos-, asztalos-, bádogos- és bognárműhely egyaránt működött.

A hazai ipar fejlesztése ebben az időben is nemzeti ügynek számított, melyről Röck István 1859-ben így nyilatkozott: „Azon reménnyel kecsegtetem magamat, miszerint gyári vállalatom, mely tulajdonképpeni üzleterőkifejtésének még csak évfolyamában van, az előhaladással elismerésre, gyámolításra és részvétre fog találni az iparos közönségnél, hogy a kitűzött cél felé 'az ipar kifejlését erőhöz képest támogatni' méltólag kezet fogva megfelelően lehessen haladni."

Halála után fiai továbbfejlesztették a gyárat és abból 1909-ben részvénytársaságot alakítottak, amikor már közel ezer munkást foglalkoztattak. A gyár átvészelte a két háború közötti gazdasági válságot és belőle alakult a jelenleg is működő Április 4. Gépgyár.

Főbb munkája:

Röck István gépgyára. GL. 1859. 506—507. lap.

Irodalom:

——: A Röck István pesti gépgyárában készült első 8 lóerejű gőzmozdony leírása. GL. 1861.
GELLÉRI Mór: A magyar ipar úttörői. Bp., 1887.
HOLLÓSY István: Fejezetek a magyar iparosodás történetéből. Bp., 1931.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RÖSZLER KÁROLY
(1881—1914)

1881. február 2-án Apanagyfaluban (Szolnok-Doboka vm., ma: Nusfalau — Románia) született. A család csakhamar átköltözött Vas megyébe, ahol édesapja a megyei gazdasági egyesület igazgató-titkára lett. Gazdászi pályára szánta fiát is, aki 1901-ben kiváló eredménnyel végezte el a magyaróvári Gazdasági Akadémiát. Tanárai már hallgató korában felfigyeltek átlagon felüli képességére és szorgalmára, ezért oklevele kézhezvétele után a Cserháti Sándor irányítása alatt álló óvári Növénytermelési Kísérleti Állomásra került ösztöndíjas segédként, de az Akadémia növénytermelési tanszéke is foglalkoztatta. Cserhátiban nemcsak tanítómesterét tisztelte, hamarosan rokoni szálak is fűzték hozzá, ugyanis Röszler feleségül vette Cserháti Gizella nevű lányát, és házasságukból három gyermek született. Apósa 1909-ben bekövetkezett halála után, az általa alapított „Mezőgazdasági Szemle" szerkesztői tisztét vette át. 1910-ben kinevezték az Óvárra távozott Gyárfás József helyére, a Növénytermelési Kísérleti Állomás aradi kirendeltségének élére. 1914-ben, az I. világháború kitörésekor az elsők között hívták hadba és 34 éves korában, 1914. október 24-én a lengyelországi Ivangorodban halt hősi halált.

Röszler Károly tragikusan rövid élete és munkássága az ország történetének arra az időszakára esett, amikor az intenzív gazdálkodás elterjedésében egyre nagyobb szerepet kapott a mezőgazdasági tudományos kutatás és annak műhelyei, a felsőfokú szakoktatási intézmények és kísérletügyi állomások. A munka egy részét a különböző növényekkel végzett termelési, továbbá az ugyancsak a magasabb hozamok elérését szolgáló műtrágyázási kísérletek tették ki, és ezek megszervezésében és végrehajtásában kiemelkedő szerepet vállalat az óvári Növényterme-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lési Kísérleti Állomás, személy szerint pedig Cserháti Sándor. Irányítása mellett Röszler Károly is egyre több feladatot kapott, és 1905-től már önálló kutatásainak tapasztalatait főleg a „Kísérletügyi Közlemények"-ben és a „Mezőgazdasági Szemlé"-ben publikálta. Több éven keresztül búzával és cukorrépával folytatott termelési és műtrágyázási kísérletei során azt a következtetést vonta le, hogy Magyarország kiváló búzatermelő vidékein, főleg az Alföldön, a külföldi fajták kisebb termést hoznak a hazainál, a hideget is kevésbé tűrik.

Az ország különböző részein végrehajtott cukorrépa-termesztési kísérleteiben vizsgálta az egyes fajták terméshozamát, cukortartalmát és azt, hogy hogyan hálálják meg az eltérő tápanyagtartalmú műtrágyákkal történő tápanyagpótlást.

Ugyancsak műtrágyázási kísérleteket végzett tőzeges réteken, és ezekből azt a konzekvenciát vonta le, hogy a tőzeges rétek trágyázása gazdaságos, és erre biztatta a gazdatársakat.

Aradon a növénykísérleti telepen a korábbitól eltérő jellegű munka várt rá, itt elsősorban a kerületi Kultúrmérnöki Hivatallal karöltve szikes talajok javításával és öntözésével kapcsolatos kísérleteket folytatott, tovább a szennyvíz öntözésre történő felhasználásának lehetőségét vizsgálta. Floderer Sándor vegyésszel közösen végzett kutatásai során kimutatták, hogy a szikes talajon fekvő rétek öntözése és műtrágyázása esetén jó termés takarítható be és gazdaságos termelés folytatható.

Röszler Károly rövid élete során mind a növénytermelés, mind pedig a szikes talajok hasznosítása területén elért eredményeivel gazdagította a hazai agrártudományt. A Cserháti-iskola legígéretesebb tehetségei közé tartozott, de korai halála kettétörte ígéretesen induló szakmai karrierjét.

Főbb munkái:

Termelési kísérletek különböző búzafélékkel az 1905. és 1906. évben. Bp., 1907. 24 lap.
Cukorrépatermelési kísérletek ismertetése egyes gazdaságok szerint. Bp., 1907. 24 lap.
Műtrágyázási kísérletek tőzeges réteken. Bp., 1907. 25 lap.
Búzatermelési kísérletek. MgSz. 1908. 159—168. lap.
Adatok a búza termesztéséhez és trágyázásához. Magyaróvár, 1910. 57 lap.
Kapásnövények termesztése. Bp., 1910. 67 lap.
A mezőhegyesi öntözött rét átalakításának története. Bp., 1913. 18 lap.
Cserháti Sándor—Röszler Károly: A cukorrépára vonatkozó kísérletek. Bp., 1905. 138 lap.
Floderer Sándor—Röszler Károly: A békéscsabai szikes öntözött rét első 12 évi (1902—1913) eredményei. Bp., 1915. 36 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

— —: Röszler Károly. MgSz. 1914. szeptember—november.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RUBINEK GYULA
(1865—1922)

Rubinek Gyula 1865. szeptember 10-én született, a Bars megyei Óhajon (ma: Dolny Ohaj — Csehszlovákia). Rubinek Mihály és felesége Czibulya Hermina, jómódú középbirtokos családhoz illően, igyekeztek jó nevelést adni fiuknak. Az elemi iskola elvégzése után Rubinek Érsekújváron és Nyitrán járt középiskolába, majd pedig a magyaróvári Gazdasági Akadémiára iratkozott be. Pályája alakulásában mindenképpen nagy szerepet játszott apja, aki az 1861-ben megalakult Bars megyei Gazdasági Egyesület tagjaként, a megyében igen sokat tett a korszerű belterjes gazdálkodás meghonosításáért.

Az akadémiát kitűnő eredménnyel végezte el, s a rövid katonai szolgálatot követően, 1886-ban báró Rudics kunbajai birtokára került, ahol csakhamar intézővé léptették elő. Gyakorlati gazdálkodási ismereteinek bővülésével egyidőben, mind gyakrabban jelentek meg cikkei a szaklapokban, mígnem Baross Károly szerkesztő meghívására, 1890-től elvállalta a „Borászati Lapok" társszerkesztői teendőit. Ugyanezen évben lett az OMGE tagja, majd 1891-től az egyesület lapjának, a „Köztelek"-nek a szerkesztője. Gyakorlati tapasztalataira támaszkodva, nem kis része volt abban, hogy a lap az értékesítési gondokkal küszködő dualizmuskori magyar mezőgazdaság érdekében, az agrárius tábor küzdelmeinek szakszerű közlönyévé is válhatott.

1893-tól töltötte be az OMGE ügyvezető-titkári állását, s nagy szerepe volt abban, hogy a gróf Károlyi Sándor elnöklete alatt megtartott „független gazdák gyűlése", határozatban kötelezte el magát a mezőgazdasági érdekképviselet megteremtése mellett. Rubinek egyébként a választmány megbízásából a helyszínen tanulmányozta az 1894-ben bekövetkezett Békés megyei agrárszocialista mozgal-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

makat. Ekkor születtek a bajok felmérését és orvoslását célzó művei. „A cselédés munkáskérdés", illetőleg a „Parasztszocializmus".

1896-ban az Ausztriával lejáró gadasági, kereskedelmi egyezmény megújításának munkálataiból is kivette részét, majd 1897-ben és 1898-ban hosszabb tanulmányutat tett Németországban, ahol a hamburgi és a drezdai mezőgazdasági kiállításokkal ismerkedett közelebbről. Külföldi tapasztalatai nyomán az ő kezdeményezésére rendezték meg az első országos mezőgazdasági kiállítást Szegeden, 1899-ben. Az ez idő tájt tartott szegedi országos gazdakongresszuson felvetődött a közép- és kisbirtokosok biztosítási és szövetkezeti védelmének kérdése is, melynek nyomán az 1901-ben létrejövő Gazdák Biztosító Szövetkezete igazgatójává választották Rubineket.

A század első éveitől mindamellett a nemzetgazdasági szempontból oly jelentős vámkérdések foglalkoztatták, de ekkor jelentek meg a szabad versenyről, a különféle kartellekről, valamint a fogyasztási és értékesítési szövetkezetekről íródott cikkei is. A „Köztelek" főszerkesztőjeként jelentős szerepet játszott a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete és a Hangya szövetkezet megalakításában. 1906 decemberétől az OMGE igazgatói székét is elfoglalta. E pozíciójában mindenekelőtt az ún. „köztelki előadásokat", illetőleg a vidéki gazdasági előadásokat hívta életre, melyeken a mezőgazdasági kísérletügyi intézetek vezetői, gazdasági akadémiai tanárok, kutatók számoltak be a legújabb eredményekről.

Az I. világháború alatt elsősorban élelmezésügyi kérdésekkel foglalkozott, majd a vereséget követően minden erejével küzdött a végső összeomlás ellen. A szándékaiban tiszteletre méltó, de az antanthatalmak kielégíthetetlen területi követeléseinek ellenállni képtelen Károlyi-kormánnyal szemben, Rubinek a határozott katonai fellépés mellett foglalt állást. E nézetét utóbb a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének sikerei is igazolták. A Tanácsköztársaság idején meghurcolták, de annak bukását követően Friedrich István kormányában 1919 augusztusától elvállalta a Földművelésügyi Minisztérium vezetését. E tárcát Huszár és Simonyi-Semadám kormányában is megtartotta, míg gróf Teleki Pál miniszterelnöksége alatt a földművelésügyi tárcát a kereskedelemügyivel cserélte fel. Előbbi minisztersége idejére esett a mezőgazdasági érdekképviseletekről szóló törvény megalkotása, a közgazdasági egyetem felállítása, valamint a Nagyatádi Szabó Istvánnal közösen kidolgozott földreform. 1921-ben még a Kisgazda Párt elnökévé választották, de eluralkodó szívbaja következtében egyre inkább kénytelen volt visszavonulni. 1922. január 8-án halt meg Budapesten.

Rubinek szakírói munkássága, a politikai életbe történő bekapcsolódása folytán, igen gyakran egybeesett egy-egy törvényjavaslat előkészítésének a munkálataival. Ennek következtében az 1945 utáni történetírásban, ha valahol szót is ejtettek Rubinekről, leegyszerűsítő módon többnyire csak egy konzervatív hivatalnok képe rajzolódhatott ki az olvasó előtt. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a „Borászai Lapok"-ban vagy a „Köztelek"-ben megjelent gyakorlati cikkei-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nek szakszerűsége alapján mindenképpen a kor vezető agrárírói közé sorolható. Így például a „Köztelek"-ben a nagybirtok extenzív egyoldalú termelési rendszerét bírálva, a korszerű, belterjes gazdálkodás mellett szállt síkra.

Egyéb, agrárgazdasági tárgyú írásaiban is megfigyelhető a különféle szempontok alapos mérlegelése. A múlt század kilencvenes éveinek agrármozgalmai nyomán keletkezett munkáiban, akár „A parasztszocializmus"-ban, akár az 1904-ben íródott „Telepítés és földbirtokpolitika" című műveiben, mindvégig az általános nemzetgazdasági szempontok fontosságát hangsúlyozta. Jóllehet ez az érvelés inkább az uralkodó körök érdekeit szolgálta, s a szociális meggondolásokat teljes mértékig figyelmen kívül hagyta, Rubinek statisztikailag bebizonyította, hogy a nem megfelelő birtokösszetétel miatt, azaz a nagybirtok harmincszázalékos aránya mellett a kis- és törpebirtokok ötvenszázalékos részesedése, a nélkülözhetetlen tőkeháttér hiányában szükségszerűen az agrárnépesség elszegényedéséhez vezet. Mindamellett Rubinek, más országok történelmi fejlődését alapul véve, nem tartotta volna ezt a jelenséget aggasztónak, ha rendelkeztünk volna olyan tekintélyes iparral, amely a felszabaduló munkaerőt foglalkoztatni tudta volna. Mivel a mezőgazdaság, illetőleg a nyerstermékek előállítása hagyományosan domináns szerepet játszott a hazai gazdasági életben, ezért a társadalmi feszültségek érthető módon e szférához kapcsolódva jelentkeztek a legmarkánsabban. A megoldást azonban nem a központi telepítésekben, azaz a föld nélküli agrárnépesség széles körű földhöz juttatásában látta. Ugyanis az állami telepítéseket megelőző központi földvásárlások alkalmával a föld forgalmi értéke ugrásszerűen megnőtt, s az államháztartásban ezt csak az adóterhek növelésével lehetett kompenzálni.

Ráadásul úgy vélte, hogy az elsősorban a magyar etnikumhoz tartozó föld nélküli agrárnépesség letelepítése, központi támogatása, a nemzetállamaik felé gravitáló nemzetiségek heves ellenállását váltaná ki, s a nemzetiségi területeken nagyobb gazdasági erő hiányában elszigetelődő magyar kisbirtokosok előbb-utóbb éppen az adott nemzetiségi közeghez asszimilálódnának. Példaként erre a dél-magyarországi telepítések sikertelenségét hozta fel. Ezzel szemben Rubinek úgy látta, hogy az életképes középbirtokokat kell minden lehető módon támogatni, míg a nagybirtokok az intenzív, munkaigényes termesztési rendszerek alkalmazásával, lekötve tartanák a felesleges munkaerőt. Az utóbbi pedig azt is jelentené, hogy Magyarország a környező államok agrártermékeinek kínálatát minőségileg, s talán mennyiségileg is felül tudná múlni a piacokon.

Ehhez azonban elengehetetlen lett volna, hogy Magyarország, amely a dualista államrendszerben egységes vámterületet alkotott Ausztriával, mindenképpen szabad kezet kapjon a kereskedelem terén. Rubinek ugyanis több kereskedelempolitikai írásban kimutatta, hogy az 1867 után eltelt évtizedek tagadhatatlan fejlődése ellenére, a magyar kereskedelmi forgalom értéke a vámkülfölddel szemben állandó passzívumot mutatott. Mindemellett kereskedelmi forgalmunk nyolcvan százalékát az Ausztriával való árucsere tette ki.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Rubinek politikai működésének legjelentősebb mozzanatára azonban az ország számára tragikus módon lezáruló világháború után került sor. 1920-ban még ő dolgozta ki azt a földreformot, amelyet már Nagyatádi Szabó István, az új földművelésügyi miniszter terjesztett elő. Az ország 16,6 millió kh-nyi művelt területéből mintegy 948 ezer kh-t juttattak 411 ezer embernek, akik közül 301 ezer volt szegényparaszt. Ráadásul a föld közel egyharmada 1-1,5 holdas parcellákban került kiosztásra. Nem kétséges, hogy korábbi megnyilatkozásaihoz, írásaiban kifejtett elveihez képest igencsak negatívan értékelhető ez a földreform, amely csakis azzal magyarázható, hogy a társadalmi feszültségek valamelyes csökkenését remélte tőle a kormányzat.

Rubinek az adott időszak egyik legfelkészültebb agráriusa volt. Az általa kidolgozott földreform konzervatív és nagybirtokkal megalkuvó volta ellenére is, évtizedeken át értékes munkásságot fejtett ki a magyar mezőgazdaság általános védelme és fellendítése érdekében. Működésének tovább élő öröksége tán leginkább a mezőgazdasági kamarák életképességében volt lemérhető a halálát követő időszakban. Mint agrárpolitikust, mint a társadalmi anomáliák megoldására reális programot adni képtelen minisztert, lehet bírálni, sőt elítélni is, de mint nemzetgazdasági érdekeket mérlegelő szakírót, bármely kor elismerésére igényt tarthat.

Főbb munkái:

Parasztszocializmus. Bp., 1895. 84 lap.
Kiegyezésünk Ausztriával. Bp., 1896. 73 lap.
A jövő vámpolitikája és új vámtarifánk. Bp., 1900. 151 lap.
Telepítés és földbirtokpolitika. Bp., 1904. 64 lap.
Magyarországi gazdacímtár (Szerk.) Bp., 1911. 1057 lap.

Irodalom:

BUDAI BARNA: Rubinek Gyula. Kt. 1922. 34—36. lap.
— —: Rubinek Gyula. MF. 1922. III. 1—2. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RUFFY-VARGA KÁLMÁN
(1871—1942)

1871. augusztus 30-án Léván (Bars m., ma: Levice — Csehszlovákia) született. A család szülővárosából Körmöcbányára költözött, és itt folytatta középiskolai tanulmányait. A kétéves óvári Gazdasági Akadémiát kitűnő eredménnyel végezte és 1893-ban kapott gazdászoklevelet, majd a Bars megyei Zselizben Breunner Ágoston uradalmában segédtiszti minőségben dolgozott. A gazdálkodásáról híres uradalmat korábban Rovara Frigyes, a kiváló mezőgazdász igazgatta.

Két év eltelte után elköltözött Zselizről, szakított a gyakorlati gazdálkodással, életének további éveit a gazdasági szakoktatás különböző pontjain töltötte. 1894-ben visszakerült Óvárra, és ott előbb a Cserháti Sándor irányította növénytermelési tanszék gyakornoka, majd segédtanára lett. 1896-ban a kassai Gazdasági Tanintézetben találjuk, ahol szintén a növénytermelési tanszék tanársegédeként oktatott. 1902-ben feleségül vette a kassai polgármester leányát, Münster Alicét, házasságukból két gyermek született. A társadalmi felemelkedést jelentő házasságot követő évben meghívták a kolozsvári Gazdasági Tanintézetbe, ahol a növénytermelés tanáraként tartotta óráit, közben beiratkozott a helyi egyetemre, amelynek matematika és természettudományi karán doktori címet szerzett. 1907-ben ismét visszaköltözött Kassára, s most már mint a növénytermelési tanszék tanára, rábízták az intézet növénytermelési kísérleti telepének irányítását is, ahol elsősorban tengeri, bab és dohány nemesítésével foglalkozott, s e témakörben jelentek meg publikációi.

Nemcsak a szakmai, de a társadalmi ranglétrán is egyre feljebb emelkedett, beválasztották a városi törvényhatóságba, 1912-ben pedig a Ferenc József-rend lovagja kitüntetés mellé királyi tanácsosi címet kapott. Az I. világháború után,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1921-ben hazatelepült Kassáról és megbízást kapott a debreceni Gazdasági Akadémia vezetésére. 1935-ig, nyugdíjba vonulásáig töltötte be ezt a tisztséget. A közéletben továbbra is kiemelkedő szerepet játszott, 1926-ban az agrár-felsőoktatás képviseletében az országgyűlés felsőházának tagjává választották. 1928-ban Signum Laudis kitüntetést tűzték a mellére, nyugdíjba vonulásakor a II. osztályú Magyar Érdemkeresztet kapta. Részt vett Debrecen közéletének alakításában, a város törvényhatósági bizottságának örökös tagja és a helyi Egységpárt társelnöke volt. Természetesen szakmai fórumokon is találkozunk nevével; tagja volt az Országos Mezőgazdasági Tanácsnak, az Országos Dohánytermelési Szaktanácsnak, a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamarának, társelnöke az OMGE Irodalmi és Tanügyi szakosztályának. Nyugdíjazását követően még továbbra is igen aktív tevékenységet folytatott, hiszen az állandó munka lételemét jelentette. 1942. november 9-én Debrecenben távozott az élők sorából.

Ruffy-Varga Kálmán nem annyira tudósként, hanem az agrár-felsőoktatás és az agrárérdekek közéleti képviselőjeként végzett tevékenységével vívta ki az utókor megkülönböztetett figyelmét. Pályája kezdetén, 1914 előtt megjelent néhány cikke és könyve, amelyekben a különböző növények, így a cukorrépa, a burgonya, a búza és a kukorica termesztésével kapcsolatos eredményeit publikálta. Az I. világháború után, a debreceni Akadémia igazgatójaként a szakoktatással összefüggő kérdésekben a szakmai és politikai fórumokon hallatta szavát. Intézetében, de az egész hazai szakoktatásban folyó munka színvonalát emelte az általa kezdeményezett javaslat elfogadása, miszerint az akadémiákon oktató kezdő tanárok számára a gyakorlati időt duplájára emelték. Tanártársai és az utókor megítélése szerint debreceni igazgatósága alatt haladó szellemű intézkedéseivel, humánus magatartásával, átlagon felüli szervezőkészségével itthon és külföldön egyaránt nagy megbecsülést szerzett. Egyik beszédében arra az általa szerencsétlennek tartott tendenciára hívta fel a közvélemény figyelmét, hogy a közép- és nagybirtokos osztály tagjai közül kevesen tanulják a gazdálkodás tudományát, de megélhetésük forrásának viszont a földet tekintik. Ez a nézet rendkívül káros — vélte —, hiszen ezen osztály tagjai nemcsak a termelés szakmai problémái , hanem a mezőgazdaság közgazdasági, társadalompolitikai gondjai megoldásában sem lehetnek a társadalom hasznára. Hosszú időn keresztül debreceni polgár lévén, nagy figyelemmel kísérte az Alföld gazdasági és szociális problémáit, a térség gondjainak enyhítési módját az öntözéses gazdálkodás elterjesztésében látta.

Főbb munkái:

A takarmányrépa termelése. Magyaróvár, 1899. 10 lap.
Cukorrépatermesztés. Kolozsvár, 1905. 128 lap.
A búzáról. Kolozsvár, 1906. 12 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Összehasonlító burgonyatermesztési kísérlet eredményei. Kolozsvár, 1906. 16 lap.
Adatok a búza rozsdaellenálló képességének ismeretéhez. Kolozsvár, 1906. 16 lap.
A gyomnövények irtása. Bp., 1912. 23 lap.
Termesszük a kukoricát jobban. Bp., 1918. 15 lap.
Az öntözés jelentősége a Magyar Alföldön. Bp., 1930. 16 lap.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

RUMY KÁROLY GYÖRGY
(1780—1847)

Rumy (Rumi) Károly György a Szepes megyei Iglón (ma: Spišská Nová Ves — Csehszlovákia) született 1780. november 18-án. A család Vas megyei származású, nagyapja került lelkipásztorként a Szepességbe, ahol apja kereskedő és adószedő lett. Rumy iskoláit Iglón és Késmárkon kezdte, majd 1799-ben a debreceni Református Kollégiumban folytatta, ahol a magyar nyelvet elsajátította. Következő évben már a göttingai egyetem hallgatója, ott tanult három és fél évig.

Tanítani Késmárkon (ma: Kežmarok — Csehszlovákia) kezdett, mennyiségtant és német nyelvet, de nyugtalan természete miatt rengeteget kóborolt, váltogatta munkahelyeit. Rövidesen Teschenben adott elő, elsősorban irodalmat, majd visszament Iglóra, (ma: Spišská Nová Ves — Csehszlovákia), azután Lőcsére (ma: Levoča — Csehszlovákia), de itt a tanári fizetésből csak nyomorgott, ezért elfogadta az evangélikus prédikátori állást a Szepes megyei Szolnokon (ma: Snolnik — Csehszlovákia). Ide küldték meg neki 1809-ben Wittenbergből a bölcsészettudori diplomát. A következő évben már Sopronban tanított filozófiát és történelmet. 1813—16 között Festetics György meghívására a keszthelyi Georgikon tanára volt, ahol a gazdaságtant és a jószágigazgatást, a vegytant és természetrajzot is magára vállalta, de az uradalom gazdálkodásának irányításában is részt vett. Itt a helikoni ünnepségeken szorosabbra fűzte ismeretségét többek között Kisfaludy Sándorral, Berzsenyi Dániellel, Kazinczy Ferenccel és másokkal. Asbóth Jánossal, a jószágkormányzóval támadt személyes jellegű nézeteltérése miatt elfogadta a szerb metropolita, Stratimirovics Iván meghívását Karlócára, (ma: Sremski Karlovci — Jugoszlávia) ahol a líceumban természettudományt és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

filozófiát tanított. 1821-ben Pozsonyban (ma: Bratislava — Csehszlovákia) adott elő, majd innen 1824-ben Bécsbe költözött.

Bécsben azonban csak hitegették, mert nem kapott megfelelő állást, pedig ekkor már hat gyermekéről is gondoskodnia kellett. Itt tért át a katolikus vallásra és még négy éven keresztül itt nyomorogtak, míg végre 1828-ban Rudnay Sándor hercegprímás Esztergomba hívta, ahol az érsek megbízására húsz éven keresztül — feltehetően az ún. érseki preparandián —, egészen haláláig, magyar jogot és statisztikát tanított. Ez volt élete legnyugodtabb korszaka, mely idő alatt számos mezőgazdasági jellegű cikket is írt.

Háromszor nősült, gyermekei száma összesen 15, de csak heten élték túl, harmadik felesége nagy nyomorban öt évvel utána halt meg.

Munkásságát nehéz pontosan megítélni, mert húsz önállóan megjelent munkáján kívül 107 német, 31 magyar és 12 más nyelvű folyóiratban jelentek meg cikkei, taulmányai latin, német, magyar, szlovák, horvát és más nyelveken, melyeket maga is beszélt. Ezeken a nyelveken 280 kisebb-nagyobb, sok esetben többkötetes kézirata maradt hátra, melyeknek jelentős része elpusztult. Már iglói tanárkodása idején tervezetet készített a mezőgazdaság fejlesztésének lehetőségeiről, a „gazdanevelés" szükségességéről.

Korának megfelelően sok esetben foglalkozott a földrajzi-statisztikai kérdésekkel, ezek részben önálló kötetben, részben a folyóiratok — a „Hazai és Külföldi Tudósítások", „Magyar Gazda", „Magyar Kurír", „Erdélyi Múzeum", „Nemzeti Gazda", „Tudományos Gyűjtemény", „Társalkodó", „Nemzeti Újság", „Hírnök", „Századunk", „Pesti Hírlap" stb. — hasábjain láttak napvilágot. A kor színvonalán álló munkák, forrásként ma is használhatók.

Legjelentősebb az a mezőgazdasági tankönyve, mely két kötetben az európai források széles körű felhasználásával a mezőgazdaság egészét mutatja be, Ausztria és Magyarország követelményeihez igazítva. Ez az alapos munka azonban német nyelven való megjelenése következtében nálunk nem hatott olyan mértékben, mint elődeinek és kortársainak (pl. Nagyváthy, Pethe) általában közkézen forgó munkái.

Tulajdonképpen ugyanez volt a sorsa azoknak a cikkeinek és könyveinek is, melyek két kötetben a háztartás és lényegében a mezőgazdaság terményeinek feldolgozásához nyújtottak hasznos tanácsokat, annak ellenére, hogy ilyen munkákban leginkább szűkölködött a magyar gazdasági irodalom.

A kémiai kérdések rendkívüli módon érdekelték és ilyen ismereteit felhasználta a mezőgazdasági feldolgozás területén. Így a pálinkaégetésről, továbbá a sörfőzésről szóló tanulmányai a korszak legjobb útmutatásai közé tartoznak.

Még élete utolsó szakaszában is érdekelte a mezőgazdaság, így magyarul és németül egyaránt jelent meg könyve a lovak gazdaságos takarmányozásáról. A mezőgazdasági építkezés korszerűbbé tételét egy újfajta tégla elterjesztésével igyekezett szolgálni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A Georgikon tanáraként többször is leírta annak szervezetét, tanulmányi módszerét, melyek ma is e mezőgazdasági tanintézmény történetének alapvető forrásaihoz tartoznak.

Munkásságának mégis csak egy része esett a mezőgazdaság és élelmiszeripar területére. Mint irodalomtörténész, három kötetben adta ki a régebbi és újabb nyelvemlékeket, e vállalkozásának jelentőségét mi sem mutatja jobban, minthogy az első kötethez Kazinczy Ferenc írt előszót, akivel sűrű levelezésben állott. Sokat tett a magyar irodalom alkotásainak a német nyelvterületen történő megismertetése érdekében.

Hányatott élete, nem mindig következetes állásfoglalásai miatt sokan joggal, még többen igazságtalanul támadták. Külföldön munkásságát többre becsülték, mint itthon. Huszonöt tudományos egyesületnek, akadémiának volt tagja. Itthon a Természettudományi Társulat tagjának, szülővárosa díszpolgárának, Szepes és Esztergom megye táblabírájának választotta.

Hihetetlen termékenysége megakadályozta abban, hogy egy-egy kérdés kidolgozásában mélyebben el tudjon merülni. Tudományos munkássága sokszor a hírlapírás határát súrolta. Széles körű irodalmi ismerete segítségével azonban sok újat közvetített a nyugati országokból Magyarországra, nagyobb hatását mégis akadályozta, hogy munkáinak többsége latin és német nyelven látott napvilágot.

1847. április 5-én halt meg nagy szegénységben Esztergomban. Ott is temették el.

Kéziratai (280 tétel) jelentős része halála után megsemmisült, a megmaradtak a Tudományos Akadémia, illetve a Széchényi Könyvtár Kézirattárában találhatók meg, egy jelentős részük lappang. Hatalmas levelezéséből elsősorban a hozzá intézettek maradtak meg. A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában 3916 levelet őrzitek meg, amiből Kazinczy levelezésében többet publikáltak, de általános feldolgozásuk még nem történt meg.

Főbb munkái:

Magazin für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie. (Az Osztrák Monarchia történetének, statisztikájának és államjogának gyűjteménye.) I-II. Göttinga, 1806, 1808.

Populäres Lehrbuch der Oekonomie. (A gazdaság népszerű tankönyve.) I-II. Bécs, 1808.

Geographisches-statistisches Wörterbuch des Österreichischen Kaiserstaates . . . (Az osztrák császárság földrajzi-statisztikai szótára.) Bécs, 1809.

Von der jetztigen Beschaffenheit des Georgikons zu Keszthely . . . (A keszthelyi Georgikon jelenlegi állapota) Keszthely, 1814.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Monumenta Hungarica, azaz Magyar Emlékezetes írások I-III. Pest, Bécs 1815—1917.
Gemeinnützige und oekonomische-technische Belehrungen für Haushaltungen. (A háztartásoknak szóló hasznos gazdasági-technikai tanítások.) I-II. Pest, 1816.
Das Ganze Brantweinbrennerei und Liqueurfabrication. (Pálinkafőzés és likőrkészítés.) Graz, 1818.
Anleitung zum Bierbrauen. (Bevezetés a sörfőzésbe.) Bécs, 1826.
Újonnan felfedezett módja a' lóetetésnek széna nélkül és igen kevés zabbal. Kassa, 1835.
Neue Bauart mit hohlen Quaderziegeln. (Új építési mód üreges négyzet alakú téglákkal.) Pest, 1841.

Irodalom:

Néhai Tudor Rumy György Károly úr Könyvei és Kéziratai Jegyzéke. Beimel, Esztergom 1854.
KŐRÖSY László: Rumy élete. Bp., 1880.
SZÖGI Ferenc: Rumy Károly György a magyar irodalom ismertetője. Bp., 1934.
KEPP M.: Rumy Károly György Göttingában. Bp., 1938.
BACHRACH Imre: Rumi Károly György és a jénai egyetem. Bp., 1942.
HORVÁTH János: Kisfaludy Károly és író barátai. Bp., 1955.
FRIED István: Rumy Károly György a kultúrközvetítő. FK. 1963.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SAÁGHY ISTVÁN
(1865—1945)

1865. szeptember 26-án született Kámonban (Vas m.) Sághy Mihály ügyvéd, törvényszéki bíró és Spettl Franciska egyetlen gyermekeként.

Középiskolai tanulmányait a soproni Csöndes-féle magángimnáziumban kezdte és a szombathelyi premontrei főgimnáziumban fejezte be, ahol 1883-ban szerzett érettségi bizonyítványt.

Az érettségi után a természettudományos kérdések iránt is érdeklődő ifjú a budapesti Tudományegyetem Jogi Karára iratkozott be, ahol 1887-ben államtudományi doktori címet szerzett. Ezt követően rövid ideig mint fizetés nélküli gyakornok a vármegyénél dolgozott, majd átvette a korábban elhunyt édesapjától rámaradt birtokainak kezelését. A természet iránti szeretetét — csakúgy, mint az ügyvédi foglalkozást — szintén édesapjától örökölte. Édesapja, Sághy Mihály a múlt század egyik legképzettebb méhésze volt (Méhész naptárt állított össze és adott ki), és ugyanakkor jápláni birtokán 1855-től hazánkban ritka fenyőfélék ültetésével kísérletezett sikeresen.

Saághy István 1891-ben kezdte meg kertjének létesítését Kámonban. (A terület 1642 óta volt a Saághy család birtokában.) Ő is főleg fenyőféléket telepített. A kezdetben 7 kat. hold nagyságú kertet a fajok számának növekedésével fokozatosan növelte és 1920-ban már 12 kat. holdon 244 fenyő és 310 lombos fa- és cserjefaj volt kertjében.

A családi hagyományok mellett jelentősen befolyásolhatták Saághy István dendrológiai érdeklődését a környezetében, elsősorban Vas megyében létesült arborétumok, gyűjteményes kertek. Jól ismerte ezek alapítóinak munkáit, így Ambrózy István jeli arborétumát, Erdődy Ferenc vépi parkját és Baich Mihály

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szelestei arborétumát. Szoros barátság fűzte Gáyer Gyulához, kora egyik jelentős botanikusához, aki tanácsaival segítette.

Saághy István tudatosan fejlesztette ismereteit. Gyakran utazott, végiglátogatta a híres hazai és külföldi parkokat, arborétumokat, botanikus kerteket. Útjai során egyrészt megismerte a kiemelkedő kertépítészeti alkotásokat, másrészt tudományos kapcsolatokat épített ki, és ezen cserekapcsolatok révén számtalan értékes vagy érdekes növény került be hazánkba. Tudományos kapcsolatokat tartott fenn Horvátországban, Ausztriában, Németországban, Svájcban, Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban és Angliában élő szakemberekkel. Arborétuma az 1920-as évek elejére már országos hírű volt, sőt szakmai körökben a határokon túl is ismerték. Mind többen keresték fel a Saághy család birtokát, mely az „erdészeti, kertészeti, dendrológiai és botanikai tudományok művelőinek valóságos zarándokhelyévé vált".

A kert méltatói: Gáyer Gyula, Ilosvay Lajos, Magyar Gyula, Jankóné Somogyi Katinka stb. úgy vélik, hogy Saághy István arborétuma tökéletesen alkalmas erdészeti és kertészeti ismeretek oktatására, és fenyőgyűjteménye — a mi éghajlati viszonyainkhoz hasonló adottságok között — az egyik leggazdagabb Európában. Saághy István szívesen fogadott mindenkit, a látogatókat maga vezette végig a kertben. Szerette a kertészeti munkát is, növényeit maga szerezte be és maga is nevelte őket. Csemetekertjében és az üvegházában a magvetést, dugványozást, oltást, szemzést, válogatást, azaz a kertészeti szakmunkát mindig maga végezte. Önálló szakképzett kertészt sohasem alkalmazott.

Saághy István növénytelepítési, keresztezési, nemesítési módszereit és eredményeit itthon és külföldön egyaránt magasra értékelték, ezt a Természettudományi Társaság és a Deutsche Dendrologische Gesellschaft örökös tagjai sorában történt felvétele is jelezte.

Rendkívül alapos munkát végzett. Nem elégedett meg a külföldről behozott növényekkel és ő maga is elkezdte a csemetenevelést. Elsősorban a ritka, egzotikus, lombos és tűlevelű fák, cserjék érdekelték és ezekkel végzett honosítási kísérleteket. Több olyan növényt nevelt fel kertjében jelentősebb tél elleni védelem nélkül, melyek addig hazánkban nem maradtak meg.

Keresztezési munkájának eredménye két új növényfajta is — a Chamaecyparis nootkatensis „Ericoides" és a Picea abies „Araucarioides" —, melyeket a dendrológiai irodalom ma is mint Saághy István által felfedezett fajtaként tart nyilván.

Kísérletezett a fenyőfajok keresztezésével is és 1917-ben a világon az elsők között sikerült az amerikai Picea fajt kínaival kereszteznie, melyet Gáyer Gyula, Saághy István tiszteletére, 'Picea saághy'-nak nevezett el. A Pinusokkal is elmélyülten foglalkozott, 40 fajból álló Pinus-gyűjteménye igazi ritkaság volt. Saághy, tapasztalatai alapján hangsúlyozta a Pinusok erdészeti jelentőségét, s jápláni birtokán maga is telepített erdészeti jelleggel.

Saághy István életének fő műve kétségtelenül a kámoni arborétum, azonban a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gyakorlati kertészkedés mellett jelentős társadalmi és szakirodalmi tevékenységet fejtett ki. Tagja volt Vas vármegye Törvényhatósági Bizottságának, Közigazgatási Bizottságának, Törvényhatósági Kisgyűlésének, valamint a Felső-dunántúli Mezőgazdasági Kamarának. Elnöke volt a szombathelyi járási Mezőgazdasági Bizottságnak és igazgatósági tag volt a Szombathelyi Takarékpénztár Részvénytársaságnál. Kezdeményezője volt a Vas megyei Kertbarátok Egyesülete megalakításának (1931). Tagja volt a Magyar Kertészeti Egyesület Dendrológiai Szakosztályának és az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek is. A felsoroltak ellenére nem rangkórságban szenvedő földbirtokos, hanem szerény, tevékeny ember volt, aki legfőbb céljának azt tekintette, hogy a fák szeretetét, a dendrológiai ismereteket legszélesebb körökben „elültesse". Tevékenyen részt vállalt a szombathelyi Szépítő Egylet munkájában, Szombathely város parkosításának és utcafásításának tervezésében és kivitelezésében. Ő javasolta — 1928-ban —, hogy a várost utcánként más-más jellegzetes fafajjal díszítsék. Miután a megvalósításból is nagy részt vállalt, Saághy Istvánnak köszönhető, hogy Szombathely a két világháború között az ország egyik legszebben fásított városává vált.

Szakirodalmi munkássága elsősorban gyakorlati munkája tapasztalatainak összefoglalása. A telepítés és az arborétumépítés első évtizedének tapasztalatait néhány rövid cikkben 1900, 1901-ben közreadta, ám ezt követően két évtizedes hallgatás következett. 1925-től kezdődően azonban több mint húsz cikkben, tudományos közleményben fejtette ki szakmai nézeteit, tapasztalatait.

A harmincas években, a gazdasági világválság következtében, a Saághy család anyagi helyzete egyre nehezebb lett, az arborétum, a „kedvtelés" terhei egyre súlyosabbá váltak. Saághy István ekkor a már európai hírű arborétumot felajánlotta az államnak megvételre, ám méltányos vételár hiányában az átadás elmaradt. Ekkor a már 65. életévét is betöltött Saághy István az arborétumát kereskedelmi faiskolával bővítette — ettől várva anyagi helyzetének javulását —, ahol állandóan szaporította az exótákat. A helyzet azonban nem javult lényegesen, az arborétum fenntartási költségei pedig állandóan emelkedtek, ezért 1938-ban ismét felajánlotta arborátumát az államnak megvételre, de ekkor sem került a park állami tulajdonba.

1940-ben, 75 éves korában súlyosan megbetegedett és igen lassan épült fel. Hosszabb ideig tolószéket használt és később is már csak bottal tudott járni. Betegsége és eladósodása következtében az arborétummal már nem tudott törődni. A háború kitörése, ill. pusztítása pedig mind Saághy István, mind az arborétum helyzetét tragikussá tette. Így is a végsőkig kitartott Kámonban, és csak 1945 márciusában követte — testileg és lelkileg egyaránt súlyos betegen — a korábban Ausztriába menekült családját. Néhány hónappal távozása után, 1945. augusztus elsején hunyt el. Sírja az ausztriai Attersee-ben található.

Saághy István az arborétum telepítése évében nősült. A kővágóőrsi Eörssy Irénnel kötött házasságából négy gyermekük született, 3 leány és 1 fiú. A leányok

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

közül az egyik fiatal korában meghalt, 3 életben maradt gyermeke pedig az Egyesült Államokban lelt otthonra. Elképzelhető az öreg, beteg Saághy István lelkiállapota, hiszen kertjét, fáit bizonyára gyermekeinek szánta, de a történelem az 1940-es években — mind a családot, mind a kertet megsemmisítéssel fenyegette. Az arborétumot ugyanis nemcsak a gondozatlanság és a háborús károk pusztították (a csemetekertet pl. a katonaság parkolóhellyé alakította), hanem „a felszabadulás első éveiben a lakosok tűzi- és karácsonyfaszükségleteiket is az arborétum ritka fáiból elégítették ki."

Az Országos Természetvédelmi Tanács — megelégelve a pusztulást — 1950-ben az arborétumot védetté nyilvánította, majd 1953-tól az Erdészeti Tudományos Intézet vette gondozásba. 1958-tól pedig az addig csak szakemberek által látogatható arborétum megnyitotta a kapuit a nagyközönség előtt is, s így Saághy István alkotása, életműve — a magyar kertészeti kultúra kiemelkedő értéke — immár mindenki számára megismerhető. A ma már 27 ha területű fenyőgyűjtemény a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium törzsgyűjteménye, és az arborétumban — 1978. május 18. óta — az alapító Saághy István szobra előtt is tisztelegheti a látogató.

Főbb munkái:

Tapasztalatok újabb és ritkább díszfák edzettségéről. K. 1901.
Nagyob fák ültetése. KL. 1926.
Az utcai sorfák metszése. KL. 1926.
Az elmúlt rendkívül szigorú tél tapasztalatai. KL. 1929.
A kámoni arborétum Pinusai. KL. 1929.
A kámoni arborétum néhány érdekes fenyője. KSz. 1931.
Télen is virágzó cserjék. TK. 1939.
Faiskolai árjegyzéke. Szombathely, 1931—1943.

Irodalom:

ILLOSVAY Lajos: A természet védelme külföldön és hazánkban. TK. 1930.
JANKÓNÉ Somogyi Katinka: Magyar Kertek Sorozat: Kámon. KSzl. 1932.
BÁNÓ István—Retkes József: A kámoni arborétum. Bp., 1965.
HORVÁTH Ernő: Emlékezés dr. Saághy Istvánra. SMK. 38. Szombathely, 1965.
TERPÓ András: Nagy elődeink. Megemlékezés Sagáhy Istvánról. Km. 1979. 9. sz.
VÉRTESI Péterné—Mátyás Csaba: Saághy István és a Kámoni Arborétum. (Vasi életrajzi bibliográfiák XVI.) Szombathely, 1985.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SAÁROSSY-KAPELLER FERENC (1850—1918)

Kassán született 1850. szeptember 19-én régi osztrák—német családból, mely származását a XVI. század elejéig, I. Ferdinánd király Kapeller Konrád nevű híres kapitányáig vezette vissza. A magyar nemességet és a Saárossy nevet, a régi név megtartásával 1874-ben szerezték meg. Az apja, Ferenc, Sáros vármegye táblabírája, királyi tanácsos, aki jogi kérdésekkel foglalkozott. Saárossy-Kapeller Ferenc meghalt Budapesten 1918. november 24-én.

Eperjesen, Nagyváradon és Egerben végezte a gimnáziumot, majd 1871—1873 között jogot hallgatott Kassán. Tanulmányait 1873—1874-ben a magyaróvári Gazdasági Akadémián fejezte be. Ezután európai körútra indult és 1875-ben Poskauban, Hohenheimben és Tharandon látogatta az ottani főiskolák előadásait. A következő évben Belgiumban, Németországban és Angliában tett tanulmányutat, és amikor hazatért, a Pénzügyminisztériumban kapott segédfogalmazói állást.

1878-ban a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba került Trefort Ágoston miniszter elnöki osztályára mint fogalmazó, majd annak távozása után a földművelési osztályban az erdészeti ügyeket intézte. Ekkor kapott megbízást arra, hogy az 1879. évi XXXI. törvénycikket, az úgynevezett Erdőtörvényt magyarázza, melyről egy tetemes nagyságú könyvet írt és azt a minisztérium 1883-ban meg is jelentette. Két év múlva már más beosztást kapott és a magyar borfajták összeállítását végezte. Közben a ranglétrán is előrehaladt, mert 1883-ban titkárnak, 1891-ben osztálytanácsosnak, majd 1902-ben miniszteri tanácsosnak nevezték ki. Ebben az időben már a méhészet kérdésével foglalkozott, és annak múltjával, jelenével kapcsolatban egy többször kiadott könyvet jelentetett meg. Úgy látszik, ebben a kérdésben országos hírű szakemberré vált, mert 1902-ben

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rábízták a méhészetről szóló törvény javaslatának előkészítését, mely nyomtatásban is megjelent. A gödöllői állami méhészeti gazdaság megszervezésében is tevékenykedett.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum első igazgatója, Balázs Árpád 1903. december 31-én leköszönt hivataláról. Helyére Saárossy-Kapeller Ferencet nevezték ki 1904. január 1-jétől igazgatónak, mely hivatalt 1910. december 31-éig látta el. Munkálkodása kezdetén a Magyar Mezőgazdasági Múzeum még a Kerepesi u. 72-ben, ideiglenes épületében működött. De a Városligetben már elkészült a végleges épület és megindulhatott először a visszaköltözés, majd a gyűjtemények kiegészítése és a kiállítások megrendezése.

Saárossy-Kapeller Ferenc így fogalmazta meg a múzeummal kapcsolatos felfogását: „. . . az ósdi sablontól eltérve és a konzervatív rendszerrel szakítva, az egyes osztályok beosztásában a mai kor fejlettebb ízlését kielégítő, mindazonáltal lehetőleg természetes rendszer érvényesüljön. E természetes rendszer keretében az egyes, egymással több-kevesebb, vagy szorosabb kapcsolatban levő osztályok mintegy viszonylagos átmeneti fokok szerint csoportosuljanak." Ennek kialakításában nagy segítségére volt Paikert Alajos, a múzeum későbbi igazgatója.

Elgondolásainak megfelelően a következő osztályokat különböztették meg, melyek egyben egy-egy kiállítási részt is jelentettek: 1) Gazdasági statisztika; 2) Agrogeológia; 3) Növénytermelés (két külön alosztály: a) búzaterem, b) dohányterem); 4) Növénybetegségek; 5) Káros és hasznos állatok; 6) Kertészet; 7) Szőlészetborászat; 8) Kísérletügy; 9) Tejgazdaság; 10) Gazdasági iparok; 11) Háziipar; 12) Munkásügyek; 13) Gazdaságtörténelem; 14) Meteorológia; 15) Gazdasági gépek és eszközök; 16) Gazdasági építészet; 17) Állami birtokok; 18) Lótenyésztés; 19) Állategészségügy; 20) Állattenyésztés (szarvasmarha-, juh-, sertés-, baromfi- és házinyúltenyésztés); 21) Ősfoglalkozások; 22) Gazdasági szakoktatás; 23) Vízépítészet és talajjavítás; 24) Méhészet; 25) Selyemtermelés; 26) Erdészet; 27) Halászat; 28) Vadászat.

Áttekintve a felsoroláson, azt nagyon alaposnak kell mondanunk, hiszen számos olyan akad közöttük, melyet a múzeum napjainkban sem tudott megvalósítani; igaz olyanokat is találunk közöttük, melyek ma már nem tartoznak annak gyűjtési körébe. Az Ősfoglalkozások című kiállítás nagy értékű anyagát Herman Ottó gyűjtötte össze és rendezte el, melyről a múzeum külön katalógust adott ki. Ez a kisvízi halászatot, a pákász életformát, az állattartás bizonyos nagy múltú vonatkozásait foglalta magába. Ez volt az öreg tudós harmadik nagyszabású tárgygyűjtése, melynek egyes darabjai közül sok, két háborút átvészelve, ma is megtalálható. Ebben az időben terebélyesedett ki a múzeum könyvtára, melynek külön helyet biztosítottak.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum berendezési munkálatai 1907 elején indultak meg és június elejére be is fejeződtek. A megnyitáson jelen volt I. Ferenc József

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

király is, aki koronázásának 40. évfordulója megünneplésére Budapestre érkezett. Tulajdonképpen ezzel indult meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum szélesebb körű tevékenysége.

Főbb munkái:

Az erdőtörvény (1879. évi XXXI. t.-cz) magyarázata. Bp., 1883.
Magyarország borászati törzskönyve. Bp., 1885.
A méhészet múltjáról és jelenéről, különös tekintettel hazánkra. (Közigazgatási Könyvtár IV.) Bp., 1902.
A méhészetről szóló törvényjavaslat. Bp., 1902.

Irodalom:

S. SZABÓ Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum, 1896—1956. Bp., 1956.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SAJÓ ELEMÉR
(1875—1934)

1875. szeptember 8-án született a Pest vármegyei Őrszentmiklóson. Apja Sajó Károly, entomológus, a kertészeti rovartan megalapozója volt Magyarországon.

A budapesti Műegyetemen 1897-ben szerzett mérnöki diplomát. Néhány hónapig a Földművelésügyi Minisztérium vízügyi osztályán, majd 1928-ig a budapesti VIII. kerületi kultúrmérnöki hivatalban dolgozott. Gyakorlati munkásságának nagy része erre az időszakra esett.

Részt vett 1897-ben a bácskai (ma: Vajdaság — Jugoszlávia) Ferenc-csatornán folyó munkálatokban. 1900-tól az erdélyi Bega-torkolat kamarazsilipjét és duzzasztóművét kezdte el építeni. 1906-tól a soroksári Duna-ág rendezési munkálatain dolgozott, amelyek már szorosan kapcsolódtak a korszak legnagyobb vízügyi alkotásához, a Budapesti Kereskedelmi és Ipari Kikötő (ma: Csepeli Szabadkikötő) létesítéséhez. Egy korszerű dunai kikötő építése Sajó közgazdasági terveinek központi eleme volt, amely már számolt a Duna—Tisza-csatorna megépülése után várható belföldi és nemzetközi forgalom növekedésével. A kikötő 1897—98-ban elkészített nagyszabású terveiből az I. világháborúig csak a soroksári Duna-ág rendezését kezdték el. Az építés folytatását, amely gazdasági hasznán túl munkalehetőséget biztosított volna a frontról hazatérő katonáknak, a háború után Sajó Elemér is szorgalmazta. Az 1928-ban átadott, egy francia tőkés csoport bevonásával befejezett kikötő építésénél előbb mint tervező és építőmérnök, később mint az építés kormánybiztosának helyettese dolgozott.

1928-ban a Földművelésügyi Minisztériumba került kerületi felügyelőként és a nemzetközi vízügyek előadójaként. Ellátta továbbá a balatoni vízügyi munkálatok felügyeletét, valamint a Nemzetközi Dunabizottság és a dunai állandó műszaki

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

bizottság tagja volt. 1930-tól 1934-ig, nyugdíjba vonulásáig a vízügyi műszaki szolgálatot vezette.

Jelentősebb elméleti műveit a 30-as évek elején írta. Az 1931-ben megjelent „Emlékirat vizeinek fokozottabb kihasználása és újabb vízügyi politikánk megállapítása tárgyában" című munkájában megfogalmazott koncepciója hosszú időre a magyar vízügyi politika programja lett. Az I. világháború utáni területi, gazdasági változások, továbbá a világgazdasági válság következményei tették szükségessé a Kvassay Jenő által még a háború előtt megfogalmazott vízgazdálkodási feladatok újragondolását és továbbfejlesztését az új igényeknek megfelelően. Az „Emlékirat" első részében az új vízügyi politika alapelveit jelölte meg, majd a végrehajtandó munkálatokat részletezte. A Széchenyi által megkezdett vízrendezési, árvízvédelmi, szabályozási munkák folytatása mellett a program a hangsúlyt már a vizek hasznosításának kérdéseire helyezte. A legsürgősebb feladatoknak a vízi utak fejlesztését és az ország aszályos területeinek öntözését tartotta. Mindkét problémával addigi és későbbi írásaiban is részletesen foglalkozott. („Víziutak és vasutak hazánkban és külföldön" 1909, „Vízi közlekedésünk jelentősége a mezőgazdaság szempontjából" 1934, „Vizeink hasznosítása a mezőgazdaságban" 1933, „Az öntözésről" 1931, „Újabb tanulmányok az öntözésről" 1933.)

Egy olyan közlekedési hálózat kialakítását tűzte célul, amely a megfelelő kereskedelmi szervezettel ellátott átrakodó kikötőkkel összekapcsolt vízi utak, vasutak és közutak rendszerén épül, megszüntetve a vasúti és vízi szállítás egészségtelen versenyét. A víziút-fejlesztés kulcskérdésének tekintette a Duna—Tisza-csatorna megépítését, amely összekapcsolná az ország két nagy víziút-rendszerét; ehhez kapcsolódna a Tisza mellékfolyóinak hajózhatóvá tétele, valamint a Balaton és a Duna összekötése a Sió-csatornával. Külföldi példákkal igyekezett meggyőzni a csatornaépítés ellenzőit, hogy a kis beruházási költséggel építhető, olcsó szállítási lehetőséget biztosító vízi utak főleg a tömegárut forgalomba hozó mezőgazdaság számára biztosítanak nagy hasznot, továbbá ésszerű építésük nem jelent veszélyes konkurrenciát a MÁV számára.

Az öntözések, elsősorban az alföldi öntözések, rendkívüli fontosságát, illetve ezek elhanyagolásának katasztrofális következményeit nemzetféltő aggodalommal elemezte emlékiratában Sajó Elemér. „Ha az Alföld elpusztul, vele pusztul a Dunántúl és az ország többi része is", — idézte Széchenyit. A száraz klíma következtében egyoldalú, monokultúrás szerkezetű alföldi termelést változatossá, belterjessé, biztonságossá csakis az öntözés teheti. Az aggasztó méreteket öltő munkanélküliséget és a kivándorlást is csak a terület eltartóképességének fokozásával, és például öntözőcsatornák létesítésével járó munkaalkalmak teremtésével lehet mérsékelni. Rendkívül fontosnak tartotta az állam aktív közreműködését abban, hogy öntözőtelepek létesítésével, öntözőszakemberek képzésével és a gazdáknak nyújtandó anyagi támogatással járuljon hozzá az öntözés széles körű

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

meghonosításához, az ismeretlen, kockázatos gazdálkodási módszereket bizalmatlanul fogadó konzervatív gondolkodás megváltoztatásához.

A rendszeres öntözésnek nemcsak csapadékpótló, hanem talajjavító hatása is van, így alkalmas az Alföld csaknem 10%-át kitevő, termelésre nem, vagy alig alkalmas szikes talajok megjavítására. Erről a kérdésről Sajó kezdeményezésére és az ő bevezetőjével 1934-ben külön tanulmánykötet jelent meg „A magyar szikesek. Különös tekintettel vízgazdálkodás útján való hasznosításukra." címmel. A szikjavítás jelentőségéről és módjairól szóló kiadvány szerkesztését Trummer Árpáddal együtt végezték.

A vízügyi program feladatai között szerepel még többek között folyóink vízi erejének felhasználása, a vízmosások megkötése, halastavak létesítése, a vízrajzi szolgálat, a vízügyi szaklap és könyvtár fejlesztése.

Elméleti munkásságából még meg kell említeni a hosszas kísérletek alapján 1914-ben Lampl Hugóval közösen megírt szakkönyvet a betonról, továbbá széles körű publicisztikáját, amellyel az „Emlékirat"-ban kitűzött programot igyekezett népszerűsíteni.

1934. szeptember 21-én halt meg agyhártyagyulladásban Budapesten.

Jelentősége mérnöki alkotásai mellett elsősorban abban rejlik, hogy Emlékiratában az első átfogó és rendszeres magyar vízgazdálkodási kerettervet fogalmazta meg nagy közgazdasági érzékkel és szociális érdeklődéssel.

Főbb munkái:

Víziutak és vasutak hazánkban és külföldön. Bp., 1909. 75 lap.
Emlékirat vizeink fokozottabb kihasználása és újabb vízügyi politikánk megállapítása tárgyában. VüK. 1931. 1. sz. 87 lap.
Vizeink hasznosítása a mezőgazdaságban. A Magyar Földmívelésügyi Minisztérium rádióelőadásainak sorozata. 1933. 4. sz. 4—12 lap.
A szikjavítás nemzeti jelentősége. (In: A magyar szikesek. Szerk.: Sajó Elemér—Trummer Árpád) Bp., 1934. IX-XXXII.

Irodalom:

Magyar műszaki alkotók. (Szerk.: Révész Arnold István, Varga Vilmos) Bp., 1964.
— —: Búcsúztatók Sajó Elemér temetésén. VüK. 1934. 4. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SAJÓ KÁROLY
(1851—1939)

1851. június 20-án született Győrben. Édesapja Schemiz Károly elismert orvos, akitől humánumát, sokoldalúságát, de mindenekelőtt átlagon felüli természetvizsgáló képességét örökölte. Nagyapja vegyész volt, s neki köszönhető, hogy természettudományos érdeklődése már korán kibontakozott. Iskoláit Győrben végezte. Gimnáziumi érettségije után tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen folytatta. Természetrajz szakos tanári oklevelet szerzett. Röviddel ezután — 22 éves korában — feleségül vette Kvassay Ilonát, akihez rokoni szálak is fűzték. Házasságukból három fiúgyermek született. Első szülött fia Elemér kultúr-mérnök lett, majd a Földmívelésügyi Minisztériumban a vízügyi főosztály vezetője, a Körös-szabályozás és a Csepeli Szabadkikötő tervezője, 1934-ben halt meg. Sajó Elemérnek szintén három fia született, akik — Sajó Károly unokái, s a — Kvassay —Sajó kettős nevet viselik. Sajó Károly középső fia, Béla, gépészmérnök volt, 1917-ben elesett Galíciában. Sajnos legkisebb fia — aki kultúrmérnök lett — szintén korán meghalt, 1924-ben. Feleségét is korán elvesztette. Kvassay Ilona 54 éves korában agyvérzésben meghalt. Sajó Károly másodszor is megnősült, feleségül vette sógornőjét, Kvassay Júliát, aki azután vele maradt öregségében haláláig. Sajó Károly 1939. február 9-én halt meg Őrszentmiklóson.

Sajó Károly tanárként kezdte pályáját. Gimnáziumban tanított Ungváron 1877—1880-ig. Ezután a kutatás szolgálatában töltött mintegy 15 évet. Kezdetben a Phyloxéra Kísérleti Állomás, majd az ebből alakult Rovartani Állomás munkatársa volt. Saját kérésére — nagyothallása miatt — 1895-ben nyugdíjba ment.

Tudományos munkáját tovább folytatta Pest megyei birtokán, Őrszentmiklóson (akkori nevén Kisszentmiklós). Kertészettel és rovartannal foglalkozott. Megfigye-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

léseinek, vizsgálatainak tárgya elsősorban a rovarok élettana volt. Számos kertészeti kártevő első helyes ismertetését Sajó Károlynak köszönhetjük. (Pl. a cseresznyelégy, a spárga és a rózsa kártevői). Megfigyeléseivel, megbízható adataival alapot teremtett a további kutatásokhoz. A kártevők elleni védekezés területén pedig Magyarországon először — 1890-ben — ő ismertette a szőlőperonoszpóra, majd a marokkói sáska elleni védekezést.

Érdemei közé tartozik, hogy a hazai, de a világirodalomban is elsőként írt — 1896-ban — az időjárásnak a rovarokra gyakorolt hatásáról. Ez a cikke magyar nyelven „Eleven barométrumok" címmel a Természettudományi Közleményekben jelent meg, majd később német nyelven is a „Prometheus"-ban. Erre a közleményére még ma is számos hivatkozás történik.

Írásai a kertészeti rovartan számára rendkívül fontosak. Szakírói tevékenységének időszaka 1872—1914 közé esett. Ezalatt mintegy 466 publikációja jelent meg, javarészt német nyelven és külföldön. A németen kívül kiválóan beszélt franciául és angolul. A Berlinben megjelenő s a maga korában a legjelentősebb német ismeretterjesztő folyóiratnak, a „Prometheus" című lapnak 18 évig volt a főmunkatársa. Az itt megjelent közleményeinek száma 169. Könyvei is jelentek meg Németországban. Így Stuttgartban adták ki a mézelő méhről „Unsere Honigbiene" címmel írt könyvét, amelynek 1909-ben már a 28-ik kiadására került sor. Ugyancsak Stuttgartban jelent meg a hangyákról szóló „Krieg und Frieden im Ameisenstaat" című könyve, amely 30 kiadást, s összesen 300 ezer példányszámot ért el, s magyarra is lefordították.

Az alkalmazott rovartan tárgykörében jelentősebb az „Aus dem Leben der Käfer" című könyve, amely 1910-ben Leipzigben jelent meg. Erre a művére mind a hazai, mind a külföldi szerzők gyakran hivatkoznak. 1911-ben jelent meg „Blätter aus der Lebensgeschichte der Naturwesen" című munkája.

Sajó Károly tudományos munkásságának nagy értéke az ökológiai és biocönológiai vonatkozások úttörő alkalmazása. A biológiai védekezés gondolatát szinte az egész világon elsőnek népszerűsítette. Az orosz Vasziljev és Ragyeckij kutatásaival egyidőben foglalkozott a biológiai védekezés kérdéseivel. Sajó Károly az elsők között vetette fel a természetvédelem gondolatát, ő indította el nálunk a természetvédelemre irányuló mozgalmat. Cikkei is hozzájárultak, hogy Európában először Németországban természetvédelmi törvényt hoztak. A természetvédelemmel nemcsak elméletileg, de őrszentmiklósi birtokán a gyakorlatban is foglalkozott. A futóhomokon számos külföldi nemes fát — a nagy levelű hársat, nyírfát, fekete fenyőt stb. — honosított meg. A gazdaság területéből (170 hold) öt holdat természetvédelmi területként kezelt, ahol az utakat az átlagosnál szélesebbre hagyta és az útszéli növényzetet nem engedte lekaszálni, az adott területen jellemző honos növények és a rovarvilág megmentése, az egyensúly fenntartása érdekében. Nevéhez fűződik a rovarok nyári álmának (diapauza) megállapítása, a szőlőben kártevő firkálóbogár biológiájának feldolgozása. Megfigyeléseiről, kutatási eredményeiről

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

számos külföldi lapban jelentek meg cikkei. A publikálást azonban már 25 évvel halála előtt abbahagyta. Ám megfigyeléseiről folyamatosan naplót vezetett. Sajnos a háború során ezek megsemmisültek. Őrszentmiklós ugyanis sokáig hadszíntérré vált, így lakásában szinte minden elpusztult, a 3000 kötetes könyvtár is. Levelezése, feljegyzései, naplói mind megsemmisültek. Néhány megmaradt könyve, 8 rovargyűjteménye, amely egyike volt a legnagyobb magángyűjteményeknek, a Természettudományi Múzeum Állattárába került.

Sajó Károly entomológus, tudományos és ismeretterjesztő tevékenységével a magyar rovarvilág hazai és külföldi megismertetésének ügyét szolgálta, a természetvédelem egyik jelentős egyénisége volt.

Főbb munkái:

Krieg und Frieden im Ameisenstaat. Stuttgart, 1908. 106 lap.
Háború és béke a hangyaállamban. Bp., 1925. 90 lap.
Unsere Honigbiene. Stuttgart, 1909. 108 lap.
Aus dem Leben der Käfer, Leipzig. 1910. 89 lap.
Peronospora viticola. Bp., 1890. 125 lap.
A marokkói sáska Magyarországon az 1888., 1889. és 1990. években. Bp., 1891. 79 lap.

Irodalom:

SZILÁDY Zoltán: Sajó Károly emléke. Te. 1941. 142—143. lap.
SZENTIVÁNY József: Sajó Károly: FEH. 1941. 41—43. lap.
BALÁZS Géza—SÁRINGER Gyula: Kertészeti kártevők. Bp., 1982. 82—84. lap.
Növényvédelmi Kutató Intézet (szerk.: Ubrizsy Gábor—Csorba Zoltán) Bp., 1968. 8 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SALI EMIL
(1921—1985)

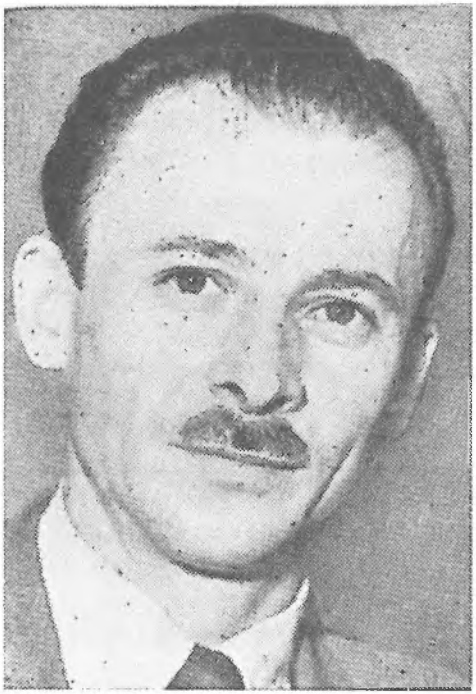

1921. január 22-én született a Vas megyei Gyanafalván (ma: Jennersdorf, Ausztria). Apja pénzügyőri főszemlész volt, anyja háztartásbeli. Kőszegen járt középiskolába, ott is érettségizett 1939-ben. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karának Erdőmérnöki Osztályára iratkozott be Sopronban, ahol 1943-ban szerzett oklevelet. Az Erdészeti Földméréstani Tanszéken kezdte meg az állami szolgálatát gyakornokként, majd 1943. november 1-jétől kapott adjunktusi kinevezést Sébor János professzor mellett. 1944. júliusától segédmérnök volt a marosvásárhelyi (ma: Tirgu Mures — Románia) erdőigazgatóságon, majd a budapesti erdőfelügyelőségen. 1944 októbertől katonai szolgálatra hívták be, kiképzésére már nem volt idő, München mellett hadifogságba esett, ahonnan 1946-ban tért haza.

Előbb a földreformmal kapcsolatos műszaki munkákban vett részt, majd — igazolása után — a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek (MÁLLERD) Központi Igazgatóságának műszaki főosztályára kapott kinevezést segéderdőmérnöknek, majd 1947-től erdőmérnöknek. Itt erdei utak és vasutak tervezésével foglalkozott, de vezetett erdei vasútépítést is a miskolci Erdőigazgatóság területén.

1949 áprilisától lett az akkor szervezett Erdőközpont műszaki tervezési osztályvezetője, majd 1950 júniusától a Földművelési Minisztérium Erdészeti Főosztály Erdőtervezési (erdőrendezési) osztályvezetője.

Az 1951/52-es tanévben meghívott előadóként az erdőrendezést oktatta a főiskolán.

1952-ben létrehozták az Állami Gazdaságok és Erdők Minisztériumát és az

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

erdőtervezési osztályból Állami Erdőrendezési Intézetet szerveztek, melynek igazgató-főmérnöke lett.

1954-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 30. sz. törvényerejű rendeletével Országos Erdészeti Főigazgatóságot szervezett, melynek erdőrendezési főosztályvezetőjévé Sali Emilt nevezték ki.

Az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága előtt sikerrel védte meg „A magyarországi erdők főbb jellemzői" című disszertációját, és elnyerte a „mezőgazdasági tudományok (erdészet) kandidátusa" fokozatot 1959-ben. Magasabb tudományos fokozata alapján az Erdőmérnöki Főiskola 1960-ban a műszaki doktori címet adományozta Sali Emilnek, akit 1960. november 1-jével az Országos Erdészeti Főigazgatóság vezető helyettesévé neveztek ki.

1967-ben megszűnt az Országos Erdészeti Főigazgatóság, s az erdészeti ügyek a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium hatáskörébe kerültek. Itt Sali Emil előbb az Erdészeti Hivatal vezetője, majd belső átszervezés után 1970-től a MÉM Erdőrendezési Főosztály vezetője lett. 1974-ben megszerezte a „mezőgazdasági tudományok (erdészet) doktora" tudományos fokozatot.

1975-től kinevezték a MÉM Erdészeti és Faipari Főosztálya vezetőjének, ahol felügyelete alá tartozott az erdészeti és elsődleges faipari gazdálkodó szervek üzemszervezési, beruházási, gazdasági-műszaki tevékenységének irányítása és ellenőrzése.

Sajnos tevékeny életét alattomosan támadó betegség törte meg, melyből felépülve folytatta munkáját a MÉM Erdészeti és Faipari Hivatal főosztályvezetőjeként 1981-ig, nyugdíjba vonulásáig. Ezután is dolgozott tovább az Erdészeti Tudományos Intézet munkatársaként, szakmai kérdések megoldásán fáradozott 1985. augusztus hó 17-én Budapesten bekövetkezett haláláig.

A magyar erdészeti üzemtervezés és az erdőrendezés nemzetközileg is elismert kiemelkedő képességű szakember-egyénisége volt. Három évtizeden át előbb közvetlen vezetője, szervezője, utóbb közvetett irányítója volt a gyakorlati erdőrendezésnek, annak fejlesztésének. Munkássága kezdetén vezetésével készült el a felszabadulás utáni birtokviszonyokon alapuló érvényes állandó üzemterv az ország összes erdőterületéről. Gondoskodott az ehhez a munkához feltétlenül szükséges átfogó szakmai vezérfonal — az Erdőrendezési utasítás — kidolgozásáról, bevezetéséről (1955).

Irányítása alatt került végrehajtásra 1971-ben az erdőrendezés reformja, az áttérés az új, a korszerű üzemtervezési rendszerre. Ennek lényege, hogy az élőmunka minimálisra korlátozása mellett az üzemterv leltári részét és a tervfeladatok kialakításának jelentős hányadát számítógépi feldolgozásra teszi alkalmassá. Bevezeti továbbá a termőhelyi viszonyok üzemtervi feltárásához a laboratóriumi vizsgálatokat, bővíti az erdőleírás aldatait, megállapítja az egyes feladatok sürgősségi sorrendjét és áttekinthetőbbé teszi az üzemtervet.

Az üzemtervi adatok országos összesítése, elemzése vezette Sali Emilt egy nép-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gazdasági fontosságú téma kiemelt vizsgálatához, nevezetesen, hogy „mennyi a magyar erdőkből kitermelhető fatömeg". Első tanulmánya, mely 1957-ben jelent meg „Az Erdő"-ben fent idézett címmel, széles körű szakmai vitát provokált. A fakitermelés növelésének lehetőségei a 60-as években kerültek előtérbe, amikor kezdtek beérni az ötvenes évek nagyarányú erdősítésének első eredményei. Elsősorban az ő, üzemtervi elemzéseken nyugvó állásfoglalásai szolgáltattak alapot ahhoz, hogy részben a nagyarányú erdősítések eredményeképpen, részben a pontosabb állományfelvételek és üzemtervi munkák következtében megindulhasson a termelés jelentős fokozása. Ez újabb lökést adott az általános erdészeti, faipari fejlesztés meggyorsításához. A kitermelt fatömeg 1965—1980 között az évi 4,5 millió m^3-ről 7,1 millió m^3-re nőtt, és a párhuzamosan eredményes piacbővítés hatására pozitívvá válhatott az erdészeti ágazat külpiaci egyenlege, számos más előrelépés mellett.

Irányító, szervező munkája mellett tudományos kutatással is foglalkozott. Jelentőségükben élen járnak erdeink fatermő képességével, növekedésének vizsgálatával összefüggő kutatási témái. Elemezte a fafajok arányának alakulását, az előhasználatok jelentőségét a fakitermelésben, vizsgálta a feltáró hálózat kérdését sok más szakszempontból jelentős téma mellett. Közös vonása minden kutatási területen végzett munkájának a közgazdasági szemlélet és a gyors gyakorlati használhatóság. „Ha végig tekintünk termelési területeinken, megállapíthatjuk, hogy a haladáshoz szükséges elveket a tudományos kutatás szolgáltatta" — mondotta 1977-ben az Akadémián a kutatás és az erdészeti-faipari fejlesztés kapcsolatáról tartott előadásában. Tanulmányai, cikkei, dolgozatai — szám szerint mintegy hatvan — „Az Erdő" hasábjain jelentek meg. Írásai alapvető fontosságúak és irányadók voltak az erdészet fejlesztése terén. Írt több tankönyvet, valamint szakmai kézikönyvek erdőrendezési fejezeteit.

Számos szakmai — társadalmi szervezeti tagsága közül kiemelkedő jelentőségű az Országos Erdészeti Egyesületben végzett munkája. Évtizedeken keresztül választmányi, illetve elnökségi tagja —, 1957—63 között főtitkára volt a nagymúltú egyesületnek. „Az Erdő"-nek, az OEE szakfolyóiratának tevékeny szerkesztőbizottsági tagja volt alapításától kezdve 27 éven át. Számos hivatalos elismerést kapott, így — többek között — a Szocialista Munkáért kitüntetést (1955), a Bedő Albert-díjat (1959), a Munka Érdemrend arany fokozatát (1964), a Haza Szolgálatáért érdemérem arany fokozatát (1970), majd ismét a Munka Érdemrend arany fokozatát (1981).

Találó összegzést olvashatunk „Az Erdő" 1977. évi 10. számában: „Hosszú éveken át volt kezében az egész erdőgazdálkodás szakmai vezetése. Ha a felszabadulás utáni erdőgazdálkodás eredményeiről esik szó, az elválaszthatatlan Sali Emil személyétől, munkálkodásától."

Szerény, puritán magatartása sokoldalú képességeket, az erdészet iránti szilárd elkötelezettséget, a közösségi munkában való tevékeny részvételt, az emberi kap-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

csolatokban segítőkészséget és csendes, feszültségeket oldó humort takart. Egyetemista korában aktív résztvevője volt a sportéletnek. Nyugdíjazása után a Magyar Síszövetség elnöke volt haláláig.

Irodalom:

— —: Dr. Sali Emil 1921—1985. Er. 1985. 10. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SÁLYI GYULA
(1903—1982)

1903. március 3-án született Békéscsabán. Édesapja Sal Gyula, a XVIII. században Gyulára települt család leszármazottja, állami állatorvosként dolgozott. Édesanyja Moldoványi Teréz volt. Középiskolai tanulmányait Veszprémben kezdte el, rövidesen azonban a gyulai katolikus gimnáziumba iratkozott át, ahol 1921-ben érettségizett. Édesapja szakmáját követve még ugyanebben az évben jelentkezett az Állatorvosi Főiskolára. A főiskolán 1926-ban szerezte meg az állatorvosi oklevelet, s mint fiatal állatorvos a főiskola Kórbonctani Intézetében Jármai Károly mellett kezdte el pályafutását. Az intézetben gyakornokként, majd tanársegédként dolgozott, közben letette a doktorátushoz szükséges szigorlatokat, valamint elkészítette „A ló heréjének pigmentatiója" című disszertációját. A doktori címet 1928-ban szerezte meg.

Ugyanebben az esztendőben jelentkezett szolgálattételre a főiskola Járványtani Intézetéhez, majd a rövidesen megalakult Országos Állategészségügyi Intézethez helyezték át beosztott állatorvosnak, később pedig az intézet osztályvezetőjének nevezték ki. 1930-ban hat hónapos tanulmányi úton volt a berlini Reichsgesundheitsamtban, majd 1938-ban a müncheni egyetem állatorvosi kórbonctani intézetében töltött több hetet. Visszatérve csaknem másfél évtizeden keresztül dolgozott az intézetben, ahol széles körű kórbonctani-diagnosztikai gyakorlatra és kutatói tapasztalatra tett szert. Intézeti tevékenysége kezdetén, 1929-ben tette le az állatorvosi tiszti viszgát. Érdeklődésének megfelelően magas szintű tudományos munkát végzett a fertőző betegségek okozta kórszövettani elváltozások vizsgálata terén. Gyakorlatilag valamennyi háziállatfaj fontosabb betegségével foglalkozott, míg a harmincas évek közepétől érdeklődése a vírusos fertőzések felé terelődött, s így a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

vírusok okozta betegségek kórtana témakörben végzett munkája alapján 1935-ben, 32 éves korában magántanári képesítést szerzett. Ekkor magyarosította nevét Sályira.

Tudományos eredményeit többnyire az „Állatorvosi Lapok"-ban jelentette meg. Számos publikációját azonban a külföldi szaklapok is szívesen közölték.

Egykori tanárának, az iskolát teremtő Jármai Károlynak váratlanul bekövetkezett halálával méltán választották utódjául a fiatal, komoly szakmai hírnevet szerzett Sályi Gyulát. Előbb rendkívüli, majd 1943-tól egyetemi rendes tanárként vezette az egyetem Kórbonctani Intézetét.

Sályi Gyula nagyon nehéz időszakban kezdte el tanári működését és a körülményekből fakadó nehézségek 25 éves tanári pályafutását végigkísérték. Szakmai igényességével, tudományos és tanári elhivatottságával s emberi tartásával azonban úrrá tudott lenni a nehézségeken, fejlesztette intézetét, végezte tudományos kutatásait és tartotta előadásait. 1944. december 14-én katonai parancsra az egyetemi tanszázad Bécsbe, majd Németországba való helyezésével el kellett hagynia az országot, s csak 1945 októberében térhetett vissza. Hazaérve első teendője volt a tanszék szemléltetőeszközeiben és múzeumában bekövetkezett háborús károk pótlása és személyi állományának növelése. A felszabadulást követő években az intézmény életében számos szervezeti változtatásra került sor, amelyeknek adminisztratív feladatában Sályi Gyulának, mint az intézmény egyik vezetőjének is részt kellett vállalnia. Az intézményt az 1945/46-os tanévtől kezdődően megalakult Magyar Agrártudományi Egyetemhez csatolták Állatorvostudományi Karként, amelynek az 1950/51-es tanévben Sályi Gyula volt a dékánja. 1952-ben az intézmény visszanyerte önállóságát és Állatorvostudományi Főiskolaként szerepelt, amelynek 1957-ben igazgatóhelyettese, 1958-tól 1962-ig pedig igazgatója volt. Igazgatósága alatt, az intézmény megalakításának 175. évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémián ünnepi tanácsülésen bejelentették, hogy a főiskola eddigi működése és eredményei elismeréseként az Állatorvostudományi Egyetem címet és rangot kapta meg. Az egyetem első rektora Sályi Gyula volt. Az intézmény legnehezebb feladatainak megoldásában megfontolt, körültekintő döntéseivel, véleményével bizonyította vezetői készségét.

Sályi Gyula tudományos kutatásai az állatorvosi patológia széles területét ölelték fel. Különösen a vírusos kórokú betegségekkel összefüggő patológiai kérdésekkel foglalkozott szívesen. Alapvető kutatásokat végzett a sertéspestis, a sertéssalmonellosisok, az Aujeszky-féle betegség, a veszettség, az állatok himlői, a ragadós száj- és körömfájás, a juh ragadós hólyagos bőrgyulladása, a baromfi Marek-féle betegsége, a fertőző gége- és légcsőgyulladás, a ló rhinepneumenitise, a listeriosis, szarvasmarha vírusos hasmenése területén, míg az onkológia keretén belül a baromfi és a szarvasmarha haemangiosarcomatosisával és a ló plasmocytosisával foglalkozott. Eredményeit 48 tudományos dolgozatban adta közre, s megállapításai értékállóknak bizonyultak.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Sályi Gyula kiváló pedagógus és nagyszerű előadó volt. Környezetére akaratlanul is átragadt példamutató szorgalma, a diagnosztikában mutatott alaposssága, megfontoltsága. Előadásaira mindig nagy erőfeszítéssel készült. Mondanivalóját gondosan megszerkesztve, tömören, kifinomult stílusban, enyhe humorral frissítve adta át hallgatóinak. Oktatói munkáját szervesen egészítette ki két tankönyve: „A háziállatok részleges kórbonctana" (1954., 1965.), és az „Állatorvosi általános kórtan" (1959., 1961.), amelyeket ugyanolyan gondossággal és elhivatottsággal írt meg, mint ami egész szakmai pályafutását is jellemezte.

Sályi Gyula elért eredményeit jelzik a megérdemelt tudományos elismerések és társadalmi kitüntetések. A Tudományos Minősítő Bizottság külön eljárás nélkül, addigi munkásságát figyelembe véve 1952-ben az állatorvostudományok doktorává avatta. A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő tudósaink — Kotlán Sándor, Manninger Rezső és Mócsy János akadémikusok — ajánlására 1962-ben az Akadémia levelező tagjává választotta. Az Állatorvostudományi Egyetem életműve elismeréseként 1975-ben tiszteletbeli doktorrá avatta. Tudományos, oktatói és vezetői munkája elismeréseként 1955-ben a Kossuth-díjat, 1964-ben a Magyar Agrártudományi Egyesület Hutyra Ferenc-emlékérmét, 1964-ben és 1978-ban a Munka Érdemrend arany fokozatát kapta meg.

Ereje teljében, 1964 februárjában váratlanul érte a pályafutását derékba törő súlyos betegség (agyvérzés). Munkáját nem tudta folytatni és 1965-ben nyugállományba vonult. Csendes visszavonultságban élt hosszú éveken keresztül, volt munkatársai és tanítványai azonban nem feledkeztek meg róla, Sályi Gyula neve szorosan összeszövődött az egyetemes állatorvostudománnyal és a magyar állatorvosképzéssel.

1982. október 13-án halt meg és október 25-én a Farkasréti temetőben búcsúzott tőle a magyar állatorvosi kar.

Főbb munkái:

A ló heréjének pigmentatiója. Bp., 1928. 14 lap. (Klny. a Közlemények az Összehasonlító Élet- és Kórtan köréből.)
Kórszövettani elváltozások a sertéspestisben és a paratyphusban beteg sertések középponti idegrendszerében és nyirokcsomóiban. Bp., 1933. 34 lap. (Klny. a Közlemények az Összehasonlító Élet- és Kórtan köréből.)
Adatok a kancák járványos elvetélésének kórszövettanához. Bp., 1941. 14 lap. (Klny. a Közlemények az Összehasonlító Élet- és Kórtan köréből.)
A háziállatok részletes kórbonctana. Bp., 1954. 522 lap.
Állatorvosi általános kórtan. Bp., 1959. 365 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

HOLLÓ Ferenc: Sályi Gyula professzor emlékére (1903—1982). MÁL, 1983. 1. sz.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza (1787—1987). Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SASS GÁBOR
(1891—1980)

Sass Gábor 1891-ben Budapesten született. Iskolai évei is ehhez a városhoz kapcsolódnak. A gimnáziumi érettségit követően a budapesti József Műegyetemre került, ahol 1913-ban gépészmérnöki oklevelet szerzett. Még ez év őszén bevonult katonai szolgálatra. Az 1914-ben kitört világháború továbbra is a hadsereghez kötötte, ahol vasúti és hídépítő alakulatoknál tevékenykedett.

1920-ban Keszthelyre, a Gazdasági Akadémia Műszaki Tanszékére került, ahol négy évig segédtanárként dolgozott. 1924-ben rendkívüli, 1932-ben rendes tanári rangot ért el. Ebben az időszakban már megmutatkozott kutatói, kísérletezői hajlama. Erről tanúskodnak különböző tudományos folyóiratokban, szaklapokban közzétett — szakmai körökben széles érdeklődést kiváltó — írásai.

1929-ben a nagy hírű amerikai Massey—Harris gyár budapesti képviselete és a szombathelyi Mellis és Pintér cég együttesen bemutatta — a Festetics hercegi uradalom keszthelyi birtokán — az amerikai eredetű különleges talajművelő gépet a pulverátort. A pulverátort voltaképpen kombinált traktorekének lehetett tekinteni, melyről Sass így írt: „A gép keretére a rendes ekékhez hasonlóan ekevasak és hozzájuk csatlakozó rövid kormánylemezdarabok vannak erősítve. Mindegyik ekevas mögött függőleges forgó tengely van, a tengelyekről körülbelül 20 cm hosszú karok nyúlnak ki. A tengelyeket a traktor erőlevevő szerkezete (power take off) forgatja. Az eketestek által megemelt földhasábokat ezek a karok elkapják és szétverik, a földhasáb összetört része apró darabokban hull le." A kísérlet megvalósításában Sass Gábor jelentős szerepet vállalt, pontos méréseket végzett, meghatározta a munkagép teljesítményét a vontató erőgép üzemanyag-fogyasztását. A méréshez a traktorra erősített mérőpipettát használt. Magyarországon ő alkal-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mazta először az ilyen mérést, mely módszerrel a gépek műszaki paramétereiről jó áttekintést lehetett nyerni. A pulverátorral végzett kísérletről a „Mezőgazdasági Technika" 1929-es számában Sass professzor részletesen beszámolt. A „Köztelek" c. lapban is külön cikk ismerteti részletesen a forgó szerszámokkal dolgozó munkagépet. A gép további fejlesztése elmaradt, ezért csak különleges talajművelési célokra felelt meg, nagyobb mértékben nem terjedt el.

Behatóan foglalkozott a mezőgazdasági üzemek szállítási szervezésével. Terveket dolgozott ki a munkák könnyítésére, energia- és időszükségletének csökkentésére. Kutatásokat végzett gumiabroncsos kerekű kocsikkal és felhívta a figyelmet a fúvott gumiabroncsok használatának előnyeire. Kísérleteket végzett az erőgépek hajtókereke átmérőjének változtatásával, vizsgálva a traktor teljesítményét és az üzemanyag-fogyasztást. Számadatokkal bizonyította, hogy nagyobb hajtókerék alkalmazásával jobb vontatási hatásfokot lehet elérni. Megállapította azonban azt is, hogy a keréknagyobbításnál mi az optimális határ.

Több mint egy tucat kutatáson és kísérletezésen alapuló tanulmányt, számos ismeretterjesztő szakcikket és két szakkönyvet („Az aratás és cséplés mechanikai eszközeinek legújabb fejlődése", „Kisgazdaságok gépeinek kezelése és használata") jelentetett meg ezekben az években.

Sass Gábor 1934-ben Debrecenbe ment, ahol öt esztendőn keresztül a Gazdasági Akadémia Műszaki Tanszékének vezetői teendőit látta el.

Karkovány Ákos váratlanul bekövetkezett halála után, 1939-ben a Magyaróvári Gazdasági Akadémia vezetőségének Sass Gábor gépészmérnök tanárra esett a választása s meghívták a megüresedett álláshelyre, a Műszaki Tanszék és a hozzátartozó Gépkísérleti Állomás vezetésére jelölték. A vezetőség a Földművelésügyi Minisztériumba felterjesztette álláspontját, ahol azt elfogadták. Magyaróvárra kerülve — mint a Gépkísérleti Állomás, majd Intézet vezetőjének — a fő célkitűzése az volt, hogy a mezőgazdasági gépkísérletekhez biztosítsa a személyi és tárgyi feltételeket. Tervét nem sikerült maradéktalanul megvalósítani, mert munkájához nem kapott állandó gépészmérnök-beosztottakat. Rázsó Imre, aki elődje mellett beosztottként dolgozott — közben egy évig amerikai tanulmányúton is volt — kilépett az intézetből. Sass professzornak a kezdeti nehézségek után, 1941-re sikerült biztosítani a laboratóriumi helyiségeket, részben régi épületek átalakításával, részben újak építésével. A gépteremben állították fel azokat a villamos berendezéseket, műszereket és egy 20 kW-os villanymotort, amelyeket még elődje, Karkovány Ákos szerzett be, de helyiségek hiánya miatt ládákba csomagolva félre voltak állítva. A gépvizsgálatoknál használt műszerek jelentős része Sass Gábor tervei szerint készültek.

1941 szeptemberében a Magyaróvári Gépkísérleti Állomás kibővítette hatáskörét és felvette a Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet nevet.

Sass Gábor a magyar mezőgazdaság gépesítésének kérdését mindig első számú feladatának tekintette, de tisztában volt a gazdasági elmaradottsággal is, mert mint

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

az 1942. január 9-én megjelent „Magyar Közgazdasági Szemlé"-ben írta: „A gazdasági gépek használata nálunk még korántsem érte el azt a fokot, mint ami kívánatos lenne. Ha a fogatos ekét, egyszerű boronát nem tekintjük, egyedül a cséplőgépek száma mondható kielégítőnek, de ezek mellett is 20-24 ember dolgozik, holott felszerelhető a gép olyan berendezésekkel, hogy 5-6 ember szükséges hozzá. Azonban mindeddig olyan bőven volt nálunk munkaerő, hogy részben emiatt a gazdasági gépek nagyobb arányú alkalmazására nem szorultak rá a gazdák. Voltak más okai is ennek, így a gépek és üzemi anyagok drágasága a gazdasági terményekhez képest, de bizonyára az is, hogy a vevők és eladók közötti forgalmat pusztán a kereskedelmi vonatkozású rendelkezések szabályozták, a termelési politikát, közgazdasági érdekeket tekintő irányítás szinte teljesen hiányzott, külön tanácsadó szervezet gépek ügyében nem volt."

A külföldön szerzett tapasztalatok alapján javaslatot terjesztett a minisztérium elé, a szükségesnek mutatkozó tennivalókra programot dolgozott ki.

Előadásaival, jelentéseivel és tanulmányaival az intézet munkájáról rendszeresen tájékoztatta mind a hivatalos, mind más érdekelt feleket. Sass Gábor szakcikkei leggyakrabban a „Magyar Közgazdasági Közlöny"-ben, a „Köztelek"-ben, a „Gazdasági Lapok"-ban, a „Magyar Gazdák Szemléjé"-ben, a „Gazdatisztek Lapjá"-ban jelentek meg, ezen kívül mezőgazdasági gépészeti kérdésekről több alkalommal tartott rádió-előadást.

A Magyaróvári Gazdasági Akadémia 1942-ben főiskola, majd az 1945—46. tanévtől kezdődően a Magyar Agrártudományi Egyetem egyik osztálya lett. Sass Gábor mint főiskolai, majd egyetemi tanár 1949-ig vezette a Műszaki Tanszéket és a Gépkísérleti Intézetet. Ekkor mind a kettő működése átmenetileg, az iskolák átszervezése miatt, megszűnt. Sass Gábor a nagyhírű Kühne gyár jogutódjánál a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyárnál kapott munkát, szabványügyi vezetői, majd a javítószolgálat irányítója munkakörben.

„A magyaróvári agrároktatást (Keszthelyhez és Debrecenhez hasonlóan) az 50-es évek szűk látókörű központi vezetése — a tradíciók úgyszólván teljes figyelmen kívül hagyásával — megszüntette. 1954-ben újból megnyitotta kapuit mint mezőgazdasági akadémia. A Géptani Tanszék vezetésére ismét Sass Gábor kapott megbízást." 1958-ig dolgozott fáradhatatlanul a szakoktatás szolgálatában, amikor 67 éves korában nyugállományba vonult.

Élete utolsó évei Keszthelyhez kötötték. 1980-ban Győrben halt meg és itt is temették el.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A fogatos kapák és használatuk. Bp., 1929. 8 lap.
Az aratás és cséplés mechanikai eszközeinek legújabb fejlődése. Bp., 1931. 64 lap.
Kisgazdaságok gépeinek kezelése és használata. Keszthely, 1934. 103 lap.
Gazdasági géptan. Bp., 1937. 201 lap.
Gazdasági gépek (A gazda aranykönyve). Bp., 1944. 165 lap.

Irodalom:

ERDEI János—FLESCH György: A 100 éves Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet története. Bp., 1969.
MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SÁNTHA LÁSZLÓ
(1886—1954)

Jászkiséren született 1886. március 21-én. Családi körülményei, alsóbb iskoláinak színhelyei nem ismeretesek. Főiskolai tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen végezte, egyetemi doktorátusát is ott szerezte.

Rövid egyetemi gyakornokoskodás után a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézet munkatársa lett 1909-ben. Ezt a jól szervezett és irányított intézményt a szőlőbetegségek kutatója, Istvánffy Gyula alapította és vezette. Sántha Lászlót Istvánffy Gyula méltó követőjeként tartották számon.

1932-ben a Növényélet és Kórtani Állomás átszervezése után az annak egyik utódjaként működő Növényvédelmi Kutató Intézetben a növénykórtani osztály vezetője lett.

1940-ben újra az Ampelológiai Intézetbe került mint igazgatóhelyettes. 1942-ben Dicenty Dezső, a korábbi igazgató nyugdíjba vonulása után kinevezték az intézmény igazgatójává. Helyén maradt a háborús években és a felszabadulás után is. 1946-ban az Országos Szőlészeti Intézet igazgatójaként ment nyugdíjba. Ez után a Növényvédelmi Kutató Intézetben mint megbízott tudományos munkatárs és tanácsadó dolgozott egészen halála napjáig.

Kiválóan végzett intézeti munkája mellett pedagógusként is jelentős volt: évtizedeken át a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamon a szőlőnövény-kórtant adta elő. A felszabadulás után az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karán féléves szeminárium keretében a szőlőnövény-kórtant és -védelmet adta elő, mint meghívott előadó.

Lépésről lépésre haladt előre a kísérletügyi ranglétrán. 1910-ben fizetéstelen asszisztens. 1922-ben adjunktus lett. 1938-ban kísérletügyi igazgatói címet és jelle-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

get kapott. 1940-ben valóságos kísérletügyi igazgató lett, 1942-ben a kísérletügyi főigazgatói címet nyerte el. Végül 1943-ban valóságos kísérletügyi főigazgatóvá nevezték ki.

Tudományos és gyakorlati tevékenységének java része a növényvédelem növénykórtani részére irányult. Több évtizeden át foglalkozott a szőlőnövénytan és szőlőkórtan körébe vágó kutatásokkal, a szőlőnövény védelmével. A szőlő különböző gombaokozta és élettani betegségeit tanulmányozta, s e téren hazánkban kimagasló szaktekintélynek számított. Különösen foglalkoztatta a peronoszpóra elleni gyakorlati védekezés. Sokat tett a peronoszpóra-jelző állomások megszervezése, kiépítése érdekében, működésüket irányította. Az I. világháború idején a rézgálicot pótló szerek és a védekezés gazdaságossága volt egyik kutatási témája.

Később a Növényvédelmi Kutató Intézetben a szántóföldi növények és a gyümölcsfák kórtani vizsgálata és a betegségek elleni védekezés, a növénybetegségek előrejelzése foglalkoztatta. Méltatói kiemelik ebből a korszakból az almafa ecsetágúságára és a szilfavészre vonatkozó tanulmányait.

Sántha László kutatásait mindig a gyakorlati élet követelményeinek szem előtt tartásával végezte. Ilyen szempontból foglalkoztatta sok éven át a növénybetegségek előrejelzése, amelyet a károkozó gomba biológiájának megismerése tett lehetővé. A prognózisok segítségével előre jelezték a betegségek fellépésének várható időpontját, a fejlődés várható mértékét. Így mód volt a megfelelő védekezés beállítására, a várható termésveszteség becslésére és a hozam megállapítására is.

Laboratóriumi eredményeit mindig átvitte a gyakorlatba is, ellenőrizte, módosította a termőföldeken szerzett tapasztalatok alapján.

Nyugdíjasként a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1950. április 1-jétől részt vett a Növényvédelmi Kutató Intézet tudományos tervének munkálataiban. Témái: a gyümölcs- és szőlővédelem terén a rézgálic-pótszerek keresése, a rézpótlás kérdésének kutatása, a növényi betegségek előrejelzése terén prognózisok kidolgozása szovjet módszerrel. Ekkor írta az alább ismertetendő növényvédelmi kézikönyvek egyes fejezeteit is.

Szűkebb kutatómunkája mellett feladata az intézet fiatal szakembereinek szakmai továbbképzése is.

Több mint négy évtizedes szakmai munkája jelentős szakirodalmi termést is hozott. Önálló kötetei „A szőlő kártevői", „A szőlő védelme a tavaszi fagy ellen", „Védekezés a gyümölcsvarasodás ellen". „Védekezés a monília ellen." Kiemelkedő a „Növényvédelem gyakorlati kézikönyve" számára írt szőlőbetegségekről szóló fejezet, és a „Növénykórtan" c. kötet több fejezete. Különböző szakfolyóiratokban 133 cikket publikált. A Növényvédelmi Kutató Intézetben kifejtett tudományos munkásságáért és szakirodalmi tevékenységéért 1952-ben elnyerte a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot.

Sántha László vidéki kiküldetése közben, 1954. május 9-én halt meg Tapolcán agyvérzés következtében. Budapesten temették el.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A magyarországi Physcia félék monographiája. (Klny. Folia Cryptogamica) Szeged, 1928. 15 lap.
A szőlő védelme a tavaszi fagy ellen. Bp., 1929. 8 lap.
A szőlő kártevői. Bp., 1934. 58 lap.
Összehasonlító védekezési kísérletek a szőlő károsító ellen az 1926—1932. években. AIÉ. 9. 1926—35. 71 lap.
Védekezés a gyümölcsvarasodás ellen. Bp., 1939. 12 lap.
Peronospóra jelzőállomások. Nv. 1942. 2 lap.
Szőlőbetegségek. (In.: A növényvédelem gyakorlati kézikönyve. Szerk. Ubrizsy Gábor—Kerekes Lajos.) Bp., 1951.
Sántha László—Szirmai János: Almafák ecsetágúsága. Nv. 1938. 3 lap.
Sántha László—Tabajdi Kálmán: Védekezés a monília ellen. Bp., 1940. 11 lap.
Sántha László—Ubrizsy Gábor: A szőlőperonoszpóra előrejelzésének új módszere az effektív hőösszeg alapján. Nt. 1955. 6 lap.
Ubrizsy Gábor—Sántha László: Növénykórtan. I. köt.: A növénybetegségek előrejelzése (prognózis). II. köt.: Növényi megbetegedéseket okozó gombák. Bp., 1955. 32 és 78 lap.

Irodalom:

KADOCSA Gyula: Halottaink. A Növényvédelem Időszerű Kérdései. 1954. 4. sz.
BOGNÁR Sándor: Dr. Sántha László születésének 100. évfordulójára. SztB. 1986. 4. sz.
BANA István: Sántha László dr. (1886—1954). (Kézirat) H.é.n. MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SÁVOLY FERENC
(1870—1938)

1870. IV. 29-én született Alsóeleméren (Torontál megye, ma: Nemacki Elemir — Jugoszlávia). Középiskoláit Nagybecskereken (ma: Zrenjanin — Jugoszlávia) és Temesvárott (ma: Timişoara — Románia) végezte, majd a temesvári papnevelő intézetben tanult tovább. Rövid ideig mint segédlelkész, majd a verseci (ma: Vrsac — Jugoszlávia) főreáliskolán mint hittanár működött. Diplomáját a budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karán szerezte 1906-ban geográfia, kozmográfia és filozófia szaktárgyakból. Még ez évben az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézethez került asszisztensként. Kezdettől fogva az agrometeorológia problémái foglalkoztatták, e téren kifejtett munkássága eredményeként a tervbe vett agrometeorológiai kutatóállomás vezetőjének szemelték ki. Az állomás létesítése nem vált valóra, csupán annyit sikerült elérnie, hogy kezdeményezésére a Meteorológiai Intézetben 1921-ben megalakították az agrometeorológiai osztályt, amelynek vezetésével őt bízták meg.

1925-ben kezdte meg előadásait az egyetem közgazdasági karán mint megbízott előadó, gazdasági éghajlattan tárgykörből. Ugyanott 1927-ben magántanári képesítést kapott, s 1934-ig tartott előadásokat. 1929-ben a földművelésügyi miniszter a Mezőgazdasági Múzeum megbízott igazgatójává nevezte ki. A Mezőgazdasági Múzeum átszervezési munkálataiban a nemzetközi mezőgazdasági kongresszus alkalmából (1934) tevékenyen részt vett. 1937-ben betegsége miatt nyugdíjazták. Röviddel halála előtt a mezőgazdaság fejlesztése terén szerzett érdemei elismeréseként gazdasági főtanácsosi címmel tüntették ki.

Sávoly Ferenc a mezőgazdasági kísérletügy vezető gárdájának tagjaként 32 éven át szolgálta a hazai mezőgazdaságot és tudományt. Kimunkálta a meteorológia

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

agrár vonatkozásait, elsőként hívta fel a figyelmet a meteorológiai kutatási eredmények gyakorlati hasznosításának lehetőségeire, az ő nevéhez fűződik az agrometeorológia megalapozása. 1906-tól a Konkoly Thege Miklós vezette Meteorológiai Intézetben először az ombrometriai (csapadékmérő) osztályhoz került, majd amint belemélyedt a meteorológiai ismeretekbe, egyre inkább az éghajlatnak és időjárásnak a növénytermesztésre és az állattenyésztésre való hatását tanulmányozta, s ezen a téren kiváló eredményeket ért el. Tanulmányaiban kiterjesztette figyelmét a növényi betegségek és az időjárás közötti összefüggések kutatására is. Ő dolgozta fel az Ampelológiai Intézet által akkoriban szervezett meteorológiai hálózat adatait. Istvánffy Gyulával, az Ampelológiai Intézet akkori igazgatójával folytatott eszmecseréik során kezdett foglalkozni a szőlő fejlődése és az időjárási viszonyok közötti összefüggéssel. Ennek az együttműködésnek igen értékes eredménye volt az a munkája, amely a peronoszpóra fellépésének és terjedésének időjárás okozta változásaira hívta fel a figyelmet, s amely munkát Istvánffy Gyula bemutatta az MTA-nak és a Montpellier-ben tartott nemzetközi szőlészeti kongresszus előtt is ismertette. Ebben a tanulmányában megállapította a vegetáció teljes kifejlődése előtti időjárás (április 1-jétől kezdve a csapadék, légnedvesség, hőmérséklet) és a kártevő élősdi lappangási idejének beszámításával a permetezésnek esetleges szükségességét és a védekezés időpontját. Ezzel az agrometeorológiai prognózissal a védekezés alapját vetette meg. Mikroszkópos vizsgálatok adatai alapján térképen meghatározták a peronoszpóra térbeli és időbeli terjedését, és elsőként mutattak rá a meteorológia ezen fontos, gyakorlati alkalmazására.

1912-ben a „Köztelek"-ben foglalkozott a mezőgazdasági meteorológiai hírszolgálat jelentőségével. Az akkor megindult időjárási rovat vezetőjeként feladatának tartotta, hogy a „Köztelek" olvasói hasznukra fordíthassák a Meteorológiai Intézet gazdag adattárát, s rendszeresen beszámolt az időjárási viszonyokról, tanácsaival látta el a a gazdaközönséget.

Sávoly Ferenc tudományos kutatásai nemcsak a növénybetegségek és az időjárás közötti összefüggésekre szorítkoztak, kiterjedtek az agrometeorológia más területeire is. Vizsgálta az egyes meteorológiai elemek időbeli lefolyásának hatását a terméseredményekre, kimutatta az őszi esőzés döntő befolyását a búza kedvező hozamára. Foglalkozott a növények élettani igényeinek felderítésével, értékes megállapításokat szolgáltatott a nemes kömény és a ricinus termesztésére vonatkozóan.

Kutatta az Alföld klimatológiai viszonyait s ezzel kapcsolatban az Alföld fásításának lehetőségeit is. Megállapítása szerint mezőgazdasági életünk legfontosabb meghatározója a búza terméseredménye, s a búzához hasonlóan viselkedik legtöbb más növényünk is. Tehát az alap, amelyen az ország gazdasági rendje nyugszik, „az éghajlat és időjárás és e kettőnek a talajon és levegőnkön keresztül való biologikus érvényesülése." „ . . . Az alföldi erdősítésnek, mint esetleges klímajavító tényezőnek is ez az eszmemenet adja meg az azt megillető, távollátó gazdasági

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

jelentőségét." Elemezve a csapadékvíz szerepét, megállapítja, hogy „az Alföld mezőgazdasága valóban a legfontosabb éghajlati elemnek, a csapadéknak mostohasága folytán maradt egyoldalú és oly túlságosan extenzív." Az alföldfásítás szükségességét hangsúlyozta, mivel az erdő konzerválja az esővizet, párát bocsát ki, tehát hűti a levegőt, és mérsékli a szél erejét.

Az alföldfásítással kapcsolatos elképzeléseit, megfigyeléseit „A magyar Alföld szélviszonya, figyelemmel az erdősítésre" című cikkében (1921) fejtette ki részletesebben. Megállapította, hogy az Alföld erdősítése általános mezőgazdasági szempontból bioklimatikus értéknövelést eredményezhet, kedvező változásokat hozhat bizonyos növényélettani szempontokból. Az Alföld erdősítésének nem lesz közvetlen csapadékmennyiség növelő hatása, de megnő a páratartalom, várható a „harmatos éjjelek" valószínűségi számának megkétszereződése, s ez sem maradhat jelentékeny hatás nélkül a mezőgazdaságra — írta Sávoly.

Az Alföld az éghajlat főelemei szempontjából (hőmérséklet, csapadék, légköri nedvesség) egységes, de a levegő áramlása, a szélirányok tekintetében nem, mivel az Alföldön az atlanti-óceáni, a földközi-tengeri és a kontinentális („orosz szárazföldi") hatások, időnként ellentétes szélirányokkal is, egyszerre érvényesülhetnek. Az erdősítés, fásítás azért fontos az Alföldön, hogy a nagy légáramlásokat mérsékelje, s ezáltal védje a talajfelszínt a kiszáradástól. Nem nagyszabású beavatkozásokat akart, csupán azt, hogy az erdősítés során olyan „apró és helyi jelentőségű bioklimatikus értéknövelést vigyünk bele az Alföld éghajlatába, amely csak valamennyire is mérsékelje az aszályos forróságot, adjon valamivel több párát, a párás nedvességet valamivel hatásosabban óvja meg, kösse jobban a talajhoz azt a kevés esőnket és védje meg valamennyire az Alföld mezőgazdasági növényeit a kuszán járó, de szerencsére nem nagy szelek pararabló, talajszárító, vetéslankasztó hatása ellen." Elvei, bár hipotetikusak voltak, reálisnak bizonyultak. A korábban feltételezett makroklimatikus hatásokat nem, csupán mikroklimatikus változásokat lehet elérni az Alföld fásításával.

Sávoly Ferenc irodalmi működése igen tekintélyes volt. Már temesvári tanárkodása idején kitűnt Magyarország egyházmegyei térképeinek szerkesztésével. Rendszeresen írt cikkeket, tanulmányokat. „Az Időjárás" című lapban, 1910—1924 között minden füzetben megjelentette a „Havi jelentés Magyarország időjárásáról" című összefoglalását. Állandó munkatársa volt a „Köztelek"-nek, külön kiadványokban és szakfolyóiratokban számtalan közleménye jelent meg.

1938. május 16-án halt meg Budapesten.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A levegőnedvesség higienikus jelentősége. Klny. az I.-ből. 1906. XI. f. 7 lap.
Az Alföld fásításától és öntözésétől a mezőgazdaság terén várható bioklimatikus értéknövelésről. Bp., 1920. 24 lap.
A magyar Alföld szélviszonyai, figyelemmel az erdősítésre. Bp., 1921. 19 lap.

Irodalom:

RÓNA Zsigmond: Dr. Sávoly Ferenc. I. 1938. 82—84. lap.
— —: Sávoly Ferenc. Kt. 1938. V. 22. 449—450.
— —: Sávoly Ferenc: Nv. 1938. 6. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHAMS FERENC
(1780—1839)

1780. december 2-án született Leitmericzben (ma: Litomerice, Csehszlovákia). Szudéta-német polgári családból származott. Iskoláit szülővárosában végezte. Ezután gyógyszerészetet tanult Reichenbergben (ma: Liberec, Csehszlovákia. Első vizsgáit 1798-ban a prágai egyetemen tette le, majd Bécsben folytatta tanulmányait és itt nyert gyógyszerészeti oklevelet 1803-ban.

Tanulmányainak befejezése után rövidesen Magyarországra jött és Péterváradon (Szerém megye) telepedett le. Itt gyógyszertárat vett és gyógyszerészettel foglakozott. Hozzáértő, lelkiismeretes munkájával rövidesen kivívta a hazai és külföldi szakemberek elismerését. Ez megnyilvánult abban is, hogy a Szentpétervári Gyógyszerészeti Egylet tiszteletbeli tagjává választották. Munkája mellett a környék és a város múltját is behatóan tanulmányozta, de figyelme — e híres borvidéken — főleg a szőlő- és bortermelés felé fordult. Ő maga is termesztett szőlőt, és így nap mint nap együtt élt a szőlősgazdákkal és osztozott gondjaikban. Itt ismerte fel e szakterület nagy jelentőségét, itt döbbent rá ennek nagy elmaradottságára és az ebből fakadó országos méretű károkra. A szőlő- és bortermelés problémái olyan mértékig foglalkoztatták, hogy megérlelődött benne az elhatározás: végleg befejezi gyógyszerészi működését azért, hogy csak szőlészettel és borászattal foglalkozhasson. 1817-ben eladta patikáját, és 1818-ban Budára költözött, ahol sokkal nagyobb lehetősége nyílott az országos áttekintésre, a szőlőtermesztők gondjainak, bajainak orvoslására.

Az áttelepülés utáni években, a tapasztalatszerzés első időszakában (1820—22) írta és jelentette meg három fontos helytörténeti munkáját is, amelyek Pétervárad-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ról, Pestről és Budáról szólnak. Könyveiből nemcsak az idegen, hanem a hazai olvasó is sokat meríthetett. E monográfiái még ma is forrásértékűek.

Schams jól látta korának gazdasági problémáit, az ország mezőgazdaságának helyzetét, az árutermelés, a piac fontosságát, ezzel szemben a feudális korlátokat és a bécsi gazdaságpolitika fékező szerepét. A szőlőtermelés mellett általános kérdésekkel is foglalkozott, így a föld bérbevételének lehetőségével. E témakörben semmiféle útmutató nem állt a gazdálkodók rendelkezésére. Szükségesnek vélte egy olyan mű megírását, amelyben a földbérléssel kapcsolatos tudnivalókat, a bérlő és tulajdonos jogait és kötelességeit összefoglalja. A „Képzetek a' Jószágoknak Árendálására . . . (1824)" című munkájában részletesen kifejtette a bérbeadás, illetve bérbevétel előnyeit és hátrányait. Útmutatást nyújtott a bérlemény felbecsülésének módjára, a szerződéskötés idejére és formájára, a bérlemény minél jobb kihasználására. Tanácsot adott a jó gazdálkodás módszereiről. Elsősorban azonban a hazai szőlő- és bortermelés helyzetének feltárására törekedett. Kezdetben a budai, promontori (budafoki), tétényi és kőbányai szőlőkkel ismerkedett, majd mind távolabbi vidékeket keresett fel. Beutazta az ország bortermő vidékeit, és pontosan feljegyezte azok sajátosságait, fejlődésük akadályait. Szerteágazó kapcsolatokat épített ki. Neve sokfelé ismertté vált. Gazdag szakirodalmi munkásságát az 1828-ban egy általános magyar gazdasági tanácsadó megírására kitűzött pályázat indította el. A bírálóbizottság Schams német nyelven írt „Betrachtungen über Ungarns Weinbau . . ." („Magyarország szőlőműveléséről való vizsgálódások, nagy tapasztaláson épült oktatások ezen fontos gazdasági ágazatnak lehető jobbítására") című munkáját is kiemelte. Jutalmat ugyan nem kapott, mivel a pályamű a szőlővel foglalkozott, de lefordították magyarra és 1831-ben mindkét nyelven kiadták. Művében összegezte mindazt, amit egy évtizedes utazása alatt a hazai szőlő- és bortermeléssel kapcsolatban tapasztalt. A gondok és hibák feltárása mellett a bajok orvoslására szakszerű javaslatokat adott.

Ezt követően egymás után írta páratlan értékű szakkönyveit. Ezekben is — ugyanúgy, mint pályaművében — a hazai szőlő- és bortermelés helyzetével foglalkozott, a kritikai észrevételek mellett hasznos tanácsokat is adva a termelőknek. Azért harcolt, hogy változtasson a kényelmességen, a rossz szemléleten, hogy a hazai bortermelés újra méltó legyen egykori hírére s megfelelő hasznot hozzon a termesztőknek és az országnak.

Az 1832-ben megjelent „Ungarns Weinbau . . ." című kétkötetes könyvében ismertette Magyarország földrajzát, klímáját, a szőlő- és bortermelést jellemző hazai állapotokat, majd az egyes borvidékeket. Ezekben a fejezetekben rögzítette az akkori viszonyokat, a borvidékek minden sajátosságát. E munka alapján ismerték meg külföldön a magyar borvidékeket, ami elősegítette az érdeklődést és a borok nagyobb forgalmát. Ez a könyv képezte sokáig a hazai szőlő- és bortermelésre vonatkozó szakirodalmat, mely a későbbiek során is nagy segítséget nyújtott a szakmának (pl. a szőlőkonstrukcióknál fontos forrásként használták). Ilyen átfo-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gó, a borvidékeket ismertető munka Schams óta nem jelent meg. A történeti borvidékeknek ma is szinte egyedülálló, összefoglaló forrása. Később, 1835-ben megjelent 3 kötetes „Der Weinbau des Österreichisches Kaiserstaates . . ." című művében már a Monarchia legfontosabb borvidékeit is leírta. A hazai termőtájakon kívül az osztrák, a morva és a cseh szőlővidékekről is korhű képet adott, ismertetve azok helytörténetét, természeti, gazdasági adottságait is.

Schams az első olyan szőlészeti szakíró, aki az egész országot bejárta, és így nyert ismereteit összevetette azzal, amit a gazdasági fejlődés magasabb fokán álló országokban megismert. A hazai állapotokat felmérve, mindenekelőtt a fajtakérdésben beállt zűrzavart akarta megszüntetni. Úgy vélte, hogy a legfontosabb feladat a fajták leírásának elkészítése, a fajtaismeret tudatosítása bel- és külföldön egyaránt. A minőséget adó fajták termesztését fontosnak tartotta. Helytelenítette a különböző érésidejű szőlők egy helyre telepítését, a sor nélküli rendezetlen ültetést. Javasolta a soros ültetést, a karózást, egy területre csak 6-8 fajta termesztését, melyek az adott vidéken a talajt, éghajlatot jól bírják, termésük pedig jó minőségű. Felhívta a figyelmet a jó és többszöri talajmunka szükségességére. A kapáláshoz a hegyvidékre a rövid nyelű, míg a „rónákra" a hosszú nyelű kapákat ajánlotta. Hangsúlyozta a rendszeres talajerőpótlás fontosságát. Helytelenítette az általánosan alkalmazott kopaszfejre való metszést, helyette a szálvesszőst javasolta. Ismertette a lugasok metszési technikáját is. A nyári kacsozást és fattyazást igen fontosnak tartotta. A metszési munkák könnyítésére a metszőollók használatát ajánlotta. (Ő maga is már 18 éve metszőollót használt.) Azt tartotta, hogy semmiképpen sem szabad a szőlők közé gyümölcsfákat ültetni. Az elöregedett szőlők pótlásánál az eddig alkalmazott bujtás helyett az oltást tartotta alkalmasabbnak.

A termelés érdekében — az érvényben levő és elavult szabályzatok helyett — célirányos szőlőhegyi rendtartásokat javasolt, amelyek megszabják a telepítésre alkalmas fajták ültetését, a metszés és talajápolás módját, a szüret idejét, a must, a bor kezelését stb. és a szőlőben folyó élet rendjét.

A hazai borászat helyzetét még sokkal súlyosabbnak tartotta. Borkezelésről abban az időben még nemigen beszélhetünk, e tekintetben a hazai termesztők különösen elmaradtak a nyugati országoktól. A hazai borok a rossz kezelés miatt sok esetben nagyon silányak voltak, és ez is egyik oka volt annak, hogy a nyugati vásárlók nemigen keresték a magyar bort. A jó minőségű bornyerés érdekében fontosnak vélte, hogy a különböző érésű szőlőket érésük szerint külön szüreteljék, a must ellenőrzését, az erjedési idő betartását. A jól kiforrt bor a későbbiek során sem fog megecetesedni, ehhez azonban további kezelés is szükséges. A legfontosabb művelet a fejtés, amit fehérboroknál két alkalommal: novemberben és márciusban, míg a vörösboroknál egyszer, márciusban kell megejteni. A borok tisztításához a derítést javasolta. A borbetegségekre is felhívta a figyelmet, kezelésükre különböző eljárásokat ajánlott. A pincék minőségét is kifogásolta. „A pince teszi a jó bort" — hangoztatta az alapvető igazságot. Helytelenítette, hogy sokan a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lakóház kamrájában érlelik és tárolják boraikat. Külön pincék létesítését ajánlotta.

A borkereskedés helyzetét is kifogásolta és javítása érdekében felvetette a termelők társulásának gondolatát, amely a századfordulói és a mai pinceszövetkezetek előfutárának tekinthető. Ez az összefogás nemcsak az értékesítést, hanem az ellenőrzés révén a bor minőségének javulását is elősegítette volna.

A szőlőfajta-keveredés felszámolása érdekében elsődleges feladatnak tekintette egy „Országos venyige iskola" alapítását, ahol az ország valamennyi szőlővidékének fajtáit összegyűjtik, a fajták azonosítását elvégzik, s ahonnan a művelési módszerekből a leginkább beváltakat elterjesztik. Elképzelése egyedülálló volt ebben a korban. Schams e létesítménnyel kapcsolatos tervét elküldte az ország vezetőinek és a megyéknek. Ezúton kérte segítségüket az alapításhoz. Az iskola létesítését sokan támogatták. A legnagyobb segítséget Mayerffy Xavér Ferenctől egy jómódú budai polgártól kapta, aki a reformkorban Széchenyi és Schams által kitűzött haladó szellemű gazdasági feladatok megvalósításáért küzdött. Saját földjéből Budán, a Sashegy alján 5 holdnyi területet adott át 10 évi használatra. A közadakozásból befolyt pénzösszegből még 1834 őszén elkezdődött az iskola kialakítása és a telepítés. 24 táblát képeztek ki, egy táblába egy megye szőlői kerültek fajtánként elkülönítve. Soronként 20 tőkét ültettek. Schams kitűnő összeköttetései révén számos külföldi fajtát is begyűjtött, ezáltal lehetőség nyílt azok viselkedésének megfigyelésére a hazai körülmények között. Az iskolában különböző agrotechnikai eljárások alkalmazását is elindította, így pl. a fajtákat különböző metszési módoknak vetették alá. Az iskola feladatkörét egyre bővítette. A szőlőtermesztés gyakorlati munkáinak bemutatását is szervezte, így ismertette meg a termesztőkkel az új módszereket. A pince felépítése után ugyanilyen céllal borászati technológiai bemutatókat is tervezett. Fölvetette egy vincellér iskola alapításának gondolatát is, amihez gyűjtőíveket bocsátott ki. Kezdeményezését a nádor is támogatta, aki 200 pengőforintot ajánlott fel. Ezt a tervét azonban megvalósítani már nem tudta. A venyige iskola, a szerződés értelmében, halála után 1841-ben a Gazdasági Egyesület tulajdonába került. Ennek anyagát telepítette át Entz Ferenc 1857-ben a Gellérthegy déli részére a mai Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem helyére.

Schams érdeme az is, hogy megindította az első magyarországi szőlőtermesztési és borászati szakfolyóiratot magyar és német nyelven. 1836-ban jelent meg a „Magyarország Bortermesztését s' készítését Tárgyazó Folyóírás" első száma. A nagy jelentőségű vállalkozás azonban csak 3 számot ért meg. A folyóirat Schams halálával megszűnt.

Munkásságát nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is ismerték és nagyra becsülték. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) választmányi, a bécsi Gazdasági Egyesület valóságos, a grázi, a prágai és a brünni Gazdasági Társaság levelező tagjának választotta. Ugyancsak levelező tagja volt a londoni Kertművelő Társaságnak, az orosz Gazdasági Társaságnak. Tevékenységét, ered-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ményeit több kitüntetéssel ismerték el. Az orosz—lengyel Szent Szaniszló-rend lovagjává választották.

1839 májusában Baranya megyébe, a béllyei uradalomba utazott a ottani szőlőművelés megtekintésére. Meghűlt és a hirtelen fellépő ideglázban május 11-én, Lakipusztán váratlanul meghalt.

Schams a hazai szőlőtermesztés és bortermelés reformátora volt, aki úgy szolgálta új hazáját, hogy egész életében a megújhodásért harcolt. Gazdag szakirodalmi munkásságával elméleti és gyakorlati alapot nyújtott egy új korszerűbb szőlőművelés és borászat megvalósításához. A venyige iskolával közvetlenül segítette a termesztőket. Szaklapjával széles körben terjesztette a szakismereteket. Élete, munkálkodása ma is példamutató.

Főbb munkái:

Vollständige Beschreibung der königl. Freystadt Pest in Ungarn. Pest, 1821. 501. l.

Vollständige Beschreibung der königl. Freyen Haupstadt Ofen in Ungarn. Ofen, 1822. 672 l.

Képzetek a jószágoknak árendálásáról Magyarországban. Pest, 1824. 179 l.

Ungarns Weinbau in seinem Umfange. I—II. Pesth. 1832—1833. 185 l. és 292 l.

Der Weinbau, des österreichischen Kaiserstaates in seinem ganzen Umfange... 1—3 k. Pest, 1835 1. k: 185 l. 2 k.: 29 l, 3. k.: 226 l.

Kritikai vizsgálódások a magyarországi szőlőtermesztés gáncsai és fogyatkozásai körül... Pesten, 1834. 23 l.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Schams Ferenc. OMGE Emlékkönyve I. Bp., 1879.

KELEMEN Sándor: Schams Ferenc a reformkor nagy szőlésze és szakírója. At. 1960. 12. sz.

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök: Schams Ferenc Kg. 1974.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHANDL JÓZSEF
(1885—1973)

Veszprém megyében, Bakonybél községben született 1885. április 27-én. Itt gyerekeskedett, itt járt elemi iskolába. Középiskolai tanulmányait a győri főgimnáziumban végezte, ahol 1903-ban érettségizett jeles eredménnyel.

Ezután beiratkozott a magyaróvári Gazdasági Akadémiára, és 1906-ban szerezte meg kitűnő minősítésű oklevelét. Ekkor jelent meg első dolgozata: „A tejgazdaság üzemi és üzleti jelentősége" címmel. Ezután a budapesti Állatorvosi Főiskolán — mint állami ösztöndíjas — folytatta tanulmányait, s annak befejezése után, 1909. október 2-án jeles eredménnyel állatorvosi oklevelet szerzett.

Ezt követően az Állatorvosi Főiskolára, az állattenyésztési tanszékre került Wellmann Oszkár professzor mellé, mint tanársegédi teendőkkel megbízott gyakornok. Ez nagy jelentőségű volt a fiatal Schandl számára, hiszen részt vehetett e korszaknak egyik legnagyobb hazai és nemzetközi jelentőségű — Wellmann Oszkár irányításával folytatott — biokémiai kísérletsorozatában, melynek során anyagcsere-, energia- és sóforgalmi vizsgálatokat végeztek. 1911-ben a földművelésügyi miniszter Magyaróvárra gazdasági akadémiai tanársegéddé, 1912-ben pedig gazdasági akadémiai segédtanárrá nevezte ki. Ugyanez év áprilisától októberéig tanulmányutat tett Ausztriában, Svájcban, Németországban, Hollandiában, Dániában és Svédországban, ahol alkalma volt egyrészt a szakoktatási intézményeket és az állattenyésztési kutatóintézeteket megismerni, másrészt az említett országok állattenyésztési gyakorlatából tapasztalatokat gyűjteni.

A külföldi tanulmányút után — 1913-ban — megbízást kapott a kolozsvári Gazdasági Akadémia állattenyésztéstani tanszékének vezetésére. 1914. március 1-jén a budapesti Állatorvosi Főiskolán állatorvostudományi doktorrá avatták.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Még ez évben megjelentette a sertések anyagcseréjével foglalkozó könyvét. Tudományos tevékenységét neki is félbeszakította az I. világháború: 4 évet töltött hadi szolgálatban.

A háborút követően 1919-től a magyaróvári Gazdasági Akadémiára került mint akadémiai rendes tanár az állattenyésztéstant tanítani. Ugyanezt a tárgyat tanította mint egyetemi tanár 1920-tól a budapesti tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Karon, majd 1924-től a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Karán.

Időközben a földművelésügyi miniszter 1927. november 5-én megbízta az Országos Gyapjúminősítő Intézet vezetésével, s a Rodiczky Jenő által megszervezett intézményt továbbfejlesztette. Szintén Rodiczky tevékenységéhez kapcsolódva megszervezte a magyarországi juhtörzskönyvezést. Speciális munkaterületének mindig a juhtenyésztést és a gyapjútermelést tartotta. Már 1928-ban megjelent „A juh és a kecske tenyésztése" című könyve, amelyet sok más hasonló tárgyú könyv, füzet, tankönyv követett.

A magyar fésűs-merinó kitenyésztése tudományos munkájának egyik eredménye. Úttörő munkát végzett a merinóállomány tejelőképességének kifejlesztésében és az országos juhtörzskönyvezés és tejelés-ellenőrzés bevezetésével. Kutatásai mindenkor fontos gyakorlati kérdések tisztázására irányultak. A juhtenyésztés terén iskolát teremtett és számos kitűnő szakembert nevelt az országnak.

Figyelme azonban korántsem a csak a juh tenyésztésére irányult, hanem foglalkozott az állattenyésztés más ágaival is. 1924-ben látott napvilágot „Az állattenyésztés enciklopédiája" című munkája, majd sorra jelentek meg az állattenyésztés biológiájával, a szarvasmarha és a bivaly, a ló és a sertés tenyésztésével foglalkozó könyvei. 1944-ben adták ki „Általános állattenyésztéstan" című munkáját, amely több kiadást is megért és az állattenyésztéstan általános kérdéseiben adott eligazítást.

Az 1945-ben létrejött Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán Schandl József vezette az állattenyésztéstani tanszéket. 1948-tól az Állattenyésztési Kutatóintézetben tevékenykedett és főleg a juhtenyésztés körébe vágó kutatásokkal foglalkozott. Majd 1951-ben átvette az Intézet vezetését és szervezte annak munkáját. Több területen irányt szabott az állattenyésztési kutatásoknak és alig van a területen olyan eredmény, amelynek részese ne lett volna.

Figyelemmel kísérte azt is, hogyan használják fel a tudományos kutatás eredményeit a gyakorlatban. Gondot fordított arra, hogyan javulnak a juhászatok, s miként jutott sok termelőszövetkezet arra az elhatározásra, hogy juhot vásároljon. Legfontosabb feladatnak annak megállapítását tartotta, hogy a mi viszonyaink között milyen állatfajták a legalkalmasabbak arra, hogy több és zsírosabb tejet, több és jobb minőségű húst, gyapjút nyerjünk. Elismerte a keresztezések létjogosultságát és azt melegen ajánlotta a gazdaságoknak is.

Alapvető feladatként jelentkezett állattenyésztésünkben a tenyésztési irány új

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

megállapítása, az apaállat-szükséglet biztosítása, az állami gazdaságokban a tenyésztés megszervezése, az új tenyésztők számára állatállomány beszerzésének előmozdítása, vágási és ivartalanítási tilalmak elrendelése, a mesterséges termékenyítés bevezetése, a takarmányhiány enyhítése, tenyészállatok nevelésének szerződéses biztosítása, a „zugbikák" használásának megakadályozása és a járványos betegségek elleni védekezés.

Fontosnak tartotta, hogy a takarmánnyal, különösen az abraktakarmánnyal takarékosan bánjanak. Szálastakarmányaink zömét az őszi és a tavaszi keverék, valamint az évelő pillangósok adják. De éppen a pillangósok betakarításánál vész el a legtöbb takarmányérték. A széna szárításakor, szállításakor a legértékesebb részek, a levelek peregnek le, vesznek kárba. A szénaszárítást és betakarítást tehát a lehetőségekhez képest a legjobban kell megszervezni. A silózással viszont lényegesen csökkenthető az erjedési veszteség. Sokkal helyesebb lenne — írta —, ha széna helyett silótakarmányt készítenének.

Munkásságának elismeréseként 1952-ben a Tudományos Minősítő Bizottság a mezőgazdasági tudományok doktorává nyilvánította. 1953-ban a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése levelező taggá választotta. 1960-ban lett az MTA rendes tagja. Mindkét székfoglaló felolvasása a juhtenyésztés témaköréből való.

1960-ban vonult nyugállományba, de továbbra sem maradt tétlen, ha az állattenyésztés fejlesztése érdekében tehetett valamit. Aktív részt vállalt az MTA Állattenyésztési Bizottságának feladataiban és mint akadémikus ott volt mindenütt, ahol tennie, felvilágosítania kellett. Különösen szívén viselte a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok állattenyésztésének fejlesztését és szorgalmazta a megfelelő állatállományok kialakítását.

Külön ki kell emelni azt a fáradhatatlan, lelkiismeretes és odaadó tevékenységet, amelyet tanári, intézetigazgatói és egyéb, sok irányú közéleti kötelezettségei mellett mint tankönyv- és szakkönyvíró, és mint számos szakcikk szerzője kifejtett. Tankönyvsorozatai nemcsak az egyetemi és főiskolai hallgatóság oktatását tették teljesebbé és sikeresebbé, hanem a széles gyakorlat szakembereinek is évtizedeken keresztül vezérfonalként szolgáltak felelősségteljes munkájukban.

Több száz szakcikket írt. Ezek főleg a juhtenyésztés kérdéseivel foglalkoztak, de voltak közöttük a szarvasmarhával, a sertéssel, a kecskével, a takarmánytermesztéssel foglalkozók is. Megjelentek a „Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztályának Közleményei"-ben, az „Összehasonlító közlemények az élet- és kórtan köréből" című kiadványban, a „Mezőgazdasági Közlöny"-ben, a „Mezőgazdasági Kutatások"-ban, a „Kísérletügyi Közlemények"-ben, a „Köztelek"-ben, az „Agrártudomány"-ban, az „Állattenyésztés"-ben, a „Magyar Mezőgazdaság"-ban és a „Zsivotnovodsztvo"-ban.

1973. július 10-én, 88 éves korában halt meg Budapesten.

A magyar állattenyésztésnek hosszú időn át vezéregyénisége volt. De a vele érintkezők nem érezték ezt, mert magatartását szerénység, nyugalom és bölcsesség

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

jellemezte. Mindenkihez közvetlen ember volt, mindenkivel elbeszélgetett, aki hozzá fordult. Tudását nem fitogtatta, közérthetően írt és beszélt. A fennhéjazás távol állt tőle. Emberiessége példás volt és példája másokat is emberiességre ösztönzött. Jó emberi tulajdonságai nagymértékben segítették hivatásának teljesítésében.

Szakembernemzedékek oktatója, nevelője volt, generációk hagyták el az egyetem padjait Schandl József professzor közel négy évtizedes tanári működése alatt. Kiváló oktató és nagyszerű tanár volt. Gazdag tapasztalatát és tudását úgy tudta átadni, hogy előadásaival lebilincselte hallgatóit. Nem mellőzte az elméleti kérdéseket sem, de a gyakorlatiasságra helyezte a súlyt. Mondanivalójával megfogta a hallgatóságot, egyéniségének erejével hatott, és az érdeklődés állandó ébrentartása mellett tartotta előadásait, amelyek mindig színesek és magvasak voltak.

Tevékenyen részt vett a különféle állami és társadalmi szervezetek munkájában. Tagja volt az Országos Szakoktatási Tanácsnak, az Országos Állattenyésztési Tanácsnak, a Mezőgazdasági Kísérletügyi Tanácsnak, az Országos Természettudományi Tanácsnak, a Mezőgazdasági Tudományos Tanácsnak és hosszú éveken keresztül elnöke az MTA Állattenyésztési Bizottságának.

Kimagasló tevékenységéért számos magas állami, társadalmi és tudományos kitüntetésben részesült. 1954-ben a Munka Vörös Zászló érdemrenddel tüntették ki. Ugyanebben az évben megkapta a Kossuth-díjat, majd 1960-ban a Munka Érdemrendet. Tiszteletbeli doktora lett a gödöllői Agrártudományi Egyetemnek és a berlini Huboldt Egyetemnek.

Főbb munkái:

Sertések és mangalicák anyagcsereviszonyai. Bp.,, 1914. 77 lap.
Az állattenyésztés enciklopédiája. Bp.,, 1924. 144 lap.
Állattenyésztéstan. 1-5. köt. Az állattenyésztés biológiája. Általános tenyésztési elvek. Bp., 1925. 288 lap.
Állattenyésztéstan. 2. köt. A szarvasmarha és a bivaly tenyésztése. Bp., 1927. 288 lap.
Állattenyésztéstan. 3. köt. A juh és a kecske tenyésztése. Bp., 1928. 186 lap.
Állattenyésztéstan. 4. köt. A sertés tenyésztése. Bp., 1928.142 lap.
Állattenyésztéstan. 5. köt. A ló tenyésztése. 1933. 224 lap.
Gyapjú-, tej- és hústermelés a juhászatban. Bp.,, 1939. 140 lap.
A kisgazda állattartása. Bp.,, 1940. 160 lap.
Állattenyésztési alapismeretek. Bp.,, 1951. 208 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

HORN Artúr: Schandl József dr. 1885—1973. MÁL. 1973. 10. sz.
HORN Artúr: Schandl József dr. MT. 1973. 11. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHERG LŐRINC
(1864—1938)

Bajorországban, a Majna menti Lohrban született 1864-ben. Családi körülményeit nem ismerjük. Azt viszont tudjuk, hogy a würtzburgi erdészeti iskolát és az aschaffenburgi főiskolát végezte el. A gyakorlati erdészeti képzést a spessarti, különlegesen jó minőségű tölgyesekben kapta. Legelőször húszévesen, 1884. december 5-én jött Magyarországra.

Scherg Lőrinc magyarországi letelepedését, majd munkáját Lajos bajor királyi herceg (1913—18 között III. Lajos néven bajor király) egyengette. A bajor királyi család tulajdonába 1868-ban hozományként jelentős magyarországi birtok (Sárvár-Pornóapáti térségében) került, amelynek egy részét erdő borította. A vasi Hegyhát erdői minőségüket tekintve azonban jelentősen elmaradtak a bajor, spessarti erdőktől. Így az új tulajdonos az itteni erdők javítására, az erdőterület növelésére szánta el magát. Ennek érdekében képzett, a spessarti erdők kezelésében már jártasságot szerzett bajor erdészeket hívott magyarországi birtokára. Ezek között volt Scherg Lőrinc, akit uradalmi munkatársai, sőt a kortárs erdészek sorából is rátermettsége, mindenki másnál sikeresebb munkássága emelt ki.

Scherg 1886-ban kapott önálló beosztást, amikor gércetacskándi erdésszé nevezték ki. 1901-től a káldi kerületet vezette, majd 1909-től főerdész, 1920-ban pedig erdőmesteri címet és rangot kapott. A Magyarországon példa nélkül álló erdőfelújítási — átalakítási és —, feltárási munkáit tulajdonképpen 1892-ben tervezte meg. Ekkor végezte el ugyanis az 1882-ben készített üzemtervek első revízióját. A további munkákra, a fejlesztésre lehetőséget és teljesen szabad kezet kapott. Legfontosabb célkitűzése a furnértölgyesek — a magyar Spessart — megvalósítása volt. Mit is jelentett ez?

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Spessartban a tölgyest magas — 200—300 éves — vágásfordulóval kezelték. Mindig a legjobb minőségű fák érdekében végezték a nevelővágásokat. Gondosan ügyeltek a talaj- és törzsárnyalásra. Így elérték, hogy a magas korban kivágott fák a műszakilag legértékesebb választékot, a lemez- (furnér-) ipari rönköt adták. Ezt a művelést akarta Scherg Lőrinc Magyarországon is meghonosítani.

A Sárvár központú vasi birtok termőhelyi tényezői nagyjából egyeztek a bajorországival, bár itt a tölgyet nem a bükkel, hanem a gyertyánnal kellett „segíteni". A gyertyánnal érte el, hogy a kiélt talajú, jórészt nyírrel és borsókával fedett, agyonlegeltetett erdőket felújították, és értékesebb fanemek (tölgyek) alátelepítésére alkalmassá tették. Az egykori borókás, páfrányos, füves, a legeltetés következtében tömörödött, tiport talajú erdők helyett fű nélküli és lombalommal fedett porhanyó, humusz talajú erdők keletkeztek.

Scherg — megfelelő anyagi eszközök birtokában — eredményes erdőfelújítási módszert dolgozott ki. Az erdőfelújítást részben mezőgazdasági közteshasználattal végeztette. Ez azt jelentette, hogy a két méterre elvetett tölgysorok között a bérbevevők két évig mezőgazdasági növényeket (burgonyát és kukoricát) termeszthettek, majd a harmadik évben a sorközöket gyertyánnal vetették be. A bérbevevő a mezőgazdasági terményekért ápolta a tölgysorokat is. Azokon a helyeken, ahol eredetileg is tölgyfák álltak, a felújítással megvárták a bő makktermést. Ekkor az állományt tarra vágták, a kikelő csemetéket pedig szükség szerint mesterségesen pótolták. A birtok legnagyobb részén azonban az alátelepítést alkalmazták. A tiszta cseresekben, gyertyánosokban az állomány alá vetették el a tölgy- (gyakran szlavóntölgy-) makkot, majd a kikelt csemetéket fokozatosan felszabadították.

Az állománynevelési munkát korán kezdték, a gyérítéseket 4—6 évenként ismételték meg. A tisztítások, gyérítések célja az volt, hogy a sűrű fiatalosokban minél egyenesebb, ágtisztább tölgyek maradjanak, amelyek között és alatt életképes gyertyánok legyenek. Ez utóbbiak biztosították ugyanis a törzsárnyalást. A belterjességre jellemző, hogy a legjobb tulajdonságú tölgy törzseket megjelölték, azok érdekében végezték az állománynevelést. A Scherg által kezelt erdőkben, leginkább a sárvári Farkaserdőn szerzett állományszerkezeti megfigyelések ma is érvényes tapasztalatokkal szolgálnak. Az ottani gyakorlat a felszabadulás után az erdőnevelési munkák egyik országos példája lett.

Bár az erdő tulajdonosai (és maga Scherg is) szenvedélyes vadászok voltak, Scherg mégis megtalálta az erdészeti és vadgazdálkodási érdekek összhangját. A tulajdonosokkal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a legnehezebb gazdasági helyzetben sem sajnáltak anyagi áldozatokat hozni a Sárvár környéki erdőik javításáért. A Scherg által kidologzott állományátalakítási munkák ugyanis rendkívül költségesek voltak. Az állománynevelés, a modern erdőkezelés igen sok munkával járt, és a szokottnál gondosabban betanított személyzetet is kívánt. A kialakuló gyertyános-tölgyesek mutatták, hogy a szaktudás (megfelelő anyagi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lehetőségekkel) milyen hatalmas erőt képviselhet Magyarország erdészeti viszonyonyainak javításában is.

Figyelemre méltó eredményei ellenére Scherg Lőrinc csendben, nagy hírverések nélkül dolgozott. Ezt segítette az uradalomban kialakult szellem is. A bajor erdészek, „kik megértették ezen új hazájuk történetét, magyarrá lettek és magyar érdekekért küzdöttek . . ., magyarrá nevelték fiaikat, de mindenben megtartották a német alaposságot és tervszerűséget", az 1920-as évekre fokozatosan kiöregedtek. Scherg a Sárvár környékéről származó erdőmérnököket, erdészeket tanította, oltotta beléjük a munka folytatásának felelősségét. Neves erdészdinasztiák alakultak ki a Farkaserdő körüli helységekben. Fiát, Károlyt is erdőmérnöknek nevelte.

Scherg Lőrinc 1925-ben gazdasági tanácsosi, 1937-ben pedig főtanácsosi címet kapott. Lovagja volt a bajor Szent Mihály-rendnek és tulajdonosa a bajor Lajos-keresztnek.

Életének szinte utolsó pillanatáig dolgozott, alkotott. Hetvennégy éves korában, erdészeti szolgálatának ötvennegyedik évében, 1938. május 13-án hunyt el Sárváron. A sárvári temetőből — utolsó kívánságának megfelelően — a Farkaserdőben készített síremlékbe helyezték át. Itt nyugszik feleségével, a szintén bajor származású, Stegmüller Marianne-nal együtt. „Bajor tölgyek tövén, Spessart-ban volt hazám, / Majna-mosta Lohr-ban ringatott a jó anyám, / De több mint fél század: magyar lett új honom, / S magam ültette tölgy burul a síromon." — olvashatjuk a sírfeliratát. Síremléke a magyar erdészek zarándokhelye. 1988-ban, Scherg Lőrinc halálának 50. évfordulóján az országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya a helyszínen emlékezett meg a jeles erdőmester munkásságáról.

Életművének igazi továbbvitelét jelenti, hogy a Farkaserdőn folytatják a furnértölgyesek kialakítását. Tapasztalatait a felszabadulás után országosan is ismertté tették. Az erdőnevelési utasítás, a különféle szakmai irányelvek a sárvári tapasztalatokat a magyar erdőgazdálkodásba beépítették. Scherg Lőrinc munkája mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban jelentősen elősegítette és segíti a hazai erdőgazdálkodás fejlődését.

Irodalom:

SCHERG Károly: Sárvár. EL. 1932. 4. sz. Melléklet.
SCHERG Károly: Sárvár. EL. 1934. 11. sz. Melléklet.
BÖRÖNDY Lajos: Scherg Lőrinc. EL. 1938. 6. sz.
MÁRKUS László: A Vas megyei Farkas-erdő története a nagybirtokrendszer megszűnéséig. (In: Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Szerk.: Kolossváry Szabolcsné.) (Bp., 1975.)

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

BORSOS Zoltán: Az erdőt szolgáljuk. H. é. n. (Zalaegerszeg, 1988.)
BORSOS Zoltán: Emlékezzünk Scherg Lőrincre, a magyar Spessart megteremtőjére. Er. 1988. 6. sz.
HILLER István: A sárvári erdők bajor erdészeiről. Er. 1988. 6. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHILBERSZKY KÁROLY
(1863—1935)

1863. november 26-án született Budán, tanulmányait Budapesten végezte. 1886-ban a budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán természetrajz-földrajz szakos diplomát szerzett, majd a József Műegyetem Közgazdaságtudományi Karán biológiai és kémiai kiegészítő tanulmányokat folytatott.

A diploma megszerzése után rövid ideig a Vetőmagvizsgáló Állomáson dolgozott asszisztensi beosztásban. Közben lehetőséget kapott, hogy Németországban és Svájcban hosszabb tanulmányúton vegyen részt. Hazatérése után 1888-tól hat évig a Tudományegyetem növénytani tanszékén Jurányi Lajos professzor mellett tanársegéd és ezzel egy időben az egyetem Növénytani Intézetében asszisztens volt.

1893-ban kitüntetéssel doktorált. Még alig volt harmincéves, amikor a botanikai és növénykórtani tudományokban kiemelkedő egyetemi oktatót az 1894-ben alapított Kertészeti Tanintézethez a biológiai tárgyak rendes tanárává kinevezték.

A tanintézetben elsőként kezdte meg és több mint három évtizeden keresztül — 1923-ig — oktatta a kertészeti állattant, vezette a kertészeti-növénytani és növénykórtani laboratóriumot. Megalapította a Tanintézet növénykórtani és botanikai „múzeum"-át, és 1913-tól a Tanintézettől történő megválásáig ellátta az intézmény igazgatóhelyettesi teendőit is.

A széles körű tanintézeti munkássága mellett 1881-től—1889-ig a Gyógyszerészgyakornoki Tanfolyamokon a növénytani és a gyógyszerészismeretek című tárgyak előadója volt, majd 1907-től 1910-ig a Polgári Iskolai Tanítóképzőben meghívott tanárként oktatta a növénytant.

A Kertészeti Tanintézet nemzetközileg elismert tudós tanárát 1921-ben megbíz-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ták a Közgazdaságtudományi Karon belül létesített Mezőgazdasági Szakosztályon a növénykórtan előadásával. Schilberszky Károly 1923-ban itt a növénykórtan és növényvédelem tárgykörében egyetemi magántanári képesítést nyert. 1926-ban kinevezték a Kar rendkívüli, majd egy évvel később nyilvános rendes tanárává. Ebben a tisztségben irányította az első egyetemi Növénykórtani Tanszék munkáját 1934-ben történő nyugdíjba vonulásáig.

A Tudományegyetemen, a Tanintézetben és a Közgazdaságtudományi Karon közel fél évszázadon keresztül végzett oktatói és tudományos munkásságával járult hozzá a hazai felsőoktatás és kutatás fejlesztéséhez, nemzetközi színvonalának elismeréséhez.

Tudományos munkássága első időszakában botanikai kérdések foglalkoztatták. Ebből az időből származó közleményei közül az „Österreichische Botanische Zeitschrift"-ben jelentek meg a „Rosa dumetorum"-ról (1884), a pilisi lelőhelyen felfedezett „Rosa sphaerocarpa"-ról készített dolgozatai (1885). Az ugyancsak általa e termőhelyről származó mogyoróváltozatról „Corylus avellava var. pilisiensis" című dolgozata a Természettudományi Füzetekben látott napvilágot. (1891)

Gyűjtőútja során a Fejér megyei Nagyhörcsögpusztán talált rá az „Eurotia ceratoides"-re (Pamacslaboda), amely az ázsiai sztyeppékről, a délorosz pusztákon át Magyarországon keresztül eljutott Spanyolországig. Az erről készült kitűnő tanulmánya 1891-ben „Egy ázsiai steppenövény európai vándorútjáról" címmel a Földrajzi Közlemények-ben jelent meg.

Tudományos működése korai időszakában kutatta a páfrányok és a mohák hazai előfordulásait is. Gyűjtéséből származó mintegy 15 fasciculus mohagyűjteménye később a Nemzeti Múzeum Növénytári anyagát gyarapította. Ő határozta meg az első hazai származású fosszilis új mohafajt is, amely 1882-ben Kecskeméten egy ártézi kút fúrása közben került elő. Az 1880-as évek közepén a földművelésügyi kormányzat megbízta a kertészeti növénykórtan kutatásával. Ez időszakban kezdett foglalkozni a növényi szervek fejlődési rendellenességeinek, a növények „teratológiájának" tanulmányozásával is.

E témakörben a dió sziklevelén tapasztalt rendellenességről „Wallnus mit drei Keimblätter" címmel közölte első megfigyeléseit (1885), majd ezt követően a hazai és külföldi szaklapokban közel harminc tanulmányban foglalkozott az egyes növényfajok fejlődési rendellenességeinek leírásával. E téren végzett tudományos munkája elismeréseként a Tudományegyetem „A növények teratológiája és pathológiája" című tárgykörben 1904-ben egyetemi magántanárrá habilitálta.

Öt évtizedes tudományos munkássága alatt különösen jelentős eredményeket ért el a mikológia (gombatan) és a növényi betegségek vizsgálata, meghatározása, leírása területén. Szinte valamennyi kertészeti és egyéb termesztett növénygomba okozta a betegségeit tanulmányozta. Közülük ő fedezte fel az addig ismeretlen burgonyarák betegséget (Chrysophlyctis endobiotica Schilb.) és kórokozóját, amelyről 1896-ban több külföldi szaklapban elsőként közölte nemzetközileg nagy

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

visszhangot keltő megállapításait. A szakmai körökben elismert kutatót az 1900.évi párizsi világkiállításon bemutatott növénykórtani, mikológiai készítményeiért, előadásokhoz készített tábláiért, kórtani vonatkozású oktatási rajzaiért, irodalmi munkásságáért aranyéremmel tüntették ki.

1913-ban kezdett foglalkozni a burgonya másik, különösen nagy károkat okozó gombabetegségével, a „burgonyavész"-ként ismert Phytophthora infestanssal. Schilberszky több éven keresztül vizsgálta a burgonyán élősködő penészgomba fejlődésmenetét, áttelelési körülményeit. Kísérleteiben többek között tanulmányozta a napfény hatását a gombafonál szövedék (micélium) növekedésére, majd kidolgozta a betegség elleni védekezés módjait. Kutatómunkájának eredményeit a gyakorlati burgonyatermesztők a világ minden részében hasznosították. Az 1840-es évektől ugyanis ez a betegség egész Európában járványszerűen elterjedt. 1846-ban jutott el hozzánk és még az 1930-as években is pusztította a burgonyavetéseket. „A burgonyavész gombájának ökológiája" című 1928-ban megjelent tanulmánya német, angol fordításban is napvilágot látott.

A burgonyák és a burgonyavész kórokozójának felfedezésén túlmenően különösen jelentősek a gyümölcsfélék különféle betegségeinek tanulmányozása során, a kórokozók elleni hathatós védekezés kidolgozásában elért eredményei. Így az almafák, meggyfák, kajszibarackfák monília betegségéről, a csonthéjas termésű gyümölcsfák gutaütéses pusztulásáról, a szilvafák rozsdabetegségeiről, a gyümölcsök, a köszméte, a szőlő és egyéb kertészeti növényekben kárt okozó liszharmat betegségekről tett megfigyelései. A baktériumos gyökérgolyvákról, a különböző farontó gombákról írt tanulmányain kívül a fekete gabonarozsda elterjedésének megakadályozására, a feketerozsda köztes növényének, a sóskaborbolyának kiirtására tett javaslatain túlmenően szinte felmérhetetlenek a növénykórtan és a növényvédelem területén elért eredményei.

Megjelent tanulmányainak, ismeretterjesztő dolgozatainak száma több, mint ötszáz. Közülük legtöbb a Természettudományi Társulat Növénytani Szakosztálya folyóirataiban jelent meg.

Számos dolgozatát az osztrák és a berlini szaklapok is közölték. Mai szemmel nehéz nyomon követni, oktató, kutató, szakmai munkája mellett hogyan tudott időt szakítani társadalmi kötelezettségeinek teljesítéséhez, amelyek körül a legfontosabbak is sok elfoglaltságot jelentettek számára. Alapító tagja volt a Természettudományi Társulat Növénytani Szakosztályának, tagja az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, az Országos Kertészeti Egyesületnek, a Földművelésügyi Minisztérium Kísérletügyi Központi Bizottságának, a Növényvédelmi Tanácsnak. Ő volt a „Növénytani Közlemények" első szerkesztője, a „Növényvédelmi Közlöny" főszerkesztője, társszerzője a „Kertészet" című folyóiratnak, a „Botanikai Közlöny"-nek, a „Mezőgazdasági kutatások" című folyóiratnak. Az 1930-as években ismeretterjesztő előadásokat tartott a rádióban. A Budapest Székesfőváros Tanácsának megbízásából egy évtizeden át a piaci ehető gombák hatósági vizsgála-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tában is részt vett. Elkészítette az árusításra engedélyezett ehető gombák jegyzékét és árusításuk szabályzatát. A Földművelésügyi Minisztérium megbízásából 1907-től több, mint egy évtizeden keresztül részt vett a nagybányai Növényvédelmi Kísérleti Állomás munkájában, a növényvédelmi törvény előkészítésében. Számos hazai és külföldi rendezvényen képviselte a szakoktatást és a növénykórtani-növényvédelmi kutatást.

Egy évvel nyugdíjba vonulása után, 1935. szeptember 10-én, hetvenkét éves korában hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Adatok a virág szaporító szerveinek rendellenes szerkezetéhez. (Értekezések a Természettudományok Köréből.) Bp., 1893. 172—251 lap + 7 tábla.
Ein neuer Schorfparasit der Kartoffelknollen. (In. Berichte der deutschen botanischen Gesellschaft.) 1986. XIV. köt. 36-37. lap.
Monographie de la Horticulture en Hongrie (avec 47 planches). Pour l'Exposition universelle de 1900 a Paris. Bp., 1900. 64 lap.
Növénytan. (A gyógyszerészgyakornoki tankönyv IV. része.) Bp., 1901. 95 lap + 83 kép.
Gyógyszerészismeret. (Tankönyv.) Bp., 1902. 304 lap + 148 kép.
A burgonyavész gombájának ökológiája. Bp., 1928. 98 lap.
Növénykórtan. (Egyetemi hallgatók részére.) Bp., 1931. 208 lap.

Irodalom:

A Budapesti Állami Kertészeti Tanintézet Évkönyve működésének első huszonöt évéről, 1894—1919. (Szerk.: Buchta Győző és Tsi.) Bp., 1919.
SZABÓ Zoltán: Schilberszky Károly dr. emlékezete. MGSZ. 1935. 473—475. lap.
UBRIZSY Gábor: Schilberszky Károly (1863—1935), a magyar kertészeti növénykórtan megalapítója. MTAAtOK. 1964. 151—155. lap.
SOMOS András: A kertészeti kutatás kialakulása és fejlődése Magyarországon. MTAAtOK. 1976. 491—523. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHMIDT JÓZSEF
(1874—1934)

1874. március 20-án született Budapesten. Édesapja Schmidt József, az 1869-ben alapított Schmidt és Császár gőzmalom tulajdonosa, fiát középiskoláinak elvégzése után külföldi tanulmányútra küldte. Hazatérve, 21 éves korában malomtechnikusi képesítéssel a Schmidt és Császár gőzmalom műszaki igazgatását vette át. Gyakorlati és kísérletező szakember volt, aki szakcikkeket, könyveket is írt. Első összefoglaló munkája „A malmászat mellékágai" a hántolóiparokról 1898-ban jelent meg. Különös figyelemmel foglalkozott a rozsőrlés és -hántolás tökéletesítésével. Gyakorlati újításai a meghajtások egyszerűsítése, a hántolt áruk (rizs, borsó, lencse, köles, árpa) finomítása és osztályozási biztonságára vonatkoztak. Az újítások mellett szenvedélyesen foglalkozott a malomipar múltjának, régiségeinek tanulmányozásával, gyűjtésével. Ez irányú gyűjteménye: régi szerszámok, okmányok, céhmesteri oklevelek, céhzászlók, céhládák a Nemzeti Múzeumba kerültek. Elsőként javasolta 1923-ban önálló malomipari múzeum létesítését. Gyűjtötte a malomiparról szóló hazai és külföldi szakkönyveket, szerette volna feldolgozni a magyar malomipar történetét — ebben váratlan halála megakadályozta, könyvtára később szétszóródott.

Már 1902-ben szorgalmazta a rendszeres molnárképzést, malomipari szaktanfolyamokat szervezett, amelyeken ő maga is előadott, különösen a rozsőrlésről és -hántolásról. 1908-ban ő szerződtette az első molnártanoncot. Tudásvágyára jellemző, hogy meglett férfikorban kezdett a közgazdasági tudományok elsajátításához, melynek befejeztével 1927-ben doktori oklevelet szerzett. Ekkoriban lett malomtulajdonos, örökölte a Schimdt és Császár gőzmalmot. Ez viszonylag ki-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

sebb, kb. 70 munkást foglalkoztató malom volt, a 4 egyéni (nem részvénytársasági) malom egyike.

Elősegítette az arra érdemes molnárok kiképzését és a hazai és külföldi molnárok között kialakította a cseregyerek intézményét.

1932-ben ő alapította a Magyar Molnár Céhet, a magyar malomipari szakemberek egyesületét. A céh, alapszabályainak megfelelően, a régi molnárhagyományok és -szokások jegyében társas összejöveteleket, szakelőadásokat tartott, malomipari szakkérdésekre pályázatokat tűzött ki. Malomipari könyveket adtak ki, gyűjtötték a leendő molnármúzeum anyagát, molnárszakiskola és -szakkönyvtár létrehozásán fáradoztak. A Molnár Céh első elnöke 1932-től haláláig Schmidt József volt.

Szakírói munkásságának legfontosabb műve a malomipar műszaki alapismereteit összefoglaló könyve, mely 1909-ben jelent meg. Mint a könyv előszavában írja, azelőtt nem volt magyar nyelvű általános malomipari szakkönyvünk. Ezt a hiányt próbálta pótolni röviden, szakszerűen. A malomipart kronológiailag ismertetve szólt a hagyományos malmok közül a vízimalmokról, szélmalmokról. Külön fejezeteket szentelt az akkor elterjedésben lévő turbinás malmok ismertetésének, és erőműtani, vízműtani ismereteket is közölt. Ezután rátért a korszerűbb, gépi meghajtású malmok műszaki ismertetésére. Írt az erőgépekről, közlőművekről, a gabona tisztítására, előkészítésére szolgáló gépekről, és növénytani leírást is adott a gabonáról. Az őrlőszerkezetekről szólva külön fejezetben szólt a hagyományos őrlőkövekről, a kővágásról, eszközeiről, majd ismertette a hengerszékeket, dara- és dercetisztító gépeket, különféle segédgépeket és -eszközöket. Végül alapvető, bár általánosnak tűnő ismereteket közölt a malomépítészetről (a rendelkezésre álló tőke figyelembevételétől a majdani értékesítési lehetőségekig), s a malmok berendezéséről.

1934. augusztus 4-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A malmászat mellékágai. Bp., 1898.
A malomipar műszaki kézikönyve. Bp., 1909. 187 lap.

Irodalom:

JUTASSY Ödön: Schmidt József. ML. 1934. 32. sz.
— —: A Magyar Molnárok halottai síremlékének megkoszorúzása. Mú. 1936. 13. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHNEIDER JÓZSEF
(1888—1963)

Alsószelestén (Vas vm.) született 1888. november 30-án. Édesapja, id. Schneider József gróf Festetics Andor főkertészeként részt vett az alsószelestei dendrológiai gyűjteményes kert telepítésében, később pedig Csekonics Endre gróf zsombolyai (Torontál vm., ma: Jimbolia — Románia) uradalmában volt főkertész. Nagyapja az ausztriai Waltersdorfban volt főkertész.

Ifjabb Schneider József a családi hagyománynak megfelelően a kertész pályát választotta. A budapesti Kertészeti Tanintézetbe való felvételhez szükséges gyakorlatot 1903-tól József főherceg alcsúti kertészetében szerezte meg. A Tanintézetben 1905 őszén kezdte meg tanulmányait. Dísznövénytermesztés tanára a kiváló tudású Räde Károly, későbbi budapesti kertészeti igazgató volt. Oklevelének megszerzése után, 1908-tól három éven át ösztöndíjasként tanulmányozta Németország, Svájc, Anglia és Belgium kertészeteit és botanikus kertjeit.

Hazatérését követően, 1911. november 1-én a budapesti Tudományegyetem Botanikus Kertjének kertészeti vezetőjévé nevezték ki. 1917-től mint főkertész, 1922-től mint kertészeti felügyelő és 1938-tól mint főfelügyelő itt folytatta tevékenységét — egészen haláláig. Pályafutása során Mágócsy-Dietz Sándor, Tuzson János, Szabó Zoltán, Gimesi Nándor és Soó Rezső kertigazgatóknak volt munkatársa — kötelezettségeit messze meghaladó színvonalon. 1911-ben átvette a magcsere szervezését és közreműködött az ehhez szükséges magjegyzék összeállításában. A jegyzék („A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetemi Növénykertben termesztett és cserére szánt termések, spórák, gumók, hagymák és magvak jegyzéke. Delectus seminum . . . ") a háborús megszakításokat leszámítva évenként jelent meg.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1912-től néhány féléven át az egyetemen növényélettani, morfológiai, biológiai, növényrendszertani és növényföldrajzi előadásokat hallgatott, hogy feladatait mélyebb hozzáértéssel teljesíthesse. Első munkái közé tartozott a gyógy-, vegyipari és egyéb haszonnövények szemléltető rendszerbe való csoportosítása.

Az első világháború idején a Botanikus Kertet ért veszteségeket hamarosan pótolta hazai és külföldi gyűjtemények anyagából.

Külföldi tanulmányútjai során járt Ausztriában (1924), Németországban (1925, 1938), Belgiumban és Hollandiában (1926), Csehszlovákiában (1928), Svájcban (1929), Franciaországban és Angliában (1930).

Rendszeresen tanulmányozta a Kárpát-medence növénytársulásait és gyűjtötte azok élőnövény anyagát. Gyűjtőutat tett a Mátrában, a Tátrában, a Mecsekben, a Bakonyban és a Vértesben (1931—37), az Alföldön (1939—40), a Felvidéken és Erdélyben (1941—42). A gyűjteményt az egyes tájegységek növénytársulásait bemutató sziklacsoportokban és az ökológiai csoportokban helyezték el.

A kertben több speciális rendeltetésű növényház épült fel: 1929-ben a kaktuszok és szukkulensek háza, 1931-ben a trópusi páfrányok háza és 1938-ban a rovarfogó növények háza. Schneider József helyettesével, Kaposvári Ferenccel együtt részt vett ezek berendezésében, növényekkel való benépesítésében.

Bekapcsolódott a növénykertben folyó kutatásokba is. Foglalkozott a növények akklimatizációjával. Néhány értékes dísznövény változatot emelt ki (Fagus silvatica var. purpurea globosa, Ficus elastica var. undulata). A gyakorlat számára javasolta, hogy a méhészkedéssel foglalkozók termesszék olyan gyógy- és fűszernövények magvait, amelyek egyúttal kitűnő méhlegelőt szolgáltatnak („Kertészet", 1921). Ő tanácsolta, hogy a virágüzletek forgalmazzanak a cserepes növények átültetésére alkalmas típusföldkeverékeket és megadta ezek receptjét („Kertészeti Szemle", 1932).

A második világháborúban, különösen Budapest ostromakor súlyosan károsodott a Botanikus Kert. Az üvegházakban őrzött értékes gyűjtemény elpusztult. A felszabadulás után Schneider József minden erejével a kert helyreállításán fáradozott.

Schneider József tevékenyen részt vett a szakmai közéletben. Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület választmányi tagja és alelnöke volt. A Kertészsegédek Szakosztályának (a későbbi Ifjúsági Szakosztálynak) 1924-es újjáalakulásától kezdve néhány éven át elnöke, s azután is pártfogója volt. Részt vett a Kaktuszkedvelők valamint a Dendrológusok és Kertkedvelők Szakosztályának munkájában is. az 1925-ben alapított Okleveles Kertészek Országos Egyesületének 1930 és 1934 között elnöke és a választmány tagja volt.

Jelen volt több nemzetközi kertészeti kongresszuson: Bécs, 1927; London, 1930; Berlin, 1938. Bécsben a növényújdonságokat bíráló és értékelő bizottság tagjává választották. A londoni kongresszus határozatainak megfelelően szorgalmazta a növénynevek használatának egységesítését, és javasolta országos bizottság létreho-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

zását az új kertészeti növényfajták értékelésére. A négy évvel később, 1934-ben megalakult Magyar Kertészeti Növényfajta Újdonságokat Elbíráló Bizottságnak tagja lett.

A Természettudományi Társulatnak kertészeti tanácsadója volt. Az Agrártudományi Egyesület Kertészeti Társasága Dísznövénytermesztési Szakosztályának elnöke volt.

Schneider József neve tanítványai emlékezetében ma is mint kertésznemzedékek nevelője él. A kertészeti szakképzés fejlesztésében együttműködött Varga Mártonnal, aki az OMKE ügyvezető elnöke és a Székesfővárosi Kertészképző Iskola igazgatója volt.

A Kertészsegédek Szakosztályában sokat tett a fiatal kertészek szakmai és emberi fejlődéséért. Részükre tanfolyamokat és tanulmányi kirándulásokat szervezett, előadásokat tartott. Schneider József munkája a mai Sasad Termelőszövetkezet eredményeiben is gyümölcsözik, hiszen a Sasad egyik elődjét, a Március 15. Tsz-t jelentős arányban a volt Ifjúsági Szakosztály tagjai alapították. Schneider József tagja volt a kertészsegédi és főkertészi vizsgabizottságnak is.

A zuglói Női Kertgazdasági Tanfolyamon, majd az 1926-ban megalakult Budapest Székesfővárosi Községi Kertészképző Iskolában (1942-től Középfokú Kertészeti Tanintézet) dísznövénytermesztést tanított húsz éven át. A Kertészeti Tanintézetben 1920-tól 1926-ig tanította a gyógy- és vegyipari növények termesztését. A Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán készült diplomatervek bírálatára többször kapott megbízást, és diplomatervek megvédésekor több alkalommal vizsgabizottsági tagnak kérték fel.

Széles körű ismeretterjesztést folytatott és szaktanácsokkal szolgált a dísznövénytermesztés, dendrológia és a gyógy- és vegyipari növények termesztése körében. Intézetek, szakemberek és növénybarátok kérdéseire szívesen válaszolt, növénybemutatásokat tartott, növényeket határozott meg. Dendrológiai szempontból kiemelkedő a Kámoni Arborétumban végzett növényhatározó tevékenysége. Kerttervek növényalkalmazási kérdéseiben is kikérték véleményét. A botanikus kertet szinte állandóan látogató csoportoknak is előadásokat tartott.

Schneider József publikációi is elsősorban ismeretterjesztő jellegűek. Társszerzője volt „A gyógy- és vegyipari növények termesztése" (1921, 1922, 1923), a „Hogy készítsem el házikertem" (1923), „Az otthon és gazdasága" (1933), a „Kincseskönyv" (1932) és az „Új kincseskönyv" (1940—41) című kiadványoknak.

A szakfolyóiratok közül munkatársa volt az Országos Magyar Kertészeti Egyesület által kiadott „Kertészet"-nek, a „Kertészeti Szemlé"-nek, a „Növényvédelem" társlapjaként megjelenő „Kertészet"-nek és a „Herbá"-nak. Írásai jelentek meg a „Természettudományi Közlöny"-ben, „A Kert"-ben, a „Kertészeti Lapok"-ban, a „Magyar Méh" egyes számaiban és más folyóiratokban. Rendszeresen írt könyvismertetéseket.

Munkásságáért 1958-ban megkapta az okleveles mezőgazdasági mérnöki címet.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1961-ben a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Aranydiplomáját vehette át. Több évtizedes kiemelkedő tevékenységéért 1961-ben Munka Érdemrendet és 1963-ban Entz Ferenc emlékérmet kapott.

Budapesten 1963. szeptember 3-án hunyt el.

Schneider József, az egyetemi botanikus kert kertészeti vezetője — aki a szakmai közéletben is tevékenyen részt vett — kertészek nemzedékeit nevelte fel. Feladatait kiemelkedő szaktudással és igényességgel látta el. A fiatal kertészeknek átadott tudása és nevelői tevékenysége beépült dísznövénytermesztésünk mai eredményeibe.

Főbb munkái

A növények társnevei. Synonimnevek. KL. 1925. 11—12. sz.
Javaslat a növényújdonságok értékeléséhez. KSzl. 1930. 4. sz.
A múlt és jelen növényei kertészeti kultúránkban. (In: Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület aranykönyve. Sajtó alá rend. Mágócsy-Dietz Sándor, Kovács József.) Bp., 1935. 36—39. lap.
Az egyetemi füvészkert az oktatás szolgálatában. Index Horti Botanici Universitatis Budapestiensis. 1940.
A parlagon fekvő területek betelepítése gyógynövényekkel. He. 1941. 4. sz.
Augustin Béla—Darvas Ferenc—Schneider József: A gyógy és vegyiipari növények termesztése. Bp., 1921. 166 lap.

Irodalom:

— —: Schneider József (1888—1963). KSz. 1963. 24. sz.
DOMOKOS J.: József Schneider. AA. 1965. Fasc. 3—4.
PRISZTER Szaniszló: A budapesti egyetemi botanikus kert, 1771—1971. Bp., 1971.
PAPP József: Fél évszázad a budapesti botanikuskert szolgálatában. Schneider József (1888—1963). Bu. 1972. 5. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHOLTZ ALBIN
(1898—1971)

1898. szeptember 28-án született az Abaúj megyei Krasznokvajdán. Nagybirtokos és katonacsaládból származott. Apját 3 éves korában elvesztette. 12 fiútestvér közt ő volt a legkisebb. Édesanyja 20 ezer holdas birtokot, köztük több szőlőgazdaságot vezetett. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskoláit pedig Kassán (ma: Košice — Csehszlovákia) a Premontrendi Főgimnáziumban végezte, ahol jelesen érettségizett. Követve bátyjai példáját, beiratkozott a Ludovica Akadémiára. Annak elvégzése után hadnagyként rögtön a frontra került. Az I. világháború befejeztével mint főhadnagy szerelt le. Mivel mindegyik testvére katonatiszt volt, s ő rendelkezett a legkisebb ranggal, rá esett a választás, hogy mezőgazdász legyen, és vállalja a családi birtok vezetését. Ezért 1920. október 7-én beiratkozott a debreceni Gazdasági Akadémiára, ahol 1923. december 12-én „jól képesített" minősítésű oklevelet szerzett. Beiratkozott a Budapesti Tudományegyetemre is, de egyévi tanulás után Berlinbe utazott, ahol filozófiát, növénytant, kémiát, németet és franciát tanult. Ekkor írta meg első cikkét a németországi borvidéken elterjedtebb művelési módokról. Írása a „Borászati Lapok"-ban jelent meg.

Németországi tanulmányainak befejezése után hazatért és átvette a családi birtok vezetését. Mint csendestárs-tanácsadó bekapcsolódott Lippóczy Norbert export borszállítási vállalatába. Tokaj-hegyaljai szőlőbirtokukról ők látták el Lengyelországot miseborral. Ez a vállalkozásuk később, Lengyelország német megszállása idején csődbe jutott, és óriási veszteséggel zárult Scholtz Albin számára.

1935. július 29-én oklevelet szerzett a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolya-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mon. Oktatói között olyan neves szakemberek szerepeltek, mint Dicenty Dezső, Mohácsy Mátyás, Pettenkoffer Sándor, Requinyi Géza, Sántha László.

A családi birtok kezelése nem váltotta be Scholtz Albin számára a hozzá fűzött reményeket. Testvérei, akik a gazdálkodáshoz nem értettek, több jövedelmet vártak, s ezért ő úgy döntött, hogy felhagy törekvéseivel. A birtokot eladták, Scholtz Albin pedig 1936-ban lépett állami szolgálatba, és 5 éven át mint napszámbéres gyakornok dolgozott. Először báró Waldbott Kelemen, a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete akkori elnökének titkára, aztán egy időre a Budafoki Szőlészeti és Borászati Szakiskolába került tanárnak, majd pedig a Budapesti Szőlészeti és Borászati Felügyelőségre. 1941. június 10-én Kolozsvárra helyezték a Földművelésügyi Minisztérium erdélyi kirendeltségére borászati felügyelőnek. Feladata a borászati ügyek szervezése és peronoszpóraállomás felállítása, figyelőszolgálat és a kártevők elleni védekezés megszervezése volt. Erdélyi tartózkodását megszakította katonai szolgálatra való behívása. 1942. május 30-ától 1943. április 30-áig Kassán teljesített szolgálatot. Ekkor az FM felmentésével újra visszakerült Kolozsvárra. Az Erdélyben végzett munkája elismeréseként kinevezték borászati főfelügyelővé és 1943. november 5-én felhelyezték az Állami Pincegazdasághoz Budafokra helyettes igazgatónak. Ettől kezdve Scholtz Albin neve szorosan összekapcsolódott a közép-, majd a felsőfokú borászati szakoktatással.

1945-ben a távozó Fornády Elemér helyére Scholtz Albint nevezték ki az Állami Pincegazdaság igazgatójának, egyúttal megbízták a Szőlészeti és Borászati Szakiskola vezetésével is. Szerencsés döntés volt, mivel a pincegazdaság az 1901-ben pincemesteri tanfolyamként beindult iskola gyakorlóteréül szolgált, az egy kézben levő vezetés megkönnyítette a gyakorlati oktatás megoldását.

Közvetlenül a felszabadulás után lehetetlen volt az oktatást újrakezdeni. Az iskola épületében még szovjet katonák tartózkodtak. Így Scholtz Albint a pincegazdasági teendői kötötték le. Az épületet romos állapotából újjáépíttette, hogy az üzemelés mielőbb megindulhjon. Ez volt az ún. „rézgálicos borok" korszaka. A háború alatt a borok elfogytak, nagyrészt elpusztultak, szőlő viszont termett. Az állam úgy vásárolta fel a bort, hogy rézgálicot adott cserébe a termelőknek. Így töltötte fel Scholtz Albin a budafoki pincéket is.

Közben sürgetővé vált az oktatás újraindítása is, mert azok a hallgatók, akiknek 3 éves tanulmányi idejét (amelyből 2 évet vidéken, az utolsót pedig Budafokon kellett elvégezni) megszakította a háború, szerették volna letenni utolsó vizsgáikat. 1946 végén a szovjet katonák elhagyták az iskola épületét, amelyet rendbe kellett hozni, felszereléssel ellátni. Scholtz Albin körlevélben fordult a budafoki borkereskedőkhöz, hogy önkéntes felajánlással segítsenek. Kapott is jelentős támogatást pl. a Hangyától, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetétől, Palugyai pincéitől, stb. Laboratóriumi felszerelést a Szőlészeti Kutatóintézettől szerzett, ahol akkor Soós István volt az igazgató. A könyvtár java része megmaradt, mert a könyveket még az ostrom előtt az előző igazgató, Katona Zsigmond elrejtette. Az iskola megindu-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lásának tárgyi feltételei megteremtése után Scholtz Albin tanerőtoborzásba fogott. Azelőtt a pincegazdaságban dolgozó okleveles szőlész-borász szakemberek oktattak, abban az időben azonban csak Váry János és Mercz Árpád álltak állandó jelleggel az igazgató rendelkezésére. Scholtz Albin baráti kapcsolatai révén elérte, hogy neves szakemberek járjanak ki óraadó tanárként Budafokra. Soós István, Bíró Károly, Ásvány Ákos, Irányos József, Jerney Pál szerepeltek többek között a rangos előadói listán. Így tehát 1947. március 15-én beindulhatott a felszabadulás utáni első csonka tanév azok számára, akik a háború miatt nem fejezhették be tanulmányaikat. Az, hogy az iskola elsőként talpra tudott állni a hasonló jellegű intézmények közül, és színvonalas szakoktatói gárdájával megalapozta későbbi jó hírét, az igazgató, Scholtz Albin érdeme. Ő maga is oktat, gyakorlatokat vezet, és ebben az időben dolgozta ki azt a tananyagot, amelyet a Mercz Árpáddal közösen írt „Borgazdaságtan" c. tankönyvükben tettek közzé 1950-ben. A könyv 1961-ig 7 kiadást ért meg, és megjelenésétől fogva borászatot középfokon csak ebből tanítottak. „Kevés könyv volt, amely olyan sok szakembernek nyújtott segítséget mindennapos munkája során, mint Scholtz Albin és Mercz Árpád Borgazdaságtana. Hasznára vált az egyéni termelőknek, a technikumi diákoknak, a tsz-ek vezetőinek és az Állami Pincegazdaságok dolgozóinak egyaránt." — írta az 1961-es kiadás fülszövege.

1948 júniusában államosították a borkereskedelmet, így az Állami Pincegazdaságot is. Scholtz Albint elmozdították a Pincegazdaság éléről, de egyelőre az iskola vezetőjeként dolgozhatott tovább. 1949 őszén minden előzetes értesítés nélkül munkásigazgatót neveztek ki az iskolába. Scholtz Albin beosztott előadóként még egy évet tanított, majd 1950. október 13-án a Földművelésügyi Minisztériumba került a Kertészeti Főosztályra a borászat és borászati szakoktatás referensének.

1952-ben életének jelentős fordulópontjához ért. Soós Istvánt kinevezték az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kara Borgazdaságtani tanszéke élére, s ő maga mellé hívta Scholtz Albint tanszékvezető helyettesnek. Soós István vezetése alatt a borgazdasági tanszék munkája jelentős változásokon ment át. Eddig ugyanis főként a borkémia és a borászati mikrobiológia került oktatásra. 1952-től közel 50% arányban szerepelt a borászati technológia és a borászati szakgéptan. „Ezeket a fejezeteket Scholtz Albin tanszékvezető helyettes adta elő, és az ő érdeme, hogy a főiskolai oktatásban a borászati technológia végre méltó helyet kapott." — írta a borászati tanszék jubileumi kiadványa.

Jelentős szerepe volt Scholtz Albinnak a Borbegyűjtési Igazgatóság és a borgazdasági tanszék közt 1952. szeptember 9-én létrejött szocialista szerződésben is. Ettől kezdve a hallgatók rendelkezésére állt a „Budafoki Tanpince", amely nagy szerepet játszott a gyakorlati oktatásban. Scholtz Albin katonás fegyelemmel, ugyanakkor a diákok iránti nagy szeretettel vezette ezeket a foglalkozásokat.

Soós Istvánnal közösen írt könyve (Borgazdaságtan, 1956.) olyan jelentőségű lett az egyetemi oktatásban, mint előző munkája a középszintű képzésben: a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

későbbi tankönyvek alapját képezi. Soós István professzor váratlan halála után 1959. május 1—1959. november 15-éig m.b. tanszékvezető. 1961-ben nyugdíjba vonult, de azután is nagy ambícióval tevékenykedett a magyar borgazdaság ügyében.

1954-től csaknem 20 éven át volt az Országos Borászati Szakértő Bizottság titkára, a MÉTE Borgazdasági Szakosztályának vezetőségi tagja, az Országos Ármegállapító Bizottság tagja. 1954-ben a fővárosi bíróság mellé borászati szakmában igazságügyi szakértővé jelölték ki. Elnöke volt a Magyar Szabványügyi Hivatal „Bor" témakörű szabványosító szakbizottságának. E tisztség alól 1966-ban mentik fel, s megköszönik „éveken át kifejtett odaadó és kiválóan eredményes munkáját, amely a boripar szabványosítási alapjainak lerakását és a szabványállomány megalkotását eredményezte."

Scholtz Albinnak a tanításon kívül legkedveltebb tevékenysége a borversenyek szervezése, rendezése, azokon való részvétel volt. Fontos szerepet vállalt a bírálati rendszer kidolgozásában. Élete jelentős sikerének tartotta az 1960-ban Budapesten a Mezőgazdasági Múzeumban megrendezett 2. Nemzetközi Borverseny lebonyolítását.

Teljes életművével a magyar borgazdaság felemelkedését, gyors fejlődését szolgálta. A szakoktatás terén értékes alkotómunkájával elősegítette a Kertészeti Egyetem jogelődje, a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola társadalmi rangjának, szakmai tekintélyének növekedését. Budapesten halt meg 1971. február 14-én. A Farkasréti temetőben temették el.

Főbb munkái:

Németország egyes borvidékeinek elterjedtebb művelésmódjairól. BL. 1936. 28. és 29. sz.
A gyakorlati borgazdaság alapelvei és rendészete. (Összeáll.) Kolozsvár, 1941. 52 lap.
A peronoszpóra elleni védekezés a lappangási idő alapján. A peronoszpórajelző szolgálat ellátása. (Összeáll.) Kolozsvár, 1942. 16 lap.
Nemzetközi borverseny 1958. szeptember 1—9. (Katalógus) Bp., 1958. 184 lap.
Szüret és borkészítés (eszközei, gépei). Bp., 1960. 135 lap.
Scholtz Albin—Szilágyi Dezső: Borkezelés. Bp., 1951. 74 lap.
Soós István—Scholtz Albin: Borgazdaságtan. Bp., 1956. 526 lap.
Scholtz Albin—Mercz Árpád: Borgazdaságtan. Bp., 1952. 268 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

— —: Adatok a Borgazdasági Tanszék 1952—1959 közötti munkájáról. Scholtz Albin tanszékvezető helyettes működéséről. (In: A Kertészeti Egyetem Borgazdasági Tanszék Jubileumi Évkönyve 1945—1970.) Bp., 1970.
KÁDÁR Gyula: Búcsúzunk Scholtz Albintól. Km. 1971.
— —: Megemlékezés Scholtz Albinról. Bg. 1971. 1. sz.
— —: Scholtz Albin. KSz. 1971. 9. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHRIKKER SÁNDOR
(1892—1973)

1892. február 26-án született a Dég községhez tartozó Ágostonpusztán (Fejér m.). Édesapja okleveles gazda, nagybérlő. Édesanyja Pozsonyban tanítónőképezdei tanárnő volt. Elemi iskoláit otthon a pusztán, mint magántanuló végezte. Az algimnáziumot Bonyhádon, a felsőbb osztályokat Győrben a bencések gimnáziumában fejezte be, s tett sikeres érettségit. 1909—1912-ig Keszthelyen a Gazdasági Akadémia hallgatója volt és ott szerzett oklevelet. 1913-ban bevonult a budapesti huszárezredhez, de mielőtt leszerelhetett volna, kitört az I. világháború. A frontra került, s érdemeiért 1914-ben a nagy ezüst, 1915-ben pedig az arany vitézségi éremmel tüntették ki. Később gránátnyomásból eredő betegsége miatt Székesfehérvárra került a hadkiegészítő parancsnoksághoz. 1918-ban, mint tartalékos főhadnagy leszerelt.

A gazdálkodást nagybátyjától örökölt, évtizedeken át elhanyagolt birtokán kezdte Alsótekerespusztán. Ezt a pusztát a környékbeli nép gúnyosan „Pipacs pusztának" nevezte.

Schrikker Sándor kezdettől fogva belterjesebb gazdálkodásra törekedett, mintagazdaságot akart szervezni, de kertészkedésre nem is gondolt, országos hírű faiskolája létesítésének ötlete a véletlennek tudható be. 1922-ben látogatta meg egy Hütte Emil nevű cseh fiatalember, aki olyan földbirtokost keresett, aki faiskolát alapítana, s annak vezetését rábízná. Schrikker Sándor felismerte a gondolatban rejlő lehetőséget, s ettől kezdve mind több időt szentelt a magyar és német nyelvű ide vonatkozó szakirodalom tanulmányozására. Felkereste a már működő faiskolákat, kertészeteket, felvette a kapcsolatot a Kertészeti Tanintézettel, ahonnan Mohácsy Mátyástól és Magyar Gyulától mindvégig támogatást kapott.

Magyarországnak 1900—1930-ig jelentős faiskolai exportja volt. Ez a hazai

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gyümölcstermesztésre nem hatott előnyösen, mert a faiskolák itthon többnyire a külföldre termelt anyagból visszamaradt felesleget adták el. Ezért az 1930-ig létesült gyümölcsöseinkbe nem mindig kerültek a hazánkban igazán jól termeszthető fajták. A 30-as évektől kezdve mindinkább előtérbe került a faiskolai termelés ellenőrzése, s annak szorgalmazása, hogy ezek a hazai gyümölcstermesztés igényeit elégítsék ki. E célból hozták létre 1932-ben a Magyar Faiskolai Szövetséget, mint a faiskolások érdekképviseleti szervét. A Magyar Faiskolai Szövetség Ellenőrző Bizottsága, együttműködve az Országos Pomológiai Bizottsággal, megkezdte „. . . a faiskolák ellátását hiteles anyafákkal, hogy ezekből törzsgyümölcsösöket létesítsenek. Ezzel elérték, hogy ezek a törzsgyümölcsösök fajtaazonos és az országban található legjobb termőegyedekből származó oltványokból létesüljenek." — írja Probocskai Endre „Faiskola" című könyvében.

Ezt a helyes elgondolást ismerte fel és valósította meg Schrikker Sándor Alsótekerespusztán már az 1920-as években. „Hosszú évekkel ezelőtt, midőn korábban létesített faiskolám fejlesztését elhatároztam, tettem ezt azon célból, hogy egyrészt a gazdaságomat jövedelmezőbbé tegyem, másrészt, hogy hazánk azon időben még nagyon elhanyagolt gyümölcstermesztését fejleszteni, s a természeti szépségekben és kincsekben oly gazdag Balaton vidéknek kultúráját emelni tudjam." — írta 1933-as faiskolai árjegyzékének előszavában.

Az első telepítést 2 magyar hold (1200 □-öl) nagyságú területen kezdte el gyümölcsfákkal. Később díszfák, díszcserjék, rózsák, évelővirágok és fenyőfélék szaporításával is foglalkozott. A kertészet vezetésére 1928-ban egy Albrecht Ágoston nevű kertészt szerződtetett Németországból, akivel hosszú éveken át sikerrel tudott együttműködni. Rövid idő alatt elérte, hogy Alsótekerespusztát az ország egyik legmegbízhatóbb faiskolájaként emlegették, ahol a fajtaazonosságra, a minőségre mindig vigyáztak. Schrikker Sándor szigorúan ügyelt a határidők betartására, a hozzá érkező leveleket, kéréseket még aznap megválaszolta. Nagy vevőkörét évente (1925—1943) megjelenő, ízléses árjegyzékek segítségével tájékoztatta, amelyeknek előszavát mindig ő maga írta. Kertészetében meg lehetett vásárolni az európai újdonságokat, amelyeket csakis nevezetes helyeken szerzett be. (Kordes, Späth, Hesse, Foerster). Ugyanígy felkarolta a magyar újdonságokat is. „Tőle kerültek köztermesztésre Magyar Gyula új rózsa-, valamint gyümölcsfajtái (Diósdi félpapírhéjú mandula, Kései bronzos Elberta, Magyar arany duránci stb.)" — írja megemlékezésében Nyékes István.

A kezdeti 2 hold nagyságú telepítést újabbak követték. A háború kitörését közvetlenül megelőző időben 120 kh faiskola, 20 kh csemetekert és 5 kh anyatelep működött. Érdemes felsorolni az egyéb üzemi adatokat is. Növénymegoszlás a faiskolában: 60% gyümölcsfa, 15% díszfa, 5% díszcserje, 5% rózsa, 15% évelő és fenyő. Fajták mennyisége: gyümölcs 350, rózsa 500, díszfa 160, díszcserje 500, évelő 1000, örökzöld 60 fajta.

Híres lett Alsótekeres gyümölcs-fajtagyűjteménye is, amelyben 2-3 fát nevelt az

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

egyes fajtákból, eltérő környezeti tényezők között. E célra az ország kertjeit járva, ő maga válogatta ki a legalkalmasabbnak vélt anyagot; később ennek a fajtagyűjteménynek a fenntartása igen hasznosnak bizonyult a nagyüzemi gyümölcstermesztés beindítása szempontjából.

Alsótekerespuszta másik fontos feladata a balatoni üdülőtáj szépítése volt. Schrikker Sándor 1927-től kezdve vállalta a Balaton menti közparkok, üdülők, iskolák és magánvillák kertjeinek tervezését, azok gondozását, szaktanácsadást. Ebben Flament Lajos, majd Kerbolt Gyula voltak segítségére. Ez az üzletág is igen szerencsés gondolatnak bizonyult, mert a Balaton mint üdülőövezet ebben az időszakban jött divatba a tehetős polgárság körében is.

Alsótekerespuszta önellátó gazdaság volt. Állattartó telepéről kikerült az alkalmazottak hús-, tojás-, tej- és tejtermékszükséglete, sőt nyaranta ellátták ilyennel a mindennaposan elérhető üdülőtelepeket is. Mindez Schrikker Sándor gazdálkodási módszereinek helyességét dicsérte.

Ahogy a telep növekedett, egyre több munkáskézre lett szükség. A háború kitörése előtt 4 okleveles kertész, 12 képesített kertész, 6 betanított munkás, 6 gyakorlati kertész, 8 tanuló, 15 éves munkás, 40 nyári munkás, 120—150 idénymunkás, valamint 20 irodai alkalmazott képezték a létszámot. Őket Schrikker Sándor nagy gonddal választotta ki. Az okleveles kertészek közt rangot jelentett Alsótekeresen dolgozni. Nála kezdte pályáját többek közt Ferdinánd Dezső, Probocskai Endre, Sólyom Lajos, Tamási János, Saághy László, Schuszter Pál. Gyermekei közül két leánya s fia, Peregi Sándor kertészetet tanultak, s a gazdaságban mindenkor segítségére voltak. Az éves munkásokat azokból a községekből szerződtette, amelyeknek határához tartozott a birtoka. A hozzá szegődött „kertészbujtárokat" nevelte, oktatta, s így néhány év alatt jó szakemberek lettek a telepítési, szemzési, nevelési és növényvédelmi munkákban. Idénymunkásokat 1938-tól kezdve Mezőkövesden toborzott. Különösen a lányok munkájával volt megelégedve. A kerti munkában tanúsított ügyességüket a kézimunkázásban való jártasságukkal hozta összefüggésbe.

1944. november 16-tól kezdve Alsótekerespuszta hadszíntér lett. Tizenhatszor cserélt gazdát, s a faiskolai kultúrák nagyrészt tönkrementek. Schrikker Sándor a nehéz helyzetben is a helyén maradt, s erre buzdította a menekülni készülőket is.

Józan gondolkodása, a történelmi eseményekhez való alkalmazkodóképessége, embersége nem hagyta el az 1945-tel kezdődő viharos években sem. 1945 májusában a földosztó bizottság birtokából 500 kat. hold állami birtokot jelölt ki, 40 alkalmazottjának kb. 800 kat. holdat osztott ki, neki 200 kat. holdat meghagyott egyelőre. Schrikker Sándornak földje szétosztása nem okozott nagy megrázkódtatást, tudta, hogy korábbi alkalmazottjai személyében birtoka értő kezekbe kerül. Vezetésével megalakult 1945. aug. 15-én az Alsótekerespusztai Faiskolai és Mezőgazdasági Termelőszövetkezet — az ország első ilyen jellegű szövetkezete. 4 éven át működött nehéz körülmények között, de sikeresen. Élén választott igazgatóság

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

állt, Schrikker Sándor vezetésével. Fő feladata a leromlott gyümölcsösök felújításához és a hároméves terv új telepítéseihez facsemeték szállítása, sőt a külföldi jóvátételek teljesítéséhez nagy tételekben (vagonszám) való szállítás volt. (Csehszlovákia, Szovjetunió). Schrikker Sándor fajtagyűjteményének fenntartásával óriási értékeket mentett meg a későbbi 5 éves tervekben előirányzott nagyüzemi gyümölcsösök részére szükséges oltvány-előállítás szempontjából is.

A szövetkezeti faiskolát 1949 márciusában államosították. Előbb nemzeti vállalat, majd állami gazdaság lett belőle Aliga, majd Badacsony központtal. Jelenleg a Siófoki ÁG-hoz tartozik és az ország gyümölcsoltványainak 40%-át ők állítják elő.

Schrikker Sándort elmozdították állásából. Barcsra ment szövetkezetet szervezni, onnan internálták Kistarcsára. Életkedvét ott sem vesztette el, a rendszernek sem lett ellenzője. A barakkok közti sivár területet befüvesítette.

Szabadulása után fizikai munkásként dolgozott az erdőgazdaságban, telepítéseket végzett és az adminisztrációs munkát is rábízták.

1951-ben a Kultúr- és Belvízrendező Hivatalhoz került öntöző agronómusnak. A barázdás öntözés nagyüzemi bevezetésének témájában adott szaktanácsokat a tsz-eknek. 1953-tól az Agroterv munkatársaként távlati üzemterveket készített a gyümölcs- és szőlőtermesztő gazdaságok részére. Idős kora ellenére tökéletesen elsajátította a nagyüzemi tervezés módszereit, körültekintően ügyelt a megfelelő gazdasági háttér kialakítására.

Következő munkahelye az Állami Gazdaságok Üzemszervezési Kutató Intézete volt, ahol a termőkaros gyümölcsösök nagyüzemi agrotechnikájának bevezetésén dolgozott, amely nagy jelentőségű, az intenzív termelés felé tett fontos lépés volt. Aktív tevékenységét a Kertészeti Kutató Intézet tudományos munkatársaként fejezte be 1968-ban.

1962-ben Keszthelyen, az Agrártudományi Egyetemen átvette arany-, 1972-ben pedig gyémántdiplomáját.

Családja, hajdani „kertészbujtárai", munkatársai és munkásai szeretettel beszélnek ma is tiszta emberségéről, minden új iránt fogékony elméjéről, hallatlan akaraterejéről. Szülőföldjére való emlékezésében Pozsgay Imre is méltatja Schrikker Sándor emberi érdemeit.

1973. augusztus 17-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Alsótekeresi faiskola története. (Kézirat) H. é. n. 10 lap.
Schrikker Sándor faiskolájának árjegyzéke. Előszó. 1—1 lap. 1925—43. évente.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

PROBOCSKAI Endre: Faiskola. Bp., 1959.
NYÉKES István: Erős ember. KSz. 1972. 14. sz.
NÁDOR Tamás: Ex libris Pozsgay Imre. ÚI. 1982. 5. sz.
— LINT (Bálint György): Noteszlapok. Schrikker Sándor. KSz. 1982. 51—52. sz.
SZAPUDI András: Hólepte Tekeres Európa pusztája. FMH. 1986. március 1.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHULZER ISTVÁN
(1802—1892)

1802. augusztus 19-én született a bánsági Vidusevacon (Jugoszlávia). Fiatalon, 15 évesen árvaságra jutott. Édesapja az I. bánsági határőrvidéki ezred kapitánya volt, később őrnagyként szolgált Petrinjában. A fiatal Schulzer István az olmützi hadapródiskolába került, melynek sikeres elvégzése után a milánói 39. magyar gyalogezredhez vonult be. Hét évig hadapródként, hat évig zászlósként szolgált már, amikor az alhadnagyi tiszti rangot sikerült elérnie. Mint a nagyváradi ezrednevelő intézet vezetője főhadnagy, majd kapitány lett egy másik ezredben. Ez idő tájt, 1831-ben kezdett — autodidakta módon — a gombákkal foglalkozni. Kezdetben — mivel megfelelő szakirodalom nem állt rendelkezésére — megfigyeléseit leírta, lerajzolta. Az orvosok és természetvizsgálók 1845-ben Pécsett tartott vándorgyűlésén mutatta be a „Magyarország gombái" című, magyarul és németül írt, színes képekkel illusztrált munkáját. A mű tudományos színvonala valószínűleg még nem ütötte meg a kívánt mértéket, mert kiadására nem került sor. Ugyanezen a vándorgyűlésen terjesztették elő egy másik értekezését, melyben egy új gombafajt vélt fölfedezni. Később kiderült, hogy a Columnaria nevű gombafaj, melyet a Tolna megyei bölcskei és madocsai mocsarak mellett talált, a már ismert, de ritka előfordulású Secotium agaricoides (Czern.) Holl volt.

Közben a katonai pályával sem hagyott fel, bár többször is súlyos betegségeken ment keresztül, egy időre meg is süketült. 1851-ben betegségéből sikerült annyira felépülnie, hogy a bródi határőrezred vinkovcei ezrediskolájának vezetését elvállalhatta.

Ekkortól mondhatjuk, hogy a mikológiai vonalon is tudományos felkészültséggel kezdett dolgozni, és színvonalas publikációkat jelentetett meg. Nagyváradi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ismerőseinek biztatására eddig elkészült munkáit elküldte a bécsi kultuszminisztériumnak, ahol Thun grófnak nagyon megtetszettek a szép ábrák, ezért Heufler Lajos kriptogram (virágtalan növény) kutatónak adta ki felülbírálatra. Heufler elismerően nyilatkozott a munkáról. Végül Lajos főherceg is tudomást szerzett róla, anyagi támogatásban részesítette Schulzert, hogy a gombák alaposabb tanulmányozása érdekében mikroszkópot szerezzen be. Bécsi tartózkodása idején Schulzer szorgalmasan tanulmányozta a mikológiai forrásmunkákat az ottani könyvtárakban, és vásárolt egy mikroszkópot.

1863-ban megvételre ajánlotta fel az Akadémiának mikológiai jegyzeteit és saját kezűleg készített illusztrációit. Ekkor a hadseregnél már nem szolgált, öt éve nyugállományban volt, minden erejét a kutatásoknak szentelhette. Az Akadémia természettudományi bizottsága igen elismerő véleményt adott róla, és megvételét szorgalmazta. Így került végül is műve Hazslinszky Frigyes és Kalchbrenner Károly utólagos bírálata nyomán az Akadémia tulajdonába. Az 1600 színes képpel illusztrált 1266 ív terjedelmű munkának a „Schwämme und Pilze aus Ungarn und Slavonien" címet adta. „Végiglapozva a művét, nem tudjuk, mit csodáljunk benne inkább, a végtelen szorgalmat, vagy a képek művészi kivitelét! Akik először pillantottak bele, joggal látták „irodalmi tünemény"-nek. Még mai szemmel nézve is, és figyelembe véve még a magányosan dolgozó, csak korlátolt irodalmi eszközökkel rendelkező mikológus elkerülhetetlen fogyatkozásait és tévedéseit is, Schulzer munkája a maga egészében megérdemelte volna a megjelentetést." — írta róla később Gombocz Endre. Eredeti formájában ugyanis nem adták ki, hanem Kalchbrenner válogatása és kiegészítése után „Magyarország hártyagombáinak válogatott képei" címmel jelent meg 1873—1877 között az Akadémia kiadásában. Köztük 23 új faj Schulzer felfedezése volt. Sajnálatos, hogy Kalchbrenner Károllyal és Hazslinszky Frigyessel folytatott tudományos vitái, valamint Jurányi Lajos egy kedvezőtlen bírálatának hatására kapcsolata megszakadt a Magyar Tudományos Akadémiával. Utóbbi Schulzer „Über die Doppelfruktifikation bei mehreren Polyporen" című dolgozatával nem értett egyet, melyben egyes Polyporus fajok termőtestének felületén észlelhető konídiumképzéssel (ivartalan szaporítósejt) foglalkozott. (Ötven évvel később Gombocz E. közli, hogy e kérdés körül még mindig sok vita van, sőt vannak kutatók: Patouillard, Edelbüttel, Demelius, akik Schulzer megfigyeléseinek helyességét támasztják alá.)

A mai szakirodalom a Polyporales rendjéről, ahová a Likacsosgomafélék (Polyporaceae) családja is tartozik, megemlíti, hogy a jellemző bazidiospórás (azaz osztódással keletkező szaporítósejttel történő) főszaporodás mellett olykor konídiumokkal történő mellékszaporodással is találkozunk. Tehát Schulzernek végül is igaza volt.

A későbbiek során cikkei a bécsi állat- és növénytani társaság folyóiratában, majd a „Hedwigia"-ban és az „Österreichische Botanische Zeitschrift"-ben jelentek meg. 1869 őszétől 1885 decemberéig újabb nagy munkán dolgozott, melynek a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

„Pilze aus Slavonien" címet adta. A szintén csak kéziratban maradt művet a szerző felajánlására a horvát tartománygyűlés vásárolta meg, mely most a zágrábi egyetemi könyvtár tulajdonában van.

Bár két legnagyobb műve végül is kiadatlan maradt, számos értekezésében mégis sok új adattal járult hazánk gombaflórájának felkutatásához. Moesz Gusztáv nagy hírű mikológus „A hazai gombakutatás múltja és jelene" című írásában szintén elismerően szól Schulzer Istvánról, a mintegy 1700 gomba leírójáról, ám ő is megjegyzi, hogy a rengeteg új fajt felülbírálás nélkül nem lehet elfogadni. Valóban, ennyi új faj leírását nem köszönhetjük neki, de — mint Gombocz Endre írja róla — „minden fogyatkozása ellenére kora legkiválóbb mikológusai közé küzdötte fel magát".

Szép kort ért meg. 90 esztendős korában, 1892. február 5-én hunyt el a jugoszláviai Vinkovcén.

Főbb munkái:

Schwämme und Pilze aus Ungarn und Slawonien. (Kézirat — MTA) Bp.
Pilze aus Slawonien. (Kézirat) Zágráb.
Magyarország hártyagombáinak válogatott képei. (Átdolg. Kalchbrenner Károly.) Bp., 1873—1877. 66 lap, XL színes tábla.

Irodalom:

MOESZ Gusztáv: A hazai gombakutatás múltja és jelene. TK. 1934. 151—156. lap.
GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története. Bp., 1936.
— —: Schulzer István. ÉT. 1957. 32. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHWANNER JENŐ
(1888—1964)

1888. február 22-én született Székesfehérvárott. Apja, aki kereskedelmi alkalmazott volt, korán elhunyt, így öccsével együtt édesanyja egyedül nevelte. Részben ez is hozzájárult ahhoz, hogy a székesfehérvári állami főreáliskolai érettségi után az Állatorvosi Főiskolát választotta, ahol tanulmányait 1907-ben kezdte meg. Ezen a főiskolán ugyanis ösztöndíjat lehetett szerezni, amit elsőéves jeles szigorlata után el is nyert, és a főiskola befejezéséig kapott.

Hallgatóként Hutÿra és Marek professzor mellett dolgozott, mint önkéntes gyakornok. 1909-től Rátz professzor Kórbonctani Intézetében ösztöndíjas gyakornokként kapott állást. Diplomája megszerzése után (1911) továbbra is az Intézet munkatársa, tanársegéd lett, majd 1918-ban megszerezte az állatorvosi doktori fokozatot.

Az első világháború alatt, 1914—17 között a harctéren szolgált. Ezt követően a mezőterebesi lókórházban volt állatorvos. Tanársegédi beosztásából saját kérésére Sárbogárdra, majd Adonyba helyezték át, itt járási állatorvosként működött.

1919-ben a Vörös Hadsereg Pogány-hadtestének állategészségügyi főnöke lett, majd négy hónapi szolgálat után ismét Sárbogárdon folytatotta munkáját. 1935-ig pályájának állomásai: Sárbogárd, Sárosd, Adony, Székesfehérvár. Itt már a megyei főállatorvosi teendők ellátásával bízták meg. Ezekben az években igen eredményesen dolgozott: ezt bizonyítja az a miniszteri elismerés is, amit 1927-ben a mételykór elleni védekezésben tanúsított működéséért kapott.

1935-ben a Földművelésügyi Minisztérium Állategészségügyi Főosztályára rendelték be szolgálattételre. Kezdetben előadó volt, majd 1941-ben megbízást kapott az állategészségügyi szakügyek ügyosztálya vezetésére. Itteni tevékenységéhez fűződött a közegészségügyi és népgazdasági szempontból egyaránt káros fertőző

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

állatbetegségek (veszettség, takonykór) teljes leküzdése és az egyes fertőző állatbetegségek szűkebb térre való szorítása. Ugyancsak ekkor vált kötelezővé a brucellózis bejelentése, megindult a gümőkór elleni védekezés, bevezették a meddőség és a bagócslárva elleni védekezést. Ezekben az években igen nagy mennyiségű ingyenes gyógyszert, oltóanyagot juttattak a szegényebb állatbirtokosoknak, ugyanakkor a különböző kutatások ösztönzése céljából jelentős anyagi támogatásban részesültek az Állatorvosi Főiskola tanszékei.

1939-től a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karán „A magyar közigazgatás szervezete és az állategészségügyi igazgatás" című tantárgy meghívott előadója volt. Szálasiék hatalomra jutásának napján indokolás nélkül felmentették minden szolgálat alól, semmiféle beosztást nem kaphatott.

Budapest felszabadítása után visszahelyezték ügyosztályvezetői beosztásába, 1945 júniusában az Állategészségügyi Főosztály helyettes vezetőjévé nevezték ki. Ebből a beosztásból került a Magyar Agrártudományi Egyetem Állatorvosi Karára, az újonnan szervezett állategészségügyi igazgatástani és törvényszéki állatorvostani tanszékre. A tanszékre 1946 szeptemberében nevezte ki egyetemi nyilvános rendes tanárrá a köztársaság elnöke. Ettől az időtől kezdve is rendszeres kapcsolatot tartott a Földművelésügyi Minisztérium Állategészségügyi Igazgatóságával. Részt vett az alapvető állategészségügyi jogszabályok kidolgozásában.

Gyakorlati tapasztalatait jól hasznosította a tanszék munkájában. Több jegyzetet készített — „Állategészségügyi Igazgatás", „Igazságügyi Állatorvostan", „Magyar Államigazgatás Jogalapismeretei" —, amelyeket minden évben a követelményeknek megfelelően átdolgozott.

Irodalmi munkássága is jelentős, több tudományos dolgozata jelent meg a magyaron kívül lengyel, szerb, angol és német nyelven. Ezekben elsősorban az állategészségügy közigazgatási kérdéseivel foglalkozott. Állategészségügyi jogszabály gyűjteményei több kiadást értek meg. A marhalevél-kezelésre vonatkozó munkáit nemcsak az állatorvosok, hanem a mezőgazdasági szakigazgatás is használta.

Tudományos munkássága elismeréséül a Tudományos Minősítő Bizottság 1952-ben az állatorvos-tudományok kandidátusává nyilvánította.

Tanszékvezetőként 1963. január 1-jén, 75 éves korában nyugállományba vonult. Schwanner Jenő 1964. október 23-án hirtelen hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Állategészségügyi rendeletek és elvi jelentőségű határozatok. Bp., 1938. 241 lap.
Marhalevélkezelési szabályok. Bp., 1939. 137 lap.
Húsvizsgálati szabályok. Bp., 1939. 231 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Állategészségügyi törvények, rendeletek és elvi jelentőségű határozatok. Bp., 1941. 641 lap.
Az állategészségügyi közszolgálat. Bp., 1942. 573 lap.
Az állategészségügyi közigazgatás. Bp., 1943. 16 lap.
Beszámoló a háborús évek állategészségügyéről. Bp., 1944. 23 lap.

Irodalom:

VÁRNAGY László: Schwanner Jenő. MÁL. 1964. 10. sz.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvos-tudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHWARTNER MÁRTON
(1759—1823)

A középkorban bevándorolt német család leszármazottja 1759. március 1-jén Késmárkon (Szepes vm., ma: Kežmarok — Csehszlovákia) született. Szülei (apja: Márton, anyja: Stemczel Éva) jómódú polgárok voltak. Alsófokú iskoláit szülővárosában végezte, majd egy évre (1771) Miskolcra küldték magyar nyelvet tanulni. Középiskoláit ismét Késmárkon kezdte, s 1775-től 1778-ig Sopronban és Pozsonyban folytatta, illetve fejezte be. A korabeli szokásokhoz híven, egyetemi tanulmányait a németországi Göttingenben végezte 1779—1782 között, ahol kiváló történész, statisztikus és filozófus professzorok — a többi között Schlözer — oktatták.

Hazatérve, rövid ideig az egyik arisztokrata családnál nevelősködött, 1784-ben azonban szülővárosába hívták „conrector"-nak. A líceumban, amely magába foglalta az egyetemi, illetve akadémiai tanulmányokhoz szükséges előzetes kétéves ún. filozófiai tanfolyamot is, klasszika-filológiát és földrajzot, diplomatikát és statisztikát tanított. A jó hírű tanár két év múlva Sopronba került, ahol az ország legjobb evangélikus líceumában tanította azt, amit Késmárkon. 1787 végén megpályázta a pesti egyetem bölcsészeti karán megüresedett diplomatikai tanszéket. Az egyetemi tanács ugyan a liberális-nemzeti szemléletű és katolikus Koppi Károlyt szerette volna kineveztetni, II. József azonban a kancellária felterjesztése alapján a protestáns Schwartner Márton mellett döntött. Így került az egyetemre 1788. március 17-én, s lett az oklevéltan tanára és a könyvtár őre.

A német nyelv magyarországi bevezetésével kapcsolatos első nagyobb tanulmányát felvilágosult szellemisége miatt a cenzúra 1789-ben nem engedte megjelentetni. A mű nem kinyomtatásra (Ausdrucken), hanem elnyomatásra, megsemmisítésre (Unterdrucken) érdemes — írta a cenzor. Több sikere volt az egyetemen oktatott

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

diplomatika tárgykörében írt művével, amely 1790-ben látott napvilágot (bővített kiadása 1802-ben). Főként a vonatkozó német és részint francia tudományosság eredményei alapján munkájával bevezetni és megalapozni akarta a magyar oklevéltan művelését. A diplomatika mellett 1790-től rábízták a címer- és pecséttan (heraldika és szfragisztika) oktatását, de foglalkozott a genealógiával is.

Munkásságának fontos állomása volt a magyar királyságról szóló statisztikája, amely 1798-ban jelent meg (a második kiadás 1809—11-ben látott napvilágot) Pesten. Már az 1790-es évek elején megpróbálta megszerezni magának a magyar nemességet, ám kérelmét az uralkodó mindkét alkalommal elutasította. Nagy műve megjelenése után ismét elérkezettnek látta az időt, hogy folyamodványát megújítsa. Kérelmét ezúttal teljesítették, s az uralkodó 1799-ben felvette a magyar nemesek sorába. Nem sokkal ezután megüresedett az egyetem statisztikai tanszéke, amit Schwartner — maga mögött tudva itthon és külföldön egyaránt nagy sikert aratott munkáját — az állás elnyerése reményében megpályázott. Az uralkodó azonban a statisztika tanárává Mészáros Mátyást, a pozsonyi akadémia tanárát nevezte ki 1804 áprilisában. A később még kétszer is megüresedett tanszékre a Helytartótanács tanulmányi bizottsága kitartóan Schwartnert javasolta ugyan, az uralkodó viszont mindkét alkalommal ismételten mást tartott érdemesnek erre a posztra.

Feltehetően az így elszenvedett kudarcok terelték a figyelmét az államismeret és statisztika területéről vissza a történelmi kutatásokhoz. A magyarországi agrár- és társadalomtörténet egyik jellegzetes középkori képződményének, a soltészságnak a kialakulását, a jobbágyok és nemesek közt elhelyezkedő társadalmi alakzat fénykorát és lehanyatlását dolgozta fel az 1815-ben Budán kiadott latin nyelvű művében. Minthogy ez az intézmény főként a Felvidék megyéiben és a német ajkú bevándorlók körében terjedt el, ilyen módon munkájával tisztelegni kívánt a hajdani soltész—német ősök előtt is.

Fő műve kétségtelenül a statisztikája volt. Már a megjelenése idején is tudták: Schwartner Márton áttekintése a maga nemében az első nagyszabású, átfogó államismereti munka Magyarországról. A modern kori abszolutisztikus államberendezkedés lehetőségei és szükségletei hívták életre ezt a több tudományágat magában foglaló „műfjt" a XVII. században. Nagy hatást gyakorolt rá a leíró statisztikát magas fokon művelő Schlözer (a göttingeni statisztikai iskola folytatója), aki tanára volt Schwartner Mártonnak is.

A Magyarországról készült első átfogó, német nyelvű statisztika épp akkor íródott, amikor a magyar jakobinusok vérmezei kivégzése (1795) után a Ferenc-féle konzervatív önkényuralom telepedett rá az országra. Schwartner munkájával már 1796-ban elkészült, a cenzúra azonban igen sok (összesen 87) változtatást és kihagyást követelt a kéziraton. Kinyomtatásához 1797-ben kapott csak engedélyt az uralkodótól. Az 1798-ban egy kötetben megjelent statisztikát jó tíz évvel később újra kiadatta. Az 1809., 1811. évi kétkötetes kiadvány változatlan felépítésben és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ugyanolyan tárgykörökkel látott napvilágot, mint a korábbi. A terjedelem, a közölt tényanyag azonban a közben megejtett országos összeírások anyagainak bedolgozásával csaknem megduplázódott; a 600 oldalas kiadvány közel 1100 oldalra nőtt.

Mindkét mű Európa-szerte elterjedt. Anyagát, mint a bevezetőben Schwartner írta, részint gyakori utazásai, részint két országgyűlésen való részvétele, nyomtatott és kéziratos munkák szakadatlan olvasása, ismeretségek és célszerű levelezések nyomán gyűjtötte össze.

A kiadvány a maga korában megszokott ún. leíróstatisztika műfajába sorolható. Egy bevezető és három főfejezetre tagolódik, s ennek keretében ismerteti a magyar királyság államismereti viszonyait. Az első fejezet tárgyalja a Magyarországra vonatkozó főbb statisztikai adatokat az államismereti szakirodalomban meghonosodott tárgykörök szerint. Szinte valamennyi tárgykörből meríthet az agrártörténeti kutatás, hiszen az ország fekvése, természetföldrajzi leírása, az ország népességét és népesedési viszonyait, településeit (városok, mezővárosok és falvak), nemzetiségi megoszlását bemutató részfejezetekben is fontos megállapítások találhatók. Nélkülözhetetlenebbek számunkra a foglalkozási struktúrát taglaló alfejezetek, amelyek közt külön tárgyalja a „paraszt" foglalkozásúak hatalmas tömegét.

Schwartner munkájából azonban számunkra az ország termelésével foglalkozó fejezetek a legfontosabbak. „Természeti termelés" címszó alatt előbb az állatállományról ad fajok szerint áttekintést, s a háziállatok sorában külön szól a baromfitenyésztésről, tárgyalja a méhészet, halászat és selyemhernyó-tenyésztés hazai problémáit. Az ásványkincsek bemutatása után kerül csak sorra a növénytermesztés ügye, amit az ország egyik legfontosabb gazdasági ágazatának tekint. Külön tárgyalja az egyes gabonaféléket, megjelöli a búza, rozs, árpa és a zab főbb termesztési körzeteit, megadja a becsléseken nyugvó megyei vagy éppen az országos összhozamokat. A takarmánynövények mellett önálló részt biztosít a kukoricatermesztésnek. A kertészeti és a gyümölcstermesztési kérdések körében kiemelten foglalkozik a magyarországi szőlőtermelés történeti és korabeli viszonyaival. Érthető a megkülönböztetett érdeklődés, hiszen az agrártermelés és az agrárexport egyik igen jelentős ágazata volt ez. Tárgyalja még az erdőgazdálkodás és az ún. kereskedelmi vagy ipari növények kérdéskörét, ezen belül is a dohánytermelésnek szentel nagyobb teret. Végül az ún. „műtermelés" (Kunstprodukte) fogalma alatt foglalkozik a kereskedelem, a gyárak és manufaktúrák, egyszóval az iparosodottság kérdéseivel.

Terjedelmét tekintve a munka második és harmadik fő fejezete együttvéve tesz ki annyit, mint az első. Ám ezek a részek nemcsak kisebb terjedelmüknél, de tárgykörüknél fogva sem tartalmaznak számunkra olyan értékes információkat, mint a kiadvány első fő fejezete. Ezek ugyanis a magyar állam alkotmányával, az államjoggal, a királyság intézményével, a királyi jogokkal, az államhatalom külön-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

böző szervezeteivel és intézményeivel, az egyházak és iskolák helyzetével foglalkoznak.

A pesti egyetem kiváló tanára kétségkívül a legműveltebb és a felvilágosultabb professzorok közé tartozott ugyan, szakmunkáit mégis latin és német nyelven írta. Különböző okoknál fogva nem tudott a felvilágosodás és a romantika eszmeáramlataiból nálunk is kibontakozó nemzeti újjászületés mozgalmához csatlakozni. Ezért, s néhány, a magyar múltat illető kritikai megjegyzése, a romantikus lelkesültség hevületével nem egyező megállapítása, s erőteljes Habsburg-hűsége miatt indultak ellene éles támadások az 1810-es években. Élén írók és történészek álltak, a többi között egyik tanítványa, a romantikus magyar történetírás későbbi nagy egyénisége: Horvát István. A támadások célpontja a „Statisztika" egyik-másik kitétele volt. Schwartner e megtépázások miatt mindinkább kiszorult a korabeli szellemi élet fő sodrából, a legjobbak köréből. Berzsenyi Dániel 1815-ben valósággal lelkesülten írta a mestert támadó Horvátnak: „Örülök, hogy te Schwartner álorcáját letépted".

A megtámadott Schwartner nyelvi okok miatt (anyanyelve német volt) nem tudott, s talán nem is akart védekezni. A korábban számos kitüntetésben és elismerésben részesülő professzor pályafutásának vége felé járva már csupán az egyetemi könyvtár igazgatói székét szerette volna megszerezni. 1818—1822 között helyettes igazgató lett ugyan, az igazgatói posztot azonban, akárcsak a statisztikai tanszéket, nem kapta meg. Helyette a könytár élére 1822 júliusában a magyar történeti források nagy publikálóját, Fejér Györgyöt állította az egyetem.

Közéleti pályafutása sem mondható látványosnak. Fiatalabb korában még tagja volt a legjobbakat összefogó soproni és pesti szellemi köröknek, viselte a dékáni tisztséget s 1804-ben Pest vármegye táblabírái sorába választották.

Ellentmondásos egyéniség volt, a maga mögött hagyott életmű is egyenetlen. Ám az egyetemhez haláláig hű maradt, végrendeletében 1500 forintot hagyott kenyéradójára, hogy a legjobb pályamunkákat a kamatokból jutalmazzák. De igazán hű szülővárosához, Késmárkhoz maradt. Hatalmas, 12 ezer kötetes könyvtárát a késmárki evangélikus líceumra hagyta, mellékelve hozzá 15 000 forintos alapítványi tőkét is. Ugyanennyit hagyott Késmárk városának, hogy a szegény sorsú leányokat a kamatokból kiházasíthassa.

Pesten halt meg 1823. augusztus 15-én, a Kerepesi úti temetőben kísérték utolsó útjára „kiváltképpen háládatos tanítványai". A sírja ma már ismeretlen.

Főbb munkái:

Introductio in artem diplomaticam praecipue hungaricam. Pest, 1790. 403 lap.
Statistik des Königreichs Ungarn. Ein Versuch. Pest, 1798. 606 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Statistik des Königreichs Ungarn. Ein Versuch. (Bővített, javított 2. kiadás.) Pest, 1809—1811. I—II. köt. 445 és 420 lap.
De scultetiis, per Hungariam quandam obviis, commentatus est. Buda, 1815.

Irodalom:

LUKCSICS Pál: Schwartner Márton élete és tudományos jelentősége. Veszprém, 1914. 163 lap.
LAKY Dezső: Schwartner Márton emlékezete. StSz. 1923. 5—6. sz.
VÉRT András: Schwartner Márton. StSz. 1952. 6. sz.
ZOLTÁN József: Magyar könyvtárosok és bibliográfusok. Schwartner Márton. Kö. 1959. 6. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SCHWENSZKY ÁRMIN
(1846—1927)

1846. április 7-én született Bánátkomlóson (Nagykomlós) (Torontál vm., ma: Comlosul-Mare — Jugoszlávia). Családi viszonyairól nem tudunk. Kecskeméten a gimnázium 6 osztályát, majd a pesti Állatgyógyintézetben az állatorvosi tanfolyamot végezte el.

Az oklevél megszerzése után Pesten gyakorló állatorvosként dolgozott. Ezt követően a budapesti Állatorvosi Tanintézetben lett ösztöndíjas gyakornok. 1878-ban tanársegéddé nevezték ki az Állatorvosi Tanitézet belorvostani tanszékére. Ugyanebben az évben Pancsován és Dubovácon marhavész tört ki, ennek elfojtására Schwenszkyt küldte ki a földművelésügyi kormányzat. Irányításával két hónap alatt sikerült megfékezni az ott dúló marhavészt.

1878—1880 között az Állatorvosi Tanintézet belorvostani klinikáján tanársegéd, majd 2 évig a kőbányai sertésveszteglő hivatal vezetője volt. A hivatal feladata a Budapest területére érkező sertések egészségügyi vizsgálata volt. Tulajdonképpen karantént jelentett, ahol megfigyelhették a sertéseket, majd a megfigyelés után és negatív eredmény esetén szállították tovább.

Az Állatorvosi Tanintézethez 1882-ben nevezték ki a patkolástan előadójának, ahol 1915-ig dolgozott. A patkolástan tantárgy 1873-ban kapott külön tanárt Kurtz Ferenc személyében, aki az első állatorvosi végzettségű főtankovács volt.

Schwenszky, aki Kurtz Ferenc helyébe lépett, hozzákezdett egy patkolástani intézet kialakításához. Az ő nevéhez fűződik, hogy a patkolástant önálló tantárgyként tanították. Nádaskay Bélával közösen megírták a „Patkolástani kézikönyv"-et, amely több kiadást megérve, az állatorvosok egyik fontos kézikönyve lett. Az állatorvosképzésben kezdettől fogva fontos szerep jutott a lábvég-betegségek kórtana tanításának. Igazi szakmai igényességgel megírt könyvük bevezetője

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a ló testének és csontvázának leírását tartalmazza. Az első részben a pata szerkezetét tárgyalják részletesen. A második rész foglalkozik a patkolással, s kitér a patkolás történetére is. Ismertetik a patkó készítését, az ahhoz szükséges eszközöket, a patkolás helyes végrehajtását. A harmadik rész ismerteti a pata betegségeit, ezzel összefüggésben a pata gyógykezelését. A szarvasmarha csülkeinek részeit, patkolását, a lábvég bonctanát tárgyalja könyvük negyedik része. A könyvet a megfelelő ábrákkal, rajzokkal illusztrálták, ezzel is segítve a megfelelő munkavégzést.

Oktatói tevékenységével párhuzamosan kapcsolatot tartott külföldi kollégáival, akik között ő maga is elismert szaktekintélynek számított. Gyakorlati megfigyeléseit, tapasztalatait előadásaiban hasznosította. Önálló vizsgálatokat végzett a patkolástan és patabetegségek körében, eredményeiből több dolgozatot publikált itthon és külföldön.

1883-ban a földművelésügyi miniszter állami állatorvosi címet adományozott neki, három évvel később a királyi koronás arany érdemkereszttel tüntette ki.

1914-ig tanította a patkolástan tantárgyat, majd 1915-ben nyugalomba vonult. Ettől kezdve visszavonultan élt. 1927. január 20-án hunyt el Budapesten, 81 éves korában.

Főbb munkája:

Nádaskay Béla—Schwenszky Ármin: Patkolástani kézikönyv. Bp., 1891. 208 lap.

Irodalom:

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SÉBOR JÁNOS
(1890—1965)

1890. december 27-én született Facskó községben (ma: Fačko — Csehszlovákia), erdész család gyermekeként. Zentán (ma: Senta — Jugoszlávia) járt középiskolába, ott is érettségizett 1909-ben. Főiskolai tanulmányait 1909 és 1913 között Selmecbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) a Bányászati és Erdészeti Főiskola Erdőmérnöki Osztályán végezte. A két gyakornoki évet Orsován, majd Lugoson (ma: Orsova, illetve Lugoj — Románia) töltötte erdőrendezési munkakörben. 1915-ben államvizsgázott — kitűnő minősítéssel — és szerzett erdőmérnöki oklevelet, ezután a lugosi Erdőigazgatóságon kapott építésvezetői beosztást. Erdei vasutakat tervezett és épített, majd ezt a munkát folytatta Besztercebányán (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia) a Garam menti erdők területén és 1917-től Bustyaházán (ma: Bustino — Szovjetunió). 1918 márciusában helyezték át Selmecbányára és nevezték ki tanársegédnek a Főiskolára, az Erdészeti Földméréstani tanszékre. A Főiskola áthelyezésekor, 1919-ben Sopronba került. 1922-től ideiglenesen, majd Jankó Sándor halála után, 1923 júliusától, adjunktusi beosztásban, véglegesen megbízták a Földméréstani Tanszék vezetésével. 1926-ban nevezték ki főiskolai rendkívüli tanárrá.

1925 és 1927 között a bécsi műegyetemen a földmérő mérnöki szak előadásait hallgatta, majd 1931-ben államvizsgázott és megszerezte a földmérő mérnöki diplomát is. 1932-ben főiskolai rendes tanárrá nevezték ki, majd 1938-ban megkapta az egyetemi nyilvános rendes tanári címet. Időközben a főiskola a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara lett, melynek 1943—44. évben dékánja, 1944—45-ben prodékánja volt. Ebben a rendkívül nehéz időszakban — a dékán távollétében — felelősségteljes, bátor

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

helytállással látta el feladatát. Vezetésével a kar elkerülte a kitelepítést, könyvtára, felszerelése itthon maradt.

1948-ban ismét dékánja, majd a következő évben prodékánja volt a karnak. 1949-ben tevékeny szerepet vállalt a Földmérőmérnöki Kar megszervezésében, amelynek vezetője volt 1955. szeptember 1-jéig. Az Elnöki Tanács 1951-ben a Magyar Népköztársaság Érdemérem arany fokozatával tüntette ki.

1953-ban jelent meg főműve, az Általános Geodézia első kötete, s még ez évben a Magyar Tudományos Akadémia a „műszaki tudományok kandidátusa" tudományos fokozatot ítélte meg számára. Könyvének második kötete 1955-ben jelent meg, elismerése a Lázár Deák Emlékérem volt, 1959-ben. 1962. december 7-én az akkor avatott Erdészeti és Faipari Egyetem első tanácsülésén avatták tiszteletbeli műszaki doktorrá. 1963-ban megkapta a magyar erdészet legnagyobb szakmai elismerését, a Bedő-díjat.

Sopronban halt meg 1965. február 26-án.

Sébor János elsősorban példamutató oktató és nevelő, kiemelkedő pedagógusegyéniség volt. Felismerte, hitte és vallotta a technikai fejlődés rendkívüli jelentőségét az erdőgazdálkodásban. A fejlődés előfeltételeként a mérnöki alapképzés fontosságát hangsúlyozta, mely képessé tesz a további szaktanulmányok befogadására. A szó szoros értelmében gyakorlati oktató volt, aki a tudományos igényű elméleti előadásai mellett a gyakorlatokon személyesen is oktatta a mérés kisebb-nagyobb mesterségbeli fogásaira, a műszererek kezelésére tanítványait, s egyidejűleg a mérnöki gondolkodás elsajátítására ösztönözte hallgatóit. Oktatási módszerének európai viszonylatban is egyedülálló eredménye volt, hogy tanítványai valamennyi, a gyakorlati életben előforduló geodéziai munkát önállóan tudták végezni. Negyvenkét évig tartó professzori működése alatt több mint kétezer erdő- és földmérő mérnök hallgatta előadásait, vett részt szigorú, de tárgyilagos szemléletű vizsgáztatásain, vallotta és vallja ma is mesterének a mérnöki műszaki munka különböző területein.

Az elsők között ismerte fel a fotogrammetria jelentőségét a földmérésben, s külön tárgyként oktatta, már tanári pályája kezdetén, hazánkban elsőként, ezt a ma már általános mérési módszert.

Korszerű nevelőegyéniség volt. A nagy tapintattal történő ifjúságnevelés szükségességét vallotta. „Úgy nevelni, hogy az ifjúság érezze, hogy segíteni akarásról és kérdéseik megértéséről van szó" — hangoztatta, és ajánlotta a tekintélyelvű nevelés helyett.

Tudományos munkássága, kutató munkája jelentékeny. „Az Erdő"-ben, 1965-ben megjelent nekrológjában találóan jellemezte Káldy József: „Nem volt mutatós tudós, ebben is túl szerény volt, de lankadatlanul és eredményesen dolgozott." Első dolgozata 1929-ben jelent meg, Dr. Ing. Ulbrich társszerzővel, az „Erdészeti Kísérletek" XXXI. kötetében „Kettősen tájékozott sokszögvonalak kiegyenlítése vektor-analitikus számításokkal" címmel, és jelzi az egyik témakört, a vektoriális

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kiegyenlítést, mely később is foglalkoztatta. Alapvető jelentőségű a „Fotogrammetria az Erdőgazdaság szolgálatában" című tanulmánya, amely sorozatban jelent meg az „Erdőgazdasági Szemle" 1930-as évfolyamában.

Az erdészeti földmérésről írott átfogó munkája 1943-ban jelent meg először az Erdészeti Zsebnaptár újra induló sorozatában. Ebben — a mintegy hatvan oldalas, a teljesség igényével jelentkező táblázati rész után — két fejezetben vázlatosan ismertette a használatos eszközöket, valamint a mérési és térképezési módokat.

Az oktatási-nevelési munkáról is írt cikkeket felsőoktatási folyóiratokba („Agrártudományi Felsőoktatás" 1952 február, „Felsőoktatási Szemle" 1952 szeptember).

Fő művében az „Általános Geodézia" két kötetében tudományos munkásságának eredményeit és oktató munkájának több évtizedes tapasztalatait összegezte. E műből újabb évtizedek mérnök ifjúsága tanult eredményesen. Az első kötet minden mérési munka alkalmazott matematikai alapjával, a kiegyenlítő számítás ismertetésével kezdődik. Ez a mérések legvalószínűbb értékének meghatározására szolgáló eljárás. Utána a földmérési eszközök és műszerek részletes ismertetése következik, leírva használatukat, vizsgálatukat és kiigazításuk módját. A második kötet a koordináta rendszerek áttekintése után három fejezetben a gyakorlati méréseket tárgyalja: a vízszintes síkbeli, a vízszintes vetületi és a magassági- vagy szintméréseket. A kötet végén kiemelten, külön rész foglalkozik a fotogrammetria földi és légi eljárásaival.

A fotogrammetria erdészeti alkalmazásával további két dolgozatában is foglalkozott „Az Erdő" 1954-es és az „Acta Technika" 1959-es évfolyamában.

Az életrajzában említett vasútépítő tevékenységén kívül, professzorként sem szakadt el a gyakorlati mérnöki munkától. Több hazai és külföldi felmérési munkában vett részt, például Ausztriában, Törökországban. Számos erdőgazdálkodási egység, erdőbirtok számára készített üzemtervet Pannonhalmán, Szabadszentkirályon, Röjtök, Rábakecöl és más községek határában.

Emberi tartását a szerénység jellemezte. Munkájában fáradhatatlan, kapcsolatai révén segítőkész, emberséges ember volt. Számos közéleti, társadalmi tisztsége közül csak néhányat említünk. 1940—43 között az egyetemi Sportkör tanárelnöke, 1948-ban az Országos Erdészeti Egyesület elnöke volt, a Magyar Tudományos Akadémia geodéziai főbizottságában és az erdészeti bizottságban is tevékenykedett, szolgálva a tudományág fejlődését.

Életműve teljes, befejezett, emléke műveiben és tanítványai munkájában él tovább.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Földmérés. (In: Erdészeti Zsebnaptár. Szerk.: Mihályi Zoltán) Bp., 1943. 126 lap.
Általános geodézia I. Bp., 1953. 392 lap.
Általános geodézia II. Bp., 1955. 447 lap.

Irodalom:

KÁLDY József: Sébor János. Er. 1965. 1. sz.
TÁRCZY-HORNOCH Antal: Sébor János. GK. 1965. 3. sz.
ZILAHI József: Sébor János. (In: „Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián." Szerk.: Hiller István) Sopron, 1983.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SEDLMAYR KURT
(1900—1965)

1900. augusztus 31-én született a Sopron megyei Szarvkőn (ma: Hornstein — Ausztria). Ősei halászok, cukorgyári dolgozók voltak, a múlt század második felétől jelentékeny szerepet vállaltak a hazai cukorrépatermesztés és a cukorgyártás fejlesztésében. Édesapja a bécsi mezőgazdasági főiskolai diploma megszerzése után a Komárom megyei ácsi cukorgyár intézője, később más uradalmak szakmailag közismert vezetője volt. A mezőgazdasági termelés közvetlen irányításától akkor sem vált meg, amikor 1907-ben a bécsi Mezőgazdasági Főiskola tanára, majd rektora lett.

Fia középiskolai tanulmányait a bécsi (döblingi) állami gimnáziumban végezte. A szülői hivatást követve mezőgazdasági pályára készült és ugyancsak a bécsi Mezőgazdasági Főiskolán szerzett diplomát. Doktori disszertációját Erich Tschermak von Seysnegg professzor tanítványaként 1923-ban a magyar búzafajtákról és a búzatermések elemzése témában készítette („Elemente einer exakten Sortenkunde bei Weizen."). Disszertációjával — bár a tudományos körökben akkor nem talált elismerésre — új utat nyitott a búza terméshozamának növelésére irányuló módszertani kutatásokban. A nemesítők korábbi gyakorlatától eltérően, — akik a nagy kalászt hozó tövek továbbszaporításának tulajdonítottak fontos szerepet — Sedlmayr ezt a növényi tőszám növelésével látta elérhetőbbnek.

A doktori fokozat elnyerése után Tschermak professzor asszisztensének hívta tanszékére. Vonzódása a gyakorlati nemesítő munkához azonban arra késztette, hogy hosszabb ideig külföldi és hazai gazdaságokban, kutatóintézetekben szerezzen gyakorlatot. Dániában mezőgazdasági munkásként a belterjes gazdálkodással ismerkedett. Növénynemesítő gyakornok volt a Heil-féle német sörárpa nemesítő

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

üzemben. Dolgozott Bonnban a Német—Magyar Növénynemesítő Társaságnál. Az 1920-as évek közepén a nagycenki cukorgyár felkérésére átvette a Patzenhoffer Rudolf és Konrád vezetése alatt álló nagycenki és büki cukorgyárakhoz tartozó meggyespusztai növénynemesítő üzem szervezését. Az általa berendezett telep irányítását azonban rövidesen átadta Udvaros Károlynak, hogy ismét külföldre utazva elsajátíthassa a hazánkban addig alig ismert cukorrépamag-termesztés, -nemesítés korszerű módszereit. Pályakezdőként sikerült tanulmányoznia a nagyobb német, holland nemesítő telepeket. Eljutott Észak-Amerika, Kanada cukorrépamag-termesztő és -nemesítő farmjaira. Hazatérése után, 1930-ban bérbe vette a csornai premontrei rend sopronhorpácsi birtokát és megalapította a „dr. Sedlmayr Curt Beta Magyar Cukorrépanemesítő Állomás"-t.

Az első években számos nehézséggel kellett megküzdenie. Annak ellenére ugyanis, hogy a köztermesztésben lévő növényekhez hasonlóan a cukorrépa nemesítése a múlt század második felétől Diószegen, Bükön, Lökösházán, Csorváson, Zsibón, Bánkúton és más gazdaságokban nálunk is megkezdődött, továbbá, hogy az Országos Növénytermesztési Kísérleti Állomás 1900—1910 év között összehasonlító kutatásokban bizonyította a hazai fajták kedvező tulajdonságait a külföldi fajtákkal szemben, a szakmai körökben többen — gazdasági megfontolásból — mégsem tartották indokoltnak a cukorrépa hazai nemesítésének kifejlesztését. Féltek, hogy a nemesítés hosszú, költségigényes munkája nem lesz arányban a hazai vetőmagszükséglet kis mennyiségével. Így az 1930-as évekig a nemesítő üzemekben fokozatosan megszűnt a növény nemesítése. A termelők a korábbi időszakhoz hasonlóan a cukorgyárak közvetítésével elsősorban Németországból, Lengyelországból és más nyugati országból származó vetőmagot voltak kénytelenek vásárolni.

Sedlmayr az általa létesített kísérleti állomáson olyan cukorrépa előállítását tűzte ki célul maga elé, amely egyaránt kielégítette a cukorgyárak és a termelők igényeit. Nemesítési eljárásánál a Römer által kidolgozott előírásokat és a Kleinwanzleben-i cukorgyár 100 éves munkájában kifejlesztett eljárásokat alkalmazta. Úgy vélte, hogy „a tömegkiválasztás, a családtenyésztés és az egyedkiválasztás az utódok szigorú bírálatával összekötve biztosítja a nemesítési munkák gyors és biztos haladását". A saját anyagi erővel elindított nemesítő munkáját elsősorban Grábner Emil, az Országos Növénynemesítési Intézet igazgatója, és utódja Villax Ödön segítette. A cukorrépa fajtajelöltek elszaporítására szerződést kötött a nemesítési állomás közelében lévő gazdaságokkal. Hazánkban elsőként kapott állami elismerést 1936-ban két diploid fajtája: a hazai adottságokhoz alkalmazkodó Beta —C—242 és a Beta Y—19 Anticercospora-cukorrépa, amely nemzetközi viszonylatban is az első cercospora ellenállófajta volt. A következő évben nemesített fajtáit 7 hazai cukorgyári gazdaság is beállította kísérleteibe, ahol azok terméshozamukkal és cukortartalmukkal is kitűntek a korábban nemesített fajták közül. Ennek köszönhette, hogy az ácsi és az ercsi cukorgyár 1937-ben elismert fajtáit először

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

adta ki tömegtermelésre a cukorrépatermelő gazdaságok részére. Példája nyomán indult meg Ácson is a hazai cukorrépa-nemesítés.

Sedlmayr munkáját azonban a cukoripar, a mögötte álló érdekeltségek továbbra is erősen veszélyeztették. Az 1930-as évek végén a rekordtermések miatt vetőmagkészletei felhalmozódtak. Külföldön sem tudta értékesíteni, így az általa előállított vetőmagvak ára hirtelen lecsökkent. Mindezek után „emlékirat"-ban szólt a magyar cukorrépa-nemesítés fontosságáról. Kérte az ellenőrzés nélküli répamagkereskedelem azonnali megszüntetését, a saját erőből megindított nemesítés anyagi és erkölcsi támogatását, a felesleges elitvetőmag-behozatal fokozatos megszüntetését, az államilag elismert „Beta" cukorrépafajták hathatós védelmét.

A cukorrépa nemesítésben azonban csak a második világháború után történt változás. 1950-ben Beta Növénynemesítő Üzemét felajánlotta az államnak. Az állami tulajdonba került üzemben irányításával jelentősen kiszélesedett a hazai cukorrépa nemesítési kutatás. Korszerű laboratóriumok, növényházak létesültek, s az ország különböző részein kialakított fióktelepek segítették a Sopronhorpácsi Kísérleti Gazdaság munkáját.

A gazdaságban Csitkovics Antal közvetlen munkatársával több új növény nemesítésével foglalkoztak eredményesen. Az 1940-ben elkezdett munkájukért 1951-ben állami elismerést kapott a Beta 242—53 diploid cukorrépa, majd az 1945-ben elindított nemesítésükért a Beta K—91 cukorrépa-fajtájuk. Ez utóbbi 1951-ben kapta első minősítését, majd 1954-ben államilag törzskönyvezték. A kitűnő adottságú fajta több mint 10 éven át volt a köztermesztésben. Mindkettő a korábbiaknál nagyobb termőképességű volt, és a területegységre a legnagyobb cukorhozamot biztosították. Egyaránt kielégítették a termelők és a feldolgozó cukoripar érdekeit. E kedvező tulajdonságuk mellett cercospóra ellenállóképességükkel nagytömegű takarmányozásra alkalmas levéltömeget is biztosítottak az állattenyésztés számára.

Sedlmayr nevéhez fűződnek a Sopronhorpácson 1946-ban elindított poliploid-nemesítés első eredményei is. Varga Andrással állította elő a Beta poli 1 és a Beta poli 3 cukorrépát. Mindkét fajta 1957-ben előzetesen elismert nemesített fajta lett, és 1965-ig ezt a minősítését meg is tartotta.

Az immár európaszerte elismert neves kutató irányításával az 1954-ben kutatóintézeti rangra emelkedett intézményben a cukorrépa-nemesítésen kívül számos más gazdasági növény nemesítésében is jelentős eredményeket ért el. 1937-ben Varga Andrással tájfajtából nemesítette ki a különösen nagy termést adó Rózsaszínű Beta takarmányrépát, amely első elismerését 1944-ben kapta, és 1951-ben lett államilag törzskönyvezett nemesített fajta. A répaféléken kívül még foglalkozott a búza nemesítésével is. 1946-tól Csitkovics Antallal a Bánkúti 1201 búzafajtából nemesítette a dunántúli csapadékosabb vidékekre alkalmasabb Beta-Bánkúti búzát, amely nagyobb ezer mag súlyával, sötétebb árnyalatú lombozatával tért el a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

B—1201 fajtától. A növény első elismerését 1951-ben kapta, és 1964-ben vonták ki az államilag elismert fajták közül.

1935-ben kezdte meg Sopronhorpácson az őszi árpa nemesítését is Csanád-megyei tájfajtából, egyedkiválasztással. E munkában ugyancsak részt vett Csitkovics Antal. Az általuk előállított Béta-40 fagyálló és bőtermő őszi árpa 1944-ben állami elismerést kapott, 1947-ben törzskönyvezett fajta lett, majd 1951-től Lédeci-Beta néven került a vetésterület jelentős részén köztermesztésbe.

1950-ben kezdett a pótkávé gyártásához szükséges cikórianövény nemesítéséhez Holly Imre közreműködésével, munkájukból 1961-ben Horpácsi cikóriaként államilag elismert nemesített fajta lett.

Ugyancsak kitűnő eredményt ért el a len nemesítésében. 1940-ben a Beta 88 államilag elismert kéthasznú lent Csitkovics Antallal, majd 1942-ben Wein Károllyal hárman kezdték el a Beta 201 olajlen nemesítését. Ez utóbbi 1955-ben lett előzetesen elismert fajta. 1950-től ugyancsak e két munkatársával nemesítette ki az Olajözön olajlent, amely 1959-ben előzetesen elismert, 1963-ban pedig államilag is elismert fajta lett.

Az 1930-as években kezdett foglalkozni a bükkönyfélék nemesítésével. Csitkovics Antallal együttműködve nemesítették ki a Beta 11 és a Beta 14 megtermő típusú tavaszi bükkönyöket. Az előbbi 1957-ben előzetesen elismert fajta lett. 1967-ben a Beta 14 tavaszi bükköny részesült állami elismerésben, míg a fagyálló és bőtermő Beta pannonbükkönyük 1954-ben kapott előzetes elismerést.

Sedlmayr mintegy negyed évszázados munkásságával megalapozta a sopronhorpácsi nemesítő telep hírnevét. Széles körű elméleti tudásával, közel 100 hazai és külföldi szaklapban megjelent tudományos dolgozatával, gyakorlati tevékenységével, kitűnő szervezőkészségével ugyanakkor az 1930-as évektől jelentős szerepe volt a növénynemesítés hazai korszerűsítésében is. Számos újítása, módszere, általa kidolgozott agrotechnikai eljárása terjedt el a gyakorlati növénynemesítésben, a vetőmagszaporításban. Iskolát nyitott a cukorrépa legkorszerűbb nemesítési eljárásainak bevezetésére, alkalmazására. Neki köszönhető, hogy megvalósult a hazai cukorrépa-nemesítésből származó vetőmagellátás.

1949-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1952-ben „A répa stádiumos fejlődése" címmel tartotta akadémiai székfoglalóját. 1954-ben a Magyar Tudományos Akadémia elnökségi tagjai közé, a Német Mezőgazdasági Akadémia pedig tiszteletbeli tagjává választotta.

Tudományos munkásságáért 1950-ben és 1954-ben Kossuth-díjban részesült.

1956-ban családjával áttelepült Ausztriába és továbbra is a cukorrépa nemesítésén munkálkodott. Bécs közelében növénynemesítő intézetet létesített, ahol több, az osztrák területen jól termő cukorrépa-fajtát nemesített ki.

1965 május 1-jén hunyt el Bécsben.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Emlékirat a magyar cukorrépanemesítés fontosságáról. Sopronhorpács, 1937. BETA. 11 lap.
A cukorrépa fajtakérdés megoldása. KK. 1940. 43. sz. 19 lap.
Répa. (Beta vulgaris L.) In: Villax Ödön: Növénynemesítés II. Különleges növénynemesítés, Magyaróvár, 1947. 49 lap.
A répa stádiumos fejlődése. Akadémiai székfoglaló értekezés. MTAAtOK. 1953. 2. sz. 29 lap.
A búza terméselemzése. MTAAtOK. 1954. 3. sz. 27 lap.
A poliploidia szerepe a növénynemesítésben. MTAAtOK. 1956. 9. sz. 16 lap.
Aktuelle Probleme der Zuckerrübenzüchtung. Sitzungsberichte der DAL zu Berlin. 1956. 5. sz. 18 lap.

Irodalom:

CSITKOVICS Antal — MAGASSY Lajos: Cukorrépanemesítésünk eddigi eredményei és további lehetőségei. Sopronhorpács. NnNtKIK. 1961.
— —: A cukorrépa termesztése. (Szerk. Shmilliár Manó.) Bp., 1965.
György MÁNDY: Kurt Sedlmayr. 1900—1965. AASH. 1966. 15. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SEMSEY (BURGHOFFER) GÉZA
(1894—1947)

1894. május 22-én született Versecen (Temes vm., ma: Vršac — Jugoszlávia). Családi körülményeiről nem tudunk. Középiskoláit Gyöngyösön végezte, utána az Állatorvosi Főiskola hallgatója lett 1913-ban. Az első világháború alatt katonai szolgálatot teljesített, így a főiskolát csak a világháború befejezése után folytatta. 1921-ben szerzett állatorvosi oklevelet. Az oklevél megszerzése után Farkas Géza mellett az élettan és szövettan tanszéken egy évig tanársegédként dolgozott. Az itt szerzett ismereteit felhasználva vált a későbbiek során a húshigiénia kiváló specialistájává. Cikkeit, tanulmányait a harmincas évek közepéig Burghoffer, ettől kezdve Semsey néven írta.

1922-től a székesfővárosi közvágóhídon dolgozott, Breuer Albert mellett, a vele való közös munka szintén meghatározta további szakmai fejlődését. Breuert 1901-ben, mint vágóhidi állatorvost megbízták az Állattorvosi Főiskolán a hússzemle gyakorlati oktatásával. Addig ezt a tantárgyat a járványtan tanárai — Zlamál Vilmos, Azary Ákos, Hutyra Ferenc — melléktárgyként oktatták. Semsey 1923-ban állatorvosdoktor lett, majd a későbbiekben a tiszti állatorvosi vizsgát is letette. 1929-ben az Állatorvosi Főiskola tanári karának javaslatára Semsey lett a húshigiénia előadója, Breuer utóda. Nagy figyelmet szentelt a húsvizsgálat tökéletesítését célzó bakteriológiai vizsgálatoknak. Ezek gyakorlati hasznosításának érdekében berendezte a budapesti közvágóhídon az első húsvizsgálati laboratóriumot, és húsvizsgáló állomást hozott létre. Ugyancsak ő szervezte meg a székesfővárosi baromfivizsgálatot is. Főiskolai előadóként is az volt a célja, hogy a húshigiénia képzését a rendelkezésére álló eszközökkel biztosítsa. Előadásain mindig gazdag vágóhidi anyagot mutatott be,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ezzel támasztotta alá elméleti megállapításait. Munkájában segítette őt Kazár Gyula, aki a közvágóhidak és állatvásárok igazgatója volt.

1930-ban főállatorvos, majd három év múlva a Főiskolán magántanár lett. 1934-ben az állatvásárok és a közvágóhidak helyettes vezetőjévé nevezték ki.

1937-től az Egyetemen a tejhigiénia előadásával is megbízták. Ebben a munkakörében Fettick Ottót követte, aki 1905-ben szervezte meg a tejhigiéniai laboratóriumot és ettől az időtől kezdve oktatta is ezt a tantárgyat. Semsey érdeme, hogy a tej- és sajtvizsgálatot mikrobiológiai módszerekben és a tejipari ellenőrzések terén fejlesztette.

1941-ben egyetemi ny. rk. tanár, 1942-ben állatorvos-főtanácsos lett. Az állatorvosi tiszti vizsgabizottságnak 1921-től, az Országos Állategészségügyi Tanácsnak 1932-től rendkívüli tagja volt. A háború után nagy változás következett be Semsey életében: megválva fővárosi vezetői állásától, az állatorvosi karon is befejezte előadásait. Békéscsabára került, ahol a Szérumtermelő Intézetben dolgozott haláláig.

Jelentős irodalmi munkássága is. Cikkei a „Gyógyászat"-ban, az „Állatorvosi Lapok"-ban, a „Magyar Húsiparosok Lapjá"-ban jelentek meg. Témakörük elsősorban a gümőkóros szarvasmarhák húsának elbírálására, a baromfiak húsvizsgálatára, a baromfi és vadhús árusítására terjedt ki.

Az Egyetemen elhangzott előadásait diákjai jegyezték le és így jelent meg 1936-ban „Húshygiene", 1937-ben „Tejhygiene" című kötet. Az elsőben áttekintette a húsvizsgálat célját, aminek szerinte elsősorban közegészségügyi, közgazdasági, állategészségügyi célokat kell szolgálnia. Kitért a vágóhidak elhelyezésére, építésére, berendezésére, üzemeltetésére. Igen nagy jelentőséget tulajdonított a húsvizsgálók képzésének, feladataik pontos meghatározásának. A húsvizsgálat kiterjedhet az élő állat húsvizsgálatára, levágott állatok, továbbá piaci, üzleti húsvizsgálatra. Előadásaiban külön szólt a bakteriológiai húsvizsgálatról, a húsmérgezésről, a hús konzerválásáról, valamint a különböző állatbetegségekről, amelyek felismerése szintén a jól képzett húsvizsgálók feladata.

A „Tejhygiene" című jegyzetében arról írt, hogy a legfontosabb feladat a hamisítások megakadályozása és a higiénikusan termelt tej előállítása. Ehhez elengedhetetlenül szükségesek a megfelelő istállók, a korszerű szűrők, kannák alkalmazása, illetőleg a megfelelő hűtés. Külön foglalkozott a csírátlanítás különböző módjaival: a forralással, sterilizálással, pasztőrözéssel. Az ehhez szükséges eszközöket, gépeket is felsorolta. Kitért a tej piaci vizsgálatára, ahol is a próbát tartotta elengedhetetlennek. Foglalkozott a tejszín, vaj vizsgálatával is.

1940-ben a soproni nyári egyetemen a „Közvágóhidak jelentősége" címmel tartott előadást. Beszélt arról, hogy a közvágóhidakon sikerült megvalósítani a következetes húsvizsgálatot, kideríteni a betegségeket és így lehetővé tenni a megakadályozásukat. Mindezt szembeállította a házivágással, ahol hiányoznak az olyan feltételek, mint az állandó ellenőrzés, tisztaság, víz, hűtők, jobb felszerelések.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ezek csak a vágóhidakon vannak biztosítva.

Szintén 1940-ben jelent meg a „Piaci és laboratóriumi húsvizsgálat" című könyve, amely az előbb említett témakörökkel foglalkozik.

Semsey (Burghoffer) Géza, aki több mint két évtizeden keresztül dolgozott a Közvágóhídon, 1929—46 között a húshigiéniai, tejhigiéniai vágóhidi technika előadója volt az Egyetemen, 1947. október 1-jén hunyt el Budapesten. 1975-ben Breuer—Semsey Napokat rendeztek Zalaegerszegen, ahol az élelmiszerhigiénia kitűnő specialistájára emlékeztek.

Főbb munkái:

Húshygiene. Bp., 1936. 155 lap.
Tejhygiene. Bp., 1937. 80 lap.
Közvágóhidak jelentősége (Mezőgazdasági és Állatorvosi előadások a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1940. évi soproni nyári egyetemi tanfolyamán.) Bp., 1941. 328—331. lap.
Adatok a gümőkóros szarvasmarhák húsának elbírálásához. (László Sámuel közreműködésével.) ÁoL. 1938. 8—9. sz. 1—19. lap.

Irodalom:

KOVÁCS Gyula—FEHÉR Görgy: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.
Breuer—Semsey Napok Zalaegerszegen. MÁL. 1975. 12. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SERBÁN (SIERBAN) JÁNOS
(1858—1922)

1858-ban a Torontál megyei Bánátkomlóson (később Nagykomlós, ma: Comloşu—Mare, Románia) született. Édesapja gazdálkodó volt, eleinte az ő gazdaságában tevékenykedett. Széles látókörét valószínűleg a szülői ház kezdte kialakítani. Középiskoláit Budapesten, a gazdasági akadémiát Magyaróvárott végezte. Rövid ideig otthon gazdálkodott, majd hamarosan gróf Csekonits Endre zsombolyai uradalmában kezdte meg működését, ahol egészen fiatalon tiszttartó lett.

Már kezdetben az intenzív állattenyésztés kérdései érdekelték. A zsombolyai uradalomban kezdte el a takarmányok konzerválását. Kidolgozott módszere „zsombolyázás" néven vált ismertté Magyarországon és külföldön is. Módszerét írásban is közzétette. A Magyar Tudományos Akadémia az alkalmazásért és irodalom útján való terjesztéséért a Forster-féle pályadíjat és díszérmét neki ítélte. (Marczibányi-díj)

1894-ben mint állattenyésztési felügyelő lépett állami szolgálatba a Földművelésügyi Minisztériumban. 1898-ban országos tejgazdasági felügyelő lett. Ebben az időben többször járt külföldön és tanulmányozta a tejgazdálkodással kapcsolatos kérdéseket. E státusában nagy sikerrel szervezte meg a tejszövetkezetek egész hálózatát mintegy 500 helységben és megalapította a temesvári, szabadkai, dombóvári, veszprémi vajtermelő központokat. Eredményeiért a Ferenc József-rend lovagkeresztjét adományozták neki.

1904-ben királyi jószágigazgatóvá nevezték ki. Az Élelmiszerszállító Részvénytársasággal együtt a budapesti hűtő- és fagyasztóházat hozták létre. Mint királyi jószágigazgató egy ideig a kincstári és telepítési osztályt vezette. Később a mezőrendőri és munkásügyek főosztályának vezetője lett. Tevékenyen részt vett a XIX.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

század végén s a XX. század első évtizedében rendezett országos gazdagyűléseken, kongresszuson, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, azaz az OMGE gyűlésein. Az OMGE igazgató-választmányának tagja és tejgazdasági bizottságának elnöke is volt.

Minisztériumi tevékenysége alatt számos tanulmányt, szakcikket írt.

1910-től gazdasági főfelügyelőnek nevezték ki, ez időben szervezte a gazdasági felügyelőségeket és 80 fővel emelte a létszámot e szervezetben. A svájci és más külföldi szarvasmarha fajták behozatalát és országos elosztását kellett intéznie a tejelést ellenőrző egyesületek létesítésével egyidejűleg. Előkészítette a balkáni államok felé a tenyészállat exportot, de ennek végrehajtását a világháború kitörése megakadályozta. Irányította az országos tenyészállat-vásártelep építését, s a beszüntetett kőbányai sertésszállások helyett a nagytétényi hizlalótelep építtetését.

E rendkívül hatékony, kiteljesülő pálya íve a világháború idején mellékvágányokra terelődött. Ghillány miniszter megbízta a hadsereg élelmezésének intézésével. Eleinte szabad kézből vásárolta meg a hadsereg számára szükséges élelmiszereket. A később létrehozott országos gazdasági bizottság tagjaként is részt vett a rekvirálások szervezésében, a népélelmezést és a hadsereg ellátását szolgáló rendeletek szerkesztésében. A román betörés alkalmával hadi állatátvételi bizottságot szervezett. Tevékenységéért 1916-ban a Lipót-renddel, 1917-ben a Ferenc József rend középkeresztjével és csillagrendjével tüntették ki.

1917-ben nyugdíjaztatását kérte, de továbbra is tevékenykedett. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja maradt és részt vett Károlyi Mihály debrői, Almásy Dénes sarkadi hitbizományi uradalmainak bérletében. E két birtokon mintagazdaságot akartak létrehozni, de a háború s a háborút követő események késleltették ezt a tervet.

1922. június 15-én halt meg Budapesten.

Serbán János tevékenysége a magyar mezőgazdaság nagy korszakváltásának idejére esett, amikor a búza iránti kereslet nagy mértékben csökkent. Az egyoldalú gabonatermesztésre fordított földek tápanyagereje kimerülőben volt. Szükségessé vált a vetésszerkezet átalakítása megfelelő vetésforgóval, takarmányok termelésének beiktatásával. Ezzel egyidejűleg megfelelő mennyiségű állatállomány kellett a takarmányok feletetéséhez és ugyanakkor elegendő trágyamennyiség előállításához. A városok megnövekedett lakossága a hús- és tejellátás mennyiségének és minőségének ugrásszerű emelését kívánta — egyszóval korszerű állattenyésztés, mindenekelőtt szarvasmarhatenyésztés vált szükségessé. Mindezeknek ismeretében fejtette ki sokoldalú munkásságát Serbán János.

Az 1870-es években egyes nagybirtokokon olyan tejgazdaságok létesültek, ahol vaj- és sajtgyártással is foglalkoztak már, az elsők között gróf Festetics György keszthelyi, majd gróf Csekonics Endre zsombolyai uradalmaiban. Serbán János ez utóbbiban ismerhette meg az intenzív állattenyésztés, tejgazdaság kérdéseit.

Mint életrajzából kiderült, újító gazdaként kezdte pályáját és a változások

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szükségességét felismerve és megfelelő pozíciókba jutva, arra törekedett, hogy az ország mezőgazdaságában megvalósuljanak azok a reformok, amelyek a kibontakozást elősegítik. A paraszti gazdálkodás válságára külön figyelmet fordított. Saját eredményeit, külföldi tapasztalatait és a hazánkban elért gazdálkodási, kutatási eredményeket cikkekben, könyvekben foglalta össze. Nagy hatással tanára, Cserháti Sándor volt rá, az ő biztatására már egészen korán kezdett cikkezni a „Mezőgazdasági Szemlé"-ben, később a „Köztelek"-ben és a „Tejgazdasági Lapok"-ban. A legutóbbinak rövid ideig szerkesztője is volt.

Írt a kendertermesztésről és feldolgozásról is. Tanulmányaiban arról írt, hogy nem külön e célra fenntartott kenderföldön érdemes vetni a kendert, hanem a búza előveteményeként, kalászosok után kell beilleszteni a vetésforgóba. Kifizetődőbbnek tartotta az olasz kender vetését, mivel sokkal magasabb, mint a közönséges kender. Helytelenítette azt a hagyományos paraszti eljárást, hogy a kendert piszkos tókába áztatják, sőt a kévéket még sárral is rögzítik a vízben, mert ez rontja a rost minőségét. Többféle fából vagy cementből készíthető áztató medence rajzát közölte és leírta használatukat. A kettősnyelvű bácskai törőt és a hármasnyelvű tilót ajánlotta a rostok burkának törésére, a rostok tisztítására és puhítására. Számszerű adatokkal bizonyította, mennyivel jobb áron keltek el a jól osztályozott kendermarkok, mint a kevésbé igényesen előkészítettek.

Legtöbb dolgozata és könyve a marhatenyésztés, takarmányozás, a tejgazdaság és a tejszövetkezetek témájával foglalkozik. „A szarvasmarha tenyésztése és hasznosítása, különös tekintettel a tejgazdaságra" c. kétkötetes könyve magyarul és németül is megjelent, több kiadást megért. Ebben a korszerű marhatenyésztés előnyeit a következőkben foglalta össze: 1. biztosítja a gazdaság számára az igaállatot, 2. az állatokkal feletethető a termelt takarmány, 3. kellő mennyiségű trágyát nyerhetnek a gazdák, 4. az állati termékek (hús, tej) felhasználhatók a táplálkozásban 5. s a fölösleges értékesíthető. A kor színvonalán álló, európai tapasztalatait is magában foglaló kötetnek különösen a tejgazdasági része hozott sok újat. Külön fejezetet szentelt a tejkezelésnek, fölözésnek, a vaj és más termékek készítésének és értékesítésükkel kapcsolatos követelményeknek. Részletezi a tejszövetkezetek jelentőségét, közli alapszabályukat és üzletrend-mintát állít össze falusi tejszövetkezetek részére. A fajtaváltás kérdésében konzervatívabb beállítottságú, nem a mindenáron való fajtacsere híve, méltatja a magyarmarha előnyeit, s részletezi a szarvasmarha sokoldalú hasznosításának lehetőségeit.

Öt év múlva — az OMGE kiadványaként — Koerfer Istvánnal két ízben is adtak ki könyvet a tejgazdasági kérdésekről tejszövetkezetek számára. Ugyanezt a témát tankönyv formájában is feldolgozták tejgazdasági szakiskolák és felsőbb szakoktatási intézmények hallgatói számára.

A világháború után Serbán János még elkészítette a mezőgazdasági szövetkezetek történetéről szóló összefoglalóját, s tette ezt azért is, mert a szövetkezetek

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

működését, továbbfejlesztését újra időszerűnek tartotta. Könyve halála évében jelent csak meg.

Serbán János a szarvasmarha-tenyésztés és tejgazdaság területén — több más híres kortársához mérve — nem tartozott a nagy újítók, felfedezők sorába. A zsombolyai uradalomban töltött idő alatt a takarmánytartósítás egyik ma is számon tartott módszerének alkalmazása és népszerűsítése tette híressé. Az akkor nagyon is korszerűnek számító uradalomban nagyszerűen megállta a helyét. Ezért is hívták meg a minisztériumba, ahol egyre feljebb haladt a ranglistán. Nagyszerű szervezőképességével, fölényes szaktudásával sokat tett a szarvasmarha-tenyésztés, a fajtaváltás, korszerű takarmányozás, paraszti tejgazdaságok kialakítása, falusi tejszövetkezetek létrehozása és az értékesítésének megoldása terén.

Európai kitekintésű szakismereteit számos cikkben és néhány könyvben tette közzé. Könnyed, olvasmányos, laikusok számára is érthető stílusban megírt műveit a szakemberek mellett nagyobbrészt az újdonságok iránt érdeklődő parasztgazdáknak, különösképpen is az általa oly jól ismert alföldieknek írta.

Főbb munkái:

A kendertermelés és áztatásról Bp. 1895. 20. lap
A kendertermelés és áztatás Bp. 1900. 74. lap.
A szarvasmarha tenyésztése és hasznosítása különös tekintettel a tejgazdaságra. Bp. 1900. I. 1907. II. lap.
Die Hornviehzucht und deren Nutzbarmachung mit besonderen Rücksicht auf die Milchwirtschaft. Bp. é. n. I. 80. lap. II. 77. lap.
Magyar Mezőgazdák szövetkezete 1891—1921. Bp. 1922. 89 lap.
Sierban János — dr. Koerfer István: Gyakorlati tejgazdaság. Kézikönyv kisgazdák és tejszövetkezetek számára. Bp. 1907. 174 lap.

Irodalom:

JESZENSZKI Pál: Serbán János miniszteri tanácsos Kt. 1910. okt. 22. 2568. lap.
VÖRÖS Sándor: Serbán János. MgSz. 1912. 213—215. lap

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SEYDERHELM ERNŐ
(1829—1908)

Ernst Seyderhelm a szászországi Freibergben született 1829. május 3-án, híres kertész családban. Apja elismert mű- és kereskedelmi kertész volt. Feltételezhető, hogy a hamburgi udvari szállító kertész Seyderhelm testvérek a rokonsági körbe tartoztak. Tanulmányait a lipcsei növénykertben végezte. 1848-ban Winterfeld altábornagy schönborni birtokán lett főkertész.

A következő évtől Magyarországon folytatta pályáját, 1849-ben Nostitz gróf kérésére Aradra jött. Az aradi években számos megrendelésnek is eleget tett. A vasút részére parkosítást végzett, mintegy kétszáz kisebb-nagyobb magánkertet létesített, megtervezte Bohus báró kertjét Világoson, August báró kertjét Szekszárdon és Szombathely város kertjeit.

1856-ban Pesre költözött. Virágüzletet nyitott a József téren (József nádor tér) és Podmaniczky Frigyes bárótól kereskedelmi kertészet céljára bérbe vette a Szondy utca és a Podmaniczky utca (ma Rudas László utca) közötti földterületet. Tevékenységéről képet alkothatunk 1895-ben kiadott első árjegyzéke alapján. Zöldség-, fűszer- és dísznövények magvait, dísznövény hagymákat és gumókat, dáliát, rózsát, szegfűt, gyümölcsfélék csemetéit kínálta és vállalkozott virágcsokrok, koszorúk, alkalmi díszítések elkészítésére.

Az Európában általánossá vált kertészeti kiállítások mintájára az ő kezdeményezésére rendezték meg a dísznövények első hazai seregszemlélét 1858-ban Pesten, a Dunapart Lánchídtól délre eső részén (a régi Hungária szálló helyén). A kiállítást Ferenc József is megtekintette. Seyderhelm ekkor tevékenysége elismeréseként koronás arany érdemkeresztet kapott.

A kiállítások mellett az egyesületeknek is fontos szerepük volt a kertészet fejlesz-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tésében. Seyderhelm Ernő javaslatára alakult meg 1866-ban a Kertészeti Társulat, melynek öt éven át elnöke volt.

Ferenc József megkoronázásakor, 1867-ben díszítési feladatokkal bízták meg. A koronázó dombot (a Magyar Tudományos Akadémia épülete előtt), a királyi palotát, a Fürdő utcát (ma József Attila utca), a Lánchidat és a díszhajókat ékesítette fel nagy sikerrel. Az udvar a császári és királyi udvari műkertész cím adományozásával fejezte ki megelégedését. Ettől kezdve éveken át Seyderhelm díszítette a királyi palotát és az udvari bálokat.

A hatvanas években kertészetét a Garay térre, majd másfél évtizeddel később a Hajcsár útra (ma Nagy Lajos király útja) költöztette. Hajcsár úti 35 kat. holdas kertészete egynegyed részén dísznövényeket termesztett, szabadföldön és néhány nagy üvegházban, a többi területen faiskolát tartott fenn. Üzeme a maga idejében a főváros egyik legjobb kereskedelmi kertészete volt. A kertészetében nevelt Cycasokkal, pálmákkal, fenyőkkel, Azaleákkal és más növényekkel Seyderhelm a hazai és külföldi kiállításokon a legmagasabb elismeréseket vívta ki. Összesen több mint hatvan kitüntetést, érmet és oklevelet nyert el.

1885-ben megalakult az Országos Magyar Kertészeti Egyesület, melynek Seyderhelm Ernő alapító és aktív választmányi tagja volt. Az OMKE munkájában hét gyermeke közül Brunó fia is részt vett, a Tájkertészeti Szakosztály elnöke volt.

1896-ban az ezredéves kiállításon „jó ízlés- és nagybani termeléséért" millenniumi nagyérmet nyert. Az Iparcsarnok előtt virágokkal beültetett díszes terület (parter) általa elkészített részéről Ilseman Keresztély, Budapest főkertésze elismerően nyilatkozott. Az 1893-as évben a Chicagoi Világkiállításon rózsáival bronzérmet nyert. Az 1900-as Párizsi Világkiállításon zsűritag volt és versenyen kívül kiállított növényeivel kiválóan szerepelt. (A hivatkozott irodalom szerint Nagydíjat (Grand prix) kapott, de ezt nem erősítette meg a kiállításon kitüntetett magyar kertészek névsora [„Kertészeti Lapok". 1900. 9. f., 279. lap]). A párizsi siker megkoronázta pályafutását és meghozta a magyar kormány elismerését is: megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.

Említésre méltó még az 1902-es budapesti nemzetközi kertészeti kiállításon való szereplése.

1905 májusában, 76. születésnapján az Országos Magyar Kertészeti Egyesület ünnepséget rendezett és számos elismert kertész aláírásával díszalbumot nyújtottak át neki. Kertésztársadalmi aktivitása mellett a pesti német evangélikus gyülekezet presbitere volt.

Az „örökké vidám arczú öreg úr" 1908. február 2-án, Budapesten halt meg.

Seyderhelm Ernő a 19. század második felében a magyarországi kereskedelmi dísznövénytermesztés kifejlesztésére külföldről érkező szakemberek egyik kiemelkedő képviselője. Magasfokú szaktudásával, „kiváló műízlésével" és a kertésztársadalmat összefogó szervező tevékenységével igen sokat tett dísznövénytermesztésünk magasabb fokra emeléséért.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

— —: A hetvenöt éves Seyderhelm. KL. 1904. 5. f.
— —: Seyderhelm Ernő (1829—1908) K. 1908. 4. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

'SIGMOND ELEK
(1873—1939)

1873. február 26-án született Kolozsváron (ma: Cluj-Napoca — Románia). Édesapjának szesz- és sörgyára, saját tulajdonú bányája volt. Fogékonysága az élelmiszerkérdések és a geológia iránt kora ifjúságában a szülői háznál kialakult. A gimnáziumi érettségi után 1895-ben a budapesti Műegyetemen szerzett vegyészmérnöki oklevelet. Ezt követően átvette a családi szeszgyár műszaki irányítását Kolozsváron. 1897-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen „Adatok a keményítő és a származékai elméletéhez a diasztatikus megbontás alapján" című értekezésével nyert doktori fokozatot.

Rövid ideig a nagybányai Vegykémlő Hivatal laboratóriumában dolgozott. Innen hívta el Cserháti Sándor a magyaróvári Növénytermelési Kísérleti Állomás kémiai laboratóriumának megszervezésére és vezetésére. Hat évig dolgozott Cserháti professzor mellett. Ez időszak alatt vizsgálta a kukorica és a dohány tápanyagfelvételének alakulását és meghatározta a két növény tápanyagigényét fejlődésük különböző szakaszaiban. Ugyancsak kutatta a Békéscsaba környéki szikes talajok tulajdonságait, az öntözés hatását a talajok szerkezetére. 1905-ben meghívást kapott a budapesti Műegyetem Vegyészmérnöki Karától, hogy egyetemi szinten szervezze meg és vezesse a műegyetemi hallgatók agrokémiai oktatását, az új tanszék munkáját.

'Sigmond ezt megelőzően két évig a nyugat-európai és az Egyesült Államokban lévő oktatási és kutatási intézmények munkáját, a kutatás feltételeit tanulmányozta. 1909-ben alakította meg a Műegyetemen a Mezőgazdasági—Kémiai Technológiai Tanszéket, amely 1939-ben bekövetkezett haláláig a hazai talajtannal és a mezőgazdasági kémiával foglalkozók szellemi központja volt.

A folyamatosan kísérletező tudós már Cserháti professzor mellett kezdett foglal-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kozni a talaj, a növény és a trágyák kölcsönhatásának vizsgálatával. E munkája során hamarosan új eljárást dolgozott ki a talajból felvehető foszfor meghatározására, amelyhez korábban Schlösing francia talajtani kutató eljárását alkalmazták. Új módszeréről a tudományos szaklapokban 1900-ban adott számot. Ezt követően „Schlösing-'Sigmond-féle új foszformeghatározási módszerét" külföldön is átvették, sőt Franciaországban kisebb módosításokkal közel ötven esztendeig ezzel dolgoztak.

A szikes talajok tanulmányozását, amelyet ugyancsak Magyaróváron kezdett el, kiterjesztette az elszikesedés folyamatainak vizsgálatára, a különböző jellegű hazai szikesek vegyi szerkezetének, fizikai tulajdonságainak megismerésére is. Tudományos munkásságának egyik legnagyobb eredményét ez irányú kutatásaival érte el. Kísérleteiről számos tanulmány látott napvilágot, „A hazai szikesek és megjavításuk módja" című könyvét pedig Kaliforniában a Berkeley egyetem is kiadta. (1927.)

1926-ban egyetemi munkáján kívül megbízták az Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás vezetésével. E tisztségében Herke Sándorral, Arany Sándorral és di'Gléria Jánossal teremtette meg a hazai szikesek javításának tudományos alapjait. Ezt követően bontakozott ki 1928-ban az államilag szervezett szikjavító mozgalom, amelynek eredményeként az Alföldön az 1930-as években mintegy 9000 hektár terméketlen szikes talajt alakítottak termővé.

Fiatal vegyészként kezdett foglalkozni a talajosztályozás és a talajtérképezés kérdéseivel is. Talajosztályozási felfogásának kialakítását jelentősen befolyásolta Dokucsájevnek és Koszticsevnek, a klasszikus orosz talajtani iskola két megteremtőjének a talajok keletkezéséről alkotott elmélete. 1932-ben készült el talajosztályozási rendszere, amelyet még abban az évben az akadémiai székfoglaló beszédében, majd az 1934-ben megjelent „Általános talajtan" című könyvében ismertetett. Az új osztályozási rendszer, amely elsőként készült a genetikai elvek figyelembevételével, a föld valamennyi talajféleségét magába foglalta. Tudományos értékét növelte, hogy korábban egyetlen osztályozási rendszert sem dolgoztak ki hasonló részletességgel. Így több nyelvre lefordított műve ma is a talajkutatással foglalkozók alapvető szakkönyve.

Közel négy évtizeden keresztül, kisebb megszakításokkal, kutatta a szerves- és a műtrágyák hatékonyságát. Az Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás igazgatójaként országos kiterjedésű átfogó talajvizsgálatokat indított el, amelyekhez a vegykísérleti állomások mellett talajtani laboratóriumokat létesített az ország nyolc különböző területén. Neki köszönhető, hogy az 1930-as években a kémiai intézet irányításával szabadföldi kísérletekben vizsgálták a műtrágyaadagolás hatékonyságát. 1932—1934 év között pedig az ország 300 különböző területén 11 növény bevonásával tanulmányozták a pétisó, a szuperfoszfát és a kálisó hatását a növényfajok fejlődésére. Közreműködésével így valósult meg hazánkban a talajvizsgálatokkal összekapcsolt nagyszabású műtrágyázási kísérlet.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

'Sigmond professzor kitűnő pedagógiai érzékkel foglalkozott az egyetem hallgatóival is. 1908-tól kötelező tárgyként oktatta a mezőgazdasági kémiát, míg a talajtani és agrokémiai előadásai fakultatívak voltak.

A Műegyetemen 1920-ban az ő közbenjárására létesítettek élelmiszerkémiai tanszéket, amelynek működését az élelmiszeripar addig hiába sürgette. Négy évtizedes pedagógiai munkássága során számos tanítványa folytatta munkásságát. Közülük többen váltak a talajtani, az agrokémiai és az élelmiszerkémiai tudomány nemzetközileg elismert tudósává.

Egyetemi működése alatt háromszor választották a Kar dékánjává. A Magyar Tudományos Akadémia 1915-ben levelező, 1925-ben rendes tagjává választotta. Oktató és tudományos munkája mellett jelentős szerepet vállalt több hazai és külföldi tudományos szervezet működésében. Elnöke volt az Állandó Központi Talajjavító Bizottságnak, az Országos Felsőoktatási Tanács Természeti és Műszaki Szakosztályának, a Magyar Természettudományi Társulat Mezőgazdasági Szakosztályának. Alelnöke a Magyar Mérnök- és Építész Egyletnek és tiszteletbeli tagja a Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetségének. Évtizedekig volt a „Köztelek" rovatvezetője, tagja a „Soil Science" tudományos talajtani folyóirat (USA) szerkesztőbizottságának.

A II. Nemzetközi Agrogeológiai Konferencián megbízták a Nemzetközi Talajvizsgáló Bizottság megszervezésével és elnöki teendőinek ellátásával. A bizottság a nemzetek közötti egységes kémiai talajvizsgáló eljárások kidolgozását kapta feladatul. Amikor ez a bizottság 1924-ben Rómában Nemzetközi Talajtani Társasággá alakult, 'Sigmond professzort a II. Kémiai Bizottság és az Alkálitalaj Albizottság elnökévé választották. 1935-ben Oxfordban a negyedik nemzetközi talajtani kongresszuson a társaság tiszteletbeli tagja lett, míg a Kémiai Bizottság, amelynek megalakulása óta elnöke volt, tiszteletbeli elnökévé választotta. Tudományos munkásságának elismeréséül a Finn Mezőgazdasági Tudományos Társaság ugyancsak levelező, majd tisztelebeli tagjává választotta.

25 éves egyetemi tanári jubileuma alkalmából a Természettudományi Társulat Mezőgazdasági Szakosztálya jubileumi ülésén méltatta munkásságát. A világ tizenkét neves talajtani tudósa pedig tiszteletére legújabb tudományos munkáját adta közre, amelyek a „Mezőgazdasági Kutatások" 1933. évi külön számában láttak napvilágot.

Szakmai nagyságát mintegy 350 tanulmánya is fémjelzi, közülük 250-ben önálló kutatásairól adott számot. A hazai szaklapokon kívül állandó munkatársa az „International Mitteilungen für Bodenkunde" című folyóiratnak is. Munkássága követendő példakép a talajtan, a mezőgazdasági kémia kutatását, oktatását hivatásuknak tekintők számára.

1939. szeptember 30-án hunyt el Budapesten.

Tiszteletére a Magyar Élelmezésipari Tudományos Egyesület 1956-ban évenként

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kiosztásra kerülő 'Sigmond Elek emlékérmet alapított. Születésének 100-ik évfordulójára pedig az MTA Talajtani és Agrokémiai Intézete szervezett jubileumi emlékülést.

Főbb munkái:

Mezőgazdasági chemia. Bp., 1904. 292 lap.
A mezőgazdasági növények legfontosabb tápláló anyagai. Bp,, 1910. TK. 36 lap.
A talajvizsgálat mechanikai és fizikai módszerei. Bp., 1916. 61 lap.
A hazai szikesek és megjavítási módjuk. Bp., 1923. 303 lap.
Hungarian Alkali Soils and Methods of their Reclamation. Berkeley, 1927. 156 lap.
A mezőgazdasági növények termelési tényezői. Bp., 1930. 187 lap.
Általános talajtan. Bp., 1934. 696 lap. angolul; The Principles of Soil Science. London, 1938.

Irodalom:

GRENCZER Béla: Dr. 'Sigmond Elek — mint a magyar mezőgazdasági kémia művelőjének és terjesztőjének — 25 éves műegyetemi tanári jubileuma. KK. 1934.
MADOS László: 'Sigmond Elek dr. KK. 1939. 42. sz.
DOBY Géza: 'Sigmond Elek. MGSZ. 1939. december
DI GLÉRIA János: Megemlékezés 'Sigmond Elek munkásságáról halálának 20. évfordulóján. MK. 1959. 11. sz.
HARGITAI László: Dr. 'Sigmond Elek, 1873—1939. Az Agrártudományi Egyetem Központi Könytárának Kiadványa. Bp., 1963. 13. sz.
KRÁMER Mihály: 'Sigmond Elek agrokémiai munkássága. AT. 1963. 2. sz.
— —: dr. 'Sigmond Elek születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés. AtK. 1974.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SIMONKAI (SIMKOVICS) LAJOS (1851—1910)

1851. január 9-én született Nyíregyházán Simkovics Dániel szabómester és Fábri Eleonóra egyetlen gyermekeként. Simkovics Lajos 1886-ban magyarosította meg nevét. Elemi iskoláit és a gimnázium négy első osztályát szülővárosában, a felsőbb négy osztályt Eperjesen, az evangélikus kollégiumban végezte. Növénytan tanára Hazslinszky Frigyes volt, aki felkeltette az ifjú Simonkai érdeklődését a botanika iránt. Középiskolai tanulmányainak befejezése után Hazslinszky ajánlólevelével jelentkezett a pesti egyetemre, ahova 1869-ben felvételt nyert. Botanikai tanulmányait Jurányi Lajos irányítása mellett folytatta, aki felismerve tanítványa képességét és tárgyszeretetét, már harmadéves korában Borbás Vince utódaként a növénytani tanszék asszisztensének nevezte ki. Egyetemi évei alatt Borbás Vincével számos gyűjtőúton vett részt, elsősorban a főváros környékén. Ez a közös gyűjtésű kis herbárium a gödöllői Agrártudományi Egyetem Növénytani Tanszéke ajándékaként 1986-ban a Természettudományi Múzeum Növénytárához került. Munkájukkal sikerült feltárni Budapest környékének flóráját. 1872-ben mint bryológus (mohatannal foglalkozó) részt vett a hat botanikusból álló társaság Arad, Hunyad megyei és bánsági gyűjtő útján. Ennek során a Retyezát még fel nem kutatott bryológiai kincseinek nagy részét elsőnek gyűjtötte össze.

1873-ban a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával négy nagyobb utazást tett hazánk nyugati, illetve délnyugati részébe. Kutatott a Balaton környékén a Bakonyban és Baranya megyében. Ekkor fedezte fel a Villány mellett levő Harsányhegyen a Trigonella gladiátát, melynek ma is ez az egyetlen ismert hazai lelőhelye. Gyűjtőútjáról közzé tett tanulmányában a növénygeografiailag fontos adatok egész sorát ismertette. A Bánság és a Retyezát gazdag flóravilága arra

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ösztönözte, hogy 1874-ben a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával öt ízben tegyen újabb gyűjtőutat ezeken a területeken. 1874-ben tanári oklevelet szerzett, s a következő év júniusától a nagyváradi főreáliskolában vállalt tanári állást. Figyelme a Nagyvárad környéki terület flórájának megismerésére és gyűjtésére irányult. Itteni gyűjtéseinek egy-egy példánya a nagyváradi múzeumi herbárium alapjait vetették meg, benne számos izotípussal. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával több gyűjtőutat szervezett Kolozsvár és Torda vidékére is. Eredményeiről tanulmányokat publikált. Nagyváradi évei alatt szerezte meg 1879-ben a bölcsészeti doktorátust.

1880-ban a pancsovai főreáliskolához helyezték át. Itt fedezte fel hazánkban először a legkisebb virágos növényt, a vízidarát (Wolffia arrhiza [L.] Wimn.). Egy évvel később Mádra került, s a főreáliskolában tanított tíz évig. Itt is folytatta botanikai kutatásait, nemcsak a megye flórájának feltárásával, hanem — a Természettudományi Társulat megbízásából, Erdély flórájának kritikai feldolgozásával, ami élete legjelentősebb kritikai összefoglaló munkája lett. Erdély flórájának gyűjtésére és tanulmányozására, valamint a kétséges és hamis adatok tisztázására több száz kirándulást tett Erdélyben s környékén. Erdély növényeit nemcsak összegyűjtötte, hanem átnézett minden vele kapcsolatos herbáriumot. Hosszabb időn át tanulmányozta Kalocsán Haynald Lajos bíborosérsek erdélyi gyűjtését, Janka Viktor gyűjteményét Kolozsváron. Hat hónapot töltött Bécsben az udvari múzeum, az egyetem, Kerner és Halácsy herbáriumának átnézésével. Tanulmányozta Baumgarten nagyszebeni és Schur Ferdinánd gyűjteményét. Így készült el „Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata" című műve, amely 53 edényes-virágtalan s 2230 virágos növényt sorol fel. Kimutatta, hogy Erdélynek 107 kizárólagosan őshonos növénye van. „Erdély növényországában — hangoztatta — megtaláljuk a közép-európai flóra alapjellegét, de megtaláljuk benne azt a színkeveredést is, amely a kelet-európai flóra fényes sugaraiból s a középtengeri flóra vándoraiból alakul, és Erdély flórájára sajátságos bélyeget nyom." Vizsgálatai alapján kimondja, hogy hazánk egyetlen része sem olyan gazdag eredeti fajokban, mint éppen Erdély.

1890-ben Simonkait a budapesti VII. kerületi állami főgimnázium tanárává nevezték ki, ahol az 1908. évben bekövetkezett nyugdíjazásáig dolgozott. Budapesti tartózkodásának második évében a Tudományegyetemen magántanári képesítést szerzett növényföldrajzból. 1893-ban jelent meg „Arad vármegye és Arad város természetrajzi leírása" című műve, mely a terület flóráját és faunáját egyaránt feldolgozta.

A későbbiekben különös figyelmet szentelt a magyarországi erdőknek és az erdők fáinak. Sorra jelentek meg monográfiái előbb a tölgyekről, hársakról, majd a fenyőkről, a juharokról és a szilekről. Kutatásai alapján kimutatta, hogy erdeinkben a tölgyfák kereszteződéssel igen erőteljes hibrideket hoznak létre, a hársfák pedig azért érdemlik meg figyelmünket, mert a magyar erdőkben Európa leggazda-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gabb és legérdekesebb hárserdőfoltjai találhatók. Földolgozta a Rhamnus- és a Ribes-nemzetség fajait is.

1891-ben a Természettudományi Társulattól megbízást kapott egy magyar dendrológia megírására, melyet később, a Földművelésügyi Minisztérium anyagilag is támogatott. A feldolgozás során hazánk nagyobb élőfa-gyűjteményeit alaposan áttanulmányozta, hatalmas herbáriumi anyagot gyűjtött össze. Egyes részek elkészültek, megvan a kéziratuk is, más részük csupán vázlatban maradt ránk. Munkájának 1910. január másodikán Budapesten bekövetkezett halála vetett véget.

Alapvető könyvén kívül több mint 150 kisebb-nagyobb florisztikus tárgyú cikket írt, amelyek hazai és külföldi botanikai lapokban jelentek meg. Irodalmi munkássága mellett jelentős tevékenységet fejtett ki, mint gyűjtő. Gyűjteményében a növényeket kötegekbe (fascikulus) rendezte. Összesen 204 köteget alakított ki, s ezen belül a növények abc-rendben, családok szerint voltak csoportosítva. A fajok és fajalatti taxonok száma körülbelül 22 000-re tehető. Herbáriuma egész Magyarország területéről származó növényeket tartalmaz olyan élőhelyekről is, ahol ma már az egykori erdő, mező, mocsár helyén épületek vannak. Simonkai gyűjteménye kultúrtörténeti szempontból is felbecsülhetetlen érték, a Nemzeti Múzeum Növénytani Osztályára — ma Természettudományi Múzeum Növénytárába — méltó helyre került.

Halála előtt három évvel, 1907-ben a pozsonyi Orvos és Természettudományi Egyesület levelező tagjául, 1908-ban pedig a Természettudományi Társulat választmányi tagjául választotta.

Főbb munkái:

Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata. Bp., 1886. 678 lap.
Hazánk tölgyfajai és tölgyerdei. Bp., 1890. 40 lap.
Nagyváradnak és vidékének növényvilága. Bp., 1899. 90 lap.

Irodalom:

DÉGEN Árpád: Simonkai Lajos. MBL. 1910.
TUZSON János: Simonkai Lajos. BK. 1910.
MÉHES Gyula—KARL János: A biológia magyar úttörői. Bp., 1925.
GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története. Bp., 1936.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SIPOS SÁNDOR
(1925—1983)

A Tolna megyei Várongon paraszti családban született 1925. november 9-én. Édesapja Sipos Sándor, édesanyja Nagy Erzsébet volt.

Az elemi iskolát és utána a hároméves továbbképzőt Várongon végezte. Ezután szülei földjén dolgozott. A szekszárdi Mezőgazdasági Szakiskolába 1944-ben vették fel, de itt tanulmányait a háború miatt nem tudta befejezni, csak 1946-ban a mohácsi Gazdasági Szakiskolában, majd ismét szülei földjén dolgozott. Mint a helyi Népi Ifjúsági Szövetség vezetője, kapcsolatba került a NÉKOSZ vezetőivel és az ő közreműködésükkel nyert felvételt 1947-ben a budapesti Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán szervezett egyetemi munkástanfolyamra. E kétéves tanfolyam elvégzése után 1949-ben került az Agrártudományi Egyetem Agronómiai Karára. Egyetemi tanulmányait 1952-ben fejezte be, mérnöki oklevelet szerzett. Még ebben az évben a Gödöllőn tanító A.P. Szoboljev professzor a földműveléstani tanszékre hívta tanársegédnek. Oktatói és kutatói feladatai a talajfizikai és vetésforgós gyakorlatok vezetése és e témák kutatása volt. A vetésforgós gyakorlatok témakörében önálló gyakorlati füzetet dolgozott ki a hallgatók számára.

Két évvel később, 1954-ben aspiránsként a moszkvai Timirjazev Mezőgazdasági Akadémia földműveléstani tanszékén kezdett dolgozni. Az itt végzett kutatásai alapján készítette el „A vetésforgó, monokultúra és trágyázás tartós alkalmazásának szerepe a talaj agronómiai sajátosságai, a termés dinamikájában" című értekezését, melyet 1958-ban védett meg, s így elnyerte a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot. A kutatómunka mellett az oktatómunkába is bekapcsolódott. 1958-ban tért haza, amikor a Nagykunsági Mezőgazdasági Kísérleti Intézet-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nél vállalt munkát, 1958-tól 1960-ig igazgatóhelyettesi, 1960 és 1963 között igazgatói munkakört látott el. Az intézet átszervezése, bővítése után 1974-ig igazgatóhelyettesi munkakörben dolgozott.

Szakmai tevékenységet három fő területen végzett. Önálló kutatási, kutatásszervezési és oktatói feladatokat látott el. Kutatásokat főleg a talajművelés és az ehhez kapcsolódó alapozó kutatások, részben pedig a talajjavítás terén végzett, elsősorban az alföldi kötött talajok művelésére és trágyázására, valamint az alföldi szikes talajok javítására kiterjedően. Az 1958-tól csernozjom, réti, szikes és erdőtalajokon munkatársaival végzett kísérletek eredményei alapján kidolgozta a periódusos mélyítő művelés rendszerét. A másfél évtizedes kísérletsorozat eredményei szerint csernozjom talajon négyévenként egyszeri 35—40 cm mélyszántással, réti, szikes és erdőtalajon négy évenként 40—60 cm mély lazítással jelentős termésnövelés érhető el, és fenntartható a talajok jó kultúrállapota. A mélyművelést követő években őszi kalászosok alá sekélyműveléssel, szántás nélkül készíthető elő a talaj. Kukorica, napraforgó alá is elegendő 20—22 cm mélyszántás. A mélyművelés első évében a mélyművelésre terméstöbblettel reagáló növények, cukorrépa, kukorica, lucerna, napraforgó termesztése ajánlatos. A periódusos mélyítő művelési rendszer fő előnye, hogy a költségek négy évre elosztva alacsonyabbak, mint az évente végzett 30 cm körüli szántások összes költségei. A Sipos-féle művelési rendszer az 1960—1970-es évek műszaki és agronómiai feltételeihez igazodott. Azóta az erő- és munkagépek teljesítményének és tömegének jelentős növekedése, az erőteljes taposás miatt a periódusidő 2—3 évet csökkent. mindez nem mérsékli a Sipos Sándor által kidolgozott Művelési rendszer elveinek értékét. Megjegyzendő, hogy a talajművelés ésszerűsítési elveinek előtérbe kerülésével a szántás periódusos alkalmazása napjainkban egyre természetesebb gyakorlati feladattá válik.

A kukoricára vonatkozó kísérletei során vizsgálta a kapálásnak a művelésben betöltött szerepét. Eredményei alapján megállapította, hogy a vegyszeres gyomirtás lehetővé teszi a kapálás nélküli kukoricatermesztést az Alföld kötött talajain. Később bemutatta a talajművelés és a trágyázás összefüggéseit kötött csernozjom és sztyeppesedő réti szolonyec talajon. Megállapította, hogy a legjobb termésátlagok kialakításában a talajművelés és a trágyázás egyaránt fontos tényező. Csernozjom talajon az őszi búza legjobb termésének kialakításában a talajművelés 13—14%-kal, a trágyázás pedig 22—24%-kal vett részt. Szikes talajon a talajművelés 22—29%-kal, a trágyázás pedig 20—27%-kal szerepelt. A kukorica legjobb termésének kialakításában a talajművelés 24—26%-kal, a trágyázás pedig 16—20%-kal vett részt. Napraforgónál szikes talajon a talajművelésre 22—24%, a trágyázásra pedig 28—30% jutott. Ezek a kísérletek az országban először bizonyították be, hogy a műtrágya érvényesülési fokát a talaj fizikai állapota igen jelentősen meghatározza. Munkásságának kiemelkedő eredménye a talajművelés rendszer szemléletű összegzése. Ebben a klasszikusok próbálkozásaiból a leginkább alkalmasakat használta fel, és saját eredményei szerint újította meg. Eszerint a talajművelés

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

műveletek sorozata (forgatás, lazítás, porhanyítás, keverés, tömörítés, felszínalakítás, növényi élettevékenység megszüntetése), több művelet alkot egy eljárást. Az eljárásokhoz (pl. szántás, lazítózás, tárcsázás stb.) jellemző és kiegészítő műveletek kapcsolódnak. Több eljárás alkot egy-egy talajművelési módot. Az öt talajművelési mód (tarlóhántás, alapművelés, alapművelés elmunkálása, magágykészítés, magágy lezárása) alkotja a művelési rendszer elemeit. A Sipos féle művelési rendszer felfogás azért korszerű, mivel a tudományok, az agronómia és a gépesítés fejlődésével a rendszer eredeti kereteibe illeszthetők az új elemek anélkül, hogy új rendszerezésre lenne szükség. E rendszerezés szerint oktatják minden agrártudományi egyetemen a talajművelést.

Tudományszervezői munkát 1959 óta végzett. A Talajművelési Kutató Intézet a főfeladatát képező talajművelési és talajjavítási kutatásokkal foglalkozó öt tudományos osztály munkáját irányította és koordinálta. Az intézet országos kutatás szervezési tevékenysége során — a MÉM tárca szinten — a korszerű talajművelési rendszerek, módszerek, talajjavítási eljárások komplex témáit irányította. E tekintetben nyolc intézmény munkáját koordinálta. Nemzetközi vonatkozásban KGST szintű kutatásszervezői tevékenységet végzett 1965-től a Talajművelési Koordinációs és Módszertani Bizottságban.

Sipos Sándor 1974-ben került a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Földműveléstani és Növénytermesztéstani Tanszékére, itt a tanszék professzora és a földműveléstani csoport vezetője volt. 1983-ban bekövetkezett haláláig a tanszék kötelékében oktatott és kutatott. Az alapkutatás területén a talajfizika és növénybiológia összefüggéseinek kutatását végezte. Széles körű tevékenységet folytatott a trágyázás és a talajvédelmi kutatások terén is. A kutatások nagy részét a karcagi, a kompolti és a sopronhorpácsi intézetekkel folytatta.

A tanszéki kutatások koordinátora és felelőse volt. Nagy munkát jelentett a tanszék kísérleti terének, talajvédelmi rekonstrukciós és növénytermésztési vetésváltási tervének kidolgozása. Több évtizedes kutató munkájának eredményeit felhasználva írta meg a „Földműveléstan" című könyv „Talajművelés: Vetésforgó és vetésváltás"; „Földművelési rendszerek" című fejezeteit. A könyv ma is tankönyvként szolgál a mezőgazdasági egyetemeken és főiskolákon.

Sípos Sándor mind Karcagon, mind Gödöllőn iskolateremtő tudós volt. Az általa nevelt kutatók ma a mezőgazdasági kutatás, szervezés és oktatás különböző területein elismert szakemberek. Társadalmi tevékenységének sokrétűségét jelzi, hogy számos szakmai bizottság tagja volt.

1983. április 22-én halt meg Gödöllőn.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Korszerű talajművelési eljárások. 1965. 104 lap
Földműveléstan. Bp. 1978. 330 lap
Sipos Sándor—Balogh Aranka: A különböző mélységre végzett altalajlazítás termékenységfokozó hatásának tanulmányozása réti agyagtalajon. (In: A Nagykunsági Mezőgazdasági Kísérleti Intézet cikkgyűjteménye.) Bp. 1962. 12 lap.

Irodalom:

LŐRINCZ József: Sipos Sándor (1925—1983). AT. 1983.
— —: Sipos Sándor (1925—1983). Nt. 1983.
BÁNHÁZI J.—FÜLÖP G. Energiatakarékos talajművelési módszerek. MgK. 1982.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SÓLTZ GYULA
(1837—1913)

1838-ban született a Szepes vármegyei Iglón (ma: Spišska Nova Veš — Csehszlovákia). Szüleiről, származásáról nem tudunk. Középiskolai tanulmányait szülővárosában, továbbá Rozsnyón (ma: Rožňava — Csehszlovákia) és Késmárkon (ma: Kežmarok — Csehszlovákia) végezte. 1858—1861 között tanult a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica — ma Csehszlovákia) erdészeti akadémián. Végzés után a körmöcbányai (ma: Kremnica — Csehszlovákia) erdőhivatalban volt gyakornok, majd 1865-től helyettes erdész Bélabányán (ma: Baňská Štiavnica része — Csehszlovákia). 1867-től a kincstári és rezervált erdők kezelésével megbízott selmecbányai főbányagrófi hivatalban segédfogalmazó, a következő évtől pedig fogalmazó, 1869-től erdőrendező. Rövid ideig a diósgyőri koronauradalmi erdőhivatalban dolgozott, majd 1871-ben ideiglenes tanár a selmeci akadémián. A következő évtől — erdőtanácsosi címmel — rendes tanár, 1884-ben pedig főerdőtanácsos.

Sóltz Gyula selmeci tanárkodása idején 1878-tól többször is volt az akadémia aligazgatója. Munkássága összeforrt a magyar nyelvű oktatás és a magyar erdészeti szakirodalom megteremtésével. Selmecen az erdőrendezést, erdőértékszámítást, erdőbecslést, erdészeti statisztikát és az erdészeti irodalom történetét tanította. Működése idején az akadémia létszáma növekedett, az erdész szak iránti érdeklődés megélénkült, és az oktatást korszerűsítették. Sóltz Gyulának, mint helyettes aligazgatónak jelentős befolyása lehetett ezen eseményekre. Ugyanakkor az erdészeti szakirodalmi munkássága is a selmeci évekhez kötődött. 1882-ben jelent meg a Fekete Lajossal közösen írt „Erdőbecsléstan". Könyvükben első ízben foglalták össze magyar nyelven az erdőbecslés, a faállomány életkorának, záródási viszonya-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

inak, fatérfogatának és növedékének, vagyis a faállomány külső- és belső tényezőinek meghatározásával foglalkozó tudomány alapjait. Tanárkodásának utolsó éveiben készült el az akadémia tanulmányi erdejének, a kisiblyei birtoknak az üzemterve. Selmeci működésével kapcsolatban érdemes még megjegyeznünk, hogy az akadémiai ifjúsági segélyező egyletnek is elnöke volt. Elnöksége idején többször ötték meg az egylet vagyonát, így segítve a rászoruló hallgatókat.

1893-ban hagyta el Selmecbányát, nevezték ki a máramarosszigeti (ma: Sighetul Marmatiei — Románia) erdőigazgatójának. Mind erdőigazgató kapta meg a miniszteri tanácsosi címet. Máramarosi működéséről keveset tudunk, annál is inkább, mert ott rövid időt töltött. 1895-ben a Földművelésügyi Minisztériumba rendelték, és a kincstári erdők ügyosztályának vezetésével bízták meg. Rövidesen átvette az egész erdészeti főosztály vezetését, sőt 1897. július 15-én országos főerdőmesterré nevezték ki. Hivatalát 1904-ig, nyugalomba vonulásáig vezette.

Sóltz Gyula minisztériumi működése idején mind a kincstári erdők vezetésében, kezelésében, mind az egyéb, nem állami erdők ügyeinek vezetésében jelentős változások történtek. Az 1898. évi XIX. törvénycikk alapján állami kezelésbe vették azon jogi személyek erdeit is, akik nem tudták szakszemélyzet alkalmazásával az okszerű erdőgazdálkodást megteremteni. Ez az állami kezelés új erdészeti igazgatás kiépítését követelte meg, ugyanakkor üzemtervek, kezelési szabályzatok elkészítését, sőt a kopár- és futóhomokos területek összeírását is jelentette. Ez a munka vetekedett az 1879. évi XXXI. tc., az erdőtörvény bevezetésének tennivalóival.

Sóltz Gyula idejében jelentősen megváltozott a hazai faértékesítés és faipar is. Ő szorgalmazta a nagy faeladási körzetek feldarabolását és a faeladási szerződések időtartamának leszállítását. Az erdőbirtokosok és a fakereskedők érdekeinek összehangolását állami beavatkozással igyekezett megvalósítani. Ugyancsak az ő működési idejére esett az államerdészeti tisztikar anyagi megbecsülésének javítása, szolgálati viszonyainak szabályozása is. (Ekkor törölték el például a műszaki díjnoki beosztást.) Munkásságával így méltán szerzett elismerést az ország erdészei előtt. Annál is inkább, mivel több száz erdész Sóltz Gyulában egykori tanárát is tisztelhette.

Ez az országos tisztelet különösen nyugdíjazásakor nyilvánult meg. Senki a magyar erdészetben még nem kapott olyan nagy ünneplést, mint Sóltz Gyula, amikor 42 évi szolgálat után, 1904. április 30-án nyugalomba vonult. Emlékkönyvet, sőt egy díszes, faragott asztalt kapott ajándékba (ez utóbbi ma is látható az Országos Erdészeti Egyesület központjában). Nyugalomba vonulása után sem szakadt azonban el az erdészeti ügyektől. Az OEE igazgató választmányi tagjaként vezette az egyesület 1904. évi boszniai tanulmányútját. 1906-ban pedig az ő elnöklete alatt folyt az erdészeti altiszti oktatás ügyében összehívott széles körű értekezlet.

76 éves korában, 1913. szeptember 16-án halt meg Budapesten. „Nincs erdész ebben az országban, akit ez a szomorú hír meg nem döbbentene, kit az mély

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

fájdalommal nem töltene el" — írták halálakor. Utolsó útjára a OEE képviselői és a minisztérium erdészeti tisztikara kísérték el a Kerepesi (ma: Mező Imre úti) temetőbe.

Sóltz Gyula, aki 1904-től viselte a Lipót-rend lovagkeresztjét, életében számos elismerésben részesült. Igazi elismerésének azonban sokkal inkább azt tartotta, hogy munkatársai, tanítványai megértették és folytatták erdészetfejlesztő törekvéseit. Egy olyan korban kellett mindezt megtenni, amikor Magyarország modern, valóban európai államá vált. Ebben a folyamatban pedig a magyar erdőgazdálkodásnak nem egyszerűen az ország (és külföld) faanyagigényét, hanem a tervszerűség, a hosszú távon való jövedelmezőség igényeit is ki kellett elégítenie.

Főbb munkái:

Fekete Lajos — Sóltz Gyula: Az erdőbecsléstan kézikönyve. Selmecbánya, 1882. 341. lap.

Irodalom:

SYLVIUS (Arató Gyula): Az új országos főerdőmester. EL. 1897. 7. sz.
— —: Sóltz Gyula, országos főerdőmester. EL. 1902. 1. sz.
— —: Sóltz Gyula. EL. 1904. 5. sz.
— —: Sóltz Gyula ny. országos főerdőmester ünneplése. EL. 1905. 1. sz.
— —; Sóltz Gyula 1837—1913. EL. 1913. 19. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SOMOGYI IMRE
(1902—1947)

Abonyban (Pest m.) született 1902. május 26-án, szegény földműves szülők hatgyermekes családjában, negyedik gyermekként. Elemi iskoláit — mindig kitűnő eredménnyel — szülőhelyén végezte. A nyári szünidőkben már 8 éves korától dolgozott, különböző uradalmakban szolgált vagy napszámba járt. 14 éves korától egy kubikos társasággal járta az országot, utat építettek, kubikoltak. A nehéz munka mellett sokat olvasott, festegetett vagy fafaragással foglalkozott és hacsak tehette, könyveket vásárolt.

A tanulás vágya egyre erősödött benne, és ezért 1919-ben Budapestre költözött, hogy kenyérkereset mellett tovább képezze magát. Évekig tartó kemény fizikai munka mellett önképzéssel sajátította el széles körű ismereteit. Kezdetben Csepelen, a Weiss Manfréd gyárban talált munkát, ahol a huzalhengerdében dolgozott két és fél éven át. A Csepelen eltöltött évek döntően hozzájárultak sorsának későbbi alakulásához. Együtt dolgozva és a munkásotthonokat járva megismerte az ipari munkások életét, de emellett érdeklődéssel figyelte a szigeten élő bolgár kertészek termesztését, életmódját is. Közben a képtárakat járta és rengeteget olvasott.

Gyermekkorától vonzódott a képzőművészet felé és ekkorra megérlelődött benne az elhatározás, hogy festőművésznek képezi magát. Otthagyta a gyárat és egy festőipari szövetkezetnél ipari tanulónak szerződött. 1926-ban a szövetkezet feloszlott, és ő kereset nélkül maradva, nagyon nehéz körülmények közé jutott. Azon a télen például a volt vízivárosi temető egy beomlott kriptájában húzódott meg. A nélkülözések mellett azonban továbbra is folytatta önképzését. Időközben megszerezte a segédlevelet, hivatásos szobafestő és mázoló lett. Ezután templomfestésen, majd díszletfestőként és mintatervezőként dolgozott, közben szobrásza-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tot, szoborőntést tanult, Szamosi-Sós Vilmos szobrásztól. Rövidesen számos mellszobrot készített, elsősorban családtagjairól, barátairól, majd egyre többet megrendelésre, pénzért. A megfeszített munka mellett másfél év alatt magánúton elvégezte a négy polgári iskolát. Ez többek között feltétele volt annak, hogy a Képzőművészeti Akadémiára jelentkezzen, ahová sokak biztatására, szülőfaluja anyagi támogatásával és Lyka Károly segítségével 1929-ben felvételt nyert. Ezt megelőzően előképzésére a Szőnyi István által fenntartott Szabad Iskolában dolgozott és tanult. Az Akadémiát két évig látogatta. A tanulás mellett igen sok, főleg mellszobrot készített, kiállításokon vett részt. 1930-ban Budapesten rendezett kiállítása idején már több, mint 300 portré és jónéhány tematikus szobor készítése volt mögötte és közben szenvedélyesen gyarapította könyvtárát. Művészi munkásságára ekkor már sokan felfigyeltek, többen segítették is. Így a Gundel család is, akiknek XIV. kerületi Nürnberg utcai (ma Ilka utca) lakásuk alagsorában kapott egy helyiséget, melyet műteremnek is használhatott.

Az 1930-as években érdeklődése más irányba terelődött. 1931-ben otthagyta az Akadémiát. Időközben megismerkedett Győrffy István néprajztudós egyetemi tanárral, aki nagymértékben hatott további fejlődésére, életpályájára. Megbízásából, kerékpárján járta az országot, hogy szellemi és tárgyi néphagyományokat gyűjtsön. Járta a vidéket, falvakat és városokat, országos szinten megismerte a magyar parasztság életét, tapasztalatokat szerzett. Kapcsolatba került a falukutatókkal. Országjárása közben alakult ki igazi élethivatása: a szegényparasztság sorsának megváltoztatása. Tudta, hogy ez csak gazdasági felemelkedéssel érhető el. Ennek érdekében meg kell változtatni szemléletüket és az eddigi gazdálkodásukkal szemben egy sokkal racionálisabb, intenzívebb gazdálkodási módszerre irányítani őket. Elsősorban a kertészeti termelésben látta az előbbrejutás lehetőségét. Ezért óriási energiával vetette bele magát a kertészeti tudományok megismerésébe. Mindent elkövetett, hogy képzett és a gyakorlati munkákban jártas legyen. Tapasztalatszerzésre kerékpárján Bulgáriába ment, zsebében a magyarországi bolgároktól kapott címekkel és ajánlásokkal. Egy hónapon át tanulmányozta a bolgár kertészek termelési módszereit.

Gazdag szakmai ismeretek birtokában hazatérése után — művészi munkáját a létfenntartási szükséglet minimumára csökkentve — tovább folytatta országjárását, népnevelő munkáját. A falvak népét buzdította a nagyobb hasznot hozó belterjes gazdálkodásra, elsősorban a kertgazdálkodásra. Egy évtizeden át oktatta őket a zöldségtermesztésre. Saját földjén kereste fel a parasztságot, és szakszerű kertészként, két kezével mutatta meg a tennivalókat. Viták és beszélgetések véget nem érő óráin át tanította őket.

Látta, hogy a zöldségtermesztésben milyen nagymértékű a lemaradás. Ezért legtöbbet e termelési ág kérdéseivel foglalkozott, nagy súlyt helyezett a legnagyobb gondot okozó aszály és fagyveszélyre. Az aszály ellen az öntözés széles körű elterjesztésére törekedett. A folyók-patakok vizének hasznosítására olcsón, egysze-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rűen kivitelezhető öntözőberendezéseket javasolt. Például kisebb folyóknál alulcsapós lapátkerekű vízkiemelők, a nagyobb folyóknál pontonokra szerelt, lehorgonyzott vízkielemő lapátkerekek felállítását tartotta célszerűnek. A patakok vizének hasznosítására egyszerű vízkiemelő szerkezetet tervezett, mellyel árasztással, közvetlenül lehetett öntözni. Ezeknek elkészítésére és használatára buzdította a gazdálkodókat.

A tavaszi és őszi fagyok ellen a zöldséges ágyak takarását szorgalmazta. Takarónak a már ismert és a bolgároknál használt szalmából vagy nádból készült ún. „hasurát" tartotta a legjobbnak. Tekintve, hogy ennek előállítása költséges és munkaigényes volt, Somogyi Imre egy új hasuraszövőgépet tervezett, mellyel viszonylag gyorsan és egyszerűen nagy mennyiséget tudtak gyártani. Az eddig kézzel font napi 10-12 m helyett 80-100 folyómétert is készíthetett akár egy gyerek is egy nap alatt. Szerkezetével forradalmasította a hasuragyártást. Hasuraszövő állványát először Tiszaladányban szerkesztették, itt is állították fel. Itt tartotta bemutatóit és innen terjesztette tovább az országban mindenfelé. Megtanította a hasurafonást ott is, ahol addig még nem voltak hagyományai. Ekkor már szoros kapcsolatban állt a népi írókkal, akik segítették, írásaikkal propagálták elképzeléseit és eljárásait, főleg Móricz Zsigmond és Darvas József.

Saját tervezésű szövőszékét az országban sokfelé személyes közreműködésével házilag összebarkácsolták, és azon készített hasurával védekeztek a fagyok ellen, termeltek primőröket, illetve késő őszig friss zöldséget. A Földművelésügyi Minisztérium támogatása lehetővé tette, hogy az ország különböző vidékein több ilyen szövőállványt felállíthattak. Ezzel a „hasuragazdálkodás" nagyobb méretekben válhatott eredményesebbé. A parasztok Tiszaladánytól Baranyáig együtt dolgoztak vele, tanultak tőle, barátjukként szerették, mesterként tisztelték.

Nagy erőfeszítéssel igyekezett a falvak lakosságának közönyét letörni. Tudta, hirdette, hogy csak úgy lehet elősegíteni egy falu vagy táj felemelését, ha ismerik és figyelembe veszik annak hagyományait, kultúráját, és csak arra építve, a meggyőzés erejével lehet egy-egy új módszert, ésszerűbb eljárást elfogadtatni. Tudta, hogy nem könnyű folyamat a régi külterjes gazdálkodásról áttérni a munkaigényesebb, de jövedelmezőbb belterjes gazdálkodásra. Ez csak oktatással, jó tapasztalatok szerzésével, a parasztság szellemi felemelkedésével érhető el. Ennek előmozdítására, a „látva-tanulás" érdekében határjárásokat szervezett. Parasztok százait vitte el autóbuszon szerte az országba, mindenhova, ahol csak valami újat, ésszerűt láthattak, tapasztalhattak. Ezek után mindig megvitatták a látottakat, hallottakat.

Az 1940-es évek körül a Paraszt Népfőiskolák létrehozását sürgette, ő maga is többet szervezett. A Népfőiskolákban előadásokat tartott. Az egyes témákat hallgatói kívánságai szerint vitatták meg. Ezek általában a zöldség- és gyümölcstermelésről és a szövetkezés előnyeiről, lehetőségeiről szóltak. Mondanivalóját egyszerű, érthető, meggyőző hangon közölte.

Az 1940-es évek elején népi termelőszövetkezeteket szervezett Tolnában, Bara-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nyában. A szövetkezeti életet olyan eszköznek tekintette, amelyben kialakítható egy olyan életforma, ahol a közösség minden tagja egyformán boldogulhat. A szövetkezetekkel látta biztosítottnak a más államokkal szembeni versenyképességet.

Több helyen, egyes haladó szellemű gazdáknál kísérleti telepei is voltak, ahol saját költségén keze munkájával mutatta be és úgy tanította a lakosságot a jövedelmezőbb és hasznosabb kertgazdálkodásra.

1939-ben részt vett a Nemzeti Parasztpárt megalapításában, és annak vezetőségi tagjaként is működött.

A fárasztó utazások, bemutatók, szakmai programok szervezése mellett jutott még ideje és energiája irodalmi tevékenységre is. Elméleti, gyakorlati és gazdaságpolitikai tudását, az aktuális problémák megoldására vonatkozó ötleteit a közösség szolgálatába állította. Cikkei a napilapokban és folyóiratokban jelentek meg. Tapasztalatait és tanításait a „Kertmagyarország felé" című könyvében foglalta össze. Műve három kiadást ért meg. 1942-ben jelent meg először, majd 1943-ban és 1948-ban.

Könyvének 8 fejezetében az intenzív állattenyésztésről, a kertgazdálkodásról, a gazdasági, ifjúsági szervezetek szerepéről, a szakoktatásról és a szövetkezetek gazdálkodására vonatkozó fontos tudnivalókról írt részletesen. Művében útmutatást kívánt nyújtani a szervezett belterjes gazdálkodáshoz. A „Nagyvárosok és iparvidékek zöldségellátása" című ismeretterjesztő munkáját a háború után, 1945 tavaszán írta, ebben az akkori helyzetet elemezte, és rámutatott azokra a lehetőségekre, melyekkel a városok és iparvidékek zöldség- és gyümölcsellátása könnyíthető. Különböző gazdasági érdekű brosúrái a lerombolt, kifosztott ország újjáépítésére vonatkozó eszméit tartalmazták.

1944-ben már az ellenállási mozgalomban tevékenykedett. Illegális sajtótermékek előállításában és ezek terjesztésében vett részt. 1944 őszétől tagja a Bimbó utcai fegyveres csoportnak, melyet bátyja, Somogyi Miklós vezetett. Fegyvereket, lőszert, gyógyszereket szerzett, rejtett a lakásán, és utasítás szerint továbbította. Illegalitásban levőket, üldözötteket bújtatott lakásán. Egy időben Dobi István és Veres Péter is nála talált menedéket.

Szakmai munkája mellett a háború befejezésének első heteitől kezdve több fontos közfunkciót is vállalt. Budapest Közellátási Kormánybiztosságán, Vas Zoltán mellett, mint a Kertészeti Osztály vezetője, megszervezte Budapest zöldségellátását. Tagja volt Győr—Sopron—Moson megye képviselőjeként az első nemzetgyűlésnek, valamint a Földművesek Országos Gazdasági Szövetségének. A Földművelésügyi Minisztérium Mezőgazdasági és Kertészeti Újjászervező Csoportjának megszervezője és haláláig vezetője. Ez a csoport a háború után elsőnek vette fel a kapcsolatot a vidéki termelőkkel. Elsősorban a gyümölcstermelőket látták el sürgősen a szükséges permetező és védekező szerekkel, cserébe a pesti gyári munkásság ellátását elősegítő élelmiszerekért.

1945. május 27-én egy vidéki útjáról késő este hazafelé tartva fegyveres, vetkőz-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tető banditák rálőttek. Sebesülése olyan súlyos volt, hogy gyógyulásában nem reménykedhetett. Betegen is tovább dolgozott, csak az utolsó hónapokat töltötte a kórházban. 1947. augusztus 5-én, 45 éves korában Budapesten meghalt. Halála mély megrendülést keltett. A Nemzeti Parasztpárt és a főváros saját halottjának tekintette. A Kerepesi temetőben, díszsírhelyére százak és százak kísérték.

Érdemei elismeréséül a kormány 1946. május 25-én a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozatával, 1947. május 21-én a Magyar Köztársasági Érdemrend tiszti keresztjével és 1948 márciusában — halála után — „a kertészet terén elért kiváló eredményekért" az első Kossuth-díjasok között tüntette ki. Nevét a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem kollégiuma és a fóti Kertbarátok Köre viseli.

1978. április 28-án avatták fel a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem kollégiumának bejáratánál elhelyezett szobrát, Somogyi Árpád szobrászművész alkotását.

Somogyi Imre egész életét a közösségnek áldozta. Élete követendő példa. „Nem a múltba tűnt el, a jövőbe" írta halálára Illyés Gyula „Egy falusi forradalmár sírjánál". c. versében.

Sokáig szükség lett volna rá. Igaz ember volt.

Főbb munkái:

Kertmagyarország felé. Bp. 1942. 127 lap.
Hasuragazdálkodás. Bp. é. n. 31 lap.
Nagyvárosok és iparvidékek zöldségellátása. Bp. 1945. 16 lap.

Irodalom:

DOBI István: Vallomás és történelem. Bp. 1962.
VERES Péter: Az ország útján. Bp. 1965.
Somogyi Imre emlékezete (cikkgyűjtemények, levelezések) (Összeállította Györe Pál Henzelmann Tivadarné és Kurtán Sándorné közreműködésével) Abony. 1975.
OHATI Nagy László: Somogyi Imre. V. 1983. 1. sz.
SZATHMÁRY Lajos: In memorian Somogyi Imre. Hon. 1982. 6. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SOMORJAI FERENC
(1900-1981)

1900. április 30-án született Nagykőrösön. Édesapja, Somorjai Ferenc kisbirtokán szőlészettel, kertészettel foglalkozott. Édesanyja Czakó Borbála. Mindketten nagykőrösi származásúak.

Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, s 1918-ban érettségizett a nagykőrösi református Arany János Főgimnáziumban. Egyidejűleg gyorsírói oklevelet is kapott. Felsőfokú tanulmányait a debreceni Gazdasági Akadémián kezdte, majd Keszthelyen folytatta, és ott szerzett oklevelet. Ezután a Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán tanult, és 1924-ben kapta meg az okleveles gazdának kijáró oklevelet. Az állam- és jogtudományi doktori diplomáját a szegedi Tudományegyetemen, 1928-ban szerezte meg.

Szakmai tevékenységét a somogyszentimrei mezőgazdasági iskolában kezdte, ahol állattenyésztést oktatott. Később a kecskeméti mezőgazdasági iskolában tanított. 1927-ben, pályázat útján került az 1904. évi XIV. törvénycikkel alapított és 1924-ben megnyílt Alföldi Mezőgazdasági Intézetbe. Itt elsősorban Havass Gézától, az intézet igazgatójától kapott hathatós segítséget. Kezdetben a gabonafélék kutatásába kapcsolódott be. Közreműködött az első magyarországi rizstermesztési kísérletekben. Az ennek alapján beinduló nagyobb arányú kutatások egyik igen aktív irányítója lett. Kitartó, szívós munkásságával alapvetően hoztájárult a rizs magyarországi meghonosításához. Meghatározta a sikeresen termeszthető fajtákat, és kidolgozta azok agrotechnikáját. „Vessük vagy palántázzuk-e a rizst?" című tanulmányában összehasonlítja mindkét művelési mód előnyeit és hátrányait. Arra a következtetésre jutott, hogy legcélszerűbb a gyomtól kevésbé fertőzött területen mindkét művelési módot alkalmazni, a közvetlen szántóföldi vetés mellett palántát is nevelni. Ezzel elérhető,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

hogy akkor is termeszthető rizs, amikor a közvetlen szántóföldi vetést bármi okból idejében elvégezni nem lehet, vagy ha a vetett rizst májusban fagykár éri, hiszen a készenálló palántával kipótolható. A közvetlen szántóföldi vetéses módszer drága talajegyengetési munkája úgy küszöbölhető ki, ha a mély víztől kipusztult foltokat palántákkal ültetik be.

Többirányú képzettségét és érdeklődését, nagy ambícióját bizonyítja, hogy a nemesítéssel és a termesztéssel egyaránt sikerrel foglalkozott. Kísérleteinek eredményeit mindjárt a gyakorlatban igyekezett alkalmazni. Nagy hangsúlyt fektetett a bemutatókra, de a szakmai előadásokra és publikációkra, valamint előadásokra is. Így a szegedi rádió műsorában rendszeresen tartott mezőgazdasági előadásokat. Egyik előadássorozata, mely nyomtatásban is megjelent 1954-ben, a rizs táplálkozásban betöltött szerepének, népgazdasági jelentőségének ismertetése után bemutatta a rizsnövényt, annak fajtáit és nemesítési módszerét, majd részletesen tárgyalta agrotechnikáját.

Nemesítő munkájának nagyszerű eredménye a szegedi sárga lófogú kukorica, a szegedi keskenylevelű réti perje, a szegedi tarackbúza és az újszegedi őszi zabfajták előállítása. A szegedi sárga lófogú kukoricafajta az amerikai eredetű Funk populációból, egyedtenyésztéses nemesítésből származik. A fajtát 1951-ben ismerték el.

Elévülhetetlen érdemeket szerzett az Alföld tipikus növényi agrotechnikájának kidolgozásában. Kidolgozta a feltört mocsári legelők újragyepesítésének módszerét. Bevezette a Duna—Tisza közi homoki növénytermelésbe a szárazságtűrő, fehérjékben gazdag szálas- (lucerna, szöszösbükköny, somkóró) és abrak-takarmánynövényeket (pl. a homoki bab) és népszerűsítette azokat. Megállapította, hogy nyári (tarlóba ültetéssel sikeresen lehet védekezni a burgonyagumó leromlása ellen. Eredményeket ért el a meszes lápok hasznosítási lehetőségeinek feltárásában is.

Eredményes kutatói tevékenysége, jó szervező készsége és kedvező emberi tulajdonságai alapján 1950-ben az intézet élére állították.

Az intézet alapításától kezdve (1924) ide tartozott a Növénytermesztési Kísérleti Állomás, a Talajtani és Agrokémiai Kísérleti Állomás, a Kender- és Lentermesztési Szakintézet, a Mezőgazdasági Vegykísérleti és Paprikakísérleti Állomás. Az újszegedi intézet épületét 1944-ben bombatámadások érték, így a helyreállításig, 1950-ig, tevékenységüket a Bokorházban (Bartók tér 9.) végezték, Szegeden. Visszaköltözésétől kezdve az intézet neve: Szegedi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet lett.

Újabb változás következett be 1955-ben. Az akkor már Délalföldi Mezőgazdasági Intézetnek nevezett intézményhez kapcsolták a bánkúti, makói és kalocsai gazdaságot is, s ezeknek igazgatójává ugyancsak őt nevezték ki. Ekkor került vissza Szarvasról a rizstermesztési és -nemesítési osztály, ha nem is hosszú időre.

Somorjai Ferenc vezetésével az ismét átszervezett intézet kutatási iránya is megváltozott. Szoros kapcsolatot alakítottak ki a gyakorlattal, és a gyakorlati élet

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kívánalmainak megfelelő kutatási témákat választottak. Ekkor kerültek előtérbe az új búza-, kukorica-, rizs-, őszizab-, fű-, ciroknemesítési kísérletek. Foglalkoztak az olajlennel, a kenderrel, a fűszerpaprikával, a hagymával, a dinnyével, különböző zöldségfélékkel, az őszibarackkal, a rózsával, a szamócával, a lucernával s mindezek agrotechnikájával, különböző talajjavítási kérdésekkel, a talajerő-visszapótlás problematikájával.

Somorjai Ferenc tíz éven át, 1960-ban történt nyugdíjba vonulásáig vezette az újjászervezett és igen széles kutatási profillal rendelkező intézetet, amely igazgatása alatt tekintélyes kutatóhellyé vált.

Igazgatói tevékenységét nagy ambícióval, dicséretes szorgalommal végezte. Egész életútját jellemző sokoldalúsága és kitűnő gyakorlati érzéke révén sikeresen fogta át és irányította az intézetben folyó kutatómunkát, hasznos tanácsokkal látta el munkatársait. Sokat fáradozott a megfelelő kutatói utánpótlás biztosításáért, és a nemzedékváltás zökkenőmentes megoldásáért. Egy évtizedes igazgatói tevékenysége alatt olyan tekintélyes kutatóhelyet sikerült összekovácsolnia, amelyet már az országhatárokon túl is ismertek és elismertek. Erre a biztos alapra bátran épülhetett 1970-től az újabb feladatkörű intézmény, a Gabonatermesztési Kutató Intézet.

Sokrétű és nagymérvű tájékozottságát nyugdíjba vonulását követően is hasznosította az intézet és a magyar mezőgazdaság javára. Munkahelyén tudományos szaktanácsadóként dolgozott 1960 és 1974 között. Nagyrészt neki köszönhető, hogy az intézet 50 éves fennállására megjelenhetett jubileumi évkönyvük. Sokat tett a Magyar Agrártudományi Egyesület (akkor Micsurin) Csongrád megyei csoportja — a MTESZ magegyesülete — létrehozásáért, s az 1952-ben megalakult szervezet irányítását közel egy évtizeden át az elnöki tisztségben ő látta el. Hozzájárult a szegedi Tudományegyetem Fűvészkertjének bővítéséhez, és intézkedett a Tisza-part újszegedi oldalának nyárfákkal történő beültetéséről. Több száz cikke jelent meg különböző szaklapokban. A termelőszövetkezeteket közvetlen szaktanácsaival segítette. A különböző felkészültségű szakemberekből ún. „komplex brigádokat" szervezett, akik szisztematikusan adtak tanácsokat a különböző adottságú termelőszövetkezeteknek.

Szeged város szépítése érdekében, a hatósági feladatok mellett, sürgette a társadalmi összefogást a zöldterületek növelése érdekében. A Szeged környéki mezőgazdaság és a szarvasi kutatások helyzetét szinte haláláig figyelemmel kísérte.

Addigi tudományos munkásságának elismeréseképpen 1952-ben a tudományok kandidátusa fokozatot nyerte el. 1960-ban a Munka Érdemrend arany fokozatát, 1974-ben a Baross László-emlékérmet kapta meg.

A szarvasi Öntözési Kutató Intézet rizskutató szocialista brigádja, még életében, a Somorjai Ferenc nevet vette fel. Diplomáinak 50 éves évfordulóján megkapta a keszthelyi Agrártudományi Egyetemtől, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemtől és a József Attila Tudományegyetemtől az aranydiplomát. Keszthelyi gyémántdiplomáját 1981. június 29-én Szegeden bekövetkezett halála miatt már nem vehette át.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Rizstermesztési útmutató. Szeged, 1940. 12 lap.
Vessük vagy palántázzuk-e a rizst? Bp., 1940. 4 lap.
A rizs. Szeged, 1954. 71 lap.
Burgonyatermesztésünk megjavítása és a burgonya nyári ültetése. Bp., 1955. 45 lap.
A szegedi sárga lófogú kukorica. At. 1958. 34—36. lap.
Somorjai Ferenc—Járányi György: Rizstermesztés. Bp., 1954. 92 lap.

Irodalom:

A Gabonatermesztési Kutató Intézet Jubileumi Évkönyve. (Szerk. Somorjai Ferenc—Magassy Dániel.) Szeged, 1974.
MAGASSY Dániel: Egy kutató halálára. DMo. 1981. júl. 3.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SOÓ REZSŐ
(1903—1980)

1903. augusztus 1-jén született székely család gyermekeként a Marosvásárhely (ma: Tirgu Mureş — Románia) közelében fekvő Székelyudvarhelyen. (Ma: Odorhei — Románia.) A kolozsvári piarista gimnáziumban érettségizett. 1921-től a tehetséges középiskolai tanárjelöltek tudományos nevelését segítő „b. Eötvös József Collegium" tagjaként a budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karán folytatta tanulmányait. 1925-ben tette le tanári szakvizsgáját és „A történeti Magyarország és a Balkán Melampyrumainak monográphiája" címmel védte meg doktori értekezését. A középiskolában és az egyetemen mindvégig kitűnő eredménnyel vizsgázó tanárjelöltet 1926-ban avatták sub auspiciis doktorrá.

Közben 1925—1927 év között tudományos ismereteit a berlini Collegium Hungaricum tagjaként a neves dahlemi Botanikai Intézetben gyarapította.

1927-ben kinevezték az akkor létesített tihanyi Biológiai Kutatóintézet adjunktusává. Itt működött 1929-ig, amikor a fiatal, tudományos munkásságával társai közül messze kiemelkedő kutatót megbízták a debreceni Tudományegyetem Növénytani Tanszékének vezetésével. 1939-ben K. Mothes növény-biokémikus meghívására a königsbergi egyetem vendégprofesszoraként oktatott és ott folytatta tudományos kutatásait. 1940-ben a kolozsvári Tudományegyetem Növényszisztematikai Tanszékére helyezték át, s egyben ő lett a Botanikus Kert és az Erdélyi Múzeum Növénytárának vezetője is.

A második világháború befejezése után ismét a debreceni egyetemen folytatta tudományos és oktató tevékenységét. Munkája 1952-től kibővült a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karán a növényrendszertan és a növényföldrajz oktatásával. Véglegesen 1955-ben vált meg Debrecentől.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Ez évtől az ELTE Növényrendszertani-Növényföldrajzi Tanszékének tanszékvezető és a Botanikus Kert igazgató professzoraként dolgozott 1969-ig, nyugdíjba vonulásáig.

A különleges egyéniségű tudós több mint négy évtizedes tudományos és oktatómunkásság után, viszonylag korán visszavonult az egyetemről és a tudományos közéletből. De munkatársait megválogatva, szűkebb körben tovább alkotott, még az 1970-es években is.

Tudományos pályája állomásairól, azoktól távolabb eső gyűjtőszenvedélyéről könyv-, bélyeg-, kisgrafikai gyűjteményéről számos vele készített beszámoló, értékelés jelent meg szaklapokban, egyéb tudósításokban. Rendkívül gazdag botanikai, pedagógiai eredményei mellett mindezek jól tükrözik korán kiütköző tehetségét, színes egyéniségét, hallatlan munkabírását.

Botanikai pályáján még középiskolás korában Karl János földrajz-természetrajzos szakos tanára indította útjára, aki „megkedveltette vele a természetet, főleg a növényeket". Ezekben az években Kolozsvár környéki botanizálása mellett az egyetemi könyvtárban lévő botanikai műveket is „kijegyzetelte". Itt ismerkedett meg R. Wettstein bécsi geobotanikus, E. Rübel svájci és J. Braun-Blanquet francia növényföldrajz-tudós munkásságával, amelyek számottevően befolyásolták későbbi kutatásait.

Első növénytani dolgozatát a gimnázium önképzőkörében ismertette. A „Magyar Botanikai Lapok"-ban alig 17 éves korában jelent meg első dolgozata az orvosi szappanfűről „Saponaria L. nemzetség hazánkban és a Saponaria officinalis L. alakköre" címmel. Ezt követően hat évtizeden keresztül 29 könyve, több mint 400 botanikai munkája, mintegy 3000 népszerű cikke, ismertetése látott napvilágot. Legtermékenyebb időszakában 1931—1970 között évente 10—15 botanikai munkát írt. Számos dolgozata 16 ország folyóirataiban vált ismertté. Összes botanikai tárgyú publikációinak száma 662. (Priszter, 1985.)

Közülük tudományos pályája első időszakában jelent meg Kolozsvár növényvilágával és környezetének vizsgálatával foglalkozó, nagyobb lélegzetű műve, „Geobotanische Monographie von Kolozsvár" (1927), amely egyben az első növénytársulástani feldolgozás volt a Kárpát-medence területén.

1938 és 1942 között sorozatban jelentette meg „Székelyföld flórájá"-t, 1941 és '44, a Nyárády—Soó: „Kolozsvár és környéke flórája" megjelenésének időpontja, míg az „Erdélyi mezőség flórájá"-é 1949. E területre vonatkozó utolsó cönológiai munkája Transsylvánia növénytársulásairól 1949-ben látott napvilágot.

A tihanyi Biológiai Intézetben ezirányú munkásságát folytatva, ugyancsak elsőként tárta fel a Balaton vidékének és a tó vizének növénytársulásait, ökológiai viszonyait, indította meg mikroklímai vizsgálatait (1928, 1932, 1938).

Debreceni működése idején munkatársaival 1932-től a Tiszántúl, ezen belül elsősorban Hajdú megye változatos vidéke flórája és növényegyütteseinek felmérésével foglalkozott. Vizsgálta a Nyírség tölgyeseinek, nyír- és bokorfűz lápjainak,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mocsár- és láprétjeinek, homokos, szódás és szikes talajainak növénytársulásait, a Hortobágy növényvilágát. 1938-ban jelent meg: Soó—Máthé: „A Tiszántúl flórája". Ezen kívül a Mátra- és a Bükk-hegységi flóra művei nagyobb lélegzetűek.

Úttörő munkát végzett a Duna—Tisza köze homokbuckáin élő növényflóra felmérésében is. Ez időszakban alakult ki a magyar Alföld utolsó növénytakarójával, a magyar puszta keletkezésével kapcsolatos — elfogadott — elmélete, amelyről első közleménye „Die Entstehung der ungarischen Puszta" címmel Berlinben jelent meg (1926). Szerinte — „mint az orosz erdős-sztepp legnyugatibb része — a magyar Alföld utolsó természetes növénytakarója az erdős sztepp volt". Később azt is megállapította, hogy „a pusztai növényzet különböző elemei négy különböző geológiai korszakban jelentek meg. A korábbi felfogással szemben a magyar Alföld nem egy ősi természetes fátlan füves puszta: mai képét már az emberi kultúra alakította ki." Az Alföld, a puszta vegetáció története a későbbi években is folyamatosan foglalkoztatta (1926, 1929, 1931, 1959, 1977).

Ide kapcsolódik, hogy már az 1930-as években szót emelt a természet védelmében. („Természetvédelem a Nyírségben." 1934, „A pusztuló Bátorliget" 1935.) Neki köszönhető, hogy a Nyírbátor közelében lévő magyar puszta eredeti, ősi képét fenntartó Bátorligetet — amelyet Tuzson fedezett fel és ő világított rá vegetációtörténeti jelentőségére is — elsőként védetté nyilvánították. Később ugyancsak Soó közbenjárására jelöltek ki védelemre más területeket is.

Az 1940-es években a kolozsvári Tudományegyetem tanszékvezető tanáraként munkatársaival Kolozsvár és környékének, Erdély középső részének, Székelyföldnek növénytársulásait vette számba.

Tankönyvírói tevékenysége ugyancsak számottevő. 1926-ban „Botanika" címmel jelent meg első tankönyve a romániai magyar nyelvű középiskolások részére. Az egyetemi hallgatók részére 1945-ben látott napvilágot „Növényföldrajz" című tankönyve, amely később több kiadást is megért. Ezt követték a debreceni, a budapesti, a szegedi tudományegyetemek hallgatói számára írt botanikai jegyzetei. (1951—1952) Első kiadásban 1953-ban, majd 1963—1965-ben jelent meg a „Fejlődéstörténeti növényrendszertan" című, egyetemi hallgatók számára írt tankönyve, amelyben nagy súlyt helyezett a korszerű növényrendszertan módszertani kérdéseinek ismertetésére, a növényvilág származási kapcsolatainak új megvilágítására is.

Jávorka Sándorral és más neves botanikusokkal közösen írta meg a 2165 fajt ismertető „A magyar növényvilág kézikönyvé"-t (1951) —, hogy az a meginduló mezőgazdasági növényföldrajzi térképezés szükségleteit, az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek agronómusainak képzésén kívül a nép művelését is szolgálja. A később megjelentetett „Növényhatározók"-ban is fontos fejezetek szerzője volt. A gyakorlati szakemberek számára írt „Magyarország Kultúrflórája" sorozat számos kötetében ugyancsak ő volt a rendszertani fejezet írója.

A rendszertani, fejlődéstörténeti, flóra- és vegetációtörténeti munkái mellett 1928-tól publikált növénycönológiai tárgyú munkákat. A magyar vizek vegetáció-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

járól 1928, 1934, 1938, 1948-ban; a Hortobágy növénytakarójáról 1933-ban; Magyarország erdőtípusairól 1934-ben; a pannóniai területek növényszövetkezeteiről 1940—1941-ben; a Tiszamente erdőiről 1936-ban; a nyírségiekről 1937, 1939-ben; a homoki növénytársulásokról 1943-ban. 1959-től pedig rendszeres áttekintést adott a pannóniai növénytársulások cönoszisztematikájáról.

Mindezek mellett fő művének a „Magyar flóra és vegetáció rendszertani—növényföldrajzi kézikönyve"-t tekintette, amely Magyarország flórájának és növénytakarójának legkorszerűbb feldolgozását foglalja magában. A mintegy 3700 oldalas, 6 kötetes alkotást világviszonylatban is a legrészletesebb mikroszisztematikai-cönológiai flóraműként tartják számon.

Kitűnően ismerte a botanikai tudomány valamennyi területét. Érdeme, hogy a debreceni, majd a kolozsvári tanszéken ő vezette be elsőként a növénycönológia rendszeres oktatását, s ezzel tananyaga korszerűbb volt a többi botanikai tanszéken oktatott tananyagénál. Nemcsak módszeresen gyűjtötte az általa jól ismert szakterületek hazai és nemzetközi (főleg a német, a második világháború után pedig az orosz) nyelvterületről származó irodalmát, de azokat adaptálta is, beépítette oktatási anyagába, tudományos publikációiba.

A naprakész ismeret hihetetlenül jó memóriával társult nála, ami forrása volt hatalmas publikációs munkásságának. Rendszeresen jelentek meg kritikai megjegyzései a hazai és a külföldi florisztikai, taxonómiai, vegetációtörténeti stb. munkákhoz. Hasonlóképpen jelent meg általa a szakirodalomban a növény nevezéktan (nomenklatura) változásainak követése, és azoknak az intézeteknek a története, évi publikációs jegyzéke, amelyeknek ő volt a vezetője.

Tudományos és oktató munkája mellett részt vett számos hazai és külföldi botanikai folyóirat szerkesztésében is. Többek között az ő közreműködésével adta ki 1936-ban a debreceni Tudományegyetem „Acta Geobotanica Hungarica" néven az intézet folyóiratát, amely az ugyancsak Debrecenben, majd Kolozsváron, Pécsett, Veszprémben kiadott „Magyar Flóraművek" című folyóirattal 1949-ig maradt fenn. 1954-től több mint másfél évtizedig volt főszerkesztője az „Acta Botanica"-nak. Szerkesztői munkásságát 8 folyóiraton kívül számos könyv is bizonyítja.

Tudományos munkásságának elismeréséül a Magyar Tudományos Akadémia 1947-ben levelező, 1951-ben rendes tagjává választotta. Ezen kívül számos külföldi társaságnak is tiszteleti tagja volt. 1950—1958 között ellátta az MTA Botanikai Főbizottságának elnöki tisztségét. Kiemelkedő munkásságáért két alkalommal Kossuth-díjjal, két alkalommal a Munka Érdemérem arany fokozatával tüntették ki. Sokoldalú munkásságáról még életében közel 40 cikk jelent meg, s 11 kortársa, tanítványa, munkatársa 13 nekrológban méltatta sokoldalú tevékenységét.

Nevét 50 növény viseli. Tanítványai közül 60 növendéke követte alkotó pályáját, s számos esetben ő ezt tekintette legnagyobb eredményének.

Életrajzi adatai hiányosak maradnának, ha nem említenénk meg a botanikától távolabb eső, sokak által ismert szerteágazó gyűjtőszenvedélyét. Kisgrafikái és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

filatéliai vonatkozású gyűjtései, publikációi, ilyen irányú műpártolói tevékenysége nemcsak rendkívül értékes hagyatékai a Szépművészeti, az Iparművészeti-, a keszthelyi Balaton és a debreceni Déri Múzeumnak, hanem publikációi és méltatói révén ismertek a nem botanikus közönség előtt is.

Az 1970-es évek végén, betegsége előre haladtával érezte ugyan eredményekben gazdag pályája befejezésének megállíthatatlan közeledését, mégis újabb és újabb nagyobb szabású tervek megvalósításai foglalkoztatták. Vallomása élete utolsó időszakában hűen tükrözi a tudós botanikus és a halandó ember nem mindennapi arculatát; „Életem örök küzdelem volt önmagammal, feladataimmal, környezetemmel, a mind jobban fogyó idővel, erővel. Ám bevallom, kis diákkorom óta rettenetes hiúság, ambíció gyötört, minél többet tenni, alkotni, gyűjteni."

A hazai növénycönológiai iskola alapító professzora 1980. február 10-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Növényföldrajz (Geobotanik). Bp., 1945. 208 lap.
Fejlődéstörténeti növényrendszertan. (Phylogenetische Pflanzensystematik.) Bp., 1953. 520 lap.
A magyar flóra és vegetáció rendszertani—növényföldrajzi kézikönyve. I. Synopsis systematico—geobotanica florae vegetationisque Hungariae I. Bp., 1964. 591 lap., II. 1966. 656 lap., III. 1968. 506 lap., IV. 1970. 614 lap., V. 1973. 724 lap., VI (Opera posthuma) 1980. 557 lap. (Priszter Szaniszló közreműködésével.)
Soó Rezső—Jávorka Sándor: A magyar növényvilág kézikönyve. Magyarország vadontermő és termesztett növényeinek meghatározója, ökológiai és gazdasági útmutatója. I—II. Bp., 1951. 1120 lap.

Irodalom:

BORSOS Olga—SIMON Tibor: Ad honorem academici professzoris Rezső Soó sexagesimi. EgyL. 1963.
KERÉNYI Mária: Természetbúvár, műgyűjtő, mecénás. Bú. 1972. 5. sz.
ALBRECHT Gyula: Látogatás Soó Rezső akadémikusnál. TV. 1979. 9. sz.
KÁDÁR Zoltán: Búcsúzunk Soó Rezsőtől. (1903—1980). TV. 1980. 4. sz.
MÁTHÉ Imre: Megemlékezés. 1903—1980. MTA BOK. 1980.
SIMON Tibor: Soó Rezső, 1903—1980. EgyL. 1980. 32. sz.
ZÓLYOMI Bálint: Soó Rezső 1903—1980. MT. 1980. 8—9. sz.
PRISZTER Szaniszló: A magyar flóra és vegetáció rendszertani és növényföldrajzi kézikönyve VII. Bp., 1985.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SOÓS ISTVÁN
(1902—1959)

1902. december 27-én született Kisújszálláson. Édesapja középiskolai tanár volt. Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte és az ottani főgimnáziumban 1920-ban érettségizett. Ezután Budapesten a Műszaki Egyetemen folytatta tanulmányait és 1925-ben vegyészmérnöki oklevelet szerzett. Ugyanebben az évben az Ampelológiai Intézetnél szaknapidíjas minőségben lépett állami szolgálatba. Az első évben a borkémiai laboratóriumban dolgozott, ahol különféle borelemzéseket végzett és borbakteriológiával foglalkozott. Az alapismeretek elsajátítása után saját kérésére a Földművelésügyi Minisztérium engedélyezte, hogy egy évig Németországban szakismereteinek bővítésére tanulmányutat tegyen. 1927-ben és 1928-ban a világhírű geisenheimi kísérleti intézetben mikrobiológiai és borkémiai tanulmányokat folytatott K. Kroemer és C. Heide mellett. Ekkor került kapcsolatba a nagynevű mikrobiológussal, A. Osterwalderrel is. Újabb ismereteket szerzett a német borpincészetek, konyakgyárak, borecetgyárak, pezsgőgyárak, pincefelszerelést gyártó üzemek látogatásával.

Tudományokban gazdagodva tért haza külföldi útjáról, és az ott szerzett tapasztalatok alapján átszervezte az Ampelológiai Intézet borbakteriológiai laboratóriumát. Itt 1929-től 1936-ig nagynevű mesterének, Requinyi Géza kísérleti főigazgatónak irányítása mellett tudományos kutatómunkát végzett. 1936-tól a borbakteriológiai osztály vezetésével bízták meg. Ebben az időszakban kiváló eredményeket ért el, elsősorban a hazai borvidékekről gyűjtött fajélesztők különválasztásával, e tenyészetek előállításával és szaporításával. 28 fajélesztőt szelektált és meghatározta azok morfológiai és fiziológiai tulajdonságát. Eredményeivel hozzájárult a borászat korszerűsítéséhez. Érdeme, hogy a gyakorlatban egyre szélesebb körben

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

alkalmazták a must erjedését elősegítő és ezzel a borok minőségét javító fajélesztőket. Tevékenységével nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az Intézet mintaszerű fajélesztő gyűjteményét a világ leghíresebb gyűjteményei között emlegették, és a külföldi intézetek is gyakran igénybe vették. Ezen kívül vizsgálta az egyes borbetegségeket és kidolgozta az ellenük való védekezési eljárásokat. Foglalkozott az egyes borelemzési módszerek tökéletesítésével, a borkezelési eljárások korszerűsítésével és ezeknek pincészetekben való alkalmazásával. Tudományos eredményeiről számos szakdolgozatban számolt be, amelyek az Intézet évkönyveiben, hazai és külföldi szaklapokban jelentek meg. Közben, 1938-ban több hetes olaszországi utat tett. Itt kísérleti intézeteket és borbakteriológiai laboratóriumokat látogatott. Tanulmányozta a Nápoly környéki lávapincékben a borkezelési eljárásokat. 1933-ban jelent meg „A borok betegségei, hibái és azok javítási módja" című könyve, munkájában a címben megadott tárgykörre vonatkozó legújabb ismereteket, tudnivalókat adta közre. A könyvet 1938-ban kisebb bővítéssel újra kiadta.

A második világháború alatt az egész Herman Ottó úti Szőlőkísérleti Telep leégett, az épületek romokban hevertek. Soós Istvánt 1946. január 1-jével az Intézet igazgatóhelyettesévé nevezték ki, majd 1946. szeptember 5-ével az igazgatói teendők ellátásával bízták meg. Munkatársaival együtt teljes erővel látott neki az intézet újjáteremtéséhez. Kijavították a háborús sérüléseket, az újjáépült épületeket berendezték és ellátták a kutatáshoz szükséges felszerelésekkel, növelte az intézetben dolgozók létszámát, 1950-ben a tudományos munka zavartalan biztosítása érdekében átszervezte az intézetet. A most már Központi Intézet több vidéki kísérleti teleppel bővült. Kidolgozta az intézet tudományos programját, mely a szőlészeti és borászati gyakorlat fejlődését, korszerűsítését és e tudományág továbbhaladását szolgálta. 1949-ben többek között megszervezte az 1960-as években induló nagyarányú szőlőrekonstrukció előkészítéséhez nagy segítséget nyújtó országos szőlőkataszter elkészítését.

Szerkesztésében jelent meg 1952-ben újra — 1935 óta először — az Intézet csaknem 500 oldalt kitevő Évkönyve. 10 éven át irányította a Szőlészeti Kutató Intézetet. Magas színvonalú kutatás-szervező munkájával nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kutatásokban a szőlőtermesztés és borgazdaság csaknem minden ágában jelentős eredményeket értek el és az intézet nemzetközi hírneve tovább szélesedett.

Az irányító munkakörrel együttjáró feladatok ellátása mellett nagy lendülettel dolgozott egyéni kutatásain is. Tovább folytatta az élesztőfajtákkal elkezdett kísérleteit. Vizsgálta az egyes élesztőfajtáknál a hőmérséklet hatását, a cukor-, alkohol- és kénessavtűrésük mértékét. Illósav meghatározási módszereket dolgozott ki. Kutatta a bor derítésekor beálló kolloid változásokat. Tanulmányozta a szőlőbogyó mikroflóráját, az aszúsodást segítő kémiai folyamatokat. Kutatásainak eredményeit különböző hazai és külföldi kiadványokban közölte. Mintegy 120

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

népszerűsítő cikket is írt a hazai szaklapok számára. Az 1940-es években több önálló, vagy társszerzővel írt könyve is megjelent. 1947-ben Ács Gyula társszerzővel kiadták az ecetgyártáshoz szükséges tudnivalókat tartalmazó, hézagpótló könyvüket. Ezt a Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézet felkérésére írták, és az ecetipari tanfolyamok tankönyvéül is használták. 1948-ban a „Must és a bor kezelése a gyakorlatban" című könyve látott napvilágot, majd 1949-ben 3 könyve is megjelent: a „Borkémia", a „Borbakteriológia" és a „Borpárlat és pálinkafőzés". 1951-ben megírta és megjelentette „A magyar borélesztők morfológiája és fiziológiája" című könyvét.

A háború utáni években bekapcsolódott a szakoktatásba is. Konzervipari és szeszipari tanfolyamokon, a Műegyetem Közgazdasági Karán, a budafoki Borászképző Iskolában rendszeresen tartotta szakelőadásait. 1952 őszén az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kara Borgazdasági Tanszékének a vezetését vette át. 1952. december 31-én az addig elért tudományos eredményeiért elnyerte a mezőgazdasági tudományok doktora fokozatot. 1954. július 23-án a Minisztertanács tanszékvezető egyetemi tanárrá nevezte ki. A Főiskolán a borászati kémia és a borászati mikrobiológia tárgyköröket adta elő. Előadásai rendkívül tartalmasak voltak és nagy szakmai tudást tükröztek. Kiváló tanár volt, akit a tanítványok és tanártársak egyaránt tiszteltek.

Éveken át kettős feladatot látott el. A Borgazdasági Tanszék vezetése mellett továbbra is vezetője maradt a Szőlészeti Kutató Intézetnek. Az Intézet szervezetének nagymérvű kiterjedése súlyos és felelősségteljes gondokat rótt Soós Istvánra, aki ezek mellett sem hagyta abba tudományos tevékenységét sem.

Ezekben az években újabb és újabb szakkönyveket is írt. A hazai borgazdaság korszerűsítése érdekében szükségessé vált a teljes szakterületre vonatkozó összefoglaló mű megírása, mely a hazai és külföldi kutatások eredményeit, az ezeken nyugvó megállapításokat és új eljárásokat ismerteti. „Borgazdaság" címen írták meg neves szakemberek a 3 kötetes művet. Az első kötetet, mely két részből áll, Soós István írta és önálló könyvekként adták ki. 1954-ben jelent meg a „Borászati mikrobiológia" című rész. A szerző ebben a művében foglalkozik a must erjedését befolyásoló tényezőkkel, az erjedési folyamat során végbemenő változásokkal és a különleges erjesztési módszerekkel. Ismerteti a bor betegségeit, hibáit, ellenük való védekezési eljárásokat. Végül borászati mikrobiológiai gyakorlati tudnivalókat közöl az erjedési folyamatok ellenőrzéséhez és az egyes bormikroorganizmusok felismeréséhez. A másik rész (ez a kötet első része) „Borászati kémia" címmel 1955-ben jelent meg. Benne összefoglalja mindazokat a változásokat, amelyek a szőlő érésétől egészen a kész borig lejátszódnak. Tartalmazza ezen kívül a must és alkotó részeinek kémiai vizsgálatát is. Egyetemi előadásaiból egyetemi jegyzetet állított össze. 1956-ban adták ki Scholz Albinnal közösen írt „Borgazdaságtan" című tankönyvet, mely a korábbi borászati tankönytől eltérően a borkémia és a borászati mikrobiológia ismertetésén kívül a borászati technológia és a borászati

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

géptan korszerű ismeretanyagát is tartalmazza. Könyvük megírásánál figyelembe vették a korszerű borgazdaságtani ismereteket, a legújabb vizsgálati eredményeket, módszereket. Könyvük jól tükrözi a borászati felsőfokú oktatás fejlődését, magas színvonalát.

Soós István a magyar borászat vezető egyénisége volt, aki a szakmai közéletben is jelentős tevékenységet fejtett ki. Részt vett a mezőgazdaság újjászervezése programjának kidolgozásában. 1950-től tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia kertészeti főbizottságának, irányította a borászati kutatásokat. Elnöke volt az Országos Borvizsgáló Szakértő Bizottságnak és társelnöke a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Tudományos Egyesület Borászati Szakosztályának, állandó elnöke volt a Párizsban székelő Nemzetközi Szőlő- és Borhivatal Borbizottságának.

A nagyfokú munkatempó, a vállalt feladatok ellátása rendkívül nagy terhet rótt rá és ezért 1955-ben — az egyetemi katedrát választva — lemondott igazgatói tisztségéről. A Szőlészeti Kutató Intézettel további jó kapcsolatban maradt. 1958-ban az Intézet 60 éves jubileumi ünneplésének munkáiban jelentős részt vállalt. A jubileum alkalmából — több évtized óta először — megrendezett nemzetközi borverseny elnökévé választották.

A nemzetközi bírálóbizottság megállapította, hogy a verseny előkészítése, rendezése és lefolyása mintaszerű volt, a bizottság tagjai egyhangúlag indítványozták, hogy a verseny bírálati módszerét nemzetközileg elismert rendszerré nyilvánítsák. Ez a rendezvény jelentősen hozzájárult a magyar borászat nemzetközi hírnevének gyarapodásához.

1959 tavaszán részt vett az Ausztriában megrendezett Nemzetközi borversenyen. Klosterneuburgból már lázas betegen tért haza és 1959. május 1-jén szívinfarktus következtében, 57 éves korában, Budapesten váratlanul elhunyt. Korai halála nagy veszteséget jelentett a szakoktatásnak, kutatásnak és az egész borgazdaságnak.

Az utókor tiszteli és elismeri. Nevét a róla elnevezett szocialista brigádok és a budafoki „Soós István Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet" is őrzik.

Főbb munkái:

A borok betegségei, hibái és azok javítási módja. Bp. 1933. 49 lap.
A must és a borok kezelése a gyakorlatban. Bp. 1948. 108 lap.
Borkémia. Bp. 1949. 176 lap.
Borbakteriológia. Bp. 1949. 204 lap.
Borászati mikrobiológia. Bp. 1954. 324 lap.
Borászati kémia. Bp. 1955. 404 lap.
Soós István—Ács Gyula: Ecetgyártás bakteriológiája, technológiája és vizsgálati módszerek. Bp. 1947. 201 lap.
Soós István—Scholz Albin: Borgazdaságtan. Bp. 1956. 52 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

RAKCSÁNYI László: Dr. Soós István At. 1959. 6. sz.
HAJÓS György: Országos Borminősítő Intézet. Bp. 1963.
———: A Kertészeti Egyetem Borgazdasági Tanszék jubileumi Évkönyve 1945—1970. Bp, 1970.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SŐTÉR KÁLMÁN
(1834—1915)

1834. október 11-én született Csúzon, Komárom megyében. Régi nemesi családból származott. — Apja, Sőtér Kristóf gazdatiszt volt Csúzon, gróf Migazzi uradalmában. Középiskoláit Érsekújvárott, Esztergomban és Nyitrán végezte, a gimnázium nyolcadik osztályát pedig mint az esztergomi főegyházmegye papnövendéke, Nagyszombatban. Két évig hittanhallgató volt Esztergomban.

1855-ben egészségi okokból kilépett a papnevelőintézetből. Ekkor nevezte ki Scitovszky hercegprímás mócsai uradalmába segédtisztnek. A következő évben, 1856-ban Esztergomba hívták, ahol előbb Forster János prímási jószágkormányzó mellett dolgozott, később pedig a központi gazdasági irodának aligazgatója lett. A központból Kemenczére, majd Déjtára került intézőnek. Itt szolgált 12 évig, mígnem betegsége miatt nyugállományba vonult.

Tulajdonképpen ettől kezdve folytatott maradandó értékű tevékenységet. Ekkor kezdett aktívan méhészettel foglalkozni. Korábban csupán apja méhesét figyelhette, nem jutott arra ideje, hogy saját méhest hozzon létre. Ám elolvasott, áttanulmányozott minden méhészettel kapcsolatos irodalmat, s számtalan jegyzetet készített e tárgykörből.

Nyugállományba vonulásakor Inámban (Hont megyében) egy méhtelepítésre kiválóan alkalmas birtokot vásárolt. 1874-ben alapította méhesét, mely nem sokkal később Hont megye legnagyobb méhtelepe lett. Méhcsaládjait azonban 100—150-nél többre sohasem szaporította, mert tapasztalatai szerint ezen a vidéken ennél többet nem lehet haszonnal tenyészteni. Ebben a méhesben végezte megfigyeléseit, kísérleteit. Gyakorlati tevékenységének legjelentősebb eredménye a helyes keretméret megalkotása volt. A keret nagyságát először elméleti úton, számtani

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

alapon állapította meg, majd a gyakorlatban próbálta ki, s miután az bevált, egész méhesét erre a keretméretre rendezte be. Sőtér Kálmán 25 × 25 cm-es kereteinek, valamint az általa javasolt, heresejteket korlátozó 34 mm-es gerinctávolságnak általános elterjedése jelentősen javíthatta volna a méhészet eredményességét.

Kiemelkedő szakirodalmi munkássága is, „A méh és világa" című könyvének első kötete 1895-ben Kolozsváron, második kötete pedig 1908-ban Budapesten jelent meg. A könyvet a külföldi szakirodalom felhasználásával és saját tapasztalatai alapján írta meg. Az első kötet a méhészet elméleti kérdéseit tárgyalja. Megismerteti a méhészekkel, a méhészkedni vágyókkal a méhet, annak külső és belső felépítését, tulajdonságait, viselkedését, különféle fajtáit és változatait, valamint földrajzi elterjedését. Részletesen elemzi a méhek ösztönét. bemutatja a méhek szokásait és termékeit, valamint betegségeit és ellenségeit is. A második kötetben a gyakorlati tudnivalókkal foglalkozik. Egy rövid történeti áttekintés után a méhészethez szükséges eszközöket, kaptárakat s azok használatát ismerteti. Megtanítja a méhészt a méhek körüli teendők szakszerű végzésére és a méhészeti termékek helyes kezelésére és feldolgozására is.

Munkatársa volt több gazdasági lapnak, a „Természettudományi Közlöny"-nek és a hazai méhészeti szaklapoknak. Több kisebb népszerű méhészeti munkája is megjelent. A gyakorlatban elért eredményeit vándorgyűléseken és kiállításokon mutatta be. A kiállításokon arany-, ezüst- és bronzérmeket, díszoklevelet nyert.

Az Országos Magyar Méhészeti Egyesület az 1905. évi május hó 7-én tartott közgyűlésen az egyesület alelnökévé választotta, s e tisztséget haláláig viselte.

„A méh és világa" című könyvét 1910-ben a német, osztrák és magyar méhészek Budapesten tartott 55. vándorgyűlésének egyik bizottsága az OMME első aranyérmével tüntette ki. A nagy szakirodalmi mű befejezése után Korosra (Nyitra megye) költözött, magával vitte méhesének egy részét, s itt élt 1915. szeptember 16-án bekövetkezett haláláig.

Főbb munkái:

A méhek mérge. TtK. 1890. 374—378. lap.
A magyar méhészeti ismeretek. (In: Méhészeti Emlékkönyv. Szerk.: Kozocsa Tivadar—Kócsi-Mayer Gyula) Bp., 1893. 33—36. lap.
A méh és világa. I. köt. Kolozsvár, 1895. 1114 lap, II. köt. Bp., 1908. 1132 lap.

Irodalom:

ERDŐS Lajos: Sőtér Kálmán. MaM. 1915. 11—12. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SPERKER FERENC
(1857—1923)

Született 1857. április 19-én Szentdemeteren (Udvarhely vármegye, ma: Dumitreni, Románia) középbirtokos családban.

Ifjúságáról, iskolai tanulmányairól mindössze annyit tudunk, hogy gazdasági akadémiát nem végzett. Az akadémiai képesítést később, gyakorló gazdaként kapta meg, a mezőgazdaságban — különösen a szarvasmarha-tenyésztésben — elért eredményeinek elismeréséül. 1879-ben, 22 évesen kezdett 377 kat. holdas szentdemeteri birtokán gazdálkodni. Még ugyanebben az évben 10 db vásárolt tehénnel megalapította magyar szürke szarvasmarha tenyészetét, amely nevét országosan ismertté tette.

Tenyészcélként nem kevesebbet tűzött maga elé, mint az egyhasznú igás jellegű magyar szürke fajtának hármas hasznosításúvá való kitenyésztését. Kizárólag fajtatiszta tenyésztéssel kívánt célt érni és feltétlenül meg akarta őrizni a fajta kiváló igás tulajdonságait. Az így kialakítandó típus a sajátos erdélyi viszonyok között igen gazdaságosan tenyészthető szarvasmarha lehetett volna, de az első világháború kitörése megakadályozta a szervezett tenyésztői munka kibontakozását és a „javított magyar-erdélyi marha" széles körű elterjedését. A jó magyar igásökörnek szinte korlátlan piaca volt elsősorban a Király-hágón innen, de a Monarchia más területein is. A jó tejelő, jó igavonó, gyorsabb fejlődésű, jó hústermelő és kondíciótartó tehén pedig jelentősen csökkentette a tinónevelés költségeit.

Sperker módszerének elvi alapja igen egyszerű — szinte Kolumbusz tojása. Lényegében nem tett mást, mint mennyiségben és minőségben megfelelő takarmányozással feszínre hozta a fajta potenciális genetikai képességeit. A módszer gyakorlati megvalósítása azonban már lényegesen bonyolultabb volt. Egyfelől a többlettakarmányt meg kellett termelni, lehetőleg úgy, hogy ne vonjon el területet a jó haszonnal értékesíthető árunövénytől, másfelől meg kellett akadályoznia a fajtának az intenzívebb takarmányozás következtében várható elfinomodását, igás jellegének elvesztését.

Sperker mindkét feladatot mesterien oldotta meg. A takarmányszükséglet legnagyobb részét vetett vagy feljavított havasi legelőkről biztosította. Az elfinomodást pedig edző felneveléssel, kemény használattal és következetes, szigorú szelekcióval kerülte el. Birtokán soha nem tartott ökröt. Minden gazdasági igásmunkát a 28-32 db törzstehén végzett. Még az előrehaladott vemhes állatok sem részesültek különleges kíméletben, így előfordult, hogy a borjú a barázda szélén jött a világra. A teheneket fejték is. A szelekciós munkát kiterjesztette a tejtermelésre is és jelentős

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

eredményeket ért el e téren. A növendékeket nyáron bőhozamú havasi legelőkön tartotta. Télen istállóban voltak, de kötetlen tartásban és minden nap kiadós mozgást végeztek a szabadban. A bőséges, jóminőségű takarmány, valamint a sok és intenzív mozgás következtében a tenyésztésre szánt növendékek a fajta átlagánál egy évvel korábban lettek tenyészérettek, és a tinókat is egy évvel korábban lehetett betanítani. A jobb növendék bikákat tenyészállatként értékesítette, a maradékot tinóként.

Sperker tenyészetével részt vett az 1896-os Ezredéves Országos Kiállításon, ahol a magyarmarha fajtacsoport erdélyi jellegű kategóriájában millenniumi nagyérmet nyert. Ugyanez év decembrében a kiállítás sikere érdekében végzett munkájáért megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét. (III. o.)

A század első éveiben több erdélyi kiállításon nyert díjakat, nemcsak bikáival és teheneivel, de lovaival és kettesfogatával is.

1908-ban az erdélyi róm.kath. státus alapítványi uradalmának jószágigazgatója lett. Itt jelentős fejlesztést hajtott végre a sertés- és a juhtenyésztés terén. Szentdemeteri birtokát továbbra is saját kezelésben tartotta, de munkahelye — a Bihar vármegyei Radnóth — és udvarhely megyei birtoka közötti nagy távolság miatt 1911-ben arra kényszerült, hogy 30 tehénből álló tenyészetét eladja az erdélyi róm. kath. státusnak. A teheneket és a velük együtt megvásárolt 12 db tenyészüszőt Radnóthra helyezték, így a tenyészet továbbra is Sperker közvetlen személyes irányítása alatt maradhatott.

Ugyancsak 1911-ben alakult meg az Erdélyi Jellegű Magyarfajta Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete, melynek Sperker Ferenc alapító tagja és ügyvezető alelnöke volt. Az egyesület célja teljesen megegyezett Sperker eredeti tenyészcéljával. Ezen kívül a törzskönyvelés megszervezése, állatdíjazások, kiállítások rendezése, a célszerű takarmányozás, a takarmánytermesztés módszereinek terjesztése, az állatok értékesítésének megszervezése, a tenyészüszők közös szűzgulyában való felnevelése szerepelt a tervek között. Sajnos az első világháború kitörése megakadályozta az egyesület munkájának kibontakozását.

Sperker Ferenc egész életében gyakorlati gazdálkodással foglalkozott, de emellett értékes művekkel gyarapította a szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkozó mezőgazdasági szakirodalmat is. Írásai szinte kivétel nélkül a magyar szürke fajta védelmével, javításának, nemesítésének lehetőségeivel foglalkoznak. Bár szenvedélyes és elkötelezett híve volt a fajtának, műveiben soha nem esett romantikus túlzásokba, mint kortársainak jó része. Mint gyakorló gazda, aki birtokának nyereségéből él, pontosan ismerte az érintett terület lehetőségeit és korlátait. Mindig szigorúan a realitások talaján maradt, és a gazdaságosságot állandóan szem előtt tartotta.

Legnagyobb visszhangot az „A húsdrágaság és a magyar szarvasmarha" című cikke váltotta ki. Ez az írás válasz Jászberényi Andrásnak, a kolozsmonostori gazdasági tanintézet tanárának a „Pesti Hírlap"-ban megjelent cikkére, amelyben

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a szerző a húsdrágaság okaként a magyar fajta szarvasmarha tenyésztését jelölte meg. Sperker pontról pontra megcáfolta a cikk állításait szenvedélyes, de nem indulatos hangnemben. Az írás nyomán több szaklapban („Köztelek", „Állattenyésztési Szemle") élénk vita bontakozott ki, és a hozzászólók is lényegében Sperker álláspontját fogadták el. Állattenyésztési szempontból legjelentősebb műve a Szász Ferenccel és Hreblay Emillel közösen írott „A magyar-erdélyi fajta szarvasmarha standardja" című kiadvány. Ebben mintegy összefoglalva az „Állattenyésztési Szemle" hasábjain folytatott szakmai vitát, a tenyészcélnak megfelelő, részletes fajtastandardot állítottak fel.

Szakirodalmi tevékenységének az első világháború és az azt követő politikai helyzet vetett véget. A szaklapok, melyeknek korábban dolgozott, sorra megszűntek.

66 évesen, 1923. szeptember 23-án halt meg Nagyváradon.

Főbb munkái:

Néhány szerény szó erdélyi szarvasmarha-tenyésztésünk érdekében. Kolozsvár, 1896. 38 lap.
A húsdrágaság és a magyar szarvasmarha. Kolozsvár, 1911. 48 lap.
Szász Ferenc—Hreblay Emil—Sperker Ferenc: A magyar-erdélyi fajta szarvasmarha standardja. Bp., 1910. 16 lap.

Irodalom:

Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota. (Szerk. Matlekovits Sándor) Bp., 1897.
MONOSTORY KÁROLY: A Szent-demeteri magyar marha tenyészet. ÁtTgL. 1902.
— —: Kiállításaink. EG. 1910.
CZIRMES BÁLINT: Radnóth és Szentdemeter. MgSz. 1911.
— —: Sperker Ferenc. Kt. 1923.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SPORZON PÁL ID.
(1831—1917)

1831. január 12-én született Galgócon (Nyitra vm., ma: Hlohovec — Csehszlovákia). Apja a galgóci gróf Erdődy uradalom központi számtartója volt. Középiskoláit Nagyszombatban és Pozsonyban végezte, később a pozsonyi jogakadémia hallgatója volt, majd a bécsi egyetemen folytatott jogi és bölcsészeti tanulmányokat. Egészségi állapota miatt azonban tanulmányait kénytelen volt abbahagyni, s ezzel egyidejűleg a jogi pályáról is lemondott.

Egy évig mint nevelő működött, majd a magyaróvári Gazdasági Felsőbb Tanintézetben kezdte meg gazdasági tanulmányait. Ezeknek befejeztével rövid ideig gazdatisztként dolgozott.

1858-ban, 27 éves korában a budai József Ipartanodából alakított Polytechnicum gazdasági-erdészeti tanszékére a „mezei gazdászattan" nyilvános rendes tanárává nevezték ki. Tanári pályájával egyidőben kezdődött közéleti szereplése, szakirodalmi munkássága. Tagja lett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, munkatársa a legjelentősebb gazdasági szaklapoknak: a „Gazdasági Lapok", a „Magyar Gazda", a „Gazdasági Füzetek", az „Erdészeti Lapok", később a „Mezőgazdasági Szemle", a „Köztelek" írói közé tartozott. Munkatársa volt a „Pesti Napló"-nak és más korabeli politikai és napilapok gazdasági rovatának is.

1861-től kezdve rendszeresen közölt cikkeket a gazdasági tanügy újjászervezésének szükségességéről. 1864-ben „Az okszerű juhtenyésztés elvei" címen, összefoglaló munkát jelentetett meg, amely felöleli a juhtenyésztés és a gyapjúismeret egész területét. 1865-ben jelent meg „Gazdászati Talajisme, vagyis a termőföld eredete, minősége, ereje, nemei és osztályai . . . a mezőgazdák számára" című munkája.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1866-ban vette át az „Erdészeti Lapok" szerkesztését, a tartalmát bővítve két éven át „Erdészeti és Gazdászati Lapok" címen jelentette meg.

1867-ben Kodolányi Antallal külföldre utazott a svájci, belga és francia gazdasági szakoktatás tanulmányozása céljából. 1868-ban készült el a tanulmányútról közösen írt „Jelentés . . .", amelyet az OMGE a „Gazdasági Lapok"-ban tett közzé.

Tapasztalataik alapján a hazai gazdasági szakoktatást négy irányban javasolták tovább fejleszteni. A gazdasági akadémiai szintű felsőfokú oktatást egy helyen: a pesti egyetem keretében akarták megoldani. Középszintű oktatás céljából még 3-4 felsőbb gazdasági tanintézet létrehozását javasolták 3 éves tanulmányi időtartammal, tangazdasággal és kísérleti teleppel. Alsófokon pedig több 3 éves földműves iskolát tartottak szükségesnek felállítani 100-150 holdas intézeti birtokkal. Mindezek mellett téli gazdasági iskolák hálózatának kiépítését szorgalmazták.

1867-ben a keszthelyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet igazgatójává nevezték ki és megbízták annak átszervezésével. 1869-ben jelent meg Pesten „A hazai gazdasági felsőbb tanintézetek szervezésének kérdéséhez" című munkája. A tanintézet feladatát azoknak az elméleti és gyakorlati ismereteknek a pótlásában határozta meg, amiket a tanulók az alsóbb fokú iskolákban nem kaphattak meg. Országosan összesen 4-5 önálló felsőfokú tanintézet létrehozását javasolta, mintegy 600-1000 holdas tan- és kísérleti teleppel. Az oktatási idő két évről háromra való felemelésével a gyakorlati ismeretekre fordított idő bővítését javasolta.

1870-ben a Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumhoz részletes „Emlékirat"-ot nyújtott be a keszthelyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet hiányosságairól s e hiányok orvoslásának módjáról.

1872-ben indította meg mint szerkesztő és kiadó folyóiratát, a „Gyakorlati Mezőgazdá"-t. A praktikus indíttatású gazdasági szaklap Sporzon Pál szerkesztésében tizenhat éven át a földművelés és állattenyésztés, méhészet, szőlészet és borászat, kertipar és háztartás minden ágára kiterjedt, de a természettudományok és államtudományok területéről is közölt hasznos ismereteket.

A folyóirat indulásának évében szólította fel a minisztérium a keszthelyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet újjászervezésével kapcsolatos javaslat elkészítésére. Javaslata „Tervek és törekvések a Keszthelyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet újjászervezése tárgyában" címmel 1874-ben nyomtatásban is megjelent. Mint korábban, úgy most is kifejtette: mivel a keszthelyi tanintézet nem éri el a külföldi akadémiai típusú oktatási intézmények szintjét, ezért a keszthelyi intézetet ún. középtanintézetnek kellene tekinteni, s ennek megfelelően átszervezni. Tervezetét a minisztérium — országos tanügyi szempontokat mérlegelve — elfogadta. Még ebben az évben jelent meg Keszthelyen: „ . . . a hazai gazdasági tanügy tárgyában" írt újabb „Emlékirat". Ebben ismét élesen bírálta hazai gazdasági tanügyünk állását: „ . . . nem áll a kor színvonalán. Szervezése nem rendszeres, fejlődése nem organikus, felszerelése tökéletlen, vezetése hiányos, ezért eredménye is elégtelen".

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Széles látókörrel, nagy szakmai tudással, külföldi és hazai tapasztalatokkal bírálta a hazai gazdasági oktatást, s minden írásában átgondolt gyakorlati irányú átszervezést javasolt. Mindennek irányítására a minisztérium keretén belül működő önálló osztály létrehozását sürgette. Így történt, hogy 1874-ben Sporzon Pál javaslata alapján szervezték át hazánk mezőgazdasági szakoktatási intézményeit felső- (magyaróvári Gazdasági Akadémia), közép- (keszthelyi, debreceni, kassai és kolozsvári gazdasági tanintézetek), valamint alsófokra (földműves iskolák) bontva.

Megalkuvást nem ismerő szívóssága, éles kritikája minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a tanintézet élérő1 1874-ben elmozdították, s az akadémiai rangra emelt magyaróvári intézethez helyezték át a mezőgazdasági üzemtan és erdészettan tanszékére tanárnak. Állását 1874 októberében foglalta el, s azt 1890-ig — nyugdíjaztatásáig — töltötte be.

1879-től több mint tíz éven át szerkesztette a „Falusi Gazda Naptárá"-nak gazdasági részét. Benne a földművelés, trágyázás, növénytermelés, állattenyésztés, gazdasági gépészet, kertészet, szőlőmívelés, borkezelés, méhészet és háztartás köréből publikáltak hasznos tudnivalókat.

1880-ban több tanártársával a magyaróvári Gazdasági Akadémia újjászervezése ügyében nyújtottak be emlékiratot Kemény Gábor, akkori földművelésügyi miniszterhez. A korszerűbb szervezés, felszerelés és bővítés érdekében szálltak síkra, mivel — mint írták — egy akadémiai rangú intézetnek lényegesen magasabb színvonalat kell képviselnie, mint amit a magyaróvári intézet akkor képviselt. Úgy érezték, a színvonal — csupán a felsőfokú intézetté való előléptetéssel — nem változott. Javasolták a tanulmányi idő bővítését, a laboratóriumi felszerelések korszerűsítését. Beadványuknak azonban nem lett eredménye.

1881-ben jelent meg Magyaróváron „Mezőgazdasági üzlettan tudományos és gyakorlati alapon" című munkája. A nagy érdeklődésre való tekintettel a munka még ez évben újból megjelent. Címét ezúttal mezőgazdasági „üzemtan"-ra változtatta. 1883-ban Pozsonyban adták ki a „Gazdasági üzemtan" kiegészítő köteteként az „Egyszerű és kettős számviteltan alapvonalai" című munkáját, amely elsősorban a német szakirodalomra támaszkodva a legjobb elveket és leghasznosabb szabályokat foglalta össze a gyakorlat számára. A könyvet a Földművelésügyi Minisztérium tankönyvül fogadta el. Utolsó nagy munkája a „Gazdasági becsléstan" címmel 1885-ben jelent meg. Ez volt az első magyar becsléstan, amely kiegészíti a számviteltan és az üzemtan tárgykörében írt korábbi munkáit. 1889-ben a nemzetgazdaságtan oktatását is elvállalta a magyaróvári akadémián.

Ötvenkilenc éves korában, harminckét évi fáradhatatlan munka után, 1890-ben vonult nyugalomba. Ettől kezdve haláláig gazdasági és közgazdasági tanulmányokkal foglalkozott. Gyengülő látása miatt mind ritkábban jelentek meg — „Pál gazda" név alatt — szakmai cikkei a különböző gazdasági lapokban.

1917. március 25-én hunyt el Magyaróváron. Sok szempontú oktatói és írói

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tevékenysége a mezőgazdaság elméleti és gyakorlati ismereteinek — a szakoktatás révén való — széles körű elterjesztése érdekében méltán váltotta ki kortársai, tanítványai és az utókor nagyrabecsülését.

Főbb munkái:

Az okszerű juhtenyésztés elvei (Mentzel W. E. nyomán). Buda, 1864. 204 lap.
Gazdászati talajisme, vagyis a termőföld eredete, minősége, ereje és osztályai; rövid bevezetéssel a növényélettanba. Mezőgazdák számára. Buda, 1865. 251 lap.
A hazai gazdasági felsőbb tanintézetek szervezésének kérdéséhez. Pest, 1869. 45 lap.
Az okszerű talajművelés elvei és szabályai tanulók és gyakorló gazdák számára. Pest, 1871. 224 lap.
Emlékirat a hazai gazdasági tanügy tárgyában. Keszthely, 1874. 44 lap.
Mezőgazdasági üzlettan tudományos és gyakorlati alapon. (Vezérfonal gazdaságok megalapítása, felszerelése, berendezése és kezelése körül) Magyaróvár, 1881. 343 lap.
Az okszerű gazdálkodás rendszere. Mezőgazdasági üzemtan tudományos és gyakorlati alapon. Magyaróvár, 1881. 343 lap.
Egyszerű és kettős számviteltan alapvonalai. Pozsony, 1883. 176 lap.
Gazdasági becsléstan. Vezérfonal szántóföldek, rétek, legelők, kertek, szőlők s egyéb telekrészek és tartozékok, valamint egész gazdaságok és fölszerelvényeik értékbecslésénél. Magyaróvár, 1885. 159 lap.
Sporzon Pál—Kodolányi Antal: Jelentés a gazdasági szakképzés állásáról Franciaés Németországban, Schweiz- és Belgiumban 1870-ben, s ennek alapján kidolgozott tervezet a gazdaságiszakképzés rendezését illetőleg hazánkban. Pest, 1868. 37 lap.
Sporzon Pál—Ébner Sándor: Gazdasági olvasmányok, minden rendű gyakorló és tanuló gazdák számára. Bp. 1877. 229 lap.
Sporzon Pál—Ébner Sándor: Gazdasági káté. A növénytermelés, állattenyésztés és üzletvitel legfontosabb szabályai kérdésekben és feleletekben (Teisserence de Bort nyomán). Magyaróvár, 1882. 160 lap.

Irodalom:

— —: Sporzon Pál. MgSz. 1890. XI. füz.
— —:Id. Sporzon Pál. Kt. 1900. 9. sz.
— —: Sporzon Pál. GyM. 1906.
P(ÉTERFFY) T(AMÁS): Idősb Sporzon Pál. Kt. 1917. 13. sz.
LŐRINCZ GYULA: Sporzon Pál a mezőgazdasági üzemtan kiemelkedő művelője. TM. 1971. 6. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SPORZON PÁL IFJ.
(1867—1917)

1867. augusztus 29-én született Budán. Apja id. Sporzon Pál, neves tanára a keszthelyi gazdasági tanintézetnek, később a magyaróvári gazdasági akadémiának; közismert gazdasági szakíró volt. Műszaki érdeklődésű fiát kora ifjúságától a gazdasági tudományok felé irányította. Alsó és középfokú iskoláit Keszthelyen, Magyaróváron, Pozsonyban végezte, végül a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet. 1887 és 1892 között a pannonhalmi főapátság veszprémvarsányi uradalmában dolgozott mint segédtiszt, majd a rimaszombati földműves iskolánál mint ösztöndíjas gazdasági segéd. 1892-ben a budapesti József Műegyetem Mezőgazdasági Géptani tanszékére hívták meg tanársegédnek, ahol a következő évben már mint a mezőgazdasági gépkísérleti állomás adjunktusa dolgozott. Állása mellett hallgatóként tovább képezte magát, s a mezőgazdasági gépészettel és építészettel kapcsolatos tárgyakból eredményes vizsgákat tett. Rendszeresen cikkeket írt a „Köztelek"-be, amelynek 25 éven keresztül aktív munkatársa maradt.

1892-től bekapcsolódott az Országos Magyar Gazdasági Egyesület munkájába is; elsősorban vidéken és a Köztelken rendezett Gazdanapokon tartott szakelőadásokat. 1894-től szervezte az OMGE kezdeményezésére alakult „Magyar Mezőgazdák Szövetkezeté"-nek Géposztályát, s ugyanez évben indította meg a „Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének Üzleti Értesítője" című hetilapot, amelyben rendszeresen ismerteti azokat az újításokat, a gépek terén jelentkező újdonságokat — egy-egy gépújdonság részletes leírásával —, melyek már a gyakorlatban is beváltak. Közreadta a gabonatőzsdék árfolyamait, s beszámolt az ország különböző helyein szervezett gépbemutatókról, vásárokról stb.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1895-ben a debreceni Gazdasági Tanintézet műszaki tanszékére nevezték ki, ahol tervező és építészi tevékenységet is folytatott.

1895-ben, a „Mezőgazdasági Szemlé"-ben megjelent „Boronálás és boronák" című cikkében részletesen elemezte a különböző boronák szerkezetét, részeit, az egyes boronatípusokat, azok alkalmazását, a munkafolyamat módozatait, azok célszerűségét és hasznát. Tanulmányában műszaki leírásait számos műszaki rajzzal és képmelléklettel illusztrálta.

„A hazai új vetőgépek" című rövid terjedelmű, de közhasznú munkája ugyancsak ez évben jelent meg Budapesten. Rövid összefoglalása ez az 50-es években az országba került vetőgépeknek, s az azóta alakult szerkezeti változásoknak: a merítőkanalas, vetőkorongos, „balance" rendszerű gépeken keresztül a vetőtárcsás rendszer előnyeit, hátrányait taglalta, majd az utóbbi rendszer szerinti új típusokat részletesen ábrákkal, képekkel magyarázta.

1895-ben kezdett mezőgazdasági gépversenyeket, bemutatókat és kiállításokat szervezni. Ennek során 1896-ban nemzetközi burgonyakiemelő gépversenyt rendezett Rákoskeresztúron, a Vigyázó-, majd későbbi akadémiai birtokon, 1897-ben pedig nemzetközi aratógépversenyt Mezőhegyesen s nemzetközi vetőgépversenyt Kisbéren.

1897-től a „Köztelek" „Gazdasági gépészet és technológia" címen vezetett rovatát vette át, amelyet húsz éven keresztül egészen haláláig vezetett. A rovat szerepéről és jelentőségéről a „Köztelek" jubileumi száma 1911-ben az alábbiak szerint emlékezik meg: „A rovatban leginkább tárgyalt kérdések voltak: a robbanómotorok alkalmazásba vétele, úgy kisebb munkákra, mint cséplési célokra, az erőgépek használatának kiterjesztése, a szélerő felhasználása, a különböző magánjáró szántógépek stb. Az általuk indított akció folytán keletkeztek a gőzeke és erőgépszövetkezetek, s nyertek szélesebb elterjedést és helyes irányt a különböző gépkiállítások, versenyek és bemutatók."

1903-ban jelent meg Debrecenben „A kisgazda mezőgazdasági gépei" című munkájának első kiadása, amelyet a gazdaemberek számára írt a valóban jó mezőgazdasági gépeknek és eszközöknek vásárlásáról, helyes használatáról, kezeléséről.

1907-ben a magyaróvári Gazdasági Akadémia műszaki tanszékére helyezték át. Tanári kinevezésével egyidejűleg az óvári Mezőgazdasági Intézet vezetésével bízták meg. Ezt a feladatkört ettől kezdve élete végéig betöltötte.

1910-ben jelent meg: „A Kőszegi-féle talajművelő és annak jelentősége" című tanulmánya, hároméves kísérletezés eredményei alapján. Nemcsak elméleti szempontokkal támasztotta alá nézetét az ásó és kapa közös munkáját végző szerkezettel kapcsolatban, hanem tapasztalaton alapuló méréseredményekkel és munkaköltség-számításokkal is.

1913 nyarán — mint a kiállítás műszaki vezetője — egyik szervezője volt a nagyszabású galántai nemzetközi motoros szántógép bemutatónak, a rendezvé-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nyen összesen 21 gépgyár szerepelt 23 benzintraktorral, illetve motoros talajművelőgéppel és 5 gőztraktorral. Gőzgépes vontatók, benzinmotoros járókerekes vontatók, lánctalpas vontatók, merevrendszerű talajművelőgépek, valamint kétgépes rendszerű motoros talajművelőgépek különböző fajtáit mutatták be a több hétig tartó, minden eddigit fölülmúló bemutatón, amelyet mintegy 12000 ember tekintett meg.

Többször tett tanulmányutat külföldön: Ausztriában, Németországban, Angliában, Dániában, Hollandiában, Belgiumban, Svédországban, Franciaországban, az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában. Útjairól részben hivatalos jelentésekben, részben a „Köztelek"-ben írt cikkeiben számolt be. A „Köztelek" mellett a „Gazdasági Lapok"-ban, a „Mezőgazdasági Szemlé"-ben, a „Gyakorlati Mezőgazdá"-ban, a „Molnárok Lapjá"-ban, a „Független Újság", a „Magyar Földműves", a „Magyar Szesztermelő", az „Erdélyi Gazda", „Hazánk", a „Budapesti Hírlap" hasábjain is számos cikke és tanulmánya jelent meg.

A mezőgazdasági gépekről szóló részletes leírásai közérthetőek voltak, mindig konkrét típusokhoz, kapható gyártmányokhoz kapcsolódtak. Ismertette a gépek beszerzési lehetőségeit, s a kezelésükkel, használatukkal kapcsolatos tudnivalókat, célja minden írásával a gépekkel kapcsolatos ismeretek terjesztése volt.

Utolsó nagyobb munkáját az OMGE megbízásából készítette „A gyakorlati mezőgazdasági gépkísérleti állomás létesítésének szükségességé"-ről. Gépesítéssel kapcsolatos nézeteinek a társadalmi szükségletekkel való összehangolása ebben a tervezetében teljesedett ki. A többlettermelés szükségleteiből kiindulva vezette le az állomás létjogosultságát: „A többlettermelés egyedüli kivihetősége a fokozottabb, több és jobb munka egyedüli kivihetősége és módja céltudatosan alkalmazott gépi munka, ennek eszköze a mezőgazdasági gép. A . . . gépi munka alkalmazásának . . . célravezető módját nem mutatja meg semmiféle más tanácsadó, mint a gyakorlati alapon szervezett és létesített mezőgazdasági gépkísérleti állomás".

51 éves korában, 1917. december 4-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

A boronálás és boronák. Klny. MgSz. 1895. 33 lap.
Hazai új vetőgépek. Bp., 1895. 24 lap.
A kisgazda mezőgazdasági gépei. Debrecen, 1903. 73 lap.
Talajművelésnél kisgazdaságokban használt gépek és eszközök. Bp., 1910. 30 lap.
A Kőszegi-féle talajművelőgép és annak jelentősége. Bp., 1910. 19 lap.
Gyakorlati mezőgazdasági gépkísérleti állomás létesítésének szüksége és tevezete (Kézirat). Magyaróvár, 1917.
Karkovány Ákos—Sporzon Pál: Jelentés a galántai nemzetközi szántógép-bemutatóról. Bp., 1915. 74 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

Köztelek jubileumi száma 1891—1911. Kt. 1911. 78. sz.
P(ÉTERFY) T(amás): ifj. Sporzon Pál. Kt. 1917. 49. sz.
— —: Sporzon Pál. GL. 1917. 50. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

STARK ADOLF
(1834—1910)

A kiváló szőlőnemesítő Stark Adolf 1834. december 28-án, Bártfán (Sáros megye, ma: Bardejov, Csehszlovákia) született. Édesapja, Mihály a bártfai felső leányiskola tanára volt, akit 1862-től Bártfa szabad királyi város tanácsnokává neveztek ki. Édesanyja Folkusházy Zsuzsanna nemesi családból származott. Öt gyermekük közül (3 lány és két fiú) Adolf a harmadik volt.

Elemei iskoláit Bártfán végezte. Középiskolai tanulmányait a miskolci evangélikus Esperességi Középtanodában folytatta. Az 1848/49-es tanévben a szabadságharc miatt tanulmányait többször megszakította és a következő félév végén végleg abba is hagyta. Iskoláit mindig dicséretes eredménnyel végezte. Miután kimaradt az iskolából, Bártfán Szartory Ferenc vegyeskereskedőhöz szegődött inasnak, akinél tanoncidejének letöltése után fél évet még segédként is szolgált. Ezután — a kor szokásának megfelelően — szaktudását más és más városokban igyekezett gyarapítani. Eperjesen, Nagybányán, Kolozsváron, Debrecenben, Nagyváradon dolgozott különböző kereskedőknél. 1859 év vége felé Békéscsabán telepedett le, ahol önálló üzletet nyitott (a mai Széchenyi u. 4. sz. alatti házban). 1863 nyarán megnősült, végleg letelepedett Békéscsabán, ahol házat és többször kisebb-nagyobb földterületeket vásárolt, majd felesége révén örökölt. Anyagilag szépen gyarapodott. Háztelkéhez kapcsolta az udvarával határos, a Kőrös partra tekintő Szemian sor 2 számú (ma Derkovits-sor) beépítetlen telket is, ahová szőlőt és gyümölcsfákat ültetett. A századforduló éveiben Békéscsabán már 16 holdnyi szőlőültetvénye és szőlőiskolája volt. Letelepedése idején Békéscsabán jelentős szőlőterületeket, egész határrészeket talált. A város lakosságának nagy része rendelkezett kisebb-nagyobb szőlőskerttel. Általuk közelebbről is megismerte a ker-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tészkedés örömeit és miután anyagilag is egyre erősödött, jó pénzbefektetésnek is tekintette a szőlészetet, borászatot, mellyel vagyonát tovább gyarapíthatta.

Szőlőt három helyen ültetett 267 négyszögöl volt a városi házánál fekvő szőlőskertje, a Nagyrétben 6 holdnyi, a kismegyeri dűlőben 11 holdnyi szőlőteleppel rendelkezett. A békéscsabai evangélikus gyülekezet levéltárában őrzött feljegyzései, „Chatalógusa", árjegyzékei, reklám anyaga bizonyítják, hogy hivatásszerűen foglalkozott a szőlő- és bortermeléssel, de a szaporítóanyag előállítással is. Feljegyzései alapján megállapítható, hogy milyen szőlőfajtákat telepített szőlőiben. A mintegy 300 fajtát nagy szorgalommal és komoly anyagi áldozatok árán szerezte be a legkülönbözőbb bel- és külföldi szőlőtelepekről. Szőlőit és a szaporítóanyagot parcellákra osztott területeken nagy gonddal, szakszerűen termesztette. Nagy figyelmet fordított a talajerő utánpótlására és a növényvédelemre. Naplószerű feljegyzéseiből kiderül, hogy a szőlőket évente műtrágyázta. A szőlő betegségeit és kártevőit jól ismerte, ellenük rendszeresen védekezett. Borait is a szakirodalom ajánlásai alapján kezelte. A dokumentációk bizonyítják, hogy szorgalmasan tanulmányozta a szőlő- és bortermelésre vonatkozó szakirodalmat és a tanultakat eredményesen alkalmazta.

Életének legjelentősebb tevékenységét a szőlőnemesítés terén fejtette ki. A 19. század második felében elterjedt Európában a csemegeszőlők termesztése, és ennek nyomán hazánkban is egyre nagyobb igény jelentkezett ezek iránt. Kezdetben az étkezésre alkalmas borszőlő-fajtákat és a Chasselas-féléket, majd egyre több csemegeszőlőt termesztettek. Ezt a folyamatot serkentette a szőlő táplálkozási értékének felismerése, a szőlőfogyasztás fokozódása, és a távolabbra szállítás lehetőségét biztosító vasúthálózat kiépülése. A szőlők nemesítésére, új csemegeszőlők előállítására számos termesztő törekedett. Eredményeikkel azonban e korban Mathiász János, Mathiász József és Stark Adolf emelkedtek ki, akik egymással kapcsolatban is álltak. Arra törekedtek, hogy a hazai körülményeknek minél jobban megfelelő fajtákat hozzanak létre, melyekkel biztosítani tudják mind a hazai, mind a külföldi piacot.

Stark Adolf nemesítési munkáját a hazai és külföldi jó fajták begyűjtésével kezdte. Az új fajtákat egyrészt keresztezéses nemesítésessel, másrészt az egyes fajták magoncaiból szelektálta. Nemesítéséből hét új szőlőfajtát emelt ki és szaporította azokat eladásra. Ezek a következők: Garibaldi, Rouge korai, Petőfi Sándor, Stark magonca, Stark Róza, Kossuth és a Csabagyöngye. Az első három valószínűleg nem került forgalomba, tekintve, hogy a korabeli szakirodalom nem foglalkozott velük. A „Stark magonca" szerepelt az 1885. évi Budapesti Országos Általános Kiállításon, a „Stark Róza" pedig az 1896. évi milleniumi őszi nagy gyümölcs- és szőlőkiállításon. Arra vonatkozóan azonban nincsenek adatok, hogy ezek a fajták különösebb sikert értek volna el. Óriási eredményt ért el viszont a rövidesen világhírűvé vált fajtával, a Csabagyöngyével, amely már közel egy évszázad óta hazánkban és világszerte a legkorábbi érésű, finom muskotály zama-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tú, igen kedvelt és termesztett csemegeszőlő-fajta. Nemesítési munkájában az a cél vezette, hogy minél koraibb fajtákat állítson elő, hogy ezekkel az Olaszországból drága pénzen behozott szőlőket kiszorítsa. A Csaba gyöngyével messzemenőkig elérte célját. A keletkezése körüli vitákat megoldották a legújabb kutatások eredményei. Mathiász Jánostól — kóstolásra, megismerésre — egy német fajtát, a Bronnerstraube szőlőt kapta. Ennek magjait a kóstolás után elvetette és a kikelt magoncokból többszörös szelektálás után választotta ki azt a magoncot, amely a Csabagyöngye őse lett. Ez a legkorábban érő csemegeszőlő gyakran már július 20-a után szedhető. Finom muskotály zamatáért igen kedvelt. Közepes termőképességű. A téli fagyokat elég jól tűri. A házi kertek kedvelt fajtája, de nagyüzemek is termesztik. Kettős hasznosítású — így terméséből bort is készítenek. Az ország valamennyi szőlővidékén megtalálható kisebb arányban. A világ minden csemegeszőlő-termesztő államában ismert, megbecsült és termesztett fajta. Koraiságát jól átörökítő tulajdonsága miatt igen gyakran használják a fajon belüli és a fajok közötti keresztezéses nemesítésben további kiváló szőlőfajták nyerésére. Például Mathiász János világhírű fajtáját, a Szőlőskertek királynőjét is az Erzsébet királyné emléke és a Csabagyöngye keresztezésével állított elő. A jelenleg egyik legjobban terjedő fajhibrid, a Zalagyöngye egyik szülője is a Csabagyöngye. A fajtáról a korabeli szakcikkek számoltak be. A világ valamennyi szőlőgenetikai szőlőnemesítési monográfiája, szakkönyve, fajtaleíró műve méltatja és őrzi ezt a fajtát.

A Kossuth-szőlőt, melyet több fajta természetes keresztezéséből állította elő, Stark-szőlője néven is ismert. A Csabagyöngye után két hét múlva érik. Fürtje közepes nagyságú. Aránylag jó szállítható. Hazánkban kevés helyen, házikertekben termesztik. Észak-Afrikában nagyobb termékenysége miatt előnyben részesítik a Csabagyöngyével szemben. Külföldön, egyes országokban nagyban termesztik, mert korai, csemege- és borszőlőnek egyaránt alkalmas.

A századfordulón a Földművelésügyi Minisztérium nagy erővel szorgalmazta a csemegeszőlő telepítéseket és segítette a megtermelt szőlők eladását. Stark Adolf jó üzleti érzékkel kapcsolódott ebbe a mozgalomba. Szőlőtelepét fokozatosan növelte, jó árujával, kitűnő propagandával biztosította szőlőjének és szőlőszaporító anyagának eladását. Szőlőfajtáival, gyümölcseivel és más terményeivel számos kiállításon nyert magas fokú elismerést.

Tudását, ismereteit másokkal szívesen megosztotta. A Békésvármegyei Gazdasági Egyletben széles körű ismeretterjesztő munkát végzett. Kezdetben mint tag, rövidesen mint vezetőségi tag működött önkéntes visszavonulásáig, 1896-ig. Tisztségében kiállításokat szervezett, a tagok számára vevőkört szerzett, a főispán felkérésére szőlőhegy szabályzatot készített, a „Borászati Lapok" munkatársaként küldte békéscsabai tudósításait. Elnöke volt az egyesület borászati szakosztályának. Számos ötlettel, javaslattal segítette gazdálkodó társait. Többek között az 1888-i nagy békéscsabai árvízkor, amikor a szőlőket tavasztól nyár közepéig víz borította, saját szőlőjében a fedett szőlővesszőket felhúzatta. Ezzel példát mutatva

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

— megmentette értékes gyűjteményét. Elkészítette az Egylet megbízásából a gyümölcselárusító csarnok tervezetét. Javaslatot tett a megyei kosárfonás és háziipar fejlesztésére.

Stark Adolf 1910. augusztus 26-án halt meg Békéscsabán, 76 éves korában, tüdőgyulladásban. A békéscsabai Felsővégi (Berényi úti) temetőben nyugszik. Emlékét a halálának 60. évfordulóján, 1970-ben Békéscsabán rendezett Stark-ünnepségen elevenítették fel. Tevékenységéről kiállítást rendeztek és egykori házhelyén emléktáblát lepleztek le. Születésének 150. évfordulóján életéről és munkásságáról a Kertészeti Egyetemnek, Békéscsaba város Tanácsának, a Hazafias Népfront helyi vezetőségének erkölcsi és anyagi támogatásával könyvet adtak ki és Békéscsabán emlékünnepséget rendeztek.

Irodalom:

DEDINSZKY Gyula: Stark Adolf szőlőnemesítő élete és munkássága (1834—1910). Bp. 1984.
BOROS László: Aki a Csabagyöngyét adta a világnak. KSz. 1971. 3. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

STEINECKER FERENC
(1876—1938)

Született 1876. június 2-án s Somogy vármegyei Lakócsán. Nagyapja József nádor piliscsabai uradalmainak jószágkormányzója, apja a vallásalap lakócsai birtokának jószágigazgatója, később a kultuszminisztériumban a közalapítványi birtokok főfelügyelője volt. Svájci eredetű családja két és fél évszázaddal ezelőtt jött Magyarországra.

Kalocsai gimnáziumi évei után Steinecker Ferenc Budapesten jog- és államtudományi tanulmányokat folytatott, és államtudományi doktorátust szerzett, de családi hagyományai, valamint a környezeti adottságok a mezőgazdasághoz vonzották. 1900-ban a Földmívelésügyi Minisztériumba fogalmazógyakornokká nevezték ki.

Minisztériumi szolgálata változatos volt. Előbb a tudományos kísérletügyi intézetek személyzeti ügyeit és a mezőgazdasági iparügyeket intézte, majd a vízügyi főosztályra helyezték át. Innen a közgazdasági főosztály mezőrendőri ügyosztályára, utóbb az újonnan szervezett halászati ügyosztályra került. Ezután az élelmiszer-rendészeti ügyek központi intézését és az élelmiszerhamisítási ügyekben a harmadfokú kihágási (szabálysértési) bíráskodást bízták rá. E beosztásában arra törekedett, hogy a vonatkozó jogszabályok végrehajtása védje mind a mezőgazdasági termelők, mind a fogyasztóközönség érdekeit. Eredményes működését elismerve, a József Műegyetem meghívta őt az élelmiszer-rendészeti közigazgatás elnevezésű fakultatív tantárgy előadására.

Minisztériumi szolgálatának további állomásai: 1912-ben a mezőgazdasági ügyosztály, 1914-ben pedig a telepítési ügyosztály helyettes vezetője, 1913-ban a tudományos kísérletügyi osztály vezetője, 1917-ben a háborús korpaközpont miniszteri biztosa, majd a hadügyi élelmezésügyi osztály főnökhelyettese és 1918-ban

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a Földmívelésügyi Minisztérium elnöki (személyzeti) osztályának főnöke lett. A Tanácsköztársaság ideje alatt újra élelmiszer-rendészeti feladatokat látott el. A román megszállást követő ínséges hónapokban mint a közélelmezési tanács tagja és a tanács tej- és takarmánybizottságának elnöke fejtett ki eredményes munkát.

Húsz esztendei minisztériumi szolgálatának ideje alatt alapos betekintést szerzett a földművelésügyi kormányzat és közigazgatás tennivalóinak minden részletébe. Legtöbbet azonban az élelmiszer-rendészet és a mezőgazdasági kísérletügy kérdései foglalkoztatták. A történelmi Magyarországon kilenc új törvényhatósági vegyvizsgáló állomásnak létesítését, valamint az Országos Kémiai Intézet három újabb kirendeltségének, úgyszintén a kalocsai paprikakísérleti állomásnak és a budapesti gyógynövény-kísérleti állomásnak felállítását ő kezdeményezte. Jelentős munkát végzett a növényegészségügyi szolgálat hazai kiépítésében is.

Fordulópontot jelentett életében, hogy 1919 decemberében az akkor már miniszteri tanácsost, egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki az új Közgazdaságtudományi Karon szervezett mezőgazdaság-politikai és mezőgazdasági közigazgatási tanszék élére, és a kar megalakulása után annak első prodékánjává választották meg. Az igazgatásban szerzett jártasságával ő szervezte meg a kar adminisztrációját, majd az 1923/24. tanévben dékán, az 1924/25. tanévben pedig ismét prodékán volt. Professzori kinevezése a mezőgazdasági közigazgatás oktatására szólt, de megbízást kapott arra, hogy az államtant és mint nálunk új tudományágat, a falu szociológiáját — ezt ő községpolitikának nevezte —, továbbá a rendőri büntetőjogot és eljárást, végül a közegészségügyi igazgatást is előadja. Ezeket a feladatokat ő szívesen vállalta, mert a sokoldalú tudományos érdeklődés szellemi sajátossága volt.

A mezőgazdasági közigazgatás jogszabályait és feladatait rendszerbe foglalta. Elérni igyekezett, hogy a közigazgatási hatóságok leendő megszemélyesítői kiképeztetésükkel a földművelésügyi közigazgatás teendőit minden fokon sikeresen láthassák el. Ennek jelentőségét aláhúzta, hogy a községi és a vármegyei közigazgatás ügykörei túlnyomóan a mezőgazdasággal voltak kapcsolatosak.

Steinecker Ferenc a mezőgazdasági közigazgatás oktatásában egyéni rendszert követett. Tapasztalta, hogy az első világháborút követően a magánjognak és a közigazgatási jognak egymáshoz közeledése nemzetközi viszonylatban és nálunk is bővítette a közigazgatás feladatait, és ezek megfelelő ellátásához a jogon kívül alapos gazdasági, technikai, szociális és kulturális ismeretek szükségesek. Ismételten hangsúlyozta, hogy a korszerű közigazgatási ismereteknek az élet mindenkori követelményeihez kell alkalmazkodniuk, mert az elmélet helyességét a gyakorlat méri le.

Az 1936-ban tartott felsőoktatásügyi országos kongresszuson a jogi oktatás reformkérdéseihez szólva, a jó földművelésügyi közigazgatás kívánalmait fejtegette. Jog- és államtudományi oktatásunk rendjét nem tartotta rossznak. Hibát elsősorban a közigazgatásnak a politikától való túlzott függőségében látott és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

abban, hogy sok tisztviselő inkább a főnökhöz való, olykor elvtelen alkalmazkodásban, mint a felmerülő ügyek kifogástalan elintézésében véli személyes boldogulásának zálogát felismerni. Az 1929. évi közigazgatási reform kormányzati és parlamenti előkészítése során a központi hatalom növelésére irányuló törekvéssel ellentétben az hirdette, hogy a közigazgatásban az önkormányzat megléte vagy meg nem léte — minden közjogi viszonylattól függetlenül is — döntő jelentőségű.

1920 nyarán Steineckert a kormány megbízta azzal, hogy utazza be az országot, és közelről tanulmányozza a falvak gazdasági, társadalmi és kulturális állapotát. Részt vett a falusi nép kultúráját emelni hivatott Faluszövetség megalakításában is, ennek munkáját kezdetben ő irányította. A falusi kultúra fejlesztését, a falu közegészségügyi viszonyainak korszerűsítését célzó számos előadást tartott, cikkeket írt a „Falu" című lapba. A „Községpolitika" című egyetemi előadásaiban szólt a magyar falvak kialakulásáról, a falusi nép rétegződéséről, életfelfogásáról, termelési rendjéről, az emberek legfontosabb anyagi és szellemi szükségleteiről. E stúdium egyik fontos segédtudományának a néplélektant tekintette.

Több száz községet bejárva, a közvetlen érzékelés felismertette vele a magyar falvak helyzetének hiányosságait, azok társadalmának megosztottságát. Észlelte, hogy sok helyen szinte idegenként él egymás mellett a parasztság és a falusi értelmiség. Meglátta a társadalomban felgyűlő feszültséget. Ezért is fontos feladatának tekintette, hogy hallgatóiban tudatosítsa a szegényparasztok problémáit. Szóban és írásban agitált a falusi és a tanyai nép szociális és kulturális elmaradottságának megszüntetéséért. Társadalomfelfogása Széchenyi szellemében haladónak mondható. A községpolitika tárgykörének meghatározásában független igyekezett maradni a külföldi mintáktól, hogy ne távolodjon el a hazai helyzet alapos megismerésétől és ismertetésétől. Mint a Duna—Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara tanyai szakosztályának elnöke napirenden tartotta a tanyai életviszonyok javítását célzó terveket.

Említettük, hogy az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar az „Államtan" című tantárgy előadásával is megbízta őt. E tantárgy keretében Steinecker nemcsak szoros értelemben vett politológiát adott elő, hanem kormányzás- és közigazgatástant is. Az előadásairól készült jegyzeti tananyag tanúsítja az államtani ismeretek terén való széles körű tájékozottságát. Gyakran rámutatott arra, hogy a végrehajtó hatalom túlfejlődése az állami életben káros következményekhez vezethez. Montesguieu-t (1698—1755) tartotta az utókorra gyakorolt egyik legmaradandóbb hatású állambölcselőnek, aki szükségesnek hirdette az államhatalomnak törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalomra való alkotmányos megosztását és az egyes hatalmi ágak egymástól az alkotmányban garantált függetlenségét, mert így akadályozható meg, hogy a végrehajtó hatalom gyakorlói diktatórikus módszerekkel kormányozhassanak.

1926-ban Steinecker professzor a Közgazdaságtudományi Karon Közigazgatástani Intézetet alapított, ennek alapszabályait a kultuszminiszter 1927. április 29-én

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

hagyta jóvá. Intézetében a közigazgatási gyakorlatot tudományos vizsgálat tárgyává tették. Többek között kiértékelték a vármegyei és a városi törvényhatóságok által a kormányhoz negyedévenként felterjesztett helyzetjelentéseket. Ezek egy példányának az intézet részére való rendszeres megküldését a belügyminiszter 1929-ben elrendelte. Steinecker professzor a szülőföldismeret fejlesztése végett intézetének tagjait arra is ösztönözte, hogy községi monográfiákat készítsenek. Szükségesnek tartotta a gazdatiszti jogviszony korszerű rendezését is, elsősorban a gazdatiszti nyugdíjkérdés megoldását, amit utóbb az 1936. XXXVI. törvénycikk megvalósított.

Steinecker professzor azt tartotta, hogy a társadalomtudományi kutatásoknak a valóságos tényeket kell megállapítaniuk. Elhatárolta magát attól, amivel gazdaság- és a társadalompolitikai fejtegetésekben oly gyakran lehet találkozni, hogy ti. egyesek eleve kialakult felfogásukhoz keresnek tudományosnak látszó megalapozást. Állásfoglalásait elfogulatlan kutatási eredményeiből vezette le. Előadásai nem maradtak elhangzott szavak, azok tanítványainak látókörét kiszélesítették; órái rendkívül látogatottak voltak. Gyakorlati érzékű közigazgatási szakemberek több generációját nevelte föl sikeres tanári működése alatt.

Senki sem gondolta volna, hogy az alig 62 éves professzorhoz milyen közeli a búcsú. Még fáradhatatlanul sajtó alá rendezte függőben lévő kéziratait, amikor 1938. február 11-én, Budapesten váratlanul elhunyt. A piliscsabai temetőben nyugszik.

Főbb munkái:

A hamisítások tilalmazása. Az 1895. évi XLVI. t-cikk magyarázata. Bp., 1916. 368 lap.
A közigazgatási tisztviselők képzése. I—III. MKi. 1926. jún. 27., júl. 11., júl. 18. sz.
Alkotmánytani jegyzet. (Államtan) I—III. rész. Bp., 1927. 540, IX—X. lap.
Az autonómia fogalma. A főhatalom önkorlátozása a végrehajtásban. I—II. MKi. 1929. jan. 13. és 20. sz.
A gadasági felügyelet beillesztése a közigazgatásba. (In: Fejezetek a közjog és közigazgatási jog köréből. Szerk. Mártonffy Károly.) Bp., 1932.
A mezőgazdasági közigazgatás alapelvei. (Egyetemi jegyzet.) Bp., 1933. 100 lap.
Községpolitika. Bp., 1934. 396 lap.
A magyar város- és falufejlődés eszmei tényezői. MGSz. 1935. jan.—máj.
A falu képe. (In: A Mai Magyar Község. A korszerű közszolgálat útja. V. köt. Szerk. Mártonffy Károly.) Bp., 1938.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

Steinecker Ferenc közszolgálatának harmincadik és egyetemi tanárságának tizedik évfordulója alkalmából. (In: Tanulmányok a társadalom- és közigazgatáspolitika köréből. Szerk. Takács Imre.) Bp., 1931.
— —: Steinecker Ferenc. Kt. 1938. febr. 20.
HÉVEY László: Nemes dr. Steinecker Ferenc 1876—1938. KK. 1938. 1—6. füz.
HÉVEY László: Steinecker Ferenc emlékezete. MGSz. 1941. júl.—aug.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

STOLLÁR GYULA
(1844—1892)

1844. április 24-én született Révkomáromban, Komárom vármegyében. Elemi iskoláit követően tanulmányait a komáromi Szent Benedek-rend gimnáziumában folytatta. A gimnázium elvégzése után a bécsi egyetemre iratkozott be, ahol tanulmányait 1865-ben fejezte be. Ezután a bécsi császári és királyi ásvány-gyűjteménytárban bővítette ismereteit dr. Hörner irányítása alatt 1869-ig. 1869-ben a magyaróvári Gazdasági Tanintézetbe hívták, ahol segédtanárrá nevezték ki. Ötévi óvári tartózkodás után útja Kassára vezetett, ahol 1874-ben az újonnan létesült kassai Gazdasági Tanintézetben a mezőgazdasági vegytan nyilvános rendes tanára lett. Tanári működése alatt a vegyészet különböző ágaiban alkotott maradandót. Egyik értékes dolgozatát: „Tanulmányok a répa fajsúlya és cukortartalma közötti összefüggése felett különös tekintettel a Krocker-féle vizsgálati módokra", amely nyomtatásban is megjelent, a korabeli külföldi szakemberek is kedvezően fogadták és gyakran idézték műveikben.

Több forrás, gyógyforrás, fürdő vizét elemezte, az alsó-kékedi gyógyforrás, a felsőrákosi savanyúvíz, a székelyudvarhelyi hideg sósfürdő, a lekányi Lajos-forrás elemzése, összetételének megállapítása is Stollár Gyula nevéhez fűződik. De bármennyire is jelentős volt a vizekkel való foglalkozása Stollár Gyula munkásságának, kiemelkedő területe a szőlő és bor melléktermékeinek okszerű feldolgozása és értékesítése volt. Ez a terület Stollár Gyula működése előtt teljesen érintetlen volt, és az ő tevékenységének köszönhető a borászati melléktermékek iparszerű hasznosításának kifejlődése.

Jelentős munkája a „Mustkészítés gőzzel" című tanulmánya. Előre látva a filoxéravészt, illetve a várható borhiányt, tudományos igénnyel ismertette a gyü-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mölcsbor-készítés módszerét. A legjelentősebb eredményt azonban a konyakgyártás területén érte el. Több dolgozatában ismertette a konyak eredetét, elnevezését és felhasználását. Ugyanakkor úgy vélte, hogy a konyakfőzés a gyenge és különböző betegségeknek kitett borok kitűnő értékesítési módja. Nagy érdemeket szerzett azáltal, hogy nem csak elméletben ismertette a konyakgyártás mikéntjét, hanem ő maga szerkesztett, gyártott és forgalmazott konyakfőző szerkezetet. A praktikus „Stollár-féle cognacfőző készülék" nagy keresletnek örvendett a múlt század végén.

1882-ben a vándortanítók részére a konyakfőzésről tanfolyamot vezetett. 1884-ben pedig az ő vezetésével a „Magyar Bortermelők Országos Szövetkezete" négy helyen állított fel „cognacfőző telepet", (Promontor, Paulis, Balatonfüred, Kecskemét) a Stollár-féle konyakfőző géppel. Elismerésre méltó, hogy Stollár Gyula a silányabb minőségű borok lefőzésével a magyar borok hitelét is emelni kívánta. Borászati ismereteit nemcsak az oktatásban és a szakirodalomban hasznosította, hanem hosszú ideig működött a budafoki Mintapincében is a Földmívelési Minisztérium borászati tanácsadójaként. Főmunkatársa volt a „Borászati Lapok" és a „Gyakorlati Mezőgazda" című szakfolyóiratoknak.

Tevékeny oktatói, szakirodalmi és gyakorlati borász pályáját hirtelen törte ketté a halál. Az alig 47 éves, életerős ember rövid szenvedés után, influenzában halt meg 1892. január 15-én Kassán.

Főbb munkái:

A Stollár-féle cognacfőző készülék. BL. 1887. 33. sz.
Mustkészítés gőzzel. BL. 1887. 41—45. sz.
A cognacgyártás története. GyM. 1889. 40. sz.
A cognac és annak minősége. GyM. 1889. 41. sz.
A cognacgyártás hazánkban. GyM. 1889. 43. sz.

Irodalom:

ENGELBRECHT Károly: Stollár Gyula. BL. 1892. 4. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SURÁNYI JÁNOS
(1886—1965)

1886. február 12-én született Győrben. A magyaróvári Gazdasági Akadémia elvégzése után (1906) a Cserháti Sándor kezdeményezésére és irányításával létrejött magyaróvári Növénytermelési Kísérleti Állomásra került asszisztensnek. 1916—1918 között az Állomás alföldi termesztési és öntözési kísérleteit összefoglaló aradi kirendeltség vezetője volt.

Széles körű publikációs tevékenységét 1912-ben kezdte meg. Kezdetben a talajművelés, trágyázás, műtrágyázás, takarmánytermesztés, burgonya-, köles- és gabonatermesztés terén végzett kísérleteiről, kutatási eredményeiről számolt be. Az 1920-as évek derekától a takarmánycirok és főleg a szudánifű nevű takarmánynövény az ő tevékenysége révén honosodott meg hazánkban. Sokat foglalkozott az őszi árpa termesztésének kiszélesítésével, a szója népszerűsítésével és agrotechnikai fejlesztésével. Szinte nincs olyan területe a szántóföldi növénytermesztésnek, ami iránt ne érdeklődött volna behatóan.

Számottevő a talajvédelemmel kapcsolatos munkássága is. „Ha van kérdés — írta —, amibe minden államnak elsősorban kellene a legerősebb kézzel belenyúlnia, ez a talajvédelem. A legradikálisabb, a legkérlelhetetlenebb eszközökkel kellene a közélet egész vonalán fenntartani és megóvni azt az egyensúlyt, amit a termőföldben, a fában, egyéb növényzetben és a csapadékban teremtett meg a természet. Ettől függ tulajdonképpen az ország termő, termelő és népesség eltartó képessége; ez az alap, minden egyebet csak erre lehet építeni."

A két világháború között állattenyésztésünk egyik központi problémája a takarmánykérdés volt. A természetes takarmányokat biztosító rétek és legelők — Surányi szavaival élve — „országszerte általában elszomorítóan rosszak" voltak. A gondozatlan területek kevés és silány termést adtak. Ennek felszámolására

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

indult hazánkban a zöldmezőmozgalom. Surányi János 1930-ban Villax Ödönnel közösen kisebb kiadványt jelentetett meg „Rétek és legelők termőképességének fokozása . . . " címmel. Hangsúlyozzák a szerves- és műtrágyázás fontosságát, mert enélkül „rétet, legelőt feljavítani, jó termőbe hozni . . ." nem lehet. A megfelelő rétművelést fogasolással kell végezni, nagyban javítani lehet a minőségen rendszeres öntözéssel (de ez Magyarországon a gyakorlatban nehezen volt kivitelezhető). Felhívták a figyelmet arra is, hogy a rendszeres legeltetés nem használ a rétek minőségének. A legelőművelésre is elsősorban a fogasolást ajánlják. Az okszerű legeltetést a szakaszosan történő módban jelölik meg. Fontos tényezőként emelik ki a legelők, fasorok, facsoportok formájában történő fásítását.

Az első világháború utáni években egyik szószólója lett annak az elképzelésnek, hogy Magyarországon csak néhány búzafajtát kell nagyban termeszteni, olyanokat, amelyek egyenletesen kiváló minőséget és nagy mennyiséget biztosítanak. Elsősorban Baross Lászlóval, Hankóczy Jenővel és Manninger G. Adolffal együttműködve sorozatos kísérletek és megfigyelések alapján tett javaslatot a Földművelésügyi Minisztériumnak új búzafajták elterjesztésére. Egyik kezdeményezője volt az 1931-ben 7 fajtával elkezdődött búza vetőmagakciónak, amelyben egy év múlva már csak a Baross László által nemesített Bánkúti 1014 és 1201, valamint Székács Elemér fajtái közül a Székács 1055 és 1244 vettek részt. 1933-ban kiegészült ez a Bánkúti 1205-tel. Surányi véleménye szerint: „ . . . intenzívebb viszonyok között a Bánkúti 1201, a gyengébb talajokon és extenzívebb gazdaságokban a Bánkúti 1014 és a Székács búzák" termeszthetők sikerel. Surányinak nagy érdemei voltak abban, hogy az 1930-as évek második felében hazánk búzatermésének mintegy 80%-át a bánkúti fajták adták. Ezt a hatalmas vállalkozást könyv formájában is megörökítették. (Hankóczy Jenő—Surányi János—Takách Gyula: A magyar búzatermesztés átszervezése 1931—1937.)

Surányi János ekkor már a magyaróvári Növénytemelési Kísérleti Állomás igazgatója volt, 1933-ban, Gyárfás József nyugdíjba vonulása után vette át a vezetést, s 1937-ig állt az intézmény élén. 1936-ban a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának Mezőgazdasági Osztályán a Növénytermesztéstani Tanszék professzora lett.

Talán búzatermesztési kutatásainál is nagyobb jelentőségűek a kukoricatermesztés fejlesztése érdekében végzett széles körű vizsgálódásai. Ezek eredményeit Villax Ödönnel közösen írt munkájukban foglalták össze (Kukoricafajták és termesztésük). A könyv első részében a kukorica származásának, elterjedésének és növénytanának rövid áttekintését találjuk. Ezt követően részletesen tárgyalják — színes képmellékletek segítségével — a termesztett hazai fajtákat a következő csoportosításban: sima keményszemű, sima puhaszemű, lófogú, csemege és pattogatni való kukoricák. Igen részletes a termesztéssel foglalkozó rész. Sorra veszik a szerzők a kukoricának megfelelő talaj- és éghajlati viszonyok bemutatásától a talajelőkészítésen, trágyázáson, vetésen, ápolási munkákon keresztül a kukorica törésével

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

befejeződő termesztési folyamatot. Nem feledkeznek meg a raktározás, a felhasználás különböző lehetőségeiről sem, és szólnak a különleges termesztési módokról (köztes termesztés), a szántóföldi kísérletezésről, a kukoricabetegségekről és a kártevőkről. Több korábbi méltatója szerint e munka a korszerű hazai kukoricatermesztés alapvető kézikönyvének tekinthető.

Az 1945-ben létrehozott Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának budapesti osztályán is a Növénytermesztéstani Tanszék professzoraként dolgozott. 1949-ben nyugdíjazták, majd 1952-ben a martonvásári Mezőgazdasági Kutatóintézet osztályvezetőjeként dolgozott 1956-ig, amikor végleg nyugdíjba ment. 1955-ben látott napvilágot Mándy Györggyel közös munkájuk a kukoricáról, amelyben a növény származásáról, termesztésének történetéről szóló részt írta Surányi. Mivel ez a munka Mándy révén főleg a kukorica élet- és alaktanával foglalkozik, 1957-ben megjelent önálló műve („A kukorica és termesztése") erre nem tért ki. Tulajdonképpen a korábban Villax-szal írt kukorica könyv átdolgozott és bővített kiadásáról van szó, hiszen az eltelt negyedszázad alatt jelentős változások történtek a kukoricatermesztésben. Ennek megfelelően a korábbinál jóval nagyobb mértékben foglalkozik az agrotechnikai kérdésekkel, illetve a kukorica szálastakarmányként való hasznosításával. Egyúttal összegezte kutatási eredményeit is.

A felszabadulás után a többtermelés érdekében behatóan vizsgálta a kettőstermesztés lehetőségeit. („A szántóföldi kettőstermesztés módszerei és növényei.") Kettőstermesztés a termőföld hasznosításának az a módja, amikor egy tenyészidőn belül ugyanarról a földterületről két növény termését takarítják be. Több változata van, az egyik a köztestermesztés, amikor a főnövény között más növény is együtt fejlődik és hoz termést (kukorica között bab, tök). A második: a közé- vagy alávetés esetében a különböző növények fejlődése és érése eltolódik (őszi kalászosra tavasszal vetett lucerna). A harmadik eset az, amikor a másod- vagy tarlóvetés időben követi a főnövény betakarítását. A negyedik változatot a tavaszi másodvetés, a zöldtarlóba vetés jelenti. A kettőstermesztési módok révén egy naptári évben két termést lehet levenni, ennek következtében a takarmányozási gondok csökkenthetők, illetve ki lehet tolni a téli takarmányozás kezdetét — vallotta Surányi. Ugyanakkor nehézségek is jelentkeznek: nagyfokú gépesítésre és nagy vetőmagszükségletre van szükség, fennáll a talaj kizsarolásának veszélye, a vetési és betakarítási munkák is ütközhetnek. A legnagyobb gond az, hogy Magyarországon általában júliusban és augusztusban van a legnagyobb szárazság, s ez egybeesik a másodvetések tenyészidejével. Az aszályos nyarak miatt ajánlotta Surányi tarlóvetésre a rövid tenyészidejű cirokféléket — a növényvilág „tevéit" —, amelyek az időjárás változásával képesek alkalmazkodni a termőhelyi körülményekhez. Nem tévesztette szem elől a szántóföldi növénytermesztés és a védőfásítás összefüggéseit, figyelmeztetett a talajpusztulás veszélyeire és a talajvédelem fontosságára is.

Igen termékeny szakíró volt, 10 önálló munkája, mintegy félszáz nagyobb

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lélegzetű tanulmánya jelent meg. Szakcikkei száma meghaladja a 400-at, ezek főleg a „Kísérletügyi Közlemények", a „Köztelek", a „Gazdasági Lapok", a „Mezőgazdaság és Kertészet", a „Mezőgazdasági Szemle" és az „Agrártudományi Szemle" hasábjain jelentek meg. 1938—1944 között a „Köztelek" című folyóirat talajművelési és növénytermesztési rovatának vezetője volt. Szerkesztette az „Acta Agronomica" című lapot. Egyetemi előadásait a magasszintű tudás, nagyfokú alaposság jellemezte.

1944-ben választották az MTA levelező tagjává. Az Akadémia átszervezése után (1949) tanácskozó tag, 1955-ben ismét levelező tag, majd 1960-ban rendes tag lett. 1957-ben munkásságát Kossuth-díjjal ismerték el.

1965. november 8-án halt meg Budapesten.

Az elmúlt évtizedekben a hazai kukoricatermesztés nagyarányú fejlődésen ment keresztül. Ma már a beltenyésztéses hibrid kukoricák biztosítják a legnagyobb termést, így Magyarország kukorica vetésterületén szinte kizárólag hibrid kukoricát termesztenek. Ezekben az eredményekben azonban elévülhetetlen érdemei vannak Surányi Jánosnak, aki tevékenységével utat nyitott a kísérletező-korszerűsítő munkának.

Főbb munkái:

A csongrádmindszenti öntözött rét feljavítására irányuló 12 évi kísérletezés eredményei. Bp., 1919. 27 lap.
A szántóföldi kettőstermesztés módszerei és növényei. Bp., 1952.
A kukorica és termesztése. Bp., 1957. 279 lap.
Surányi János-Villax Ödön: Rétek és legelők termőképességének fokozása különös tekintettel a trágyázásra. Bp., 1930. 51 lap.
Surányi János—Villax Ödön: Kukoricafajták és termesztésük. Magyaróvár, 1932. 138 lap.
Hankóczy Jenő—Surányi János—Takách Gyula: A magyar búzatermesztés átszervezése 1931—1937. Bp., 1938. 232 lap.
Surányi János—Mándy György: A kukorica. Bp., 1955. 183 lap.

Irodalom:

LÁNG Géza: Surányi János. MT. 1966. 2. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SÜMEGHY JÓZSEF
(1892—1955)

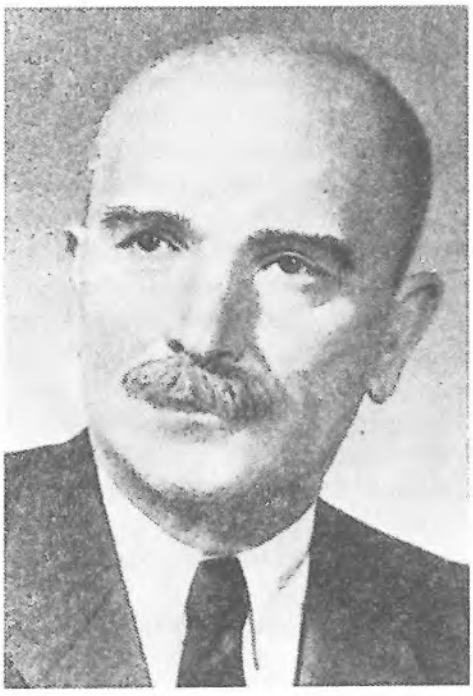

1892. január 4-én született Csabrendeken (akkor Zala, ma Veszprém megye), régi zalai családból. Édesapja Sümeghy József tanító, kiváló gyümölcstermesztő, aki oktató munkájával a környékbeli települések korszerű gyümölcstermesztését teremtette meg. Édesanyja Szilágyi Ilona.

Általános iskoláinak elvégzése után Győrbe került, s a győri főreáliskolában érettségizett 1910-ben. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári egyetem bölcsész karán, természetrajz-földrajz szakon végezte. Tanárai közül Apáthy István, Szádeczky—Kardoss Gyula és Cholnoky Jenő mellett főleg Gaál István őslénytan tanár volt rá nagy hatással. Az első világháború félbeszakította egyetemi éveit, bevonult katonának. Leszerelése után az előbb Budapestre áttelepült kolozsvári egyetemen jelentkezett doktorátusra, s 1920-ban meg is szerezte. A Szegedre továbbköltöző kolozsvári egyetemet követve ő is Szegeden települt le, s 1926-ig az egyetemen az ásvány-földtani tanszék tanársegédjeként dolgozott.

1925-ben állami ösztöndíjjal egy évet Párizsban dolgozott Émile Haug (1861—1927) francia geológus, egyetemi tanár mellett, aki a geoszinklinálisok (hatalmas, üledékkel töltött teknők a földkéregben) földtörténeti jelentőségét ismerte fel. A Haug mellett töltött egy év későbbi kutatásainak meghatározó irányt adott.

1926-ban Horusitzky Henrik nyugalomba vonulásával a Földtani Intézetben megpályázott geológusi állást elnyerte, s 29 évig ott dolgozott: 1932-ig osztálygeológusként, 1944-ig pedig főgeológusként. 1944—45-ben az Intézet helyettes igazgatójává nevezték ki, 1946-tól a Vízügyi, majd a Síkvidéki Térképező Osztályt vezette. 1930-ban részt vett a Francia Földtani Társulat centenáris ünnepségén, s tanulmányutat tett a Tengeri Alpokban.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1922-től tagja volt a Földtani Társulatnak, ahol számos előadást tartott, a Társulat folyóiratában, a „Földtani Közlöny"-ben cikkeket tett közzé. 1932-től a Társulat választmányi tagja lett. Tagjai között tudta a Francia Földtani Társulat, közreműködött a Hidrológiai Társulatban is. Munkásságát 1945 után a „Szocialista Munkáért" Érdeméremmel tüntették ki. A föld- és ásványtani tudományok kandidátusa, majd doktora címet kapta meg.

Nyomtatásban megjelent első dolgozata még Gaál István kolozsvári tanára hatását mutatta. Ez egyben doktori disszertációja, a Börzsöny egy miocén tengeri puhatestű faunájának feldolgozása, rétegtani kiértékelése. A későbbiekben, szegedi évei alatt megjelent miocén, nem tengeri puhatestűfauna ismertetései is Gaál rákosdi szarmata faunafeldolgozását követik. De figyelmét már ekkor szűkebb hazája, a Nyugat-Dunántúl klasszikus pannóniai képződményeire és változatos puhatestű faunáira vetette. Pannónia rétegvizsgálataihoz új, döntő lökést a Magyar Állami Földtani Intézethez történt kinevezése adta. Lehetővé vált számára itt az egész pannonkérdést a mélyfúrások mind gazdagabb anyagai révén új megvilágításba helyezni. A mélyfúrások őslénytani anyagának feldolgozása két nagy süllyedék-medencénk (geoszinklinális) pannóniai és részben levantei rétegsorának, és ezen keresztül a Magyar medence pliocén rétegtani alapjainak új szellemű szintézisére adott alkalmat.

A pannonkutatás igazi szintézisét mégsem írhatta meg. 1927-ben báró Nopcsa Ferenc, a Földtani Intézet akkori igazgatója az aszeizmikus rögök között fekvő mozgékonyabb sávok geotermikus gradienseinek (földhőmérsékleti mutató) vizsgálatára kérte fel Sümeghyt, aki a vizsgálatokat elvégezve, 1928-ban a Földtani Intézet Évkönyvében összefoglalta eredményeit. 1929—32 között a Tiszának Szolnok és Tiszalök közötti szakaszától délkeletre eső területein folyó nagy agrogeológiai térképezési munkákban mint geológust bízták meg geológiai-hidrológiai vizsgálatokkal. E munkák során különös tekintettel voltak az itt nagy kiterjedésben található szikes talajokra. Kreybig Lajossal, Zakariás Jenővel, Schmidt E. Róberttel közösen Közép-Tisza vidéki települések határát térképezték fel: Fegyvernek, Kunhegyes, Kunmadaras, Tiszapalkonya, Tiszaroff (1937) és Mezőcsát (1938). Sümeghy József ezen felvételek geológiai és hidrológiai eredményeit foglalta össze.

Alföldi térképező munkája közben mind közelebb került a talajvíz és talajmechanika problémáihoz, s bár ebbéli munkássága, minthogy főleg szakvélemények adása volt a cél, nem került nyomtatásba, néhány tanulmánya őrzi értékes gyakorlati irányú munkásságának emlékét.

Talajtani, majd vízgazdálkodási-öntözési és talajmechanikai célú alföldi munkálkodása alatt Sümeghy ún. síkvidéki, legfiatalabb negyedkori üledékekre korlátozódó földtani térképezés számára teremtett új alapokat. E munkásságának összefoglalását az 1944-ben megjelent „Tiszántúl" című monográfia adja.

A „Tiszántúl" című könyvében Sümeghy összefoglalóan vizsgálja a geológiai viszonyoknak a talajok kialakulásában játszott szerepét. Ebben foglalja össze a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

síkvidéki geológiai felvételek kapcsán 1933—40-ben végzett tanulmányait, s ez a magyarázója a Tiszántúl általa szerkesztett földtani térképének is. Földtörténeti korok szerinti beosztásban írt a Tiszántúl idősebb rétegeiről, ezzel a táj fejlődéstörténetét vázolta fel, megállapítva, hogy a Tiszántúl geomorfológiailag is, tájföldrajzilag is önálló táj. Részletesebben írt a terület fiatalabb — pleisztocén-holocén rétegeiről, felszíni képződményeiről, talajairól, azok keletkezéséről. Megállapításai alapvető fontosságúak a későbbi hazai talajtani irodalom számára is. Célja kettős: „. . . ismerteti a Tiszántúl földtani viszonyait és részletesebben felszíni képződményeit, ugyanakkor a talajrétegben s annak közvetlen fekvőjében, közös objektumban, közös területben, közös feladatok megoldása körül mozog. Ez a munka tehát a tiszántúli termelés-technikai térképlapok geológiai magyarázója is egyúttal".

Sümeghy részletesen foglalkozott a felszín közelében előforduló geológiai képződményekkel, a holocén üledékekkel, majd ismertette a Tiszántúl szerkezetét és kialakulásának történetét, valamint vízrajzát. Bővebben tárgyalta a talajvíz-viszonyoknak a talajok kialakulásában betöltött szerepét, majd áttért a mai tiszántúli felszíni képződmények, a termőtalajok kialakulásának törvényszerűségeire. A talajok kialakulását, életét, jövőjét összefüggéseiben fogta meg, összekapcsolta a medence élet-megnyilvánulásainak törvényszerűségeivel, s megállapította, hogy az Alföld, a Tiszántúl és talajainak története összekapcsolódó, s nem befejezett, hiszen a mindenkori felszín a legalapvetőbb átalakulások színtere. Az összehasonlításnál a hangsúly a környezeten van. „Ennek mint egységnek, egésznek a fejlődése, átalakulása, a Tiszántúl talajainál a tiszántúli medence részének a fejlődése és átalakulása a lényeges faktor, a maga domborzatával, rétegsorával, éghajlatával, vegetációjával, állatvilágával, vízrajzával s mezőgazdasági kultúrájával. A talaj vázrészének ásványi-szerves és amorf része ezen hatalmas arányú és tevékenységű dinamikai rendszer összeműködésének, összhatásának eredményeképp előállott tényezők kombinációjából származott. A medence él és folytonosan változik és felszínén a legintenzívebben, mert az élet lehetőségeit biztosító tényezők közül itt jut a legtöbbhöz."

A mai tiszántúli felszíni anyakőzet és a fő talajtípusokat vizsgálva a következő összefüggéseket tárta fel: vörös agyag felszínén barna földek, nyiroktalajok;

a lösz felszínén — mezőségi talajok;

a futóhomokon — homoktalajok;

a rétiagyagon — réti talajok;

az öntésföldeken — öntéstalajok;

az erdőmélyedésekben pedig — különféle tőzeges és lápos talajok keletkeztek.

„Más főtalajtípus a Tiszántúlon nincs is. Minden más talajféleség, ami a Tiszántúlon még számottevőbb, vagy valamelyik főtípushoz tartozik, vagy két főtalajtípus határán kialakult átmeneti féleség, vagy pedig valamely talajrétegre utólag ráhordott, vagy annak anyakőzetével keveredett, szennyező kőzetanyagon képződött."

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Végül igen meggyőző Sümeghy végső következtetése a talajtípusok keletkezéséről: „A mai talajok sorsa, fejlődési iránya már anyakőzeteik leülepedése közben eldőlt. A talajképződés a Tiszántúl, a Magyar medence fejlődésének egyik mai fejezete. Ebbe a harmonikus egységgé összeolvadó, egymásból következő, egymásba folyó környezetbe beállított talajképződés a medencefejlődés szabályai szerint mehet csak végbe, s nem állhat, de nem is áll olyan idegenül anyakőzetétől elszakadva, olyan külön egyedi rendszerrel, mint azt róla sokan állítják." Sümeghy ezen elméleti alapvetései a geológiának, agrogeológiának ma is ható, érvényes tételei. Sümeghy József a felszabadulás után a Vízügyi Osztály vezetőjeként vízgazdálkodási, vízügyi kérdések geológiai vonatkozásaival foglalkozott. 1950-ben lehetőség nyílott a síkvidéki területek egységes, gyorsütemű újratérképezésére. A magyar földtan történetében egyedülálló expedíció vezetését és irányítását a Földtani Intézet igazgatója, Vitális Sándor Sümeghyre bízta, aki munkatársaival felvette az új, 300 000 léptékű talajtérképeket, melyek a legutóbbi időkig használatban voltak.

Az Alföld felszíni földtani térképezése mellett Sümeghy József 30 éven át rendszeresen gyűjtötte az adatokat a Kisalföld és az Alföld mélyföldtanához. Ezt szolgálták pannon-levantei faunafeldolgozásai, a geometrikus gradienssel kapcsolatos kutatásai, ehhez gyűjtötte az adatokat vízügyi munkássága idején, és ezen a vonalon adott alapvető szintetikus vázlatot „Az Alföd földtani felépítése" című rövid tanulmányában. Terve, a „Magyar medence" fiatal üledékmedencéinek üledékképződéséről, szerkezeti-történeti kialakulásáról szóló összefoglaló szintézise korai halála miatt nem valósulhatott meg.

1955. november 11-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A Nagykunság felszíni képződményei. A m. kir. Földtani Intézet 1930—31. évi jelentése. 414-417. lap.
A Balaton gyógytényezői. Bp., 1935. 27 lap.
A Győri-medence, a Dunántúl és az Alföld pannóniai üledékeinek összefoglaló ismertetése. FIÉ. 1939.
A Tiszántúl. Bp., 1944. 208 lap.
Hidrológiai tanulmány a Duna—Tisza köze ipari és ivóvíz ellátásának kérdéséhez. HK. 1950. 280-293. lap.
Mélységbeli vízkészletünk hasznosítása. MTANOK. 1952.
1. sz. 116-120. lap.
A magyarországi pliocén és pleistocén. (Disszertáció.) Bp., é. n. 109 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

KRETZOI Miklós: Sümeghy József emlékezete. FtK. 1957. 254-260. lap.
BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: A magyar talajtani kutatás története 1944-ig. Bp., 1963.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZABÓ ALAJOS (1818—1904)

Birtokos családban született Negyeden (Nyitra vm., ma: Neded — Csehszlovákia), 1818. október 14-én. Apja Szabó István. Az 1628-ban nemességet kapott család leányágon rokonságban állott Czuczor Gergellyel és Jedlik Ányossal. Gimnáziumi tanulmányait Nagyszombaton és Pozsonyban végezte. A középiskola befejeztével Pesten tanult tovább: az orvosi stúdiumokban különösen a sebészet terén képezte magát, de szülész- és szemészmesteri oklevéllel is rendelkezett. Érdeklődése azonban a humán gyógyászat felől az állatorvosi tudományok felé fordult: állatgyógyász-oklevele megszerzése után saját költségén külföldi tanulmányútra indult, állatorvosi tanintézetek felkeresése végett.

1846 szeptemberétől az Állatgyógyintézet előadói segéde lett. Ekkor főként a kémia tanulmányozása kötötte le figyelmét és sokoldalúságának — valamint üzleti érzékének is — újabb tanújelét adván, a Helytartótanácstól ásvány- és szódavíz gyártására kért és kapott engedélyt.

Az 1848/49-es szabadságharc idején kezdetben kapitányi rangban a jászkun honvédzászlóalj főorvosi tisztét töltötte be, majd Zlamál Vilmosnak, a pesti tudományegyetem állatgyógyintézete igazgatójának közbenjárására a kormány Pestre vezényelte. Zlamállal együttműködve a honvédsereg tábori kovácsait képezték ki. (E tevékenységéért 1850-ben hadbíróság elé állították.)

1851 augusztusában az Állatgyógyintézet nyilvános rendes tanáraként az új boncés élettani tanszékre nevezték ki. Galambos Mártonnak, a gyógyszertan és kórbonctan tanárának halálával egy ideig rá hárult a kórbonctan előadása is. 1859/60-tól emellett tenyész-, szülészet-, valamint küllemtanból is tartott előadásokat. 1863-tól oktatta a törvényszéki állatorvostant. Tanári működése során mindvégig megnyilvánult anatómiai érdeklődése, képzettsége. Előadásaihoz boncolóhelyiséggel, gyűj-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

teménytárral, s ehhez kapcsolódóan maceratoriummal (vagyis a csontkészítmények előállítására szolgáló helyiséggel) is rendelkezett.

Szabó Alajos 1853-tól 1875-ig volt az 1851-ben a tudományegyetem orvosi karától önállósult Állatgyógyintézet megbízott igazgató-tanára.

1850-ben jelent meg Pesten „Veszettség vagy ebdüh" című könyvecskéje, amelyet 1851—52-ben német, román, szerb és szlovák nyelvre is lefordítottak. Célja az volt, hogy „orvos nemlétében, az elöljárók s értelmesebb mezőgazdáink szegény falusi népünknek okszerű tanácsot adhassanak . . .". Munkájában — Zlamál Vilmos tanácsait is felhasználva — pontos leírását adta a betegség tüneteinek, lehetővé téve annak gyors felismerését. Még ha a kiváltó okot nem is sikerült meghatároznia, munkája a benne megfogalmazott higiéniai szempontok következtében a korabeli közegészségügyi viszonyok közt hasznos, előremutató kiadvány volt.

1867-ben, Zürichben, a III. Nemzetközi Állatorvos-kongresszuson Szabó Alajos képviselte Zlamál Vilmossal együtt az Állatgyógyintézetet. A kongresszus témája az egészségügyi húsvizsgálatok életbe léptetése, általánossá tétele volt. Szabó Alajos felterjesztésében a kongresszuson hozott határozatok hazai megvalósítását javasolta. A vasúthálózatok fejlődésével összefüggésben ugyanis a szállítási lehetőségek kiszélesedése természetes módon az országok közötti kereskedelem — s ezen belül az állatkereskedelem — fejlődését segítette elő. Mindez azonban a ragályos állatbetegségek terjedését vonta maga után. Leküzdésükre nemzetközi összefogásra volt szükség. Az első nemzetközi kongresszust e tárgyban 1863-ban, Hamburgban rendezték, mintegy százharminc résztvevővel. Az ott elhangzottakról Szabó Alajos Pozsonyban, a magyar orvosok és természetvizsgálók XI. nagygyűlésén számolt be. Résztvevője volt az 1865. évi bécsi tanácskozásnak is, majd a már említett, immár kétszáznál több megjelentet számláló zürichi rendezvénynek. A kongresszus munkacsoportjai fontos kérdések megtárgyalását tűzték napirendre: a marhavész, a tüdővész, a húsvizsgálat és az állatgyógyászat tanügyi kérdései egyaránt helyet kaptak a megvitatott témák között.

Feltétlenül említésre méltó, hogy a járványok megelőzése érdekében a határon létesítendő vesztegzár-intézetek felállítását és állategészségi bizottmány létrehozását Szabó Alajos már 1861-ben ajánlotta, s ezek az intézkedések meg is valósultak. Helyesen látta azt is, hogy nagy városokban csak közvágóhidak révén lehetséges biztonságosan a hússzemle, az egészségügyi húsvizsgálat lebonyolítása. Nem ismerte fel viszont az oltások preventív használatának jelentőségét, alkalmazásukat csak már kitört járványok esetén, a zárlat mihamarabbi feloldhatósága érdekében tartotta hasznosnak.

Ami az állatorvosi szakoktatást illeti, hazánkban 1858-ig az állatgyógyászati tanfolyam 1 éves volt, s előképzettségként mindössze az elemi iskola osztályainak elvégzését követelték meg a tanulóktól. 1858-tól a 3 évesre bővült tanfolyamra már csak 4 gimnáziumot, vagy 4 reáliskolai osztályt befejezetteket vettek fel a hallgatók közé, ám ez a jelentkezők számának csökkenését vonta maga után. Ezért 1860-tól a 2

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

évessé alakított tanfolyamra ismét elegendő volt a beiratkozáshoz az elemi iskola befejezése. Az okok mögött az országos egészségügy szervezetlen volta húzódott, az elhelyezkedés bizonytalansága nem tette vonzóvá e pályát. Szabó Alajos sürgette, hogy a közegészségügyön belül közép- és alsó szinten is válasszák el az embergyógyászattól az állategészségügyet. 1863. évi koppenhágai tapasztalataira hivatkozva ellenezte azt a korabeli elgondolást, hogy az állatorvosi oktatást a gazdászatival — az agrártudományok oktatásával — vonják össze.

1868-ban — ekkor már Pest—Pilis—Solt vármegye főállatorvosa is volt — „Szavatosság az állatkereskedésnél . . . előforduló hibák és betegségek jótállása . . .” címmel törvényjavaslatot terjesztett elő. Az említett bécsi II. Nemzetközi Állatorvos-kongresszus elvi alapján állást foglalt az általános szavatossági kötelezettség szükségessége mellett. (Elévülési időként negyedévet, bizonyos betegségekre külön megállapított szavatossági időt javasolt.)

Szabó Alajos az 1835-ben alakult OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) és a magyar orvosok és természetvizsgálók társasága központi választmányának tagjai sorába tartozott. Munkásságáért a harkovi Állatorvosi Akadémia levelező, a bécsi Állat- és Füvésztani Egylet rendes tagjává választotta.

Pályafutását felvázolva, nem feledkezhetünk meg újságírói és szerkesztői tevékenységéről sem. Az 1840-es években az OMGE naptárjaiba írt állatorvosi és mezőgazdasági témákkal foglalkozó cikkeket. Írásait „Dr. Negyedi” névvel szignálta. Első újságját, a „Magyar Néplap” című tudományos és politikai hetilapot 1856-ban indította meg. 1860-tól adta ki „Pesti Hirnök” címmel politikai napilapját, amelyet 1862-ben átengedett Török János publicistának. Török, a rohonci gazdaképző intézet volt tanára, a „Magyar Gazda” című lap 1841—1848 közötti szerkesztője egy évtizeden át szerkesztette a „Pesti Hirnök”-öt. A kiegyezést követően, 1868. január elsején indult útjára Klapka György és Szentkirályi Móric „Századunk” című politikai lapja. Az 1867 után hazatért Klapka ekkor országgyűlési képviselő volt, Szentkirályi pedig 1867/68-ban Pest főpolgármesterének tisztét viselte. A Szabó Alajos szerkesztette újság 1869. november 30-án egyesült a „Pesti Napló”-val, amelynek Szabó tizenöt éven át belső munkatársa volt.

1875-től a pesti Állatgyógyintézet Állatorvosi Tanintézet néven működött tovább. Szabó Alajost ez év szeptemberében felmentették az Állatorvosi Tanintézet vezetése alól. Oktatói tevékenységét azonban, mint az Állatorvosi Tanintézet nyilvános rendes tanára, az anatómia professzoraként tovább folytatta. A következő évben Rákospalotán „nyilvános jogú nevelő- és tanintézetet” alapított, ami elemi, polgári és gimnáziumi osztályokból állott.

1884-ben, 38 évi tanár működés után saját kérelmére vonult nyugdíjba. 86 éves korában, 1904. március 13-án hunyt el Budapesten.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A hasznos emlős házi állatok boncz- és élettanja. Pest, 1847. 102 lap.
Veszettség vagy Ebdüh. Útmutatásul . . . hatóságok és községek elöljárói, orvosok, állatorvosok . . . s mezei gazdák számára. Pest, 1850. 93 lap.
Hasznos emlős házi állatok életkor-ismeje. Pest, 1852. 78 lap.
A házi állatok boncztana, tekintettel az élettanra. Bp., 1877. 573 lap.

Irodalom:

——: Szabó Alajos. VU 1904. 12. sz.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZABÓ GUSZTÁV
(1879—1963)

Győrben született 1879 február 5-én. Gyermek- és középiskolás éveit szülővárosában töltötte. Középosztálybeli családból származott, édesapja okleveles építészmérnök a Győri Állami Főreál tanára volt.

Mérnöki diplomáját — MÁV ösztöndíjasként — a budapesti József Műegyetemen 1900-ban szerezte. Mint gépészmérnök a MÁV igazgatóságához került, ahol a szerkesztési osztály munkatársa lett. Egyidejűleg a Műegyetemen tanári munkát is végzett 1905-ig tanársegédi, 1910-ig adjunktusi beosztásban, közben 1908-ban műszaki doktorátust szerzett. 1910-től 1918-ig az egyetem állandó meghívott előadó gépészmérnök-tanára. Egyetemi tanárként bontakozott ki műszaki elhivatottságú nagy egyénisége. Magas fokú követelményeket támasztott környezetével és saját magával szemben.

Több mint másfél évtizedig dolgozott a MÁV alkalmazásában, ahol szinte valamennyi munkaterülettel megismerkedett. A legnagyobb figyelmet azonban a mozdonyszerkesztési, kísérleti és tanulmányi osztályok munkájára fordította. A kiváló gyakorlati ismeretek elsajátítása után 1918-ban végleg úgy döntött, hogy önmagát a tanári katedrán, a gépkísérletek vonzáskörében tudja legjobban megvalósítani.

Az egyetem hatáskörén belül működő Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet munkájában is tevékenyen részt vett. 1919-ben megválasztott tagja volt a Népgazdasági Tanács tudományos műszaki tanácsának.

1934-től két éven át a Műegyetem Gépészmérnöki Karának dékánja, majd két évig az egyetem kinevezett rektora volt.

Szabó Gusztáv az OMGE műszaki szakosztályának elnökségében is jelentős

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

munkát fejtett ki az agrár műszaki ügyek támogatásában. Különösen a mezőgazdaság műszaki fejlesztése terén végzett eredményes munkát. Nagy szerepe volt a gépbemutatók, gépversenyek megszervezésében és a mezőgazdasági erőgépek szántóföldi vizsgálatának bevezetésében, mint a rendező bizottság állandó elnöke, tudományos alapokat biztosított a hazai traktorgyártás számára. A Budapesti Egyetemi Közgazdasági Kar Mezőgazdasági Osztályának hallgatói részére Szabó Gusztáv előadásai anyagát alapul véve Smidt Elek és Győrfi László hallgatók közreműködtek a Mezőgazdasági géptan című könyv összeállításában. A könyv elsősorban egyetemi tankönyvnek készült, melyet Billaga János egyetemi adjunktus lektorált. A fizikai alapfogalmak bevezetését követően részletes leírást ad a mezőgazdasági munkagépek szerkezetéről és működéséről. Az ipari szabványosítás egyik irányítójaként — mint a Magyar Szabványügyi Egyesület elnöke — tevékenyen részt vett a szabványosítási munkában. Műszaki alkotásai közül a járművek rugózásának elmélete terén kifejtett eredményei emelkedtek ki.

1943-ban a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez amelyet 1939-ben kapott, a csillagot adományozták részére. A „Köztelek" 1944-es 1. száma többek között így kommentálta Szabó elismerését: „Szabó Gusztáv dr. munkásságának a legfelsőbb helyről történt újabb kitüntető elismerése általános örömet keltett közéletünkben, de különösen nagy örömet okoz azok körében, akiknek módjukban volt sokoldalú munkáját közelről megismerni. Szerény egyénisége sohasem kereste a közszereplést és soha nem törekedett a nyilvános elismerésre, hanem mint a csendes komoly munka híve, szerzett nagy tudásával általános megbecsülést és tekintélyt, s e réven jutott a közéletünkben őt méltán megillető vezető szerephez." A nagy múltú egyetemi sportklubnál, a MAFC-nál az elnöki teendőket látta el, majd tagja lett az Országos Testnevelési Tanácsnak.

A második világháborús pusztítások a budapesti Műegyetem épületeinek és berendezéseinek jelentős részét sem kímélték. 1945-ben a súlyosan sérült Műegyetem — különösen a Mezőgazdasági Géptani Intézet — újjáépítésének egyik vezetője Szabó Gusztáv volt.

1948-ban vonult nyugállományba, de 1951-ben még részt vett az újonnan felállított vasúti géptan tanszék megszervezésében. Szabó Gusztáv 1963. július 4-én, 84 éves korában hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

A vasúti járművek mozgásának elemzése . . . Bp., 1908. 72 lap.
Thamm István: Lokomotívok (Szabó Gusztáv előadása nyomán) Bp., 1919. 143 lap.
Mezőgazdasági géptan. Bp., 1924. 203 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

ERDEI János—FLESCH György: A 100 éves Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet története. Bp., 1969.
LEHOCZKY László: Műszaki nagyjaink. V. köt. Bp., 1981.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZABÓ GYULA
(1833—1905)

Bártfai Szabó Gyula 1833. március 27-én született Tállyán. (Zemplén vm.) Apja, Szabó József, Tokaj-Hegyalja egyik legnagyobb szőlőbirtokosa volt, s szintén kiváló szőlész hírében állott. Kúriájuk a családi hagyományok s a ház falán régebben fellelhető emléktábla szerint egy ideig Kossuth Lajosnak is otthonául szolgált, aki iskolai tanulmányait Tállyán kezdte meg.

Szabó Gyula Miskolcon tanult gyógyszerészetet, majd tanulmányait Bécsben folytatta, ott szerzett oklevelet. 1859 és 1893 között a miskolci „Kígyó" gyógyszertár tulajdonosa volt. 1861-ben családi szőlőbirtokuk Tállyán az ő kezelésébe került, s ettől kezdve életét mindjobban a szőlőtermesztésnek és borkészítésnek szentelte. Vegyészeti ismereteit a borkezelésben hasznosította. Személyében szerencsésen ötvöződtek a tősgyökeres hegyaljai szőlősgazda, a tanult vegyész szakember és a jó kereskedő tulajdonságai. Tudását pályafutása során végig a tokaji bor érdekvédelmének szolgálatába állította.

Borai Európa-hírűek lettek. 1866-ban egy német szakmunka szerint Szabó Gyula tokaji borai és óborai a legjobbak voltak Magyarországon. Az 1900-as évek elején mint Tokaj-Hegyalja legnagyobb és legismertebb boreladója szerepelt. Legfőbb piaca Lengyelország volt. Borüzletének központját Miskolcon, híres avasi pincéjében rendezte be. Minden kiállításon kiállított és helyezést ért el. 32 arany, 52 ezüst és több Grand Prix érmet nyert. Bécs, Párizs, Brüsszel, London, Szentpétervár után elsőként a magyar borok közül eljutott Yokohamába is. „A japán császári aranyoklevél a magyar bortörténelem egyik érdekessége." — írta róla szóló cikkében Baross Endre a „Borászati Lapok"-ban. Természetesen a magyar

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kiállításokon is sikerrel szerepelt, így aranyérmet nyert a budapesti millenniumi kiállításon is.

Részt vett a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete alapításában (1901), kezdettől fogva haláláig igazgatósági tagja volt. A politikai életben is tevékenykedett a miskolci szabadelvű párt szervezetének egyik alelnökeként. 1895-ben a bortermelés és borkereskedés érdekében kifejtett hasznos tevékenységéért a királyi tanácsosi méltóságot kapta.

Már a filoxéra előtti időkben is neves szőlész-borász szaktekintélynek számított. Igazi hírnévre azonban a filoxéra pusztítása és az azt követő szőlőrekonstrukció során tett szert. A filoxéravész az 1870-es évek közepén jelent meg Tokaj-Hegyalján. Egyes becslések szerint a hegyi szőlőkben 75—80%-os volt a pusztulás. Az elkeseredett tulajdonosok felhagytak a szőlőtermesztéssel, a szőlőmunkások munkaalkalom híján kereset nélkül maradtak. Különböző intézkedések születtek a vész megállítására, a védekezési módok kidolgozására és a kipusztult területek újratelepítésére. Filoxéra Kísérleti Állomást állítottak föl, állandó filoxérabizottságot létesítettek. (1880-tól Országos Filoxéra Bizottság.) Adómentességgel támogatták a filoxéra-károsultakat.

Szabó Gyula 1888-ban Franciaországba utazott, hogy ott tanulmányozza a filoxéra elleni védekezési módokat.

Tapasztalatait a „Borászati Lapok"-ban tette közzé, majd brosúra formában is megjelentette, s Tokaj-Hegyalja szőlősgazdái közt terjesztette, hogy népszerűsítse az új telepítéseket s az új szőlőszaporítási módot. A tudósítását megelőző lapszámok tele vannak panasszal a filoxéra ellen, s Hegyalja teljes pusztulásáról beszélnek, mert ott addig egyik védekezési mód sem vált be. Szabó Gyula azért választotta úticéljául Dél-Franciaországot, mert ott a táji adottságok hasonlatosak Tokaj környékének hegyoldalas vidékéhez. S ott már jóval korábban (1862) megjelent a filoxéra, s a hírek szerint sikerült megfelelő védekezési módot kikísérletezni. Ennek lényege új amerikai alanyok kiválasztása és megfelelő oltás volt. A meglátogatott szőlőbirtokokon látta a különbséget az egyes amerikai alanyok közt. „...Én részemről el vagyok rá határozva, hogy a nedvesebb, alantabb fekvő részeken vialla alanyt fogok használni, mely fajból 2000 tőből álló 2 éves törzstelep nálam Tállyán rendkívül buján tenyészik, s a lejtősebb helyeken mindenütt Riparia portalist fogok alanynak alkalmazni. A nagyon kavicsos részeken kísérletet fogok tenni a Riparia rupestrissel." — írta beszámolójában. Külön említésre méltó, hogy már ekkor figyelmeztet Szabó Gyula a peronoszpórára is, amit Franciaországban látott, s melyet állítólag a filoxérának ellenálló amerikai szőlőfajtákkal hurcoltak be Európába.

Tudósítását így fejezte be: „Ezzel elmondtam mindazt, amit a filloxera elleni védekezésre nézve láttam, tapasztaltam. Tudom, hogy sokan kételkedni fognak az én reményeim alaposságában s éppen ezért gonddal hivatkoztam mindenütt tekintélyes személyiségekre... és nagyon megjutalmazva érezném magam fáradtságo-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mért, ha tapasztalataim nyilvánosságra hozásával némi szolgálatot tettem a közügynek, s tettre buzdítottam a csüggedőket, hogy pusztulásnak indult szőlőhegyeink ismét felvirágozzanak."

Hazatérése után tapasztalatait saját birtokán hasznosította. Az ellenálló fajtákból nagyobb bevásárlásokat tett, azokat itthon szaporította, s ingyen segélyezte alanyvesszőkkel a károsult gazdákat. Munkások százait tanította meg a helyes oltásra. Mikor elkezdte szőlőbirtokának rekonstrukcióját, ezzel a kenyér nélkül maradt szőlőmunkásoknak is munkaalkalmat teremtett. Tagja lett az Állandó Filoxéra Bizottságnak, s többször kapott megbízást a védekezési tervek kidolgozására. Nagy szerepe volt abban is, hogy a gazdák amerikai alanyra oltott fajtákkal történt telepítés esetén 10 évi adómentességet kaptak. Kezdetben — mint azt már cikke megírásakor gyanította — eljárását kétkedés fogadta, de eredményei láttán egyre több követőre talált korábbi ellenzői között is.

Bártfai Szabó Gyula 1905. augusztus 9-én halt meg Miskolcon. Tállyán temették el a családi sírboltban. 1934-ben Tállyán felállították mellszobrát. A szoborleleplezési ünnepségen mint Hegyalja egyik megmentőjét méltatták.

Főbb munkája:

Miként védekeznek a franciák a filoxéra pusztításai ellen? BL. 1888. 45—46. sz.

Irodalom:

— —: Dr. Szabó Gyula +. BL. 1905.
BAROSS Endre: Emlékezés dr. Szabó Gyulára. BL. 1934.
— —: Dr. Szabó Gyula szobrának leleplezése Tállyán. BL. 1934.
BALASSA Iván: A filoxéra Tokaj-Hegyalján. HOMÉ. XIII—XIV. Miskolc, 1975.
SZIKORA András: Emlékezés Bártfai Szabó Gyulára. Bg. 1978.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZABÓ ISTVÁN
(1898—1969)

Debrecenben született 1898. július 30-án. Nagyapja s a korábbi ősök még parasztok voltak. Apja szappanos mesterséget folytatott. Hároméves volt, amikor elvesztette édesapját. Neveltetéséről az özvegy édesanya s a paraszti rokonság gondoskodott. Szabadidejét rendszerint közöttük töltve, empirikusan is megismerhette azt a világot, amelynek múltjáról igen hiteles képet sikerül majd rajzolnia.

Iskoláit a debreceni Református Főgimnáziumban kezdte, a négy alsó osztály elvégzése után a Felsőkereskedelmi Iskolában tanult tovább. Érettségi után nem sokkal, 1916-ban hadba kellett vonulnia. A frontról könnyebb sérüléssel a háború végén visszakerült Debrecenbe. Átmeneti hivatalnokoskodás után 1920 nyarán a helybeli levéltárban kapott állást, ezzel egyidejűleg megkezdte jogi tanulmányait.

A jogi egyetem befejezését s az államtudományi doktorátus megszerzését követően három éven át, 1924—27 között újságíróként dolgozott a helybeli lapoknál, miközben a bölcsészkart is elvégezte. „Debrecen 1848/49-ben" című disszertációjával az államtudományi mellé újabb, bölcsészeti doktorátust szerzett. Egy évig volt egyetemi tanársegéd Debrecenben, majd 1928 nyarán az Országos Levéltárba segédtiszti kinevezést kapott. Itt dolgozott 1943 augusztusáig. A budapesti egyetem Bölcsészeti Kara 1940 májusában „Magyar néptörténet a XIV—XV. században" című témából magántanárrá habilitálta. Egy évvel később, 1941 márciusában a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.

Szabó István ekkor már a szakma országosan elismert művelője volt. 1943. augusztus 7-én a debreceni egyetem történelmi tanszékére egyetemi nyilvános rendkívüli, majd 1944 szeptemberében rendes tanári kinevezést kapott. 1959 szep-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

temberében, 60. életévének betöltésekor saját kérésére nyugalomba vonult. Újra Budapestre költözött, s itt töltötte el életének utolsó évtizedét. A múló korral együttjáró szellemi hanyatlás közismert törvényét cáfolva, ez lett történetírói munkásságának egyik legtermékenyebb és legeredményesebb szakasza. Meghalt 1969. február 19-én Budapesten.

A tudományos kutatói munka minden idejét lekötötte, a közéleti tevékenységtől tartózkodott. Csupán a tudományos közélet fórumain töltött be, többnyire ott is másodvonalbeli posztokat. Még az Országos Levéltár munkatársaként éveken át szerkesztette a „Levéltári Közlemények"-et. Később vezetőségi tagja lett a Magyar Történelmi Társulatnak, egy időben szerkesztőbizottsági tagja volt a társulat folyóiratának, a „Századok"-nak. Vezetőségi tagja volt a Magyar Agrártudományi Egyesület Agrártörténeti Szakosztályának, megalakulásától (haláláig) tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottságának, s szerkesztőbizottsági tagja folyóiratának, az „Agrártörténeti Szemle"-nek. Közéleti szereplése kapcsán kell megemlíteni kivételesen hatásos oktatói tevékenységét s azt a készséget, amellyel iskolát teremtett, kutató tanítványokat nevelt a magyar agrártörténetírás számára. A Magyar Tudományos Akadémia 1949-ben történt átszervezésekor levelező tagságát megszüntették, az új fokozati rendszerben később a tudományok doktora címet kapta meg.

Tudományos érdeklődése időben átfogta a magyar agrármúlt egészét. A kutatott területeket illetően tudományos munkássága három főbb témakörre tagolható. Gerincét a jobbágyság-parasztság történelmét boncoló tanulmányok alkotják, ezek az írások rajzolják ki Szabó István történetírói munkásságának a legmarkánsabb vonásait: publikált munkáinak több mint fele a parasztság múltjával foglalkozik. Neve már a múlt rendszerben összenőtt a parasztság sorsával, s így lett — történelmi távlatokból nézve — a legtöbb időt megélt dolgozó osztályunk kimagasló historikusa. Jogosan vallhatta magát a jobbágyok-parasztok történészének.

Az 1938-ban megjelent két nagyobb írása szakkörökben nagy feltűnést keltett. Egyikben az 1351. évi törvények földesúri kilencedre vonatkozó rendelkezéseit elemezte, a másikban pedig a középkor végi hanyatló jobbágyság viszonyairól rajzolt merőben új képet. Két évvel később már egy szintetizáló kismonográfiát írt a magyarországi jobbágyság-parasztság egész történeti útjáról. A Magyar Szemle Társaság „Kincsestár" sorozatában megjelent munka Acsády Ignác után először foglalta össze a parasztság történetét. A társadalmi tényezők történelmet alakító hatását hangoztatja. Szól a parasztság tagoltságáról és rétegezettségéről, s arról is, hogy az osztály helyzete sohasem volt lezárt, statikus, „nyugvó társadalmi alakzat". Könyve akkor tett volt, erkölcsi és politikai állásfoglalás is egyszerre. Megjelenése után nem ok nélkül tapasztották nevéhez a szakkörökben szokatlan „földosztó" melléknevet. Könyvét külön cikkben köszöntötte Szekfű Gyula is.

Ahogy a háborús összeomlás maga alá temette a „történelemfenntartó" osztá-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lyok társadalmi rendjét, Szabó István gyors egymásutánban újabb két önálló kötettel lépett a szakmai nyilvánosság elé. Az egyik az 1514-es megtorlással röghöz kötött jobbágyság problémáit taglalta. Könyve középpontjába a jobbágy-birtoklás és az örökösödés kérdését állította. Az egykorú források alapos elemzése után arra a következtetésre jutott, hogy parasztságunk földje és javai felett az örökös jobbágyság korszakában más-más mértékben ugyan, a korlátozottság és a teljes jogú rendelkezés között számos fokozatot ismerve, de mégiscsak egyfajta birtoklási, egyben örökhagyási jogot élvezett. Másik könyve, amelyik 1948-ban jelent meg, az életmű egyik csúcspontját is jelöli, parasztnépünk történetének pedig alapvető műve mindmáig. A „Tanulmányok a magyar parasztság történetéből" címet viselő munka a paraszti múlt egy-egy nagyobb kérdéskörét veszi elemzés alá. Így a középkori jobbágyság társadalmi rétegződését, az 1514. évi paraszthábort, a hanyatló, röghöz kötött jobbágyság helyzetét, a majorsági gazdálkodás kialakulását, a reformáció és ellenreformáció társadalmi-jogi hatását, a falu önkormányzatának válságát. Végül az 1848. évi jobbágyfelszabadítás következményeit, a jobbágybirtok 1848—49. évi problémáit boncolja.

Két évvel a kötet megjelenése után publikált tanulmányában a hajdúk 1514. évi szereplése kapcsán a hajdúság kialakulásának gazdasági-társadalmi folyamatát elemezte, újabb két év múlva, 1952-ben pedig Kossuth Lajosnak a jobbágyfelszabadításban játszott szerepéről írt átfogó összefoglalást. Tanulmányt írt még, s egyben polemizált is, az 1351. évi törvények újabb értelmezéséről (megvédve benne helyesnek tudott korábbi következtetéseit) s a jobbágyfelszabadítás 1849. évi továbbfejlesztéséről.

Nyugalomba vonulása, egyben élete utolsó évtizedében minden erejét a magyarországi agrármúlt problémái kötötték le. Figyelme azonban, sajátosan, előre és hátra, a két szélső időszakaszra koncentrált. Tanítványai és tisztelői köréből munkaközösséget hozott létre, s irányításával feldolgozták a parasztság kapitalizmus kori történetét. Tanulmányban elemezte a kapitalizmus kori parasztság-történeti kutatások tennivalóit, majd a tanulmánygyűjtemény bevezetőjében a parasztság korabeli helyzetéről adott pontos áttekintést. Kutató energiájának javát mégis a középkori századok feltárására fordította.

Könyvei és könyvszámba menő tanulmányai jelentek meg a földesúri magángazdaság történelmi szerepéről, a középkori falurendszer kiépüléséről, a falvak életéről, mindennapjairól, a mezőgazdasági termelésről. 1963-ban jelent meg az a tanulmánya, amelyben az addig figyelemre sem nagyon méltatott vagy többnyire félreértett „praedium" jelentését, a mögötte meghúzódó gazdasági-társadalmi folyamatok, valójában a feudális társadalmi rend kialakulásának menetét rajzolta fel.

A középkori faluval és mezőgazdasággal foglalkozó három könyve közül az első 1966-ban jelent meg, a másik kettő már posztumusz kötetként látott napvilágot. A falurendszer kialakulását tárgyaló könyvében a középkori falufogalmakat (villa,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

locus, terra stb.) elemzi előbb, ezt követően a különféle módon létrejött falutípusokat (rokonsági, nemzetségi stb.), majd a településhálózat sűrűségét, a növekedés ütemét s a hálózat ritkulását, ezeknek mögöttes mozgatóit tárgyalja az oklevelek, források alapján. Három évvel később megjelent könyvében a már kialakult, létrejött középkori falurendszer belső életét, a falvak mindenapjait vizsgálja. Az építkezés törvényeit követve, előbb a legkisebb gazdasági-üzemi egység, a jobbágytelek helyzetét, tartozékait, majd a falut, mint termelési-gazdasági egységet, azután az erre épülő társadalmi viszonyokat kutatja. Végül a falu szellemi arculatát, ünnepeit és hétköznapjait mutatja be. Két évvel később látott napvilágot utolsó könyve, amelyben a középkori agrártermelés egyes ágazatait, a növénytermesztés és állattenyésztés szerkezetét, eredményeit és jellegét vette vizsgálat alá. Végül 1976-ban az Akadémiai Kiadó önálló kötetben megjelentette azokat a fontosabb tanulmányait, amelyek kevésbé hozzáférhető kiadványokban, s időben is elszórtan láttak napvilágot.

Az életmű fontos ágazatához sorolhatók azok a munkák, amelyek az ún. népiségtörténet tárgykörében mozognak. Számos tanulmánya, publicisztikai jellegű írása mellett két igen fontos könyvét kell megemlíteni: az egyik Ugocsa megye etnikai viszonyait s ezek történelmi alakulását tárja fel eredeti források alapján. Másik könyvében, amely a magyar történettudomány egyik legértékesebb alkotása, a magyarság és a Kárpát-medencében vele együtt élő népek történeti útját, történelmi életrajzát írta le. Az etnikumok hullámzásaiban, akárcsak a parasztság múltjában, Szabó István mindig a társadalmi tényezőket kereste, ezeknek alakító hatását emelte ki.

Az életmű egyik fontos vonulata szülőföldjéhez, Debrecenhez és az Alföldhöz kapcsolható. Számos tanulmánya foglalkozik Debrecen múltjával, az alföldi tanyarendszer történetével és a hajdúkkal. Írt tanulmányokat a történeti demográfia tárgykörében is, főként a középkor népesedési viszonyai foglalkoztatták.

Kutatásaihoz sohasem készen kapott, vagy előre eltervelt elgondolásokkal fogott hozzá. Nem sémákhoz gyűjtött történelmi adalékokat, hanem mindig a szembesített és kibontott adatokból alkotta meg lényeglátó ítéleteit, s vonta le következtetéseit. Tudományos munkásságában a komplex kutatási elvet alkalmazta: a már elért eredményeket, az eredeti forrásokat és a társtudományok (néprajz, nyelvészet, jogtudomány, irodalom, régészet) vívmányait együttesen felhasználva bontotta ki témáit. Alkalmazta a gazdaság- és településtörténet, a történeti statisztika s a társtudományok módszerét. Élt a komparatisztika, az összehasonlítás módszerével, mindig az európai történelem folyamataiba ágyazva elemezte a kérdéseket. A történeti demográfiának pedig nemcsak a módszerét hasznosította, de eredményesen művelte magát a műfajt is.

Eredeti látásmódja sajátos stílussal párosult. A történelmet, amit kutatott, nemcsak ismerte és látta, de láttatni is tudta. Stílusa ugyanakkor pontos és tudományos.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Nem látványos, hanem a mélyben zajló történelem kérdései vonzották. Már-már aszkétikus, szigorúan puritán életmódot folytatott, visszahúzódva, majdnem olyan jeltelenül élt, mint éltek a falvak lakói egykoron. Ám ez a jeltelenül folyó élet igen gazdag örökséget hagyott az utókorra.

Főbb munkái:

Debrecen 1848/49-ben. Debrecen, 1928.
Ugocsa megye. Bp., 1937.
A magyar parasztság története. Bp., 1940.
A magyarság életrajza. Bp., 1941. 276 lap.
A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. Bp., 1947.
Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Bp., 1948.
Agrártörténeti tanulmányok. (Szerk.) Bp., 1960. 546 lap.
A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1—2. köt. (Szerk.) Bp., 1965. 479 és 756 lap.
A falurendszer kialakulása Magyarországon, X—XV. század. Bp., 1966. 215 lap.
A középkori magyar falu. Bp., 1969. 251 lap.
A mezőgazdaság Magyarországon a XIV—XV. században. Bp., 1972. 100 lap.
Jobbágyok, parasztok. Bp., 1976. 387 lap.

Irodalom:

SZABAD György: Szabó István, a történész köszöntése. Kts. 1968. 7. sz.
SINKOVITS István: Szabó István. LK. 1969. 1. sz.
RÁCZ István: Szabó István két falutörténeti monográfiája. AtSz. 1970. 3—4 sz.
HOFFMANN Tamás: Szabó István. AtSz. 1970. 3—4. sz.
FÜR Lajos: Szabó István. (In: Jobbágyok, parasztok.) Bp., 1976.
FAY Béla: Szabó István életközelből. DDMÉ. 1978.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZABÓ ISTVÁN
(1891—1957)

A Fejér megyei Isztiméren született 1891. augusztus 8-án. Középiskoláit a szülőfalujához viszonylag közel eső Székesfehérvárott végezte. Az érettségi letétele után a budapesti Műegyetemen kezdett vegyészeti tanulmányokat. Két év elteltével a müncheni műegyetemen folytatta tanulmányait. Közbeszólt azonban az első világháború, amelyben Szabó István 1914 júliusától 1918 novemberéig vett részt. A hadifogságból szabadulva tudta csak folytatni tanulmányait és ezért viszonylag idősebb korában, 29 évesen, 1920-ban szerezte meg vegyészmérnöki oklevelét a budapesti Műegyetemen. A diploma megszerzését követően 1921-től a Szőlészeti és Borászati Intézethez került, ahonnét 30 évi szolgálat után, 1951-ben ment nyugdíjba, mint kísérletügyi igazgató.

Szakmai munkássága a bor kémiájának, a borban végbemenő kémiai változásoknak a vizsgálatára irányult. Csaknem valamennyi — a bor összetételével és változásával összefüggő — lényeges kérdéssel és a borkezelési eljárások fejlesztésével foglalkozott. Kutatásai eredményeképp meghatározta a dextróz és levulóz arányát a szőlőben, mustban, borban. Kidolgozta a kvarclámpával történő borvizsgálati módszert. Igen érdekes összehasonlító értékeléseket végzett a hordós borok tárolás alatt történő szesztartalom változásáról. Tapasztalata szerint 100% relatív páratartalmú helyiségben elhelyezett hordókban a bor alkoholtartalma csökken, 75%-os relatív páratartalom körül viszonylag változatlan marad a szesztartalom, 37—57%-os relatív páratartalmú helyiségekben lévő hordókban tárolt bor alkoholtartalma viszonylag nő. Részletesen vizsgálta a bor savtartalmát, a must és a bor savainak változását. Megállapította, hogy a bor pH értéke nagymértékben függ a legerősebb savtól — a borkősavtól — és ennek kötöttségi állapotától. Igen értékes munkája a magyar borok összetételének vizsgálata évjáratok, borfajták összehasonlításával — amelyet Ferenczy Sándorral és Tuzson Ilonával közösen végzett. Kutatási eredményei nagymértékben elősegítették a borkezelési eljárások fejlődését. Cikkeivel, tanulmányaival ő maga is igyekezett a borkezelés gyakorlatát magasabb szintre emelni (pl. „A must lenyálkázásáról", „Erjedési zavarok", „A rothadt szőlőkből préselt mustokról és borokról", „A pince felmelegedésének hatása a borban" stb.).

Élete utolsó éveiben sokat foglalkozott a vörösborok készítési módjával, a színanyag kinyerésével, valamint a borok érési folyamata alatt történő kémiai és fizikai változásokkal. A gyakorlati szőlőfeldolgozás számára nagyjelentőségű volt a vörösborkészítés nagyüzemi módszereinek kidolgozása, mely szintén Szabó Ist-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ván nevéhez fűződik. A vörösborkészítés témakörében közölt megállapításai a borkészítés és -kezelés új irányát jelölték meg.

Tudományos kutatómunkája mellett tevékenyen részt vett a különböző szakmai szervezetek munkájában. Több mint tíz éven át volt az Országos Borvizsgáló Szakértő Bizottság szakelőadója. Közreműködött a bortörvény kidolgozásában és a borszabványok előkészítésében. A szakemberek neveléséből is kivette részét, előadásokat, konzultációkat tartott a hallgatóknak és egyebek mellett ő lektorálta a hallgatóknak szánt, „Borgazdaság" című főiskolai tankönyv borászati kémiai részét és a „Borgazdaságtan" című főiskolai tankönyvet. Szakirodalmi munkássága is kiemelkedő, bár önálló könyvet nem jelentetett meg, több mint 30 jelentős szakcikk, illetve tudományos dolgozat fűződik nevéhez. Szakmáját szerető, a magyar borászat hagyományaihoz hű, nemzetközileg elismert szakember volt, aki nyugdíjasként ugyanúgy folytatta tudományos kutatómunkáját, mint előtte. A nyugdíjba vonulás után megjelent dolgozatai („Vörösborkészítés nagyüzemi módszerekkel", „Hazai vörösboraink", „A borok pH-ja". Oxidációs és redukciós folyamatok szerepe a bor érésében", „A borok illatanyagai és az illat kialakulása"), valamint a halála után megjelent, „A bor tápláló értéke" című írásai is ezt tanúsítják.

Szabó István fővegyész, később kísérletügyi igazgató 1957. március 13-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A kvarclámpa használata a borelemzésben. BL. 1934. 66. sz.
A dextróz és levulóz aránya a szőlőbogyóban, mustban és borban. AIÉ. 1926—35.
Borok szesztartalmának emelkedése és csökkenése a raktározás alatt. AIÉ. 1926—35.
Hordós borok szesztartalmának változása különböző nedvesség tartalmú helyiségekben való raktározás alatt. Il. 1936. 6. sz.
A magyar borok kvarclámpás vizsgálata. BL. 1937. 45 lap.
A szabad és kötött kénessav aránya a mustban. BL. 1939. 312 lap.
Sötétebb vörösborok készítése. BL. 1943. 109 lap.
Borászati kémia. (In: Winkler István: Mit kell tudnia a borkereskedőnek.) Bp., 1943. 96—128. lap.
Vörösborkészítés nagyüzemi módszereinek kidolgozása. Szőlészeti Kutató Intézet jelentése. 1952.
Hazai vörösboraink. BgÉ. 1953. 5. sz.
Szabó István—Ferenczy Sándor—Tuzson Ilona: Magyar borok összetételének vizsgálata. SzKIÉ. 1950. 297—336. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

SOÓS István: Szabó István. Bg. 1957. 1. sz.
HAJÓS György: A borvizsgálat magyar úttörői. OBIÉ. 1963.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZABÓ JÓZSEF
(1742—1801)

1742. március 17-én született a korabeli Sopron vármegyében fekvő Csepreg mezővárosában. Mivel 1777-ben egy szörnyű tűzvészben a plébánia anyakönyvei is elégtek, szüleiről semmi biztos ismeretünk nincsen. Gondosságukat mégis jelzi, hogy gyermekükkel megismertették a földművelés ősi tapasztalatait, majd lehetővé tették számára, hogy a lehető legjobb iskoláztatásban részesüljön. A jezsuita rend nem pusztán az erőszakos ellenformáció fő harcosa volt — ahogy azt oly gyakran állítják —, hanem a római katolikus egyház legjobb felsőfokú és — a piaristák mellett — a legalaposabb tudást nyújtó középiskoláit tartotta fenn 233 éves fennállása során.

Hazánkban nem csupán a Pázmány Péter alapította nagyszombati egyetemet, hanem — az erdélyivel együtt — 15 kollégiumot is fenntartottak. A Győr püspöki székvárosban 1626 óta működő 6 osztályos gimnázium elsődleges célja a papság utánpótlásának biztosítása volt. E törekvés Szabó József életét is meghatározta, mert az iskola elvégzése után, 1761. október 18-án maga is belépett a Jézus Társaságba. A rend elöljárói tehetségesnek, továbbtanulásra alkalmasnak tekintették, ezért a nagyszombati egyetemre küldték, ahol elvégezte a bölcsészeti, majd a hittudományi stúdiumokat. 1773. július 21-én XIV. Kelemen pápa rendeletet hozott a jezsuita rend eltörléséről, amelyet Mária Terézia is végrehajtott. A mintegy 1800 rendtag — ebből több mint 1000 pap — zöme világi pap lett. Ekkor szentelték Szabó Józsefet is miséspappá és Szekszárdra rendelték, ahol — fiatal ember lévén — a plébános mellett kápláni tisztet látott el. Az 1790-es évek elejét már Vácon élte le, ahol püspöki szertartó volt. Élete utolsó éveiben Besztercebánya (Zólyom vm., ma: Banskă Bystrica — Csehszlovákia) plébánosaként működött. Itt érte a halál 1801. április 2-án.

Papi hivatását mindenütt példásan teljesítette, de érdeklődése nem a filozófiai vagy teológiai kérdések elméleti boncolgatása felé irányult, hanem a gyakorlati mezőgazdaság felé. Ez nem volt egyedülálló magatartás, hiszen számtalan egyházi embert találunk a biológiatudomány egyetemes és magyarországi történetében — elég csak Szabó József jezsuita rendtársára, a pesti egyetemen II. József idején létrehozott mezőgazdasági tanszék első professzorára, az „Elementa rei rusticae . . . " című tankönyv Európa hírű szerzőjére, Mitterpacher Lajosra utalni.

Első könyve, a „Cultura peponum . . . " a sárgadinnye művelésével foglalkozott és 1790-ben jelent meg. Latin nyelvű munkájának bevezetőjében elmondja, hogy már tíz éve állandóan termeszti e gyümölcsöt és szeretné e nemes növényt elterjesz-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

teni, hogy a „nemtelen parasztok" is minél több helyen helyesen termesszék. Leírta a négy fajtát: a nyárit, őszit, télit és a vizit, elmondta, hogy Portugáliától és Marokkótól Orosz- és Törökországig számos országban kedvelik, tanácsokat adott arra nézve, hogyan kell ültetni, művelni. Végül — a klasszikus módszert követve — a sárgadinnye hasznos (élvezeti, gyógyító) és káros (állítólagos láz, sőt kolera okozó) hatásáról szólt. A munka nemzetközi elismerést is szerzett Szabó Józsefnek, minthogy a trieri érsek és választófejedelem, e gyümölcs nagy kedvelője az írót 50 arannyal jutalmazta.

Az a munka, amely nevét maradandóvá tette, 1793-ban Vácon jelent meg és a „Vátzi gabona" címet kapta. E füzetnyi terjedelmű mű — melyet Mitterpacher Lajos még abban az évben németre fordított és Bécsben ki is adatott — több szempontból is úttörő vállalkozás eredménye. Bármilyen hihetetlen, a legfontosabb tápláléknövények, a különböző gabonaféleségek termesztésének technológiai módszerei kétezer éven át alig változtak. Apáról fiúra öröklődött az a „tudomány", amelyet nemzedékek sora hitt öröknek és megváltoztathatatlannak. A magyar parasztok számára kézenfekvő volt, hogy az őszi gabona alá kétszer, vagy inkább háromszor kell szántani, egy pozsonyi mérőnyi (kb. 62 liter) magot kell egy pozsonyi mérőnyi (600 négyszögöl) vetésterületbe beültetni és csak siránkoztak, de elkerülhetetlennek tekintették, hogy az elvetett mag általában csupán 4-5, legjobb esetben 6-8 másikat termett. A kedvezőtlen — túl esős, vagy éppen aszályos — időjárás káros következményeit csupán úgy igyekeztek megelőzni a földművesek, hogy ún. feles vagy kétszeres (a Palócföldön és Erdélyben „abajdóc") gabonát vetettek, vagyis fele-fele arányban keverték az őszibúzát és a rozsot, azt remélve, hogy így legalább az egyik termést hoz és biztosítja a mindennapi kenyeret.

Szabó József is, mint minden „felfedező", alapvető dolgokban kezdett kételkedni. 1789-től Vácon élvén és kertészkedvén, látta a kerti magvak termékenységét és érthetetlennek tartotta, miért olyan gyengén terem a gabona még a jó földben is. Könyvében részletesen leírja, hogy négy éven át hogyan próbálkozott a végül szép sikerrel járó „új módi vetéssel". „Felfedezésének" lényege, hogy a vetőmagot a legjobb minőségű termésből kell biztosítani, a szántókat sűrűn, de nem nagyon mélyen kell szántani, a vetőmagot legfeljebb 3-4 ujj mélységben kell elhelyezni, ritka maghullatással kell szórni a magot, majd a szántóföldet nem csak boronálni kell, de a magot bele is kell taposni a talajba, nehogy kicsipegethessék a madarak. Állítása szerint (bár ez ma is hihetetlennek tűnik) a gondos talajelőkészítéssel, vetéssel a szem 30-60-szoros termést is adhat, így kevesebb földet kell fáradságos munkával megművelni, mégis jóval több termésre lehet számítani. Úgy gondolta, így 200 magyar hold szántóra nem szükséges 400 pozsonyi mérőnyi vetőmagot elpazarolni, hanem elegendő 150 mérőnyi is, a termés mégsem 2400, hanem 4000 pozsonyi mérőre fog rúgni. Így lehetséges lesz, hogy a gazdák rétekké változtassák gyengébb szántóikat, miáltal több marhát tarthatnak és több trágyát is nyerhet-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nek. Tervbe vette egyébként, hogy írni fog „a rétek felállításáról és a szarvasmarhák szaporításáról is", de ilyen tárgyú írása már nem jelent meg.

Ami a „Vátzi gabona" jelentőségét adja, inkább egyes apró adatai hasznosságában mutatható ki. Először is leírta hazánk Duna-Tisza közi vidékén termesztett számos gabonafajtáját, így az őszi árpát, a járó búzát (amelyet az alföldi gazdák ősszel is, tavasszal is vetettek, azzal a fortéllyal, hogy az őszi vetésből származó magot tavasszal, a tavaszit pedig ősszel vetették a földbe), a nagy kalászú lengyel búzát, a közönséges rozsot, a hajatlan árpát, amelyet fecskefarkú árpának is neveztek és a „tsudálatos búzát" (triticum Smyrnense). Másodszor számos, ma néprajzinak nevezhető észrevételt, leírást közöl a Vác környéki, Tisza melléki gazdák gabonatermesztési szokásairól. Harmadszor azt a felvilágosító tevékenységet emelnénk ki, amelyet a gabonatermesztés régi és rossz szokásainak megváltoztatása érdekében kifejtett. Sok „közönséges és főrend béli gazdáknak" mutatta be módszerét, akik eleinte ugyan „fejlógatva tsudálták" szép terméseredményeit, később viszont több Pest-Pilis-Solt és Nógrád vármegyei birtokos követte is vetésmódját, ritkább vetéssel bővebb terméshez jutva ezáltal.

A növénynemesítés sokezer éves emberi tevékenység volt, kezdeti lépése a legjobb vetőmag kiválogatása volt — ez máig érvényes aranyszabály. Szabó József előbb élt, mint az első gyakorlati növénynemesítő gazda, a skót Patrick Shireff, még később, az 1850 körüli években kezdtek hozzá német és francia földön a takarmányrépa nemesítéséhez. Hazánkban Mokry Sámuelt tekinthetjük az első gabonanemesítő tudósnak. Hozzájuk képest Szabó József előfutár volt, aki először hívta fel a magyar földbirtokosok figyelmét a gondosabb gabonatermesztés várható előnyeire és hasznára.

Főbb munkái:

Cultura peponum figuris aeneis illustrata. Budae, 1790. 72 lap, 1 tábla.
Vátzi gabona. Vátzon, 1793. 110 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZABÓ ZOLTÁN
(1882—1944)

Budapesten született 1882. november 25-én. Egyetemi tanulmányait részben Budapesten, részben Boroszlóban végezte. Budapesti egyetemi évei alatt, 1902-ben tanulmányúton vett részt a Kaukázusban, és érdekes adatokat közölt a Kaukázus flórájáról. Boroszlóban a kiváló Kárpátflóra-kutató, Pax Ferdinánd professzor mellett dolgozott és ott szerezte meg a bölcsészeti doktorátust 1905-ben. Doktori értekezése „Monographie der Gattung Knautia" címmel jelent meg. A Knautia monográfia alaposságát bizonyítja, hogy a Flóra Európea (1976.) negyedik kötetében az ő feldolgozása volt az egyik alapvető munka. A monográfia alapjául szolgáló növénygyűjtemény a Természettudományi Múzeum Növénytárában található. Még ebben az évben a budapesti Tudományegyetem növénytani tanszékén tanársegédként dolgozott 1912-ig, ahova Mágocsy-Dietz Sándor professzor hívta meg. Oktatási feladatainak ellátása mellett foglalkozott florisztikai kérdésekkel is. Még Boroszlóban választotta növénytani munkássága tárgyául a Knautia növénynemzetséget, melyről kisebb előtanulmányok után a „Knautia-nemzetség monográfiája" címmel jelent meg alapvető munkája, melyet a Természettudományi Társulat a Bugát-díjjal tüntette ki. A későbbiekben a Cephalaria-nemzetséggel kezdett foglalkozni, de erről csak részletek jelentek meg. Közülük is legfontosabb „A cephalaria genus rendszere" című, 1922-ben napvilágot látott dolgozata. Még 1908-ban az Állatorvosi Főiskola magántanára lett. Tudományos munkásságának elismeréseként 1912-ben a budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magántanári képesítést kapott. A következő évtől kezdve egyetemi adjunktusként dolgozott. Ebben az évben írta „Útmutató a növények gyűjtésére" című értékes kis könyvét, amely az egész növényországra, a virágosok-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ra és virágtalanokra egyaránt kiterjedve részletesen foglalkozott a gyűjtés, a konzerválás és gyűjteménykezelés módszereivel, valamint útmutatást is adott a kezdők kutatásaihoz.

A Magyar Tudományos Akadémia Vitéz-díjjal tüntette ki a „Cephalaria genus monographiája" című tanulmányát. 1917-ben az Állatorvosi Főiskolán nyilvános, rendkívüli tanárrá nevezték ki. Ebben a minőségben oktatta a később — 1920-ban — szervezett tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Karon a „Botanika" című tárgyat. Meghívott előadóként 1923-ig tanította a mezőgazdász hallgatóknak a növénytant. Miközben több általános növénytani dolgozatot írt, 1923-ban jelent meg „A növények szervezete" című könyvének első kiadása. A könyv egységes keretbe foglalta mindazt, ami a növényi szervezet megismertetésének anyagául szolgálhat, kiegészítve mindazzal, ami a repertoriumot szélesebb körben is használhatóbbá, kézikönyvszerűvé tette. Szabó Zoltán nem tartotta helyesnek az alaktan és az élettan teljes elkülönítését, ezért már a sejt ismertetésétől kezdve állandóan bevonta az élettani vonatkozásokat, végül pedig az egész szervezet működését ismertette, különös tekintettel az ökológiára. Az összehasonlító morfológiai részekben számos hivatkozást tett a rendszertani csoportokra, ezért függelékül a gyakorlati és tudományos rendszertani kifejezések összefüggését is közölte. Az élettani részekben a szervek működését és az életjelenségeiket ismertette. E könyv általánosan elterjedt tankönyv volt egyetemeinken, főiskoláinkon.

1923-ban a Közgazdaságtudományi Karon létesített mezőgazdasági növénytani tanszékre nyilvános rendkívüli tanárrá nevezték ki. Így foglalkoznia kellett a gazdasági növénytannak azon részeivel is, amelyek a növénynemesítés alapjait képezték. Többek között a már nálunk is elterjedt genetikával, amelynek azután buzgó terjesztője lett. Kísérleteket végzett a mácsonya (Dipsacus silvestris) teratologus-elváltozott alakjának termesztésével a Botanikuskertben. E tárgykörben 1938-ban jelent meg „Az átöröklés" című genetikai kézikönyve, melyben Grábnerhez hasonlóan az akkor legkorszerűbb, s számos vonatkozásban ma is érvényes törvényszerűséget leíró Mendel és Morgan-féle genetika útjait követte. Ezért tisztelik benne a hazai genetika úttörőjét.

1926-ban egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. A Magyar Tudományos Akadémia 1932-ben levelező, majd 1941-ben rendes tagjává választotta. Székfoglalóját az „Organografia és genetikai vizsgálatok dipsacaceákon", illetve „A biológiai alkat elmélete" témakörökből tartotta.

Az 1937—38-as tanévben a József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának dékánja volt. Dékánsága alatt több értékes újítással tökéletesítette a Kar szervezetét. Tudományos és oktató munkásságának elismeréseként 1941-ben a Corvin-koszorúval tüntették ki. Még ebben az évben a Pázmány Péter Tudományegyetem Tuzson János professzor utódjaként tanárnak hívta meg az egyetem növényrendszertani és növényföldrajzi tanszékére, ahol 1944. május 18-án Budapesten bekövetkezett haláláig dolgozott.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A Knautia genus monográfiája. Bp., 1911. 436 lap.
Útmutató a virágos növények és harasztok gyűjtésére, konzerválására és növénygyűjtemények berendezésére. Bp., 1924. 58 lap.
A dipsacaceák virágzatának fejlődéstani értelmezése. Pécs, 1930. 72 lap.
A növények szervezete. Pécs, 1933. 507 lap.
Az átöröklés. Az általános örökléstudomány elemei figyelemmel a gazdasági és orvosi vonatkozásokra. Bp., 1938. 444 lap.

Irodalom:

MÁNDY György: Szabó Zoltán. MgiK. 1944.
RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZAKÁLL GYULA
(1872—1903)

1872. május 8-án született Banán (Komárom m.) egy hétgyermekes gazdálkodó ötödik gyermekeként. Anyját korán elvesztette, öccsét ő nevelte. Gimnáziumi tanulmányait Pozsonyban kezdte, Pápán folytatta, végül Budapesten érettségizett, ahol a 7.—8. osztályt magánúton végezte el. Az Állatorvosi Főiskola hallgatója lett, itt 1891-ben szerzett oklevelet. Az oklevél megszerzését követő öt évben az anatómiai és fejlődéstani tanszéken Nádaskay Béla mellett dolgozott tanársegédként.

Bernben, 1895-ben részt vett az állatorvosi kongresszuson, ahol megbízták a háziszárnyasok anatómiájának tanulmányozásával. Ennek a megbízásnak az eredménye az 1897-ben megjelent „Háziszárnyasok bonctana" című munkája, amely külföldön is elismerést aratott. Könyve előszavában azt írta, hogy már a berni kongresszust megelőzően is foglalkozott a témával, így eddigi kutatási eredményeinek mintegy a foglalata ez a könyv. A külföldi szakirodalomból elsősorban Bronn, továbbá Vögel és Gurtl munkáit használta fel. Könyvének főbb témakörei a következők: csonttan, zsigertan, izomtan, a vérkeringés szervei, idegrendszer.

1895-ben az állatorvos-anatómiai nomenklatúra bizottság tagja lett. Ellenberger, Schwartz, Eichbaum, Struska és Sussdorf professzorokkal közösen szerkesztette a Bázeli Anatómiai Nomenklatúra állatorvosi változatát Bernben (1895) és Badenben (1899). Ezen belül a házimadarak nomenklatúráját is ő írta. Munkája és munkássága nyomán alakult ki az egységesítést szolgáló összehasonlító anatómiai szemlélet. Ez 1935-ben a Jénai Nomenklatúra szerkesztésekor vált teljessé.

1897 őszén a földművelésügyi kormányzat ösztöndíjával külföldre ment tanulmányútra. Stuttgartban Sussdorf professzor mellett dolgozott, Giessenben a böl-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

csészeti karon folytatott tanulmányokat, ahol 1899-ben bölcsészdoktorrá avatták. Útja során felkereste a hallei és hohenheimi gazdasági és állatorvosi iskolákat is. Útijelentésében beszámolt az állati hulláknak Németországban szokásos feldolgozási módjairól is, amelyeket szintén tanulmányozott és a későbbiekben hasznosítani tudott.

Tanulmányútjáról hazatérve 1899—1901 között a Rovartani Állomáson asszisztenskedett, 1901 nyarán állatorvossá nevezték ki. Ugyanebben az évben összehasonlító bonctanból nyert képesítést, mint magántanár. Az Állatorvosi Főiskola történetében ő volt az első, aki ezt a képesítést elnyerte. 1901-től visszatért az anatómia és fejlődéstani tanszékre, ahol haláláig tanított.

Irodalmi munkássága is jelentős. Hazatérése után elsősorban állatorvosi vonatkozású és összehasonlító anatómiai munkákat jelentetett meg. A bonctani kérdések mellett állategészség-rendészeti kérdések is foglalkoztatták. Vonatkozó munkái közül kiemelkedett és feltűnést keltett az 1902-ben megjelent „A veszettség elterjedése és az ebadó közötti viszony hazánkban" című tanulmánya. A veszettség visszaszorítása érdekében szükséges az ebadó pontos vezetése, behajtása. Így lehetséges a kutyák nyilvántartása és ellenőrzése. 1900-ban választmányi tagja lett a Magyar Országos Állatorvos Egyesületnek, itt is igen aktívan dolgozott. Egyik kezdeményezője volt az Azary-emlék — Azary Ákosnak, a kiváló sebészorvosnak állítandó — és később Telcs Ede által meg is valósult szobor felállításának.

Fiatal kora ellenére a század elején tudományágának egyik elismert művelőjeként tartották számon itthon és külföldön egyaránt. A szépen felfele ívelő pálya azonban megszakadt, Szakáll Gyula 1903. augusztus 3-án, 31 éves korában elhunyt. A „Vasárnapi Újság" így közölte a hírt: „A budapesti Állatorvosi Főiskola magántanára, ki egy boncolásnál vérmérgezést kapott, Szász-Régenben elhunyt." Fiatal özvegye tetemét hazahozatta és a Kerepesi temetőben temettette el. Szülőfalujában, Banán utcát neveztek el róla, és emléktábla is őrzi a nevét.

Főbb munkái:

Háziszárnyasok bonctana. Bp., 1897. 12 lap.
Két rendellenesen fejlődött vese lóból. Bp., 1899.
Adatok a háziállaatok könnyhúsocskájának szerkezetéhez. Bp., 1899.
Az agyvelő verőerei a háziállatokban. Bp., 1900.
Kísérletes vizsgálások a vágóállatok subendocardiális vérzéseinek kórtani magyarázatához. Bp., 1928. 12 lap.

Irodalom:

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1797—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZAKÁTSY GYULA
(1897—1958)

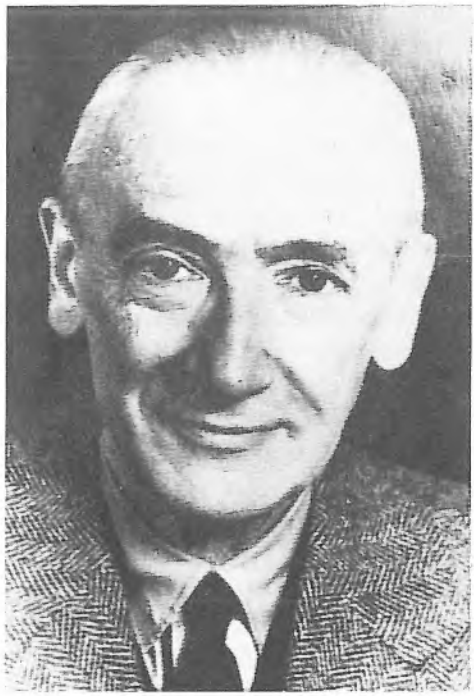

1897. július 27-én született Kassán. Apja, Szakátsy Gyula postai segédtiszt volt. 1900-ban meghalt. Édesanyja Rudó Jolán varrónő volt.

Szakátsy Gyula az elemi iskolát Sátoraljaújhelyen, a középiskola nyolc osztályát Zsolnán (ma: Zilina, Csehszlovákia) végezte. A háború kitörése után érettségizett. 1915 októberétől katonai szolgálatot teljesített 1919-ig, ekkor olaszországi hadifogságból tért haza.

Édesanyja közben meghalt. Teljesen egyedül maradva, állás, anyagi segítség nélkül 1924-ig továbbszolgált, hogy közben iskoláit elvégezhesse. 1920-ban a miskolci gimnáziumban latin különbözeti érettségit tett, és beiratkozott a miskolci jogakadémiára, ahol két alapvizsgát tett, anyagiak hiányában azonban tanulmányait nem tudta folytatni.

1924—1931 között a Grüssner—Botlik szőlőtelepen dolgozott Tibolddarócon és Szücsiben, 1930-ig irodai alkalmazottként. 1930-ban Budapesten elvégezte a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamot, majd telepvezető lett.

1931. február 1-jén a dánszentmiklósi Ceglédi Takarék Egyesület gyümölcs- és szőlőtelepének vezetője lett, itt több mint tíz évet töltött. 1944. novemberében a front közelsége és felesége betegsége miatt előbb a dunántúli Páli községbe költöztek, majd a Stájerországi Mitterndorf községbe menekültek.

A felszabadulás után Dánszentmiklós község Nemzeti Bizottsága távollétében igazolta és hazahívta. Az első lehetséges alkalommal hazatért, s miután a monori járás is igazolta, a dánszentmiklósi Ceglédi Takarék Szövetkezet alapjain megalakult termelőszövetkezet elnökévé választották.

1947. január 1-jén a Földművelésügyi Minisztérium által alakított gyümölcsfavédelmi akció országos szakfelügyelőjévé nevezték ki, s ennek kísérleti telepét

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

vezette 1947—1948-ban, Ágasegyházán. Mikor a kísérleti telep állami gazdasággá alakult, egy ideig az üzemszervezési és szakellenőrzési osztályon dolgozott, majd 1949-ben elbocsátották, mint volt Horthysta katonatisztet. Nyárlőrincen telepedett le, a kisfái és helvéciai állami gazdaságoknak végzett üzemstatisztikai munkákat.

1951. január 1-jétől a Mezőker Vállalat megyei agronómusa és termelési csoportvezetője volt, 1951. augusztus 1-jéig. Ekkor ismét Nyárlőrincre került az állami gazdaság üzemegységvezető agronómusaként. 1952-től a Kertészeti Kutató Intézetben az üzemszervezési csoport vezetője volt. 1956-tól haláláig az Újfehértói Mezőgazdasági Kísérleti Intézet tudományos osztályát vezette.

Szakátsy Gyula az almafák életének alapos ismerője volt. Gyakorlati és tudományos ismeretei lehetővé tették, hogy munkásságának középpontjába fontos termesztői célkitűzések megoldását állítsa és felkutassa az almafák rendszeres terméshozamát biztosító módszereit. Elsők között adott hangot annak, hogy télialma termelésünk helyzete nem kielégítő, a terméseredmények hullámzóak, termésátlagaink periódikusak. Almafáink általában nem teremnek rendszeresen, hanem egyik évben roskadoznak — „spontántermő év" —, a következő évben pihennek, alig teremnek — "kihagyó év". A belső ellátás és az export nagymértékben függ a terméstől. A télialma- fajták termesztése dombvidéken, alacsonyabb hegyvidéken ajánlott, külföldi példákra hivatkozva javaslatot tett bizonyos fajták tájkultúrává alakítására. Hangsúlyozza ezen fajták előnyeit, leírja gondozásuk módját, a kártevők elleni védekezést.

„Az almafák rendszeres termésének biztosítása" című, 1959-ben megjelent könyvében Szakátsy Gyula kutatói munkásságának egyik jelentős eredményét foglalja össze. A módszert a szerző 1953-ban nyújtotta be a Földművelésügyi Minisztérium újítási bizottságához, ahol ezt el is fogadták. A termőegyensúly eléréséhez szükséges műveletek leírása, részletes elméleti és gyakorlati magyarázata lehetőséget nyújt a termelőknek arra, hogy ne mechanikusan alkalmazzák az eljárásokat, hanem a megismert lehetőségek közül válasszák ki a saját területére, adottságaira legmegfelelőbb módszert.

A termőegyensúly fogalmához szorosan kapcsolódik a termőfa egység fogalma, melynek kidolgozása szintén Szakátsy Gyula nevéhez fűződik. Rövidítése tfe. Gazdasági mérőszám az egyes gyümölcsfák koronaterjedelmének, termőfelületének, termőkapacitásának kifejezésére. Egy tfe. akkora termőfelület, amelyet egyszeri permetezéssel (1,5 mm furatú szórófejjel, 8 atm. kezdőnyomású battériás permetezővel) 14 liter folyadékkal lehet permetezni. A tfe. számát a gyümölcsösben sorról-sorra, fáról-fára járva évente kell meghatározni. Az évenkénti felvételekre a pusztulás, gyarapodás reális felmérése végett van szükség.

Kutatási eredményeiről Szakátsy Gyula a Földművelésügyi Minisztérium szakoktatási főosztálya, valamint a Mezőgazdasági Könyvkiadó megbízásából több

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szakkönyvet és tankönyvet írt. Munkásságát a hazai és külföldi szakirodalom többször méltatta. Módszerét mindkét Németország, Ausztria és Svájc is átvette.

Életének utolsó éveiben a nagyüzemi gyümölcstermelés üzemszervezési és üzemgazdasági kérdéseinek kidolgozásával végzett maradandó munkát.

1958. november 21-én hunyt el Debrecenben. November 25-én helyezték örök nyugalomra a kecskeméti Budai református temetőben.

Főbb munkái:

A jövedelmező télialma termesztése. Bp., 1940. 140 lap.
Az almafák rendszeres termésének biztosítása. Bp., 1959. 112 lap.
Szakátsy Gyula—Fenyves Pál: A télialma termesztése. Bp., 1959. 384 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZALAY MIHÁLY
(1920—1974)

Veszprémben született 1920. szeptember 9-én. Családja sokat nélkülözött. Édesapja géplakatos volt, több mindennel próbálkozott, hogy egyetlen fiát taníttathassa. Mihály fia gimnáziumi évei alatt a gyengébben tanuló társak tanításával keresett pénzzel járult hozzá a család megélhetésének javításához. A nehéz helyzetet csak tetézte apja 1937-ben bekövetkezett korai halála, amikor Mihály éppen érettségi előtt állt.

Érettségi után szívesen választotta volna az orvosi vagy az állatorvosi hivatást, de a család rossz anyagi helyzete miatt másképp kellett döntenie. Keszthelyre iratkozott be a Gazdasági Akadémiára, ahol lényegesen olcsóbban és három év alatt oklevélhez juthatott.

Minthogy vizsgáit kitűnő eredménnyel rakta le, így mindvégig teljes tandíjmentességet élvezett. Ekkor jegyezte el magát életre szólóan a vizek életének, a halaknak és a haltenyésztésnek mélyreható vizsgálatával. Tanulmányai mellett szabadidejében részt vett a Keszthely környéki vizek halbiológiai vizsgálatában, elért eredményeit a MTA természettudományi könyvvel jutalmazta. Belépett az Országos Halászati Egyesületbe is. Utolsó szünidejét már — a korábbi években szokásos mezőgazdasági munkák helyett — a pellérdi tógazdaságban töltötte.

Az 1941-ben „kitűnő" oklevéllel végzett hallgatót tanárai a felsőoktatás, a tanári hivatás felé irányították, sőt számára kilátásba helyezték az állatorvosi kar elvégzésének a lehetőségét is. 1941 őszén egy pisztrángtenyésztéssel foglalkozó tanfolyamot végzett el. Ezután decembertől megkezdte gyakornoki szolgálatát a debreceni Gazdasági Akadémián, Csukás Zoltánnak, az állattenyésztés professzorának tanszékén.

1942 végén Kolozsvárra helyezték át a Mezőgazdasági Főiskolára adjunktusi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

megbízással, ugyanitt egy 1000 holdas tangazdaság vezetője lett. 1943 őszén felvételt nyert a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának állatorvosi osztályára, ahol egy szemeszter alatt két évet végzett el jeles eredménnyel. Állatorvosi tanulmányait a háborús események szakították félbe, 1944 októberében katonai szolgálatra hívták be, majd szovjet hadifogságba került, ahonnan 1947-ben tért haza. Közben megtanult oroszul. Nemsokára folytatta állatorvosi tanulmányait, s 1949-ben megszerezte végbizonyítványát. A diploma elnyerésében azonban — bár szigorlatait jeles eredménnyel tette le — súlyos mellhártyagyulladás után történt beszűrődés és műtétje meggátolták. Hosszabb szanatóriumi kezelés után, 1950-ben a szarvasi Haltenyésztési Kutatóállomás tudományos munkatársa, később főmunkatársa lett. 1953-tól 1957-ig a Földművelésügyi Minisztérium halászati osztályának vezetőjeként dolgozott, de ez idő alatt is folytatta kutatásait és részt vett a szarvasi Haltenyésztési Kutató Intézet (HAKI) kutatási bázisának kifejlesztésében is.

1957-től a Kisállattenyésztési Kutatóintézet Haltenyésztési Osztályán dolgozott tudományos osztályvezetőként. Szarvasra 1968-ban nevezték ki igazgatónak.

Szalay Mihály tudományos tevékenységében az elméleti és gyakorlati kutatások egyaránt nagy szerepet játszottak. Kitünően elsajátított orosz nyelvtudásával számos szovjet szakirodalmi könyvet, cikket fordított magyarra, de részt vett az orosz —magyar mezőgazdasági szótár összeállításában és lektorálásában is. Számos referátumot készített szovjet szaklapok cikkeiről.

Több mint félszáz tudományos dolgozatában rendszeresen tájékoztatta a szakmai közvéleményt a halászat, halbiológia és halkórtan újabb eredményeiről. A többi között az ivadéknevelés helyzetéről, a szaporaság fokozásának és hozamok növelésének, a természetes vizek hozamának vagy éppen a hasvízkór leküzdésének kérdéseiről. Eredményeit nemcsak a szakkörök ismerhették meg, hanem az öntözéses vidékek haltenyésztésével, valamint halgazdasági ismeretekkel foglalkozó könyvei a modern halászati szakemberek képzéséhez is nagymértékben hozzájárultak. Emellett rendszeresen tanította az Agrártudományi Egyetem Agronómiai Karán az öntöző szakon tanuló hallgatókat a halgazdaságtan tárgykörében.

Mintegy 70 hazai és külföldi kongresszuson tartott előadást. Számos külföldi tanulmányúton bővítette szakmai ismereteit. Arra törekedett, hogy valamennyi környező ország kutatóival szélesítse és elmélyítse a szakmai kapcsolatokat. A gyakorlattal szoros kapcsolatban álló tudományos kutatásai szerteágazó témaköröket ölelnek fel. Foglalkozott a rizsföldi kísérleti állomás létrehozásával, s ennek célja a rizsföldek komplex hasznosítása s a rizsföldi kiegészítő tógazdaság létrehozása volt. Vizsgálta az elöregedett rizsföldek halgazdasági hasznosításának gazdaságosságát, az átmeneti szikesek és szolonyecesedő réti agyagtalajok vizesforgóban történő hasznosítását. Kidolgozta a mesterséges harcsaivadék-nevelés kizárólagosan mesterséges táppal történő, világviszonylatban is újnak mondható módszerét. Nevéhez fűződik a korai ivatási és gyorsított ivadéknevelési módszerek

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kidolgozása az artézi melegvizek felhasználásával, továbbá a ketreces haltartással történő tenyésztés kipróbálása is. Foglalkozott a viziszárnyasok halgazdaságban való hasznosításának, ezek kombinatív formáinak kidolgozásával is. Munkásságának egyik fő műve a szarvasi Haltenyésztési Kutató Állomás nemzetközileg is elismert kutató intézetté való fejlesztése. Az intézet eredményességét igazolja, hogy az a FAO támogatását is elnyerte, s így a nemzetközi tudományos kutatásokba is bekapcsolódhatott. A FAO európai tanácsadó bizottságának rendszeres előadója volt.

Ám nem sajnálta idejét és energiáját más teendőktől sem. Tagja volt több hazai tudományos tanácsnak, szerkesztőbizottsági tagja a „Halászat" című lapnak, dolgozott szakfilm forgatókönyvön és mint Szarvas város tanácstagja, tevékenyen részt vállalt a helyi közügyekben is. Nagy mennyiségű publikálatlan anyagot gyűjtött össze, amelyeknek publikálására, feldolgozására már nem volt ideje. 1974. december 1-jén, 54 évesen tragikus hirtelenséggel hunyt el Szarvason. Munkatársai szerint — kikkel sok éven át együtt dolgozott — „nagy munkabírású, fáradhatatlan, az elképzelései megvalósításának érdekében szívósan kitartó, aktív halászati szakember volt."

Úttörő munkásságára méltán emlékeztek Szarvason 1986-ban. Az emlékülés alkalmával a HAKI-ban felállított szobrát is leleplezték.

Főbb munkái:

Haltenyésztés az öntözéses vidékek halastavaiban és rizsföldjein. Bp., 1954. 50 lap.
Halgazdasági ismeretek a halgazdasági szakosított iskolák számára. Bp., 1961. 106 lap.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.
BUZA László—SZAKÓCZAI József: Szalay Mihály. MÁL. 1975. V.
Szalay Mihály emlékülés Szarvason. Hal. 1986/II.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZANISZLÓ ALBERT
(1844—1913)

1844. augusztus 30-án született Diószegen (Bihar m.). Természettudományos érdeklődése már diákéveiben megmutatkozott s így középiskoláinak elvégzése után a pesti Tudományegyetem Orvostudományi Karára iratkozott be s itt szerzett orvosi diplomát 1869-ben.

1869 és 1873 között a pesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán mint tanársegéd működött az állattani és összehasonlító bonctani tanszéken.

Korai írásait az „Orvosi Hetilap"-ban közölte, amelynek témái általános természettudományos szemlélettől átitatottak („A meleg kifejlés heveny kórfolyamatoknál, annak értéke, jelzési, jóslati és gyógyászati tekintetben" 1868 — „A kaladárbab hatása az állati szervezetre" 1869 — „Az ember galandférgei" 1872.).

1873-ra készült el a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézet új oktatási épülete, amelybe az addig ideiglenes helyeken működő intézetet összevonták. Ebben az évben kezdte itt tanítani Szaniszló Albert a természettudományi ismereteket.

Mivel 1873—1893-ig terjedően összesen húsz évet töltött az intézetnél, itteni működése élete fő tevékenységének tekinthető. 1884-ben jelent meg Kolozsváron „Vezérfonal a gazdasági tanintézetek és akadémiák állattani előadásaihoz" címen kiadott munkája, amely 10 éven keresztül oktatott állattani előadásainak anyaga. A mű előszavában ezt írta: „...mint külön tárgy adatik elő azon »állattan«, melyet kiválóan gazdasági állattannak, vagy a gazdaságra hasznos és káros állatok tanának szoktak nevezni. Munkám tehát . . . nem egyéb, mint azon tan, melyet a közéletben kiválóan gazdasági állattannak neveznek".

Oktatási céljának középpontjában a gyakorlati ismereteken alapuló természettudományos gondolkodás kialakítása állt. Mint saját maga írta: „...sokkal fonto-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

sabbnak tartom (pl.) azt, hogy a hallgató jól értse és ismerje meg a rovarok kifejlődési viszonyait — természetesen példákon és ne papirosról tanulva — mint azt, hogy néhány, gazdaságilag nevezetes rovart, mint mondani szokás »praktikus szempontból« megtanuljon; sokkal fontosabbnak tartom (pl), hogy tudja egyáltalán, hogy mi a hernyó, mint azt, hogy 10-12 hernyót ismerjen... Az én tanítási módszerem legfőbb lényege az, hogy lehetőleg csak olyanról beszélek, amit megmutathatok; ... Tanítási módszerem másik kelléke a hallgatókon fordul meg. Ez abban áll, hogy ők — amenyiben én arra befolyhatok — semmit sem tanulnak meg azon értelemben, amit megtanulásnak, bemagolásnak nevezzük, hanem igyekeznek a tárggyal — természeti tárgyak, ezek ábrái és mintái — sokat foglalkozni, a tárgyakat lehetőleg gyakran kezükön járatni, a látottakról különféle munkákban utána olvasni s a kellő ismerteket így megszerezni."

Könyvének elején ismerteti azokat az alapvető biológiai tudnivalókat, amelyek szorosan tartoznak a tantárgyhoz, majd az állatok főbb csoportjait vázolja, végül könyve végén „Függelék a rovarokhoz" címmel kis gyakorlati összeállítást ad a kártékony rovarokról, az egyes kultúrnövények fajtái szerint csoportosítva. A munkát áthatja a gyakorlati oktatás fontosságát lelkesen hirdető s azt jó pedagógiai érzékkel magas szinten művelő tanár követésre méltó igényessége.

Szakírói munkássága szinte tanári pályafutásával egyidőben az „Erdélyi Gazda" című folyóiratban indult. A lap célkitűzése rokon a kolozsmonostori tanintézetével: nevezetesen népszerű gazdasági témájú cikkek közlése. Ez a szempont vezette „Növénybetegségek" című munkájának megírásánál is, amelynek első kiadása 1875-ben látott napvilágot Kolozsváron, amit több kiadás követett. A munka a kedvezőtlen életviszonyokból, sérülésekből, élősdiek által okozott károkból adódó betegségekkel, majd az üszög, a rozsda és más gombabetegségek ismertetésével foglalkozik s az egyes gazdasági növények főbb betegségeit írja le, igen hasznos gazdasági tudnivalókat közöl.

1880-ban a kolozsvári egyetemen magántanárrá képesítették. Ebben az időben jelent meg „Útmutatás a phylloxera (vastatrix) felismerésére és felkeresésére" című munkája Kolozsváron. E témával kapcsolatban az „Annalen der Oenologie" című német folyóiratban is közölt írást.

1884-től a kolozsmonostori állami vetőmagvizsgáló állomásnak lett a vezetője. A magvizsgálatok java része a lóhere és lucernamagvak arankatartalmára s a magvak csírázóképességének meghatározására vonatkozott, de egyéb szempontok szerinti vizsgálatok is történtek (tisztaságra, héjvastagságra, használati értékre vonatkozóan). A gazdák számára a magvizsgálatok ingyenesek voltak.

1884-ben Kolozsváron „Kártékony rovarok a mező- és kertgazdaságban, Praktikus gazdák és néptanítók földmíves és vincelléri iskolák számára" című munkája látott napvilágot. Könyvében a kultúrnövények azon ellenségeit s a velük szembeni védekezést írja le, amelyek a gyökéren, a száron, a levélen, a kalászon okoznak elváltozásokat. A magtárakban előforduló betegségekre is kitér, majd a takar-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mánynövények, a komló, dohány, burgonya stb. ellenségeiről ír, végül a gyümölcsfák kártevőiről is beszél. A szőlő kártevőit ugyancsak a növény egyes részeinek ellenségei szerint csoportosítva adja elő. A mű második kiadásban 1889-ben, Budapesten jelent meg.

1890-ben „A gazdát érdeklő káros és hasznos állatokról" címmel jelent meg egy kis füzete Kolozsváron. Sorra veszi ebben is mindazon apró állatokat, amelyek különböző ártalmakat okozhatnak, majd néhány hasznos állatról is szól. Külön fejezetet szentel a madaraknak.

1893. október 1-jétől a kassai Gazdasági Tanintézethez került tanárnak. Ebben a tanintézetben 1892-ig Páter Béla volt az állattani tanszék tanára, majd őt Kolozsmonostorra, Szaniszló Albertet pedig innen Kassára helyezték át. Tanította itt a növénybonc- és élettant, növénytant, növénykórtant, ásványtant, gazdasági állattant, hal-, baromfi-, méh- és selyemhernyó-tenyésztést. Az intézetnél 1896-ig működött. Itt jelent meg „Vezérfonal a gazdasági tanintézetek és akadémiák állattani, kiválólag rovartani előadásaihoz" című tananyagának második kiadása 1896-ban.

Élete utolsó éveiben Nagyenyeden mint a Nagyenyedi Kollégium jószágigazgatója dolgozott.

Nagyenyeden (ma: Aiud — Románia) hunyt el 1913. szeptember 13-án.

Főbb munkái:

Növénybetegségek. Kolozsvár, 1875. 58 lap.
Vezérfonal a gazdasági tanintézetek és akadémiák állattani előadásaihoz. Kolozsvár, 1884. 222 lap.
Kártékony rovarok a mező- és kertgazdaságban. Praktikus gazdák és néptanítók, földmívesiskolák és vincelléri skolák számára. Kolozsvár, 1884. 82 lap.
A phylloxera, a kolorádóbogár és a vértetű. A gazda legnevezetesebb három rovarellensége. Bp., 1886. 48 lap.
A gazdát érdeklő káros és hasznos állatokról. Kolozsvár, 1890. 31 lap.
A gyümölcsfák rovarellenségei és az ezek ellen való védekezés. Nagy-Enyed, 1900. 8 lap.

Irodalom:

BALÁS Árpád: Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896. Emlékkönyv. Magyar-Óvár, 1897.
A Kolozs-Monostori m. kir. Gazdasági Tanintézet Évkönyvei 1888—91-ig.
ORDÓDY Lajos: Visszaemlékezés Kolozs-Monostorra. GL. 1894. 46. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZÁSZ KÁLMÁN
(1910—1978)

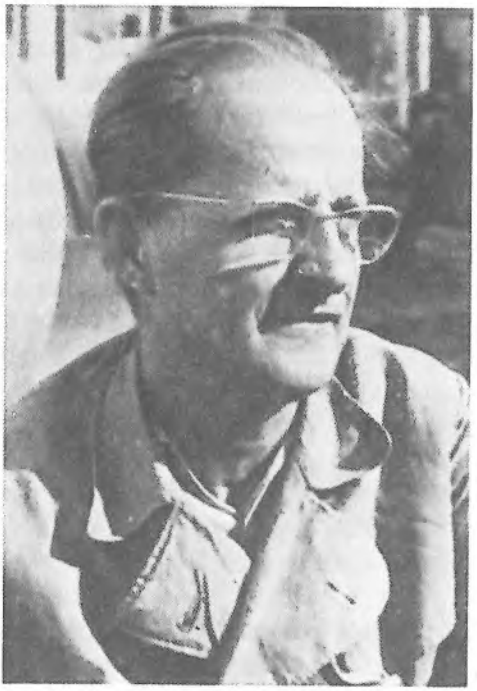

1910. október 7-én született Erdélyben, Sepsiszentgyörgyön (ma: Sfântul Gheorghe. Románia). Édesapja a híres református Székely Mikó Kollégium tanára volt, nagyszülei, dédszülei között is számos tudós ember akadt. Apai dédapja, Szász Károly kiváló jogtudós, természettudós és politikus, az 1848—49-es forradalom és szabadságharc jelentős vezéralakja. Nagyapja, Szász Béla a marosvásárhelyi „Székely Hírlap"-ot szerkesztette, filozófiai munkákat fordított magyar nyelvre, a kolozsvári egyetem filozófia tanára volt, apjának ükapját, Bodor Pált pedig Erdély egyik legkiválóbb gyümölcsészeként tartja számon a szakirodalom. Anyai nagyapja, Parádi Kálmán a kolozsvári református Kollégium tanára, természettudós, filozófus volt.

Szász Kálmán a középiskoláit Sepsiszentgyörgyön végezte, itt is érettségizett 1928-ban. 1934-ben a bukaresti egyetemen gyógyszerészi, majd 1938-ban a kolozsvári egyetemen kémia-fizika szakos tanári oklevelet szerzett. Egyetemi évei alatt tevékenyen részt vett a diákmozgalmakban. Vezetőségi tagja volt a bukaresti Koós Ferenc-kör Diák osztályának, munkatársa az „Erdélyi Fiatalok" című főiskolai lapnak. Szerette az irodalmat, szívesen szavalt Petőfi- és Arany verseket.

1934—36-ig alkalmazott gyógyszerészként működött szülővárosában, a „Szent György" gyógyszertárban. Tanári oklevelének megszerzése után áttelepült Magyarországra, s itt előbb ösztöndíjas munkatársként a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Ásványtani Intézetében, majd 1939-től 1944-ig a Dr. Wander Gyógyszer- és Tápszergyár akkor létrehozott analitikus laboratóriumának vezetőjeként dolgozott. 1944-ben a Szatmár megyei Nagysomkút gyógyszertárába rendelték ki vezetőnek, ezt követőleg katonai szolgálatra hívták be, melynek során

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

hadifogságba is került. Innen hazatérve a Richter Gedeon Vegyészeti Gyárából alakult Kőbányai Gyógyszerárugyár Növénykémiai üzemének vezetésével bízták meg. Itt a Kőbányai Gyógyszerárugyárban folytatta azután a nagy sikerű kutató-fejlesztő munkáját. Az itteni gógynövénytermesztésben, a műveleteljárás fejlesztésében korát messze megelőző munkát végzett, 1954-ig, mint a Növényüzem, 1954-től nyugdíjazásáig mint a Növénykémiai Kutató Laboratórium vezetője.

A Növényüzemben irányításával tökéletesítették az ún. ellenáramú szakaszos kivonatoló gépcsoportot, kifejlesztette a végtermék előállításához a szárazra bepárló berendezést (ún. Szász-Zelotai bepárló) és kísérletezett — ugyancsak végtermék előállításához — a centrifugális kromatografálás üzemi méretű megoldásával. (Az eljárás ma még nincs kidolgozva.)

A kutatólabor vezetőjeként 1956-ig elsősorban a Digitalis (gyűszűvirág) glikozidjaival és a Secale cornutum (anyarozs) alkaloidjaival, annak extrakciójával (kivonásával) foglalkozott. Ez idő tájt merült fel benne a gondolat, hogy az importból származó Rauwolfia helyett a magyarországi erdőkben aljnövényzetként sok helyütt tömegesen előforduló, hasonló alkaloidtartalmú Vinca minor-ral (kis télizöld meténg) kellene foglalkozni. E növényt sok helyütt „temetővirág" néven ismerik, mivel örökzöld lévén előszeretettel ültették temetőkbe, árnyékos helyekre gyeppótlóként. Talán Szász Kálmán is szülővárosában, Sepsiszentgyörgyön figyelt föl először a vártemplom körüli sírokon díszlő kékvirágú növényre, melynek később olyan jelentős szerepe lett gyógyszergyártásunkban. Megindította és irányította az ez irányú kutatásokat. Hamarosan sikerült izolálnia a vincamint, mely a növény egyik fő alkaloidja. (A belőle készült gyógyszer Devincan néven került forgalomba, melynek fő érdeme, hogy vérnyomáscsökkentő hatása mellett agyértágító hatása is volt, minden káros mellékhatás nélkül.) Szász Kálmán kidolgozta a vincamin kinyerésének ipari módszerét. Megszervezte a növényi alapanyag begyűjtését. Márk Gergellyel közösen kidolgozták a szelekciós nemesítést és termesztésének módszerét. A nagyszabású munka során az egész ország területét felkutatták, hol terem a legjobb minőségű meténg. A legmagasabb alkaloidtartalmú egyedeket a pécsi Lámpás-völgyben fedezték fel. Ennek növényállománya képezte később a mezőgazdasági üzemekbe eljuttatott szaporítóanyag alapját. A kutatókat kellemes meglepetésként érte, hogy a napon termesztett meténg hatóanyagtartalma 5-10-szeresére nőtt. Ebben az időben indította el munkatársával a rózsameténg (Catharantus roseus /L./ G. Don) alkaloidok kutatását. Néhány év alatt izolálták a több mint 80 alkaloid közül a rákellenes Vinblasztint és a Vinkrisztint. Ezeket ma is a rákbetegség bizonyos típusainak kezelésére használják. Nálunk 1974-ig termesztették, mert ekkor sikerült a szintetikus vinkamint előállítani.

Nevéhez fűződő jelentősebb találmány még a kísérleti adatok alapján munkatársaival (Takács István, Farkas János) kialakított U-extraktor — egy hatóanyag kivonásra szolgáló berendezés —, mely azonkívül, hogy az eddigi szakaszos üzemi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gyógynövény-feldolgozás helyett a folyamatos üzemet — s ezáltal a jóval nagyobb hatékonyságot — biztosította, gazdaságosabb volt, és a környezetvédelmi feltételeknek is eleget tett. A 2-4 tonna/nap kapacitású gép segítségével többek között mákgumó, komló, paprika, kávé, tea extrakcióját tudták végezni, s végzik ma is.

Szász Kálmán világosan látta, hogy egy folyamatos rendszerben nem elég csak a főműveletet gépesíteni, hanem az azt megelőző és követő műveleteket is. Munkatársaival kifejlesztette a növényi őrlemény folyamatos feltárásának eljárását. Ezzel lehetővé vált a bonyolult, munkaigényes begyúrás elkerülése. Kifejlesztették azt a folyamatos üzemű kigőzölő berendezést, mellyel a kiextrahált növények oldószer tartalmának visszanyerésére nyílt lehetőség. Ennek két nagy előnye is volt, egyrészt az oldószer visszanyerésével az eljárás igen gazdaságos volt, másrészt a környezetszennyeződés minimálisra csökkent, mert oldószer sem a levegőbe, sem a szennyvízbe nem került.

Az utolsó és legnagyobb jelentőségű kutatás — melyben részt vett — a CAVINTON nevű, eredeti gyógyszerkészítmény kidolgozása volt. LŐRINCZ Csaba, Szász Kálmán, Kisfaludy Lajos indították el a vinkanin molekula átalakításának kutatását, azzal a célkitűzéssel, hogy mellékhatásoktól mentes agyi értágító gyógyszert állítsanak elő. Az 52 országban szabadalmaztatott CAVINTON ma is a magyar gyógyszeripar legsikeresebb terméke.

A gyógynövény-feldolgozással kapcsolatosan 41 szabadalmat jegyeztek be, melyen Szász Kálmán neve szerepel. Közvetlen munkatársával, Lőrincz Csabával számos új eljárást, találmányt dolgozott ki utolsó éveiben. Halála után is még több mint tíz volt ezek közül szabadalmaztatás alatt. Szaktudását külföldi tanulmányutakon is gyarapította. Munkatársai, barátai visszaemlékezése szerint hihetetlen tökéletességgel beszélt angolul, franciául, németül, románul és oroszul. Mint egyetemi docens, a budapesti és a szegedi Orvostudományi Egyetemen tartott előadásokat. Megszerezte a kémiai tudományok kandidátusa fokozatot

Ezen kívül számos kitüntetést, többek között a Munka Érdemrend arany fokozatát is kapta, de legbüszkébb a Wartha Vince, valamint a Kabay János emlékéremre volt, melyekkel kollégái, a Magyar Kémikusok Egyesületének, illetve a Magyar Gyógyszerészeti Társaságnak tagjai tisztelték meg.

Annak ellenére, hogy korának gyógynövénykutató vezéregyénisége volt, emberileg mindvégig nagyon szerény volt, ismerősein kívül sokan csak halála után tudták meg, ki is volt tulajdonképpen. Remek előadó volt, a magyar nyelvet nemcsak szerette, de szívügyének tekintette művelését is. Publikációi nemcsak szakmai, de anyanyelvi kincsei is Magyarországnak. Hogy sikerei nehéz, kitartó és türelmes munka árán születtek meg, bizonyítják azok a búcsúztató szavak, melyek temetésén hangzottak el. „Sok mindent megtanult és elviselt, legyőzött és eltűrt, amíg a sepsiszentgyörgyi elemi iskolából a tudományos világ első vonalába eljutott." A rák — amely gyógyszerének magyarországi kidolgozásán olyan sokat fáradozott — okozta halálát. 1978. augusztus 23-án hunyt el Budapesten.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Néhány növényi eredetű vérnyomáscsökkentő gyógyszer gyártási és kiszerelési technológiája. Gy. Bp. 1957. 1. sz. 101—103. lap.
Az anyarozs termesztése és feldolgozása Magyarországon Gy. Bp. 1958. 6. sz. 125—129. lap.
Diffúziós folyamatok vizsgálata gyógynövények oldószeres kivonásánál. (Kandidátusi értekezés, Bp. 1965.)
Szász Kálmán—Bittner Emil—Gyenes István—Hável Elvira—Magó Istvánné—Szporny László: A télizöld meténg (Vinca minor L.) kristályos alkaloidjairól. MKFi. Bp. 1958. 64. évf. 296—297. lap.
Szász Kálmán—Kováts Tibor—M. Karácsony Erzsébet—Lőrincz Csaba—Bayer Jenő: Über die Alkaloide von Immergrün (Vinca minor L.) II. Planta medica, Stuttgart, 1959. 7. sz.
Lőrincz Csaba—Szász Kálmán: A télizöld meténg (Vinca minor L.) alkaloidáiról III. Vinkamin meghatározása. APhH. Bp. 1961. 106—111. lap.
Lőrincz Csaba—Szász Kálmán: Drogok alkaloida tartalmának gyors sorozat meghatározása. APhH. Bp. 1963. 84—86. lap.
Cs. Lőrincz, K. Szász, L. Kisfaludy: The Synthesis of Ethyl Apovincaminata. (Cavinton^{R})
Arzneimittel Forschung 26. 1905—1907 lap. 1976.

Irodalom:

HEGEDŰS Lajos: Dr. Szász Kálmán (1910—1978.) Gy. 1979. 10. szám.
— —: Szász Kálmán AA. 1982. 167—168. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZÉCHENYI ISTVÁN
(1791—1860)

Bécsben, 1791. szeptember 21-én született. A középkorban még kisnemesi család a XVII. században emelkedett fel, s szerzett magának főúri rangot. Édesapja Ferenc, korának egyik legműveltebb embere, édesanyja Festetics Julianna, a keszthelyi Georgikont alapító Festetics György testvére volt.

A pálya indulása semmiben sem különbözött az arisztokrata körökben megszokottaktól. 1808-ban katona lett, huszártisztként részt vett a napóleoni háborúk több ütközetében. A háborúk elmúltát követő tíz évben, noha továbbra is a hadsereg kötelékében maradt, figyelmét fokozott mértékben az európai és a hazai közállapotok tanulmányozására fordította. Többször beutazta Nyugat- és Dél-Európát. 1821-ben Magyarországot és Erdélyt járva, bensőséges barátságot kötött Wesselényi Miklóssal.

Az irodalom (közgazdasági és agrárjellegű művek) tanulmányozása és a külhoni tapasztalatok alapján ismerte meg igazán az ország valóságos viszonyait. Ezek ösztönözték arra, hogy az elmaradottság felszámolásának útjait-módjait felkutassa. Ettől kezdve bontakozott ki páratlan méretű politikai, irodalmi és szervezőigyakorlati tevékenysége. Ezáltal lett Széchenyi a reformmozgalom elindítója, a polgári átalakulás és a nemzeti megújhodás egyik legnagyobb hatású szószólója.

Pesten és Pozsonyban ő honosította meg 1822-től a lóversenyeket, néhány arisztokrata társával létrehozta az első „pályafuttatási társulatot", majd megszervezte az első Lótenyésztési Egyesületet. A Magyar Tudományos Akadémia megalapítására felajánlotta birtokai egy évi jövedelmét. 1827-ben megalapította a Nemzeti Kaszinót. 1830-ban Állattenyésztő Társulatot hozott létre azért, hogy a „honfiak Pesten központban egyesülvén, lovak, juhok, szarvasmarha, s egyéb

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

háziállat tenyésztéséről, s az azt elősegítő eszközökről tanácskozzanak" — szólt a társaság alapszabályzata. A továbbfejlődött társaságból alakult ki 1835-ben az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, amelynek alelnöke Széchenyi lett.

Kezdeményező és szervező-gyakorlati tevékenységének sokat köszönhet az ország közlekedése. Külföldi tapasztalatai alapján is tudta, hogy a gazdasági élet fellendítése nagymértékben függ a korszerű közlekedéstől. Szorgalmazta a dunai gőzhajózás megteremtését. Átfogó közlekedési programjának szerves részét alkotta a folyók szabályozása, amely a hajózás és az agrártermelés fellendítését egyaránt szolgálta. Az Al-Duna sziklás medrének rendezését királyi biztosként vette kézbe, műszaki irányítására Vásárhelyi Pált kérte fel. Tevékenysége nyomán a Tisza szabályozása is megkezdődött: az addig szétforgácsolt helyi erőket összefogva indultak meg 1846-ban a szabályozási munkálatok. Jelentős érdemeket szerzett az élelmiszeripar kiépítésében: nagy szerepe volt a soproni és a pesti Hengermalom alapításában, saját nagycenki birtokán pedig cukorgyárat állíttatott fel.

Korára nagy hatással volt irodalmi-politikai munkássága. Az 1828-ban megjelenő első könyvében („Lovakrul") még csupán az agrártermelés egyik-másik visszásságát bírálta, csakhamar megjelenő újabb könyveiben azonban átfogó reformprogramot tárt az ország elé. A „Hitel" (1830), a „Világ" (1831) és a „Stádium" (1833) című munkáiban hangoztatta: előrehaladásunk fő akadálya az elavult gazdasági-társadalmi berendezkedés.

Művei közéleti vihart kavartak. Széchenyi hite ekkor még töretlen. A 30-as évek közepétől-végétől azonban növekvő aggodalommal tekintett az erősödő ellenzéki mozgalomra. Előbb Wesselényi, majd egyre inkább Kossuth politikai tevékenységét tartotta a reformok megvalósítására nézve is veszélyesnek. Az 1848-as Batthyány-kormányban, nem utolsó sorban Kossuth ellensúlyozására, még elvállalta a közlekedési miniszterséget. Az uralkodó és a magyar forradalom közti viszony kiéleződése következtében egyre reménytelenebbnek látva a helyzetet, egy sikertelen öngyilkossági kísérlet után 1848. szeptember 5-én a döblingi elmegyógyintézetbe került. A forradalom és szabadságharc elbukását követő években feljegyzéseiből megszületett az ún. „Nagy magyar szatíra". Az ún. „Nagy magyar szatíra" az abszolutizmus kibontakozó rendszerének keserű paródiája, az „Ein Blick" című munka pedig a rendszer egy évtizedének „eredményeit" leplezi le. Gyilkos vádirata — névtelenül — Londonban jelent meg 1859-ben. Az államhatalom 1860-ban nyomozást tartott döblingi lakásán s a zaklatások hatására 1860. április 7-éről 8-ára virradó éjszakán önkezével vetett véget életének.

Eszmerendszerében és tevékenységében fontos helyet kapott a mezőgazdaság. Korának kiemelkedő agrárpolitikusa volt, mint nagybirtokos pedig haladó szellemű gazdálkodása révén tűnt ki főúri társai közül.

Átfogó társadalmi reformprogramja abból indult ki, hogy az ország minden egyes lakosának meg kell adni a polgári lét feltételeit. Ám ehhez mindenekelőtt a polgári földtulajdon biztosítása szükséges. Vagyis: el kell törölni egyfelől a nemzet

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

„nyomasztó zsibbadékát": az ősiséget, amely már századok óta gátat emel a nemesi föld szabad forgalma elé, másfelől a jobbágyságnak a megfelelő megváltási feltételek mellett (örökváltság) a használatában levő földet fokozatosan szabad paraszti tulajdonába kell adni. Ahogy összegezve megjelölte: „privatizált mező és puszta kell" ahhoz, hogy a mezőgazdaság a nyugati országokhoz hasonlóan, magasabb fokra tudjon lépni.

A „privatizált mező" azért kell — hirdette —, mert azon lehet csak olyan gazdálkodási rendszert meghonosítani, ami az igényeknek megfelelő lesz. A régi nyomásos rendszerrel szemben ő is azt vallotta, hogy az ún. váltógazdaság nagyon is szükségesnek látszik. Minden fajta termelési újítást azonban alaposan mérlegelnünk kell, az adott körülményekhez és a piaci igényekhez szükséges igazítanunk, mielőtt az alkalmazására sort kerítenénk. Az újszerűt meggondolatlanul és megalapozatlanul alkalmazók, a váltógazdaságot csupán divatból majmolókról írta gúnyosan, hogy hóbortjuk szerint „sok helyen a mező 7, 9, 13 színű leszen, s lóhere, répa, bükköny, zab, korompély, tönköly, búza, árpa, rozs, csicsóka stb. rendre váltja fel egymást, s minden van, csak pénz nincs." A legfőbb dolog mindig, summázta röviden elgondolása lényegét: „gondolkodva gazdálkodni!". Ideáltípusa a „gondolkodó gazda", aki helyesen tudja megválasztani az adott körülmények között legnagyobb haszonnal járó gazdálkodási módot, s aki sohasem másol szolgai módon újnak tetsző rendszereket, bármilyen sikereket hoztak is azok már másutt.

Széchenyi ismerte az új vetésforgó-rendszer s a nagyon lassan bontakozó intenzív állattenyésztés között lévő szoros összefüggést is. Világosan látta, hogy az intenzív állattenyésztés egyik fontos feltétele a szántóföldi takarmánytermesztés elindítása vagy bővítése (amit a korábbi nyomásos rendszer egyszerűen nem engedne meg, hiszen ősziek-tavasziak-ugar követték egymást zárt rendben), másrészt a talajerőpótlás akkor még alig-alig alkalmazott legfontosabb anyagát, az istállótrágyát is csak ilyen módon lehetne „előteremteni". „A berbécs trágya helyett — írta — jó kövér marhatrágyával való trágyázás" már egy-két év múlva meghozza a kívánt eredményt s „60 hold annyit, ha nem többet fog nyújtani, mint ma 100". A legnagyobb haszon azonban „a marhatartásból fog háramlani". A szarvasmarha-tenyésztés fejlesztése mellett különösen széles körű agitációt folytatott Széchenyi a ló, juh- és selyemhernyó-tenyésztés fellendítése érdekében. A lótenyésztés és a selyemhernyó-tenyésztés fontosságáról könyveket írt, de az uradalmában meghonosított korszerű tenyésztéssel, személyes példájával is hatni akart gazdatársaira.

A gondolkodva gazdálkodást hirdette az eszközök-gépek alkalmazása terén is. Álláspontja érthető. A reformkorban tovább hódított a sarlóval szemben a kaszás aratás. Megjelentek az első ekekapák, kezdetleges aratógépekről is szólnak a korabeli tudósítások. Egyre több helyen váltják fel a kézicséplést a lóerővel, illetőleg kézzel hajtott cséplőgépek. Mind több helyen tűnnek fel a sok százados faekéket kiszorító hohenheimi Zugmayer és Vidats-féle vastestű ekék. „Új ekét,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

görbe kaszát próbálni mindenkinek kötelessége", — írta a Hitelben, de alkalmazásukat ne a divat, hanem kizárólag a célszerűség szabja meg. Az új eszközök bevezetéséhez nem elegendő hasznosságuk felismerése. „Valamint sípolásra, hegedülésre nem elég a síp, hegedű, úgy csépelésre, kaszálásra sem elég a csép és kasza, hanem ahhoz tanult ujj és szokott kéz is kell!" Mert „a görbe kasza, lóggó eke, kettős borona, földi késnek sat. legnagyobb haszna" csak akkor lesz, ha „gyakorlott kéz markolja és forgatja" azokat.

A termelés haszna mindig a piacon realizálódik, az értékesítésnek tehát nagyon fontos szerepet kell biztosítani a mezőgazdasági termelésben. „Mezei gazdaságunk alacsony létét" elsősorban a „bel fogyasztás híjá"-ban látja. Amíg a fejlettebb nyugati országokban a lakosságnak ekkor már negyede-harmada volt városlakó, nálunk alig 10%-a. A kivitelnél pedig nem a mennyiségre, hanem a minőségre kell elsősorban törekedni, „vagy váltsuk becsesebbre portékáinkat, mint pl. a gabonát lisztté, a gyapjút posztóvá sat.". A belső és külső piacok eléréséhez, egyáltalán a termények olcsó és gyors szállításához korszerű szárazföldi és víziutakra, illetve vasútra volna szükség. Jelenlegi útjaink azonban — írta — „búza alá alkalmasabbak lennének, mint társzekerek alá". A termelés és fogyasztás egységében gondolkodott, amikor maga elé képzelte az eljövendő Magyarország mezőgazdaságát.

A korabeli agrárszakirodalmat jól ismerő Széchenyi gyakorló gazdaként is több korszerű intézkedést foganatosított uradalmában. Közel 90 ezer holdas uradalmat örökölt. A Somogy és Zala megyékbe eső birtokai nagy részét azonban 1831-ben, illetve 1833-ban fivéreinek, kisebb részben másoknak át-, illetve eladta. A közélet szaporodó gondjai és nem kis terhei közepette képtelen volt ekkora és ennyire szétszórt birtoktesten gazdálkodni. Nagycenki uradalmát megtartva, még így is közel 30 000 holdon gazdálkodott. 1854-ig jószágigazgatója Lunkányi (Liebenberg) János, 1854-től Hajnik János volt.

Az 1832/36-os országgyűlésen törvényt hoztak a jobbágyi és földesúri földek és a közös legelők elkülönítéséről. 1837-ben a nagycenki uradalom területén is megindult a szántó- és rétföldek különválasztása és a közösen használt legelők elkülönítése. Így a határ egyik részén egytagban kimért uradalmi földeken megindulhatott a korszerűbb gazdálkodási eljárások bevezetése. Birtokait táblákra osztották, a táblákat árkokkal és fákkal (többnyire eperfákkal) szegélyezték. A táblásított földeken áttérhettek a korábbi nyomásos gazdálkodásról az ésszerűbb vetésforgórendszerekre. Az új szisztémában mind nagyobb helyet kapott a takarmánytermesztés, s ezzel megteremtődtek az istállózott, intenzívebb állattenyésztész feltételei is. A silányabb rét- és legelőföldeket feltörték, szántóművelés alá vonták. Az istállótrágyázás mellett alkalmazták a zöldtrágyázást, nagy súlyt helyeztek a zöld ugar szaporítására. A szálastakarmányok mellett hozzáfogtak a gyök- és gumóstakarmányok nagyobb arányú termesztéséhez. Különösen fejlődött az okszerű vetésforgó-rendszer Hajnik János jószágigazgatósága alatt. A szántóművelés alatt álló földeken 30%-ot foglaltak el az őszi gabonafélék, 20%-ot a tavasziak, 12%-ot a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

zöldugar, 10%-ot a vöröslóhere, 5%-ot a lucerna, 5%-ot a burgonya és répa s 18%-ot a „vetett" legelő.

A korszerű vetésforgó jó talajművelést és hatékonyabb eszközöket kívánt. Ezért fordítottak uradalmában igen nagy gondot a célszerű eszközök és gépek beszerzésére, mi több: helybeli előállítására. Az uradalom központjában gazdasági gépműhelyt és gépgyárat állítottak fel. Az 1840-es években megkezdődött Széchenyi birtokain is a cukorrépa-termelés.

Mint nagybirtokos, kezdettől fogva megkülönböztetett gondot fordított a ló- és selyemhernyó-tenyésztésre, illetve a szőlőtermelés fellendítésére. A hippológiához (lótenyésztés-tudomány) nem valamely főúri passzió vonzotta csupán, egyre inkább meggyőződött arról, hogy a magyar parlagi lovat angol telivérrel lehetne feljavítani, s félvérré átalakítani. Ezért is járt már az 1810- és 20-as években többször Angliában, s vásárolt a ménesébe kancákat és méneket. A selyemhernyótenyésztés iránti érdeklődését a franciaországi tapasztalatok ébresztették fel. Birtokaira mintegy 60 ezer fát telepíttetett, s évente mintegy 200 mázsa selyemgubót termeltek. Bár birtokai nem tartoztak a történelmi borvidékhez, telepített szőlőinek javítása, különösen a borminőség emelése és a borkereskedelem, a palackozás és a pincészet igen kedvelt témái maradtak élete végéig. A jómódot, írta Béla fiához szóló intelmeiben, úgy érheted el, „ha 1. birtokaidból a legnagyobb hasznot állandóan húzod; 2. ha borászati és pincészeti nézeteimet magadévá teszed és ennek megfelelően cselekszel".

Kétségtelen, hogy Széchenyi István történelmi léptékű munkássága sokkal összetettebb és jóval kiterjedtebb volt annál, mint amit itt érinthettünk. Ám az agrárpolitika és a mezőgazdaság szűkebb területét tekintve is, joggal illethetik őt a nagy ellenfél elismerő szavai: „Ujjait a kor ütőerére tevé és megértette lüktetéseit; és ezért, egyenesen ezért tartom őt a legnagyobb magyarnak".

Főbb munkái:

Széchenyi István gróf munkái. 1—9 köt. Bp., 1884—1896.
Összes munkái. Bp., 1921—1929.
Széchenyi István gróf döblingi hagyatéka. I—III. köt. Bp., 1921—1925.
Széchenyi István naplói. Bp., 1979.

Irodalom:

EÖTVÖS József: Széchenyi István. Bp., 1860.
FALK Miksa: Széchenyi István és kora. Bp., 1867.
SZEKFŰ Gyula: A mai Széchenyi Bp., 1935.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ÉBER Ernő: A czenki földesúr. Bp., 1942.
ÉBER Ernő: Széchenyi a gazda és agrárpolitikus. Bp., 1960.
OROSZ István: Széchenyi és a jobbágykérdés. AtSz. 1962. 1—2. sz.
SPIRA György: 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a. Bp., 1964.
OROSZ István: Széchenyi István és az örökváltság. Acta Universitatis Debreceniensis . . . Series Historica. VI. Debrecen, 1967.
OROSZ István: Széchenyi István és a reformkori mezőgazdaság átalakulása. Acta Universitatis Debreceniensis . . . Magyar történeti tanulmányok. III. Debrecen, 1970.
KOSÁRY Domokos: A döblingi Széchenyi. Bp., 1980.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZÉCHENYI ZSIGMOND
(1898—1967)

Nagyváradon (ma: Oradea — Románia) született 1898. január 23-án. A család apai ága, Széchenyi György egri várkapitány révén, a török elleni felszabadító háború során, 1697-ben grófi rangot nyert. Ükapja, Széchenyi Ferenc, Nemzeti Múzeumunk alapítója. Dédapja Lajos, Széchenyi Istvánnak, a „Legnagyobb Magyar"-nak testvéröcscse volt. Apja, Széchenyi Viktor huszártisztként Bécsben, a testőrségnél szolgált, ott ismerkedett meg későbbi feleségével, az osztrák földművelési miniszter lányával, Ledebuhr Karolinával. Nősülése után kilépett a hadseregből és a család ősi birtokára, a Fejér megyei Sárpentelére vonult vissza gazdálkodni.

Széchenyi Zsigmond Székesfehérvárra járt gimnáziumba, a nyolcadik osztályt a budapesti Ferenc József intézetben végezte, ott is érettségizett, 1915-ben. Már diákévei alatt a vadászat minden egyéb kedvtelést, szórakozást megelőzött. „Csínytevéseimre — írta később — csak egyetlen büntetést ismertek szüleim, nevelőim: a vadászatmegvonást."

Az érettségi előtt besorozták, és 1915 októberében bevonult katonának. Néhány hónapos kiképzés után 1916 tavaszán tartalékos hadnagyként frontszolgálatra került. Két év harctéri szolgálat után a háború végén, 1918-ban szerelt le.

1919 és 1923 között felsőfokú tanulmányokat folytatott: előbb Münchenben, majd Stuttgartban járt egyetemre, végül Angliában, Cambridge-ben hallgatott előadásokat a mezőgazdasági fakultáson. Lenyűgöző hatással volt rá egy Cambridge melletti, kiváló zoológiai magángyűjtemény, akkortájt került közelebbi ismerettségbe Rothschilddal, a természettudós tulajdonossal, aki nagy kedvvel foglalkozott az érdeklődő Széchenyivel. További terveit pártfogója hirtelen halála húzta keresztül.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1923-tól — Cambridge-ből hazatérve — átvette apjától a kőröshegyi családi birtok irányítását. Nagy lelkesedéssel, magas szintű szakértelemmel, de kevés tapasztalattal és még kevesebb szerencsével gazdálkodott, próbálkozásai (tejüzem, halgazdaság) kudarccal végződtek. 1927 tavaszán valósággá vált gyermekkori álma: szülei anyagi segítségével elindult első afrikai expedíciójára, Szudánba. Az abesszin határ melletti Fung-tartományt tűzte ki úticéljául a Kék-Nílus mentén. A következő években (1928—1929) újra Afrikába utazott, annak vadban leggazdagabb tájára, Kenyába. Expedíciója igen eredményes vadászgyűjtőútnak bizonyult, 156 vadat lőtt, mintegy 30-féle vadfajtával alapozta meg gyűjteményét. Visszatérve, 1930-ban „Csui! . . .” címmel könyvet írt 1928-29-es afrikai vadásznaplójából, fordulatosan, érdekesen, izgalmasan, jóízű humorral és szép magyarsággal. Nagy sikere volt, több kiadást ért meg.

1931-ben a gazdasági válság, gazdaságának gyenge eredményei és nem utolsósorban az Afrika-expedíciók utazási költségének növekedése miatt birtoka jelentős részét eladni kényszerült. Az ősi családi birtok „elafrikázását” szégyenletesnek érezte, de az idő utóbb bizonyította, hogy az így szerzett élményanyag maradandóbbnak, kamatozóbb szellemi tőkének bizonyult. 1932-től 1938-ig további négy alkalommal járt Afrikában. Kenyán, Tanganyikán kívül Ugandában, Líbiában és Egyiptomban vadászott és gyűjtött, egyre szenvedélyesebben. Afrika 130-féle nagyvadjából 80-félét sikerült beszereznie.

Egymás után jelentek meg Afrika-könyvei: „Elefántország” (1934), „Hengergő homok” (1935).

1935 augusztusától októberig Amerikában, Alaszkában is járt. Kodiak-medvére, jávorszarvasra, fehér vadbirkára és amerikai rénszarvasra vadászott. Könyve, az „Alaszkában vadásztam”, mely két évvel később, 1937-ben jelent meg, talán a legsikeresebb; eddig a magyaron kívül három nyelven 10 kiadást ért meg.

1937—38-ban Indiába utazott. Több helyi uralkodó hívta meg vadászni, tigrist, párducot, indiai vadtulkot, ajakos medvét, szambár-szarvast és más, sajátosan indiai vadfélét lőtt. Élményeiről, benyomásairól még mindig naplószerűen írt, de feljegyzéseit egyre több történeti, földrajzi, néprajzi adattal, megfigyeléssel színezte. Újabb könyve, a „Nahar” 1940-ben jelent meg. Közben elkezdődött a második világháború, lezárták a határokat, az utazási lehetőségek a minimumra csökkentek. A „Két kecske” című könyve egy korábbi olaszországi és észak-afrikai kirándulás emlékeiből 1942-ben született meg.

1943—44-ben rövid ideig vezette a Délvidék visszacsatolásakor magyar igazgatás alá került „szarvasparadicsomot”, a béllyei uradalmat, a tulajdonos, Albrecht főherceg megbízásából. Igyekezett a háborús károkat helyrehozni; tanulmányt készített, de a tervezésnél nem jutott tovább. Közeledett a front, a munka abbamaradt.

1945-ben budapesti, svábhegyi lakását bombatalálat érte, gyűjteménye — mind az egzotikus, mind a hazai — teljesen elpusztult.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1946 decemberétől a MÁLLERD-nél, illetve az Erdőközpontban dolgozott vadászati felügyelőként. Erre az időre esett a Nimród kiskönyvtár sorozatban 1948-ban megjelent „A szarvas selejtezése" című könyvecskéje, mely azóta is keresett szakanyaga hivatásos vadászainknak.

1950 júniusában a politikai vezetés elbocsátotta, akkori kifejezéssel „bélistázta" azt a Széchenyi Zsigmondot is, aki életében nem politizált, s az osztály vagy haza dilemmájában — a csábító lehetőségek ellenére — a hazáját választotta.

Rövid ideig a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban talált segéderőként menedéket, de 1951 júniusában kitelepítették Tiszapolgárra, majd Balatongyörökre, ami gyakorlatilag internálást jelentett. Sopronkőhidát is megjárta „munkakerülés" vádjával. 1953-tól a keszthelyi Helikon könyvtárban dolgozott segédmunkásként.

„De már 1955-ben sütni kezdett a nap — írja visszaemlékezésében —, a Szépirodalmi Könyvkiadónak eszébe jutottam. Ha nem is én — még negyed évszázaddal ezelőtt megjelent „Csui" nevű könyvem! Attól kezdve egymás után jelentek meg könyveim." 1959-ben áthelyezték a Széchenyi Könyvtárba, lakást kapott és visszaköltözött Budapestre. 1959—60-ban Tanzániába utazott, most már állami kiküldetésben, a Természettudományi Múzeum 1956-ban megsemmisült Afrika-gyűjteménye pótlása céljából. Az eredményes gyűjtőútról Dénes István könyvet írt: „Így láttam Afrikát" címmel, Schuller Imre pedig filmet készített róla, a címe: „Afrikában jártunk".

1960-tól nyugállományba vonult. 1961-ben és 1962-ben két, önéletrajzi ihletésű kötete jelent meg, az „Ahogy elkezdődött . . ." és az „Ünnepnapok". Az első a gyermek vadásszá válásának története az első világháború végéig, a második a férfikor hazai és európai vadászataiból adott ízelítőt, vadfajonkénti szerkesztésben. Élménydús összegezés, hitvallás a természet szeretetéről, a vadászat etikájáról.

1964-ben szintén a Természettudományi Múzeum gyűjtőjeként indult el gyengülő egészsége ellenére kilencedik afrikai útjára. Határtalan kitartással végezte el feladatát. Volt még ereje útjáról beszámolni „Denaturált Afrika" című könyvében, nehéz szívvel regisztrálva az előnytelen változásokat, a természeti tényezők háttérbe szorulását. A kéziratot lezárta, de a könyv megjelenését már nem érhette meg; 1967. április 24-én halt meg Budapesten; a Farkasréti temetőben nyugszik.

Mint vadászember jelentős számszerű eredményei mellett a legmagasabb erkölcsi színvonalat képviselte. A helyzet ellentmondásossága ellenére is hirdette és gyakorolta a természet iránti megbecsülést és szeretetet. „A vérbeli vadász sohasem kegyetlen! — írta több helyen —, végezze dolgát gyorsan, fájdalommentesen." Írásai rendre tartalmazzák a sebzett vad utánkeresésének sokszor lélekölő, fáradságos és nem mindig veszélytelen eseteit. Elvei közé tartozott a kétoldalú esély megadása is. A cserkészés közben elhibázott, sértetlenül menekülő nagyvad utáni lövést nem tartotta vadászhoz méltó cselekedetnek, és etikai okból a sörétes ismétlőpuskát sem szívlelte.

Egy magas vadászkultúra elkötelezettje volt. Írásaiban gyakran találunk —

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mellékesen, vagy részletesen leírt — töretátadást, terítékkészítést (tiszteletadás a vadásznak, illetve a vadnak), vadászavatást, trófeaszerelési, elhelyezési tanácsot.

Elítélően nyilatkozott a csak trófeaszerzés vágyától űzött „csontvadászokról"; nem a trófea, a zsákmány a legfontosabb, hanem az élmény — jelentette ki többször.

„Nekem a vadászat elsősorban erdőt jelent — testet-lelket újjáélesztő erdőzsongást! Fát jelent és vadvirágot, gombát, és szamócát, iszalagot és tüskét, kígyót és békát, tücsköt és bogarat, hajnalt és napszállтát, esőt és havat, deret és harmatot, napsütést és égzörgést, hársfavirág szagát és harkálycsőr berregését . . . És szabadságot jelent és — magányt!" — írta „Ünnepnapok" című könyvében.

Elsősorban mint világjáró, Afrika-vadász és író vált híressé, korunk érdekes emberévé. Hazai vadászsikereiről keveset tud a nagyközönség. Szerény ember volt, nem szerette a dicsekvést. Kétszázegynéhány szarvasbikát, mintegy ötszáz őzbakot, több mint huszonötezer fácánt lőtt. Volt olyan vadásznapja (Tótmegyer 1938 — ma: Slovenský Meder — Csehszlovákia), hogy 579 apróvad (nyúl, fácán, fogoly) került terítékre. Igaz, vad is volt hozzá elég.

Társadalmi helyzete, kitűnő szakember volta és jeles puskás híre biztosította számára a meghívások sokaságát. A kétszáz szarvasbika 79%-át vendégvadászként, 8%-át saját területén, 13%-át pénzért vásárolva ejtette el.

Európában Magyarországon kívül vadászott Ausztriában, Németországban, Csehszlovákiában, Olaszországban, Lengyelországban, Angliában, Skóciában, Romániában. Saját becslése szerint trófeáinak száma ezerötszáz körül járt. Élete példázza, hogyan magasodott egy szenvedély hivatássá, mondanivalóvá, könyvek kimeríthetetlen forrásává.

Írásai, az útikönyvek is, életszerűen elevenítik meg a vele történteket, elviszi olvasóját oda, ahol járt, szemlélőjévé teszi a nyomozásnak, a kudarcnak vagy a sikernek. Közben nem mulasztja el, hogy beszámoljon a különféle emberekről, népekről, tájakról, a növény- és állatvilágról, a történelmi előzményekről. Biztos kézzel rajzolja meg egy-egy távoli táj, sivatag, bozót, őserdő vagy éppen tengerpart látványát, hangulatát. Sajátos stílusa, ez a mértéktartó, szemléletes, pontos, mindamellett iróníkus, nem ritkán öngúnnyal fűszerezett izgalmas útleírás nagy hatással volt a későbbi, hasonló műfajú irodalmunkra. Kevés vadász és vadász-útleírás szerzője vonhatta ki magát Széchenyi termékenyítő bűvölete alól. „Az életét írta. Csak amit megélt és látott. S könyveinek lapjairól különös plaszticitással elevenedett meg a vadászvilág" — írta róla Ungvári Tamás.

Könyveit saját fotóival illusztrálta. Jól, a lényeget megragadóan fényképezett; nem törekedett művészi babérokra, a vadászat és a fotózás egyidejű gyakorlását ő is lehetetlennek tartotta. A tájat, a benne élő embert, egy-egy intim pillanatot riporteri éleslátással rögzített.

Élete utolsó szakaszában összegezésekre készült. Az általa összeállított csaknem 15 000 címszavas bibliográfia tartalmazza az elmúlt 500 év során világnyelveken

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

megjelent jelentős vadászati témájú műveket; a bibliográfia egyedülállóan kiváló szakanyag. Négyezer kötetes könyvtára — melyet gyermekkora óta gyűjtött, s 1959-től pedig módszeresen gyarapított — a teljes magyar vadászati kiadványokat tartalmazza, de nem hiányoznak belőle a német, francia és angol nyelven megjelent számottevő munkák sem. Gondosan vezetett eseménynaplója mellett pontos lőjegyzéken számolt be az elejtett vadfajokról, s ha trófeáik nem is, adatolt leírásuk megmaradt; „Trófeáim bemutatkoznak" címmel külön jegyzéket készített róluk. A számszerű adatokon túl, valamennyi állatfajhoz zoológiai leírást mellékelt, útjairól — egy kivételével — könyv készült. Sajnos, legelső, 1927-es szudáni expedíciójának csak naplókivonatát olvashatjuk a posztumusz műként 1979-ben megjelent „Szarvasok nyomában és egyéb írások" című kötetben. Könyvében a világon található szarvasfajokat tudományos alapossággal és részletességgel ismerteti. A kérlelhetetlen sors megakadályozta, hogy életműve kiteljesedjék. Élete mégis teljes, egész. Színes egyéniségét, korunk „érdekes emberét" méltán soroljuk a legnagyobb magyar vadászok közé.

Főbb munkái:

Csui. Bp., 1930. 409 lap.
Elefántország. Bp., 1934. 260 lap.
Hengergő homok. Bp., 1935. 135 lap.
Alaszkában vadásztam. Bp., 1937. 432 lap.
Nahar. Bp., 1940. 349 lap.
Két kecske. Bp., 1942. 195 lap.
A szarvas selejtezése. Bp., 1948. 87 lap.
Afrikai tábortüzek. Bp., 1959. 280 lap.
Ahogy elkezdődött . . . Bp., 1961. 272 lap.
Ünnepnapok. Bp., 1963. 651 lap.
Denaturált Afrika. Bp., 1968. 370 lap.
Szarvasok nyomában. Bp., 1979. 261 lap.

Irodalom:

HEGEDŰS Géza: A vadon poétája. ÉI. 1967. 17. sz.
UNGVÁRI Tamás: Meghalt Széchenyi Zsigmond. MN. 1967. 97. sz.
LÁZÁR István: Heimgang eines Jägers. Zum Tode Zsigmond Széchenyi's. BR. 1967. 19. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZÉCSI ZSIGMOND
(1841—1895)

Zólyom megyében, a ma már nem létező Rinóc-Kisgaramon született 1841. otóber 6-án. Családi neve eredetileg Nikel, ill. Nikl volt, amelyet 1881-ben magyarosított. Édesapja kohófőnök volt, aki Zsigmond születése után nem sokkal Tiszolcon (ma: Tisovec — Csehszlovákia) dolgozott. Így az ifjú Szécsi gyermekkora a híres vasolvasztó vidékéhez kapcsolódott.

Középiskolát Besztercebányán (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia) végzett, majd 1860—62-ben a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) erdészeti akadémián tanult. A végzés után állami szolgálatba lépett a selmeci bánya-, erdő- és jószágigazgatóságnál. 1867. április 9-én lett erdőgyakornok (1864-ben tette le az erdészeti államviszgát), és ugyanezen év október 7-én Selmecbányára hívták segédtanárnak. Ettől az időtől kezdve Szécsi neve összekapcsolódott a magyar nyelvű erdészeti oktatás és irodalom ügyével.

Selmecen köz-, víz- és útépítéseket, továbbá erdőhasználattant és általános mezőgazdaságtant adott elő. Az ő révén vezették be az akadémiai tantárgyak közé a mesterséges haltenyésztés és a vadászat-fegyvertan előadásokat is. Szécsi sokat fáradozott az akadémia magyarosításán, a magyar nyelv szellemének megfelelő kifejezések megalkotásán. Tagja volt az akadémia első magyar nyelvű tanári karának. Így különösen nagy feladat hárult rá a magyar nyelvű, a kor európai színvonalán álló szakirodalom megteremtésében is.

Szécsi irodalmi munkásságának egyik kiemelkedő könyve az Országos Erdészeti Egyesület kiadásában 1884-ben napvilágot látott műve, „Az erdőhasználattan kézikönyve". A három részre osztott könyv első fejezetében „a főhasználat tárgyának nyerése, idomítása, szállítása s értékesítése" címszó alatt foglalta össze a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szükséges ismereteket. Itt mutatta be a fa fizikai tulajdonságait, annak felhasználását a keréktalptól a dongán, zsindelyen át a teknőkig. Nagyon részletesen írt a fakitermelés, -megmunkálás szerszámairól, eszközeiről. A faanyag vízen való szállításával foglalkozó rész pedig olyan alapforrás ma is, amelyből a kor tutajformái, szokásos vízi berendezései megismerhetők. A második fejezetben („a mellékhasználat tárgyainak nyerése s értékesítése") a lehetséges mellékhasználatok közül kiemelten foglalkozott a tőzegnyeréssel és a haltenyésztéssel. „Az erdei mellékiparágak" című fejezet az elsődleges faipar számos eszközét, gyártmányát taglalta, sőt táblázatot közölt a Besztercebányán érvényes munkabérekről. Szécsi könyvét átdolgozva, bővítve 1894-ben újra kiadták.

Jelentős szemléltető anyagot gyűjtött nemcsak könyvéhez, hanem az akadémia tanszéke számára is. Ez irányú munkájának bemutatására jó alkalom volt az 1885. évi budapesti kiállítás is. A kiállítás erdészeti anyagának összegyűjtésében szerzett érdemeiért a Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapta meg.

Az 1871-től az erdőhasználati tanszék vezetőjeként dolgozó Szécsi 1889-ben erdőtanácsosi, 1893-ban pedig főerdőtanácsosi címet és rangot kapott. Közben sorra jelentek meg kisebb-nagyobb írásai, cikkei. 1892-ben „A vadászati ismeretek kézikönyvé"-nek a második kötete látott napvilágot. Szécsi ebben „a hazai vadak természetrajzá"-t ismertette. Az ábrákkal, képmellékletekkel gazdagon illusztrált könyvének első részében az emlősöket, a második részében pedig a madarakat mutatta be. Az egyes állatok morfológiai leírásán kívül foglalkozott azok életmódjával, életkörülményeivel, majd vadászati szempontból is értékelte őket. Könyve ma is hasznos olvasmány az emlősök és madarak vadászata iránt érdeklődők számára — mégha azóta a vadászható fajok száma jelentősen csökkent is.

Szécsi Zsigmond tevékenyen részt vett az akadémia új, erdészeti épületének tervezési munkálataiban is. Az akadémia tanulmányi erdejének, Kisiblyének a szépítésében is tevékenykedett. Ő szorgalmazta ott a halastavak építését, a lövölde építését és kibővítését. Kisiblyei működésének emléke a róla elnevezett forrás.

Az Országos Erdészeti Egyesületben az igazgató-választmány tagja volt évtizedekig. Az egyesület 1895. évi közgyűlésén még ő tartotta Besztercebányán „A felvidéki nagyobb erdőbirtokok fatermésének értékesítésénél alkalmazható legczélszerűbb módozatokról" szóló előadást. Az előadás az „Erdészeti Lapok" októberi számában jelent meg, amelyben Szécsi Zsigmond halálhírét is hozták.

1895. október 8-án halt meg Selmecbányán. „Amiként nem volt nyugodalma, a míg fáradnia lehetett s a míg ügybuzgósága dologra serkentette szüntelen: legyen megfáradt szellemének pihenése olyan csendes és boldog az igaz világosság örök honában!" — írták nekrológjában.

Szécsi fáradhatatlansága, ügybuzgalma valóban csodálatot ébresztett abban a korban, amelyben a magyar erdészet legjobbjai az oktatás, az erdész szak magyarrá tételén dolgoztak. Ebben a munkában Szécsi Zsigmond érdemei különösen az

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

erdőhasználatban és ahhoz szorosan kapcsolódó vadászattan oktatásában, oktatási anyagának kidolgozásában elévülhetetlenek.

Főbb munkái:

Az erdőhasználattan kézikönyve. Bp., 714 lap.
A Selmeci magy. kir. Erdészeti Akadémia értesítője. Az 1885. évi országos kiállítás alkalmából. Selmecbánya, 1885. 83 lap.
A vadászati ismeretek kézikönyve. 2. kötet. A hazai vadak természetrajza. Bp., 287 lap.
Szécsi Zsigmond—Fekete Lajos: Az emberi trágya a mezőgazdaságban. Kolozsvár, 1881. 32 lap.

Irodalom:

— —: Szécsi Zsigmond (1841—1895). EL. 1895. 10. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZÉKÁCS ELEMÉR
(1870—1938)

1870. szeptember 23-án született Pesten. Gimnáziumi tanulmányait a fővárosban és Nagyszebenben (ma: Sibiu — Románia) végezte. 1888-tól volt a magyaróvári Gazdasági Akadémia hallgatója, majd diplomásként gróf Károlyi Alajos birtokán kezdte életpályáját. Dolgozott a kiterjedt birtok budapesti központjában, a Csongrád megyei nagymágocsi uradalomban, Tótmegyeren, Nyitra megyében. Még nem töltötte be harmincadik életévét, amikor a Békés és Csongrád megyékben elterülő árpádhalmi uradalom intézője lett. A gazdasági irányításban korán jártasságot szerzett gazdaságvezetőt három évvel később innen helyezték át az újonnan vásárolt 3500 hektáros soósdpusztai (Temes vármegye ma: Şoşdea — Románia) birtok élére. Székács nyolc év alatt az elhanyagolt gazdaságot a megye korszerű birtokává fejlesztette. Amikor a birtok más tulajdonába került, visszahelyezték Árpádhalomra és kinevezték a nagy kiterjedésű Berchtold-Károlyi birtok jószágkormányzójává.

Itt dolgozott 1917-ig, s ez idő alatt a gazdaság szakmai irányítása mellett elsősorban a gabonafélék nemesítésével ért el kiváló eredményeket.

Székács már fiatal pályakezdőként — a kor haladó szellemének követőjeként — új talajművelési, műtrágyázási, talajápolási módszerek alkalmazásával törekedett a terméshozamok növelésére. Hasonló céllal kezdett Soósdpusztán a növények nemesítéséhez is. Első eredményeként a szegedi rózsadohány dohánylevelének tömegét mintegy 20%-kal tudta növelni.

A tiszavidéki búza nemesítésére Cserháti Sándor hívta fel figyelmét. 1906-ban az ő kezdeményezésére egyedszelekcióval és pedigrétenyésztéssel különítette el a birtok búzatábláin kiválogatott és továbbszaporított rozsdabetegségre kevésbé

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

érzékeny, korai érésű egyedeket. Amikor visszakerült a Csongrád megyei Árpádhalomra, 4 kg alapanyaggal folytatta tovább a növény nemesítését.

Székács a gazdaság irányítása mellett tanítómestere — Grabner Emil — segítségével alapos elméleti tudásra tett szert és ízig-vérig nemesítővé vált. Rendszeresen járta a birtok búzatábláit és saját maga választotta itt is ki a továbbszaporításra alkalmasnak látszó kalászokat. Barátai e tevékenységéért „kalászvadász"-nak nevezték, miután a kikalászolt növények között az árnyalati előnyöket sejtető változásokat is képes volt észrevenni. Új búzafajta jelöltjeivel a Sopron megyei uradalmakban is állított be kísérleteket, hogy azok viselkedését az alföldi viszonyoktól eltérő körülmények között tanulmányozhassa. Munkája eredményeként 1912 őszén már a birtok valamennyi búzatábláját az általa nemesített búzával vetették be.

Székács nem elégedett meg eredményeivel, újabb típusokat gyűjtött és kért a termelőktől a fajta továbbjavításához. Munkája nagyságát bizonyítja, hogy 1906-ban kísérletbe vont 214 elit tővel szemben 1919-ben 1512 volt a búzakísérleteibe vett elit tövek száma.

A Székács-féle nemesített búzafajtákat a magyaróvári Növénynemesítő Intézet is bevonta kísérleteibe. Ezek a kísérletekbe vett fajták közül különösen rozsdaellenálló képességükkel tűntek ki. Az 1910-es években nagyobb hozamukkal, jobb minőségükkel az egész Alföldön kiszorították a tiszavidéki búzát.

1919-ben Székács kilenc nemesített búzafajtája kapott elismerést. Közülük ebben az időszakban különösen az Sz—17 és az Sz—266 fajta volt közkedvelt. 1923-ban újabb hat búzatörzsét részesítették elismerésben. Ezek közül az Sz—1055, az Sz—1230 és az Sz—1242 1928-ban államilag törzskönyvezett fajta lett. Búzái közül az Sz—1055 és az Sz—1242 búzafajtát a Földművelésügyi Minisztérium 1931-ben a magyar búzatermesztés egyöntetűvé tételéhez kijelölt négy fajta közé sorolta. Bár az utóbbi fajták a II. világháború alatt leromlottak, de az 1945—50-es években a Bánkúti, a Fleischmann, a Lovászpatonai és a Karcagi fajtákkal együtt értéküket ismét helyreállították. Így az 1950-es évek elején az Sz—1055 búzafajta a forgalomba hozatalra engedélyezett szabad fajták közé került.

A századfordulón kezdett foglalkozni a hatsoros tavaszi takarmányrépa és az őszi árpa nemesítésével is. Először tömegkiválasztással javította a tavaszi árpa vetőmagját, majd 1917-ben pedigré tenyésztési eljárással nemesítette. Eredményeként a hatsoros Székács—15 tavaszi árpa 1943-ban állami elismerést kapott. Az őszi árpa nemesítésekor a terméshozam növelésén kívül a szárszilárdság kialakítását, a fagyállóság és a kalász törékenységének mérséklését tűzte ki célul. Nemesített ősziárpa-fajtái közül 7 fajta kapott 1923-ban állami elismerést. Közülük a Székács—31 őszi árpát fajtafenntartó nemesítéssel az 1960-as évek végéig termesztették hazánkban.

Az árpádhalmi gazdaságban 1909-ben fehér magyar zabból 36 anyató elkülönítésével kezdett a zab nemesítéséhez. A termés növelésén túl szilárd szalmájú, telt

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szemű, finom pelyvájú fajta előállítására törekedett. Az általa kinemesített Sz—8 és Sz—23 zabfajtát 1924-ben államilag elsőként törzskönyvezték. Közülük a kiváló minőségű Sz—8 zab négy évtizedig volt köztermesztésben.

Székács sokat munkálkodott a búza előveteményként termesztett kukorica érési idejének megrövidítésén is. Ilyen célból foglalkozott a Pignolettó és a közönséges magyar kukorica természetes hibridjének, a „Putyi" kukoricának nemesítésével.

Az olajos tartalmú növények közül elsőként nemesített lent. Az általa előállított, államilag minősített „Székács-olajlen" kéthasznú típusú volt. Úttörő szerepet vállalt a köles nemesítésében is. Foglalkozott a lucerna, a mohar nemesítésével. Ugyancsak bekapcsolódott az 1920-ban kezdődő országos fűmagtermesztési kísérletekbe vad alapanyag beállításával. Mindezek minőségének javításában ugyancsak jó eredményeket ért el.

Székács Elemért 1917-ben megválasztották az újonnan alapított Vetőmagnemesítő és Értékesítő Részvénytársaság vezérigazgatójává. A részvénytársaság átvette az árpádhalmi és a peresznyei uradalmak nemesítő telepét és további anyatelepet létesített Kompolton és Törökbálinton, hogy az itt előállított vetőmagvakkal biztosítsák a hazai vetőmagszükségletet. Ebben az időben még szorosabbá vált kapcsolata Fleischmann Rudolffal. A kukorica nemesítésénél átvette Fleischmann módszerét, míg a másik nagy hazai növénynemesítő Kompolton a Székács-féle búzákkal állított be keresztezési kísérleteket. 1931-ben a részvénytársaság feloszlott. Ezzel egyidőben állami növénynemesítő telepek alakultak és Székácsot megbízták a mezőhegyesi, a bábolnai, a kompolti telepek főfelügyeletével. Ekkor foglalkozott behatóbban a rozs, a lucerna, a kender, a különböző fűfélék, a ricinus és a takarmánynövények nemesítésével.

A kitűnő gazdaságvezető és növénynemesítő kiváló szakíró és előadó is volt. Önálló munkáin kívül elsősorban a „Gazdasági Lapok"-ban, a „Köztelek"-ben jelentek meg írásai. Érdeme, hogy az 1911. évi IX. Gazdakongresszuson határozatot hoztak a növénynemesítés kötelező oktatásának bevezetéséről a gazdasági akadémiákon. Neki köszönhető, hogy 1913-ban az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Növénytermelési Szakosztályán belül megalakult a vetőmagnemesítő bizottság. 1918-ban megalapította a „Növénynemesítő Szemlé"-t, amelynek szerkesztését is elvállalta. Ez volt az első hazai növénynemesítő szaklap, jóllehet csak két száma jelent meg.

A növénynemesítő bizottság 1921-ben az ő szorgalmazására hozta létre a „Magyar nemesítők I. országos kiállítása" rendezőbizottságát is, amelyben Baross László, Grabner Emil, Kerpely Kálmán társelnökkel közreműködve az elnök tisztségét látta el. A jól sikerült kiállítást a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban 1922 tavaszán rendezték meg.

Székács a mezőgazdaság szinte valamennyi ágazatának elismert szaktekintélye volt. Árpádhalmán korszerű tehenészetet létesített, megjavította az uradalom lóál-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lományát. A birtok vizesebb részeit fásította és mintaszerű vadvédelmet szervezett, bár maga sohasem vett részt vadászaton.

Közismert volt humanitásáról. Az árpádhalmi uradalomban fokozatosan megszüntette a közös konyhás lakásokat, bár a cselédek sorsán gyökeresen nem tudott változtatni. 1919-ben szakmai tudását, humánus magatartását a Tanácsköztársaság is elismerte. A szegvári Direktórium rendeletileg biztosította zavartalan továbbműködését a növénynemesítő telepen.

Székács szakmai tudását évtizedeken át széles körben gyümölcsöztette. 14 évig volt a Gazdatisztek Országos Egyesületének elnöke. Két évtizedig ellátta az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács alelnöki tisztét. Vezetőségi tagja volt a Mezőgazdasági Kísérletügyi Tanácsnak, a Molnár Céhnek. Élete utolsó szakaszában hat éven keresztül tartott előadásokat a rádióban a kisparaszti gazdálkodás jobbításáért.

A hazai növénynemesítés nesztora a századfordulótól közel négy évtizeden át munkálkodott a magyar mezőgazdaság, ezen belül elsősorban a növénynemesítés kifejlesztéséért, a magyar búza korábbi nemzetközi jó hírének visszaállításáért.

1938. május 16-án hunyt el Budapesten.

1970-ben, születésének 100. évfordulója alkalmából munkásságát bemutató kiállítást rendezett a gödöllői Agrártudományi Egyetemen az egyetem, a Magyar Agrártudományi Egyesület és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

Főbb munkái:

A zöldtrágyázás és meszezésről. Temesvár, 1904. 23 lap.
Gyakorlati búzanemesítés. Bp., 1912. 94 lap.
A magyar búza nemesítésének kérdése. Hódmezővásárhely, 1914. 24 lap.
A magyar búza nemesítésének s az árpádhalmi nemesített búzák rövid ismertetése. Gyoma, 1915. 19 lap.
Az őszi vetési munkák előkészületei és végrehajtása. Bp., 1928. 8 lap.

Irodalom:

FABRICIUS Endre: A magyar növénynemesítés. Bp., 1921.
— —: Székács Elemér emlékezete. Kt. 1938.
VILLAX Ödön: Székács Elemér. KK. 1938.
SURÁNYI János: Baross László és Székács Elemér emlékezete. TtK. 1939. jan. 1.
BOROTVÁS NAGY Sándor: Nagy Magyar Gazdák. Bp., 1942.
REGE Károly: Székács Elemér a búzanemesítés atyja. At. 1960.
SÍPOS Gábor: Megemlékezés Székács Elemérről születésének centenáriumán. AT. 1971.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZEKERES VINCE
(1887—1976)

Pécsett született 1887. november 10-én, igen szegény családban. Édesapja vagyontalan kőműves volt, tizenketten voltak testvérek. Iskoláit Pécsett végezte, 1905-ben érettségizett az állami főreáliskolában. Tanulmányait a budapesti Állatorvosi Főiskolán folytatta, mint katonai állatorvos akadémikus, így 7 év katonai szolgálatra kötelezte magát. 1909-ben szerzett állatorvosi oklevelet.

Pályáját tehát hivatásos katonai állatorvosként kezdte, több mint 12 esztendőn keresztül, 1909. december 1-jétől 1921. december 31-éig szolgált a honvédségnél, legfontosabb állomáshelyei Galíciában (történelmi terület a Kárpátoktól északra, a mai Szovjetunió, illetve Lengyelország területén), valamint Budapesten, Nagyszebenben (ma: Sibiu — Románia) és Brassón (ma: Braşov — Románia) voltak. Itt szerzett gazdag tapasztalatait később tudományos munkásságában is hasznosította. Az első világháborúban végig harctéri szolgálatban volt, több hadi kitüntetést kapott. Éveken keresztül egész Erdély területén az ott állomásozó gyalogezredeknél is ellátta az állatorvosi teendőket. Erdély román megszállása idején, egészen 1920. március 15-éig Brassó vágóhídján teljesített ideiglenes állatorvosi szolgálatot. Ezalatt a szomszédos Botfalu (ma: Bod — Románia) községben szarvasmarhák tüdőlob járványának felszámolásában vett részt. Első tudományos közleményében német nyelven erről számol be („A szarvasmarhák ragadós tüdőlobja és vérömléses septikaemiája" 1921).

1920-ban helyezték Keszthelyre a 3. honvéd huszárezredhez. 1921—1922-ben Zala megyében csaknem egy éven keresztül vezette az ottani járvány leküzdését; a járványnak a pölöskei és a söjtöri uradalom ménese esett áldozatul. A beteg állatokon tett klinikai megfigyelések és az elhullott lovak kórboncolása szolgáltatta

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

az adatokat doktori értekezéséhez („Vizsgálatok a lovak fertőző kevésvérűségéről"), mellyel az Állatorvosi Főiskolán 1923-ban állatorvos doktori oklevelet szerzett, „summa cum laude" minősítéssel. Értekezésében nemcsak a fertőzéssel és a betegség lefolyásával foglalkozik, hanem a kezelés és a megelőzés módozatait is kereste és lehetségesnek tartotta. Az értekezés bírálója Marek József egyetemi tanár volt, aki Magyarországon elsőként állapította meg ezt a járványos betegséget.

1922. február 19-én választották meg Keszthelyen községi állatorvosnak. Emellett 1923-tól elvállalta a Gazdasági Akadémia tangazdaságában az állatorvosi tennivalókat. 1924-ben elkezdődött a major rendezése, újjáépítése. Szekeres Vince javaslatára építettek a tehenészetben külső elletőistállót, valamint laboratóriumot, ahol kezdettől fogva végzett kísérleteket és vizsgálatokat. Ebben az időben különösen a szarvasmarhák meddősége, járványos elvetélése, a helyes borjúnevelés, továbbá az állategészségügyi igazgatás kérdései foglalkoztatták. Gyakorlati tevékenységével és kutatásaival így még tanári működése megkezdése előtt bekapcsolódott a keszthelyi Akadémia munkájába. A tangazdasági major modernizálása az állategészségügyi színvonal jelentős emelkedésével járt együtt. A tehenészetben 1931-re — az országos viszonyokat messze megelőzve — gümőkórmentes állományt sikerült létrehozni, s azt évente tuberkolinpróbával ellenőrizték.

Szakismereteit céltudatosan bővítette. 1925-ben állatorvosi tiszti vizsgát tett. Budapesten több ízben részt vett állatorvosi továbbképző tanfolyamokon (1925, 1932, 1935), Keszthelyen 1934-ben állattenyésztési továbbképző tanfolyamot végzett. A lakosság állategészségügyi kulturáltságának növelése érdekében önként vállalt népművelői feladatokat, 1938-ban Balatonfüreden népművelési előadóképző tanfolyamon vett részt. Nagyszámú tudományos ismeretterjesztő előadást tartott a helyi lakosság körében, a rádióban, valamint a szabadegyetemen, rendszeresen jelentek meg cikkei újságokban és szaklapokban.

A szakmai közéletben községi állatorvosként is tevékenyen rész vett. Sokoldalú, kimagasló munkájának elismerése volt, hogy a Magyar Országos Állatorvos Egyesület 1931-ben alelnökévé választotta, 1944-ig maradt ebben a tisztségben. A Helyhatósági Állatorvosok Szakosztályának 16 évig volt elnöke. Az Országos Állategészségügyi Tanácsnak két ciklusban, 12 éven keresztül volt tagja. Ezen kívül több budapesti és keszthelyi egyesületnek, szövekezetnek volt választmányi tagja.

Tudunk arról, hogy a keszthelyi Gazdasági Akadémián már 1933-ban tartott előadás-sorozatot a szarvasmarhák meddőségéről. Az 1940/41. tanévben — községi állatorvosként — rendszeresen tanított az Akadémián, ahova 1941. július 1-jén akadémiai rendes tanárrá nevezték ki és megbízták az Állategészségtani Tanszék vezetésével. Oktatói munkájára való módszeres felkészüléséről tanúskodik az 1941/42. tanévre készített „Állategészségtan állattenyésztési ellenőrök számára", valamint az 1942/43. tanévre megjelent „Tejhigiéne állattenyésztési ellenőrök számára" című jegyzete. Kiváló előadónak tartották, aki nagy gondot fordított a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tanszéken dolgozó szakemberek továbbképzésére is. Az Állategészségtani Tanszéken tovább folytatta laboratóriumi vizsgálatait és kísérleteit, amelyek főként a sertéshizlalással és a baromfipestis elleni védekezéssel foglalkoztak.

A felszabadulás után tanártársai megválasztották az intézmény vezetőjévé, amit később a Földművelésügyi Minisztérium megerősített. Az intézmény viszonylag kevés kárral vészelte át a második világháborút, ami annak is köszönhető, hogy a tanári kar együtt maradt és megóvta a tanszékek felszerelését. 1944. november elején honvéd tábori kórházat szállásoltak el a főépületben és a konviktusban, ez a tüzelőt és az élelmiszer-készleteket felélte, majd nyugat felé távozott és magával vitte a konviktusi és a menzai felszerelést. Március elején a helybeli magyar katonai parancsnokság elrendelte a tanszéki és laboratóriumi felszerelések ládákba csomagolását és elszállítását. Szekeres Vince így emlékezik vissza a történtekre: „Kérésünkre a katonai parancsnok ideiglenesen mentesítette az oktató- és segédszemélyzetet a katonai bevonulás alól a csomagolás végrehajtásához. Tehát nagyon gondosan ment a csomagolás még március végén is, amikor már Keszthely egész lakossága pincékben töltötte az éjszakát". Végül a 28 ládát a vasútállomás helyett az intézeti szőlőkbe szállították, a felszabadulás után a tanszékek hiánytalanul visszakapták felszerelésüket.

Keszthely 1945. március 30-án szabadult fel, az ezt megelőző harcok során az Akadémia főépülete is megsérült. Szekeres Vince hatalmas munkát végzett, hogy az intézmény talpra álljon és minél hamarabb meginduljon az oktatás. Már május 2-án megkezdődtek az előadások és július végéig meghosszabítva, a félévet is sikerült megtartani. A hadifogság vagy egyéb okok miatt félévet vesztettek számára 1946-ban félévpótló tanfolyamot indítottak. A konviktus és a menza újra-felszerelése és beindítása segített a hallgatóság nehéz helyzetén.

1945-ben átszervezték az agrár felsőoktatást, a keszthelyi Gazdasági Akadémiából a Magyar Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának Keszthelyi Osztálya lett. Az 1945/46. tanévben Szekeres Vince töltötte be az osztályelnöki tisztséget. A debreceni, keszthelyi és magyaróvári mezőgazdasági főiskolát egyesítő budapesti Mezőgazdaságtudományi Karnak közös dékánja volt, az 1948/49. tanévben Szekeres Vince látta el ezt a megbízatást. (Ebben az egyetlen esetben választották a dékánt vidékről.)

A vidéki egyetemi osztályok közül először Keszthelyen sikerült megszervezni a tudományos kutatómunkát. Fontos kollektív kutatások kezdődtek, többek között a lucernatermesztés és a szarvasmarhatartás fejlesztésére, Horn Arthur, Kolbai Károly, Kulin Sándor, Kuthy Sándor, Manninger G. Adolf. professzorok részvételével.

Szekeres Vince nagy energiával folytatta tudományos és oktatói tevékenységét, 1948 februárjában fejezte be „Háziállatok élettana mezőgazdák számára" című tankönyvét, amely az első magyar nyelvű, a fenti témával önállóan foglalkozó könyv, világos, érthető formában nyújt alapismereteket a kezdő szakemberek

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

számára. Amint a szerző könyve előszavában írta: tanári működése alatt felismerte, hogy az élettani ismeretek mennyire fontosak a mezőgazdasági szakemberek számára mind állattenyésztési, takarmányozási, tejgazdasági szempontból, mind az állatok okszerű munkáltatása, egészségük és ellenállóképességük védelme érdekében, ezért egyetemi előadásaiban az élettani ismeretek anyagát fokozatosan bővítette a hagyományos állatbonctani oktatás rovására. A saját kiadásban, kis példányszámban megjelent könyv — melyet a szerző kénytelen volt saját maga terjeszteni — szakmai körökben nagy sikert aratott.

A keszthelyi agrár felsőoktatás megújult, lendületes fejlődését érzékelteti, hogy ezekben az években felmerült egy új egyetemi városrész kialakításának terve. A tanszékek igényeinek statisztikai felmérése alapján az átfogó tervek el is készültek. A tanszékek műszerezettségét, berendezését is gyors iramban kívánták fejleszteni, Szekeres Vince például az Állategészségtani Tanszék számára 1949-re nagy összegű igénylést állított össze a Magyarországon akkoriban elérhető legmodernebb berendezésekkel. Ezt a fejlődést szakította meg 1949-ben az agrár felsőoktatás helytelen, erőltetett centralizációja, a vidéki egyetemi osztályok feloszlatása, amely Keszthelyen is oktalan pusztítással — a majorság tönkretételével, a tenyészállatok, a gépgyűjtemény széthordásával, a könyvtár elszállításával stb. — járt együtt. Ez ellen sem a dékán, sem az akkori osztályelnök nem tehetett semmit.

Szekeres Vince 1949. augusztus 1-jén vonult nyugállományba. Az állategészségügy és az állattenyésztés terén szerzett egyedülálló szakismereteit, évtizedes tapasztalatait 1952-től ismét aktívan hasznosíthatta az állami gazdaságok irányításában. A Keszthelyi Gyümölcstermelő Állami Gazdaságtól 1953. február 9-én telefonutasítással áthelyezték Budapestre az Állami Gazdaságok Minisztériumába és beosztották az Észak-magyarországi Gyümölcstermelő Állami Gazdaságok Igazgatóságához. Itt mint főállatorvos 30 gazdaság állategészségügyét irányította jó eredménnyel. 1955-ben áthelyezték a minisztérium Állattenyésztési Főosztályára. Az év végén miniszterhelyettesi figyelmeztetésben részesült, mivel egy előadásában állítólag demokráciaellenes kijelentéseket tett az állattegészségügyi helyzetről. Ez az alaptalan vád váltotta ki, hogy ezután rövidesen kérte szolgálatának megszüntetését és 1956 elején visszatért Keszthelyre. Felelősségteljes beosztásban, családjától távol nehéz volt tudományos munkát folytatni. 1955-ben „Állathigiéne" című jegyzete jelent meg.

Keszthely közéletének is tevékeny alakja volt. Ő alapította meg 1945. június 1-jén a Magyar Pedagógus Szakszervezet Keszthelyi járási Csoportját, amelynek 1948-ig elnöke volt. Ugyancsak elnöke volt a Keszthelyi Szabadművelődési Tanácsnak (1945—1948), valamint nyugdíjasként a Keszthelyi Járási Pedagógusok Nyugdíjas Csoportjának. A városért, szűkebb környezetéért végzett társadalmi munkáját a „Veszprém megyéért" kitüntetés ezüst fokozatával ismerték el 1970-ben.

Az Állatorvostudományi Egyetem 1959-ben aranyoklevelet, 1969-ben gyémánt-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

oklevelet, 1974-ben vasoklevelet adományozott neki. 1972-re, a Georgikon alapításának 175. évfordulójára megírta az intézet történetét 1918-tól 1949-ig.

1976. március 7-én Ajkán hunyt el. Március 12-én Keszthelyen a Szent Miklós temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az állategészségügy szolgálatában eltöltött sok évtizedes munkássága mind gyakorló állatorvosként, mind akadémiai, majd főiskolai, illetve egyetemi tanárként jelentős volt. A szakfolyóiratokban megjelent állategészségtani dolgozatai önálló kutatásokon alapuló, új tudományos eredményekről számolnak be. Széles körű ismeretterjesztő tevékenységgel tette közkinccsé tudását.

Főbb munkái:

Die Lungenseuche und hämorrhagische Septikämie der Rinder. Erfahrungen bei der Lungenseuchetilgung in Siebenbürgen. BTW. 1921. 41. sz. 486—489. lap.
Vizsgálatok a lovak fertőző kevésvérűségéről. (Untersuchungen über die ansteckende Blutarmut der Pferde.) Állatorvosdoktori értekezés kivonata. Keszthely, 1923. 8 lap.
Adatok a baromfikolera elleni védekezéshez. Áe. 1922. 10. sz. 109—112. lap.
Idegen test műtét teheneknél. ÁoL. 1943. 5. sz.
Gazdaságos-e a gümőkór és járványos elvetélés irtása? ÁoL. 1943. 17. sz.
Háziállatok élettana mezőgazdák számára. Keszthely, 1948. 144 lap.
Állathigiéne. Bp., 1955. 21 lap.
Az intézet története 1918-tól 1949-ig. (In: Georgikon 175. Szerk. Sági Károly.) Bp., 1972. 131—156. lap.

Irodalom:

VÁRNAGY László: Szekeres Vince dr. 1887—1976. MÁL. 1976. 6. sz.
RÉTHELYI Ernő: A keszthelyi Agrártudományi Egyetem és elődjeinek: Georgikon, Gazdasági Tanintézet, Mezőgazdasági Akadémia Keszthelyen eltemetett halottjai. (Kézirat) Keszthely, 1981. Keszthely, Balatoni Múzeum Adattára.
CSÍKI László: Dr. Szekeres Vince. Ge. 1982. 3. sz.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZÉLL LÁSZLÓ MÓR
(1872—1946)

1872. június 25-én született Iglón. (Ma: Spišská Nová Ves — Csehszlovákia.) Kémiai és gyógyszerészeti doktori oklevelet szerzett. Doktori értekezése: „Az alkalicarbonatok elektrochemiai viselkedése" (1896). A tehetséges pályakezdő vegyészt 1896-ban Kosutány Tamás, a magyaróvári Gazdasági Akadémia neves professzora vette maga mellé tanársegédnek. 1901-ben kinevezték a debreceni Gazdasági Tanintézet kémiai-technológiai tanszékének tanárává és a tanszék mellett működő Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás vezetőjévé. Ennek irányítását 1912 év végéig látta el, míg több mint három évtizeden keresztül, 1932-ben történt nyugdíjba vonulásáig volt a kémiai tanszék vezető professzora. A későbbi években — vezetői teendőitől mentesítve — továbbra is részt vett az oktatásban és számos közéleti tevékenységben.

Pedagógiai és kutatómunkájának elindításában nagy szerepe volt Than Károly (1834—1906) világhírű vegyésznek, a magyar tudományos kémia mgalapítójának. Élete végéig büszkén vallotta magát a vegyészek körében híres „Than-iskola" és mesterei, elsősorban Kosutány Tamás „növendékének". Szakmai pályája kezdetén professzorát — aki ekkor már 31 éve volt a magyaróvári akadémia oktatója, 1884-től pedig a Kémiai Tanszék és a Vegykísérleti Állomás vezetője — nemzetközileg is elismert szaktekintélyként tartották számon. Tudományos munkássága elsősorban a talajerő-utánpótlási, az élelmiszer-kémiai kutatások alapjainak megteremtésében és az ezzel kapcsolatos kísérletek kifejlesztésében volt jelentős.

Széll László alig két évig volt közvetlen munkatársa. A mellette szerzett ismeretei azonban mindvégig hatással maradtak és meghatározták későbbi önálló tudományos tevékenységét. A Vegykísérleti Állomáson Kosutány irányításával kapcsoló-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

dott be a műtrágya-hatékonysági vizsgálatokba. A munkálatoknál a reá bízott feladatok teljesítése során hamarosan megmutatkozott tehetsége az önálló kutatási feladatok végrehajtásában, a laboratóriumi eljárások továbbfejlesztésében.

Korán kitűnt szakírói tevékenységével is. 1899-ben megjelent „A műtrágyák hatásos alkatrészeinek tényleges és szavatolt mennyisége közötti különbözetekről" című tanulmányával egyaránt magára vonta a mezőgazdasági és a kémiai szereket előállító gyári szakemberek figyelmét. Ebben vizsgálatai alapján — hazai viszonylatban elsőként — bizonyította be, hogy a műtrágya-előállító gyárak által szavatolt hatóanyagmennyiség, amely meghatározta a forgalomban lévő műtrágyák árát, számos esetben eltért a tényleges értéktől. Ez pedig csak az 1899-ben eladott 5-6 ezer vagon műtrágyát figyelembe véve is jelentékeny veszteséget okozott a vásárlóknak.

Nem sokkal később, a Természettudományi Társulat kémiai és ásványtani szakosztályán ismertette az általa alkalmazott „citrátmódszer- és vizsgálat" előnyét, amellyel a szuperfoszfátok vízben oldható foszforsav-tartalmát a korábbiaknál gyorsabb és olcsóbb eljárással, az abszolút értéket a lehető legjobban megközelítően tudta meghatározni. („A superphosphatok vízben oldható phosphorsavtartalma meghatározásának tökéletesbítése" 1900.)

Ezt követően Meszlényi Emil vegyésszel kidolgozta a kálimeghatározás egyszerűbb módszerét is („A kálimeghatározási módszerek értékéről pontosságra és munkaidőre tekintettel" 1906.)

Ugyanebben az időben foglalkozott az istállótrágyák — mint a talajerő-utánpótlás egyik nélkülözhetetlen anyaga — értékének gyakorlati meghatározásával. A „Köztelek" hasábjain ismertette azokat a tényezőket, amelyek a szerves trágyák fizikai és kémiai sajátosságait befolyásolják. A hatékonysági vizsgálatoknál — amelyeket az általa kidolgozott eljárással végzett el — a műtrágyákban lévő tápelemek értékét figyelembe véve számította ki a különböző istállótrágyák talajerő-utánpótlási értékét.

Széll László ebben az időszakban már a debreceni Gazdasági Akadémia tanszékvezető tanára, a Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás vezetőjeként foglalkozott a mezőgazdasági kémiai kérdések tudományos alapon történő megoldásával.

A tanintézet pallagi gazdaságában F. Wohltmann, Rieger, J. A. Le Clerc, Wiley, J. I. Vanha, Strohmer és Stift külföldi kutatótársait követve, 1903-ban széles körű beltartalmi vizsgálatokat indított el a korábban termesztett és újabban termesztésbe vont takarmányrépa-fajtákkal és murokrépákkal. Vizsgálta eltarthatósági képességüket, kémiai összetételüket. A kísérletbe vont növények termelési adatait Kerpely Kálmán, a növénytermesztési tanszék professzora, az akadémia akkori igazgatója bocsátotta rendelkezésére. 1914-ben a burgonyával állított be összehasonlító élelmiszer-kémiai kísérleteket. Ezek során 6 fajta főzhetőségi, süthetőségi értékét vizsgálta, majd keményítő- és szárazanyag-tartalmuk megállapítása után egy kat. holdra kivetítve is meghatározta a köztermesztésben található fajták

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

beltartalmi értékét. A néptáplálkozásban és a szesziparban ez időszakban egyre nagyobb helyet elfoglaló burgonyával az 1900-as évek kezdetén elsősorban Grabner Emil, a Növénynemesítő Intézet igazgatója Magyaróváron végzett sokoldalú vizsgálatokat. A debreceni akadémián elindított termelési, technológiai és háztartási értékekkel kapcsolatos Széll-féle felmérések ezeket kiegészítve további új, fontos adatokkal gazdagították a korábbi kutatások eredményeit. Kísérleteit később a burgonya tárolása közben fellépő fajsúly-, keményítő- és szárazanyagváltozások vizsgálatára is kiterjesztette. Ezek alapján, tudományos adatokkal bizonyítva adott választ a burgonya optimális tárolási módjának megválasztására.

Nevéhez fűződik az Ecsedi láp tőzegtalajának vizsgálata is, amelyre az 1902. évi nagy kiterjedésű tőzegtalaj-öngyulladás után kötelezték az általa irányított Vegykísérleti Állomást. A mintegy 1300 kat. hold (748 ha) tőzeget elpusztító tűz után ugyancsak kutatásokat végzett a kiégett tőzeg, hamu, iszap, agyag és átégett iszappal. Kémiailag elemezte összetételüket, összehasonlítva azokat a húsz évvel korábban kiégett tőzegmintákból nyert adatokkal. E kutatásaival a hazai láptalajokra vonatkozó addig rendkívül hiányos ismereteket jelentős adatokkal gazdagította. A kémiai elemzések és a külföldi irodalmi adatok figyelembevételével azt is megállapította, hogy az ecsedi síkláp talajrétegei összetételükben, kémiai, mechanikai sajátosságaikban lényegesen eltérnek a külföldön található síklápoktól. Így a hazai lápok jól hasznosíthatók a növénytermesztésben. Ezeknél a véletlen vagy szándékosan okozott tűz nem okoz tápanyagveszteséget, az Ecsedi-lápon lecsapolás után megfelelő trágyázással jól terem a búza, a cukorrépa, sőt még a szőlő is.

Az 1876-tól gazdasági tanintézetként működő debreceni felsőoktatási intézményt három évtizeddel később, 1906-ban szervezték át gazdasági akadémiává. Ezzel egyidejűleg döntöttek az elméleti és gyakorlati oktatás, az önálló tudományos kutatások kibővítéséről, továbbfejlesztéséről is. Széll László vegyészprofesszor a kémiai tárgyak oktatásán túlmenően messzemenően közreműködött az akadémia tudományos színvonalának emelésében.

Tudományos munkái közül számottevőek a kémiai oktatást, az élelmiszer-ipari kémiában, különösen az erjedéssel kapcsolatos ismeretek elsajátítását segítő összefoglaló tanulmányai is.

1908-ban jelent meg „A szesz és sörgyártás, a bor, és eczetkészítés apró szervezetei" címmel nagyobb tudományos ismeretterjesztő szakirodalmi műve, amelyben foglalkozott az erjedési mikroorganizmusok jellemzésével, az élesztőgombák ismertetésével, a különböző élesztők gyakorlati jelentőségével. Kitért a szesz előállítása során előforduló erjedési folyamatok bemutatására, a szesz-, a bor, a sör, „betegségeit" kiváltó mikroorganizmusok jellemzésére, az általuk okozott hibák javításának lehetőségeire.

Az első világháború kitörése megbénította az akadémia tevékenységét. Megszűnt az oktatás, a tanügyi épületeket kórházzá alakították át, és csak az 1920/21. tanévtől adott ismét otthont a hallgatók részére. Széll professzor a háborús viszo-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nyok között tovább folytatta tudományos munkáját. A kényszerű oktatási szünet alatt azonban ellátta a Mezőhegyesi Állami Ménesbirtokon működő mezőgazdasági gyárak irányítását is, ahol lehetősége nyílt saját kísérleteinek beállítására. Ezekben az években írta meg az 1920—21-ben megjelent „Általános és szervetlen chémia" című nagyszabású könyvét, amely a főiskolai hallgatók kémiai alapismereteinek elsajátításához nyújtott segítséget.

Több évtizedes munkássága alapján, 1931-ben látott napvilágot az 1908-ban megjelent tankönyvének négykötetesre tervezett, kibővített változatából az I., II., IV. kötete, „Mezőgazdasági chemiai technológia" címmel, amely egyenes folytatása 'Sigmond Elek 1904-ben megjelent első magyar nyelvű, mezőgazdasági iparral is foglalkozó könyvének. A tudomány legújabb ismereteinek felhasználásával készült tankönyv a hallgatókon kívül a hazai borászat, a szesz- és sörgyártás, a keményítő, a cukor és az olajipar területén foglalkozó gyakorlati szakemberek munkájához ugyancsak hasznos ismereteket nyújtott.

A kémiai tudományok professzora Debrecenben számos közéleti tevékenységben is részt vett. Rendes tagja volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, igazgató-választmányi tagja a helyi Gazdasági Egyesületnek. Részt vett a tanintézetben 1892-ben létesített Gazdasági Tanácsadó Bizottság munkájában. Sztankovics János, Kerpely Kálmán, ifj. Sporzon Pál, Ormándy János, Gratz Ottó tanártársaival Kelet-Magyarország megyéiben szaktanácsaikkal segítették a korszerű gazdálkodás előmozdítását, a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos kérdések megválaszolását. Amikor az 1920-as években a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara közreműködésével nagyobb mozgalom indult az Alföld fásításáért és megalakult a „Faültetők Társasága", választmányi tagja lett és szakelőadásokkal, kiállítások rendezésében történő közreműködésével vállalt részt a gyümölcs-, az eper-, a mézelő- és az erdei fák szervezett ültetésében. Szakmai elismerését bizonyítja, hogy több éven keresztül volt az Országos Mezőgazdasági Szakoktatási Tanács rendes tagja. 1946. július 19-én hunyt el Debrecenben.

Főbb munkái:

Az Ecsedi láp 1903. évi őszi égése s hatása a tőzegtalajra. Bp., 1904. 8 lap.
A szesz és sörgyártás, a bor és eczetkészítés apró szervezetei. Debrecen, 1908. 71 lap.
Általános és szervetlen chémia. Debrecen, 1920—1921. 432 lap.
Mezőgazdasági chémiai technológia. I. A mezőgazdasági chémiai ipari erjedéstan alapvonalai. Debrecen-Bp., 1931. 78 lap.
Mezőgazdasági chémiai technológia. II. Borászat. Debrecen—Bp., 1931. 44 lap.
Mezőgazdasági chémiai technológia. IV. Sörgyártás. Debrecen, Bp., 44. lap.
Széll László—Meszlényi Emil: A kálimeghatározási módszerek értékéről pontosságra és munkaidőre való tekintettel. KK. 1906. 17 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

SZTANKOVICS János: A Debreceni M. Kir. Gazdasági Tanintézet Értesítője az 1904—1905 tanévről. Debrecen, 1905.
Debreceni M. Kir. Gazdasági Akadémia Évkönyve 1923—24-1933—34 tanévig. (Szerk.: Varga Kálmán, Debrecen, 1924—1934.)

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZELNÁR ADOLF
(1858—1908)

1858. december 28-án született Gyöngyösön. Édesapja Szelnár József Csehországból, német nyelvterületről vándorolt Magyarországra. Először Gyöngyösön Orczy báróéknál szolgált, majd Erdőkövesden, a Károlyi birtokon volt főkertész. 1865-ben édesapja Egerben vállalt főkertészi állást és nyolc évet, a gyermek Adolf legfogékonyabb korszakát töltötte itt. Szelnár József 1873-ban úgy döntött, hogy Budapestre költözik és kertészetet alapít. Vállalkozását tett és siker követte, és az ország egyik legismertebb kereskedelmi kertészetét hozta létre.

A gyermek Szelnár Adolf kertészetekben nőtt fel. Igen változatos helyen és formában sajátította el a kertészeti ismereteket, hiszen édesapja főkertészsége alatt az egri kertészet narancs, citrom, és ananász termesztéséről volt híres. Kertészeti ismeretei döntő részét Egerben, illetve az édesapja által Pesten, az István úton (ma Landler Jenő és Thököly út közé eső terület) létesített országos hírűvé vált kertészetében szerezte. Az hogy „jó iskolába" járt, bizonyítja, hogy alig 27 évesen az 1885-i budapesti országos kiállítás kertészeti szakosztálya titkárának jelölték, majd a közmegelégedésre végzett munkájáért koronás arany érdemkereszt kitüntetést kapott.

Szelnár Adolf szakmai munkásságának három fő vonulata már ekkor kirajzolódott. Gyakorló kertészként a növénytermesztés és a virágkereskedelem terén ért el sikereket és ezen kívül kertészeti kiállítások rendezésében, szervezésében, valamint az Országos Magyar Kertészeti Egyesület létrehozásában és működésében szerzett kimagasló érdemeket.

Édesapjától 1889-ben vette át a családi kertészet irányítását és nyugati (angol és belga) példák alapján fejlesztette tovább. Az ötven (!) modern berendezésű

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

növényházában a virágok tízezreit termesztette. A kiállításokon a látogatók által mindig megcsodált pálmái és orchideái számára külön-külön növényházakat építtetett. Jelentős érdeme, hogy amíg a hazai kertészek elsősorban a zöld növényi anyag előállításával foglalkoztak, addig Szelnár Adolf sikeresen állított elő virágos növényeket is. Kertészetével országos hírre és elismertségre tett szert. Különösen az orchidea- és pálmatermesztésben járt az élen. Kimagasló szakmai eredményeiért a Szelnár-féle kertészet 1892-ben elnyerte „a magyar királyi udvari szállító" címet. Korán felismerte a kereskedelem jelentőségét és saját virágüzletét tovább fejlesztette.

Budapest kiegyezés utáni, gyors és nagymértékű fejlődése a város környéki kertészetekre kellemetlen következménnyel is járt. Többségüket a város terjeszkedése során felparcellázták és beépítették. Ez volt a sorsa Szelnár Adolf kertészetének is, ezért 1900-ban kénytelen volt a termesztést megszüntetni és ezt követően a kiállításban többnyire már csak virágüzlete kötészeti munkáival vett részt. Érdeklődése is egyre inkább a virágkötészet felé fordult.

Említettük, hogy első kiemelkedő szakmai sikereit az 1885-ös országos kiállításon végzett rendezési és gyakorlati kertészeti tevékenységével érte el. Szelnár Adolf a későbbiekben is a kertészeti kiállítások állandó szervezője és résztvevője volt. Ezek a feladatok a megfelelő szervezési képességen és szakmai ismereteken kívül hatalmas energiát és rengeteg időt igényeltek. Ő tudatosan vállalta ezt az áldozatot. Ezért nem véletlen, hogy az Ezredévi kiállítás (Millennium 1896) állandó építési bizottságában Ilsemann Keresztély mellett ő volt a kertészeti ügyek megbízottja. Az 1902-ben Budapesten rendezett nemzetközi kertészeti kiállítás sikeres lebonyolítása is kettejük áldozatkész munkájának eredménye volt. Részt vállalt az 1904. évi őszi nagy gyümölcskiállítás rendezésében is.

Munkásságának harmadik területe a magyar kertészek önálló szakmai és érdekvédelmi szervezetének, az Országos Magyar Kertészeti Egyesület (1885/OMKE) megszervezésében, létrehozásában és az Egyesület életében való tevékeny részvétel volt. Az OMKE megalakításával az alapítók célja a magyar kertészeti kultúra minél tökéletesebb színvonalra emelése volt. Nagy buzgalmat fejtett ki az Egyesület megalakításánál, taggyűjtésnél és az első évek szakmai munkájában. Nyolc éven keresztül 1893-ig mint ügyvivő titkár dolgozott, majd ezt követően 1905-ig ügyvivő alelnökként tevékenykedett az Egyesület érdekében. 1905-ben ma már kevéssé ismert körülmények között az OMKE más alelnököt választott és Szelnár Adolf teljesen visszavonult az egyesületi működéstől. Gyakorlati kertész volt, és bár a szakmai közélet megteremtése érdekében sokat írt, nyomtatásban — a kisebb cikkeken kívül — csak az 1902. évi nemzetközi kertészeti kiállításról szóló — Kardos Árpáddal — közösen szerkesztett — katalógus jelent meg.

A rengeteg munka viszonylag korán aláásta egészségét és a magyar kertészet egyik kiemelkedő egyénisége, Szelnár Adolf fiatalon, ötvenéves korában (1908. augusztus 19-én) Budapesten meghalt. 1908. augusztus 21-én temették el a Kerepesi úti temetőben.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkája:

Nemzetközi kertészeti kiállítás katalógusa (Kardos Árpáddal) Bp. 1902.

Irodalom:

— —: Szelnár Adolf KL. 1908. 261. lap.
GILLEMOT Vilmos: Szelnár Adolf. K. 1908. 556. lap.
GEDAY Gusztáv: Szelnár Adolf KSZ. 1983. 49. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZENTANNAY SÁMUEL
(1876—1956)

1876. augusztus 11-én született Székelyszentmiklóson (Udvarhely megye, ma: Nicoleni — România) ősi székely földműves családból. Heten voltak testvérek, s csak ő tanult tovább. A gimnáziumot Kolozsvárott (Kolozs vm, ma: Cluj-Napoca, România) végezte majd a kolozsmonostori (Kolozsvár, ma Cluj-Napoca — România) Gazdasági Tanintézetben tanult, 1896-ban kapott oklevelet. Mint gazdasági gyakornok a Torontál megyei Szerbnagyszentmiklóson (Nagyszentmiklós, ma: Sinnicolau Mare — România) kapott állást a Földművesiskolában, ahol egy év múlva — miután letette a tanári vizsgát — segédtanárként véglegesítették. Újabb egy év múlva Csákra, (Ciacova, România), a Temes megyei Földművesiskolába helyezték gazdasági tanárnak. Innen két év múlva — szintén gazdasági tanárként — a losonci (ma: Lučenec — Csehszlovákia) Tanítóképző Intézetbe került. Gazdasági szaktanárként dolgozott Székelyudvarhelyen (Udvarhely vm., ma: Odorheiu Secuiesc — România), majd Kiskunfélegyházán is.

1912 őszén, 16 év gazdasági szaktanári gyakorlat után nevezték ki a karcagi Alsófokú Mezőgazdasági Iskola igazgatójának. Kezdettől fogva feladatának tekintette az iskola 300 kat. holdas szikes területének javítását, s a karcagi s környékbeli gazdák tudatformálását, okszerű gazdálkodásra nevelését. 1913-tól a karcagi Gazdasági Egyesületben, majd a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara szervezésében Kisújszálláson és Püspökladányban is ismeretterjesztő előadásokat tartott a szikesek javításáról. A szikesek javítása mellett a szarvasmarha-, ló- és sertéstenyésztés javítását is szorgalmazta és segítette tenyészbikák és Yorkshire sertések behozatala, tájfajta lótenyésztés kialakítása révén.

Karcagon 1920-ban szikjavítási kísérleteket kezdett Treitz Péter főgeológus

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

hathatós segítségével, mészkőporral és cukorgyári mészszappal. Két év után olyan meglepő eredményeket értek el — az eddigi 5—6 q mázsa búzaterméssel szemben 15—16 q termés —, hogy a földművelésügyi tárca szakértőket küldött ki az eredmények tanulmányozására. Az eredmények elérésében — Treitz elméleti alapvetésén túl — nagy szerepe volt Szentannay Sámuelnek, aki a szikjavítás agrotechnikáját sikeresen dolgozta ki, hasznosítva Tessedik Sámuel 100 évvel korábbi talajjavítási gyakorlatát is. „A sziktalaj művelése és javítása" című munkájában beszámolt 1924-ben Szarvason folytatott tanulmányairól, melyre Tessedik 100 éves emlékünnepélyén került sor. Szarvas határában számtalan esetben megállapíthatta, milyen sikerrel járt a talajjavítás hagyományként, egyik nemzedékről a másikra szálló útmutatások alapján. „A kisgazdák szikjavítási eljárása ma is folyamatban van — írja —, ami abból áll, hogy a sziktalajok felső 60—80 cm-es rétegét a sárgaföldig kiásva félredobják. Az alatta lévő sárgaföldet 2—2 1/2 m mélységig kibányásszák. A kibányászott sárgafölddel 10-16 cm vastagon a szikes területet beterítik. A beterített területet gondosan és egyenletesen elrónázzák s azután istállótrágyával megtrágyázzák."

A szikes javításának több változatát kipróbálta a gyakorlatban. Szarvason megfigyelte az akkor terjedőben lévő digózást, a szikesek 5-15% szénsavas mésztartalmú digófölddel való javítását. Felismerte, hogy a szikesek beterítésére szénsalak is használható, többszöri ismétléssel „bármely rossz, terméketlen, kötött sziket is termővé lehet átalakítani". Kísérletezett mészporral kevert jó minőségű istállótrágyával is, kat. holdanként 150 q mészport és 150 q istállótrágyát kiszórva a felszántott, elmunkált talajra. A talajba beletárcsázott keverék hatására ez néhány hét alatt beérett, omlós s könnyen művelhető lett.

A rendkívül költséges robbantással végzett szíkjavítást nem tartotta célravezetőnek, mivel a felaprított rögök az első eső hatására ismét összefolynak. Kísérletezett ezen kívül a szikesek öntözéssel való javításával, az ún. skatulyázással. „Ez abból áll, hogy a kijelölt helyet, amely lehetőleg egyenlő felületű, 30-40 cm magas földhányással vesszük körül, hogy oda máshonnan víz ne folyhasson, úgyszintén a lehullott csapadék a lehullás helyén maradjon."

Igazán nagy lendületet a cukorgyári mészszappal és őrölt mésztufával végzett sikeres kísérletei adtak a szíkjavításnak. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara Kisújszálláson és Püspökladányban rendszeresen tartott sziktalaj-javító tanfolyamokat, és ingyen osztott mészszapot. Szentannay a meszezéssel való szikjavítást a karcagi iskola gazdaságának mészszegény szikesein kezdte, a szolnoki Cukorgyártól hozatott mészszappal. Évről-évre több táblát tett termővé, javított szikeseinek értéke a javítatlan földekének ötszörösét érte. Szentannay Sámuel gyakorlati szikjavítási eredményei igen szerencsésen igazolták a 'Sigmond Elek és kutatógárdája elméleti alapvetéseit, együttes munkájuk eredményeként tűzte napirendre — az Állandó Központi Talajjavító Bizottság javaslatára — a Földművelésügyi Minisztérium a szikjavítás kérdését. 1926-tól kezdődött az a hatalmas térképészeti

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

munka, melyben Treitz Péter vezetésével agrogeológusokból vagy agrokémikusokból és botanikusokból álló teamek az Alföldet nyolc csoportra osztva elvégezték az alföldi szikesek felvételezését. Eredményeik az alföldi szikjavítás további kiindulópontjaként szerepeltek, hasznosultak.

Szentannay a szikesek fásítása kérdésében is állást foglalt, vitatkozva Vági István erdőmérnöki főiskolai tanárral, aki szerint az erdőtelepítés után a jól fejlődő növényzet, amint elérti a sós réteget, hirtelen elpusztul. Szentannay szerint a Tiszántúlon nincs olyan szikes, amit fásítani ne lehetne. „Eddigi kísérleteim azt igazolják — írta, „A szikes talaj művelésre és javításra" című 1928-ban megjelent munkájában —, hogy a nedves, vízállásos szikeseknek legmegfelelőbb fája a kanadai nyár, amerikai kőris és a szil. A szárazabb fekvésekben a legrosszabb talajon a tamariszk és a gledichia, kissé jobb talajon a kőris, vadkörte és tölgy. Azonban ha a talajt kellő gondozásban részesítjük, az akác is, de bármely más fa is megnő a sziken." Szikfásítási kísérleteit a püspökladányi telepen végezte, különféle talajjavítási-talajművelési eljárások során kiváló eredményeket ért el. A karcagi Földművesiskola földjén 11 kat. holdat fásítottak be jó eredménnyel, 7 kat. holdas gyümölcsfa-iskolájukból ellátták a Nagykunságot az ottani talajhoz szokott csemetékkel, sőt csemegeszőlőt is telepítettek.

Szentannay nemcsak a szikesek javításában végzett úttörőjelentőségű gyakorlati munkát, hanem a termőréteg mélyítésében is. Hazánkban ő alkalmazta először az altalajlazítást üzemi méretekben amerikai gyártmányú altalajlazítóval. A tárcsás eke bevezetésével új utat nyitott a sziktalajok talajművelésében.

Kísérletező munkája szerteágazó. Rizstermesztési kísérleteihez sűrített levegővel működő kutat fúratott, s abból öntözte a rizsföldeket. Lehetőséget adott Beniczky Imre gazdasági intézőnek a sziktalaj savakkal történő javítására, mely kísérletek — költséges voltuk miatt — abbamaradtak. A gazdasági iskolát amerikai Fordson, Mc Cormick traktorokkal, tárcsásekékkel szerelte fel. Rendszeresen tartott 4-6 hetes szikjavítási tanfolyamokat az iskola tanári kara segítségével, indított rét- és legelőjavítási tanfolyamokat is. 1928-ban a Földművelésiskola szikjavító kiállítást rendezett. Törökországból fiatal szakemberekből álló csoportot fogadott.

Szentannay nagy lendülettel, szívós munkával folytatott népnevelő tevékenysége nyomán, ingyenes szikjavítási tanfolyamainak köszönhetően nemcsak a szakmai közönség, de a karcagi nagykunsági gazdák is elfogadták sikeres kísérleteinek eredményeit. Nagy sikere volt a karcagi gazdaifjak részére szervezett tanfolyamnak is.

A karcagi Földmívesiskola legnagyobb jövedelmét a gazdaság tehenészete adta. Sikeres tenyésztői munkájuk eredményeként pirostarka tehenészetük az országos versenyen harmadik lett, 1929-ben az iskola két tehene az ország 5 legjobb tejhozamú tehene közé tartozott 9700, illetve 10300 kg-os tejhozammal.

Kísérleteket folytatott szalma-, zöld- és műtrágyákkal, komposztkészítési eljárást dolgozott ki, helyes vetésforgót alkalmazott, fajtakísérleteket állított be 38

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szántóföldi, valamint több konyhakerti növénnyel. 1932-től egymás után jelentek meg szakmai munkásságát méltató cikkek.

1933-ban, 57 évesen nyugdíjazták, de a mezőgazdaságtól soha nem szakadt el teljesen. 1953-ban az MTA felkérésére egy szovjet altalajlazítós eke karcagi bemutatóján vett részt.

1956. január 22-én, 80 évesen halt meg Karcagon.

Mint gyakorlati és elméleti szakember kiváló, úttörő jellegű munkát végzett a sziktalajok javítása terén, tudását továbbadta a felnövő új nemzedékeknek.

Főbb munkái:

A sziktalaj művelése, különös tekintettel a tárcsás ekére. Kt. 1925. 703—705 lap.
A sziktalaj művelése és javítása. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara pályázatán első díjat nyert pályamű. Debrecen, 1928. 40 lap.
Sikeres gazdálkodás sziken és aszályban. Bp., 1936. 120 lap.
A karcagi m. kir. földművesiskola és a karcagi gazdák gazdálkodásának összehasonlítása. Kt. 1918. 1947—1948. lap.

Irodalom:

VEZEKÉNYI Ernő:Szentannay Sámuel. AT. 1956.
BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: A magyar talajtani kutatás története 1944-ig. Bp., 1963.
Szentannay Sámuel 1876—1956. (Összeáll.: Nyíri Lászlóné.) Karcag, 1982.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZENTIVÁNYI MÁRTON
(1633—1705)

Az ősi nemesi családjának a nevét adó Liptói megyei Szentiványban (ma: Liptovský Ján — Csehszlovákia) született 1633. október 20-án. Édesapja, Mihály, tekintélyes ember volt, a vármegye első alispánja. Édesanyja, Kubinyi Kata Liptó másik jómódú magyar köznemesi famíliájából származott, négy fiú- és három leánygyermeket nevelt fel, akik közül a fivérek valamennyien magas hivatalokat viseltek: alispánként, illetve királyi ügyészként működtek. A család mentalitására a feltétlen Habsburg hűség és katolicizmus volt a legfőbb jellemző.

A római pápaság és a bécsi udvar e században bontakoztatta ki a protestánsok visszatérítését célul tűző ellenreformációs mozgalmat, melynek élén a jezsuita szerzetesrend állott. A Jézus Társaság hazánkban több mint egy tucat kollégiumot tartott fenn, amelynek célja a nemes ifjak magas színvonalú nevelése, illetve a papi utánpótlás biztosítása volt. A legjelentősebb kollégium Nagyszombatban (ma: Trnava — Csehszlovákia) működött. Erre alapozva hozta létre Pázmány Péter esztergomi érsek 1635-ben az akadémiát, a mai budapesti egyetem jogelődjét is. Sajnos, nem ismeretes, vajon Nagyszombaton, Bécsben, vagy másutt végezte-e Szentiványi a hat év gimnáziumot, miután 1653-ban, éppen 20. születésnapján belépett a szerzetesrendbe. Ettől kezdve azonban pontosan ismerjük élete állomásait. Az egyetemi szintű tanulmányok első három éve a bölcsészeti — akkori szóval: filozófiai — karon telt el: s stúdiumait 1653 és 1656 között Bécsben és Leobenben, tehát osztrák tartományokban működő akadémiákon végezte. Elöljárói az 1656—1657-es tanévre visszahelyezték Nagyszombatra, ahol a legkisebbek osztályán tanított, egyúttal ő maga a logikai stúdiumokat végezte. A következő két évre előírt fizikai — vagyis orvosi és természettudományos — és metafizikaikai tanulmányokat Bécsben abszolválta. 1659-ben ismét Nagyszombatban működött, a III. és IV. osztályos kollegisták tanáraként. A korabeli egyetemi képzési rendszer legmagasabb fokát képező teológiai stúdiumokat 1661-ben kezdte meg, három esztendeig Nagyszombaton, a negyedikben pedig Bécsben hallgatta az előadásokat. Utolsó tanévét, az ún. terciárius próbaidőt a judenburgi (Ausztria) kollégiumban 1666-ban fejezte be. Már 33 éves volt ekkor, de elmondhatta, hogy elsajátította kora tudományos ismereteinek a jezsuita rend által elfogadott összességét, így maga is tanár lehetett a rend egyetemi szintű képzést nyújtó akadémiáin.

Ettől kezdve Szentiványi Márton szinte egész életét a nagyszombati akadémián és a hozzákapcsolt intézményekben dolgozta végig. Előadott bölcsészeti tárgyakat — logikát, metafizikát, fizikát —, teológiai tudományokat, de szívesen vállalta

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

— még teológus professzorként, dékánként is — az „összes tudományokhoz szükséges" matematika tanítását is. Alapos jártasságra tett szert a héber nyelvből. Kiemelkedő tudását jelzi, hogy rendi elöljárói szükség esetén őt küldték professzornak külföldi akadémiákra is: 1671—1672-ben Grazban adott elő matematikát, 1676 és 1679 között a bécsi Pazmaneum — a magyar papnevelő intézet — régenseként hébert tanított, 1683-ban pedig, Thököly elől menekülve, Münchenben tanított skolasztikát. Tudását, eredményességét az elöljárók újabb és újabb feladatokkal honorálták. Szelepcsényi György esztergomi érsek 1673-ban kinevezte cenzornak (1688-tól haláláig ő a királyi főcenzor). A számára legfontosabb hivatal az akadémiai nyomda vezetése — prefektusi tiszte — volt. Ezáltal befolyást gyakorolhatott arra, milyen könyvek jelennek meg az egyetem betűivel. 1674-től haláláig állt a nyomda élén, az ő irányításával jelentek meg a kalendáriumok, teológiai és természettudományos, illetve jogtudományi művek három évtizeden át. Élete későbbi évtizedeiben, 12 éven át volt a nagyszombati akadémia dékánja, majd kancellárja.

Hosszú és egyetemes jellegű tanulmányai, sokoldalú tanári tevékenysége magyarázattal szolgál hatalmas tudására, azonban aligha érthetnénk meg sokrétű irodalmi munkásságát, ha nem vennénk tekintetbe kalendárium-szerkesztő buzgalmát. A XVI—XIX. századokban a kalendáriumok voltak a legszélesebb rétegek által olvasott könyvek. A nagyszombati akadémia nyomdája 1658-tól bocsátotta ki a maga latin kalendáriumát. Szentiványi 1675-ben vette át és harminc éven át végezte e közhasznú könyvecskék szerkesztését. Munkája eredményeként a nagyszombati lett a legkeresettebb, legszínvonalasabb kalendárium az országban. Mindehhez azonban biztosítania kellett a kiadvány pontosságát, időszerűségét, érdekességét, olvasmányosságát. Elsősorban ez a folyamatos, évről-évre megújuló kihívás volt az a tényező, amely formálta Szentiványi irodalmi munkásságának jellegét, sokoldalúságát, érzékét a különlegességek iránt és témái tárgyalásának kronologikus szerkezetét. Számos műve először a nagyszombati kalendárium valamenyik évfolyamában látott napvilágot.

Szentiványi azonban lelkiismeretes professzor is volt és tanítványai számára olyan tankönyveket is akart írni, amelyekből azok könnyen elsajátíthatják a tudományok alapismereteit. Az a műfaj, amely e célnak a legjobban megfelelt, a XVII—XVIII. század racionális gondolkodásának summázata, az enciklopédia volt. Az első és mindjárt magyar nyelvű 412 oldalas kis enciklopédiát a nagy erdélyi, Apáczai Csere János (1625—1659) állította össze és adta ki a németalföldi Ultrechtben 1653-ban. Ehhez a máig — okkal — nagyra becsült műhöz kell hasonlítanunk Szentiványi munkáját, a „nagyszombati enciklopédiát".

Ez utóbbi mű, eredeti címe szerint a „Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea" (magyarul: „Érdekesebb és válogatottabb vegyes közlemények különböző tudományokból"). Első kötetei 1689-ben, az utolsó rész pedig már a szerző halála után, 1709-ben jelent meg az egyetem nyomdájának legnagyobb

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

vállalkozásaként. Összességében mintegy 3300 oldalas mű, amely formailag a skolasztika ekkoriban már túlhaladott, merev világmagyarázatához — túlvilág, égi világ, földi világ — igazodott, azonban tartalmilag olyannyira gazdag, minden iránt érdeklődő és érdekfeszítő, hogy sokkal több értéket képvisel, mint amennyit az utóbbi évtizedekben történetírásunk tulajdonított neki. Bár ehelyütt csupán a mezőgazdaság elméletét és gyakorlatát érintő részei tömör méltánylására van módunk, a magyar tudománynak oly sok téren adott újat, hogy legalább említenünk szükséges azokat az egymástól igen távoli szakterületeket, amelyekben a polihisztor Szentiványi enciklopedikus műve tudománytörténeti jelentőséggel bír.

Népszerűsítő író lévén, nem kívánt saját tudományos felismerésekre jutni, viszont olthatatlan tudásszomja a gyakorlati és érdekes dolgok iránt megóvta őt a merev skolasztika szőrszálhasogató kérdésfeltevéseitől. Számtalan új felfedezést ismertetett, ugyanakkor azonban számára megcáfolhatatlan kinyilatkoztatást jelentett a Biblia világképe és valamennyi állítása. Mindennél fontosabbnak tartotta, hogy a Szentírás tekintélyét úgy védje meg, hogy az újabb földrajzi, csillagászati stb. ismereteket megpróbálja összhangba hozni a Bibliával.

A „Miscellanea" három vaskos — egyenként három részre osztott — kötetből (decas) áll. Az első kötete első részében csillagászatról, csillagjóslásról, meteorológiáról értekezik. A második rész „különféle időrendi naplókból" (ephemerides) áll, amelyek januártól decemberig áttekintik a bibliai, egyházi, csillagászati stb. eseményeket. E rész két utolsó fejezete egy „gazdasági napló" (IX. Ephermerides oeconomicae), illetve egy „paraszti megfigyeléseket rögzítő napló" (X. Ephemerides rusticae de observationibus rusticis), amely minden hónapra vonatkozóan elmondja, milyen munkákat kell elvégezni, illetve milyen körülményekre kell számítani. Megfigyeléseiben ontja a gyakorlati és erkölcsi tanácsokat: hogyan kell fát ültetni, kerteket kialakítani és ápolni, virágokat ültetni és ápolni, mi a helyes módja a szántók művelésének, az erdők és rétek kezelésének, a lábasjószágok és baromfiak tartásának.

A II. kötet (decas) földrajzi és történelmi lírásokat fog össze. A világrészek és távoli országok leírása után úttörő jellegű leírást közöl a Magyar Szent Korona tartományairól, népeiről, vármegyéiről, városairól, fontosabb várairól, egyházi és oktatási intézményeiről, folyóiról, tavairól, hegyeiről. A III. decas első része az, amelyben a legtöbb szó esik a mezőgazdasági ismeretekről: III. értekezése a „bölcsészeti díszkert" (viridarium philosophicum) hét, később még sokszor kiadott tanulmányt tartalmaz. Az első a növényekről (de plantis) szól, Arisztotelész elméleti biológiája alapján — amelyet Apáczai és a kortársak mind cáfolhatatlannak véltek — ír a „vegetatív lélekről", amely tápláló és nemzőképességű, szól a növények anyagáról, alakjáról, különböző részeiről. Az állatvilággal három fejezetben foglalkozik; külön a vadakról, a madarakról és a halakról, úgy, ahogy a Biblia teremtésmítosza is szólt róluk. Arisztotelész alapján áll itt is, racionalizmusa pedig a madárjóslás és a fantasztikus szárnyasok — pl. griffek, hárpiák, főnixek —

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tudománytalannak nyilvánításában mutatkozik meg. Még fontosabb, hogy Szentiványi — bár kezdetlegesen — már saját, magyarországi megfigyeléseit is feljegyezte, így számos hazai növény, állat előfordulását és magyar nevét is megörökítette, ami szintén úttörő tett volt, főleg a fauna kutatása terén. Írt pl. a túzokról, a vizáról, a csíkról stb.

Az V. fejezet (dissertatio) „a majorság dolgairól" (De alodiaturae rebus) szóló inkább gyakorlati, de egyúttal elméleti filozofálgató tanulmány. Mindenekelőtt leszögezi, hogy „a majorság elsődleges célja a haszon", majd értekezik a gabona- és zöldségmagvakról, a lisztről, a kenyérről, a tejről, vajról, sajtról, a mézről, viaszról, a borról, olajról, a pálinkáról és a sörről. További alfejezetek tárgyalják a szarvasmarhák, lovak, öszvérek, szamarak, juhok, sertések fajtáit, hasznukat, tartásuk módját, sőt ír az állatok betegségeiről és orvosságaikról. Megvallja, hogy ezekről a dolgokról minden falusinak van ismerete, „azonban a filozófusnak többet kell tudnia róluk, mint a durva parasztoknak, az egyes tulajdonságok természeti okait is". Mai szemmel persze az olyan magyarázat, mint, hogy „a tej az állat véréből lesz" butaság, de még száz évvel később is általánosan elfogadták Arisztotelészt, a tényleges fiziológiai ismeretekre csak ezután kezdtek rájönni a tudósok. Hasonlóan kell értékelni Szentiványi növénytanát is. Mindazonáltal a hazai jelenségek, a majorsági munka tapasztalatainak leírása páratlan értékűvé teszi Szentiványi Márton Miscellaneájának ezt a részét.

Aligha nevezhető véletlennek, hogy ez a gazdálkodást tárgyaló vaskos rész több új kiadásban is megjelent. A „Dissertationes septem" első ízben még 1689-ben, tehát a Miscellanea III. decas-ának megjelenése előtt kikerült a nyomdából, mint „kivonat" az enciklopédia leendő kötetéből, a majorságokról írt részt (Alodiatura philosophica, seu dissertatio physica de alodiaturae rebus) 1700-ban újból kinyomtatták Nagyszombatban, sőt „Oeconomia Philosophica" címmel 1746-ban is kiadták, egyúttal a gazdaságra káros állatokról írt részt, illetve a gazdasági naplót (Ephemerides oeconomicae) is hozzáfűzve.Az „Oeconomia philosophica" nélkülözhetetlenségét jelzi, hogy még három kiadása jelent meg — 1748-ban, 1754-ben és 1782-ben — az egyetemi nyomdában, vagyis a tudós Mitterpacher Lajos korszakalkotó jelentőségű „Elementa rei rusticae" című munkája szorította csak ki tankönyv voltából.

Szentiványi Márton munkássága egyéb területeken is korszakalkotó jelentőséggel bírt. Így jogtörténeti téren ő adta ki három kötetben a Magyar Törvénytárat, benne valamennyi 1687-ig alkotott törvénnyel és a Tripartitummal, megteremtve ezzel a Corpus Juris alapját. A maga korában híres hitvitázó volt, 22 polemikus művet írt a protestáns nézetek ellen, amelyeket Európa számos országában szinte megszámlálhatatlanul sokszor kiadtak, több nyelvre lefordítottak.

Életrajzírói és bibliográfusai nem tudtak megegyezni abban, hány könyvet is írt a nagyszombati polihisztor: van, aki szerint csak 47-et, mások viszont 56-ot számoltak össze. A biológiai és gyakorlati mezőgazdasági tanulmányok csak kis

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

részét alkotják csillagászként, történészként, jogtudósként, földrajzi-honismereti íróként, teológusként is kiemelkedő jelentőségű irodalmi munkásságának. Így is ő az, aki elsőként helyezte határozottan tudományos alapokra a gyakorlati biológiai és gazdálkodási ismereteket Magyarországon.

Öt év betegeskedés után Nagyszombatban, 1705. március 29-én ragadta el a halál. Négy évtizedes vasszorgalmú és páratlanul sokrétű munkásságának igen nagy szerepe volt a nagyszombati egyetem felvirágoztatásában, jól tudták ezt a temetésén tömegesen megjelenő tanár- és rendtársak, diákok, helyesen értékelték jelentőségét életrajzírói másfélszáz éven át. Ideje lenne — Pázmány Péterhez hasonlóan — a XVII. század másik kiemelkedő magyar jezsuita személyiségét, Szentiványi Mártont is visszahelyezni az őt méltán megillető helyre a magyar tudománytörténetben.

Főbb munkái:

Dissertationes Septem. Tyrnaviae, 1689.
Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea. Decas I—III. Tyrnaviae, 1689—1709.
Oeconomia Philosophica . . . Tyrnaviae, 1746. 22 + 304 + 26 lap.

Irodalom:

SOMMERVOGEL, Carlos: Bibliotheque de la Campagnie de Jesus. Tome VII. Bruxelles-Paris, 1896.
HORÁNYI, Alexius: Memoriae Hungarorum et provinciarum scriptis editis notarum. Pars III. Posonii, 1777.
SERFŐZŐ József: Szentiványi Márton S. J. munkássága a XVII. század küzdelmeiben. Bp., 1942. (Megjelent a Jezsuita Történeti Évkönyv 1941. évi kötetében és különlenyomatként is.)
RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.
PETRÁŠ, Milán: Prirodovedecké a pol'no hospodarske názory Martina Szentiványiho. Agricultura 16. Bratislava, 1979.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZENTKIRÁLYI ÁKOS
(1851—1933)

1851. január 27-én született Oravicabányán (Krassó-Szörény vármegye, ma: Oraviţa, Románia). Apja Szentkirályi Zsigmond, az MTA levelező tagja, mint bányafőhadnagy, később mint erdélyi bányakapitány az erdélyi nemesfémbányászat fejlesztése érdekében végzett kiemelkedő munkát.

Szentkirályi Ákos elemi iskoláit szülővárosában végezte, gimnáziumba Kolozsvárott járt. Érettségi után jogi tanulmányokat kezdett és az alaptárgyakból vizsgákat is tett, majd a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézet megnyitásakor, 1869-ben ide iratkozott be. Gyakornok idejét Derekegyházán, a Károlyi uradalomban töltötte.

1872-ben, mint a legjobb eredménnyel végzett hallgató a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézetben ösztöndíjas gazdasági segéd lett. A következő évben állami ösztöndíjjal két félévet hallgatott Proskauban, a porosz gazdasági akadémián. Hazatérve, Budapesten egyéves önkéntesként letöltötte katonai szolgálatát. Élve az akkori állatorvosképzés adta lehetőséggel, ez idő alatt elvégezte az állatorvosi tanintézetet és állatorvosi oklevelet szerzett.

1874-ben a debreceni Gazdasági Tanintézetbe nevezték ki segédtanárnak. Még ugyanebben az évben áthelyezték Magyaróvárra, szintén segédtanári beosztásba. 1876-ban a kassai Gazdasági Tanintézetbe került, ahol 1878-ban rendes tanárrá nevezték ki. 1879-ben saját kérésére visszakerült a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézetbe rendes tanárnak. Az állattenyésztés és állatgyógyászat című tantárgyakat adta elő. Közvetlenül azután, hogy Kolozsvárra visszakerült, beiratkozott a kolozsvári tudományegyetemre, ahol vizsgái letétele után, 1881-ben bölcsészdoktorrá avatták.

1897-ben kinevezték a kolozsmonostori tanintézet igazgatójává. Ezt a tisztséget

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nyugdíjba vonulásáig viselte. A mezőgazdasági szakoktatásban eltöltött 36 esztendei szolgálat után, 1910-ben ment nyugdíjba.

Az oktatói munkában Pestalozzi elveit követve, nagy fontosságot tulajdonított a szemléltetésnek és a gyakorlati képzésnek. A tanintézet igazgatójaként az ehhez szükséges tárgyi feltételek megteremtésében jelentős munkát végzett. Európai viszonylatban is említésre érdemes szertárakat és gyűjteményeket létesített, növénykísérleti telepeket hozott létre, új majort alakított ki Táborhelyen.

Szinte élete végéig aktív szakirodalmi tevékenységet folytatott. Közleményeinek száma meghaladja az ezret. Tematikailag igen nagy területet ölelt fel. Önálló kiadványként megjelentetett munkáiban elsősorban közgazdasági, juh- és szarvasmarha-tenyésztési, tejgazdasági kérdésekkel foglalkozott. A cigája juhról szóló műve az első igényes magyar nyelvű ismertetés a fajtáról. Részletes küllemi leírást tartalmaz és ismerteti a cigája termelési adatait a többi fajtával összehasonlítva. A Kolozsvár környéki tejtermelés -és értékesítés problémáival foglalkozó írásában két igen haladó szellemű fejezet a tejszövetkezetek alakítására és a tej-szabályrendelet megalkotására tett javaslat, amelyekhez mintát is ad. Az „Erdély juhai" című kései művében átfogó képet ad az erdélyi juhtenyésztés múltjáról és jelenéről. A jövő teendői közül külön kiemeli a törzskönyvezést és a gyapjúosztályozás, illetve -feldolgozás fontosságát. Egy másik művében az agrár felsőoktatás helyzetével foglalkozik. Rövidebb lélegzetű cikkeiben oktatásügyi, talajművelési, virágkertészeti, nemzetiségpolitikai, hitelpolitikai, közművelődési kérdéseket is érint az állattenyésztési témák mellett.

Tanári és szakirodalmi működése mellett aktívan részt vett Erdély, illetve szűkebb pátriája, Kolozsvár és Kolozs vármegye gazdasági életében. Tagja volt az Erdélyi Gazdasági Egylet igazgató-választmányának, egyszersmint vezetője az állattenyésztési szakosztálynak. Az Egylet keretei között 1887-ben könyvkiadó vállalatot létesített, amelynek kezdetben előadója, majd 1898-tól alelnöke volt.

Az eladósodott kolozsonostori gazdák hitelviszonyainak rendezése végett hitelszövetkezetet hozott létre. E szövetkezetnek elnök-igazgatói tisztét saját maga látta el. Aktív tagja volt az 1911-ben alakult Erdélyi Jellegű Magyarfajta Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesületének is, amelynek célja az egyhasznú magyar szürke fajtának hármas hasznosításúvá való alakítása volt, a kiváló igás tulajdonságok minél tökéletesebb megtartásával. 1898-tól részt vett Kolozsvár törvényhatóságának munkájában, mint a közigazgatási bizottság közgazdasági előadója. A fentieken kívül még számos egyesületnek és szervezetnek volt rendes vagy tiszteletbeli tagja.

Aktív közéleti tevékenységéért Kolozsvár városának tiszteletbeli örökös tanácsnokává választották, 1909-ben pedig királyi tanácsossá nevezték ki. Szakmai munkássának elismeréseként a Hallei Gazdasági Egyetem tiszteletbeli tagja lett.

Hosszú betegség után, 1933. május 23-án halt meg Kolozsvárott.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A „Meischner-féle tömlők". Kolozsvár, 1881, 44 lap.
A cigája juhról. Magyar Óvár, 1885. 19 lap.
A bivalról. Magyar Óvár, 1888. 33 lap.
Az Erdélyi Gazdasági Egylet állatkiállítási szakosztályának működése 1882—1889. Kolozsvár, 1889. 127 lap.
Mezőgazdasági felső szakoktatásunk. Kolozsvár, 1912. 39 lap.
Erdély juhai. Erdély juhtenyésztése. A múlt. A jelen. A jövő. Kolozsvár, 1923. 132 lap.
Az erdélyi szarvasmarha-tenyésztés dolga. Kolozsvár, 1925. 44 lap.

Irodalom:

Emlékkönyv a Kolozsmonostori M. kir. Gazdasági Tanintézet 25 éves fennállása emlékére. (Szerk. K. Vörös Sándor.) Kolozsvár, 1895.
— —: 25 éves tanári jubileuum. GL. 1899.
— —: Dr. Szentkirályi Ákos 25 éves jubileuma. Kt. 1899.
K. S.: Dr. Szentkirályi Ákos 30 éves jubilema. GL. 1904.
— —: Dr Szentkirályi Ákos 30 éves jubileuma. Kt. 1904.
— —: Dr. Szentkirályi Ákos 30 éves szolgálati jubileuma. EG. 1904.
— —: Dr. Szentkirályi Ákos. Kt. 1933.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZILÁGYI JÁNOS
(1859—1916)

1859-ben született Gencsen. Családjáról pontos ismereteink nincsenek. Középiskoláit Debrecenben és Nagyváradon végezte. Tanulmányait a debreceni Gazdasági Tanintézetben folytatta, ahol jeles eredménnyel fejezte be a tanintézetet.

A tanintézet elvégzése után Hadadra (Szilágy m., ma Hodod, Románia), báró Wesselényi uradalmába, majd Mágocsra (Békés m.), gróf Károlyi uradalmába került. Mindkét helyen elsősorban juhászattal foglalkozott, a juhtenyésztés korszerű elveit szem előtt tartva. A gyakorlatban szerzett ismereteit elméleti síkon is megalapozva, 1891-ben Mosonmagyaróvárott a Gazdasági Akadémián gyapjúismeretből külön szakvizsgát tett. Egy évvel később a sárvári tejgazdasági szakiskola tanfolyamán vett részt és itt is eredményesen vizsgázott. Majd a következő két évben több birtokon dolgozott intézőként.

Viszonylag későn, 35 éves korában kezdett szőlészettel foglalkozni. 1894-ben iratkozott be a budapesti Felsőbb Szőlészeti és Borászati Tanfolyamra, mint hallgató. Sikeres vizsgája után a Földművelésügyi Minisztérium Pécsre ajánlotta a vincelléri skolához igazgatónak. Az állást 1895-ben foglalta el és nyugdíjazásáig, illetve a vincelléri skola megszűnéséig, 1908-ig igazgatóként dolgozott. Tanári munkája gazdag tapasztalatára épült, amit az 1897-ben megjelent „Szőlőművelés és borkezelés alapvonalai" című tankönyve is bizonyít.

Szakmájában elsősorban a szőlőanyagok és a meszes talajok felújításának kérdése foglalkoztatta. Kísérleteket folytatott arra vonatkozóan, hogyan lehetne betelepíteni a meszes hegyoldalakat. Megállapította, hogy két meszes talajban, amelyeknek kalcimetrikus adatai megegyeznek, különböző módon fejlődnek a szőlők: az egyikben díszlenek, a másikban sárgulnak. Arra a következtetésre jutott, hogy a talaj mésztartalmának meghatározásánál csak akkor lehet a szőlőre ható meszet meghatározni, ha a meghatározás alá a talajnak csakis finom, 0,01 mm-nél kisebb és csak iszapolásnál nyerhető részecskéi kerülnek. Megállapításait a gyakorlatban is igazolta. Ezzel a vizsgálattal előkészítette a talajok aktív mésztartalmát meghatározó, 1908-ban nemzetközileg elfogadott magyar mészfokot. A kalcimetrikus talajmész-meghatározás Szilágyi és Treitz Péter iszapolási módszere alapján terjedt el. Meghatározta az amerikai szőlőfajták mésztűrő képességét saját módszere alapján.

1905-ben jelent meg Treitz Péterrel közösen írott könyve, a „Megfigyelések a meszestalajok s a meszes talajokra alkalmas amerikai szőlőfajtákról". Az első részben foglalkozott a talaj mésztartalmának meghatározásával, az amerikai szó-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lőfajták mésztűrő képességével, valamint a talaj szénsavas mésztartalmának meghatározásával. A második rész, amely Treitz Péter munkája, a mésztalajok kezelésével foglalkozik. A harmadik rész ismét Szilágyi munkája és a meszes talajokra alkalmas szőlőfajtákat vette sorra. A könyv igen jó iránymutató a szőlőtelepítőknek, hiszen a szerzők a gyakorlatban kipróbált módszereiket gyűjtötték egybe és tárták az érdeklődők elé.

A szőlő alanyfajták keresztezésénél Szilágyi elsősorban a mésztűrő-képességet vette figyelembe, de ügyelt arra is, hogy ezek a fajták más kívánalmaknak is megfeleljenek. Így jött létre többek között a Berlandieri II, III, IV, VI; a Solonis X, Riparia II, Riparia X, Rupestris 101; a Berlandieri X Riparia 157 Pécs. Ezek a fajták Magyarországon és külföldön egyaránt beváltak. Ennek ellenére alanyfajtáinak elterjedését a nemesítő szerénysége, a reklám hiánya, valamint a szőlészeti tevékenységének háttérbe szorulása — gyapjúszakértőként dolgozik — megakadályozta.

A témával foglalkozó cikkei a „Borászati Lapok"-ban a „Gyümölcskertész"-ben és a „Kertészet"-ben jelentek meg.

1908-ban, amikor a pécsi vincelléri iskola megszűnt, Szilágyi Jánost nyugdíjazták. Ekkor visszatért régebbi szakterületéhez és gyapjúszakértőként járta évekig az országot. Az egyik ilyen útjára már betegen indult, majd hazatérve belázasodott és hastífuszban 1916. június 19-én Pécsett meghalt.

Szilágyi János a „mezőgazdaság polihisztora", annak szinte minden ágához értett, de leginkább a juhtenyésztésben, mint gyapjúismerő és mint szőlész vált szakmája kiváló művelőjévé.

Főbb munkái:

Szőlőművelés és borkezelés alapvonalai. Pécs, 1897.
Megfigyelések a meszestalajok s a meszestalajokra alkalmas amerikai szőlőfajtákról. Pécs, 1905. 90 lap.

Irodalom:

MARTON Dénes: Szilágyi János. BL. 1916. 27. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZILÁRD GYULA
(1869—1925)

Az Esztergom megyei Csenke pusztán született 1869. augusztus 13-án régi gazda-, illetve gazdatiszti családból. Apja a hercegprímási uradalmak jószágfelügyelője volt, aki fontos beosztása mellett szakirodalmi munkásságot is folytatott. Ez az „agrárlégkör" nevelte-formálta Szilárd Gyulát. Középiskoláit kitűnő eredménnyel végezte, majd a magyaróvári Gazdasági Akadémiára került. A cukorrépa termesztése tárgyából írt dolgozatával, mint akadémiai hallgató, pályadíjat nyert. Sikerét bizonyítja, hogy dolgozatát az Akadémia segélyegylete kinyomtatásra is érdemesnek találta.

Az Akadémia elvégzése után az Esterházy grófok csákvári (korábban gesztesinek nevezett) uradalmába került. Az uradalom akkori tulajdonosa, gróf Esterházy Miklós Móric kimondottan azzal a szándékkal hívta a kiváló felkészültségű gazdászt Csákvárra, hogy az uradalom központi gazdaságában, a Csákvár-Gurdi majorban létesítendő földművesiskola vezető-tanára legyen. A meghívást elfogadva, életre szólóan eljegyezte magát a csákvári uradalommal. Az 1920-as évek legelején, súlyos betegsége miatt nyugalomba vonult ugyan, Csákvártól azonban ekkor sem vált meg: az uradalmi központban lévő kis portáján méhészkedett 1925. január 29-én bekövetkezett haláláig. Csákváron temették el.

Amikor az 1890-es évek elején Szilárd Gyula az uradalom kötelékébe lépett, a hatalmas nagybirtok új tulajdonosa két jelentős vállalkozást indított útjára. Az egyik uradalom ászári birtokán létesített homoki szőlőgazdaság volt, amelynek telepítéséhez 1892-ben fogtak hozzá. A három év alatt, 1895-ig betelepített 60 holdas ászári szőlőgazdaság létesítése valójában ahhoz az országos akcióhoz kapcsolódott, amelyik a filoxéra járvány pusztításai nyomán a filoxérának ellenálló ún.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

immunis homoktalajokon bontakozott ki. A betelepítéshez jelentős támogatást és kedvezményeket biztosított a földművelésügyi kormányzat a csákvári uradalomnak is (ingyenes vesszők, adókedvezmények). Amint az első tőkék termőre fordultak, a nagyüzemi telep vezetésével az 1890-es évek második felében Szilárd Gyulát bízta meg az uradalom tulajdonosa. Mind a szőlőtermelésben és feldolgozásban, mind pedig a borkezelésben és pincegazdaságban a legfrisebb és igen hatékony eljárásokat, módszereket és eszközöket alkalmazták (így pl. metszésnél, a mű- és szerves trágyázásnál stb.). A feldolgozásnál pl. nagyteljesítményű hidraulikus borsajtót alkalmaztak, erjedés alatt fűtötték a nagyméretű pincét, vágányokon futó kocsik végezték a szállítást stb. A magas hozamú, kiváló minőségű boraikat jó áron tudták értékesíteni, így az ászári szőlőgazdaság az első világháború előtti években az uradalomnak legjobban prosperáló és jövedelmező üzemegysége lett.

A gazdaságot nyugdíjazásáig Szilárd Gyula vezette. A kimagasló eredmények elsősorban az ő nevéhez fűződnek. Számolni kell azonban az ászári szőlészet és vezetőjének jóval szélesebb körű hatásával is. A gazdaságból Szilárd Gyula elgondolásai alapján több százezer síma- és gyökeres vesszőt adtak el a környékbeli vagy távolabbi vidékek kistermelőinek. Ezen túlmenően a mintaszerűen vezetett üzemet „a környék szőlőbirtokosai igen sűrűn" meglátogatták, és több hetet töltöttek itt évente a csákvári földművesiskola növendékei is. Mind az idelátogatók, mind a növendékek Szilárd Gyula tanár úr vezetése alatt sajátíthatták el a termelés hasznos tudnivalóit. Így az ászári szőlőgazdaság, elsősorban Szilárd Gyula érdemeit dicsérve, a kiszélesedő dunántúli homoki szőlőkultúra egyik igen jelentős kisugárzó góca lett.

Az uradalom másik vállalkozása a Csákvár-Gurdi majorban 1895-ben felállításra került magán-földműves iskola volt, amely bentlakásos, kétéves képzési idejével a környékbeli kisbirtokosok gyermekeit (évfolyamonként 10-16 főt) készítette fel a korszerűbb gazdálkodásra. Az iskola vezetőtanára kezdettől fogva Szilárd Gyula volt. Ezt az állását, az ászári szőlészet vezetése mellett, az iskola 20 éves fennállása alatt végig megtartotta. A világháború válságos körülményei között, 1915-ben a tanítást kénytelenek voltak beszüntetni s az iskola újraindítására később sem került sor. Addig azonban mintegy 300 ifjú kisbirtokos-jelölt sajátította el az elméleti és gyakorlati órákon Szilárd Gyula vezetésével a gazdálkodás alapvető ismereteit.

A csákvári földművesiskola vezetője azonban mezőgazdasági tankönyvíróként is sokat tett az agrárismeretek széles körű elterjesztése ügyében. Még a század elején, 1906-ban jelent meg „Mezőgazdaságtan" címmel az az összefoglalás, amely „tanítóképzők, gazdasági ismétlőiskolai tanítók és gazdák használatára" foglalta össze a legfőbb szakmai tudnivalókat. Előbb az ún. „általános növénytermelés" keretében a növények és a talaj tulajdonságairól, a föld megműveléséről, a trágyázás módozatairól, majd a vetésről, betakarításról, végül a rétek és a legelők gondozásáról írt. A „különleges növénytermelés" című részben az egyes növénye-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ket vette sorra s ismertette a velük kapcsolatos tudnivalókat. Jelentős teret szentelt a kertészet (külön a konyha- és a gyümölcskertészet) és a szőlőművelés akkor legkorszerűbb tudnivalóinak. A tankönyv második része előbb az állattenyésztés általános, majd az egyes fajok tartásával, tenyésztésével kapcsolatos részismereteket rendszerezte.

Tankönyvét az is minősítheti, hogy három évvel az első kiadás után már megjelent annak második, jelentősen bővített, kétkötetes változata. Az 1909. évi tankönyv első kötete a növénytermeléssel, a második pedig az állattenyésztéssel és az üzemtani számvitellel kapcsolatos ismereteket tartalmazta. A könyvet később, némileg átdolgozva, többször is kiadták. (1927-ben már a 7. kiadásnál járt a könyv.) Mint az első kiadás előszavában írta: „a gazdasági gyakorlatban és a gazdasági oktatás terén eltöltött 15 év gyümölcseként" közrebocsátott tankönyvével az volt a célja, hogy „az értelmes földmíves ifjakban érzéket és előszeretetet keltsen a gazdasági ismeretek iránt és gazdaságilag okosan gondolkodó, rendszeresen munkálkodó nemzedéket neveljen a jövő számára".

Tankönyvírói munkásságához kapcsolódik az a „Vezérfonal", amelyet 1912-ben jelentetett meg. Könyve a felnőttek mezőgazdasági oktatásához, főként a téli tanfolyamokon részt vevő ifjú gazdák vagy gazdajelöltek továbbtanulásához kívánt segítséget nyújtani. Ez a „Vezérfonal" valójában sűrített, rövidített változata volt a „Mezőgazdaságtan" című tankönyvnek.

Gazdagnak és eredményesnek mondható kimondottan szakírói tevékenysége. Vonatkozó munkáinak zöme kétségkívül a szőlő- és borgazdaság tárgykörében mozog, esetenként azonban foglalkoztatták a mezőgazdasági termelés egyéb ágazatai is. Így első jelentősebb írása – amellyel pályadíjat nyert – a cukorrépatermesztés korszerű eljárásait taglalta. Néhány évvel később, 1898-ban a kukoricacsírátlanítás, a kukoricaolajütés és olajpogácsa-előállítás várható gazdasági hasznát, az állathizlalásra és a tejhozamokra nézve igen előnyös határát tárta fel egy másik dolgozatában. Az állattenyésztés és takarmányozás korszerű összefüggéseit boncolta a világháború első évében megjelent könyve, a „Takarmányozástan". Benne a legfrissebb elméleti és gyakorlati ismereteket összegezte. S erre annál is inkább szükség volt, mivel Cselkó István hasonló tárgyú munkája éppen négy évtizeddel korábban, 1874-ben látott napvilágot s a tudományos haladás azóta sok fontos dolgot tárt fel a különféle takarmányok tápértéke, a hatékony takarmányadagolás és a gyakorlati takarmányozás (legeltetés, etetés, hizlalás) terén.

Érthető, hogy a szenvedélyes szőlőtermelőt a foglalkozásához kapcsolódó szakkérdések izgatták legjobban. Ahogy berendezte Esterházy Miklós Móric ászári szőlőgazdaságát és a tőkék termőre fordultak, egyre gyakrabban jelentkezett szakcikkeivel az országos folyóiratokban s jelentek meg a szőlőműveléssel, a feldolgozással és a borkezeléssel kapcsolatos írásai, kisebb-nagyobb könyvei. Már az első könyve is sikeresnek mondható. A „Szőlőművelés és borkezelés" című könyvet tulajdonképpen a gyakorló tanár és gazda írta a földművesiskolák, vincel-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lérek és szőlőbirtokosok számára. Célja nem az volt, hogy — mint ő maga hangoztatta — „szoros értelembe vett tankönyvet" írjon, sokkal inkább a gyakorlat, elsősorban is „a szőlőbirtokosok" számára kívánt alapvető szakmai útmutatót adni. Az „elmúlt öt év alatt — írta 1903-ban a 2. kiadás elé — részint egy nagy uradalmi szőlőgazdaság felügyelete, részint saját kis szőlőm kezelése mellett megizmosodott" tapasztalatait is beledolgozta a könyvébe.

A kiadvány két fő részre tagolódik: első fele a szőlőműveléssel kapcsolatos ismereteket (a szőlő eredete, növényi tulajdonságai, szaporítása, telepítése, művelése, trágyázása, betegségei és a védekezés módjai stb.), a második pedig a borkezelés és pálinkafőzés korszerű tundivalóit (szüret, erjedés, borkezelés, pince és berendezései, borbetegségek, must- és borjavítás stb.) közölte közérthető nyelven és gazdagon illusztrált rajzokkal. A könyv függelékében a szőlőbirtokosokat érintő intézményekről és fontosabb törvényekről adott áttekintést. A mű harmadik, javított kiadását már „Szőlőművelés és borgazdaság" címmel jelentette meg 1908-ban. A harmadik kiadás tanulságai alapján arra az elhatározásra jutott, hogy szükség van egy ennél is kisebb terjedelmű és olcsóbb áron megvehető szakkönyvre, amit a kisebb szőlőbirtokosok is meg tudnak vásárolni. Így jelentette meg 1909-ben a „Szőlő és pince" című könyvét. Ha lehet, benne még egyszerűbb nyelven foglalta össze a szőlőtermeléssel és borgazdasággal kapcsolatos szakismereteket.

A szenvedélyes szőlész az 1900-as évektől egyre sűrűbben jelentette meg tanulságos szakcikkeit a „Borászati Lapok"-ban. Egyik-másik cikksorozata — mint pl. „A metszésről" szóló 1909-ben — tanulmányszámba menő alapossággal tárgyalta az adott témát. Szakcikkei mellett számos előadást tartott, részint a szőlősgazdák körében, részint szaktudományos tanácskozásokon. Így pl. 1901-ben a móri szőlősgazdákat okította több alkalommal, de megbecsült előadója lett az országos szőlészeti és borászati kongresszusoknak is. Több alkalommal járt külföldön s ottani tapasztalatait mind a szakíró, mind a gyakorló szőlész eredményesen hasznosította.

Szilárd Gyula élete és munkássága azt példázza, hogyha az elméleti felkészültség termékeny kölcsönhatásba kerül a gyakorlattal, abból mind a termelésre, mind a szaktudásra nézve jelentős előnyök származhatnak.

Főbb munkái:

A cukorrépa termesztése. Magyaróvár, 1891. 26 lap.
Szőlőművelés és borkezelés. Földművesiskolák, vinczellérek és szőlőbirtokosok számára. Székesfehérvár, 1898. 269 lap.
Szőlőművelés és borkezelés könyve. Bp., 1903. 279 lap.
Mezőgazdaságtan. Tanítóképzők, gazdasági ismétlőiskolai tanítók és gazdák használatára. Bp., 1906. 366 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A pincegazdaság melléktermények értékesítése. Bp., 1908.
Szőlőművelés és borgazdaság. Bp,. 1908. 316 lap.
Szőlő és pince. Bp., 1909. 212 lap.
Vezérfonal felnőttek mezőgazdasági oktatásához. Bp., 1912. 192 lap.
Takarmányozástan. Bp., 1914. 150 lap.
Mezőgazdaságtan. I—II. köt. Bp., 1927. 344 és 308 lap.

Irodalom:

R-a: Szilárd Gyula. Nekrológ. Kt. 1925. febr. 8. 10—11. sz.
FÜR Lajos: Az ászári szőlészet a századfordulón. MMgMK. 1967—1968. Bp., 217—242. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZILASSY ZOLTÁN
(1864—1932)

Szilassy Zoltán 1864. május 9-én Bars megyében, Léván (ma: Levice — Csehszlovákia) született. Apja, Szilassy Sándor, a megye egyik főszolgabírója és tekintélyes birtokosa, fiát már igen korán megismertette a gazdaság ügyeivel. A megyében különben az 1860-as évektől egyre többen próbálkoztak a korszerű, intenzív termesztési módszerek alkalmazásával, az istállózó állattartás meghonosításával.

Szilassy az elemi iskolák elvégzése után 1874 és 1882 közt a nagyszombati főgimnáziumban tanult. Az érettségi vizsgát követően rövid ideig Vass Lipót óhaji (ma: Dolny Ohaj — Csehszlovákia) bérletének magángyakornokaként ismerkedett a birtokszervezési teendőkkel, majd még ugyanebben az évben beiratkozott a magyaróvári Gazdasági Akadémiára. Akadémiai tanulmányait 1884-ben fejezte be, s ekkor újabb egy évre ismét az óhaji birtokosnál talált alkalmazást. Ezúttal már mint okleveles segédtiszt tevékenykedett. 1885. márciusától azonban állami ösztöndíjjal ismét az óvári akadémián tanult és dolgozott. Az állattenyésztés, növénytermesztés és a talajismeret szaktanárai mellé beosztva gyarapította ismereteit. A növénytermesztési tanszéken hét évig dolgozott együtt Cserháti Sándor professzorral, a kiváló növénytanos szakemberrel. Ez idő alatt hosszabb tanulmányutat is tett Angliában, Franciaországban és Németországban. Főként a különböző növénytermesztési módszereket tanulmányozta, s ezen belül leginkább a szálastakarmányokról gyűjtött értékes tapasztalatokat. Egyúttal természetesen betekintést nyert a felkeresett országok általános agrárgazdasági törekvéseibe is, amelyek hatása különösen későbbi szakírói munkásságában figyelhetők meg.

A kilencvenes években számos kormánymegbízást kapott a delibláti homokvi-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

dék tanulmányozására, s felkérték, hogy tegyen javaslatot annak gazdasági hasznosítására. Szilassy kezdeményezésére fogtak hozzá a filoxéra által kipusztított verseci (Temes vm., ma: Vršac — Jugoszlávia) és fehértemplomi (Temes vm., ma: Bela Crkva — Jugoszlávia) szőlők újratelepítéséhez. Írásai és javaslatai nyomán szakértelmének igazi elismerését tükrözte, hogy az OMGE huszonnyolc évesen meghívta az ügyvezető-titkári állás betöltésére. Az egyesület megbízásából ezután Bulgáriába utazott, majd pedig Észak-Amerikában tett hosszabb tanulmányutat, amelynek során felkereste a chicagói világkiállítást is. Ott gyűjtött tapasztalatairól később külön munkában számolt be.

1894-ben a „Köztelek" szerkesztője lett, s ez időtől fogva még inkább lehetősége nyílt arra, hogy a magyar mezőgazdaság piaci versenyképességének javítása érdekében, az intenzív termesztési módszereket népszerűsítse a lapban. Két évvel később, a millennáris ünnepségek keretei közt, ő szervezte meg a gazdasági egyesületek csoportos kiállítását, s az élő állatok bemutatóján Szilassy feladata volt a juhkiállítás megrendezése. Fáradozásait utóbb magas kitüntetéssel is elismerték.

1902-ben angliai kapcsolatait felhasználva, sikeres magyarországi tanulmányutat szervezett az essexi gazdák részére. Négy évvel később a bukaresti mezőgazdasági kiállításon a bírálóbizottság tagjaként vett részt. Még ugyanebben az évben lemondott a „Köztelek" szerkesztéséről, s elvállalta a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségének titkári teendőit. 1908-ban az OMGE angliai tanulmányútjának egyik vezetője volt, s utóbb Szilassy szerkesztésében „Mezőgazdasági képek Angolországból" címmel jelent meg az ottani tapasztalatokról összeállított tanulmánykötet. 1911-ben a torinói nemzetközi kiállítás magyar mezőgazdasági csoportjának elnökeként tevékenykedett.

1905-től függetlenségi programmal indult a választásokon, s előbb Versec, majd pedig Kisbecskerek (Temes vm., ma: Becicherecul — Románia) követeként bejutott a parlamentbe. A Házban gróf Apponyi Albert híveként főként közgazdasági, de leginkább mezőgazdasági érdekvédelmi kérdésekben lépett fel.

Az I. világháború kitörésekor ismét átvette a „Köztelek" szerkesztését, s azt egészen a háború végéig irányította. A Tanácsköztársaság idején visszahúzódott, majd annak leverése után, Rubinek Gyula földművelésügyi miniszterré történt kinevezését követően az OMGE igazgatójává választották. A belső adminisztráció és szervezés nem mindig látványos teendőit is eredményesen látta el, de fokozatosan romló egészségi állapota következtében 1926 tavaszán kénytelen volt visszavonulni. Hatvankilenc évesen érte a halál Budapesten, 1932. február 5-én.

Szilassy szakírói munkássága igen nagy területet ölel fel. A „Köztelek"-ben és a „Hazánk" című agrár napilapban az általános közgazdasági és konkrét termesztéstechnikai kérdéseken túlmenően, behatóan foglalkozott a mezőgazdasági érdekvédelem szervezeti kereteinek kibővítésével. Ezzel összefüggésben tevékeny részt vállalt a nagy agrárszövetkezetek megalapításában, s haláláig tagja volt a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének, valamint a Hangyaipar Igazgatóságának. Ugyan-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

akkor szintén nagy kedvvel támogatta a hazai méhészkedés ügyét, s a „Magyar Méh", illetőleg az „Ungarische Biene" című egyesületi szakközlönyök felelős szerkesztőjeként is dolgozott. Ráadásul több mint tíz éven át az Országos Magyar Méhészeti Egyesület ügyvezető alelnökeként tevékenykedett.

Első jelentős önálló munkája 1892-ben jelent meg, s ebben a szántóföldi növénytermesztés megújítása érdekében szállt síkra. A fűféle takarmánynövényekről írott mű első megjelenését még számos kiadás követte, amelyet utóbb Grábner Emillel közösen a pillangós és leveles takarmánynövények termesztéstechnikai leírásával egészített ki. Máig ható érvényességgel szögezte le, hogy a magyar mezőgazdaság csakis a minőségi termelés révén állhat ellen a kelet-európai agrárállamok árleszorító és értékesítést gátló versenyében. Ez a meggyőződése olvasható ki a „Mezőgazdasági képek Angolországból" címmel megjelent OMGE tanulmánykötetben közzétett írásából is, hiszen London híres smithfieldi piacán saját maga győződhetett meg arról, hogy csakis a legjobb áruknak lehet esélyük az igényes értékesítési versenyben.

„Az amerikai mezőgazdaság" címmel megjelentetett könyve pedig nemcsak szakszerűségében jelentős, hanem igen értékes történeti forrásnak tekinthető az Egyesült Államok XIX. század végi agrárviszonyait illetően. Szilassy a földbirtokviszonyok, az ökológiai adottságok, az egyes termesztési zónákon belüli agrotechnikai gyakorlat leírásán túl, igen nagy figyelmet fordított a mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipari tevékenységekre is. Igen szemléletesen szólt a vágóhidak munkájáról, a nagy hűtőházak rendszeréről, valamint a tökéletes, gyors szállítás fontosságáról. A korban tán nem volt hozzámérhető szakírónk, aki hasonló mélységű ismeretekkel rendelkezett volna mind Anglia, mind pedig az Egyesült Államok agrártermeléséről s agrárirodalmáról. Ugyanakkor szintetizáló törekvését tükrözi, hogy az első hazai mezőgazdasági lexikon megjelentetése is az ő nevéhez fűződik, amelynek Bezerédj Adorján mellett társszerkesztője volt.

Szilassy Zoltán a magyar agrártudomány kiemelkedő jelentőségű alakja volt. Európai látókörű, s igen fejlett kritikai érzékű szakíró.

Főbb munkái:

A fűféle takarmánynövények és termesztésük. Bp., 1892. 32 lap.
Az amerikai mezőgazdaság, Bp., 1897. 351 lap.
Mezőgazdasági képek Angolországból. Szerk.: Szilassy Zoltán Bp., 1909. 224 lap.
A gyümölcs, a magvak, a dohány, a fonó- és szövőipari nyersanyagok, a méz és viasz vámtételei. Bp., 1914. 51 lap.

Irodalom:

HERODEK Sándor: Szilassy Zoltán. Kt. 1932. 13-14. sz. 107—108. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZIRMAY ANTAL
(1747—1812)

Eperjesen született 1747. január 20-án. Családja az Árpád-korig vissza tudta vezetni eredetét és az elsősorban Borsodhoz kapcsolódott. A család egyik ága Ugocsába származott és a XVII. század közepén került egy újabb ága Zemplénbe. Ebből az ágból származott Szirmay Antal, akinek apja, Szirmay György jogtudománnyal is foglalkozott. Meghalt Szinyéren (Zemplén m.) 1812. december 19-én és az általa átépített vékei (Zemplén m.) templomban, birtokán, helyezték örök nyugalomra.

Hétéves koráig nagyanyja, Dessewffy Klára nevelte Szirmay Antalt. Szlovák környezetben élve, magyar szóra került Sátoraljaújhelyre, ahol a pálos-kolostor iskolájában volt magántanuló. Kazinczy Ferenc, akivel rokonságban állt és barátságot tartott, megjegyezte róla, hogy tökéletesen a magyar nyelvet sohasem sajátította el, és ezért fogalmazványait valakivel átnézette. Két évig Eperjesen, majd 1760-tól a kassai nemesi convictusban tanult. Tanulmányait 1765-ben fejezte be és Zemplén vármegye főjegyzője mellett kezdte el hivatali pályáját, akinek leányát 1770-ben feleségül vette. 9 fiú- és két lánygyermeke született, de ezek fiatalon elhaltak és csak az egy József élte meg a felnőtt kort. Felesége halála után, 1783-ban újra nősült, és e házasságából egy fia, Antal született.

1766-ban Pesten vállalt először jurátusi állást. Szabad idejében sokat búvárkodott levéltárakban, és számos magán és egyházi levéltárat átnézett, elsősorban geneológiai szempontból. Ekkor alapozta meg történeti ismereteit, amihez hozzájárult, hogy a kor kiváló történettudósaival személyes ismeretséget kötött. Kapcsolatot tartott Pray Györggyel, Katona Istvánnal, Kovachich M. Györggyel és másokkal. A magyaron kívül latinul és szlovákul tudott, a németet csak töredékesen sajátította el, ezért korának e nyelven megjelent új külföldi irodalmát nemigen

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ismerte. 1773-ban Zemplén vármegye harmadjegyzője lett, majd 1777-ben főjegyzőnek választották. Ekkor — bár nem volt feladata — hozzáfogott a rendezetlen megyei levéltár anyagának rendezéséhez és azt 17 vastag elenchusban írta össze. Ezt a munkát később Kazinczy Ferenc folytatta. Ekkor ismerte meg igazán Zemplén vármegye történetét, melyet nagy terjedelmű munkáiban jól fel tudott használni. E munkáról írta Kazinczy: „Ezen dolgozásai s a Levéltár körül szerzett érdemei által örök hálára kötelezte volna a Megyét és az egész Nemzetet, ha semmi egyéb érdemei nem voltak volna is."

1786-ban a királyi táblához bírónak nevezték ki, de második felesége nem szeretett Budán lakni, ezért örült annak, amikor 1787-ben udvari tanácsos és az eperjesi kerületi tábla elnöke lett. „Itt hivatalos ügyeken kívül könyvtára gyarapításával, oklevelek, ásványok, régi pénzek gyűjtésével foglalkozott." II. József feltétlen híveként ismerték, és intézkedéseivel csak akkor került szembe, amikor az a latin nyelv helyett a német behozatalát rendelte el. 1790-ben és 1796-ban, mint Zemplén vármegye követe vett részt az országgyűlésen, ahol ellentéte támadt a katolikus egyházzal. Bár maga vallásos volt, de a szerzeteseket, különösen a jezsuitákat sokszor támadta. Teljesen indokolatlanul jakobinussággal, szabadkőművességgel is megvádolták, de inkább az emberi gyengeségeket kifigurázó latin és magyar versei miatt szerzett magának sok ellenséget. Sokan összefogtak ellene és 1797. október 20-án, mint Kazinczy írja: „. . . el vala eresztve az Eperjesi Táblánál viselt Elölülői hivatalából". Hiába levelezett, sehol sem hallgatták meg, és ezért írta többször is elkeseredve életrajzában: „Jegyezd fel a napot, Melyben bántol papot, Mert lesz belőle bajod."

Ekkor visszavonult vékei birtokára, ahol két fiának nevelésével foglalkozott, és felhalmozott történeti anyagát rendezte kötetekké. Tulajdonképpen haláláig terjedő másfél évtized alatt írta meg és adta ki hatalmas történeti, irodalmi, gazdaságtörténeti műveit, melyekben terjedelmes anyagmennyiséget mutatott be, de forrásait nem mindig kezelte kritikával. 1809-ben Bécsben mégis emlékeztek rá, mert Ferenc király a hétszemélyes táblához bírónak nevezte ki, majd mikor azt egészségi okok miatt nem tudta elfoglalni, a közeli Rádon (Zemplén m.) birtokot adományozott neki. Második feleségével nem értették meg egymást, ezért 1810-ben fiához, Józsefhez költözött Szinnyére, és ott is halt meg.

Szirmay Antal rendkívül sokoldalú tehetség volt, aki gyermekkorától kezdve latinul és magyarul egyaránt verselt, népdalokat, mondákat, anekdotákat, közmondásokat gyűjtött. Ezek egy részét „Hungaria in Parabolis" című munkájában adta közre, melynek első, 1804. évi kiadását a cenzúra jól megtépázta, de egy második kiadásban már 1807-ben megjelent. A cenzorok elsősorban az egyházra, szerzetesekre vonatkozó részeket és a szemérmet sértő kifejezéseket húzták ki. Ez az első olyan munka, melyben a magyar, elsősorban a zempléni humor jelenik meg, később anyagát többen is használták, mégis napjainkban a szakemberek közül is csak kevesen ismerik.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Három vármegye történetét, földrajzát írta meg. Ezek közül a legterjedelmesebb Zemplén vármegyéé, de Ugocsa és Szatmár vármegyéé is fontos forrásnak számít. Kétségtelen az, hogy ezekben a munkákban számos olyan oklevelet használhatott fel, mely azóta hozzáférhetetlen vagy éppen megsemmisült. Ugyanakkor azt is rá lehet bizonyítani, hogy olyan kútfőkre is hivatkozik, melyek egyáltalán nem is léteztek. A zempléni kötetében 1339-ből idéz egy szöveget, melyet „csodálatosképpen magyar nyelven írtak" (84) és a Lasztóczy-családra vonatkozik. Természetesen rögtön látszik, hogy egyszerű hamisítvánnyal van dolgunk, amit annak idején már Kazinczy is megállapított. Ezért azonban Szirmayt nem szabad egészében elvetni, hanem minden adatát alapos forráskritikával kell értékelni, mert azok többsége ma is jól használható.

Munkáit általában latinul írta, de élete utolsó éveiben egyre többet magyarul fogalmazva adott ki. Így Szatmár vármegye monográfiáját 1806-ban, továbbá azt a szótárát, melyben a „törvényes dolgokban előforduló" szavakat magyarázza. Mindkét kötetben hazafias felbuzdulással szólt a magyar nyelv mellett és nem helyesli, hogy a magyar szövegben egyesek annyi latin szót használnak, de elítéli az olyan újonnan alkotott szavakat is, „mellyeket még a született Magyarnak is nehéz kimondani". Ennek ellenére — hiszen szoros kapcsolatban állott Kazinczyval — sok „új szót" találunk munkájában, amit jelez is. Ebben a könyvben mintegy háromezer latin kifejezésre vagy négyezer magyar megfelelőt ajánl és büszkén állapítja meg: „Nem szűkölködik a mi valóban Felséges Nyelvünk, sem erejére, sem elégségére való nézve a tökélletes kifejezésekben".

Szirmay a sátoraljaújhelyi hegyekben szőlővel is rendelkezett, ezért a hegyaljai szőlőművelés és borászat története és gyakorlata rendkívüli módon érdekelte. Két műve is foglalkozik a kérdéssel. Az egyik latin, a másik már magyar nyelven jelent meg. A „Notitia historica, politica, oeconomica montium et locorum viniferorum comitatus Zempleniensis. Kassa, 1798." inkább gazdaságtörténeti jellegű munka, melyben a fajtákat, eszközöket, műveleteket magyar nyelven is megjelöli. Nagyon jó szemmel vette észre, hogy a XVI. század közepétől kezdődött meg a hegyaljai borok felértékelődése. Ugyanakkor azonban olyan nézeteket indított el útjára, melyeket napjainkban ismételnek a szakmunkák, pedig az igazságnak nem felelnek meg. Többek között ő indította el azt a mondát, hogy az aszút a XVII. század közepén Lórántffy Zsuzsánna udvari papja, Sepsi Laczkó Máté készítette először. Az aszúbort már a XVI. század második felétől kezdve ki lehet mutatni, Sepsi Laczkó Máté pedig az adott időben nem volt udvari pap, hanem erdőbényei prédikátorként jegyezték fel a nevét. Ez is egy példa arra, hogy adataival, megállapításaival mennyire vigyázni kell.

A másik munkája 1810-ben Pesten „A tokaji vagyis hegyaljai szőlőknek ültetéséről, a boroknak csinálásáról és megtartásáról" címen jelent meg. Ez a történeti megjegyzések mellett számos gyakorlati tanácsot, útbaigazítást is tartalmaz. Ebben tökéletesen otthon van, hiszen maga is szőlősgazda lévén az eljárásokat jól kellett

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ismernie. Mindehhez számos adomát, kisebb elbeszéléseket is fűzött, melyek egyben a munkát élvezetes olvasmánnyá teszik.

Szirmay Antal inkább helytörténész volt, aki sohasem tudott európai magaslatokra eljutni. Ellentétes emberi mivolta kortársai ítéletében is megmutatkozik: „Rettegés és remény között nem mindig bírt magával" — írta róla Kazinczy. Ugyanakkor Virág Benedek ezt írta róla: „Vajha Szirmay élhetne, s vajha több Szirmay volna s lenne!" Mindkét megállapításnak igazat kell adni.

Főbb munkái:

Notitia historica, politica, oeconomica montium et locorum viniferorum comitatus Zempleniensis. Kassa, 1798.
Notitia topographica politica comitatus Zempleniensis. Budae, 1803.
Notitia historica comitatus Zempleniensis. Budae, 1804.
Hungaria is parabolis, sive commentarii in adagia et dicteria Hungarorum. Budae, 1804.
Notitia politica, historica, topographica i. comitatus Ugochiensis. Pestini, 1805.
Magyarázattya azon szóknak, mellyek a magyarországi polgári és törvényes dolgokban előfordulnak, némelly rövidebb formákkal. Cassoviae, 1806.
Szathmár vármegye fekvése, története és polgári ismérete. I—II. Buda, 1809—10.
A tokaji, vagyis hegyaljai szőlőknek ültetéséről, a boroknak csinálásáról és megtartásáról. Pest, 1810.

Irodalom:

KAZINCZY Ferenc: Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr Élete. (Felső Magyar Országi Minerva.) 1825.
IFJ. KEMÉNY Lajos: Adalék Szirmay Antal életrajzához. Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez. V. 1900.
KÖNIG György: Szirmay Antal (1747—1812). Bp., 1903.
Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. (Szerk. Borovszky Samu) Bp., (1905).

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZŐTS SÁNDOR
(1900—1958)

1900. október 25-én született Budapesten. Édesapja, Szőcs Andor, szőlészeti és borászati felügyelő, a filoxéra vész utáni években talajtani felméréseket végzett az Ampelológiai Intézet számára. Édesanyja Molnár Vilma. A Felső Kereskedelmi Iskolában tett érettségit, utána 3 hónapig mint gyakornok dolgozott a dicsőszentmártoni (Kis-Küküllő vm., ma: Dicio-St.-Mărtin — Románia) Mezőgazdasági Bankban. Ezután A Budapesti Kertészeti Tanintézetben kezdte meg kertészeti gyakornoki éveit. Közben katonai szolgálatra vonult be 1918. márciusától októberig. 1919. május 1-jétől augusztus 1-jéig mint vöröskatona teljesített szolgálatot.

Tanulmányait a Kertészeti Tanintézetben 1922-ben jeles eredménnyel fejezte be. Mikor a tanintézetet akadémiává szervezték át, az előírt különbözeti szigorlatot kitűnő eredménnyel tette le. Végzése után 2 hónapig a Kertészeti Tanintézetben dolgozott mint gyakorlatvezető, azután a Magyar—Hollandi Kertészeti és Faiskolai R. T. szabadbattyáni telepén alkalmazták segédtisztként. Itt Angyal Dezső igazgató irányítása alatt a gyümölcsös és a 105 holdas szőlőgazdaság munkáit vezette.

1924. áprilisában — mint ahogy abban az időben a frissen végzett kertészek közt szokásos volt — tanulmányainak folytatása céljából külföldre ment. 1924. aug. 1-jéig a Bruck-i Harrah-féle kertészet faiskolájában és növényházában dolgozott. Ezután 1925. április 1-jéig Bécsben Schick Ferdinand faiskolájában alkalmazták mint kertészsegédet. Innen Franciaországba ment, ahol Vitry sur Seine-ben André Lievre faiskolájában dolgozott.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1926-ban tért haza, s felesége birtokán, Őrszentmiklóson (ma Őrbottyán) gyümölcs- (főleg kajszi-) és rózsaiskolát létesített. Budafokon és Agárdon is szervezett faiskolát.

Nagyszerű szervező tehetség, akinek szívügye a magyar gyümölcstermesztés fellendítése volt. 1928-ban az Országos Magyar Kertészeti Egyesület választmányi taggá választotta. 1931-ben részt vett a Magyar Faiskolai Szövetség alapításában és megszervezésében, és ennek alapító-választmányi tagja lett. 1933. áprilisában a Fejér-megyei Gyümölcstermelők Egyesülete választotta titkárává, majd ugyanazon év májusában a Gyümölcstermelők Országos Egyesülete titkárává nevezték ki. 1942. december 21-én a GYOE főtitkára lett.

A GYOE a két világháború között a gyümölcstermelők érdekképviselete volt. Országos hálózatot szerveztek, amelynek fő feladata a gyümölcstermelés emelése lett. A termelési felügyelők járták az országot, szaktanácsokat adtak a növényvédelem, a helyes fajtakiválasztás, az értékesítés stb. terén. Kiállításokat is szerveztek hasonló célokból. Szőts Sándor munkájának egyik eredménye volt a megyei gyümölcstermelő egyesületek megalapítása és szakemberekkel való ellátása. Jelentős részt vállalt abban a harcban, amelyet az Egyesület a növényvédőszer kartellek megszüntetése érdekében több-kevesebb sikerrel folytatott. Később központi feladata a gyümölcstermelési, értékesítési, üzemgazdasági ügyek intézése lett.

1934-ben a Magyar Gazdatisztek Országos Egyesülete választmányi taggá választotta. 1936-ban a földművelésügyi miniszter az Országos Pomológiai Bizottság tagjává nevezte ki. 1934—1939-ig, mint a GYOE titkára, felelős kiadója s egyben főmunkatársa volt a „Magyar Gyümölcs" című szaklapnak. Ez a havonta megjelenő lap a GYOE, az Országos Pomológiai Bizottság, a Magyar Faiskolai Szövetség hivatalos lapja volt. Szőts Sándor mintegy 50 szakcikket és tanulmányt írt ide, amelyek mind a korszerű gyömölcstermesztés tárgykörében adtak gyakorlati tanácsokat az olvasóknak. Szőts Sándor mint szakíró, remekül hasznosította saját kertészetében kipróbált eredményeit, az országjáró kertészeti felügyelő jó és rossz tapasztalatait, s nem utolsó sorban széles körű külföldi szakirodalmi ismereteit. Nyelvtudása lehetővé tette, hogy írásban és szóban közvetítse az amerikai, angol, német és francia gyümölcstermesztés eredményeit és újdonságait. 1941-ben jelent meg „Kajszibarack termesztése. Köztestermesztés és öntözés a gyümölcsösben" című nagy sikerű könyve, amelyben korszerű módszereket ajánl e gyümölcs termesztésének és értékesítésének, feldolgozásának minden fázisára. Már elfeledett, de újra kipróbálni érdemes recepteket is közölt. A könyv sikeréhez hozzájárultak Jeszenszky Árpádnak, a GYOE igazgatójának mutatós fényképei, amelyek egyébként Szőts Sándor a „Magyar Gyümölcs" c. lapban megjelent cikkeit is illusztrálták. 1940. augusztus 1-jétől október 15-éig újra katonai szolgálatra hívták be. Végső leszerelésére 1944. szeptember 15-én került sor, tekintettel 4 kiskorú gyermekére.

A felszabadulás Budapesten érte. 1945 telének végén felvette a kapcsolatot

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Somogyi Imrével. Az ő révén kapta a megbízást a Budapesti Közellátási Kormánybizottságtól (ennek vezetője akkor Vass Zoltán volt) a budai oldal vetőmag és zöldségpalánta ellátásának megszervezésére. 1945 májusától a FM Mezőgazdasági Újjászervező Csoportjában a gyümölcsosztályt vezette. Belépett a Nemzeti Parasztpártba. A Mezőgazdasági és Kertészeti Szakemberek Országos Szövetségének végrehajtóbizottsági tagja lett.

1946-ban a korábbi GYOE és a MSZOE (Magyar Szőlészgazdák Országos Egyesülete) egyesült. Ebből lett a Magyar Szőlősgazdák és Gyümölcstermelők Országos Egyesülete, mint a Hegyközségek Szövetsége. Az igazgató Szőts Sándor lett. Hivatalos lapjuk a „Magyar Bor és Gyümölcs" 1946-ban jelent meg először, kezdetben havonta kétszer, azután háromszor. A lapot 1947-től 1948. október 1-jéig Szőts Sándor szerkesztette. Mint szerkesztő a „Magyar Gyümölcs" és a „Borászati Lapok" hagyományait, stílusát követte. A legtöbb cikk a növényvédelemmel foglalkozott, s minden számban újabb és újabb rendeletek özönét hozta. Szőts Sándor vezércikkeiben a hazai gyümölcs- és szőlőtermesztés újraindítására buzdított. Itt közölték, hogy 1947. szeptember 20-án Szőts Sándort a FM Kertészeti Ügyosztályának élére nevezték ki.

Szintén a lapból tudjuk, hogy 1948. október 15-én miniszteri biztost küldtek a MSzGyOE-ba, hogy feloszlassa a Hegyközségek Szövetségét és vélt vagy valós visszaélésekre derítsen fényt. Ennek a tisztogatásnak Szőts Sándor is áldozatul esett. 1949-ben letartóztatták. A vád az volt ellene, hogy visszaéléseket követett el a rézgálic szétosztása terén. 3 hónapig volt börtönben, majd a vizsgálat befejezése után bűncselekmény hiányában az ellene emelt vádat elejtették. Szőts Sándor életét ez az igazságtalan letartóztatás derékba törte. Megbetegedett a börtönben, s ettől kezdve megkeseredetten, az általa annyira szeretett gyakorlati tennivalóktól s a szerkesztőségi munkától visszavonultan élte le hátralevő éveit. 1953-tól a Vízügyi Tervező Irodában dolgozott. A MTA Kertészeti Főbizottsága Öntözési Albizottságának tagjaként a gyümölcsösök öntözésének kérdésével foglalkozott. Élete utolsó éveiben az ehhez kapcsolódó szakirodalmat, dokumentációt fordította le angolból, németből, franciából és olaszból.

1958. május 13-án a munkahelye kapujában szívrohamot kapott és meghalt. Budapesten temették el.

Főbb munkái:

Kajszibarack termesztése. Köztermesztés és öntözés a gyümölcsösben. Bp., 1941. 148 lap.
Elhanyagolt gyümölcsfák rendbehozása. Bp., 1955. 14 lap.
A gyümölcsösök öntözése. (Kézirat) h. é. n. 36 lap

Irodalom:

— —: Szőts Sándor. KSz. 1958. 12. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZTANKOVICS JÁNOS
(1869—1938)

A Borsod megyei Sajókazán született 1869. április 17-én. Édesapja gazdatiszt volt, saját birtokán is gazdálkodott, ez irányíthatta fiát a mezőgazdasági és állatorvosi tanulmányok felé. Középiskoláit Miskolcon végezte, gazdász oklevelet Kassán szerzett a Gazdasági Tanintézetben. Felső fokú tanulmányai végzése közben ösztöndíjas segédként dolgozott Nagyszentmiklóson, majd Csákováron a földmíves iskolában. Budapesten az Állatorvosi Akadémián 1891-ben szerzett állatorvosi oklevelet.

Egy éves önkéntes katonai szolgálata teljesítése után 1893-ban Magyaróvárra került a Gazdasági Akadémiára ösztöndíjas segédként. A tanári pálya vonzotta: 1894-ben tanársegéd lett az Állatorvosi Akadémián, majd 1896-ban Kassára helyezték segédtanárnak a Gazdasági Tanintézetbe.

1898-tól tanított Keszthelyen a Gazdasági Tanintézetben, a Gazdasági Akadémia elődjében. Az 1898/99. tanévben segédtanár, Kiss József helyettese, az Állattenyésztési Tanszék előadója volt. A következő tanévben átvette elődje szaktárgyait és ő lett az intézet állatorvosa. (Állatbonc- és állatélettant, szarvasmarha-tenyésztést, tejkezelést, általános állattenyésztést, állategészségtant, állatjárványtant tanított.) 1900-ban rendes tanárnak nevezték ki. Az 1901/2. tanévtől juhtenyésztést és gyapjúismeretet is tanított, a következő évben pedig a gazdasági tanácsadó bizottság tagjává választották.

Sokoldalúan képzett és nagy gyakorlattal rendelkező tanárként 1904-ben a debreceni Gazdasági Tanintézet igazgatójává nevezték ki. Néhány évvel korábban fejeződtek be az építkezések Pallagpusztán, ahova az egész intézet kiköltözött. A mezőgazdasági szakoktatás reformja során 1906-ban a debreceni Tanintézetet is a magyaróvárival egyező, akadémiai rangra emelték. A tanulmányi idő 3 év lett.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1908-ban Kolozsvárra helyezték a Gazdasági Akadémiára, 1913-ban pedig visszahelyezték Debrecenbe, ahol 1919-ig dolgozott.

A Tanácsköztársaság bukása után került a Földmívelésügyi Minisztériumba, a szakoktatás irányításába, miniszteri tanácsosi rangban. Ő volt annak a fegyelmi bizottságnak a vezetője, amely az akadémiák tanárai fölött ítélkezett a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartásukért. Igyekezett a szakmai érdekeket szem előtt tartva, méltányosan eljárni.

Az 1920/21. tanév végén kinevezték a keszthelyi Gazdasági Akadémia igazgatójának. Irányítása alatt történt a világháború és a forradalmak alatt megrongálódott intézmény teljes átépítése és korszerűsítése. Először a tangazdaság ügyeit rendezték. 1924-ben a major épületeit részben átépítették, részben újakat emeltek, a korszerű követelményeknek megfelelően. Ennek nyomán az állattartás gyors iramban fejlődött Keszthelyen. A juhtenyésztés az 1930-as évekre kiemelkedően magas színvonalat ért el, kiváló minőségű gyapjút termeltek és évente tenyészkosokat adtak le. A szarvasmarha- és sertéstenyésztésben szintén sikereket értek el, így például a tehénállomány 1931-re gümőkórmentes lett. 1926-ban víztorony építésével oldották meg a major és a kertészet vízellátását.

Az Akadémia főépületének második emelettel való bővítésére a tervek már 1922-ben elkészültek, a minisztérium azonban csak 1927-től biztosította a költségvetést az építkezésre, amely 1929-ben fejeződött be. A tanszékek a bővítés után elegendő helyhez jutottak, műszerekkel, tudományos eszközökkel való felszerelésükre is sokat áldoztak. A könyvtár gyarapodása is jelentős volt ezekben az években.

Ugyanakkor a hallgatók száma rohamosan csökkent, ami részben az ország területi és népességi veszteségeinek volt következménye, részben az agrár felsőoktatás válságával magyarázható. A kultuszminisztérium a gazdasági akadémiák redukciójára törekedett, a hallgatóság számát is korlátozták. A keszthelyi tantestület, élén Sztankovics Jánossal, éveken keresztül küzdött a 4 éves tanulmányi idő bevezetéséért, az egyetemi fokozat elnyeréséért.

Sztankovics János igazgatósága alatt a környező falvakban megszervezték a népszerűsítő gazdasági előadásokat, a környékbeli kisbirtokosok támogatásával, mivel a minisztérium segítsége még a fuvarköltségre sem volt elég.

Sztankovics János a rábízott intézményt leromlott állapotban, válságos időszakban vette át. Céltudatos szervező-irányító munkájának köszönhető, hogy egy évtized alatt az ország egyik első felsőfokú tanintézetévé, a mezőgazdasági kultúra központjává fejlesztette. Az Akadémia és a mezőgazdasági szakoktatás ügyében jelentős publicisztikai tevékenységet fejtett ki budapesti és megyei újságokban és szaklapokban. A gazdasági szakoktatás terén végzett áldozatkész munkájáért több ízben részesült magas kitüntetésben.

Több mezőgazdasági egyesület és társulat tagja, Keszthelyen az ifjúsági segítő egyesület védnöke volt, ez utóbbi számára alapítványt tett. Kezdeményezésére

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

alapították a Georgikon vándorserleget 1925-ben. Igazgatósága alatt leplezték le az első világháborúban hősi halált halt katonák emléktábláját a Gazdasági Akadémia aulájában.

Sztankovics János 1932-ben vonult nyugdíjba. Budapestre költözött, ahol a minisztériumtól kisebb-nagyobb megbízatásokat kapott a szakoktatás terén.

1938. február 18-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A keszthelyi m. kir. gazdasági akadémia értesítője. (1930—31). (Szerk.) Keszthely, 1931. A keszthelyi m. kir. gazdasági akadémia kiadványai. 59. sz. 139 lap.

Irodalom:

Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei. 1896. Emlékkönyv az 1896-i ezredév emlékének ünneplése alkalmából. (Szerk.: Balás Árpád) Magyar-Óvár 1897. 243 lap.

A keszthelyi m. kir. Gazdasági Tanintézet tanári és tisztikarának valamint hallgatóinak névjegyzéke az 1898—99-iki tanévben. Keszthely, 1898.

CZVETKOVITS Ferenc: Magyarország mezőgazdasági szakoktatása. Bp., 1930.

CZVETKOVITS Ferenc: Mezőgazdasági szakoktatási évkönyv. Bp., 1935. 1011 lap.

SZEKERES Vince: Az intézet története 1918-tól 1949-ig. (In: Georgikon 175. Szerk. Sági Károly) Bp. 1972. 131—156.

A keszthelyi Gazdasági Akadémia iratai. Tanári ülések jegyzőkönyvei. 1921—1922. Keszthely, Balatoni Múzeum Adattára.

A keszthelyi Gazdasági Akadémia iratai. Tanári ülések jegyzőkönyvei. 1932, 1938.

Kimutatás a tanári kar irodalmi működéséről. 1923/24. Keszthely, Agrártudományi Egyetem Könyvtára.

RÉTHELYI Ernő: A keszthelyi Agrártudományi Egyetem és elődjeinek: Georgikon, Gazdasági Tanintézet, Mezőgazdasági Akadémia Keszthelyen eltemetett halottjai. (Kézirat.) Keszthely 1981. Keszthely, Balatoni Múzeum Adattára.

Sztankovics János leánya, Sztankovics Lívia Balázsovich Ernőné (Keszthely) visszaemlékezései és családi iratai.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

SZŰCS JÓZSEF
(1894—1973)

1894. január 29-én született Pomázon szegényparaszt családban. Élete már gyermekkorától kezdve a munkát jelentette, hiszen a tanuláshoz nem volt lehetősége, a családnak szüksége volt az ő munkájára is. Mindössze három elemit végzett, majd pásztorként, napszámosként dolgozott Szentendrén.

Az első világháborút végigszolgálta, utána Szentendrére tért vissza. Szenvedélye mindig is a szőlő volt, így amikor sikerült egy nagyobb összeghez jutnia, 1928-ban parlagföldet vásárolt Szentendrén. Ezt a parlagföldet szívós munkával termővé tette és először Csabagyöngyével telepítette be.

A buda-sashegyi borvidékhez tartozó területen a filoxéra előtti időben elsősorban vörösbor-fajtákat termesztettek: kadarkát, nagyburgundit, oportót stb. A vörös fajták termesztését a század elején háttérbe szorították a fehér fajták (olaszrizling, mézesfehér stb.). A múlt század közepén Szentendre, Leányfalu, Tahi vidéken jelentős étkezési szőlőt termelő kultúra alakult ki és fontos exportcikket jelentett a csemegeszőlő. A filoxéra után is csemegeszőlővel újították fel a szőlőket Szentendrén, Leányfalu környékén. A világháború után a csemegeszőlő keresett cikk volt Magyarországon, hiszen a gyümölcsként eladott szőlő általában nagyobb jövedelmet adott, mint a bortermelés. Az exportlehetőségeket tekintve, hazánké a 30-as évek elején fokozatosan csökkent. Az ország évi termelése kb. 300 000 q, de a termesztett fajták nem mindenben feleltek meg a külföld igényének.

Szűcs hozzákezdett a különböző csemegeszőlő-fajták telepítéséhez és az oltványkészítéshez, nemesítéshez. Nemesítési elveit maga alakította, felhasználva megfigyeléseit, gazdag gyakorlati tapasztalatát. Keresztezte a korai és késői fajtákat, a nagyszemű szőlőt a muskotályos zamatúval.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A magvakat ősszel elvetette, s azok tavasszal kikelve hajtást hoztak. Ezeknek a hajtásoknak a szemét vadtőkére oltotta. Ezzel a módszerrel sikerült elérnie, hogy az így beoltott tőke a második évben már fürtöt hozott. Többféle nemesített szőlőt sikerült kikísérleteznie, így az Izbégi muskotályost, Izbégi piroskát, Kőhegyi lángot, Kőhegyi zamatost, Kőhegy gyöngyét, Mócsai Mariskát.

Kísérleteire felfigyeltek s 1963-tól a Szőlészeti Kutató Intézet alkalmazta, szőlőjét kísérleti teleppé nyilvánítva.

1965-ben megjelent „A szőlő növényvédelme" című munkája a Mezőgazdasági Kiadónál. A könyvben hosszú évtizedek alatt megszerzett tapasztalatait foglalta össze. Felsorolta az időjárás okozta károk — fagy, aszály, jégverés —, az élettani betegségek — sárgaság, levélrozsdásodás, elrúgás —, valamint a peronoszpóra elleni lehetséges védekezési módokat. Külön foglalkozott a szőlő kártevőivel, a vegyszeres gyomirtás helyes alkalmazásával, a növényvédőszerek használatával. A szőlőben alkalmazható gépek leírását, valamint a munka helyes szervezését is tartalmazta a kötet. Könyvéhez gazdag irodalomjegyzék is tartozik, fotók, táblázatok segítik a tájékozódást.

Szűcs József élete végéig az általa telepített, nemesített szőlők között élt és dolgozott. 1973. december 8-án, 79 éves korában hunyt el Szentendrén.

Főbb munkája:

A szőlő növényvédelme. Bp., 1965. 123 lap.

Irodalom:

B(ÁLINT) Gy(örgy): Nemesítés szenvedélyből. KSz. 1971. 50. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TAGÁNYI KÁROLY
(1858—1924)

1858. március 19-én született Nyitrán (ma: Nitra — Csehszlovákia), német eredetű polgárcsaládból származott. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte. A budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának elvégzése után 1879-ben az Országos Levéltárhoz nevezték ki, nyugdíjazásáig ott dolgozott.

Eleinte Pauler Gyula főlevéltáros mellett — hivataltiszti minőségben — titkári teendőket látott el, később referensi feladatokat teljesített az egyes levéltári osztályokon. A folyó ügyek intézése mellett alkalma volt behatóan tanulmányozni a heraldika, genealógia, közjog, helytörténet és levéltártudomány kérdéseit. Már fiatal korában egyedülálló tájékozottságra tett szert a levéltári forrásokban. Összeállította a hatósági címerek kézikönyvének szánt „Magyarország címertárá"-t, amely 1880—1881-ben 6 füzetben, német nyelven is megjelent. A „Turul" folyóirat hasábjain 1883-tól 1886-ig közzétette az Országos Levéltárban található, 1690—91 előtti hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi oklevelek jegyzékét. Ismertetőt adott ki az ún. Régi Országos Levéltárról, valamint a magyar és az erdélyi udvari kancelláriák levéltárairól (1898). A községi pecsétekből becses gyűjteményt hozott létre.

Mindezek ellenére a hivatali ranglétrán lassan emelkedett. 1888-ban kapott fogalmazói kinevezést, az azzal járó fizetést azonban csak 1891-től folyósították. 1893-ban, a levéltári tisztviselők fizetésrendezése alkalmával országos allevéltárnoki címmel magasabb fizetési osztályba sorolták. 1900-ban országos levéltárnoki kinevezést kapott.

Történetírói munkásságát szülőföldje, Nyitra megye történetének kutatásával kezdte, néhány előtanulmánya látott napvilágot a tervezett megyei monográfiához,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

amely azonban nem készült el. Munkáját minduntalan megakasztotta, hogy történettudományunk akkor még számos alapvető kérdést nem tisztázott, így saját magának kellett település-, jog-, társadalom- és gazdaságtörténeti kutatásokat folytatnia e témában. A vármegyék története sokoldalú megközelítést kívánó, nehéz probléma, egyebek között összefügg a közigazgatás és az intézmények történetével. Tagányi Károly 1882-ben megbírálta a megyetörténeti monográfiákról a Történelmi Társulat által kiadott programot, később felfogását a Társulat felkérésére rendszeresen kidolgozta (1894). Foglalkozott a vármegyék kialakulásának kérdésével, a megyei önkormányzat keletkezésével. Szolnok-Doboka megye monográfiájában megírta a vármegye kialakulásának történetét (1901).

Pályája elején nagy hatással volt rá Taine francia történettudós és filozófus, a pozitivista irányzat jeles képviselője. Ez a hatás néhány tanulmányában közvetlenül is jelentkezik (pl. „A 'milieu' a történelemben", Századok 1888), azonban munkásságára nem vált jellemzővé. Tagányi ugyan egész életét adatgyűjtéssel töltötte, de óriási forrásismerete csak eszköz volt a történelem mélyebb összefüggéseinek felderítésében. Nagy pályatársa, Csánki Dezső találó jellemzése szerint a magyarországi ellenreformáció kialakulásának kutatását — a szellemi áramlat megértése végett — a spanyol viszonyok megismerésével kezdte, ezután jutott el Luther reformációjához, azon keresztül pedig a reneszánszhoz. A hazai társadalmi, jogi és gazdaságtörténeti folyamatokat visszafelé követve a szálak Szent Istvánig és a honfoglaló magyarokig vezettek, ami viszont a rokon népek jogi és társadalmi viszonyainak tanulmányozására késztette. Széles látóköre nagy nyelvtudással párosult: szinte minden európai nyelven olvasott. (Honfoglalás kori kutatásaihoz oroszul is megtanult, ilyen szakirodalmi ismereteit is hasznosította munkáiban.) Hatással volt rá a német történetírás kritikai filológiai iskolája, a századvég szociológiai irányzata, s az összehasonlító ethnológiai kutatások jelentőségét európai viszonylatban is korán felismerte.

Fő kutatási területe hosszú időn keresztül a gazdaságtörténet volt. Az 1894-ben meginduló „Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlé"-nek, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület folyóiratának kezdettől fogva szerkesztője volt, egészen 1901-ig. (1899-ig szerkesztőtársa Paikert Alajos volt.) E folyóirat hasábjain összesen 42 dolgozata és 16 kisebb adatközlése látott napvilágot, mindjárt az első évfolyamban talán élete legfontosabb munkája, „A földközösség története Magyarországon". Ebben összegezte addigi gazdaságtörténeti vizsgálatai eredményeit. Ezek szerint a földközösség ősi intézménye, amely a világon mindenütt megtalálható, Magyarországon is általánosan kimutatható az úrbérrendezés előtt. A magyar földközösségnek három típusát különböztette meg: az első foglalást, az ún. nyilas osztást és a nomád földközösséget. (Ez utóbbit, amely alatt a falusi földközösségnek a talajváltó rendszerrel összekapcsolódó formáját értette, történettudományunk azóta kiiktatta az alaptípusok közül.) A tanulmánynak külföldön is nagy visszhangja volt,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

itthon azonban fél évszázadig nem akadt történész, aki a témát méltóképpen folytatta volna.

A „Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle" hasábjain sokoldalú forráskutatásai alapján többek között foglalkozott a hármas nyomású rendszer bevezetésének kérdésével, áruforgalmi kutatásokkal és számadásokkal, a régi magyar külkereskedelemmel (borkivitel, marhakivitel, ónbehozatal, felvidéki városok árubehozatala), érdekes vadászattörténeti adatokat tett közzé, ismertette az 1787. évi első népszámlálás és az 1828. évi országos összeírás eredményeit és az 1780. évi úrbéri kimutatást a művelési ágak szerinti megoszlással.

A milleniumi ünnepségek előkészületei jegyében az Országos Erdészeti Egyesület — Szilágyi Sándor ajánlására — 1894-ben Tagányi Károlyt bízta meg az erdőgazdaságunk egész fejlődését tükröző oklevéltár összeállításával. Ő kész adatgyűjtése segítségével alig két év alatt elkészítette a három kötetes, hatalmas munkát („Magyar Erdészeti Oklevéltár" 1896), amelynek történeti bevezetője modern erdészeti kultúránk keletkezését mutatja be, hogyan szorította háttérbe az ésszerű erdészet a rablógazdaságot. Az oklevéltár hű képet ad a történeti folyamatról. A forrásanyagon keresztül az erdőgazdálkodás minden mozzanata — kezelés, hasznosítás, védelem, új erdők ültetése — új megvilágításba kerül. Ez a forráskiadvány máig nélkülözhetetlen a gazdaságtörténeti és néprajzi kutatások számára, s a legértékesebb művelődéstörténeti kézikönyvek közé sorolhatjuk.

Az 1896. évi országos ezredéves kiállítás rendezésében Tagányi Károly, mint a történelmi főcsoport egyik előadója vett részt. A belügyminiszter még az évben a magyarországi helynevek törzskönyvének létesítésére kiküldött állandó bizottság tagjának nevezte ki. 1897. május 6-án a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta és tagja lett a történelmi bizottságnak. Székfoglaló értekezését 1899. április 10-én tartotta.

A századforduló éveiben ismét megyetörténeti kutatásaival foglalkozott, illetőleg a kiadás alatt lévő Közgazdasági Lexikon egyes fontosabb cikkeihez „Levéltári források" című rovatot állított össze, amellyel a történeti részek tanulmányozását kívánta megkönnyíteni. Lassanként kiteljesedtek az Árpád-kori társadalom történetével kapcsolatos kutatásai. Az 1910-es években több fontos tanulmánya látott napvilágot a magyar állam területi kialakulásáról és határvédelmi rendszeréről („Vármegyéink eredetének kérdése", 1913; „Gyepű és gyepűelve", 1913, 1918). Ezeket más írásaival együtt előtanulmánynak szánta egy nagy összefoglaló műhöz a középkori magyar birtokszervezet történetéről és a társadalmi fejlődésről, amely azonban nem készült el. Nézeteit viszont részletesen kifejtette a „Történeti Szemlé"-ben az Erdélyi Lászlóval 1913—1916 között folytatott vita kapcsán. A vita Árpád-kori társadalmi viszonyaink kritikus kérdéseiről szólt, különösen a szabad és félszabad állapotúak osztályba sorolásáról, adózásáról, jogállásáról stb. Tagányi 1916-ban tette közzé hosszú tanulmányát, amellyel a maga részéről a vitát

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lezárta („Felelet dr. Erdélyi Lászlónak 'Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései'-re"). Később véleményét az Árpád-kori társadalom vitatott elemeiről, a „liber"-ekről, „vulgaris"-okról, a félszabadok költözködési jogáról még egyszer összefoglalta a Néprajzi Társaság által kiadott „Társadalomtudomány" című folyóiratban, 1922-ben: „Vázlatok a régibb Árpád-kor társadalomtörténetéből". Ebben a tanulmányában fejtette ki széles körű ethnológiai ismeretei alapján, hogy a „miles"-ek rétege azonos eredetű a fejlődés bizonyos fokán a legkülönbözőbb népeknél megtalálható törzsfői vagy fejedelmi személyes kíséret intézményével (germán Gefolgschaft, orosz druzsina stb.).

Hatalmas forrásismerete, a nemzetközi szakirodalomban való bravúros eligazodása és komplex látásmódja egyaránt tükröződik „A hazai élő jogszokások gyűjtéséről" című, nyugat-európai és orosz kutatásokon alapuló, 1919-ben megjelent munkájában, amellyel egy új tudományterületnek, a népi jogélet kutatásának adott ösztönzést.

Az Országos Levéltár új épülete 1918-ban készült el, a költözés előtt tervezetet dolgoztak ki a korszerű levéltári rend kialakítására. Tagányi Károly tevékenyen részt vett ezekben a munkákban, többek között a mohácsi vész előtti közel 40 000 oklevél szakszerű regesztázását tervezte meg Csánki Dezsővel együtt. A levéltár költözésében azonban már nem vehetett részt. 1917-ben központi intézkedés történt a tisztviselőréteg helyzetének javítására: a teljes nyugdíjösszegre jogosult, szolgálati idejüket letöltött tisztviselőket létszámon felül helyezték, a felszabaduló állásokat betöltötték. 1917 júliusában Tagányi is szám feletti állományba került. 1919 márciusában hirtelen nyugdíjazták, amiben szerepük volt a levéltár légkörét megmérgező, ellene is folytatott intrikáknak is. A nyugdíjazás és körülményei érthető módon érzékenyen érintették, ez csak betetőzte az egész életében érzett mellőzést. Az országos főlevéltárnoki besorolást csak nyugállományba helyezésekor kaphatta meg.

A Magyar Tudományos Akadémia 1918-ban rendes tagjává választotta. 1920-ban a Magyar Néprajzi Társaság elnöke lett. Tagja volt a Szent István Akadémiának, a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság igazgató-választmányának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság választmányának. Akadémiai rendes tagsági széfoglalóján dolgozott — témája a nemesség helyzete a királyi vármegyében —, amikor megbetegedett, tanulmánya befejezetlen maradt. 1924. szeptember 9-én Budapesten meghalt.

Tagányi Károlynak jelentős szerepe volt a korszerű gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti kutatások megindításában, kibontakozásában. Saját kutatásai révén, valamint a „Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlé"-ben körülötte csoportosuló alkotók tevékenységével a magyar történettudomány egy ideig még lépést tudott tartani az európai gazdaságtörténetírással. Amikor ezek a kérdések a magyar társadalom érdektelensége miatt kissé háttérbe szorultak, ez nem okozott törést Tagányi munkásságában, tudományos érdeklődésében. Élete utolsó szakaszában,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a Magyar Néprajzi Társaság élén szintén a módszereiben és témaválasztásában korszerű, társadalomnéprajzi kutatásokat ösztönözte.

Főbb munkái:

Magyarország címertára. (Szerk.: Altenburger Gusztáv, rajzok: Rumbold Bernát.) Bp., 1880—1881. 1—6. füz.
Jegyzéke az Országos Levéltárban a magyar és erdélyi udvari kanczellériák fölállításáig található herczegi, grófi, bárói, honossági és nemességi okleveleknek. Bp., 1886. 79 lap.
Nyitramegye összes helyneveinek nyelvészet-történeti fejtegetése. NymK. 1887—1889.
A földközösség története Magyarországon. MGTSZ. 1894. 199—238. lap. = Bp., 1949. 68 lap.
Magyar Erdészeti Oklevéltár. (Szerk. és tört. bev. ellátta.) I—III. Bp., 1896. LXVII. 735, XIX. 900, VIII. 789 lap.
Megyei önkormányzatunk keletkezése. Székfoglaló értekezés. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. 18. köt. 6.) Bp., 1899. 19 lap.
Vármegyéink eredetének kérdése. TSzl. 1913. 2. sz. 510—541. lap.
Felelet dr. Erdélyi Lászlónak „Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései"-re. TSzl. 1916. 2—4. sz. 296—320., 409—448., 543—608. lap.
A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. 1. rész. A családjog és öröklési jog köréből (Néprajzi Könyvtár 1.) Bp., 1919. 85 lap.
Vázlatok a régibb Árpádkor társadalomtörténetéből. Ttu. 1922. 3—4. sz. 214—227. lap.
Szolnok-Doboka vármegye területének története a honfoglalástól az önkormányzat behozataláig, a IX. századtól a XIV. századig. In: Tagányi Károly—Réthy László—Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. I, IV-VII. köt. Dés, 1901—1905. I. köt. (A vármegye általános leírása, múltja és megalakulásának ismertetése. 1901.) 227—250 lap.

Irodalom:

CSÁNKI Dezső: Tagányi Károly + (1858—1924). LK. 2. 1924. 205—208. lap.
HOLUB József: Tagányi Károly 1858. márc. 19—1924. szept. 9. Sz. 1924. 833—837. lap.
Tagányi Károly elnök halála és az ezzel kapcsolatos intézkedések. CZAKÓ Elemér, HÓMAN Bálint, SOLYMOSSY Sándor beszédei a ravatalnál.) Egr. 1923—1924. 187—192. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

HÓMAN Bálint: beszéde Tagányi Károly r.t. felett 1924. szept. 13-án. AÉ. 1924. 213—214. lap.
PAIS Dezső: Tagányi Károly. Nk. 1924.
LEDERER Emma: A magyar polgári történetírás rövid története. Bp., 1969. 76—77. lap.
DOMANOVSZKY Sándor: Gazdaság és társadalom a középkorban. (Szerk. Glatz Ferenc.) Bp., 1979. 10, 252—253, 266—267. lap.
SASHEGYI Oszkár: Az Országos Levéltár személyzete 1874—1903. LK. 47. 1976. 217—245. lap.
SASHEGYI Oszkár: Az Országos Levéltár személyzeti viszonyai a XX. század elején (1903—1922). LK. 48—49. 1978. 23—43 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TAKÁCS JÁNOS
(1921—1979)

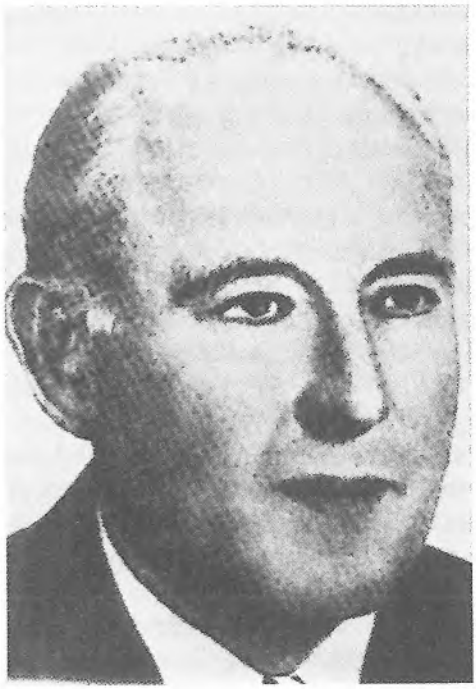

Szentgotthárdon (Vas m.) született 1921. augusztus 18-án. Édesapja, Takács János, szentgotthárdi hentes és mészáros volt. Édesanyja Kropf Gizella.

Takács János az elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte. Az érettségit 1939-ben tette le és még ugyaneben az évben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Állatorvosi Karának lett hallgatója. A háborús események következtében az állatorvosi oklevelet csak 1946 szeptemberében szerezte meg és ezután egy rövid ideig magánpraxist folytatott a Vas megyei Csákánydoroszlón. Életútját meghatározó lépése 1947 júniusában következett be, amikor Budapestre jött, ahol a székesfőváros alkalmazta segédállatorvosnak, s mint szarvasmarha- és sertésvágóhídi húsvizsgáló, valamint baromfi-, piac- és üzletvizsgáló teljesített szolgálatot. 1948-ban megszerezte az állatorvosdoktori oklevelet és ugyanakkor a székesfőváros Állategészségügyi Telepére osztották be, ahol kórbonctannal és kórszövettannal foglalkozott. A következő esztendőben a Közvágóhídi Állatorvosi Hivatal laboratóriumába helyezték át, ahol laboratóriumi szakállatorvosként kezdett dolgozni. Közben az Élelmezéstudományi Intézetben 1949. szeptember 15-étől 1950. január 15-éig tartó tanfolyam elvégzése alapján élelmezéshigiénikus oklevelet szerzett. 1953. február 15-én a földművelésügyi miniszter a Közvágóhidak Laboratóriumának vezetésével bízta meg. A laboratórium 20 éven keresztül Takács János igazgatásával működött. 1964-ben védte meg „Az Enterobacteriaceae-családba tartozó baktériumok elkülönítése a laboratóriumi húsvizsgálatokban, különös tekintettel salmonellákra" című kandidátusi disszertációját. 1968-ban az NSZK Húskutató Intézete hívta meg vendégkutatónak.

A Csiszár Vilmos professzor halálával 1972-ben megüresedett egyetemi tanári

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

állást pályázta meg, azonban a MÉM kívánsága alapján 1973. január 1-jétől a Húsipari Állatorvosi Ellenőrző Szolgálat (HÁESZ) igazgató főállatorvosi teendőinek ellátására kapott megbízást, majd kinevezést. Ugyanebben az évben FAO-ösztöndíjasként az USA-ban tett tanulmányutat. 1975-ben a címzetes egyetemi tanári címet kapta meg. Végül 1976. február 1-jén vette át az Állatorvostudományi Egyetem élelmiszer-higiéniai tanszékének vezetését. Mint tanszékvezető egyetemi tanár szerezte meg 1978-ban az akadémiai doktori címet a „Termobakteriológiai számítások a teljes húskonzervek hőkezeléséhez" című disszertációjának megvédésével.

Takács Jánosnak az élelmiszer-higiénia, ezen belül különösen a húshigiénia területén folytatott tevékenysége egybeesett az élelmiszer-termelésben és -feldolgozóiparban bekövetkezett rendkívül nagy szerkezeti és szervezeti változásokkal: a termelés, a feldolgozás fokozatosan gyorsuló koncentrációjával, a tartósított élelmiszerek tömegének növekedésével, a bel- és külkereskedelmi hálózatok kibővülésével és az ezekkel szorosan összefüggő fertőzési lehetőségek növekedésével. Mindez egyre nagyobb követelményeket és igényt támasztott a korszerű, megelőző ellenőrző vizsgálati módszerek kidolgozására. Takács János felismerte ezt az igényt és a Közvágóhidak Laboratóriumában nemcsak az előírt vizsgálatokat készítették elő, hanem kiterjedt kutatásokat végeztek újabb, hatékonyabb, korszerűbb vizsgálati módszerek bevezetésére és elterjesztésére. Tevékenysége révén ő tette a legtöbbet az exportszállításokkal kapcsolatos nemzetközi követelményeket kielégítő termeléshigiéniai feltételek megteremtésére. Munkatársaival közösen kidolgozott állatorvosi élelmiszer-mikrobiológiai eljárások és elvek irányadók lettek az egész országban. Munkássága révén a magyar élelmiszer-higiéniai szolgálat nemzetközi tekintélyt vívott ki magának, Takács János nevét pedig ismertté tette a nemzetközi szakkörökben. Kiváló szervezőkészsége a HÁESZ igazgatói feladatainak átvételekor mutatkozott meg, amikor is rövid idő alatt a makroszkópos húsélelmiszer-vizsgálatot 25 laboratóriumból álló szolgálattal egészítette ki. Továbbá ő szervezte meg a hazai állat-egészségügyi salmonella-referenszlaboratóriumot, amely adatokat szolgáltat az Országos Közegészségügyi Intézetnek és az Egészségügyi Világszervezetnek.

Takács János az 1960-as évektől kezdve járt külföldi konferenciákra, kongresszusokra, s számos helyre hívták meg előadás tartására. Nagyon sok kutatási eredményére előbb figyeltek fel a külföldi szakkörökben, mint Magyarországon. Szakmai tekintélye évről évre növekedett, s tudományága területén személyes jelenléte, javaslattevő tevékenysége nélkül nem történhetett semmi. Kiváló nyelvtudása predesztinálta, hogy szinte minden élelmiszer-higiéniával és mikrobiológiával foglalkozó nemzetközi szervezet (Egészségügyi Világszervezet, FAO, Nemzetközi Szabványosító Szervezet) illetékes albizottságai munkájában aktívan részt vegyen, közreműködjön ajánlásainak, előírásainak kidolgozásában. Ugyanilyen formában és aktivitással vett részt a hazai állatorvosi, mikrobiológiai, élelmiszer-higiéniai

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tudományos szervezetek, bizottságok, valamint társadalmi szervek és társaságok munkájában.

Takács János tudományos kutatói munkássága 1948-ban kezdődött az állatorvosdoktori cím elnyerésével, s folytatódott a Közvágóhidak Laboratóriumában, majd a HÁESZ igazgató főállatorvosi pozíciójában, végül az egyetemi tanszéken. Ennek a folyamatos munkának fontosabb mérföldkövei voltak 1964-ben a kandidátusi disszertáció. 1975-ben a címzetes egyetemi tanári cím, majd 1978-ban a megszerzett akadémiai doktori fokozat. E címek elérésére készített disszertációi mellett számos, főleg a gyakorlati kérdésekkel összefüggő témát vizsgált, azonban elsősorban az újabb vizsgálati módszerek kidolgozása, kipróbálása és bevezetése foglalkoztatta. Témái felölelik az élelmiszer-mikrobiológia, a technológiai higiénia, a biológiailag aktív maradványok, a konzervhigiénia, a hűtő- és fagyasztáshigiénia, húsminőség és állatszállítás, továbbá élelmiszer-kémia széles területét. A legaktívabban azonban a salmonellákkal, a bélbaktériumokkal és clostridiumokkal foglalkozott.

Gyakorlati tapasztalatait, tudományos eredményeit és az élelmiszer-higiéniai szolgálattal kapcsolatos módszereit rendszeresen publikálta. Mintegy 250 közleménye jelent meg, főleg a „Magyar Állatorvosok Lapjá"-ban, az „Egészségtudomány"-ban, a „Húsipar"-ban, az „Acta Veterinaria"-ban s több más külföldi szakfolyóiratban.

Írásos szakreferátumait szervesen egészítette ki a különböző szakmai összejöveteleken elhangzott mintegy 200 előadása. Legfontosabb könyve a Százados Imrével közösen írt „Húsvizsgálat képekben", valamint az ugyancsak társszerzővel írt és Münchenben megjelent „Fleisch- und Wurstkonserven" című munkája.

Takács János életművében központi helyet foglalt el az oktatás. Tevékenységével iskolát alapított, amelyben szorosan integrálódnak az élelmiszer-higiéniai szempontok és vizsgálatok a termelés egész technológiájával (a vágóállat-termeléstől a vágóhídi, húsfeldolgozói, tárolási, szállítási és értékesítési folyamatokon keresztül egészen a fogyasztóig). A gyakorlati vizsgálati munkát szorosan összekapcsolta az új technológiák kidolgozásával és alkalmazásuk megszervezésével, s mindezt összekötötte a szakemberek továbbképzésével. Nemcsak a laboratóriumi hálózatban dolgozó munkatársait képezte, hanem fontos feladatának tekintette a vágóhídi gyakorlaton levő állatorvos-hallgatók képzését is. Tanszékvezetői kinevezése előtt is éveken át tárgykörének mghívott előadója volt és döntő szerepet vállalt az élelmiszer-higiéniai szakállatorvos-képzés megszervezésében és a képzésben.

Munkásságát a következetesség, pontosság és kitartás jellemezte. Igényes volt önmagával szemben és ezt az igényességet támasztotta munkatársaival szemben is. Türelmetlen volt, ha nem érte el a várt eredményt, vagy nem támogatták oly mértékben munkáját, mint amilyen fontosságot tulajdonított annak. Munkásságát azonban társadalmi elismerés övezte, 1967-ben a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntették ki, míg tudományos-társadalmi tevékenységét 1964-ben a MAE

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

aranykoszorús jelvénye, 1974-ben a Hutÿra Ferenc-emlékérem, 1978-ban Brnóban a Hökl-emlékérem adományozásával tisztelték meg.

Valamennyi nagy tervét azonban nem tudta valóra váltani. Elnyűhetetlennek tűnt szervezete nem bírta az iramot: hirtelen, rövid szenvedés után, viszonylag fiatalon 1979. november 7-én meghalt Budapesten. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Főbb munkái:

Az élelmiszeripar és élelmiszer-kereskedelem higiénéje. (Takács J. szerkesztésében) 1952. 607 lap.
Takács János—Százados Imre: Húsvizsgálatok képekben. Bp., 1977. 227 lap.

Irodalom:

HOLLÓ Ferenc: Takács János dr. 1921—1979. (Nekrológ) MÁL 1980. 1.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza (1787—1987), Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TAMÁSSY KÁROLY
(1806—1885)

A felvidéki Jolsvatapolcán (Gömör-Kishont vm., ma: Jelšavská Teplica — Csehszlovákia) született 1806. május 30-án, ahol édesapja, Pál evangélikus lelkészként tevékenykedett. Szülei iskoláztatni kívánták, ezért előbb 1812-től két évig a sajógömöri magyar nyelvű evangélikus gimnáziumban tanult, majd hat éven át a német tannyelvű késmárki (Szepes vm., ma: Kežmarok) liceumban pallérozta magát az ifjú. 1820-ban visszatért szűkebb szülőföldjére, Jolsva (Gömör-Kishont vm., ma: Jelšava — Csehszlovákia) mezővárosába, melynek népes szlovák lakossága szorgalmas kézművesekből, kereskedőkből állt. A polgárok a hegyes határban gondosan ápolták gyümölcsöskertjeiket, amelyek a kortársak szerint „nagyon szépek, s a legválogatottabb fajokkal dicsekedhetnek, különösen cseresznyéjök egész erdővel van, s híres jóságú". Aligha kétséges, hogy már itt, a gömöri tájakon megszerette a gyümölcskertészkedést, miközben 1820 és 1824 között gyógyszerész gyakornokként tanult Maléter István patikus mellett. Miután sikeresen letette a gyakorlati vizsgát, 1824 novemberében beiratkozott a pesti egyetemre, ahol négy éven keresztül vegytant, valamint növénytant tanult. A gyógyszerészoklevelet a bécsi egyetemen 1829-ben szerezte meg, majd visszatért Pestre, a belvárosi patikában dolgozott segédként két esztendőn keresztül.

Mindössze 25 éves volt, amikor önállósult. 1831. szeptember 16-án megvásárolta a debreceni Fekete Sas cégérű gyógyszertárat. Ettől kezdve 55 éven át élt és dolgozott a nagy alföldi cívisvárosban. Megnősült, felesége, Paczek Anna három gyermekkel, Gézával, Bélával és Bertával ajándékozta meg. Idős korában a Piac utca 2144. számú házhelyén épült házában lakott.

Az 1848—1849-es szabadságharc idején a város nemzetőrségének kapitányaként

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szolgált. Amikor 1849. június 30-án a népzendülés le akarta gyilkolni a fogoly császári katonatiszteket, bátorságból és emberségből jelesre vizsgázva lecsendesítette a tömeget. E tettéért az uralkodó 1852-ben „koronás arany érdemkereszttel" tüntette ki. A patikus tevékenyen részt vállalt Debrecen tudományos és közhasznú egyleteinek a munkájából: 25 éven át ő volt a városi meteorológiai állomás vezetője. Megszervezte és alapító elnöke volt a város patikusai egyesületének, amely később mint Debrecen-Biharmegyei Gyógyszerész Testület működött. E tisztét éppúgy élete végéig ellátta, mint az Országos Gyógyszerész Egylet 12. járása igazgatói teendőit. Jelentős szakirodalmi tevékenységet fejtett ki gyógyszerész-vegyész szakmájában is, hiszen élete végén kiadta „A gyógyszerészet története", illetve „Adalékok a vegytan történetéből" című könyveit.

A magyar pomológia történetébe viszont — ahogy maga írta — „nemes passzió-ja" révén írta be a nevét. A XIX. század utolsó negyedében számos lelkész, tanító, orvos, ügyvéd, gyógyszerész élt, akik „jó példával elől járva terjesztik a nép közt a szép, üdítő, hazánk felvirágoztatását és jólétét emelő tudományt, a Pomológiát". Debrecen város óriási határában a polgárcsaládok ezrei ültettek és ápoltak nagy kiterjedésű gyümölcsöskerteket. Az ősi telepítésű kertekben többnyire „eredeti magyarfajok" díszlettek, míg az újabban kialakítottakban számos külföldi újdonságot terjesztett el a Debreceni Kertészet Egylet, melynek igazgatója évtizedeken át Tamássy Károly volt. Jól ismerte a várost övező kertek különleges, vagy éppen nagyon is közönséges gyümölcsfajtáit és jól ismerte a nemzetközi pomológiai irodalmat is. Azt tűzte célul, hogy meghatározza és tudományosan leírja a szakirodalomban addig ismeretlennek számító ősi magyar alma- és körtefajtákat, amelyeket Debrecen és a Tiszántúl népe termesztett és fogyasztott. A kortárs szakemberek véleménye szerint ez fölöttébb fáradságos feladat volt, egy egész élet tapasztalatait igényelte. Tamássy hosszú élete során soha nem tévesztette szeme elől ezt, és bámulatosan sokat tett a célhoz érés érdekében.

Több mint 400 alma- és körtefajtát írt le, közülük kb. 60 az eredeti magyar fajta. Leírásaiban megadta népi elnevezéseiket, elterjedésük általa ismert körzeteit, leírta nagyságukat, alakjukat, bőrüket, pontozatukat, kelyhük, száruk, magházuk formáját, érzékeltette húsuk, ízük minőségét. Hangoztatta, hogy hazánk különböző vidékein sok oly jeles eredeti magyar gyümölcsök vannak, melyeket leírni és összeszedni kötelessége volna „minden magyar honban lakó gyümölcsésznek" és elő kell segíteni terjesztésüket. Olyan régi, híres „magyar fajokat" írt le, mint pl. a Debrecenben és környékén közkedvelt Simonffy piros almát, a debreceni búzás almát, a hajdúböszörményi recsegő almát, a debreceni Páris almát, a borízű alföldi korai és kései almákat, az ősi sóvári alma tiszaháti, kolozsvári, hosszú gömöri és kerek változatait, a bocmán almát, a debreceni leánycsecsű almát, a szegedi Aranka almát. A szabolcsi almák közül pedig a barátja és kollégája, Somogyi Gyula kisvárdai gyógyszerész kertjeiben termesztett kenézi piros, téli édes, az olasz, a sárga kormos és a mádai vagy magyar fűszer kormos népi elnevezésű almafajtákat.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A századok óta honos körtefajták közül ő publikált elsőként leírást a szőke muskotályról, amit ő Révész Bálint püspökről javasolt elnevezni, a korai és kései debreceni szajkókörtéről, a város piacán közismert korai, ún. eperrel, illetve árpával érő körtét, a híres magyar, illetve német császárkörtéket. Néprajzi szempontból is érdekesek leírásai, mert említi étkezésre való felhasználásuk módját is. Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy a saját kertjeiben is ültetett a régi alma- és körtefajtákból, terjesztésüket pedig cikkeiben és a városi kertészeti egylet gyakorlati munkája révén is igyekezett elősegíteni.

Észrevettük, hogy a kortárs pomológusok egy része nem tartotta igazi szaktekintélynek Tamássyt. Szembetűnő például, hogy Bereczki Máté négykötetes nagy művében, a „Gyümölcsészeti vázlatok"-ban soha nem hivatkozik az agg debreceni kertészre, sőt — neve említése nélkül — kifogásolta számos Tamássy által javasolt fajta — elnevezés szakszerű és magyaros voltát is. Úgy tűnik, a szakmai hiúság hajlamos volt kizárni a pomológia szent kertjéből a Tamássyhoz hasonlóan passzióból gyümölcsészkedőket, a kapun csak az okleveles szakembereket bocsátva be. Ezt érzékelte Tamássy, amikor udvariasan védelmébe vette a hozzá hasonló „amatőr" pomológusokat. Más lapra tartozik, hogy Tamássy egyetemen tanulta a növénytant, így szakképzettség hiánya okán igazán méltatlanság volt őt lenézni.

Szerencsére volt kivétel is, mert a keszthelyi Gazdasági Intézet jeles pomológiatanára, Villási Pál kiemelkedő jelentőségű tudományos eredménynek tartotta Tamássy Károly hazai fajtákat ismertető életművét, és az általa szerkesztett szaklapokban, elsősorban a „Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetek" 1880—1885 közötti évfolyamaiban közel 70 pomológiai közleményének adott helyet, őt magát pedig meleg hangon méltatta.

Tamássy Károly magas kora ellenére is töretlen munkakedvvel és jó kedéllyel látta el közéleti vezetői funkcióit, szeretet és tisztelet övezte a városban a „gyógyszerészek Nestorát". Néhány napi szenvedés után csendesen hunyta le a szemét 1885. július 2-án Debrecenben. A város gyógyszerész és kertészeti egyesületei is gyászjelentésben méltatták „a feledhetetlen ügytárs" munkásságát. A Cegléd utcai temetőben helyezték örök nyugalomra 1885. július 5-én.

Főbb munkái:

Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetek 1880—1885. (I—VI.) évfolyamaiban megjelent alma- és körteleírásai.
Néhány szó a magyarhoni gyümölcstermesztésről. GyKkF. 1884. 45—47. lap.

Irodalom:

VILLÁSI Pál: Tamássy Károly. GyKkF. 1882. 195—197. lap.
— —: Tamássy Károly. (Nekrológ) VÚ. 1885. 28. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TANÁRKY GYULA
(1815—1886)

1815. november 20-án született Horvátországban, ahol apja kapitányként állomásozott. Meghalt Budapesten, 1886. október 27-én, és a Németvölgyi temetőben helyezték örök nyugalomra. Apja evangélikus papi családból származott, aki 1806-tól katonai szolgálatot teljesített, de ugyankkor jól képzett hadtörténész volt, ezért az MTA levelező, majd rendes tagja lett. Fiának igyekezett kitűnő nevelést adni és Tanárky Gyula a középiskola után jogot végzett. Fiatal korától kezdve élénk érdeklődést mutatott a mezőgazdaság iránt és tanított a rohonci mezőgazdasági iskolában. Alig múlt 22 éves, amikor Klauzál Imre, a jeles gazda vette maga mellé, aki gróf Károlyi Lajos birtokainak átszervezését végezte. Klauzál kora egyik lgjobb juhászati szakértőjeként Tanárky ilyen irányú érdeklődését csakhamar felkeltette.

Az 1840-es évek elején Pulszky Ferenc (1814—1897), a kiemelkedő régész, a Magyar Nemzeti Múzeum későbbi igazgatója szécsényi (Nógrád m.) birtokára hívta meg, ahol 1848-ban már főtiszti rangban teljesített szolgálatot. Pulszky Ferenc mint államtitkár, a szabadságharc diplomáciai támogatása érdekében Angliába utazott, ahonnan már nem tudot visszatérni; 1849-ben távollétében halálra ítélték. Tanárky nagy nehézségek árán mentette ki az országból feleségét és gyermekeit. Londonban 1859-ig a Pulszky család gyermekeinek nevelője, de emellett gépügynökséggel, angol mezőgazdasági gépek magyarországi szállításával foglalkozott. 1859—1860-ban a Magyar Nemzeti Igazgatóság titkári teendőit is elátta, mely ebben az időben az emigráció csúcsszerve volt. 1860-ban a Pulszky családdal Olaszországba, Torinóba költözött, majd részt vett a magyar légió tagjaként az olasz szabadságharcban, és innen tudósította a londoni Daily News című újságot. 1861-ben visszatért Londonba és Kossuth mellett a titkári teendőket látta el. 1865-ben Kossuthtal Turinba települt, de a közben Firenzébe költözött Pulszky családdal is tartotta a rendszeres kapcsolatot.

Az 1867. évi kiegyezés után hazatért és mezőgazdasági gépügynökséget létesített, majd egy olyan általános ügynökséget szervezett, mely a birtokok adásvételével, bérletek közvetítésével, továbbá birtokok felszerelésével foglalkozott. Ez azonban egyre kevesebb sikerrel működött, ezért örömmel vette, amikor az 1870-es évek második felében a herceg Esterházy-uradalmak zárgondnokságához, mint gazdasági tanácsos nyert alkalmazást. Innen halála előtt egy évvel vonult nyugdíjba.

Tanárky Gyulát kora kiváló mezőgazdasági szakembernek tartotta, annak ellenére, hogy önálló könyve sohasem jelent meg, de rendszeresen dolgozott a mező-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gazdasági szakfolyóiratokban. Így elsősorban a „Gazdsági Lapok"-ban, a „Falusi Gazdá"-ban, a „Kerti Gazdaság"-ban, a „Borászati Füzetek"-ben, az „Egyesületi Közlöny"-ben, a „Wochenblatt für Land- und Volkswirtschaft"-ban, a „Földművelési Érdekeink"-ben stb. Már 1848 előtt a Magyar Gazdasági Egyesület tagja volt, majd igazgató-választmányi tagja lett. Az Erdélyi Gazdasági Egyesület gépszerelő részlegének nemcsak tagja, hanem azt jelentős mértékben segítette londoni tartózkodása idején. Hazatérése után újra bekapcsolódott a Magyar Gazdasági Egyesület munkájába, és a kiállítások rendezésében, bírálatában, a pénzügyek intézésében mindig tevékeny részt vállalt. Ezért 1870-ben ismét igazgató-választmányi taggá választották és az alapító tagok közé sorolták.

Az állattenyésztés területén a juhászatnak volt kiváló szakértője és az OMGE-ben is elsősorban ebben a szakosztályban tevékenykedett. Cikkeiben, tanulmányaiban az angol és a német juhászat tapasztalatait egyaránt érvényesítette és igyekezett az eredményeket a magyar viszonyokhoz alkalmazni. Legutolsó, négy folytatásban megjelenő dolgozatában elemzi azt a krízist, mely a magyar juhtenyésztést veszélyeztette, és javaslatot tesz annak elhárítására. A törzskönyvezés kérdésének egyik szószólója volt. A sertéstenyésztés kérdése is érdekelte és javaslatot tett arra, hogy a nagy múltú szalontai sertést az angol Tamworth sertéssel keresztezzék, mert ebből kiváló új fajta jöhet létre. A Kisbéri Állami Ménesbirtok jó eredménnyel megindította az ilyen kísérleteket, melyek később abbamaradtak.

Tanárky Gyula a mezőgazdaság gépesítése terén az angliai eredményeket közvetítette az 1850-es évek közepétől kezdve. Különösképpen az aratógépek eredményeit, a legújabb gőzcséplőgépeket ismertette. Foglalkozott a gőzmalmok kérdésével. Bemutatta az angol mezőgazdasági egyesületek, így a Royal Agricultural Society működését és közgyűléseit. Figyelemmel kísérte a magyar mezőgazdasági termékek, elsősorban a borok angliai terjesztésének lehetőségeit és eredményeit.

A gazdasági rendszerek, a birtokviszonyok, művelési rendszerek kérdésében rendkívül gazdag ismeretekkel, tapasztalatokkal rendelkezett, és ilyen irányú cikkei a korszakra vonatkoztatva ma is tanulságosak. Az Esterházy-birtokon tett intézkedéseit ugyancsak összefoglalta: „Némely, a földbirtok haszonbérbe adásánál előforduló kérdések, a mint a legnagyobb magyar földbirtokos jószágain újabb időben megoldattak". Bemutatta azokat a kikötéseket, melyeket ezen a birtokon az 1870-es években a bérbeadáskor alkalmaztak.

Tanárky Gyula az emigrációban rendszeres naplót vezetett, mely később az Országos Levéltárba került és azt 1962-ben kiadták, mint egyik legfontosabb forrást a Kossuth-emigrációval kapcsolatban.

Tanárky nem tartozott ugyan a korszak legjelesebb mezőgazdászai közé, de az angol gépek, munkamódok, eljárások közvetítésével a magyar mezőgazdasági nagybirtok korszerűsítésében jó szolgálatokat tett.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Az angol mezei gazdasági haladás jelenségei 1856-ban. FGL. 1857. 9, 11. sz.
Gőzerőművek és gőzerővel hajtott cséplőgépek ábrákkal. GL. 1857. 22. sz.
Arató és kaszáló gépek 1856-ban és 1857-ben. GL. 1858. 16—17. sz.
Gőzmalmok és cséplőgépek Angliában, a legújabb eredmények szerint. GL. 1859. 19. sz.
A gőzmívelés és gőzeke alkalmazásáról Magyarországon. Gazdasági Eyesületi Közlemények I. 1870.
Juhászataink és a jelen krisis. GL. 1886.
A Kossuth-emigráció szolgálatában. Bp., 1962.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Tanárky Gyula 1815—1886. OMGE Emlékkönyv. Bp., 1891.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TÁNCSICS MIHÁLY
(1799—1884)

A Veszprém megyei Ácsteszéren született 1799. április 21-én. Apja telkes jobbágy volt, etnikumát tekintve horvát eredetű, aki a Győr megyei Horvátszentiványról került Ácsteszérre. A Stancsics nevet viselte, amit fia, Mihály 1848-tól változtatott Táncsicsra. Anyja szlovák származású volt. Korán elvesztette édesapját. A parasztsorban élő, felserdült Táncsics előbb segédtanítónak állt, majd takácsmesterséget tanult, aztán ismét segédtanító lett Ácsteszéren. Ezt követően több helyen is tanított, s 21 évesen elvégezte a budai tanítóképzőt, majd Kecskeméten, Nyitrán és Pesten a hatosztályos gimnáziumot, miközben tovább tanítóskodott. Huszonkilenc éves korában beiratkozott a pesti egyetemre. Közben nevelősködött, tanított s egyre több időt szentelt az írásnak. 1838-ban feleségül vette Seidel Terézt, szegény napszámos szülők leányát.

Az 1825/27. évi országgyűlés után kibontakozó reformküzdelmekbe a magyar nyelv tárgyában írott tankönyveivel kapcsolódott be. Egyik magyar nyelvtankönyvét, nyelvtani példái miatt betiltották. Az 1840-es években írásaival is mind sűrűbben reagált az aktuális politikai problémákra (a többi között például a jobbágyok örökváltságára). Próbálkozott regényekkel is, ám ezeknek irodalmi, művészi értékük nem túl nagy. „Népkönyv" című munkájában fejtette ki először a reformmozgalom által felvetett gazdasági-társadalmi elképzelésekkel kapcsolatos eredeti nézeteit. Nagyobb feltűnést keltett a sajtószabadságról szóló röpiratával, amit 1844-ben — impresszuma szerint — Párizsban, valójában Lipcsében nyomtattak ki. „A sajtószabadságról nézetei egy rabnak" című röpirata igen kemény szavakkal ítélte el a cenzúrát („A cenzúra a legnagyobb bűn") s a józan ész, az egyéni és közszabadság nevében követelte a sajtó szabadságát. Az országgyűlésnek szerinte csak egy-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mondatos törvényt kellene ez ügyben alkotnia, nevezetesen: „Magyar hazánkban magyar nyelvű minden polgárra nézve a sajtó örökre tökéletesen szabad". Az országba behozott példányok egy részét elkobozták, s nyomozás indult a szerző kilétének felkutatására.

Közben összeállította újabb „Népkönyv"-ét, amelyben a polgári szabadságjogokra és átalakulásra vonatkozó nézeteit adta közre közérthető, plebejus nyelven! Itthoni kiadatásával azonban hiába próbálkozott, pedig azt Kossuth is támogatta. Részint a mű külföldi kiadatása, legfőképpen mégis tapasztalatok szerzése céljából 1846-ban külföldre utazott. Beutazta Észak-Németországot, majd Hollandián, Belgiumon át Franciaországba, Párizsba s onnan Angliába ment.

Németalföldön főként a fejlett mezőgazdaság, Párizsban és Londonban a munkások helyzete és a forradalmi tanok mélyebb megismerése foglalkoztatta. Az öt hónapos út alatt plebejusi elkötelezettsége, a polgári átalakulás radikális megteremtésének szükségességéről vallott hite tovább mélyült, megerősödött. Miközben Tübingenben sikerült kiadatnia „Népkönyv"-ét is.

A „lázító" mű miatt idehaza le akarták tartóztatni, ám Kossuth és társai kiszöktették az országból. Bujdosása alatt írta „A nép szava — isten szava" című, ugyancsak nagy hatású röpiratát. Könyvének forradalmi hangvétele végképp kihívta a hatóságok haragját: felkutatták rejtekhelyét és 1847. március 4-én letartóztatták. Egy évvel később, a forradalom napján szabadította ki a fellelkesült tömeg. A forradalom és szabadságharc alatt, mint a siklósi kerület képviselője, tagja lett az első népképviseleti országgyűlésnek, két héttel kiszabadulása után pedig a felszabadított jobbágyság jogainak kiterjesztése, a felszabadítás radikális végrehajtása, a paraszti érdekek szóhoz juttatása ügyében „Munkások Újsága" címmel lapot indított. A nép javát szolgáló gyökeres agrárprogram végrehajtását s a forradalmi diktatúra bevezetését követelve, egyre inkább magára maradt, lapját 1849 januárjában betiltották. A forradalmi lelkületű Táncsics azonban hűségesen követte a kormányt és az országgyűlést Debrecenbe, Szegedre, majd Aradra is.

Az országot a világosi fegyverletétel után sem hagyta el, néhány hetes vidéki bolyongás után 1849. szeptember 27-én visszatért Pestre és megkezdődött 8 éves bujdosása. A hatóságok halálra ítélték, jelképesen kivégezték. A pesti házuk körül támadt izgalmak és bonyodalmak után végül is leleményes felesége lakóházukban állandó rejtekhelyet épített ki számára. A rejtekhely olyan alacsony volt, hogy csak ülni lehetett benne, egy magasabb polc volt az asztala, egy alacsonyabb az ülőke. De azért kényelmes volt — írta Táncsics az „Életpályám" című írásában —, hiszen „könyvnek, tintatartónak, gyertyának volt helye: mi kellett volna egyéb?" Így élt és dolgozott 8 éven át, odúját csak az éjszakai órákra hagyta el.

Bujdosása alatt írt regényt, politikai röpiratot, megjelentetni azonban álnév alatt sem tudta ezeket. Az állandó rettegés és az elszegényedés alaposan próbára tette Táncsics idegzetét. Az önbörtönbe való zártság nyomasztó állapotát az 1857. évi általános amnesztiarendelet oldotta fel. Ám a különféle zaklatások, a besúgók és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

az állandó felügyelet továbbra is megkeserítették a „kiszabadult" Táncsics mindennapjait. Publikálni próbált volna újra, tankönyveket írt, nyilvánossághoz azonban nehezen juthatott a megbélyegzett szerző. Az 1859/60. évi válság megrendítette az öröknek hitt önkényuralmat Magyarországon is. Táncsics forradalmi kátét írt, kapcsolatba lépett az ifjúsággal s egyik előkészítője volt a forradalom évfordulóján, 1860. március 15-én Pesten rendezett csendes tüntetésnek. A felvonuláson azonban már nem vehetett részt, mert aznap délelőtt a lakásán letartóztatták. Ugyanabba a börtönbe zárták, ahonnan a nép 1848 tavaszán kiszabadította. A bíróság 15 évi szabadásgvesztésre ítélte. A börtönben tovább romlott szemevilága, így a hozzá beengedett lányának, majd egyik fogolytársának diktálta mondanivalóját. A kiegyezés évében csaknem megvakultan szabadult.

A kiegyezés után megejtett parlamenti választásokon az orosházi választókerület jelölte és választotta képviselőjének 1869-ben. Egyidejűleg az első hazai munkásszervezet, az Általános Munkásegylet elnöki posztjának betöltésére is felkérték, miután az akkor alapított lapjával, az „Arany Trombitá"-val csatlakozott az egylethez. Lapja a Munkásegylet hivatalos közlönye lett. Mint politikus azonban továbbra is a szegényparasztság ügyének felkarolását tekintette legfőbb feladatának. Országgyűlési képviselőként — a parlament nagy megrökönyödésére — síkraszállt az egyházi birtokok felosztása, a zsellérek, nincstelen parasztok földhöz juttatása mellett. Megértve a szerveződő munkásság gondjait is, a parasztság mellett azért kötelezte el magát, mivel — írta — „az előítéletes emberek éppen ezeket tartják legalábbvalóknak a társaságban, és mert ezek sorsát ismerem legjobban."

A Munkásegylet vezetőivel azonban részben saját hibájából és naivitásából is, hamarosan nézetkülönbségei támadtak, ezért egy év múlva elnöki posztjáról lemondott. Kiszorult az időből s egyre inkább háttérbe szorult az Országgyűlésen is. Mandátuma 1872-ben lejárván, a következő parlamenti választáson kerületében megbukott, így a politikai közélettől visszavonult. Életének hátralévő éveiben tovább írta többkötetes életrajzát, s összes iratait rendezte sajtó alá. Ez a vállalkozás, legfőképpen azonban egy külvárosi kis bérház megépíttetése súlyos anyagi terheket rakott rá. Az egyre inkább elfelejtett, lemosolygott Táncsics tönkrement, és pesti házát elárverezték. Egy ideig Cegléden, ott is egy tanyán húzta meg magát feleségével, majd Komáromba ment, néhány napra haza Ácsteszérre, de aztán újra vissza Pestre. Ő maga próbálgatta árulni könyveit, de senki nem vette. Egyedül Jókai támogatta haláláig. Élete utolsó éveiben az írói segélyegylet kegyelemkenyerén élt, már a szegényházba való menetel gondolata foglalkoztatta, amikor — hűséges felségén kívül — szinte mindenkitől elhagyatva 85 éves korában Pesten meghalt. Utolsó útjára, a Kerepesi temetőbe viszont hatalmas néptömeg kísérte.

Irodalmi és politikai tevékenységének egyik meghatározó elemét a jobbágyság, majd az agrárszegénység ügyének elkötelezett képviselete alkotta. Valójában ez különböztette meg Táncsics Mihályt a polgári átalakulást őszintén felvállaló re-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

formkori és forradalom alatti liberális nemzedék nagy alakjaitól, de ez választotta el, tette magánossá törekvéseit a kiegyezést megalkotó „második" liberális nemzedék körében is. Társadalmi radikalizmusa, paraszti elkötelezettsége, lázadó plebejus szemlélete hatotta át a reformkorban később írt tankönyveit és regényeit éppen úgy, mint a kimondottan politikai jellegű röpiratait. De ez hatotta át hatalmas méretű önéletírását, az „Életpályám" című művét is.

Különös élességgel szállt síkra a megalázó és ésszerűtlen jobbágyi adózások, különösképpen is a robotrendszer eltörlése, a valamennyi jobbágysorban élő paraszt felszabadítása, a jogegyenlőség megteremtése ügyében. Az 1840-es években megjelent „Ész és akarat" című röpiratában mindenféle jobbágyteher radikális eltörlését, a valóságos népszabadság biztosítását követelte. Osztályos társainak ügye mellett szinte vallomásos eltökéltséggel tett hitet a „Nép szava — Isten szava" című munkájában. Nem róluk, hanem a nevükben beszélt: „Mi fizetjük a porciót, mi csináljuk az utakat, mi állítjuk ki a katonaságot, szóval mi tartunk fenn mindent." Minden tekintetben azonosult a jobbágyság és parasztság sorsával és öntudatos elhatározottsággal követelte a közteherviselés bevezetését, a feudális kiváltságok azonnali eltörlését, a kárpótlás nélküli örökváltság kimondását. Önként kellene mindezt kimondani a „bölcs törvényhozóknak", mert „ha nem — írta fenyegetve —, akkor mi tesszük, ha csakugyan a szükség tövényt bontat majd velünk." Gúnyolódva szólt az országgyűlés ama korábbi döntéséről, amelyik a jobbágynak csupán csak megengedte, hogy terheit megválthassa földesurától. Az igazságosság megcsúfolásának nevezte az 1840-es országgyűlésen elfogadott törvényt. A prédikácók, a szónoki beszéd szellemében felépített röpiratai valóban radikális szemléletük miatt okkal váltották ki a konzervatív és hatalmi tényezők ellenszenvét.

A plebejus és parasztpolitikus Táncsics igazán a forradalom és szabadságharc alatt adhatott hangot nézeteinek. Mint országgyűlési képviselő, többször indítványozta a függőben hagyott feudális maradványok gyökeres felszámolását, a paraszti igények, követelések igazságos és azonnali kielégítését. Törekvéseinek legfőbb eszköze, igazi „szócsöve" azonban a „Munkások Újsága" volt. (Előbb hetilapként, majd 1848 augusztusától hetente kétszer jelent meg.) Az 1848 áprilisában indított újság kezdetben a forradalmi vívmányok megmagyarázását, igazi néplap módjára: népszerűsítését vállalta magára. Kedvelt parasztjaihoz így beszélt: „Jól figyelmezzenek kendtek e néhány szóra: nincs többé úr és paraszt, nincs robot, nem botozzák többé az embert; mindnyájan egyenlő jogú polgárok, testvérek vagyunk." Maradtak ugyan még rendezetlen kérdések a jobbágyfelszabadítás körül, ám ezekről nem „készakarva", hanem csak „a nagy sietség miatt feledkeztek meg" a törvényhozók. „Igen polgártársak — bizonygatta mintegy magának is —, a szőlődézsma, allodiális földektől járó bárminemű szolgálat, egy csapással meg fognak szűnni: nincs többé a kivételeknek ideje, mindnyájan egyenlők vagyunk."

Az események menetében azonban egyre inkább a forradalom vezetését bíráló

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ellenzéki lappá formálódott a „Munkások Újsága". Lapjában egyre nagyobb teret foglaltak el a valóságos paraszti panaszok: így a fel nem szabadult majorsági zsellérek paraszti szempontból feltétlenül jogos sérelmei, a továbbra is közösnek tekintett és rendezetlen legelők és erdők használata körül támadt feszültségek, a volt földesurak továbbrobotoltatási szándéka által kiváltott elégedetlenség. Vidéki tudósítók hálózatát próbálta kiépíteni a lap körül, hogy maguk a parasztok mondják el, fedjék fel saját sérelmeiket. Hamar felismerte: a nemzetre kényszerített fegyveres önvédelem csak akkor lehetne sikeres, ha a nép igényeit hajlandó lenne a kormányzat kielégíteni. Ezért követelte a fegyveres konfliktus kiszélesedése után az egyházi földek és az árulók birtokainak elkobzását és a zsellérek közötti szétosztását.

Különösen irodalmi szempontból tekinthető igen értékesnek életrajzi vállalkozása. Az „Életpályám" cím alatt megjelent többkötetes munkát különböző időpontokban írta. Teljes kiadására csak halála után került sor. Az életrajzi részletek agrár szempontból is tanulságosak, különösképpen is az ifjúkorra, a falusi jobbágyviszonyokra vonatkozó visszaemlékezései. Ám belőle lehet igazán megérteni és követni a szigorúan következetes parasztpolitikus nézeteinek formálódását, mintegy belső eszmei-szellemi fejlődését is.

Radikális, esetenként egyoldalú és elfogult nézetei nem mindig vetettek számot a társadalmi-politikai realitásokkal. Táncsics Mihályban azonban olyan agrárpolitikust és közéleti férfiút tisztelhet az utókor, akinek egész életén át a jobbágyság és parasztság felemelkedése ügyének őszinte támogatása, az osztályhűség és a népszolgálat iránti elkötelezettség hatotta át.

Főbb munkái:

Népkönyv. I—III. füzet. Pest, 1842.
Földmívelési ipar ébresztésének egyetlen módja. Pest, 1842.
Sajtószabadságról nézetei egy rabnak. Párizs (valójában: Lipcse), 1844. 83 lap.
Nép szava — Isten szava. Pest, 1848.
Táncsics Mihály Művei. I—XII. köt. Bp., 1873—1885.
Életpályám. Bp., 1949.
Táncsics Mihály válogatott írásai. (Sajtó alá rend.: Geréb László.) Bp., 1957. 526 lap.

Irodalom:

RÉVÉSZ Mihály: Táncsics Mihály és kora Bp., é. n.
LESTYÁN Sándor: Az ismeretlen Táncsics. Bp., 1945.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VINCZE László—VINCZE Flóra: Táncsics Mihály 1799—1884. (In: Táncsics Mihály válogatott írásai. Sajtó alá rend.: Geréb László.) Bp., 1957. 5—93 lap.
BÖLÖNI György: Hallja kend Táncsics. Bp., 1958.
VÖRÖS Antal: Táncsics Mihály kiadatlan cikke a sajtószabadságról és a cenzúráról. TSzl. 1958. 1—2. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TANGL FERENC
(1866—1917)

1866. január 26-án Pesten született, apja szerény keresetű kisiparos volt. Tudományos ambícióját kicsi korától kezdve anyja élesztgette. Gimnáziumi tanulmányainak befejezése után a budapesti egyetem orvosi karára iratkozott be. Az orvosi oklevelet 1888-ban megszerezve, előbb a grazi egyetem szövet- és fejlődéstani intézetében tanársegédi állást kapott, majd ösztöndíjjal Tübingenben Baumgarten mellett bakteriológiával foglalkozott. Ezt követően egy berlini kórházban professzorként dolgozott. Később Baumgartenhez került vissza, hazatérve rövid ideig mint I. tanársegéd Scheuthauer mellett működött a budapesti egyetem orvosi karán.

1891-ben az Állatorvosi Akadémián a fizika tanításának kötelezettségével segédtanárnak hívták meg az élet- és szövettani tanszékhez, de ő előbb élettani és életvegytani ismereteinek gyarapítására egyévi tanulmányútra ment, amikor is Lipcsében az élettan nagy materialista mesterének, Ludwignak intézetében többek között az állatkísérletek technikáját sajátította el. A bonyolult életjelenségeket a természettudós hidegen figyelő tekintetével vizsgálta, és megszabadította azokat a téves magyarázatoktól. Hazatérése után 11 évig az Állatorvosi Főiskola tanáraként működött. Személyében a lelkes tanár és az alkotó kutató testesült meg. Elsősorban széles körű takarmányozástani-biokémiai kutatásokat végzett.

Liebermann Leó egyetemi tanárnak, az Országos Kémiai Intézet igazgatójának 1894. évi előterjesztésére a földművelésügyi miniszter egy állatélettani és takarmányozási állomás létesítését határozta el, majd ugyancsak Liebermann javaslatára Tangl Ferencet nevezte ki annak vezetőjévé.

Az állatélettani és takarmányozási kísérleti állomás az Állatorvosi Főiskola Rottenbiller utcai telkén 1896 végén szerény körülmények között kezdte meg

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

működését, de már 1900-ban Tangl érvelésére elhatározta a miniszter az akkor korszerű igényeknek minden tekintetben megfelelő új intézeti otthon felépítését Budán a II. kerületben, a mai Kitaibel Pál utca 4. szám alatt. Az új hajlék berendezése és felszerelése 1901-ben Tangl Ferenc tervei szerint történt. A tudományos berendezéshez tartoztak a nagyállatok (ló, szarvasmarha) és a középnagyságú állatok (sertés, juh) alapanyagcseréjének mérésére szolgáló respirációs készülékek. Az ezeket működtető gépek és az elemzési berendezések Tangl elgondolásai szerint készültek. Hasonlóan modern készülékek akkoriban még csak Németországban Leipzig-Möcherben és Bonn-Poppelsdorfban voltak.

A nagy körültekintéssel összeállított intézeti felszerelés mind a tudományt, mind a hazai gyakorlatot szolgáló kísérletek elvégzését tette lehetővé. Az állomás elsőként foglalkozott a hazai takarmányok összetételének pontos megállapításával. A különféle takarmányok tápértékének tudományos vizsgálatával és szakvéleményezésekkel hasznos segítséget nyújtott a mezőgazdaságnak, a malmoknak, a cukor-, olaj- és abraktakarmány-gyáraknak, valamint kereskedelmi vállalatoknak.

Tangl Ferenc 1902-ben egyetemi katedrára került. A budapesti egyetem orvosi karán Plósz Pál utódaként az élet- és kórvegytani, 1906-ban Hőgyes Endre utódaként a kórtani és 1914-ben Udránszky László elhunyta után az élettani tanszéket kapta meg. A biológiából energetikai alapon főként anyagcsere-vizsgálatokkal foglalkozott. Erre minden szorgalmát és ambícióját összpontosította, de már csak három évig dolgozhatott kedvenc tudományterületén. Utólérte sok kiváló magyar tudós tragikus sorsa: a korai halál.

A budapesti orvosi karnak az 1910—1911. és az 1911—1912. tanévben dékánja volt, a Magyar Tudományos Akadémiának pedig 1902-ben levelező, majd 1910-ben rendes tagja lett. Közben udvari tanácsosi címet kapott. A Földművelésügyi Minisztériumban működő Állandó Felülbíráló Tanács tagjaként sokat tett a mezőgazdasági termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló 1895: XLVI. törvénycikk következetes végrehajtásáért. Az ugyancsak a minisztériumban létesített Kísérletügyi Tanácsban világviszonylatban is elismert mezőgazdasági kísérletügyünk továbbfejlesztésén munkálkodott. A Bugát Pál javaslatára 1841-ben alapított Természettudományi Társulat élettani szakosztályának elnöke lett. Kimagasló tudományos eredményei alapján 1893-ban meghívták a bécsi Hochschule für Bodenkultur, 1904-ben az innsbrucki egyetem, utóbb a berlini állatorvosi főiskola élettani tanszékére, de ő megmaradt a magyar tudomány művelőjének.

Tudományos eredményeit tehetségén és vasszorgalmán kívül ideje példás beosztásának is köszönhette. Eleinte főként a szövettan, majd a kórtan, később a bakteriológia terén végzett alapvető kutatásokat, 1894-től kezdve pedig elsősorban az élettan problémái foglalkoztatták. Szakírói működésének kezdő éve 1887, számos publikációja az élettan legkülönfélébb fejezeteihez szolgáltatott értékes adatokat. Ezek többnyire a vérnyomásra, a gyomor mozgására, a hőszabályozó centrumokra, a vérsavó fiziko-kémiájára és hasonló kérdésekre vonatkoztak.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1899-től kezdve fő figyelme az élettanban az anyagcsere és energiaforgalom bonyolult kérdéseire terelődött. Híressé lett alaposan kidolgozott sorozatos munkája az ontogenezis energetikájáról. Ebben — részben valamelyik tehetséges tanítványának közreműködésével — fáradságos kísérletek útján meghatározta, és különféle állatfajokon összehasonlította a fejlődésük közben elhasznált kémiai energiamennyiséget: szervezetüknek Tangl által fejlődésinek (átalakulásinak) nevezett munkáját. Ugyancsak híressé vált az ő — évekig tökéletesített curare módszere is, amely a dél-amerikai Strychnos-fajok kérgéből előállított hatóanyag alkalmazásával, állatkísérleteit a legkülönfélébb energiaforgalmi kérdések megoldására tette lehetővé.

Sajátos gondolata volt az ún. szervmunkáknak, vagyis annak a kémiai energiamennyiségnek részben respirációs eljárással, részben kalorimetriás úton való meghatározása, amely valamely állati szervben nyugalmi állapotban és működés közben elhasználódik, illetve más energiákká alakul át.

Ismételt kísérletek után készült el a sertés és a juh respirációjának megvizsgálására alkalmas szekrénye, majd elektromos kaloriméterének előbb kisebb, később nagyobb változata. E készülékeinek tanulmányozására neves külföldi tudósok is meglátogatták Tangl Ferenc pesti (egyetemi) és budai (állatélettani) intézetét, ahol az 1910-es évek elején szinte állandóan külföldi (amerikai, japán és orosz) kutatók is dolgoztak.

Tudományos publikációit nagy körültekintéssel és a részletekre is kiterjedő rendkívüli gondossággal alapozta meg. Hat könyvet és számos kisebb-nagyobb tanulmányt, cikket publikált. Legnagyobb szakírói munkája azonban, amelyen — megszakításokkal — 10 évig dolgozott, az anyagcsere és energiaforgalom tanának nagy monográfiája kívánt lenni, de ez a tudomány komoly veszteségére befejezetlen maradt.

Egyetemi előadásai szabatosak voltak. Amit a katedrán mondott, abban nem volt semmi felesleges. Kitűnően tudta előadásait a hallgatóság igényeihez alkalmazni, akár szakemberekhez, akár művelt laikusokhoz szólt.

Az addig nem betegeskedő Tangl Ferenc szervezete 1915 őszén váratlanul megtört. Vészes vérszegénységnek esett áldozatul, amely a tudomány akkori állása szerint gyógyíthatatlan betegség volt. 1917 decemberében halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Útmutató a bakteriológiában. Bp., 1894. 148 lap.
A mezőhegyesi öntözött réteken termő széna mint lótakarmány. Bp., 1899. 16 lap.
Anyagcsere vizsgálatok lovakon mészben szegény takarmánnyal. Bp., 1901. 12 lap.
Vizsgálatok a Ca, Mg és P forgalmáról növényevő állatokban. Bp., 1901. 16 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Kísérletes vizsgálatok a különböző rostaaljak takarmányértékéről. I. Közlemény. A lóheremag-rostaalj takarmányértéke. Bp., 1902. 10 lap.
A tyúktojás héjának változásáról költés közben. Bp., 1908. 8 lap.
Respirációs készülék középnagyságú állatok (juhok és sertések) részére. Bp., 1912. 15 lap.
Vizsgálatok a sertés táplálóanyag- és energiaszükségletéről. Bp., 1913, 26 lap.

Irodalom:

— —: Tangl Ferenc. OH. 1918.
PREISZ Hugó: Tangl Ferenc rendes tag emlékezete. Bp., 1924.
TULI Györgyné: Tangl Ferenc 1866—1966. Emlékkiállítás a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. (Kézirat) Bp., 1966.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TANGL HARALD
(1900—1971)

1900. szeptember 2-án született Budapesten. Apja Tangl Ferenc, az európai hírű élettan kutató volt. Középiskolai tanulmányait a budai állami főgimnáziumban (a mai Petőfi Sándor gimnáziumban) végezte. 1918 őszén a budapesti Tudományegyetem orvosi karára iratkozott be, ahol 1924-ben avatták doktorrá.

Már egyetemi hallgatóként különleges biokémiai, valamint bakteriológiai tanulmányokat végzett, és elsajátította a kórbonctani és a szövettani vizsgálatok technikáját. Tanulmányainak befejezése után nem folytatott orvosi gyakorlatot, hanem kutatómunkát végzett, és orvostanhallgatóknak élettani gyakorlatokat tartott.

Többször volt külföldi tanulmányúton: 1929-ben Boston és Wooshale (USA) biológiai intézeteiben Michaelis és Glaser tanároknál biokémiai kutatási módszereket igyekezett elsajátítani, de Ausztriában, Svájcban és Olaszországban szintén folytatott tanulmányokat. Több külföldi élettani kongresszuson vett részt, és ezeken előadásokkal is szerepelt.

1933-ban „A belső szekréció élettana" című úttörő tudományos munkájával egyetemi magántanárrá habilitálták. E minőségében „A vitaminok és a hormonok" címmel hirdetett kollégiumot az orvostanhallgatóknak.

A földművelésügyi miniszter 1935-ben II. oszt. kísérletügyi főadjunktussá nevezte ki az apja által megszervezett Országos Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomáshoz, majd 1940 január elejével I. oszt. kísérletügyi főadjunktussá léptette elő, és mint az állomás igazgatóhelyettesét, megbízta az élettani osztály vezetésével. 1943-ban kísérletügyi igazgató, 1946-ban főigazgató lett.

Az 1950. év elején az Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomást átszervezték az akkor létesített Állattenyésztési Kutatóintézet egyik osztályává, s ennek

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

vezetésével Tangl Haraldot bízták meg. 1960. júliusában e kutatóintézet igazgatója lett, majd 1969. január 1-jével nyugdíjazták, de utána ugyanott szaktanácsadóként dolgozott tovább. Intézeti működésének ideje alatt egész kutatógárdát nevelt fel, tanítványait a velük való közvetlen beszélgetésekkel irányította; mindig a jelenségek átfogó értékelésére tanította őket.

1950-ben az Agrártudományi Egyetem mezőgazdasági karán megszervezte az állatélettani tanszéket, 1954-ben azonban lemondott, hogy kizárólag tudományos kutatással foglalkozhassék. 1952-ben megszerezte a mezőgazdasági tudományok kandidátusi és 1955-ben az akadémiai doktori fokozatot.

Egyetemi tanári évei alatt főként a belsőelválasztású mirigyek működésével kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott behatóan. Érdeklődési körébe tartozott a zsírfelszívódás kérdése is. 1925 és 1935 között 32 tudományos értekezést írt, 1945-ig pedig további 57 publikációja jelent meg. Ezekben főként azt fejtegette, hogy miként lehet az elméleti kutatások eredményeit a mezőgazdasági gyakorlatban hasznosítani.

Jelentős mértékben foglalkozott baromfinevelési és -hizlalási kérdésekkel. A nagy libamájak kialakulásának okait kutatva, vizsgálta egyes takarmányok hatását a ludak zsír- és májképzésére, a vércukor- és a vérzsírtartalom alakulását a nagy májak képzésekor, az ivóvíz összetételének hatását a zsírképzésre, a tömés alatt a hideg és a meleg környezet hatását a ludak súlygyarapodására. Adatai a további kutatómunkához kiindulásul szolgáltak, ezek és még más vizsgálati eredményei azóta is hasznosan alkalmazhatók a mezőgazdaságban.

Előszeretettel foglalkozott a takarmányozási kérdésekkel is. Meghatározta a ricinusdara, a paradicsomtörköly, a mákpogácsa, a szőlőmag, a szőlőlevél táplálóértékét, és biológiai eljárást dolgozott ki annak megállapítására, hogy az extrahált ricinusdara, kellően méregtelenítve. mennyiben használható fel takarmányozásra. A földművelésügyi miniszter megbízásából tanulmányt írt arról, hogy miként lehetne a máramarosi havasok legelőit tehenészetekkel jobban értékesíteni.

1945 után idejének jelentős részében azt vizsgálta, hogy hogyan lehetne a pillangós takarmányok tartósításakor jelentkező nem csekély fehérje-, valamint keményítőérték- és karotinveszteséget csökkenteni, és az elsők között hívta fel a figyelmet a karotin mezőgazdasági fontosságára. A munkatársaival közösen írt tanulmányaiban először állapította meg, hogy mekkora veszteség áll elő a szilázskészítés alkalmával, és felhívta a figyelmet azokra a módozatokra, amelyekkel besavanyításkor a veszteség a legkisebb mértékre csökkenthető. A silózáson kívül a pillangósokból készített széna szárításának kérdéseivel is foglalkozott.

A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1954-ben kutatótársaival a martonvásári kísérleti gazdaságban egy hideglégáramlásos zöldszénakészítő berendezést konstruált. Később az említett berendezést tökéletesítették. Az eredmények alapján a Földművelésügyi Minisztérium 500 ilyen berendezést készíttetett és osztott szét gazdaságoknak. A takarmányokban többnyire mutatkozó fehérjehi-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ány csökkentésére intézeti munkatársaival vizsgálatokat végzett karbamiddal; megállapították, hogy azt szarvasmarha-hizlaláskor kedvező eredménnyel lehet felhasználni.

Foglalkozott Tangl Harald azzal a kérdéssel is, hogy miként használhatók fel a hormontartalmú syntestrin és a vitaminok a hízó sertések és szarvasmarhák súlygyarapodásának növelésére. A nagyobb súlyra történő hizlaláskor sikeresen végződtek azok a vizsgálatai is, amelyekkel sertéseket hormonálisan kasztrált intramuscularis (izomba adott) injekcióval. (Megjegyezzük, hogy az állategészségügyről szóló 1981. évi 3. számú törvényerejű rendelet ma már tiltja az emberre nem veszélytelen hormonkészítmények használatát állatok hizlalásakor.) Munkatársai közreműködésével módszert dolgozott ki, amellyel egy takarmányozásra gazdaságosan felhasználható B_{12} vitaminkészítmény állítható elő.

Magyarországon Tangl Harald kísérletei voltak az elsők, amelyek az állatok felnevelésekor és hizlalásakor az antibiotikumoknak a korszerű takarmányozásban való felhasználásával eredményesen foglalkoztak.

Rendkívül figyelemre méltóak voltak azok az újszerű vizsgálatai is, amelyek igazolták, hogy a takarmányok zsírtartalma számottevő mértékben befolyásolja a malacok súlygyarapodását azzal, hogy a megfelelő mennyiségben nyújtott takarmányzsír elősegíti a fehérjének felszívódását a bélből. Számos más kérdést is kutatott, így többek között az élesztő etetésének, a zöldtakarmány pépesítésének előnyeit, a borjúhizlalási problémákat, az algatenyésztést és egyebeket.

Rendkívül termékeny szakíró volt. Szerteágazó kutatásainak eredményeként 1924—1970 között számos, saját vizsgálatán alapuló tudományos értekezést, valamint sok ismertető cikket írt. A tudományos színvonalú népszerű publikálásnak mestere volt. Bonyolult dolgokról is közérthetően szólt. Könyvei közül legkiemelkedőbb „A háziállatok élettana" című tankönyv, amelynek első kiadása 1954-ben, második kiadása 1956-ban jelent meg. Ez az első ilyen tárgyú magyar nyelvű szakkönyv. Szép sikert aratott az Akadémiai Kiadónál 1956-ban megjelent „A vitaminok, hormonok és antibiotikumok szerepe az állattenyésztésben" című könyve is. Ez a könyv 1959-ben német nyelven és 1961-ben lengyelül is megjelent. Egyik legnépszerűbb „A táplálkozás" című, 1941-ben, majd átdolgozva 1962-ben újra megjelent könyve.

Tangl Harald társadalmi szerepei közül kiemelkedik a Magyar Agrártudományi Egyesületben, a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségében és az Állattenyésztők Társaságában elnöki, ügyvezetői elnökségi tagi, illetve tiszteletbeli elnöki működése.

Tangl Harald tudományos teljesítményét számos kitüntetéssel ismerték el. 1957-ben a mezőgazdaság fejlesztése terén végzett tevékenységéért Kossuth-díjat is kapott. 1968-ban eredményes tudományos és a tudományt népszerűsítő munkássága elismeréséül a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki.

Munkásságával itthon és külföldön megbecsülést szerzett az állattenyésztéssel

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kapcsolatos hazai tudományos kutatásoknak. Budapesten 1971. december 31-én hirtelen távozott az élők sorából.

Főbb munkái:

Élettani demonstrációk és gyakorlatok. Bp., 1929. 56 lap.
A vitaminok. Bp.., 1935. 52 lap.
A táplálkozás. Bp., 1941. 299 lap.
A háziállatok élettana. Bp., 1954. 311 lap.
A vitaminok, hormonok, antibiotikumok szerepe az állattenyésztésben. Bp., 1956. 268 lap.
Táplálkozás. Bp., 1962. 297 lap.
A környezet szerepe háziállataink életfolyamataiban. Bp., 1965. 193 lap.
Vitaminok és az állat. Bp., 1968. 171 lap.

Irodalom:

LÁNYI György: Emlékezés Tangl Haraldra. MN. 1981. december 9.
Tangl emlékülés dr. Tangl Harald halálának 10. évfordulója alkalmából. Herceghalom, 1981. december 15.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TEICHMANN VILMOS
(1898—1967)

1898. október 29-én született a Prágától délre fekvő Usti-ban. Édesapja cukorgyári munkás, a család közelebbi tagjai egyszerű földművelők voltak. A nyári szünetekben kora ifjúságától gazdaságokban fizikai munkásként dolgozott, s tanulmányai befejezése után is a mezőgazdaságban kívánt maradni.

Érettségi vizsgáit 1916-ban Usti-ban tette le. Az I. világháború miatt átmenetileg nem folytathatta tanulmányait. 1918-ban lett a bécsi Hochschule für Bodenkultur hallgatója. A főiskolán szabad idejében Tschermak professzor mellett részben Bécsben a kísérleti téren, részben Enzersdorfban a főiskola kísérleti gazdaságában dolgozott. Anyagi gondjai miatt azonban abbahagyta tanulmányait. Ekkor került a Szabolcs megyében lévő Eszenyi-féle burgonyanemesítő telepre, ahol már 1902-től Németországból és Angliából származó vetőgumók honosításával próbálkoztak. A gazdaságban 1917-ben növénynemesítő telepet is létesítettek, amelyet Tschermak professzor tanítványa, Schwabach Vilmos vezetett. Teichmann itt ismerkedett meg a korszerű hazai burgonyanemesítés gyakorlatával, de részt vett e telepen folyó rozs- és takarmánynövény-nemesítési munkálatokban is. Anyagi körülményei jobbrafordulása után 1924-ben visszatért a főiskolára és 1926-ban mezőgazdasági mérnöki diplomát szerzett.

Rövid ideig Dürrwien községben volt gazdasági vezető, majd a „Der Pionier" című mezőgazdasági szaklap szerkesztőségében dolgozott. 1928-ban bízták meg a Hont megyei Wertheimer és Nágel-féle lonti növénynemesítő telep irányításával, ahol ugyancsak a burgonya, a rozs, és a lucerna nemesítésével foglalkozott. Egy évvel később visszahívták Eszenyi Jenő növénynemesítő gazdaságába és 1930-ban átvette a tornyospálcai nemesítő-telep vezetését.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Teichmann ebben az időszakban már kitűnő szakmai gyakorlattal rendelkezett. A főiskolai nemesítési tapasztalatok és a lonti telepen szerzett ismeretei birtokában felismerte, hogy a korábbiaknál nagyobb figyelmet kell fordítania a burgonya hazai tájfajtáinak és azoknak a külföldi fajtáknak összegyűjtésére, amelyek a hazai éghajlati és talajviszonyokhoz alkalmazkodva a leglassabban romlottak le. 1939-ig volt a telep vezetője, ahonnan — a gazdaság bérletének megszűnése miatt — a nemesítés alatt álló törzsanyagával együtt átkerült a Nemzeti Földművelő RT. Újberki Gazdaságába Tolna megyébe.

Eszenyi Jenő tornyospálcai telepének felszámolásával a Nyírség mezőgazdasága növénynemesítő üzem nélkül maradt. Szerencsére korán felismerték ennek, különösen a burgonyatermesztésben várható káros következményeit, s a Földművelésügyi Minisztérium Kisvárdán létesítendő állami növénynemesítő telep megszervezésére hozott határozatot. A szervezési munkákkal, ezt követően a telep irányításával 1943-ban Teichmann Vilmost bízták meg.

Teichmann közel másfél évtizede dolgozott ekkor már osztrák állampolgárként hazánkban. Ez idő alatt többször kérte letelepedési engedélyének elfogadását, de minden esetben elutasították. 1944-ben a minisztérium utasítására a kisvárdai nemesítő telep legértekesebb anyagával Dunántúlra települt. A háború vihara innen őt is tovább sodorta Ausztriába, ahonnan a Földművelésügyi Minisztérium hívására 1947-ben tért vissza Magyarországra az általa kiszállított nemesítő anyaggal és egyéb eszközökkel együtt. Még abban az évben megkapta magyar állampolgárságát és folytathatta a Állami Növénynemesítő Telep irányítását és fejlesztését Kisvárdán.

1954-ben a nemesítő telepek átszervezésekor a telep Nyírségi Mezőgazdasági Kísérleti Intézetté alakult. Az általa vezetett telep ezt követően annak üzemegysége lett és „Kisvárdai Burgonyanemesítési és Termesztési Osztály"-ként működött.

Teichmann továbbra is vezetője maradt a kisvárdai nemesítő részlegnek, folytatta nemesítő munkásságát 1967-ben bekövetkezett haláláig.

A Nyírséghez, a homoki növények, de leginkább a burgonya nemesítéséhez több mint három évtizedes nemesítő munkássága kötötte. Nevéhez fűződik az 1960-as évekig termesztett burgonyafajták többségének előállítása. Még az 1930-as évek elején felkutatta és fajtagyűjteményébe vonta azokat a hazai tájfajtákat, amelyek jól bírták a szélsőséges éghajlati körülményeket és talajviszonyokat. Nemesítéséhez felhasználta a Németországból és más fajtagyűjteményekből származó, a korábban honosított burgonyafajtákat is.

A tenyészkiválasztással és keresztezéssel előállított fajtái közül a „Mándoki rózsa" és a „Deodara" keresztezésével nemesítette a kitűnő „Gülbaba" étkezési burgonyát, a jóminőségű étkezési „Margit" burgonyát. A „Zwickauer Frühe Gelbe" és a „Hindenburg" keresztezéséből származó jóminőségű étkezési és ipari célra is alkalmas „Aranyalma" burgonyafajtáját ugyancsak az 1930-as évek első felében nemesítette. Ezek még a II. világháború után is köztermesztésben voltak és kiváló

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tulajdonságaikkal felvették a versenyt a külföldön nemesített fajtákkal. Amikor 1938-ban megjelent a hazai nemesített növényfajták első katalógusa, az általa vezetett tornyospálcai Eszenyi-féle nemesítő telepen a „Korai sárga", az „Áldás", a „Gondűző", a „Nemesített rózsa", a szélsőséges természeti körülményeket bíró külföldi fajták fajtafenntartó nemesítéséből származó, mutációkból előállított „Nemesített Ella", „Krüger gyöngye", a „Wolthmann gyöngye" elismert burgonyafajtái is fémjelezték az alig egy évtizedes munkásságának gazdag eredményét.

A második világháború alatt az ország burgonyatermesztése, a többi termesztett növényekhez hasonlóan, visszaesett. A nemesített burgonyafajták továbbszaporítása a vetőgumók hiánya miatt szinte teljesen megszűnt, a köztermesztésben lévő fajták erősen leromlottak. Teichmann csak az 1948—1950-es években tudott érdemlegesen hozzákezdeni Kisvárdán a növény felújításához. Első célkitűzése egy bőventermő, a fogyasztói kereslethez igazodó, vírusbetegségekkel szemben ellenálló étkezési burgonya előállítása volt. Ennek érdekében ismét összegyűjtötte a hazai és közel 60 külföldről származó fajta egyedeit. A legellenállóbb kül- és belföldi fajtákkal, a különböző vadburgonyákkal nagyszámú keresztezés végzett. Bevezette a vírusdiagnosztikai vizsgálatokat, hogy növelje a vírusellenállóság, a burgonyavész, a fuzárium, a rizoktónia kórokozójával és a fonálféreggel szembeni ellenállóságot. Tudományos megalapozottsággal átszervezte a vetőgumó szaporítását. Irányításával alakult ki a Nyírségi Agrotechnikai Kutató Intézet vetőmagszaporító csoportja. Nevéhez fűződik a klónszelekciós eljárás kiterjesztése, a szártalanításos vetőgumó elterjesztésének nagyüzemi bevezetése.

A Növényfajtaminősítő Tanács 1951 évben államilag elismert nemesített fajtának ismerte el a korábban már elismert és a II. világháború után felújított fajtái közül az étkezési és ipari célra alkalmas „Aranyalma", az étkezési célra alkalmas „Gülbaba" és a „Margit" fajtáit.

1955-ben előzetes elismerést kapott az általa nemesített étkezési és ipari célra alkalmas „Boldogító", a „Kisvárdai rózsa" és a „Lilla" nevű étkezési burgonyafajtája, 1960-ban pedig a Forgó Sándorral együtt nemesített „Mindenes" étkezési és takarmányozási célra alkalmas és a Barsy Saroltával nemesített „Somogyi sárga kifli" burgonyafajtája. Közülük a „Kisvárdai rózsa" 1967-ben államilag elismert nemesített fajta minősítést kapott.

Nemesített fajtái közül 1975-ben még a „Gülbabá"-t, a „Kisvárdai rózsá"-t államilag elismert nemesített fajtaként termesztették, és csak a későbbi években kerültek helyükre újabban nemesített, honosított fajták.

Teichmann a II. világháború után a „Petkusi rozs"-ból egyedkiválasztással állította elő a Tiszántúl és az Északi Felvidék keleti részén termesztésre alkalmas bőtermő „Kisvárdai rozs"-ot, amely 1951-ben államilag elismert nemesített fajta elismerést kapott. A kitűnő minőségű rozs vetőmagját 1977-ig, mintegy negyedévszázadon keresztül forgalmazták.

1949-ben kezdett a napraforgó nemesítéséhez.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A szabolcsi és az anarcsi tájfajtából nemesített „Kisvárdai" bőtermő napraforgó 1954-ben kapott államilag elismert nemesített fajta minősítést és ezt a minősítést 1988-ban is megtartotta.

Eredményesen foglalkozott a csillagfürt, a szöszösbükköny nemesítésével is. Az általa nemesített „Kisvárdai fehér édes csillagfürt", amelyet 1943-tól a Szabolcs megyei anyagból továbbnemesítve állított elő, 1955-ben kapott előzetesen elismert nemesített fajta elismerést. Továbbnemesítése az 1960-as évek közepén szűnt meg. A „Kisvárdai szöszös bükköny", amelyet 1948-tól Hankó Józseffel együtt állított elő, 1954-ben előzetesen elismert, 1967-ben pedig államilag elismert nemesített fajta lett és minősítését 1988-ban is megtartotta.

A pillangós takarmánynövények közül kiemelkedő eredményt ért el a nyírségi homokos, csapadékban szegény talajokra alkalmas „Kisvárdai" lucerna kinemesítésével. Kedvező tulajdonságai miatt előzetes szaporítását már 1959-ben engedélyezték, majd 1963-ban előzetes, 1967-ben pedig államilag elismert nemesített fajta elismerést kapott. Minősítését több mint húsz év után, 1988-ban is megtartotta.

Teichmann rendkívül szerény, munkájában közismerten igényes kutató volt. A gyakorlati kísérletező munka töltötte ki életét. Munkássága gazdag eredményét az Országos Mezőgazdasági Fajtakísérleti Intézet kiadványai tükrözik. Saját maga — tudásához és eredményeihez mérten — keveset publikált. Ebben valószínű német anyanyelvűsége is zavarta, bár jól beszélt és írt is magyarul.

Munkája során egyaránt szoros kapcsolatot tartott az állami gazdaságokkal, termelőszövetkezetekkel, egyéni termelőkkel. Rendszeresen közreműködött a Földművelésügyi Minisztérium burgonyatermesztési terveinek kidolgozásában.

Tudományos munkássága, növénynemesítési eredményei elismeréséül 1959-ben elnyerte a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatát. 1962-ben a Munka Érdemrend, 1966-ban Állami Díj kormánykitüntetésben részesült.

1967. július 20-án hunyt el Kisvárdán.

Főbb munkái:

A száz mázsás burgonya terméshozamáért. Nyíregyháza, 1943. 23 lap.
A burgonya terméseredményének növelése. Bp., 1954. 24 lap.
A hazai burgonyatermesztés és nemesítés helyzete és feladataink. MTAAtOK. 1959. 12 lap.
Teichmann Vilmos — Rieger Béla—Szabó János: Burgonyatermesztés. Bp., 1954. 174 lap + 32 tábla.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

FABRICIUS Endre: A magyar növénynemesítés. Bp., 1921.
VILLAX Ödön: Nemesített fajták jegyzéke. Magyaróvár, 1944.
CSIKÓS Balázs: A szabolcsi burgonya tudósa. Sz Sz Sz. 1966.
Magyar növénynemesítés. (Szerk. Kapás Sándor.) Bp., 1969.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TELEKI SÁNDOR
(1890—1942)

1890. december 12-én született Pécsen. Édesapja a híres szőlőalany-nemesítő, Teleki Zsigmond, aki a filoxéravész után Villányban szőlőalany-Telepet alapított. Úttörő munkát végzett az amerikai szőlőalanyok kiválogatása és nemesítése terén. A Berlandieri × Riparia hibridjei közül a Teleki 5B és 8B jelzésű hibridjei világszerte elterjedtek. Munkásságával jelentősen segítette az elpusztult szőlők rekonstrukcióját. Teleki Sándor ebben a környezetben nevelkedett és ugyanezt az életpályát választotta, mint édesapja. Elemi és középiskoláit Pécsen végezte. Önkéntes katonaévének leszolgálása után elvégezte a bécsi kereskedelmi akadémia tanfolyamát. Ezután Budapesten beiratkozott a legmagasabb szintű szőlészeti és borászati szakképzést nyújtó Felsőbb Szőlő és Borgazdasági Tanfolyamra. Itt elkezdett tanulmányait azonban félbe kellett szakítania, mert 1910-ben édesapja meghalt. Ekkor bátyjával, Andorral, a szintén neves szőlésszel átvették a villányi gazdaság vezetését.

Édesapjuk munkáját folytatva egyesült erővel láttak munkához. Gazdaságukban az amerikai fajtákból és hibridjeikből telepített alanytelepek (anyatelepek) ekkor már teljes hozamban voltak. Mindenekelőtt a terhelő adósságok mielőbbi kifizetésére törekedtek. Ennek érdekében növelniük kellett a sima és a gyökeres vesszők, valamint az oltványok forgalmát. Munkájuk nyomán a gazdaság hamarosan felvirágzott. Elhatározták, hogy üzleti tevékenységüket a nyugati államokba is kiterjesztik. Ausztriában hozták létre kereskedelmi központjukat. Bécsben exportirodát és 1911-ben Solenauban (Bécs mellett) szőlőalany-telepet létesítettek. Az első világháború alatt gazdaságuk fejlődése megtorpant. Mindketten katonai szolgálatot teljesítettek. A cég vezető nélkül maradt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A háború után újra nagy lendülettel indították el a telepek munkáit. Ekkortól a testvérek, mint társtulajdonosok, teljesen elhatárolt feladatkörrel fejlesztették közös gazdaságukat. Teleki Andor vezette a bécsi irodát és az exportüzleteket bonyolította. A Solenau-i telepen kívül, 1925-ben Kottinbrunne-ban is anyatelepet létesítettek. 1932-ben Bécsben „Rebenlagen Teleki" néven korlátolt felelősségű társaságot alapítottak.

Teleki Sándor 1918-ban átvette a „Teleki Szőlőtelepek" vezetését. Új területekkel és alanytelepekkel növelte a gazdaságot. A szaporítóanyag előállításához biztosította a korszerű felszereltséget. Öntözőberendezést létesített. Előhajtató házakat és raktárakat építtetett. 1929-ben megvásárolta egy külföldi érdekeltségű villányi pezsgőgyár épületét, melyet a szaporítóanyag előállításához szükséges feldolgozóüzemmé alakított át. Itt készítették az oltványokat és itt csomagolták és tárolták. Korszerű bortároló pincét és palackozóüzemet létesített. A 100 kh-t kitevő anyatelepeken kívül 60 kh termőszőlővel és mintegy 250 kh kiegészítőgazdasággal rendelkeztek. Itt termelték meg a szükséges takarmányt és a munkások kommenciós szükségleteit. A külföldön bevált módszereket, eszközöket, gépeket szinte elsőként alkalmazták gazdaságukban. A megrendeléseknek pontosan, megbízhatóan eleget tettek. A cég neve rövidesen Európa határain is túl híressé vált. Az elismerést azonban elsősorban a vessző- és oltványtelepekkel, illetve az ott kinemesített kiváló alanyfajtákkal érték el.

A telep fejlesztése mellett édesapja oltványnemesítési munkáját is folytatta Teleki Sándor. A jelenleg termesztett alanyfajták nagy részét Teleki-hibridek néven ismerjük. Ezeket részben Teleki Zsigmond, részben fia, Sándor állította elő, aki arra törekedett, hogy apja által előállított Berlandieri × Riparia—Teleki szőlőalanyokat tovább javítsa és minél szélesebb körben terjessze. Elsőnek a 8 B jelű alanyfajtát szelektálta. A rendkívül változatos 8B jelű hibridállományból kétévi megfigyelés után kiválasztotta azt a tőkét, melyet a típusra a legmegfelelőbbnek talált. Ez szolgált ezután kiindulási anyagul az újonnan létesítendő 8B anyatelepnek. A jó mésztűrő képességű alanyfajták létrehozása mellett nemesítési munkájában arra is törekedett, hogy az előállított fajták jól gyökeresedjenek és minél több jól beérő vesszőt teremjenek. Nemesítési tevékenységének eredménye a klónszelekcióval előállított Berlandieri × Riparia—Teleki 5C alanyfajta, melyet apja 5A jelű hibridjéből hozott létre. Ez a fajta középhosszú tenyészidejű, vesszőit jól beérleli, nagy vesszőhozamú, betegségekre nem érzékeny, teljesen filoxéra-ellenálló. A szárazságot, meszet jól tűri. A nemes fajták oltáskor jól megerednek és erőteljesen növekednek rajta. Ma is egyik legjobb alanyfajtánk. Eredményeivel méltón vívta ki a külföldi és belföldi szakkörök elismerését. Alanyfajtáit nemcsak Európában, hanem Afrikában, Amerikában és Japánban is felhasználták. A villányi telepeket számos külföldi és belföldi csoport, neves szakember tanulmányozta. Különböző szőlészeti és borászati tanfolyamokat tartottak. Bátyjával együtt a hazai és nemzet-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

közi szakrendezvényeken, kongresszusokon ismertették tapasztalataikat és eredményeiket.

Tanulmányozta még a csemege- és borszőlőfajtákat azzal a céllal is, hogy a legjobbakat továbbszaporítsák és terjesszék. Fajtagyűjteményük egyben az oltványok nemes anyagát is szolgálta.

Igen jelentős „A szőlők felújítása" című, testvérével közösen írt könyvük, mely a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének kiadványaként 1927-ben jelent meg. A könyv sikerét bizonyítja, hogy 1927-ben, majd 1936-ban bővített, átdolgozott kiadásban újra kiadták. Munkájukban összefoglalták mindazt, ami a szőlők pótlása és felújítása szempontjából fontos. Legértékesebb az a hiánypótló fejezet, amelyben ismertetik a különböző alanyfajtákat, megkönnyítve ezzel az eltérő talajféleségeknél alkalmazható alanyok kiválasztásának gondját.

Teleki Sándor köztiszteletben álló, kiváló szakember volt, aki szaktudásával és különböző társadalmi tevékenységével a hazai szőlőtermesztés előrelendítésén fáradozott. Közreműködött a szőlészeti és borászati közigazgatás törvényeinek és rendeleteinek előkészítésében. A magyar szőlő- és borgazdaság terén jelentős közérdekű munkát fejtett ki. Több bizottság tagja, a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének alelnöke, az Országos Szőlő- és Borgazdasági Tanács Elnöke, az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara szőlészeti szakosztályának elnöke volt.

1932-ben a közügyek terén szerzett érdemei elismeréséül kormányfőtanácsosi címet kapott. Sikereit szakértelmének, jó szervezőkészségének, kitűnő termesztői és kutatói érzékének és óriási gyakorlatának köszönhette. Szakmai tevékenysége nem választható el emberi kapcsolataitól sem. Segítő, megértő viszony fűzte munkatársaihoz, a szőlős gazdákhoz, neves szakemberekhez.

Kutatásait nem tudta befejezni. 1942. (az eddig ismertetett évszám téves) június 28-án Villányban hunyt el 52 éves korában.

A második világháború befejezése után a villányi Teleki-telepeket az állami gazdaságok vették át. Több éven át Villány-Siklósi ÁG néven fejlődött tovább. Jelenleg a Pannonvin Borgazdasági Kombináthoz tartozik.

Főbb munkája:

Teleki Andor—Teleki Sándor: A szőlők felújítása. Bp., 1927. 62 lap.

Irodalom:

MARTON Dénes: Teleki Sándor emlékezete. MBGy. 1948. 1. sz.
Dr. Sváb Jánosné, Teleki Judit szóbeli közlései.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TELEKI (TAUSSIG) ZSIGMOND (1854—1910)

A hazai szőlő- és borkultúra története igen sok kiváló tudóssal rendelkezik, de munkájuk eredményének fogadtatása, illetve továbbadása jórészt a gyakorlati gazdák vállalkozói képességétől, illetőleg szakszerűségétől függött. Különösen így volt ez a magyarországi szőlőkultúrát megrendítő filoxérajárványt követő időszakban, amikor az újratelepítés sikerét biztosító anyatelepek létrehozásából igen gyakran egy-egy módosabb kereskedő vagy földbirtokos is kivette részét. Teleki Zsigmond egyike volt ezeknek a kísérletező-vállalkozó személyeknek, s munkássága fiai, Teleki Sándor és Teleki Andor, a neves szőlészek életművében élt tovább a villányi szőlőtelepek európai rangra emelésével.

Teleki Zsigmond 1854-ben született Pécsett. Zsidó kereskedőcsaládból származott, s három másik testvéréhez hasonlóan, az elemi iskolák elvégzése után rögtön dolgozni kezdett apja villányi fűszerüzletében.

Tizenöt éves korában azonban Budapestre szökött, mivel önálló életet akart élni, világot látni, amit a szülői ház egyáltalán nem tett lehetővé. Kisiparosoknál, kereskedőknél vállalt könyvelést, s az így keresett pénzből tartotta fenn magát, illetve fedezte középfokú tanulmányait. Bécsben is dolgozott egy banknál, azonban a bank tönkremenése után újból állás után kellett néznie. Ekkor került egy würzburgi borkereskedő céghez ügynöknek. Beutazta Európát, megtanult németül, angolul, franciául. Széles körű ismeretségre és tapasztalatokra tett szert, amelynek élete későbbi vállalkozásaiban nagy hasznát látta. Szakismereteit is főként az 1870-es években alapozta meg, hiszen utazásai alatt és szabad idejében egyaránt rendszeresen figyelemmel kísérte a külföldi szakirodalmat.

1881-ben úgy döntött, hogy megtakarított pénzével hazatér, s önálló vállalko-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

zásba fog. Előbb egy pécsi borkereskedővel társult, majd 1882-ben „Sigmund Teleki" névvel saját borkereskedelmi céget alapított. Ebben Spitzer Matilddal kötött házassága is segítette, hiszen 1881-ben létrehozott villányi kísérleti telepe szintén tetemes befektetést igényelt, s felesége hozománya nélkül nem tudta volna nagyralátó terveit megvalósítani.

Villányi vállalkozását a filoxéravész következtében elpusztult hazai szőlőterületek újratelepítéséhez szükséges alanyok kikísérletezésére és forgalmazására alapította. Munkája során főként francia és német szerzőkre támaszkodott, mindig pontosan egybevetve azonban az itthoni tapasztalatokat a külföldi eredményekkel. Gyakorta jelentetett meg beszámolókat villányi telepéről a „Borászati Lapok"-ban, s időközben elnyerte a császári és királyi udvari szállító címet is. A telep fenntartása és fejlesztése azonban egyelőre csak tőkéjét emésztette, s a kilencvenes években borüzletei nemegyszer sikertelenül végződtek. Pécsi érdekeltségeit kénytelen volt felszámolni, s 1907-ben megromlott egészségi állapotban végleg Villányba költözött, ahol 1910. augusztus 20-án halt meg.

Teleki munkássága elsősorban gyakorlati eredményei miatt érdemel különleges figyelmet. A szőlőalanyok nemesítésével a múlt század végén nálunk Horváth Géza és Szilágyi János foglalkozott, de az egyes hibridek használhatóságának szelektív kiértékelésében Teleki ért el igazán jelentős sikereket. A múlt század végén ugyanis a fajta-összehasonlító kísérletek metodikájáról, a parcellák elrendezéséről, az ismétlések számáról, még a kor többi hazai szőlésze sem sokat tudott. Éveket igénylő szelektív módszerének tapasztalatai mindeképpen úttörő jellegűnek tekinthetők, hizen a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomást, az Ampelológiai Intézetet csak 1898-ban állították fel.

Kutatómunkájának irányvételében azonban a véletlen is közrejátszott. A pusztító filoxérával szemben, amely a hazai szőlők több mint kétharmadát kipusztította, az ellenálló amerikai alanyok elterjesztésével, illetőleg szénkénegezéssel és elárasztással lehetett eredményeket elérni. 1896-ban a meszes és a kötött talajok alanyainak tanulmányozása céljából rövid utat tett Franciaországban, s úgy találta, hogy a Vitis Berlandieri fajta felelne meg nálunk leginkább, jóllehet az oltások nehezen eredtek meg a Berlandieri alanyokon. Ám a „blackrot" (feketerothadás) nevű szőlőbetegség miatt a magyar kormány megtiltotta a szőlő növényi részek behozatalát, s így Teleki nem tudott tiszta fajú Berlandieri vesszőkhöz jutni. Ezért úgy gondolta, hogy magról próbál nevelni. Még ugyanebben az évben Rességuier-től (Alenya, Kelet-Pireneusok) 10 kg szőlőmagot hozatott, melyekből, mint azt a „Borászati Lapok"-ban is megírta, 40 000 magoncot nevelt fel. A kísérletezés azután több évet is igénybe vett, mígnem sikerült elkülönítenie 10 hibrid típust. Ezek közül a Riparia × Berlandieri 4—5—6-ot Riparia-jellegűnek ítélte, míg a Berlandieri × Riparia Teleki 7—8—9-et Berlandieri-jellegűnek.

Eredményeit azonban a magyar hivatalos szervek ekkor még nem ismerték el, s így külföldi kapcsolatokat keresett. 1904-ben az opppenheimi kísérleti állomás

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

felügyelőjének, az osztrák Franz Kobernek 4—9—A-val sorszámozott alanyaiból gyűjteményt küldött, aki azokat kipróbálva, utóbb igen elismerően nyilatkozott a Teleki-féle alanyokról. Nem sokkal később Portele osztrák udvari tanácsos elrendelte, hogy a Berlandieri × Riparia Teleki alanyfajtákat az ausztriai állami szőlésztelepeken is terjesszék el. A Kober által klónszelektálással továbbfejlesztett Berlandieri × Riparia Teleki Kober 5BB típus a világ egyik legismertebb alanyfajtájává lett.

Amikor Teleki meghalt, 100 000 korona adósság terhelte vállalkozását, ami akkoriban rendkívül nagy összeg volt. Fiai, Sándor és Andor azonban, akik maguk is jelentős szőlészeti munkásságot fejtettek ki, a beinduló telepek jövedelméből három év alatt mindent visszafizettek. Exporttevékenységüket előbb Ausztriára, majd Németországra, Olaszországra és Franciaországra is kiterjesztették. Villányban ma a Borászati Múzeum adózik tisztelettel Teleki Zsigmond életművének.

Főbb munkái:

Az alanyfajták megválasztása. BL. 1902. 3. sz. 38. lap.
Riparia × Berlandieri Teleki. BL. 1903. 51. sz. 914—915. lap.

Irodalom:

TELEKI Andor: A szőlők felújítása. Bp., 1927. 62 lap.
——: Teleki Zsigmond vesszőtelepei és szőlőgazdasága 1891—1930. Villány, 1930. 24 lap.
HEGEDŰS Ábel—KOZMA Pál—NÉMETH Márton: A szőlő. Bp., 1966. 205—207. lap.
JESZENSZKY Árpád: Teleki Zsigmond, a szőlőalanynemesítő (1854—1910). Kg. 1979. 3. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TESSEDIK SÁMUEL
(1742—1820)

A Pest megyei Albertiben született 1742. április 20-án. A német anyanyelvű, de szlovákul is tudó apa (ősei Csehországból származó iparosok) evangélikus lelkész volt, édesanyja a pozsonyi származású (német ajkú) Lang Erzsébet. Születése után két évvel az apa a békéscsabai gyülekezetbe került. Majd apja korai halála után visszaköltöztek Pozsonyba.

Középiskoláit a pozsonyi evangélikus gimnáziumban végezte. A gimnázium után a magyar nyelv elsajátítása céljából a debreceni református kollégiumban tanult tovább. Kétéves debreceni diákoskodás után a felvidéki városok (Kassa, Eperjes, Lőcse stb.) érintésével gyalog tért vissza Pozsonyba, majd 21 éves korában a németországi erlangeni evangélikus egyetemre iratkozott be. A teológia mellett tovább bővítette orvosi és természettudományos ismereteit. Az egyetem elvégzése után útba ejtette az észak-német városokat. Halléban a nagyhírű árvaházat, Jena és Potsdam környékén a csatornarendszereket, a vízszabályozó gátakat, az öntözéses kísérleteket, a lecsapolási munkálatokat, a homokra telepített erdős ligeteket, a homokmegkötést, a mezőgazdasági ipart, a közoktatás fejlett intézményeit, és az oktatás tartalmi vonatkozásait tanulmányozta.

Visszatérve, rövid pozsonyi és surányi tartózkodás után 1767-ben meghívták segédlelkésznek az 5000 lelket számláló Békés megyei Szarvasra. Rövidesen vezető lelkésze lett a zömmel szlovák anyanyelvű gyülekezetnek. 1769-ben feleségül vette elődje, Markovitz Mátyás lelkész leányát, akinek halála (1791) után Lissoviny Karolinával kötött újra házasságot. Két házasságából 18 gyermeke született, közülük 9 érte meg a felnőttkort.

Évtizedeken keresztül, éppen 53 éven át, haláláig állt a szarvasi gyülekezet élén.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Amikor 1820. december 27-én Szarvason meghalt, a XVIII. században újratelepült Szarvas lélekszáma, a nagyarányú beköltözések révén is, már 14 ezerre emelkedett.

Emberi tulajdonságai kevesebb rokon-, és több ellenszenvet ébresztettek. Munkabírása, szigorú erkölcse, az eszményeit mindenáron keresztül hajszoló egyénisége idővel szükségképpen hívta ki a nehezebben mozduló környezet ellenállását. Barátai fogytak, ellenségeinek száma szaporodott. Korának adottságait meghaladó gyakorlati kezdeményezései zömmel a valóságos viszonyok falába ütköztek. Elgondolásait csak a fejlődés későbbi szakasza igazolta.

Munkássága három nagyobb területre terjedt ki: a gazdasági szakoktatás, a mezőgazdasági termelés gyakorlati fejlesztése és az elméleti-szakirodalmi tevékenység.

Oktatás- és iskolapolitikai elgondolásait az 1780 májusában általa alapított „gyakorlati gazdasági intézet"-ben próbálta valóra váltani. Az iskola felállításában egyéni-pedagógiai hajlamain és a külföldi példákon kívül jelentős szerepe volt az 1777-ben kiadott Mária Terézia-féle „Ratio educationis" ösztönző hatásának is. A közoktatás első magyarországi állami reformja fokozni kívánta a természettudományos és mezőgazdasági jellegű ismeretek terjesztését is.

Az iskola valójában három fő részre tagolódott: az elemi vagy népiskolai tagozaton az általános alapismeretek, a másikon a mezőgazdasági, végül a harmadikon a műipari ismeretek részletes elsajátítása került az oktatás előterébe. Az utóbbi két tagozatban a természettudományi és gazdasági jellegű tárgyakra helyezték a súlyt. A tanítás nyelve a tananyag jellegétől, illetve a tanulók anyanyelvi összetételétől függően ugyancsak változott. A tankönyvek jelentős részét maga Tessedik írta. Az iskolát könyvtár, laboratórium és szemléltető gyűjteménytár egészítette ki.

Az elméleti tantárgyak tanítása mellett nagy súlyt helyezett a gyakorlati oktatásra. A munkára és munkával való nevelés első hazai szószólója, egyben gyakorlati megvalósítója volt Tessedik. Azt vallotta, hogy „mindaz, amiből a gyakorlat és tapasztalás hiányzik, többnyire csak szavakban való üres bölcsesség, s csak fecsegő gépeket képez; a gyakorlat a legjobb tanítómester, igazi gazdákat ez formál".

Iskolája azonban nem csupán a tanulni vágyó parasztfiatalokat segítette hozzá a szükséges ismeretekhez. Felsőbb fokú képzésével ellátta a leendő néptanítók gazdasági továbbképzését, de el lehetett sajátítani itt a gazdálkodás vezetéséhez, ahogy később mondták: a gazdatiszti teendők ellátásához szükséges alapismereteket is. A gyakorlati gazdasági iskolának, amint ő maga megfogalmazta, alapvető célja volt: „a lehanyatlott szorgalom, a mezei és a közgazdaság fellendítése — derék, értelmes parasztok, serény polgárok, értelmes néptanítók, szorgalmas mesteremberek, manufakturisták, gyárosok, kereskedők, tapasztalt mezőgazdasági vezető emberek és ügyes közigazgatási tisztviselők idejekorán való képzése által".

A kezdeti, nagy visszhangot keltő sikerek után azonban mind több gonddal küszködve működött az iskola. Az 1790-es években egyre több vitája támadt az egyházközség elöljáróival. 1795-ben az iskola működését fel kellett függeszteni.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A hathatósabb állami támogatás nyomán 1798/99-ben ugyan újra beindult a képzés, de Tessedik ekkor már parasztfiatalok nélkül volt kénytelen iskoláját néhány évig tovább működtetni. A „diákokat" ugyanis a Helytartótanács felszólítására a nemesi vármegye küldte Szarvasra (és fizette a tandíjakat is) olyan felnőtt, zömmel nemes származású férfiak közül, akiknek gazdasági ismereteit a köz hasznára gondolta volna fejleszteni a vármegye. Életben tartani azonban az állami közbelépés sem tudta már: 1806-ban bezárta kapuit Tessedik Európa-szerte ismertté vált gyakorlati gazdasági iskolája.

Éppen szarvasi iskolája hírnevének köszönhetően, jelentős szerep jutott Tessediknek az akkortájt létesített másik, de különösképpen a Nákó Kristóf által 1802-ben Nagyszentmiklóson létrehozott gyakorlati gazdasági szakiskola (későbbi nevén: földművesiskola) felállításában: az utóbbi ugyanis Tessedik tervei alapján kezdte meg működését.

Szakírói munkássága viszonylag későn bontakozott ki: negyvenkét éves volt, amikor első, egyben legfontosabb műve megjelent. Ám így is gazdag életművet hagyott maga után: a bibliográfus mintegy négyszáz — megjelent és kéziratban ránk maradt — címjegyzéket tudott összegyűjteni szellemi hagyatékából. 1784-ben jelent meg fő műve („Der Landmann in Ungarn"), amit gróf Széchényi Ferenc Kónyi Jánossal magyarra fordíttatott, s 1786-ban Pécsen kiadatott „A parasztember Magyarországban mitsoda és mi lehetne" címmel. Munkájában miután leírta, hogy milyen sanyarú körülmények között él a magyarországi parasztember, megpróbálta ennek okait számba venni. Ezek között említi az iskolai oktatás elmaradottságát, a korszerű ismeretek hiányát; a rossz körülmények között folyó földművelést és állattenyésztést; az aprófalvas településrendszert; a kártékony szokásokat, babonákat, a szükséges piacok hiányát. Könyvének több mint fele azzal foglalkozik, hogy mi mindent kellene tartalmaznia az (esetenként inkább egy „koncentrációs táborra" hasonlító) eszményi falurendtartásnak, hogy milyen is lehetne az „eszményi" falu. Milyennek kellene lenni a településnek, az utcáknak és házaknak, hogyan kellene jövedelmező módon gazdálkodniuk a bennük lakó parasztoknak.

Fontosabb szakmunkái közt kell megemlíteni a szarvasi iskola első szakaszának küzdelmes éveit feltáró művét. Elsőként ugyan németül, de azt követően (1801-ben) mindjárt magyarul is megjelent az eredményes rétgazdálkodással és a lóhere termesztésével kapcsolatos szakmunkája. Összeállította Szarvas gazdasági fejlődésének krónikaszerű rajzát az újratelepítéstől, 1722-től 1806-ig terjedő időben. Küzdelmes pályafutásának sikereit és kudarcait írta meg önéletrajzában. (Das Leben eines evangelischen Landpfarrers.) Számos írása foglalkozik a mezőgazdaság egy-egy ágazatát, területét érintő (fásítás, állattenyésztés, állatorvoslás stb.) kérdésével.

A mezőgazdaság a XVIII. század második felében Európa-szerte döntő változások korszakába érkezett. Az ugart kiiktató ún. váltógazdálkodásra való áttérést a magasabb hozamok elérésén kívül főként a takarmány-, kapás- és az ipari

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

növények nagyobb mérvű termesztése, a forgásrendbe való beiktathatóságuk sürgette. Mindez a termelési eljárások és szisztémák gyökeres átrendezését vonta maga után. Mik is voltak azok a gyakorlati lépések, amelyekkel Tessedik mezőgazdaságunk jövőbeli útjait egyengette? Jelentős érdemeket szerzett az alföldi szikesek befásítása terén: három évtizeden át kb. 12 000 darab, több mint 300 fajta facsemetét nevelt a sziken. Ő honosította meg Szarvason és környékén az akácfát, s alkalmazott gazdaságában mezővédő erdősávot. Sokat tett a helyes rétművelés, a szénaszárítás és a szénapajták építése terén. A gyakorlatban adott jó példát a lóhere és a lucerna termelésére. Szarvason eleinte ő és a példáját követők csak egy-két mázsa lucerna- és lóheremagot termeltek, 1806-ban azonban már évi 300 mázsát adtak el országszerte a szarvasiak. Gazdaságában Tessedik, épp a takarmánytermesztés kiszélesítése révén, fejlettebb istállózott állattenyésztést tudott folytatni, s ennek révén jelentősen növelte a tejhozamokat s a tejtermékeket. A szarvasiak Tessedik tanítása nyomán, írta az egyik kortárs, „több tehén és juhvajat és sajtot hoznak" Pestre, „mint a három Pest, Pilis és Solt összekapcsolt vármegyék lakosai".

Az istállózott tartás, a nyári istállózás révén rendszeresen tudta trágyázni földjeit. Először alkalmazott a környéken sorvetést. Propagálta a kukorica termesztését, a kapások szántóföldi művelését a talaj termőerejének fokozása céljából is fontosnak tartotta. Meghonosította a vasborona és a henger használatát.

Korát messze megelőzve, bámulatos sikereket ért el a használhatatlan szik termővé tételében. Gondos, a legapróbb részletekre kiterjedő kísérletei révén annyira fel tudta javítani szikeseit, hogy egy-egy holdjuk a legszárazabb esztendőben is 150 forint értékű hasznot hozott. A szikesek javítása mellett jelentős eredményeket ért el a kertészeti kultúrák termesztése terén. Hozzáfogott a saláta, sárgarépa és a burgonya termesztéséhez, gyűjtötte a gyógyfüveket. Széles körű kísérletezést folytatott a gyümölcsfák meghonosítása, az oltványok nevelése terén. Az 1790-es évek közepére a sokfelől — külföldről és máshonnan — begyűjtött alanyból mintegy 300 fajtát tenyésztett ki. Szenvedélye lett a szőlészkedés is, sikeresen kísérletezett még az aszúborral is. A méhészkedés terén pedig olyan méznyerési eljárást alkalmazott, ami elkerülhetővé tette a méheknek addig szokásban volt elpusztítását. Jelentős sikereket ért el végül a feldolgozóipar, az értékesítés, a vízi és szárazföldi szállítás, a csatornázás s a takarékosság és takarékmagtárak létesítése terén is.

Joggal írta „Gazdasági kertem nyilvánvalóvá tette azt a XVIII. század végéig félreismert nagy igazságot, hogy az ember, mint Istennek privilégizált sáfára a földön, ha méltóságát, képességeit, rendelkezésre álló eszközeit felismeri s hasznosítja, szorgalommal még az éghajlatot is enyhébbé formálhatja." Szinte a jövőbe látva, a megszállottak hitével írta: „Ahol nem gondoltam, nem is gyanítottam, ott is bő gyümölcsöket termett a mag, melyet szóban és írásban elhintettem. De remélem, még síromon is ki fognak kelni a virágok, melyek magvát tán időnek előtte, tán terméketlen földbe, jó reménység fejében elvetettem."

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Der Landmann in Ungarn, was er ist und was er sein könnte; nebst einem Plane von einem regulierten Dorfe. Pest, 1784. 216 lap. Magyarul: A parasztember Magyarországon mitsoda és mi lehetne . . . (Ford. Kónyi János) Pécs, 1786. 508 lap.
Ökonomisch—physikalisch—statistische Bemerkungen über den gegenwärtigen Zustand des Landwesens in Ungarn . . . Pressburg, 1787. 216 lap.
Declarationes duae coram incl. commissione regia die 9 et 10 Mai 1792. Factae, atque scholam oeconom. Hely és év n.
An das Ungarische, besonders Protestantische Publicum, detaillirte Erklärung der Ursachen des Entstehens und des Einschlafens des ersten Praktisch-Oekonomischen Industrial-Instituts zu Szarvasch. Hely n. 1798. 63 lap.
Neuer Wiesen-Rektifikazions-Plan . . . Ofen, 1800. Magyarul: Új módja a rétek igazításának . . . Buda, 1801. 39 lap.
Nachricht von dem Anbau und der Benutzung des Lucerner-Klees. Hely és év n.
Teschedik Sámuel önéletírása. (Ford. Zsilinszky Mihály) Pest, 1873.
Szarvasi nevezetességek. (Ford. és szerk. Nádor Jenő) Bp., 1938.
Tessedik Sámuel válogatott pedagógiai művei. (Szerk. Vincze László) Bp., 1956.
Tessedik Sámuel kisebb írásai. (Szerk. Hanzó Lajos) Szarvas, 1960.

Irodalom:

NÁDOR Jenő—KEMÉNY Gábor: Tessedik Sámuel élete és munkája. Bp., 1936.
VINCZE László: Tessedik Sámuel élete és pedagógiai munkássága. PSz. 1953. 4. sz.
WELLMANN Imre: Tessedik Sámuel. Bp., 1954.
SZABÓ Miklós: Tessedik Sámuel élete és munkássága. MF. 1960. 14. sz.
PENYIGEI Dénes: Tessedik Sámuel élete és munkássága. AtSz. 1961. 2. sz.
TAMÁSSY István: Tessedik Sámuel a pedagógus. AtSz. 1961. 2. sz.
KOVÁCS Gábor: Tessedik Sámuel és a parasztság. AtSz. 1961. 2. sz.
WELLMANN Imre: Tessedik és a magyar agrárfejlődés. AtSz. 1961. 2. sz.
HANZÓ Lajos: Tessedik és az európai gazdaságtudomány. AtSz. 1961. 2. sz.
NÁDOR Jenő: Tessedik Sámuel írásainak címjegyzéke. AtSz. 1961. 2. sz.
PENYIGEI Dénes: Tessedik Sámuel. AT. 1980. 8. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

THAISZ LAJOS
(1867—1937)

1867-ben született Nagybánhegyesen (volt Csanád, ma Békés megye).

Eredetileg gyógyszerésznek készült. Felsőfokú tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen végezte. 1888-ban, 21 évesen már a budapesti Vetőmagvizsgáló Állomás munkatársa volt, Czakó Kálmán professzor mellett, mint asszisztens. Később, 1907-től a kassai állomás vezetője lett.

Míg kortársa, Schilberszky Károly a tudományos botanika felé vonzódott, s itt különösen a növényföldrajz, majd a mikológia terén felmutatott eredményei alapján vált ismertté, addig Thaisz Lajos elsősorban florisztikai és a Syringa josikae Ung megyei (ma Románia) őshonosságával és reliktum jellegével kapcsolatos kutatásokat végzett, és gyepeket tanulmányozott. 1892-től kezdve elsősorban rétjeink és legelőink javításával, növényzetük szakszerű kezelésével, a Magyarországon őshonos, valamint a sziki füvek és a gyepesítés kérdéseivel foglalkozott. 1910-től nyugdíjazásáig, 1922-ig a Földművelésügyi Minisztériumban a rét- és legelőgazdálkodási ügyek vezetője volt.

Abaúj, Csanád, Csongrád, Bereg megye növényzetét kiválóan ismerte. Főmunkatársa volt a Vetőmagvizsgáló Állomás irányításával, Dégen Árpád felügyelete mellett készülő „Magyar füvek gyűjteménye" című 450 lapos herbáriumi kiadványnak, valamint a 280 lapos „Magyarország sásféléinek, szittyó féléinek, gyékény féléinek, békabuzogány féléinek gyűjteménye" című kiadványnak. Az 50 példányban, szép díszkötésben megjelent herbáriumoknak egy-egy példánya a Mezőgazdasági Múzeumban is fellelhető. Ezen kívül 9000 lapból álló tekintélyes növénygyűjteménye volt, melyet 1932-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott. Dégen Árpád 1902-ben indította meg a „Magyar Botanikai Lapok" című

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

folyóiratot, melynek főmunkatársa volt Thaisz Lajos. A kiadvány 33 évfolyamot ért meg. Legtermékenyebb alkotói évei 1922 után kezdődtek, amikor mint miniszteri tanácsos nyugállományba vonult, és minden idejét a gyepek tanulmányozására fordította. Fűmagtermesztéssel foglalkozott, kultúráihoz mindenkor hazai vadontermő füvek magvait használta. Ilyen tapasztalatok alapján 1927-ben jelent meg „A magyar talaj gyepesítése" című jelentős munkája, melyben a gyepnövények általános jellemzése és gyakorlati elbírálása után külön fejezetekben tárgyalta a rétek, legelők növényzetét, tanácsokat adott fűmagkeverékek, füvesherekeverékek összeállításához csakúgy, mint a vasúti- és folyamtöltések begyepesítéséhez, a meredek talajok és futóhomokbuckák megkötéséhez, kerti pázsitok létesítéséhez. Szorgalmazta könyvében a füvesherekeverékek magyarországi elterjesztését, hivatkozva a Nyugat-Európában évtizedek óta sikerrel művelt kevert vetésre.

„Igen ritkán nálunk is vetik a lucernát csomós ebírrel, vagy a lóherét komócsinnal. De nemcsak ezt a két herét, hanem a többit is fel lehet használni" — írta. A hatféle keverék, melyet javasolt, húszféle kombináció előállításához nyújtott lehetőséget. A keverékek előnyeként jelölte meg, hogy ezek rövid használatra valók, könnyen beilleszthetők a vetésforgóba, valamint az állatok táplálása szempontjából kedvezőbb összetételűek, mint a tiszta herefélék. A talaj nitrogéntartalmát viszont éppúgy emelik, mint a tiszta pillangós állomány.

1930-ban kidolgozta a Pest megyei Dunavölgy rét- és legelőgazdasági munkatervét, melynek szikeseit előzőleg a Pestvármegyei Dunavölgy Lecsapoló és Öntöző Társulat a várható gazdasági haszon érdekében lecsapoltatta, 'Sigmond Elek szakértői véleménye szerint „a lecsapolás nem csak az árterület jó földjeinek, de szikeseinek jövendő hasznosítása szempontjából is nemcsak hasznos, de okvetlenül szükséges is volt, mert addig semmiféle javításról szó sem lehet". Thaisz Lajos a 15 oldal terjedelmű munkatervhez térképet is csatolt, s azon a Duna Budapesttől Bajáig terjedő szakaszát tüntette fel, jobb oldalán az érintett helységeket, a fő-, mellék- és öntözőcsatornákat. A terv a különböző talajtípusokhoz egyrészt talajjavító meszezést, műtrágyázást, másrészt gyepkeveréket ajánlott. A legelők, mivel túl nagyok — gondozatlanok — írta. Ez az állapot hovatovább tarthatatlan lesz, a legeltető területet nem lehet tovább bővíteni, a meglévővel kell úgy gazdálkodni, hogy minőségre kell nagyobb gondot fordítani. Ez természetesen sok munkával fog járni, de a várható eredmény reményében mindenképpen megéri.

Thaisz Lajos a legelsők egyike volt, aki a hazai rétek és legelők tanulmányozásának, s ennek alapján történő megjavításának szükségét szóval és tettel a köztudatba vitte, ezért a zöldmező-mozgalom egyik úttörőjének mondható. Mindemellett nemes emberi értékei voltak. Mint ahogyan Moesz Gusztáv, aki szintén a Kis Akadémia Baráti Köréhez tartozott, az egyesület történetét leíró könyvben megfogalmazta, „beszédében, mozdulataiban, viselkedésében szerénysége, nyugodtsága és komolysága nyilatkozott meg". (A Kis Akadémia Baráti Kör 1899-ben alakult olyan lelkes, egyetemet végzett fiatalokból, akik célul tűzték ki, hogy valamilyen

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

formában tovább folytatják azt az életet, amelyet a Tudományegyetem alakított ki bennük. A tudományos előadásokat, összejöveteleket rendező társaság egyik alapítója Eötvös Loránd volt, tagjai pedig több kiemelkedő híresség között Aujeszky Aladár, Hutÿra Ferenc, Schilberszky Károly, 'Sigmond Elek, Than Károly voltak. Tevékenységükről, előadásaikról a „Kis Akadémia Könyvtára" sorozat kötetei adnak áttekintést.)

Thaisz Lajos 1937. szeptember 23-án hunyt el, Budapesten. Pestszentlőrinci temetésén Jávorka Sándor és Boros Ádám búcsúztatták.

Főbb munkái:

Adatok Abaúj-Torna vármegye flórájához. BK. 1909. 6. füz. 247—257. lap.
A hegyvidéki rétek és legelők megújítása. Gazdasági-botanikai tanulmány különös tekintettel a Székelyföld természeti viszonyaira. Bp. 1910. 27 lap
Legelő- és rétgyepesítés szabályai. H. é. n. 40 lap
A magyar talaj gyepesítése. Bp., 1927. 99 lap.
A Pestmegyei Dunavölgy területének rét- és legelőgazdálkodási munkaterve. Bp., 1930. 15 lap + térkép.

Irodalom:

— —: Thaisz Lajos. Kt. 1937. 787. lap.
MOESZ Gusztáv: Thaisz Lajos. (In: A Kis Akadémia negyvenkét esztendeje. Szerk.: Förster Rezső.) Bp., 1941.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

THALLMAYER VIKTOR
(1847—1921)

1847. február 7-én született Pétervárad on (ma: Petrovaradin — Jugoszlávia). Középiskoláit Pétervárad on és Pesten végezte, majd 1863-ban a pesti József Műegyetemre iratkozott be, ahol a gépészmérnöki és geodéziai szakon 1867-ben kitűnően végzett. Tanulmányainak befejezése után a Műegyetem felsőbb matematika és ábrázoló mértan tanszékén tanársegéddé nevezték ki. 1869-ben a Műegyetem tanulmányi ösztöndíjával Triesztbe utazott, ahol a haditengerészet, hajóépítészeti tanfolyamát végezte el. Ez időben már gépészeti cikkei jelentek meg a „Zeitschrift des österreichischen Ingenierur- und Architekten Vereins" című lapban.

1873-ban a magyaróvári Gazdasági Tanintézethez nevezték ki Fuchs János Miksa, a mérnöki tudományok rendes tanára és az óvári gazdasági eszköz- és gépkísérleti állomás megszervezőjének utódaként, mint a mezőgazdasági gépészet és elméleti mechanika kiemelkedő szakemberét az erőműtan, földmértan, gazdasági építészettan, gazdasági gép- és eszköztan tanárává. Mivel az oktatás az óvári intézetben ez időben még két nyelven folyt, Thallmayer is magyar és német nyelven adott elő. Tanári teendőivel egyidejűleg az ő feladata lett az 1869 óta fennálló — Magyarországon az első, Európában a második — gazdasági eszköz- és gépkísérleti állomás vezetése és irányítása is. Ettől az időtől kezdődik több évtizedes tanári és tudományos tevékenysége a mezőgazdasági gépészet terén.

A külföldi gépek és eszközök hazai használhatósága, valamint a hazai eredmények, találmányok külföldön való terjesztése területén Thallmayer Viktor munkásságának nagy szerepe volt. Német, angol, olasz és horvát nyelvtudása hozzájárult ahhoz, hogy az állomás munkáját külföldi szakemberek és cégek bevonásával, széles körű nemzetközi kapcsolatokkal sikerült európai szinten tartania és fejlesz-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tenie. Nemzetközi vagy helyi gépversenyek és kiállításokon való részvétel, valamint az óvárihoz hasonló létesítmények megtekintése céljából többször járt külföldön s kapcsolatai révén az állomást is rendszeresen látogatták külföldi szakemberek gyűjteményeinek, munkájának tanulmányozása céljából. Nem egy esetben kérték ki Thallmayer véleményét, illetve saját találmányú gépeit és géprajzait kívánták külföldön hasznosítani.

1876-ban Thallmayer Amerikába utazott a Philadelphiában rendezett világkiállításra. Amerika gépesítése mély hatással volt szemléletére. A későbbi években írt cikkeiből, tanulmányaiból rendszeresen előtűnnek a mezőgazdasági gépek alkalmazása terén szerzett amerikai tapasztalatai.

Munkássága során részletesen foglalkozott az arató- és vetőgépekkel, azok szerkezetével, előnyeivel és hibáival. Külföldi és hazai típusok alapján újabb, korszerűbb, hasznosabb és gazdaságosabb típusokat szerkesztett. Az aratógép vágószerkezetével, annak mozgási törvényszerűségével kapcsolatosan új megállapításokra jutott. Pontos módszert dolgozott ki a cséplőgépek működése során jelentkező szemveszteség megállapítására; a gőzgépek tolattyúdiagramjának általa kidolgozott szerkesztési elve külföldön is elismerésben részesült.

Saját kísérleti eredményeit a gépkísérleti állomáson vizsgált gépekkel kapcsolatban a „Földmívelési Érdekeink" című lapban, majd később az 1882-ben indult „Közgazdasági Értesítő"-ben tette rendszeresen közzé. Munkatársa lett az 1883-ban induló „Mezőgazdasági Szemle" címmel Magyaróváron megjelentetett, Cserháti Sándor és Kosutány Tamás által szerkesztett lapnak is, valamint rendszeresen jelentek meg cikkei a „Gyakorlati Mezőgazda", a „Kísérletügyi Közlemények", „Köztelek", a „Közgazdasági Értesítő" és a „Mezőgazdasági Mérnök" című hazai lapokban. Ugyancsak számos tanulmánya és cikke jelent meg az elméleti mechanika és a gazdasági gépészet köréből külföldi lapokban is: a Dingler-féle „Polytechnische Journal", a Carl's-féle „Repetitorium", az Uhland-féle „Maschinenbauer", a Grunert-féle „Archiv és az „Engineering", a már említett „Zeitschrift des österreichischen Ingenierur und Architekten Vereins" s a „Wiener Landwirtschaftliche Zeitung" közölte rendszeresen írásait.

Gazdag ábraanyaggal illusztrált leírásai a gép alapvető munkavégzésére, jó kihasználhatóságára hívják fel először a figyelmet, nem egyszer történeti hátterük ismertetésével, valamint a forgalomban levő hasonló gyártmányokkal való összehasonlításával, sok esetben a géppróba körülményeinek ismertetésével többféle típusból adódó tapasztalatokat közöl, a megrendelés módozataival és ártájékoztatóval kiegészítve. Gyakran tájékoztatta a hazai gazdaközönséget olyan gyártmányokról is, amelyeket a magyarországi feltételek között nem tartott megfelelőnek, erre a körülményre minden esetben felhívja a gazdák figyelmét. 1880—90 között többször járt külföldön rendezett gépversenyen, s természetesen a hazai rendezvényeken is részt vett. 1890-ben a „Közlemények a magyaróvári gépkísérleti állomás köréből" című kiadványban számos kísérletről számolt be.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1892-ben a „Mezőgazdasági Szemlé"-ben cikket írt az állomás ügyforgalmáról, amelyben összehasonlítást tesz a hasonló külföldi állomások forgalmával. Az adatokkal alátámasztott összehasonlításból kiderül, hogy a magyaróvári állomás eredményessége nem marad el Németország különböző helyein működő, hasonló intézmények ügyforgalma mögött. A pontos, táblázatos kimutatással alátámasztott hazai szaklapokban megjelent összehasonlításra alaptalan, elmarasztaló vélemények adtak okot. Mindezek mellett sürgeti az állomás továbbfejlesztését, valamint javaslatot tesz más gazdasági tanintézetek keretében is létrehozandó hasonló intézményekre, a lokomobilok és cséplőgépek felügyeletének megszervezésére. A hallgatók számára rendszeres lokomobilkezelő tanfolyamok bevezetését látja célszerűnek.

1895-ben a magyaróvári gépkísérleti állomás 25 éves jubileumához érkezett. Ez alkalomból Thallmayer az állomás szakmai működéséről kívánt egy összefoglaló kiadványsorozatban beszámolni, amelynek egyes köteteiben csoportonként tervezte a gazdasági géptípusok bemutatását, másrészt köteteiben „az állomáson tett kísérletekről, mérésekről, tanulmányokról és rajzfölvételekről" kívánt számot adni. Ennek első köteteként jelent meg „A sorbavetőgépek" című munka. A mű két részre tagolódik: általános része leírja a sorbavető gépeket, azoknak méreteit, különböző részeit, foglalkozik a vetés szélességével, a nyomtávolsággal, a vetőgépek állványával, a magládákkal, a magszórás szabályozásával, a különböző típusú vetőgépszerkezetekkel, a vonóerővel, sebességgel és kormányzással, a gép beállításával és szállításával, gyártással és használati értékkel, gépkonstruálással és bírálattal stb. Végül a sorbavető gépek történetének vázlatát adja, s beszerzésükről hasznos tanácsokkal látja el a gazdákat. A könyv második „különleges" részében a modern vetőkészülékeket ismerteti: a kanalas-hengeres, merítőkerekes, tolóhengeres, vetőtárcsás, szórókorongos vetőkészülékeket részletezi, majd külön részben foglalkozik az amerikai sorbavető gépekkel és magszóró készülékekkel. Munkájában 262 ábrát közölt a különböző gépfajták jobb megértésének érdekében. E gazdag ábraanyag teszi többek között a művet a szakirodalomban kimagasló értékűvé.

Az 1897—98-as tanév első felében Balás Árpád igazgató távoztával az akadémia ügyeinek intézésére miniszteri megbízást kapott.

1898. február 19-én ünnepelte a magyaróvári akadémia Thallmayer Viktor 25 éves tanári jubilumát. Az ünnepségről a „Köztelek" február 23-iai száma emlékezett meg: „A nagy szakképzettség, fáradhatatlan szorgalom és páratlan ügyszeretet, mellyel Thallmayer szaktárgyát: a gazdasági gépészetet tanári katedráján kezelte, e téren őt hazánk első szakemberévé avatták."

1900-ban a Párizsi Világkiállításon géptervezéseit aranyéremmel tüntették ki.

1907-ben a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban rendezésre kerülő mezőgazdasági gépészeti kiállításon ő mutatta be a magyaróvári gépkísérleti állomás munkáját.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1908-ban vonult nyugalomba, 37 évi tanári működés és az állomáson végzett 35 évig tartó gépkísérleti munka után. Nyugdíjba vonulása után tovább működött mint gépgyári szaktanácsadó és szakíró. Nevét Thallmeyernek is írták, ő maga gyakran használja a Viktor helyett magyarosabb hangzású Győző nevet.

1918-ban egészségi állapota miatt lányához költözött Pusztabelecskára, itt is halt meg 74 éves korában, 1921. november 11-én. Temetésén Vladár Endre mondott búcsúbeszédet.

Főbb munkái:

Közlemények a magyar-óvári m. kir. gazdasági akadémiánál fennálló Eszköz- és Gépkísérleti Állomás köréből. 1874. Magyaróvár, 1875. 84 lap.
Közlemények a Magyar-Óvári Gépkísérleti Állomás köréből. Klny. MSz. Magyaróvár, 1890. 49 lap.
A sorbavetőgépek. Magyaróvár, 1896. 271 lap.

Irodalom:

— —: Thallmayer Viktor. Kt. 1898. 16. sz. 285. lap.
— —: Thallmayer Győző. GL. 1908. 34. sz. 600. lap.
— —: Thallmayer Viktor. Kt. 1921. 47. sz. 1062. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

THANHOFFER LAJOS
(1843—1909)

1843. november 23-án született Nyírbátorban (Szabolcs megye) köznemesi családból. Elemi iskoláit Szatmárnémetiben (ma: Satu Mare — Románia) kezdte, majd a középiskolát Nagykárolyban (ma: Carei — Románia) és Pesten végezte. A pesti egyetem orvosi karán folytatta tanulmányait, ahol már hallgató korában írt dolgozataiban összehasonlító anatómiával és kórszövettannal foglalkozott. Korai munkái közül több, egyetemi pályadíjat nyert.

Sebésznek készült, s egyetemi tanulmányainak utolsó éveiben Balassa József és Kovács József sebésztanárok mellett, mint vizsgázott műtős dolgozott. 1867-ben fejezte be Pesten orvosi tanulmányait, ahol „orvostudorrá", majd egy év múlva sebészdoktorrá avatták. Nevét esetenként Tanhoffernek is írta. 1868—69-ben az élettani tanszéken lett tanársegéd s a szövettani gyakorlatok vezetője. Ugyanezen tanévben a pesti Állatgyógyintézetben az élettani, természet- és növénytani tanszék rendes tanárává nevezték ki. 1872-ben szövettanból és vegytanból magántanárrá habilitálták.

1875-ben Tormay Béla javaslatára a Földmívelés- Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium lótenyésztési osztályától felszólítást kapott, hogy a tenyészbénaságot illetően szövettani kutatásokat végezzen. Kutatási eredményeit „Vizsgálatok a tenyészbénaság lényege fölött" címen magyar és német nyelven tette közzé. A témakör kutatását a későbbi években is folytatta, s mint maga írta: „Eddig ily terjedelemben e bajjal még egy tudományos intézet és szakember sem foglalkozott." A 30 állaton végzett kórbonctani és kórszövettani vizsgálatok tudományos eredményeit a minisztérium „A tenyészbénaságról kórszövettani vizsgálat alapján" címen 1882-ben adta ki.

Ugyancsak a Földmívelés- Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium küldte ki

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1876-ban nagyobb európai tanulmányútra, hogy a bécsi, drezdai, lipcsei és müncheni kísérleti állomásokat és tanintézeteket megtekintse. Tapasztalatairól írt jelentése 1877-ben önálló kiadványként is megjelent. A kijelölt városokon és intézeteken kívül más városokból, Franciaország és Svájc különböző intézeteiről is, összesen 23 város 18 állatorvosi és egyetemi intézetében szerzett tapasztalatiról adott számot.

A hetvenes évek elejétől rendszeresen publikált hazai és külföldi tudományos lapokban, évkönyvekben, illetve kiadvány-sorozatokban. Így jelentek meg szövettani és kórszövettan vizsgálatainak eredményei főleg az „Orvosi Hetilap"-ban; a „Természettudományi Közlöny"-ben; a „Mathematikai és Természettudományi Értesítő"-ben; az „Allgemeine medicinische Central Zeitung"-ban; „Pflüger's Archiv"-ban; „Centralblatt für die medizinischen Wissenschaften"-ban; „Virchow's Archiv"-ban s más orvosi és természettudományi kiadványokban.

Tanulmányai közül kiemelkedő az „Adatok a zsírfelszívódáshoz, s a vékonybélbolyhok szöveti szerkezetéhez" című; amely 1873-ban magyarul és németül jelent meg. „Az érverésről" 1876-ban, „A gyulladásról" 1877-ben írt tanulmányairól a MTA ülésein is beszámolt.

1880-ban jelent meg „A mikroszkóp és alkalmazása" című munkájának első kiadása, mint „Az általános szövettani technika vezérfonala" orvosok és egyetemi hallgatók használatára. A téma feldolgozása hézagpótló a hazai szakirodalomban. „. . . a kezdőnek mindazt nyújtja, a mire neki szövettani dolgozásánál az általános technikát illetőleg szüksége van" — írta a mű előszavában. A könyv a mikroszkópok elméletét, azoknak mellékkészülékeit s a különböző célokra használt mikroszkópokat és használatukat ismerteti részletesen. A munka Stuttgartban németül is megjelent s a német kiadást oroszra is lefordították.

Mikroszkópi vizsgálatai híressé tették őt az egyetemen is. Az Állatorvosi Tanintézetben általa berendezett szövettani laboratóriumban elsőként tanította a mikroszkópos vizsgálatokat. Számos szakember kereste fel laboratóriumát szakmai tanácsok, útbaigazítások céljából.

1880-ban a Magyar Tudományos Akadémia — mint állatorvos professzort — levelező tagjai sorába vette fel. 1881-ben tudományos eredményeinek elismeréséül a budapesti orvosi fakultáson a szövettan, egyetemi nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki.

Tormay Béla kérésére írta meg ez időben, részben az előadásai alapján, egyik legfontosabb munkáját „Az összehasonlító élet- és szövettan alapvonalai" címmel, egyetemi hallgatók, állatorvosok, gyakorló gazdák s a szakterület iránt érdeklődő olvasók számára. Ábraanyagát javarészt saját maga készítette. A több mint hatszáz oldalas művet azzal a szándékkal írta, hogy az olvasóknak „más műre az élettan megtanulásához szükségük ne legyen, és végre ne csak az embert, hanem ezen kívül az állatvilág, de különösen a nagyobb házi állatok élettanát és szövetta-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nát is egybehangzólag tárgyalja". A mű az élettan területének szinte minden kérdését kimeríti. A könyvet orvosegyleti Balassa-díjjal jutalmazták.

1886-ban „Eszközök és vizsgálatok" címmel olyan több rendbeli fizikai kísérleti eszközt kívánt bemutatni, amelyet az állatorvosi élettani vizsgálatoknál használt. Szemléletes ábraanyagát ugyancsak javarészt maga készítette.

Mint tanár, sokat fáradozott az Állatorvosi Tanintézet oktatásának fejlesztésén. Nemcsak javaslatai voltak figyelemre méltóak, de ismerte az oktatás történetét is. Az állatorvosi szakoktatás százados emlékünnepére 1887. február 6-ára „Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története" címmel komoly oktatástörténeti összefoglalót írt. 1888-ban a hazai szakoktatás és tudomány területén elért eredményei elismeréséül királyi tanácsosi címet kapott.

Élete munkásságának java részét — 1875 és 1890 között — az Állatorvosi Tanintézetben töltötte, azonban 1889/90-ben az orvosi egyetemen Lenhossék József halálával megüresedett II. bonctani tanszékre nevezték ki tanárnak, s egyben ő lett a II. Bonctani Intézet igazgatója is.

1891-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja lett. 1894-ben jelent meg „A szövetek és szervek szerkezete és azok vizsgáló módszerei" orvosok, orvostanhallgatók és a természettudományokkal foglalkozók számára. Művét a vonatkozó szakirodalom és önálló vizsgálatai alapján írta. A terjedelmes munka Thanhoffer összes szövettani és szövettani technikát felölelő kutatásait magába foglalja. Hazai irodalmunkban ugyancsak hiányzó kézikönyvet pótolt a mű megjelentetése. A könyv „mintegy 2000 módszert tartalmaz, melyek a szövetek és szervek mikroszkópos vizsgálatához szükségesek". „ . . . a pathológiai szövettani vizsgálódások technikája és a kórszövettani főbb változások is tárgyalva vannak benne". „Rövid bakteriológiai útmutatás"-t ad, s „az embriológia főbb vizsgáló" eljárásait tartalmazza. A mű 280 ábrájának nagy részét maga a szerző készítette.

Professzori állásával kapcsolatos teendők ellátása mellett számos izomtani tanulmánya jelent meg.

1895—96-ban ismét külföldi tanulmányutat tett, amelynek célja bonctani intézetek megtekintése és tanulmányozása volt.

1896-ban eredményes munkásságáért a Vaskorona rend III. osztályával tüntették ki, majd udvari tanácsosi címet kapott.

1901-ben népszerű előadások alapján adja ki a Természettudományi Társulat „Anatómia és divat" című könyvét, amely kiegészítette korábbi anatómiai munkáját. A könyv sajátos ötvözete a természettudós, humán szellemű orvos és a kultúrtörténész által felszínre hozott tudományos értékeknek.

Harminckét éves működése aktív szellemi tevékenységben telt el. Széles látókörű orvos, sebész, a szövet- és élettan, valamint az anatómia kiváló ismerője volt, a mikroszkopikus vizsgálatok hazai úttörője, fáradtságot nem ismerő kutató természettudós, hatalmas lexikális tudással és felkészültséggel munkálkodó szakíró,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mély humánummal és kötelességtudással oktató egyetemi tanár 1904-ben súlyosan megbetegedett. 1909. március 22-én, 65 éves korában Budapesten halt meg.

1968. november 23-án az Állatorvosi Egyetem parkjában emléktáblát avattak tiszteletére.

Főbb munkái:

A táplálkozásról. (Népszerű természettudományi előadások gyűjteménye) Bp., 1878. 118 lap.

Az összehasonlító élet- és szövettan alapvonalai. Bp., 1883. 668 lap.

Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története. Az állatorvosi szakoktatás hazánkban való megkezdése százados emlékünnepére. Bp., 1888. 64 lap.

A mikroszkóp és alkalmazása. Az általános szövettani technika vezérfonala. (Szövettan és szövettani technika 1.) Bp., 1894. 370 lap.

A szövetek és szervek szerkezete és azok vizsgáló módszerei. (Szövettan és szövettani technika 2.) Bp., 1894. 788 lap.

Irodalom:

— —: Thanhoffer Lajos VnÚ. 1892. 8. sz.

HŐGYES Endre: Emlékkönyv a budapesti kir. magy. Tudomány Egyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről. Bp., 1896. 1003 lap.

— —: Thanhoffer Lajos: OH. 1909. 13. sz.

LÉVY Lajos: Thanhoffer Lajos. Gy. 1909. 13. sz.

FEHÉR György: Emlékezés az egyetem két neves professzorára. ÁtEÉ. 1967—68.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TIMKÓ IMRE
(1875—1940)

1875. október 21-én született Ungváron (Ung vm., ma: Ungvár — Szovjetunió). Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, majd 1896—97-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány- és Őslénytani Osztályára került gyakornokként. 1897—98-ban az egyetem állattani és anatómiai intézetében asszisztensként dolgozott. 1898-ban kinevezték a Földtani Intézet agrogeológiai osztályára. 1898—99-ben a magyaróvári Gazdasági Akadémián agrokémiai és talajismereti tanulmányokat folytatott. 1921-ben főbányatanácsossá, 1933-ban gazdasági főtanácsossá nevezték ki. Rövid ideig, 1935-ben, nyugalomba vonulása előtt a Földtani Intézet helyettes igazgatója volt.

A Földtani Intézetben 1898-ban először Horusitzky Henrik mellett dolgozott, majd önállóan és részletesen felmérte agrogeológiai szempontból Kéménd és Páld környékét Esztergom megyében. 1899-ben Komárom megyében Jászfalu, Csúz, Für és Kürth, 1900-ban újabb hat község határát (Udvard, Perkáta, Bagota, Imely, Naszvad, Bajcs) és Érsekújvár részletes agrogeológiai felvételét készítette el. Ezt követően 2 éven át szintén Komárom megyében (Szimő, Kamocsa, Guta, Szentpéter, Keszegfalva, Nemesócsa, Aranyos, Marcelháza, Martos), majd 1903-ban a Csallóköz központi részének községeiben végzett agrogeológiai felvételeket (Nyárasd, Vajka, Kulcsod). 1904-ben a Szigetközben és a Hanság keleti peremén térképezett, majd Pest megyében Szentendre és Csobánka környékét vette fel. 1905. évben felvételi jelentésben számolt be a Szigetközben, Csallóközben és Csilizközben végzett munkájáról. Okleveles adatok, egykori egyházi feljegyzések felhasználásával a régi nagyobb árvizekről számolt be, majd az árvízmentesítési, -lecsapolási munkálatokat követő alsó-csallóközi szikesedésről megállapította, hogy az olyan tovább tartó folyamat,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

amely újabb falvak határait fenyegeti. Részletesen bemutatta a jellemző talajtípusokat, a kavicstalajokat, öntéstalajokat (iszapos homok, agyagos iszap).

Pest megyében megkezdett agrogeológiai felvételezését 1904—1908 között folytatta Pilis—Szentendre—Visegrád vidékén, a Duna—Veresegyháza közt, a Nagykovácsi-medencében, Gödöllő—Isaszeg vidékén, majd a Galga és a Tápió közötti dombos vidéken. A változatos terepviszonyok között dolgozva, sok értékes adattal gyarapította e területek agrogeológiai viszonyaira vonatkozó ismereteket, behatóan foglalkozott a Nagykovácsi-medence dolomit képződményeinek rendzina talajával.

A geológusok által végzett terepmunka, a felvétel eredményeit feltüntető térképek szerkesztése ebben az időben nem volt egységes. Részletes képét kellett adni a földtani viszonyoknak, s fel kellett tüntetnie a kőzetet borító talajtakaró jellegét is. A sokféle apró területeket külön kellett választani színek és jelzések sokaságával — ezért a térképre vitelnél (1:75 000 léptékű térképek) egyszerűsítéseket, rövidítéseket kellett alkalmazni. Kiadásra először a Horusitzky Henrik—Inkey Béla—Timkó Imre által szerkesztett „Magyarszölgyén és Párkánynána vidéke" című lap került, Horusitzky magyarázatával. A feltalajokat színekkel, az altalajt vonalkázással és jelekkel tüntették fel úgy, hogy a színekkel a képződmény geológiai korát is jelezték. Amikor az első felvételi lapok kiadását elhatározták, hiányzott az egységes elv, amelyet az eltérő viszonyok között is alkalmazhattak volna. Ezért már 1905-ben kiküldtek egy bizottságot — Timkó Imre, Güll Vilmos, László Gábor geológusok részvételével — hogy tegyen javaslatot a térképek egységes szerkesztésére. Az elfogadott javaslat alapján Timkó elkészítette az Érsekújvár és Komárom vidékét feltüntető agrogeológiai térképlapot (1911), mely az azt követendően kiadott lapoknál mintaként szolgált. Az elfogadott jelölési módszer szerint a geológiai képződmények jelzésére az alapszámoknak az a sorozata szolgált, melyet már a magyar és osztrák Földtani Intézet korábban elfogadott, az altalaj kőzettani minőségét pedig vonalkázások és pontozások jelzik, nyolcféle alapjellel (kőtörmelék, kavics, homok, réti agyag, vályog, nyiroktalaj, tőzeg, humusz), valamint a jelek kombinációjával az átmeneti és vegyes természetű talajokat is. Meghatározták a térképlappal együtt kiadandó magyarázónak szerkesztését is.

Timkó Treitz Péterrel és Güll Vilmossal részt vett az 1909—10 közötti nagyalföldi felvételezéseken is, melyről közös jelentésben számoltak be. Ez a Nagy-Alföld keleti peremének agrogeológiai viszonyait taglaló jelentés az eddigi leíró, helyi értékelésű jelentéseken túlmutatva, a tények közötti összefüggéseket keresi, s azokból általánosabb következtetéseket von le. Érvényesül benne a genetikai szemlélet.

Timkó Imre a láp- és tőzegtalajokra vonatkozó kutatásokban is részt vett. Magyar és egyes osztrák kutatók tanulmányai nyomán figyeltek fel a tőzeg és a tőzegterületek hasznosításának lehetőségeire már a múlt század második felében. Geológusok, botanikusok vizsgálták a Hanság (Pokorny Alajos 1858—60), Békés és Csanád megye (Szabó József 1861), Alsótátrafüred (Kalecsinszky Sándor 1883),

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Jablonka (Jablonkay Flóris 1886), az erdélyi részek (Primics Gyula 1892) tőzeg- és lápterületeit. 1892-ben Staub Móric kezdeményezésére a Természettudományi Társulat és a Földművelésügyi Minisztérium anyagi és erkölcsi támogatásával megalakult a Királyi Magyar Természettudományi Társulat Tőzegkutató Bizottsága. 1902-ben a Földművelésügyi Minisztérium utasítására a Földtani Intézet megbízta Timkó Imrét, Liffa Aurélt és Güll Vilmost az Ecsedi-láp lecsapolt területének agrogeológiai felvételével. Céljuk a lecsapolási műveletek miatt kiszáradt lápterület jelen- és jövőbeli talajviszonyainak felderítése volt, mivel az 1898-tól kezdődő Új-Kraszna lecsapoló csatorna munkálatait követően alapvetően megváltoztak az Ecsedi-láp területének hidrológiai viszonyai. 1902—1905 között mintegy 280 km²-ről készítettek részletes agrogeológiai felvételt az egykori Ecsedi-láp területéről, s 1905-ben közzétették monográfiájukat a lápról a Földtani Intézet Évkönyvében. Ebben megfogalmazták véleményüket a láp kialakulásával kapcsolatban, mely apró moszatok vegetációjával kezdődött (a tőzegképződéshez nem járult), majd nád, később nádrét következett (a nád mellett gyepalkotó füvek és sásfajokkal). A harmadik szakaszban rétláppá alakult a réti növények elhatalmasodásával, s ezzel a lápképződés befejeződött. Megállapították, hogy a lápterület tőzeganyaga — 50-150 cm vastag réteg — nagy területeken érintetlenül áll. A 30 különböző helyről vett tőzegmintát a Földtani Intézetben Emszt Kálmán elemezte nedvességtartalma, hamumentes anyagtartalma szempontjából. A kémiai elemzés során megállapították: „. . . a tőzeg talajtani értékének elbírálásánál a chemiai elemzés nem lehet abszolút irányadó, hanem mindenkor össze kell kapcsolni azt botanikai, geológiai és pedológiai (talajtani) felvételekkel a szabadban, továbbá mikroszkópiai és talajfizikai vizsgálatokkal a laboratóriumban."

Timkó 1908-ban a Berettyó és Sebes-Körös között fekvő Sárrét területéről közölt újabb adatokat hazai síklápjaink agrogeológiájához. Felismerte, hogy az egykori lápterületen — az Alföld száraz éghajlata hatására — a belvizek egyre jobban besűrűsödnek, a helyi és máshonnan odafolyó csapadékvizek a lápmedence szélein elpárolognak, s így a „partokon" sós területek keletkeznek, amelyek a láp visszahúzódása arányában növekednek. A belső területek meginduló tőzegképződésével egyidőben megkezdődik tehát a szikesedés. Véleménye szerint a lecsapolással, a talajvízszint mélyre süllyesztésével a tőzeg kiszáradt, pusztult, a szél elhordta. Víz hiányában ez a talaj rétnek, legelőnek egyaránt silány. Végső következtetése: „. . . egykori mocsaraink helyén aránylag rövid mezőgazdasági kihasználás után az elszikesedés következik be". Lényeges különbséget vett észre az Ecsedi-láp és a Sárrét lecsapolása, és ennek következtében a lápi talaj kialakulását illetően. Az Ecsedi-láp esetében a talajvíz felülethez való közelsége meggátolja a láp kiszáradását, s így ez a talaj réti gazdálkodásra alkalmas, annál is inkább, mivel keleti részét a Szamos termékeny iszappal, nyugati részét a szél nyírségi homokkal borította be. A Sárrét lecsapolása következtében viszont a talajvízszint mélyre szállt, hamarabb

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lehetett mezőgazdasági művelésre áttérni, de ennek árán a kiszáradás és szikesedés vár az egykori lápra.

Agrogeológusaink figyelme a századfordulót követően Oroszország, Románia éghajlati és geológiai viszonyainak megismerésére is kiterjedt. A múlt századvég nagyszerű, iskolateremtő geológusa, az orosz Dokucsajev (1846—1903) a 70-es években már a talajtannak új rendszerét építette fel. Egyik követője, tanítványa K. D. Glinka (1867—1927) lett Dokucsajev halála után az új iskola szellemi vezére. Timkó Imre és Treitz Péter 1907—1908-ban Oroszországban tett tanulmányútjukon Glinka vezetésével ismerkedtek meg a Dokucsajev-iskola tanításaival, s úgy vélték, annak magyarországi alkalmazása előbbre vinné az ország különleges talajviszonyainak értelmezését. Orosz és romániai geológusokkal való megbeszéléseiken vetődött fel bennük egy nemzetközi agrogeológiai konferencia gondolata, s a következő évben, 1909-ben Lóczy Lajos, a Földtani Intézet akkori igazgatója segítő támogatásával megrendezték az első konferenciát. Ezen Glinka ismertette az orosz iskola eredményeit. A konferencián elhatározták egy egész Európára kiterjedő, a talajok zonális elterjedését tekintetbe vevő térképezés elvégzését. Ennek alapján indult meg Treitz Péter, Timkó Imre, László Gábor és Ballenegger Róbert közreműködésével 1911-ben hazánkban az ország részletes, átnézetes talajtani felvétele, mely 1918-ban ért véget, s eredményeképpen Treitz és Timkó megszerkesztette Magyarország klímazonális talajtérképét.

Timkó Imre sokoldalú munkássága során kivette részét az 1926-ban induló, az Alföld szikes talajainak felvételezését célzó munkákból is, melyet Treitz Péter vezetett. A szikesek kutatását a borsodi nyílt ártér területén folytatta a 30-as években.

Timkó Imre munkássága arra az időszakra esett, amikor a magyar agrogeológia művelői újabb és újabb tematikus gyakorlati munkák — láptalajok, szikesek, egy-egy vidék geológiai felvétele (Kisalföld, Alföld stb.) — végzése mellett az elméleti kutatások, vizsgálódások terén is úttörő jellegű tevékenységet végeztek. Ennek során szinte minden aktuális témakörben alkotott maradandót. Irodalmi munkásságát a Földtani Intézet Évkönyvében és évi Jelentéseiben, szakfolyóiratokban fejtette ki. Cikkei, tanulmányai többször is példaként, modellként szolgáltak az elkövetkezendő kutatások, térképszerkesztések számára.

1940. február 2-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Felvételi jelentés 1904. évről. Földtani Intézet 1904. évi Jelentése. 1905. 212—226. lap.

a) Agrogeológiai jegyzetek a Szigetközből s ezzel kapcsolatosan a Hanság keleti pereméről.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

b) Pomáz és környékének agrogeológiai viszonyai.
Timkó Imre—Liffa Aurél—Güll Vilmos: Az Ecsedi-láp agrogeológiai viszonyai. FIÉ. 1905. 255—300. lap.

Irodalom:

BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: A magyar talajtani kutatás története 1944-ig. Bp., 1963.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TOLNAY SÁNDOR
(1747—1818)

1747. szeptember 8-án a Vas megyei Nagycsömöte községben született kisnemesi családból. Iskoláit Kőszegen és Trencsénben (ma: Trencin — Csehszlovákia) végezte, majd az udvari Haditanács megbízásából és támogatásával 1769 és 1775 között Párizsban és Franciaország más városaiban, valamint Londonban tanulmányozta a lótenyésztést és -gyógyítást.

A magyarországi oktatás legmagasabb szintű intézménye a XVIII. század végén a még Pázmány Péter által 1635-ben Nagyszombaton alapított, onnan 1777-ben Budára, majd 1784-ben Pestre helyezett tudományegyetem volt. Ez utóbbi intézkedést már II. József hozta, arra törekedve, hogy a pesti, a bécsi és a prágai egyetem azonos színvonalú legyen. Ennek érdekében több átszervezést is végrehajtatott. A már Budára való áthelyezéskor Mitterpacher Lajos vezetésével megalakított mezőgazdaságtani tanszék után, a Pestre költözés időpontjában kötelezővé tette az egyetem orvosi karán az állatgyógyászat tanítását, illetve hallgatását. Egyúttal Johann Amadeus Wolstein professzor, a bécsi állatorvosi tanintézet hírneves tanára megbízást kapott a pesti orvosi karon egy állatgyógyászati tanszék felállítására vonatkozó terv elkészítésére, helyének kijelölésére és egy alkalmas személy — aki a tanszéket irányítaná — kiválasztására. Ő figyelt fel a jó képességű és szorgalmas, állatorvoslási tapasztalatokkal is rendelkező orvosjelöltre, Tolnay Sándorra. A nagy hírű tudós javaslatára II. József évi 200 forint ösztöndíjat biztosított Tolnaynak a bécsi állatorvosi intézetben való tanulás és külföldi állatgyógyászati intézetekben folytatandó tapasztalatszerzés céljából.

Az időközben orvosi, majd Bécsben állatorvosi diplomát is megszerző Tolnay az ösztöndíjat nyilván jól hasznosította, mert 1786 decemberében megbízást kapott

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a pesti egyetem orvosi karán a „baromorvoslás ismeretének" tanítására. A Helytartótanács — melyhez közvetlenül tartozott az egyetemi oktatás — a következő év februárjában utasítást adott a tanszék működésének megszervezésére. Ezt az időpontot — 1787. február 6. — tekinthetjük a hazai állatorvosi szakoktatás kezdetének.

A helytartótanácsi utasítás szerint Tolnaynak az előadásokon a szarvasmarhák, lovak, sertések és juhok járványtanával kellett foglalkoznia. A tanulmányi idő február közepétől július végéig tartott. Tolnay azonnal nekilátott a tananyag összeállításának, a legszükségesebb preparátumok saját kezű elkészítésének. 1787 nyarán megtartotta tanszékfoglaló előadását a magyarországi állatorvoslás szükségességéről és hasznáról („Von der Nothwendigkeit und dem Nutzen der Thierarznei besonders für Ungarn") abból az alkalomból, hogy az orvosi kar dékánja beiktatta állatgyógyászati tanszéki állásába. A féléves, heti háromszor 1 órás — kizárólag elméleti — oktatást orvostanhallgatók részére tartotta Tolnay, akik e tanfolyam elvégzése nélkül hivatalos állást nem tölthettek be. Nem hivatalosan, gazdák részére is tartott 4 hónapos alapvető állatgyógyászati ismereteket nyújtó előadásokat. Az első előadás-sorozaton Pest megyéből 21 gazda vett részt és szerzett bizonyítványt. A sikeres kezdeményezésen felbuzdulva a Helytartótanács a szomszédos megyéket is felszólította, hogy a következő, 1788. évi tanfolyamra küldjenek írástudó gazdákat. Mindezt úgy tette Tolnay, hogy sem előadóterme, sem asszisztense nem volt, és csak minimális felszereléssel rendelkezett.

Tolnay 1787-ben nagyszabású tervet készített az oktatás rendjéről, s mivel mintának a bécsi állatorvosi tanintézet működését, felépítését vette, itt is kétéves képzési időt javasolt. Szükségesnek tartotta továbbá egy állatkórház felállítását is. Ezen kívül patkolókovácsok részére is kívánt egyéves tanfolyamot szervezni. Azt is javasolta, hogy csak az a kovács kapjon mesterjogot, aki itt szerezte ismereteit.

A következő esztendőben készült újabb tervezetében a gyakorlati oktatás nélkülözhetetlenségét hangoztatta. Meggyőző érvekkel bizonygatta, hogy az elméleti ismeretek csak akkor válnak igazi tudássá, ha a járványos betegségek tüneteit és a gyógyítási módokat élő állatokon lehet bemutatni. Ehhez pedig épületre, kertre, istállókra lenne szükség. Az épületben előadótermet, tanári és személyzeti lakást szeretett volna kialakítani. Alapos és reális terveit azonban rendre elutasították, hiába pártfogolta az orvosi kar, sőt az egyetem vezetése is.

1788 és 1794 között egyre csak költözött az állatgyógyászati tanszék az egyik terézvárosi elhanyagolt major rozoga épületeiből egy józsefvárosi másikba. 1794-től hosszabb ideig (33 évig) nem vándorolt a tanszék, illetve „intézet", de a körülmények ezen a helyen is alig valamivel voltak kedvezőbbek, s csak akkor sikerült újból költözni, amikor a roskatag épületben közvetlen életveszély fenyegetett. Ez az elhelyezési tortúra csupán egyik jellemzője volt annak a szélmalomharcnak, amit Tolnay az állatgyógyászat elismertetéséért folytatott.

1790-re Tolnay terveiből annyi valósult meg, hogy egy kis épületből, kertből és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

egy istállóból álló telek bérleti díjának fedezetét biztosították. Később lehetőséget kapott arra is, hogy egy tanársegédet (akkor adjunktusnak nevezték) alkalmazzon Pohl Ignác személyében, aki szintén a bécsi állatorvosi tanintézetben tanult. Pohl halála után Stulfa Péter orvosdoktor segítette munkáját.

Magyarország állattenyésztésében a XVIII. század végén többirányú változás előjelei mutatkoztak. A szarvasmarha-tenyésztésben legeltetésre szolgáló területek csökkenésével összhangban a rideg tartás mellett a félrideg tartásmód egyre nagyobb szerepet kapott, sőt valamelyest terjedt az istállózás is. A hazai lóállomány minősége katonai szempontból is gondot jelentett, ezért a kormányzat támogatta az állami és az uradalmi ménesekben arab és angol lovakkal folyó lónemesítést, sőt újabb méneseket is létrehoztak. A jobbágyok a lovat akkor már nemcsak fuvarozásra használták, hanem kezdték szántóföldi munkára is igénybe venni. A sertéstartás a népélelmezésben egyre nélkülözhetetlenebb lett, az ősi szalontai és bakonyi fajták mellett ekkor jelent meg a mangalica. Az osztrák örökös tartományok iparának fejlődése következtében megnőtt a magyar gyapjú iránti kereslet, ami a nagybirtokokon folytatott juhtenyésztés fellendülését vonta maga után. Nem volt tehát indokolatlan Tolnay szívós igyekezete, hogy az állatorvoslás ügyét előbbre vigye, hiszen a tanszékén ismeretet szerzett emberek többszöröse is kevés lett volna a magyarországi állattenyésztés gyógyászati igényeinek ellátására. Pedig ekkor már az 1797-ben Festetics György által alapított keszthelyi Georgikonban is folyt állatgyógyászati képzés, bár egyelőre csak a Festetics birtokok számára.

1799-ben végül a Helytartótanács rendeletileg is elismerte az állatgyógyászati tanszék keretein belül működő kétféle tanfolyamot. Vagyis az orvostan- és sebészhallgatóknak féléves stúdium formájában előadott állatjárványtant, illetve azt az egyéves ingyenes tanfolyamot, amelyre kovácsokat, ménesmestereket, gazdákat vettek fel. Ez utóbbit „cursus hippiatriae"-nek nevezték és két féléves, 5-5 hónapos oktatási ciklusból tevődött össze. Az első félévben a ló külsejével, anatómiájával és fiziológiájával foglalkoztak. A második szemeszterben a lovak és más háziállatok kórtanával, alapvető műtéti és sebkezelési eljárásokkal ismerkedtek meg. 1800-tól kovácsműhelyt állítottak fel, ahol egy kovácsmester segédjével együtt mutatta be a helyes patkolás és patakezelés módját. A külső tulajdonságokat Tolnay élő lovon ismertette. Ő tanította a speciális kórtant is.

Tolnay tanári pályafutása kezdetétől síkraszállt a magyar nyelven való tanítás lehetőségéért, mivel az állatgyógyászati tanszéken is latinul és németül folyt az oktatás. Tolnay nemcsak azzal érvelt, hogy az egyéves tanfolyam tanulóinak többsége csak magyarul tud, hanem azt a meggyőződését is állandóan hangoztatta, hogy a magyar nyelv is alkalmas a tudományok művelésére. Az 1800-as évek elején szívós és következetes harcának eredményeként a Helytartótanács engedélyezte, hogy az órák felét magyar nyelven tartsa meg. Persze ez tovább növelte Tolnay elfoglaltságát, hiszen így már három nyelven (az orvostanhallgatóknak latinul) kellett előadnia.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Az 1810-es évek elejétől egyre többet betegeskedett, az állatgyógyászat szerencséjére 1811-től olyan kívánó adjunktust kapott maga mellé, mint Brunkala Román, aki előzőleg a keszthelyi Georgikonban tanította az állatorvoslást. 1811-ben Tolnay újabb, ismét a bécsi intézethez hasonlítani kívánó elképzelések terveit dolgozta ki és terjesztette fel a Helytartótanácshoz. A tervezetből kitűnik, hogy az állatgyógyászati tanszék, illetve intézet változatlanul sanyarú helyzetben van, az oktató- és segédszemélyzet létszáma a minimálist is alig éri el. Feltétlenül szükségesnek tartja néhány ösztöndíj létesítését is, hogy az állatorvoslás vonzóbb és eredményesebb legyen.

Tolnay oktatói tevékenysége mellett az ország állattenyésztésében is szerepet vállalt. 1792-ben helytartótanácsi felhívásra két terjedelmes utasítást dolgozott ki a marhavésszel kapcsolatos teendőkről. A nyomtatásban is megjelent utasítások az állatvészek megelőzéséhez és a gyógyításhoz adnak hasznos tanácsokat.

Jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki. Először a már többször említett Wolstein professzor munkáit fordította magyarra az 1780-as években, melyek a „Marha-veszélyről . . .", „A barom-állatok seb-gyógyításáról . . .", „A pusztai, hadi és házi ménesekről . . .", „A lovak neveléséről . . ." szóltak. Ezután sorra jelentek meg saját munkái magyarul, latinul és németül, több művét szlovákra is lefordították. „Artis veterinariae compendium pathologicum" (Az állatgyógyászat tudománya . . .) című könyvét — melyet 1805—1825 között tankönyvként használtak — a Koppenhágai Tudós Társaság elismerő oklevéllel tüntette ki és egyúttal Tolnayt tiszteletbeli tagjává választotta. Fő műve az 1795-ben megjelent „Barmokat orvosló könyv . . ." Minden ismertetésnél és méltatásnál megbízhatóbban szólt a szerző saját maga e munkájáról: „E barmokat orvosló könyvemet — írta az előszóban — nem a Tudós-embereknek vagy Orvosoknak kedvekért írtam, hanem tsak az együgyű falusi gazdáknak számokra, kik gyakran marhájok el-verése miatt iszonyú károkat vallanak, kívántam nyomtatásban ki-adni. Mellynek-is a két első részét a melyben általyában a marhadögről, és annak eredetéről, okairól, jeleiről, s gyógyításáról rövid oktatás nyújtatik és Német Országi Tudósnak, és első Baromorvosnak irásaiból költsönöztem ugyan, de igyekeztem a munkát úgy megvilágosítani és saját tapasztalásaimból szaporítani, hogy drága Magyar hazámnak nem kevés hasznára szolgálhasson. A könyvnek harmadik része pedig (az orvosló receptekkel együtt) melly különösen arra tanít: miképpen kellessék a Szarvasmarháknak, Juhoknak és Sertéseknek külömbb-féle Dögbetegségeiket megismérni, el távoztatni és a veszélyt könnyű módon orvosolni több esztendőbéli saját tapasztalásaimnak gyümöltse. Melly is, hogy drága Magyar-Nemzetemnek hasznára légyen, szívemből kívánom."

Tolnayt — hiába volt professzori címe — nen tartották az egyetemi orvosi kar egyenrangú tagjának és a kari ülésekre sem kapott meghívót. Fizetése pedig soha nem érte el az orvosi kar többi tagjának bérszintjét, kinevezése után 12 évig változatlan összeget kapott. Csak 1799-től számítva 8 évenként emelkedett fizetése

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

200—200 forintokkal, s érte el 1815-re az évi 1200 forintot. Csekélyke kiegészítést jelentettek a korrepetálásból adódó díjak, mert 3 aranynál többet nem kérhetett, a szegényebbeket pedig ingyen korrepetálta. Betegsége, valamint az állandó harc a meg nem értéssel és a közönnyel, egyre inkább aláásta egészségét és 1818. április 25-én Pesten meghalt.

Élete nagy része az állatorvoslás elismertetéséért folytatott harc jegyében telt el. Abban az időben az állatok gyógyítása meglehetősen lebecsült foglalkozásnak számított, és nem tudománynak, hanem sokkal inkább mesterségnek tekintették. A hivatalos körök lekicsinylő magatartásán túl az állattartók értetetlenségével, sőt ellenzésével is szembe kellett néznie Tolnaynak. 1812-ben az egyik magyarországi falu elöljárói és lakosai a következőképpen foglaltak állást az állatorvoslással kapcsolatban: „. . . mind közönségesen azt valljuk, hogy a melly marhadög mostan nálunk uralkodik, annak orvoslását senkire sem bízzuk, egyébb (mint) az élő Istenre, aki mindeneknek orvosa; mert ahol egyszer marhadög vagyon, az vagy magától meggyógyul, vagy elesik." Pedig Tolnay világosan megírta a „Barmokat orvosló könyv"-ben, miként lehet a betegségeket megelőzni: „Valameddig a marhákra jobb gondot nem viselünk, azokat jobb és több eledellel nem táplállyuk, valameddig a lovak, juhok és szarvas marhák között külömbséget; a szántóföldek és a legelló mezők körül helyesebb, sőt a gazdaságban általlyában jobb rendtartást nem teszünk, az-az valameddig jobb fajbéli marhákat magunknak nem veszünk, derekabb istállókat nem építünk, réteinkre szorgalmatosabban nem vigyázunk, egy szóval: valameddig a marhák jó eledel, kő-só és friss levegő-ég nélkül szűkölködnek mindaddig nyavalyássak lesznek, és szüntelen a Dög-betegség alá fognak vettetni."

Ma sem mondhatunk Tolnay Sándorról kevesebbet, mint a Tudományos Gyűjtemény" című folyóirat 1818. évi nekrológja: „Egy ilyen minden tekintetben hivatalának megfelelt Tanító nyilván háládatos emlékezetre érdemes."

Föbb munkái:

Von der Nothwendigkeit und dem Nutzen der Thierarznei besonders für Ungarn. Pest, 1787. 16 lap.

Barmokat orvosló-könyv, mellyet a köz jónak hasznára, kibotsátott Tolnay Sándor, a' barmokat orvosló tudománynak tudósa, és Pesten a királyi Universitasban közönséges királyi professora. Pest, 1795. 310 lap.

Artis veterinariae compendium pathologicum. De cognoscendis de curandis animalium epidemico-contagiosis, et praecipuis sporadicis morbis. Cum adnexis formulis et tabellis edidit Alexander Tolnay. Pestini, Posonii et Lipsiae 1799. 254 lap.

A lovak külső szép, vagy rút termetek, s hibái meg-esméréséről, és azoknak belső s külső betegségeik orvoslásáról. Posony és Pest 1804. 218 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Oktatás a marhadögnek megelőzésérül és orvoslásárul melyhez amaz országos, ragadós és egynehány kóbor ló nyavalyáknak gyógyítása is járul, melyek a lovakat, juhokat és sertéseket pusztítják. Buda, 1816.

Irodalom:

KOSSA Gyula: Magyar állatorvosi könyvészet 1472—1904. Bp., 1904.
GYŐRY Tibor: Az orvostudományi kar története. Bp., 1936.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TOMCSÁNYI GUSZTÁV
(1852—1911)

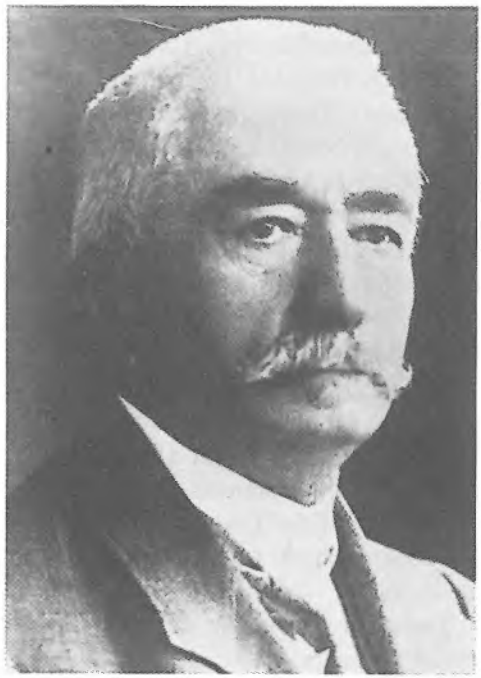

1852-ben született az Abaúj vármegyei Ósván (ma: Olčovany — Csehszlovákia). Édesapja közalapítványi főerdész volt, aki mindkét fiát, Gyulát és Gusztávot szintén az erdészpályára irányította. Mindkét fiú a századforduló jeles erdésze lett, Gyula munkája inkább a Felvidékhez, Gusztávé pedig Máramaroshoz kötődött.

Tomcsányi Gusztávnak a máramarosi erdőkbe vezető útján az első jelentős állomás a kassai (ma: Košice — Csehszlovákia) főreáliskola 1871-ben történő elvégzése volt. Innen a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) erdészeti akadémiára került. Végzés után, 1874-ben az ungvári (ma: Uzsgorod — Szovjetunió) kincstári uradalomban lett erdészgyakornok. 1876-ban államvizsgázott, majd katonai kötelezettségének tett eleget.

A katonaságtól nem Ungvárra, hanem Selmecbányára került. A növény- és erdőműveléstani tanszékre osztották be ideiglenes minőségben tanársegédnek. 1881-ben nevezték ki a besztercebányai erdőigazgatósághoz első osztályú erdésszé. Állomáshelyének elfoglalása előtt azonban a selmeci akadémia ösztöndíjával külföldi tanulmányutat tett. Németország egyes vidékeinek erdőgazdasági viszonyaival ismerkedett meg.

A besztercebányai erdőigazgatóságnál a péteri erdőgondnokságot vezette, ahonnan 1883-ban minisztériumi szolgálatra rendelték be. Tomcsányi Gusztáv 1890-ig dolgozott Budapesten. Ekkor kapcsolódott be tevékenyen az Országos Erdészeti Egyesület (OEE) munkájába. Egyre jobban kezdték érdekelni az erdőgazdálkodás elméleti kérdései is. Ekkor már jelentős gyakorlati tapasztalatok, sőt újítások révén neve országosan ismert volt. Ezt segítette az 1889-ben megjelent könyve, az „Erdei facsemeték nevelése" is.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Az „erdőbirtokosok, erdészek és az erdészeti segédszemélyzet használatára" készült „gyakorlati kézikönyvét" az OEE 1887. évi pályázata hívta életre. A csemetenevelésről szükséges ismeretek összefoglalására kiírt pályázatot ugyan nem ő nyerte el, de pályaművét az egyesület mégis kiadásra érdemesnek találta.

Könyvében Tomcsányi Gusztáv előbb részletesen ismertette az egyes csemetekerti munkákat. A műveleteken, berendezéseken túl bemutatta az erdősítésekhez szükséges csemetemennyiség kiszámítását, sőt a csemetenevelés költségszámításait is. A második részben az egyes fafajok csemetenevelésének szempontjait vette sorra. Legrészletesebben a tölgycsemeték neveléséről szólt, mint a legfontosabb fafaj szaporításáról. Ebben neki voltak a legjelentősebb tapasztalatai. Könyvében ismertette a Tomcsányi-féle „makktelelő kunyhót". (Korábban, 1886-ban erről írt már az „Erdészeti Lapok"-ban is.) A tölgymakk téli tárolására szolgáló kunyhóját később széles körben alkalmazták. Még századunk ötvenes éveiben is használatos volt, mígnem a hűtőházak és egyéb megoldások azt kiszorították. Ugyancsak előbb az „Erdészeti Lapok"-ban, majd a könyvében is ismertette a „zsarnócai" (Tomcsányi-féle) légfűtésre berendezett magpergetőt. (A magpergetőkben hull ki a fenyőmag a tobozból.) A magpergető alkalmas volt nagyobb mennyiségű fenyőmag kipergetésére.

Látjuk, Tomcsányi Gusztáv fontos újításokat vezetett be, szép gyakorlati eredményeket ért el. Így nem csoda, hogy minisztériumi hivatalából újra a termelésbe kérte magát. Így került 1890-ben a bustyaházai (ma: Bustyino — Szovjetunió) erdőhivatalba erdőmesternek. 1894-ben már főerdőmester, majd a következő évben a lugosi (ma: Lugoj — Románia) erdőigazgatóságot vezette. 1899-től pedig a máramarosszigeti (ma: Sighetul Marmaţiei — Románia) erdőigazgatóság élén állt haláláig.

Tomcsányi Gusztáv 47 évesen kapta meg az ország legnagyobb kiterjedésű erdőigazgatóságát, kezdett ott egy minden korábbinál intenzívebb erdőgazdálkodást. Ottani munkásságából három jelentős eredményt emelhetünk ki. A máramarosi erdészeti viszonyokban olyan változtatásokat hajtott végre, hogy az elmaradt erdőfelújításokat felszámolták. Ez a munka szorosan összefüggött a házilagos fakitermeléssel, azaz a fakitemelési vállalkozók helyett az erdőigazgatóság saját embereivel végeztette a fakitermelést. Így lehetőség volt az erdőfelújítás szempontjainak a fokozottabb figyelembevételére is. A harmadik jelentős eredménye pedig az volt, hogy a kedvező fekvésű havasi legelőkön és réteken elkezdődött az intenzív havasgazdálkodás. Azaz a megfelelő tejszövetkezetek alakítása, a havasi legelők bárcázás útján történő bérbeadása, a vidék erdő- és egyéb földjeinek tervszerű, szabályozott hasznosítása, (amelynek korabeli szorgalmazásában nagy szerepet játszott Egán Ede). Hivatali idején növekedett — vásárlások útján — mintegy 30 ezer kat. holddal a kincstári birtok Máramarosban, így szinte az egész vidéken kialakíthatták a tervszerű erdő- és mezőgazdálkodást.

Ebben a hatalmas munkában érte a halál 1911. október 3-án Máramarosszige-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ten. Személyében az egyik legnagyobb gyakorlati erdészét vesztette el az erdész szak, a havasi gazdálkodás hívei pedig legfontosabb pártfogójukat.

Tomcsányi Gusztáv 1904-ben kapta meg a Vaskoronarend III. osztályát. 1910-ben pedig a miniszteri tanácsosi címet. Munkásságának igazi sikereit mégis az általa szerkesztett makktelelő kunyhó, a légfűtésre berendezett magpergető és a máramarosi — több ezer kh — felújított erdők, berendezett havasi legelők jelentették.

Főbb munkája:

Erdei facsemeték nevelése. Bp., 1889. 216 lap.

Irodalom:

— —: Tomcsányi Gusztáv. EL. 1911. 21. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TOMKA GÁBOR
(1912—1980)

1912-ben Sóskúton született. 1938-ban Budapesten, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdaság-tudományi Karának Mezőgazdasági Osztályán szerzett oklevelet.

Pályafutását Mosonmagyaróvárott kezdte a Tejgazdasági Kísérleti Intézetben. Ez idő tájt az intézet vezetője Csiszár József volt, akinek közvetlen munkatársa lett és egyik legkiválóbb tanítványaként hasznosította széles körű elméleti és gyakorlati ismereteit. Számos kísérletet végeztek közösen Csiszár Józseffel és másokkal (Bittera Rozmari, Pulay Gábor, Szakály Sándor, Obert Géza stb.). Az eredményeket közös publikációkban tették közzé.

A hazai fórumok közül Tomka Gábor a „Mezőgazdasági kutatások" és a Magyaróváron megjelenő „Tejgazdaság" című lapokban jelentette meg tanulmányait.

Munkája során elvégezte a Felsőbb Tejgazdasági és Tejipari Szaktanfolyamot. Maga is részt vett az oktatásban és a jegyzetek megírásában.

Tudományos munkássága alapján 1952-ben a „mezőgazdasági tudományok kandidátusa" címet nyerte el. 1955—58 között Tomka Gábor vette át az intézet vezetését. Az intézetnek ez idő tájt Budapesten és Pécsett is alakultak részlegei — megfelelő profilok kialakításával, kísérleti üzemekkel, korszerű felszerelésekkel. Több mint két évtizedes tevékenysége után 1958—62 között Pécsett a Tejipari Egészségügyi Szolgálat pécsi vezetőjeként folytatta munkáját, majd az intézet pécsi részlegénél dolgozott nyugalomba vonulásáig, 1980-ig.

Munkája elismeréseként 1978-ban „Ujhelyi Imre" Emlékérmet kapott.

1980. november 25-én hunyt el váratlanul Pécsett.

Tomka Gábor magyaróvári működése során úttörő munkát végzett a sajtok

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

pasztőrözött tejből való gyártásának hazai bevezetésében, a félkemény sajtok gyártástechnológiájának korszerűsítésében. Mint kiváló mikrobiológus, sokat dolgozott a hazai sajt- és vajkultúra-készítési rendszer kidolgozásán és bevezetésén.

A felszabadulás után az intézet fő feladatai között továbbra is az ömlesztett sajt-, a vajgyártás, a Pannónia sajt gyártása szerepelt. Ezekben a kísérletekben Tomka Gábor továbbra is részt vett, noha az intézet feladatköre erősen megváltozott. A tejipar vezetése a kutatás mellett egyre nagyobb mértékben támaszkodott az intézetre az ipar- és műszaki fejlesztés irányának meghatározásában és megvalósításában. Tomka Gábor képes volt az új kívánalmaknak is megfelelni.

Pécsen a tej higiéniai minőségének javítása, a hazai ementáli gyártás és érlelés terén végzett fontos munkát. A márványsajt-gyártás új technológiájának és fóliás érlelési módszerének kidolgozása és gyakorlati bevezetése az ő nevéhez fűződik. A szemcsés állományú étkezési túró nagyüzemi gyártási eljárását is ő dolgozta ki és valósította meg.

Tudományos és gyakorlati tevékenységét több, mint 60 tudományos dolgozat fémjelzi, több műve nemzetközi kiadványokban jelent meg. Részt vett Sydneyben (1970) és Delhiben (1979) rendezett nemzetközi tejgazdasági konferenciákon. 24 szakcikke, jegyzetei jelentek meg. Részt vett az 1981-ben kiadott „Tejipari kézikönyv" szerzői gárdájában is, noha megjelenését már nem érhette meg.

Előadásokat is tartott különböző szaktanfolyamokon, szakemberek továbbképzésében is részt vett.

Akárcsak nagy elődei, mint Vas Károly és Csiszár József, benne is szerencsésen egyesült a szenvedélyes kutató, a fáradhatatlan gyakorlati szakember és az önzetlen pedagógus.

Főbb munkái:

A tej savanyodását gátló tényezők. MgiK. 1940. 231—239. lap.
Kísérletek trappista sajttal. Sorozat: Tg. 1946—1949.
A teasajt. Leírása és készítése. Tg. 1949. 3—4. sz.
Acetoin and diacetyl production of the rod-shaped propionic acid bacteria. XII. Int. Dairy Congress. Stockholm, 1949. 619—622. lap.
Prevention of brown-spotting of the Emmenthales Cheese by pure cultures of propionic bacteria. XII. Dairy Congress. Stockholm, 1949. 623—625 lap.
Shortening the coagulation time of quarg by use of combined cultures. XIX. Int. Dairy Congress. Delhi, 1974. 739 lap.
Csiszár József—Tomka Gábor: Népi gomolyakészítés. Tg. 1948. 7—8. sz. 181—194. lap.
Tomka Gábor—Bittera Rozmari: Általános mikrobiológia. Bp., 1952. 212 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

BALATONI Mihály: Dr. Tomka Gábor (1912—1980). Ti. 1981. 1. sz.
BALATONI Mihály: Tejipar. (In: A magyar élelmiszeripar története. Szerk. Kirsch János—Szabó Lóránd—Tóth-Zsiga István.) Bp., 1984. 389—390. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TORMAY BÉLA
(1839—1906)

Tolna megyében, Szekszárdon született 1839. október 10-én. Édesapja Krenmüller Károly, vármegyei tiszti főorvos és a szekszárdi kórház igazgató főorvosa volt. 1848-ban családjával együtt Pestre költözött, mivel a minisztériumba egészségügyi osztálytanácsossá nevezték ki. Ekkor magyarosította nevét.

Tormay Béla iskolai tanulmányait abbahagyva 1854—1855-ben 9 hónapig munkásként dolgozott az Óbudai Hajógyár gépészeti osztályán. 1855 májusától Vidats István Gazdasági Gép- és Eszközgyárában rajzolással, mintázással és gépek összeállításával foglalkozott. Még ez év őszétől egy éven át Széchenyi István cenki uradalmában dolgozott mint gazdasági gyakornok. Ezután került a Károlyiak derekegyházi uradalmába, ahol ellenőri tisztként alkalmazták. Derekegyházi tartózkodása alatt különösen a juhtenyésztés és a gyapjúismeret iránt érdeklődött.

1858-ban a pesti Állatgyógyintézet hallgatói közé léphetett, mivel a felvételi követelmények csak az elemi iskolai végzettséget és a betöltött 17. esztendőt írták elő. Tormay 1860-ban szerzett állatorvosi oklevelet. Ezzel párhuzamosan a pesti egyetemen orvosi vegytant, bonc- és élettant hallgatott. Elméleti ismereteinek jobb megalapozása és látókörének szélesítése végett 1860 őszén külföldi tanulmányútra ment, amikor is Auspachban, Allgauban és Warthenbergben különböző tenyészeteket látogatott meg. Majd Weihenstephanban (Bajorország) a felsőbb gazdasági tanintézetben bővítette tovább mezőgazdasági szakismereteit.

1861-ben a pesti Állatgyógyintézet bonctani tanszékéhez nevezték ki tanársegédnek. A következő évben szabadságot kért és utazást tett Németországban, Franciaországban, Angliában, Belgiumban, Hollandiában, Holsteinben, Schleswigben és Mecklenburgban, ahol nevezetesebb méneseket, szarvasmarha-tenyészeteket, ju-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

házatokat és gazdasági intézményeket szemlélt meg. Két évet töltött a pesti Állatgyógyintézetben, ezt követően másfél évig birtokrendezéssel foglalkozott.

1865. október 1-jén az akkor létrejött keszthelyi Országos Gazdászati és Erdészeti Tanintézethez került állatorvosi segédtanári állásra, majd 1868. január 1-jével rendes tanárrá nevezték ki. De nem sokáig maradhatott itt, mert ugyanez év második felében Debrecenbe rendelték azzal az utasítással, hogy a debreceni Országos Felsőbb Gazdasági Tanintézetben uralkodó zűrzavaros állapotoknak — melyek szakmai és személyi eredetűek voltak — vessen véget. Erre 1869. január 1-jétől előbb mint helyettes igazgató, majd hamarosan mint igazgató kapott lehetőséget. Tormay hamarosan — nagy eréllyel — rendet és fegyelmet teremtett, igazgatósága alatt számottevően nőtt az oktatás színvonala.

A debreceni működés négy évig tartott. 1873. október 11-én felmentették a debreceni Gazdasági Tanintézet igazgatói teendőinek ellátása alól és a pesti Állatgyógyintézetben létesített első önálló hazai állattenyésztési tanszék élére állították. Az állattenyésztéstan oktatását határozottan irányító Tormay érdeme, hogy e tárgy hamarosan egyenrangú lett a többi stúdiummal. Világos gondolkodása, széles körű hazai és külföldi tapasztalatai, kiváló szervezőképessége és határozott egyénisége csakhamar vezető szerephez juttatták. 1875. szeptember 25-én kinevezték az átszervezett, immár 3 éves képzést biztosító Állatorvosi Tanintézet ideiglenes igazgatójává, 1876. június 27-ei hatállyal pedig végleges minőségben kapta meg az igazgatói címet.

Az 1875. évi újjászervezés már jelentékeny haladást jelentett. A tanintézet 1880-ban már Steindl Imre, a kiváló építész és Tormay tervei szerint pavilonrendszerben épült a mai helyén, a Rottenbiller utcában. Az építkezés ütemét sejteti, hogy 20 hónappal később a miniszter feloszlatta az építésügyi bizottságot, mert az építkezési munkálatok befejeződtek. 1881-ben a tanintézet beköltözött az új, modern épületekbe. Jelentős változás állt be ezzel mind a tanításban, mind a tudományos munkában. Az intézet tanári karát olyan új tanerőkkel bővítette Tormay, mint Liebermann Leó, Hutÿra Ferenc, Monostori Károly, Plósz Béla és Rátz István, akik nagymértékben hozzájárultak az oktatás színvonalának emelkedéséhez és az ott folyó tudományos kutatómunka kiszélesítéséhez.

A tanintézet és a hozzákapcsolódó intézmények átszervezése éppen hogy csak elkezdődött, amikor 1880-ban a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium megbízásából létre kellett hoznia az állattenyésztési osztályt és be kellett indítania annak munkáját, melynek vezetésével is megbízták 1884-től, sőt még a hazai szakoktatást is felügyelnie kellett. Ez már Tormaynak is sok volt, ezért az állattenyésztéstan tanítását átengedte Monostori Károlynak. Az 1880-as évek elején Tormay tervet készített egy budapesti, az Állatorvosi Tanintézettel szoros kapcsolatban levő mezőgazdasági és erdészeti főiskola felállítására. A terv pénzhiány és a vidéki szakoktatási intézmények (mindenekelőtt a magyaróvári Gazdasági Akadémia) ellenállása miatt nem valósult meg.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1886-ban valamennyi szakoktatási intézmény, továbbá a szarvasmarha-tenyésztés érdekében létesített telepek főigazgatójává nevezték ki. 1888-ban miniszteri tanácsosi címmel felruházott gazdasági igazgatóvá léptették elő és felmentették a tanintézet vezetése alól. 1892. augusztus 1-jétől pedig valóságos miniszteri tanácsosi kinevezést kapott. Négy évvel később pedig a dualista Magyarország egyik kiemelkedő agrárpolitikusa, Darányi Ignác földművelésügyi miniszter megbízta, hogy szervezze meg az állattenyésztési és tejgazdasági felügyelőségeket. Az államigazgatásban tovább emelkedve, 1901-től államtitkárrá léptették elő.

A szarvasmarha-tenyésztésben első követelmény volt a tenyészkörzetek létesítése. Ezt 1880-ban a Tormay vezetésével ülésező tanácskozáson (résztvevői: földbirtokosok, minisztériumi tisztviselők, állattenyésztési szakemberek) vetették fel. Ezzel kívánták megszüntetni az össze-vissza keresztezést, mely megfosztotta a marhaállományt minden jellegétől. Tormay javaslatára szakoktatási intézmények, valamint a megyei gazdasági egyesületek képviselőiből álló bizottságokat küldtek ki a megyékbe. E bizottság jelentései alapján tett Tormay javaslatot a minisztériumnak. Olyan eredményesen képviselte a szarvasmarha-tenyésztés fejlesztésének programját, hogy e célra 1880-ban 150 ezer forintot szavazott meg a képviselőház. Nevéhez fűződnek az 1880 és 1894 között lebonyolított tenyészállatimportok. Ezek sikere érdekében nagyon gyakran saját maga utazott külföldre az állatok kiválasztására. Jelentős szerepe volt a hazai szarvasmarha-tenyésztésben bekövetkezett fajtaváltásban, melynek során uralkodóvá váltak a nagyobb tej- és húshozamú fajták.

Gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki. Hosszabb-rövidebb terjedelmű cikkeiben, továbbá könyveiben elsősorban az állattenyésztés időszerű kérdéseivel foglalkozott. 1871-ben megjelent „Általános állattenyésztéstan" című könyvében részletesen tárgyalja a mezőgazdaságon belül az állattenyésztés helyzetét, szerepét és jelentőségét, a táplálkozás és a takarmányozás kérdéseit, s a tenyésztési eljárásokat. Leírja, s egyben cáfolja az állattenyésztéssel kapcsolatos mosolyogtató babonákat és balhiedelmeket, s vitába száll a kétes értékű — tudományosan és a gyakorlat alapján nem igazolt — állításokkal. Foglalkozott az egyes háziállatok tenyésztésének részletes és szinte minden szempontra kiterjedő kérdéseivel. A ló-, illetve szarvasmarha-tenyésztésről külön könyveket jelentetett meg. Egy másik munkája az állatorvosoknak az állattenyésztéssel kapcsolatos feladatait foglalta össze.

Jelentősek Tormay érdemei a mezőgazdasági — mindenekelőtt az állattenyésztési — ismeretek terjesztése és népszerűsítése terén. Első ilyen jellegű jelentősebb munkája az 1873-ban megjelent „Falusi lótenyésztő". A könyv tulajdonképpen az előző esztendőben kiadott pályadíjat nyert írásának, a „Gazdasági lótenyésztés"-nek átdolgozása. Tormay kitalált személy, egy földművesiskolát végzett gazda — aki a mezőhegyesi ménesbirtokon katonáskodott — szavaival mondja el közérthetően a lóismeret, -tenyésztés, csikónevelés, betegségek és azok kezelése témakö-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rökben a legfontosabb tudnivalókat. A népszerűsítő átdolgozás a „Gazdasági lótenyésztés"-nél bővebb, mert foglalkozik a táplálkozás, az istállózás, a szerszámok és a patkoltatás kérdéseivel is. Mindkét kiadványt gazdag kép- és ábraanyag egészíti ki. Egyik legismertebb népszerűsítő munkája a több kiadásban megjelent „Nádudvari uram vasárnapi beszélgetései mezőgazdasági dolgokról". Ezúttal is egyszerűen és világosan — kedélyes beszélgetésekbe ágyazva — ismerteti a talajismeret és -művelés, a trágyázás, a növénytermesztés, a takarmány- és iparinövénytermesztés, a zöldségtermelés, állattenyésztés (ezen belül részletesen a ló-, szarvasmarha-, sertés-, juh- és baromfitenyésztés) alapvető kérdéseit. A szervezett keretek között folyó mezőgazdasági jellegű oktatás kiszélesítésének támogatása érdekében írta a gazdasági ismétlőiskolák tanítóinak a „Mezőgazdasági vezérfonal néptanítók számára" című munkáját, melyet ötször adtak ki. 1900-ban jelentette meg „A magyar gazda kincsesháza" című, általa szerkesztett összeállítást „. . . olyan gazdák számára, kiknek nincs módjukban" iskolai oktatásban részt venni, „de akik tanulni óhajtanak". Tormayn kívül olyan szerzőket találunk az egyes fejezetek írói között, mint például Angyal Dezső, Döhrmann Henrik, Rudinai Molnár István, Monostori Károly, Rácz Sándor, akik a mezei gazdálkodásról, a földművelésről, növénytermesztésről, szőlő- és gyümölcstermesztésről, az állattenyésztésről (külön-külön a legfontosabb állatfajokról), a különböző falusi szövetkezeti formákról és a háziiparról írnak mindenki számára érthetően.

Az agrár jellegű szervezetek létrehozásában és a tudományos pályán elért eredményeit több hazai és külföldi egyesület méltányolta. Tormay Béla kezdeményezte a Magyar Országos Állatorvos Egyesület megalakítását, mely 1880. február 15-én jött létre, s Tormayt választotta elnökévé, aki ezt a tisztet 24 éven át, egészen nyugalomba vonulásáig megtartotta. Lemondásakor az egyesület tiszteletbeli elnökévé választotta.

1899-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1902-ben pedig rendes tagjává választotta meg. A külföldi elismerések közül megemlíthetjük, hogy 1880-ban a Royal College of Veterinary Surgeons Londonban tiszteletbeli tagjává, az Elzász-Lotaringiai Állatorvos Egyesület 1884-ben szintén tiszteletbeli tagjává választotta, a National Educational Association Washingtonban 1901-ben levelező tagjai sorába iktatta. A londoni állatorvos-kollégium rendes tagja volt.

Ezeken kívül megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét. Tulajdonosa volt a III. osztályú vaskoronarendnek, a badeni zähringi oroszlánrend parancsnoki keresztjének, a francia Pour le Merite Agricole rend középkeresztjének, a perzsa Nap- és Oroszlán-rend II. fokozatának. Érdemei elismeréséül az uralkodó 1896-ban Tormay Bélának és utódainak a „nádudvari" előnévvel a magyar nemességet adományozta. Lánya Tormay Cécile írónő volt. Fia, Tormay Géza a két világháború között kereskedelem- és közlekedésügyi államtitkárként a BESZKÁRT-ot és a Magyar Idegenforgalmi Hivatalt szervezte meg.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1904. február 14-én, 65 esztendős korában saját kérelmére nyugállományba vonult.

1906. december 29-én halt meg Budapesten. Szobrát az Állatorvostudományi Egyetemen halálának 60. évfordulóján avatták fe.

Főbb munkái:

Általános állattenyésztéstan. Debrecen, 1871. 392 lap.
Gazdasági lótenyésztés. Debrecen, 1872. 146 lap.
A falusi lótenyésztő. Debrecen, 1873. 159 lap.
Az állattenyésztés kérdései. Bp., 1880. 113 lap.
Kalauz a lópatkolásban. Kovácsok számára. Bp., 1882. 117 lap.
A tenyész-szarvasmarhák, -juhok és -sertések, úgyszintén a háziállatok tartása 1885-ben. Bp., 1886. 168 lap.
A szarvasmarha és annak tenyésztése. 1—3. kötet. Bp., 1887—1890.
A háziállatok tenyésztése. Földmívesiskolák növendékeinek használatára és kisebb birtokosok számára. Bp., 1896. 121 lap.
Mezőgazdasági vezérvonal néptanítók számára. Bp., 1898. 296 lap.
A magyar gazda kincsesháza. (Szerk.) Bp., 1900. 358 lap.
Állatorvosi feladatok a köztenyésztés terén. Bp., 1902. 176 lap.
Nádudvari uram vasárnapi beszélgetései mezőgazdasági dolgokról. Bp., 1902. 409 lap.

Irodalom:

GUOTH György: Tormay Béla emlékezete. ÁoL. 1915. 16. sz.
MÁRKUS József: Megemlékezés Tormay Béláról. MÁL. 1965. 11. sz.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem, Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TOST FERENC
(1875—1933)

1875. június 3-án született Temesváron (ma Timişoara, Románia). Híres kertészcsalád sarja volt. Dédapja, Tost József 1770-től 1810-ig császári kertész volt Schönbrunnban, majd Schlosshofban. Nagyapja, Tost Károly, József nádor alkalmazottjaként a Margitszigeten, nagyapja testvérei, Antal a budai vártkertben, Albert pedig Schlosshofban voltak kertészek. Nagybátyja kertészeti kereskedelemmel foglalkozott Buziáson (ma Buziaş, Románia).

Tost Ferenc szülővárosában építőipari iskolát végzett, majd Mühle Vilmos kertészetében tanult három évig. Ezután Budapestre került, az Európahírű Ocker-féle kertészetbe. Katonai bevonulásáig mint segéd, a báró Kohner-féle kocsoháti, a Giulio Perotti-féle trieszti, a Weber-féle békásmegyeri, majd a Szelnár-féle híres kertészetekben fejlesztette szaktudását.

A katonaság után Bécsbe került, onnan pedig három és fél évre a budai udvari kertészetbe. Ezt követőleg 1900-tól kerttechnikusként Mauthner Ödönnél dolgozott ugyancsak három és fél évig, majd Heim János fővárosi tájkertészetében mint főkertész nyert alkalmazást.

1905-ben sógorával, irmédi Molnár Béla gazdatiszttel megalapította önálló kertészetét. A zuglói, Erzsébeti királyné úti nagy kiterjedésű bérelt teleknek egy „alsó" és egy „felső" kertje volt, ahol túlnyomórészt egynyári virágokat és évelő dísznövényeket, kisebb részben örökzöldeket neveltek. Központjuk az István út 50-ben volt.

Eleinte üvegházi cserepes növényekkel is foglalkoztak, babérfákat, pálmákat, araucariakat, egyéb szobanövényeket termesztettek, később parkok, magánkertek parkosításával, kertépítészettel foglalkoztak. Az Unghváry László Rt. faiskolai

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lerakat és képviselete, több külföldi világcég vezérképviselete szintén feladatköre volt. Az Unghváry-féle faiskolai lerakat Európa-hírű és színvonalú volt. A leghíresebb német, olasz és francia faiskolákból is szereztek be magot. A kertészkedni vágyók szívesen vásároltak itt szaporítóanyagot, mivel a szép, egészséges csemeték mellé ismertetőt is kaptak, mely tartalmazta az egyes gyümölcsfajták legfontosabb termesztési jellemzőit a talajigénytől az érési időig.

1912-ben elnökségével megalakult a Magyar Kereskedő Kertészetek Országos Szövetsége. A Tanácsköztársaság idején az Országos Magyar Kertészeti Egyesület elnöki tisztségét is ő töltötte be. Az Országos Kertészeti Szaktanácsnak is tagja, ezenkívül számos fővárosi, felekezeti és kulturális intézmény vezető tagja volt.

1913—14-ben kiadta a „Magyar Kereskedő Kertész" című szaklapot. A lap révén számos jó ötletét valósította meg a magyar kertészek egymás közti forgalmának fejlesztése, így a magyar kertészet érdekében. A lap több, egymást követő számában az új, kertészeti növényekre vonatkozó védővámok kialakításával foglalkozott, eredményesen. Nehezményezte többek között, hogy sok esetben indokolatlanul vásárolunk külföldről, pl. Olaszországból cserepes vagy vágott virágot. Bokorrózsa, borostyán és még számos kedvelt növény nálunk ugyanúgy megterem, olcsóbban. Inkább a növénykivitel terén kellene lépéseket tenni, főleg a Balkán felé, javasolta Tost Ferenc. A védővámokkal kapcsolatosan azon a véleményen volt, hogy az egyes cikkekre magas vámot állapítsanak meg arra az időszakra, amíg éghajlati és egyéb feltételek mellett idehaza kedvezően termeszthetők, s alacsonyabbat akkor, amikor nálunk nem, vagy csak nehezen nevelhetők. A piacképes termények előállítása érdekében ezres példányszámban kérdőíveket küldött szét az ország minden részébe, mivel mint egyik cikkében írta: „Nincs az országban senki, aki biztos adatokat tudna a kertészeti foglalkozás forgalmazásáról, így a kertészek érdekében nem is lehet semmit tenni." Fáradozását siker koronázta, s a Magyar Kereskedő Kertészek Országos Szövetségének két év után megtartott gyűlésén volt miről beszámolnia. Megoldották a vámkérdést, az önálló termelést; kertészbank jött létre, az állandó virágcsarnok tervrajzai már készültek, az Iparművészeti Múzeumban több ízben nagysikerű virágvásárt rendeztek, korszerű, régóta áhított üvegházi berendezéseket létesítettek. A kertészet terén szerzett érdemei elismeréséül Tost Ferencet 1914-ben Koronás Magyar Érdemkereszttel tüntették ki. 1920-ban megindította a „Tost Kertészeti Hirdetője" című lapot, mely 1936-ig szolgálta ezen a néven a magyar kertészek egymás közti forgalmának fejlesztését, 1949-ig „Magyar Kertészet és Faiskola" néven folytatódott tovább.

Ezt azonban ő maga már nem érte meg, viszonylag fiatalon, 58 éves korában agyvérzés következtében halt meg, 1933. október 14-én, Budapesten. A zuglói kertészetet halála után, 1934-ben felszámolták. Helyén ma iskola áll. Tost Ferenc korának elismert szaktekintélye volt. Magánkertészetének állandó fejlesztése mellett a szakmai mozgalomnak, a magyar kertészet fejlesztésének is egyik vezéregyénisége volt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom

BETNÁR Géza: A magyar kertészet és külföldi kapcsolatai. Bp.—Drezda—Allsmeer, 1927. 101. lap.
— —: Tost Ferenc. Nv. 1933. 217. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TÓTHFALUSI MIKLÓS (1811—1879)

A Borsod vármegyei Aszaló községben született 1811. november 12-én. Apja Tóthfalusi Mihály református lelkész, tizenhárom évi sajókazai szolgálat után került Aszalóra. A miskolci családból származó Szrogh Judittal kötött második házasságából született gyermeket, először a falu elemi iskolájába járatták, majd az anya szülei vették magukhoz, s gimnáziumi tanulmányait már Miskolcon végezte el. Tóthfalusi ezután Pestre ment és beiratkozott az egyetem orvosi karára, bár a család jobb szerette volna, ha jogot tanul. Egyetemi tanulmányait befejezvén, 1838-ban vette kézhez orvosi oklevelét, s visszatért Miskolcra.

Miskolc ekkoriban az egyik legélénkebb szellemiségű városok közé tartozott, ahol a reformországgyűlések küzdelmeit és eseményeit számos társaságban megvitatták. Különböző egyesületeket, társaságokat hoztak létre, amelyek közül a legtekintélyesebbnek, a Miskolci Tudós Társaságnak rövidesen Tóthfalusi is tagja lett. Közeli ismeretségbe került Szemere Bertalannal, Palóczy Lászlóval, s a későbbi munkásságára oly jelentős befolyást gyakorló Szontágh Gusztávval. Érthető módon a fiatal orvost is magával ragadták a feudalizmus felszámolását, a polgári nemzetté válást sürgető gondolatok. A Kossuth Lajos által szerkesztett „Pesti Hírlap"-ot mind többen olvasták, s a megyei gyűléseken egyre hevesebben csaptak össze a változást kívánó liberális nemesség tagjai a konzervatív erőkkel. A korábban oly passzív magyar közélettel ellentétben az új idők szelleme szinte mindenkit cselekvésre sarkallt. Az előrelépés mikéntjéről azonban sokan eltérő módon vélekedtek, s így születhettek meg a hazai politikai vitairodalom oly jelentős alkotásai, mint gróf Széchenyi István tollából a „Kelet népe", vagy Kossuth erre adott „Felelet"-e.

Tóthfalusi az 1840-es évek elejétől a pesti liberális körökkel szintén kapcsolatba került. Megismerkedett gróf Batthyány Kázmérral, az 1844. október 6-án megalakult Honi Iparvédegylet igazgatójával, s magával Kossuthtal, aki ekkorra már az ellenzék legismertebb tagjává vált. Ez idő tájt keletkezett, „A magyar gazda mint kertész" című munkáját Batthyány Kázmérnak és Kossuthnak ajánlotta, s bevezetőjében szemléletesen ecsetelte a polgári nemzet jólétének egyik alapját képező fejlett gyümölcs- és kertkultúra fontosságát. A mű 1847-ben keletkezett, s ekkor még úgy látszott, hogy a polgári átalakulást minden nagyobb konfliktus nélkül meg lehet valósítani. Az 1848 áprilisában megalakult első független felelős minisztérium azonban fokozatosan szembekerült a Habsburg-hatalommal, s az ország önvédelmi harcra kényszerült.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1848 őszétől Tóthfalusi, mint orvos, részt vett a szabadságharcban. Az orosz intervenció után az utolsók közt tette le a fegyvert Kazinczy Lajos hadosztályával együtt 1849-ben. A kényszersorozást elkerülve Miskolcon, majd Pesten telepedett le. 1853-ban az ő fordításában jelent meg J. A. Schlipfnek „A mezőgazdaság népszerű kézikönyve" című munkája. Életének utolsó szakaszát már homály fedi, csak annyi biztos, hogy gyógyítással kereste kenyerét, s rövid ideig az egyetem orvosi fakultásán is tanított. Budapesten, 1879. január 16-án halt meg.

Mint szakírót alig tartja számon az utókor, pedig fő műve, „A magyar gazda mint kertész", sok szempontból is figyelemre méltó eredmények foglalata. E munka tulajdonképpen három önálló írásból áll, amelyek címük szerint így következnek egymás után: Gyümölcsbarát, Konyhakertész, Virágkedvelő. A Gyümölcsbarát mindenképpen a hazai pomológia történetének egyik legfontosabb forrásai közé sorolható, hiszen a gyümölcsfaneveléssel kapcsolatos valamennyi tárgykörről igen alapos tájékoztatással szolgál. Az általános gyümölcstermesztési alapfogalmak mellett növényismereti fogalmakról is szót ejt. Figyelme ugyanakkor kiterjed a szaporítóanyag-szelektálás szempontjaira, illetőleg a faiskolák nélkülözhetetlen növényvédelmi, talajművelési munkálataira. Hat féle oltásnemet ismertet, miközben ügyel a filológiai pontosságra is. Így például Tóthfalusi ragaszkodik az „ojtani" szóhoz, hiszen az „oltani" akkoriban az ország egyes vidékein egyet jelentett az altatnival. Mindamellett terminológiájában nem mindig következetes. Angol és francia szóhasználat alapján alkalmazza az alany szót a beoltandó vadalany megfelelőjeként, de ugyanennek jelölésére gyakran felbukkan nála a „magvadonc" kifejezés is.

Lényeges forrásának Friedrich August Diel emsi fürdőorvost tekinthetjük, aki 1799-től közel két évtizeden át jelentette meg gyümölcsészeti szakkönyveit. A sorozat összesen huszonegy kötetet tartalmazott, amelyekben a német földön fellelhető gyümölcsfafajtákat ismertette eredetük, szaporításuk, termésük minősége, valamint külső tulajdonságaik alapján. Nomenklatúrájában, s az egyes fajták leírásában Tóthfalusi igen erősen támaszkodott német kollégájára, sőt néhány esetben francia és angol szerzők munkáira való hivatkozást is átvett tőle.

Mégsem tarthatjuk Diel szolgai másolójának, hiszen a német szerző regisztratív tárgyalásmódjához képest Tóthfalusi szinte mai értelemben vett gyümölcsészeti kézikönyvet alkotott. Ráadásul Dieltől eltérően behatóan foglalkozott az egyes fabetegségekkel, a kártevőkkel szembeni védekezéssel, valamint a gyümölcsfeldolgozással, -tárolással. E munka külön érdeme, hogy igen pontos metszeteket is közölt illusztrációként. Ráadásul egyértelműen kiviláglik, hogy Tóthfalusi az üzemszerűségre törekedett. Ez az alapelv figyelhető meg egyébként a Konyhakertészben, illetőleg a Virágkedvelőben is. Az előbbiben főként német és francia szerzőkre hivatkozva, 79 növény konyhakerti művelését tárgyalja, amelyek közt a kukoricát is a kert elengedhetetlen növényei közé sorolja. A Virágkedvelőben 139

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

féle virágnem hazai termesztési lehetőségeivel foglalkozik, egy helyütt utalva a virágból származó jövedelmek lehetőségére is.

Önálló munkái mellett figyelemre méltóak a „Gazdasági Lapokban", a „Magyar Gazdában" és a „Falusi Gazdában" megjelentetett cikkei is. Elsősorban egy-egy gyümölcsfafajta termesztési tulajdonságaival foglalkozott, de az országban kevéssé elterjedt, vagy csak szűk körben ismert fajták népszerűsítésére is vállalkozott. Kisebb írásaiban saját tapasztalatait helyezte előtérbe, s csak ritkán hivatkozott külföldi szerzőkre.

Az általános szakismeretek közvetítése terén J. A. Schlipf mezőgazdasági kézikönyvének magyar nyelvű közreadásával tett nagy szolgálatot. Az eredetileg Hohenheimben megjelentetett mű főként Pabst és Schwerz írásaira támaszkodott, s részletes illusztrációival igen hasznos kézikönyvnek számított a korban. Az egyes fejezetek behatóan tárgyalták a talajművelés, talajerőpótlás, növény- és gyümölcstermesztés, valamint az állattenyésztés különböző problémáit.

Tóthfalusi nevét sokáig alig tartották számon az újabb lexikonok, vagy a hazai mezőgazdaság történetéről írott kézikönyvek. Mint egyik előszavában írja, nem törekedett egyébre, mint hogy „hasznos legyen". E célt mindenképpen elérte.

Főbb munkái:

A magyar Gazda mint kertész. Pest, 1847. 270 lap.
Schlipf, J. A.: A mezőgazdaság népszerű kézikönyve. Ford. Tóthfalusi Miklós. Pest, 1853. 494 lap.

Irodalom:

H. SZABÓ Béla: Tóthfalusi Miklós miskolci orvos és 1847-ben megjelent nagy jelentőségű kertészeti munkája. ÉMo. 1967. 22. sz. 4. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

B. TÓTH FERENC
(1845—1919)

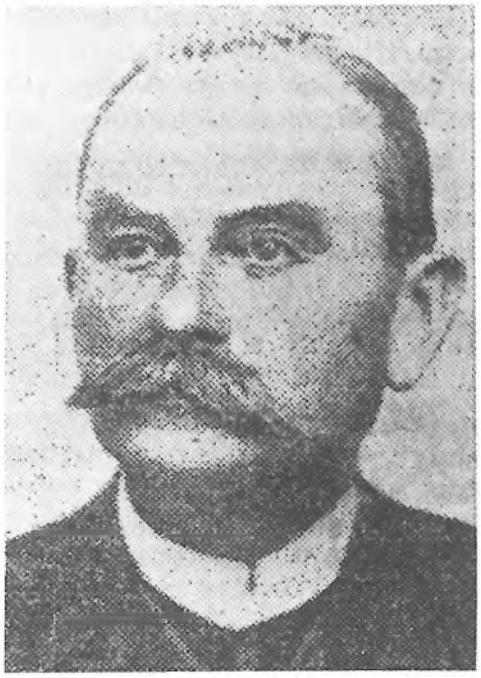

1845. május 1-jén született Nagykőrösön, ahol ősei már régóta éltek. Apja Bóni Tóth Ferenc, anyja Olasz Erzsébet volt. A „Bóni" előnév eredetéről sajnos nem tudunk semmit, csakúgy mint iskolázottságáról sem. Fiatal korában először apjával együtt gazdálkodott, majd 1867-ben Jászkarajenő határában felesbérletet szerzett és kukoricatermesztéssel foglalkozott. 1872-ben Nagykőrös határában 7 holdnyi homokos területet örökölt, amihez még 20 holdat vásárolt, földjein gabonát, kukoricát termesztett, juhot és szarvasmarhát tartott. Mivel a kedvezőtlen adottságú birtokból nem tudott megélni, néhány év múlva eladta, és a nagykőrösi határ cseméi részén 240 hold sivár homokterületet vásárolt olcsón azzal a céllal, hogy ott szőlőt és gyümölcsöt termesszen.

Az ő figyelme is a filoxéravész következtében fordult a kártevőtől mentes immunis homok felé. A Duna—Tisza közén óriási területeket borított be a sívó futóhomok, ahol legfeljebb birkanyájak kószáltak az itt-ott fellelhető fűcsomókat keresgélve.

B. Tóth a holdbéli tájra emlékeztető pusztaságon először a buckákat hordatta szét mezei vasút segítségével, majd a talajegyengetés következett. Először 1 holdat telepített be szőlővel, majd ennek sikere után újabb területek betelepítése következett. A futóhomokot vastagon elterített, a talajba benyomkodott szalmaréteggel kötötte le. Ha a reggel elültetett vesszőt estére betemette a homok, nem volt rest azt azonnal saját kezűleg kiszabadítani. Hamarosan megkezdte gyümölcstelepítési munkáját is.

Hazánkban a múlt század második felében a Duna—Tisza közén gyümölcsfát szinte kivétel nélkül vagy a szőlő közé, vagy esetleg szegélyként ültettek. Csak a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kiegyezés utáni időszakban kezdtek egy-egy esetben önálló egységként gyümölcsösöket létesíteni. Az első úttörők között volt B. Tóth Ferenc is.

Az 1880-as évek elején 10 000 gyümölcsfacsemetét ültetett el, előzőleg alaposan megtrágyáztatta a talajt a kőbányai hizlaldától hozatott sertéstrágyával. Törekedett a takarmánytermelésre, istállóiban 50—60 ökör biztosította — az igaerőn túl — a szerves trágyát. Az 1885. évi országos kiállításon már részt vett boraival és gyümölcseivel. Szőlő- és faiskolát létesített, 8 mázsa kajszibarackmagot vetett el magoncnevelési célból. Hamarosan borpincét, szőlősajtoló házat, gyümölcstároló helyiségeket, cselédlakásokat építtetett. Cseméi szőlőjében a borszőlők közül elsősorban Ezerjót, Olaszrizlinget, Kadarkát és Sauvignont telepített, a csemegeszőlők közül pedig különböző Chasselas fajtákat, és Muscat ottonelt. A gyümölcsök közül legnagyobb számban a különböző kajszifélességek szerepeltek, azután a szilva, a cseresznye, az alma és a meggy következett. Végül — bár az adatok ellentmondóak — mintegy 140 holdat telepített be szőlővel és gyümölcsössel. A gyümölcsértékesítést megkönnyítette, hogy a század elején elkészült a Cegléd és Csemő közötti vasútvonal. Elsősorban gyűmölcsei révén sorra nyert értékes díjakat a különböző kiállításokon. A nagybani gyümölcstermesztés egyre jövedelmezőbb lett. B. Tóth gyakorlati szakember volt, nem nemesítéseivel, új és új fajtákkal, hanem nagyarányú termeléssel hívta fel magára a figyelmet. Nem volt tapasztalataira, tudására féltékeny: oltásra és szemzésre tanította teljesen önzetlenül a nagykőrösi tanyavilág lakóit. Századunk elejére B. Tóth Ferenc elismert és nagyra becsült ember, gazdag középbirtokos lett. Egyik tisztelője a „Sahara-puszta fejedelmének", másik a „nagykőrösi Aranyember"-nek nevezte, s halála után — némi túlzással — Nagykőrös másik neves emberével, Arany Jánossal állították egy sorba.

1914-ben megalakította a helyi Gazdasági Egyesületet, melynek alelnöke lett. Ebben az évben társtulajdonosként gőzmalom és gőzmosoda társaságot alapított „Molnár és B. Tóth" néven, de ez a vállalkozása nem sikerült.

Rendkívül bőkezűen adományozott szociális célokra. Végrendeletében 25 000 koronát hagyott egy új református templom építésére, de jelentős összeget biztosított egy szeretetház (nevelőotthon) létesítésére is. 19 holdat hagyományozott egy rokkanttelep felállítására. Mindezekből az első világháború utáni infláció következtében vajmi kevés valósult meg.

1919. március 28-án hunyt el Nagykőrösön, ahol 1937-ben szobrot állítottak emlékére.

Abban, hogy a két világháború közötti Magyarország mezőgazdaságában egyedül a gyümölcstermesztés fejlődött töretlenül, továbbá hogy a Duna—Tisza közén virágzó szőlő- és gyümölcskultúra alakult ki, és Nagykőrösről került ki a két világháború között a gyümölcskivitel 20%-a, B. Tóth Ferencnek elévülhetetlen érdemei vannak.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

GESZTELYI NAGY László: A homok hősei. Kecskemét, 1938.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TÓTH-BARANYI ISTVÁN
(1910—1963)

1910. szeptember 20-án született Kiskunmajsán. Alsó- és középfokú iskolai tanulmányainak elvégzése után az Állatorvosi Főiskolára iratkozott be, de doktori oklevelet már az 1934:X. törvénycikkel szervezett József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Kara Állatorvosi Osztályán 1936-ban szerzett. 1943 és 1945 között Szatmárnémetiben a vágóhíd igazgatója volt, utóbb a baromfiiparban dolgozott. Létrehozta a Baromfiipari Állatorvosi Ellenőrző Szolgálatot, amelyet mint vezető főállatorvos mindvégig nagy elhivatottsággal vezetett. Az 1940-es években Magyarországon is fellépett, s az állományokban nagy veszteségeket okozó baromfipestis-járvány idején a pesterzsébeti Dózsa György út 37. sz. régi földszintes házában, a kezdetleges körülmények ellenére, úttörőként hatásos baromfipestis elleni szérumot gyártott.

Tóth-Baranyi kezdeményezésére 1954-ben „Baromfiipar" című szaklap indult, amely a Baromfiipari Igazgatóság és a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Tudományos Egyesület baromfiipari szakosztályának értesítője volt. E lapnak ő lett a főszerkesztője. Lapja nemcsak a baromfiipar és a baromfiegészségügy kérdésköreivel foglalkozott, hanem baromfitenyésztésünknek a gyorsabb fejlődést akadályozó, részben megoldatlan problémáival is. A „Baromfiipar"-ban megjelent változatos tartalmú cikkek témái voltak: általános baromfitenyésztési kérdések, baromfifeldolgozás, baromfiegészségügy és -higiénia, baromfitakarmányozás és -hizlalás, a baromfitojás, a keltetés, az irodalmi szemlében a fontosabb külföldi szakirodalom ismertetése. Tóth-Baranyi tanulmányai éles megfigyelőképességről tanúskodnak. A „Baromfiipar"-ban megjelent írásai közül a legfontosabbak: a létojás kezelése, baromfitenyésztési és -ipari tapasztalatok, kísérletezés és tudományos

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kutatás a baromfiágazatban, a baromfiak vágás előtti kábítása, a naposcsibék baromfipestis elleni immunizálása, üzemi kappanozási kísérletek hormonkészítményekkel (ezt az eljárást később betiltották, mert kiderült, hogy az emberi szervezetre veszélyes), felnevelési veszteségek a nagyüzemi baromfitenyésztésben, a baromfiegészségügy hazai színvonalának emelése, a baromfipestis elleni immunizálás L-vaccina itatással, a csirkeembrió fejlődése, libamájkísérletek, baromfitenyésztés és állategészségügy. Társszerzőkkel készült írásai: liba és kacsa újszerű kopasztása a baromfiiparban (Knoll István társszerzővel), jó minőségű libamáj előállításának kérdései (Derzsy Domokos tásszerzővel), nagyüzemi baromfitelepek állategészségügye (Timkó Iván társszerzővel), a kacsák vírusos májgyulladása (Derzsy Domokos és Prokopovitsch Leó társszerzőkkel).

Az 1952-ben megjelent 3 kötetes „Tartósító és húsipari technológia" című munkában a baromfiipari fejezeteket ő írta. Fő műve az 1957-ben megjelent „Baromfiipari ismeretek", amelyben a baromfiipar helyzetével, a tenyésztési ismeretekkel, az ipari hizlalással, a baromfiipari vágott áruval, a bontási termékekkel, a húsvizsgálattal, a hűtéssel, a tojás kezelésével foglalkozott. E munkában a „Baromfiipar gépészete" és a „Hűtés a baromfiiparban" című fejezeteket Knoll István írta.

Tóth-Baranyi István a baromfifeldolgozó üzemekben alapos hozzáértést és munkafegyelmet követelt a dolgozóktól. Nagy szakmai ismerete gyakorlati érzékkel és kivételes szervezőképességgel párosult. Úttörő munkát végzett a baromfibetegségek megelőzése és leküzdése terén. Így több mint 15 esztendőn keresztül ő volt a baromfiegészségügy, a baromfihigiénia egyik fő hazai irányítója.

Budapesten 1963. március 22-én, élete 53. évében tragikus hirtelenséggel, erejének teljében távozott az élők közül.

Főbb munkái:

Az állategészségügy színvonalának emeléséért. Bi. 1956. 1—2. sz.
Baromfiipari ismeretek. Bp., 1957. 384 lap.

Irodalom

— —: Dr. Tóth-Baranyi István 1910—1963. Bi. 1963.
— —: Dr. Tóth-Baranyi István 1910—1963. Bt. 1963.
— —: Dr. Tóth-Baranyi István 1910—1963. Éi. 1963.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TÖRLEY JÓZSEF
(1858—1907)

A jelentős bácskai agrárvárosban, Szabadkán (Bács-Bodrog vm., ma: Subotica — Jugoszlávia) született 1858. január 10-én. A család Csantavérben (Bács vm., ma: Čantavir — Jugoszlávia) nagyobb földbirtokkal rendelkezett. A középiskolát befejezvén, az 1870-es évek elején Bécsben elvégezte a kereskedelmi akadémiát, majd a franciaországi Reimsben telepedett meg, azzal a céllal, hogy megtanulja az eredeti Champagne-vidéki pezsgőgyártás módját és azt később szülőhazájában is meghonosítsa. Több éven át eredményesen dolgozott és a franciák között is hírt szerzett magának. Már mint neves, sikeres ember tért vissza Magyarországra és 1881-ben a főváros melletti Budafok-Promontoron (ma Budapest XXII. kerületében) megalapította a Törley Pezsgőborgyárat.

A jómódú magyar fogyasztóközönség a XIX. század elejétől fokozottan kereste a különlegesen finom francia pezsgőbort és likőröket. A szállítási nehézségek miatt az országon belül kellett gyártani ezeket a termékeket. Az első pezsgőgyárat 1825-ben Pozsonyban (ma: Bratislava — Csehszlovákia) Schönbauer Mihály és Fischer János borkereskedők indították be. Az ugyancsak pozsonyi Palugyay és fiai cég 1840-től működött és pezsgője az 1867—68-as párizsi világkiállításon is aranyérmet nyert. Ám a legtöbb hazai pezsgőgyáros csupán a nagyobb mennyiségre és olcsóságra törekedett és szakított a hosszadalmas kezelést igénylő francia módszerű érleléssel, ehelyett egyszerűen belepumpálták a szénsavat a palackokba, majd hangzatos — pl. Sillery, Roederer, Moët — címkékkel ellátva „francia" pezsgőként árusították. Ízük, kellemetlen utóhatásuk azonban elárulta, hogy közönséges utánzatok és azzal is nagy kárt okoztak, hogy a külföldi piacokon rontották a magyar borászat hírét.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A valódi francia eljárást a francia földről Budafokra költözött Louis François vezette be ismét, miután 1880-ban egy kis, csupán néhány munkást foglalkoztató pincészetet alapított. Egy évvel később a szomszédságában nyitotta meg Törley is a maga üzemét, amely eleinte, az évszaktól függően, csak 5—20 munkást alkalmazott. Az 1885-ös nagy, budapesti Országos Általános Kiállításon a cég sikeresen mutatta be „az egyedüli franczia módszer szerint" előállított pezsgőborait.

Mit is jelentett ez a módszer? Míg szénsav palackba pumpálása alig több, mint a szódavíz elkészítése, a francia pezsgő több éves gondos kezeléssel, önerjedéssel válik gyöngyöző, mámorító élvezeti cikké. A mustot itt is előbb téli erjedésre késztetik, majd lefejtik és az alapos kóstolás, válogatás után óriási hordókban „összeházasítják" és újból erjesztik. A tavaszi erjesztést némi cukorral segítik elő, majd a megtisztulás után ismét lefejtik. Ekkor palackokba töltik, amelyeket dugóval, vaskapcsokkal leszorítva, és fektetve egymásra helyezve pincébe raknak, majd 3—5, sőt a finom Casino pezsgőket 6—7 éven át érlelnek, hogy a természetes módon erjedő szénsav pezsgővé változtassa a bort. A seprő lefejtése ügyes módszerrel, a palackok fejre állításával és a nyak lefagyasztásával ezt követően történik. Így marad vissza a kristálytiszta pezsgőbor, amelyet a pincemesterek a különféle ízléseknek megfelelő likőrökkel, konyakokkal is ízesítenek, majd újból bedugaszolják és egy újabb évig összeérlelik az italt. Az utolsó teendő a palackok címkével, ezüstpapírral történő feldíszítése, így indul el a nedű a nagyvilágba jókedvet teremteni.

A kitűnő minőségű Törley pezsgőből már 1885-ben is évente 150 000 palackot állítottak elő és elmondhatták, hogy Európa számos országa mellett Ázsiában és Amerikában is kelendő volt az árujuk. 1896-ban a budafoki Pezsgőborgyár már 60 munkással és 20 lóerős gőzgéppel dolgozott. Az 1885-ös országos kiállítás aranyérme után a cég 1893-ban elnyerte az Országos Iparegyesület aranyérmét is. 1898—1899-ben Budafokon nagy építkezésekre, teljes üzemátalakításra került sor. Az új gyártelephez a hegy mélyében 2 emeletes, boltíves, oszlopokkal erősített 10 000 m^2 alapterületű pincerendszert alakítottak ki, amelyhez hasonló nagyságú és korszerűségű sehol a világon nem akadt a maga korában, így a külföld előtt is mintatelepnek számított a gyár. Egy hatalmas, 80 lóerős gőzgép segítségével biztosították a telep világítását, szellőztetését, ez hajtotta a teherfelvonókat, a borszivattyúkat, a keverőkanalakat, a ládakészítő gépet, sőt ez a masina szolgáltatta a gőzt a konyakfőzéshez is. Az új gyár évente 1 millió palack pezsgőt állított elő, így nemcsak az országnak, hanem a Monarchiának is a legnagyobb ilyen üzeme lett.

Az üzleti sikerek nyomán a társadalmi felemelkedés sem késett sokat: Törley József még 1883-ban megnősült, feleségétől, székasi Sacelláry Iréntől azonban nem születtek gyermekei. Két fivére közül Gyula és gyermekei később betársultak az üzletbe, Antal viszont korán elhunyt, az ő serdületlen gyermekeit Törley József nevelte fel. Az uralkodó 1896. április 1-jén feleségével együtt magyar nemességet adományozott neki, ezt később testvérei és azok gyermekei is megkapták. 1898

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

—1900 között épült fel a pezsgőgyár telkén a pazar kastély faintarziás, színes üveges, tapétás, szecessziós belső berendezésű szalonnal, könyvtárral, dohányzóval, ebédlővel, társalgókkal, hálószobákkal, a ház körül francia kert, angol sportpályákkal, uszoda, pálmakerttel. A kastélyban orvosi kutatóintézetet helyeztek el az 1950-es években, sajnos így az impozáns belső tereket apró dolgozószobákra, laboratóriumokra tagolták, csak a könyvtár és a park jó része maradt fenn.

A pincészet változatlanul készíti a nemzetközileg is elismert Törley pezsgőket.

Törley József fiatalon, élete ötvenedik évében hunyt el. Gyászjelentése szerint 1907. július 28-án reggel 1/2 9-kor a belgiumi Ostende-ben hunyt el, rövid szenvedés után, tehát tengerparti nyaralás közben érte a halál. 1907. augusztus 3-án ideiglenesen a budapesti Kerepesi temetőben hantolták el, később a család mauzóleumában helyezték el hamvait. Így tehát tisztázódott az a bizonytalanság, amely lexikonokban, szakkönyvekben Törley halálozásának helye és pontos ideje körül mindeddig tapasztalható.

Irodalom:

Hivatalos jelentés a budapesti 1885-ki Országos Általános Kiállításról. (Szerk. Keleti Károly.) III. k. Ipari termelés. Bp., 1886. 142—144. lap és Katalógus.
MATLEKOVITS Sándor: Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezredéves fennállásakor. II. rész. Bp., 1898. 244. lap.
Ipari öntudatunk ébresztői és munkálói. Az Országos Iparegyesület kiadása. Bp., 1943. 237. lap.
Törley pezsgőgyár — Champagner Fabrik. Budafok-Promontor. Bp., (1902).
OSZK Aprónyomtatványtár — Gyászjelentések.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TÖRÖK GÁBOR
(1902—1966)

1902. január 17-én született Abrudbányán (ma: Abrudu — Románia). Édesapja bányaorvos volt. Középiskoláit Kolozsváron végezte, s itt tett érettségi vizsgát, kitűnő eredménnyel. Tanulmányait a budapesti Műegyetem vegyészmérnöki karán folytatta, ahol 1926-ban szerzett vegyészmérnöki oklevelet. Az 1926—27-es tanévben a Természettudományi Alaptól nyert ösztöndíjjal elméleti kutatásokat végzett a Műszaki Egyetem elektrokémiai tanszékén. Ez időben már publikált a „Magyar Chemiai Folyóirat"-ban.

1927-ben üzemvezető mérnökként a Krausz—Moskovits érdekeltségű Mezőgazdasági Kémiai Ipartelepek Rt.-nál — amely később Erjedésipari Vállalat néven volt ismeretes — nyert elhelyezést. E gyár 1919-től mint az első hazai oldószergyár működött, aceton és erjedéses butanol gyártással, élesztőgyártással s különböző mezőgazdasági növényvédő szerek gyártásával foglalkozott. Török Gábor az egyes gyártmányokkal kapcsolatban itt folytatott kísérleteket és laboratóriumi vizsgálatokat. Gyártmánytechnológiai kutatásainak eredményességét igazolja, hogy az üzemből később több önálló gyárrészleg, illetve önálló gyár fejlődött, melyeknek termékei a fejlődő hazai ipar és mezőgazdaság területén hasznosultak.

Kutatói és gyakorlati munkája egyre szélesebb körben juttatta érvényre tehetségét. Az élelmiszerek tartósításával az 1932-ben alapított Paksi Konzervgyár előmunkálatai során kezdett foglalkozni, amelynek kialakításában tevékeny irányító szerepe volt. Ugyancsak hasonlóképp működött közre a Kaposvári „Helios" Konzervgyár létrejötténél is. Vállalatának bővítésében és fejlesztésében is komoly eredményeket ért el, ennek elismeréseként 1939-re a vállalat vezetője lett.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Műszaki kutatásai többek között a facukrosításra, takarmányélesztő-gyártásra, furfurolgyártása terjedtek ki.

1941-ben — tizennégy évi működés után — saját elhatározásából vált meg a vállalattól, s ezután a budapesti Műszaki Egyetem kémiai-fizikai tanszékén mint adjunktus végzett különböző szakirányú kutatásokat. Foglalkozott a növényi anyagok feldolgozásával, valamint egyre több időt szentelt a gyorsfagyasztás és mélyhűtés útján való konzerválás — külföldön egyre nagyobb tért hódító iparág — problematikájának. Külföldi tanulmányutak során számos értékes tapasztalatot gyűjtött a magyar gyorsfagyasztó és mélyhűtő ipar megteremtéséhez.

1943-ban irányításával jött létre az első hazai gyorsfagyasztó üzem, a Pozsony melletti Magyardiószegen a „Georgia" Mezőgazdasági Ipari Rt. gazdaságában. Mivel a diószegi üzem egyben kitűnő adottságokkal rendelkező gazdaság is volt, nagy előnyt jelentett a mélyhűtés számára, hogy a termékeket a begyűjtést követően szinte azonnal tudták tartósítani, kikerülve a csomagolási és szállítási nehézségeket, s csökkentve a termékek ezzel kapcsolatos romlási százalékát. A gyorsfagyasztási eljárás magába foglalta mindazon tudományos és gyakorlati eredményeket, amelyeket külföldön már sikerrel alkalmaztak. Az üzem 1943. június 8-án kezdte meg működését. Mélyhűtött termékeit „Frigelite" néven forgalmazta. A háború után Magyardiószeget ismét Csehszlovákiához csatolták, s így ez az üzem elveszett a magyar ipar számára.

1945-ben a csepeli Szabadkikötőben a korábbi csontfeldolgozó üzemet vette át a „Georgia Rt." hűtő- és gyorsfagyasztó üzem berendezése céljából. A csepeli új gyár alapításának előkészítő munkálataival s annak későbbi műszaki vezetésével Török Gábort bízták meg, aki tudása és tapasztalata révén e feladatot jól látta el. A gyár számára kijelölt hely jó természeti adottsággal rendelkezett a Dunának a talaj hőmérsékletére gyakorolt kedvező hatása révén.

1947-ben indult be a gyártás az üzemben. A késztermékek új megnevezése a Mezőgazdasági Ipari Részvénytársaság + Elite összevonásából „Mirelite" lett. E gyár beindulásával egy időben a korábban általa már szakmailag támogatott Kaposvári „Helios" Konzervgyár műszaki irányítását is ellátta.

1946—47-ben mint szakértő tagja volt a Magyar—Szovjet Gazdasági és Jóvátételi Bizottságnak, ily módon résztvevője volt az első moszkvai tárgyalásoknak.

A felszabadulás utáni első években sorra jelentek meg cikkei, tanulmányai a „Konzervipar", a „Mezőgazdasági Ipar" s az „Élelmezési Ipar" című szakfolyóiratokban a mélyhűtés, a gyorsfagyasztás s a konzerválás különböző kérdésköréből. 1949-ben az Országos Közellátási Hivatalban a Tartósító és Húsipari Főosztály vezetőjévé, később közellátási tanácsossá nevezték ki.

1949-ben az átszervezés során alakult Konzerv-, Hús- és Hűtőipari Kutatóintézet igazgatója lett (amelynek későbbi jogutóda az: Országos Magyar Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézet az OMMIKI.). Ennek a fejlődő intézetnek egyes osztályaiból később önálló kutatóintézetek fejlődtek: a Növényolajipari, az Országos

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Húsipari, a Konzerv- és Paprikaipari Kutatóintézet. Szakembergárdájuk az alapintézetben nevelődött ki, s ebben nagy érdeme volt Török Gábornak. Szervezett konzultációi aktívan alakították a hazai élelmiszer-kutatást.

1950-ben alelnöke lett a Mezőgazdasági Ipari Tudományos Egyesületnek, amely később Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület néven működött. Ennek, haláláig alelnöke, illetve tiszteletbeli elnöke volt. Az egyesület konzervipari, húsipari, hűtőipari, növényolaj-ipari és mikrobiológiai szakosztálya számára előadásokat szervezett az ipari dolgozók továbbképzése céljából. 1951-ben adták ki „Konzervipar" címen az Állami Műszaki Főiskola élelmiszer-ipari tagozat III. éves hallgatói részére, az előadásaiból készült jegyzetet.

1959-ben jelent meg a Mérnök Továbbképző Intézet számára tartott előadásai anyagából írt „A tartósítás alapelvei, célkitűzése és módszerei" című terjedelmes jegyzete.

1953-ban eredményes tudományos munkásságáért a kémiai tudományok kandidátusa címet kapta. Mint az Élelmezésügyi Minisztérium Kollégiuma és a Műszaki Tanács tagja, részt vállalt az iparpolitika aktuális kérdéseinek megoldásában.

1956-ban írt nagydoktori disszertációjának témája az élelmiszerek víztartalma („A víz szerepe élelmiszereinkben") volt. Még ez évben elnyerte a kémiai tudományok doktora címet. Számos élelmiszer-ipari témájú tudományos értekezleten és nemzetközi konferencián vett részt.

Az élelmiszer-ipari kutatások ellátására létrehozott Központi Élelmiszer-ipari Kutatóintézet Török Gábor igazgatásával, 1959. július 1-jén kezdte meg működését. Az intézet feladata az általános technológia, gépészeti, műszerezési és automatizálási, radiológiai, ipargazdasági és közgazdasági kutatás biztosítása, valamint az ágazat dokumentációs szolgálatának megteremtése volt.

Saját kutatásai főleg a hűtés és gyorsfagyasztás, valamint a szárítás kérdéskörére irányultak. Foglalkozott a baktériumok, penészek és élesztők alacsony hőmérsékleten való viselkedésével; a jégkristályok nélküli fagypont alatti tartósítással; a fagyasztás közbeni hidegpenetrációval; a víz kötési állapota szerinti előnyös fagyasztási móddal; az ionizáló sugárzással és vegyszeres kezeléssel kombinált hűtéssel; sugárenergiák élelmiszer-ipari alkalmazásának lehetőségével és fejlődési irányaival stb. E különböző témákkal kapcsolatos publikációi főleg a „Tartósító- és Húsipari Technológia", az „MTA Kémiai Tudományok Osztálya Közleményei", az „Élelmezési Ipar", „Húsipar", „Konzervipar", „Hűtőipar", a „KÉKI Közleményei", az „Élelmiszeripari Műszaki Tájékoztató", a „Mérés és Automatika", „Energia és Atomtechnika" című folyóiratokban jelentek meg, de cikkeket közölt német, angol és szovjet folyóiratokban, évkönyvekben is.

Aktív szerepe volt az újonnan alakuló élelmiszer-ipari szakképzésben is. Előadásokat tartott s számos alkalommal vizsgabiztos volt. Híres előadása, majd cikke: „Az empíriától a tudományosan megalapozott technolóiáig" — iránymutató programot adott az élelmiszer-ipari oktatás és kutatás számára. Közreműködött a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

felsőfokú Élelmiszer-ipari Technikum megszervezésénél, s 1962-ben kémiai tanszékének ő lett a vezetője. Oktatási anyagából készült két általános kémiai jegyzete 1966-ban jelent meg.

Elévülhetetlen érdemei voltak az élelmiszer- és hűtőipar szocialista nagyiparrá való fejlesztésében, a korszerű technológia és gépesítés ésszerű hazai megvalósításában. Munkásságáért több kitüntetést kapott: 1952-ben a Magyar Népköztársaság Érdemérem V. fokozatát, 1955-ben a Kossuth-díj ezüst fokozatát, 1962-ben a Munka Érdemrend arany fokozatát, külföldről a francia Kutatási és Találmányi Érdemrend parancsnoki fokozatát kapta.

1966. november 6-án, 64 éves korában halt meg Budapesten. Halála után 1969-ben a Magyar Élelmiszer-ipari Tudományos Egyesület — az élelmiszeripar műszaki fejlesztése terén elért magas színvonalú eredmények elismerésére „Török Gábor" emlékérmet alapított. Halálának 10. évfordulójára, 1976. november 26-án a Magyar Tudományos Akadémia Élelmiszer-tudományi Komplex Bizottsága, a Magyar Élelmiszer-ipari Tudományos Egyesület és a Központi Élelmiszer-ipari Kutatóintézet emlékkollokviumot rendezett, amelyen a szakmai körök megemlékeztek munkásságáról, segítőkész emberségéről és a kiváló oktatóról.

Főbb munkái:

Konzervipar. Állami Műszaki Főiskola élelmiszer-ipari tagozat 3. éves hallgatói részére. Bp., 1951. 183 lap.

A tartósítás alapelvei, célkitűzése és módszerei. (Mérnök Továbbképző Intézet előadás-sorozatából 3734.) Bp., 1959. 305 lap.

Telegdy Kováts László—Török Gábor—Lasztity Radomir—Farkas József: Élelmiszerek tartósítása. (Mérnök Továbbképző Intézet kiadványa 27. 40. sz.) Bp., 1963. 295 lap.

Irodalom:

SPANYÁR Pál: Dr. Török Gábor (1902—1966) KÉKIK 1966. 2. sz.

— —: Dr. Török Gábor (1902—1966) KPi. 1966. 4. sz.

— —: Dr. Török Gábor (1902—1966) Élelmezési Ipar 1966. 11. sz.

GANGER György: Dr. Török Gábor (1902—1966) Hűt. 1967. jan.—febr. sz.

— —: Dr. Török Gábor halálának 10. évfordulója alkalmából. Hip. 1977. 2. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TÖRÖK JÁNOS
(1807—1874)

1807. június 6-án született a Zala megyei Tapolcán, Török Antal tanító, kilencgyermekes második házasságából. Az apa széles körű történelmi, irodalmi, s klasszikus ismeretekkel rendelkezvén, egy ideig a Batthyány család szolgálatában állt, gróf Batthyány Lajos gyermekkori tanítójaként. Anyja, Morvai Viktória csak röviddel a házasságkötés előtt tért át a katolikus hitre, s tán ezzel is magyarázható, hogy a gyermeket az anya fellángoló buzgalmában a szülők papi pályára szánták. A családnál azonban gyakran megfordultak az apa egykori iskolatársai és barátai, Batsányi János és Kisfaludy Sándor, így igen valószínű, hogy Török már a szülői házban megismerkedhetett a felvilágosodás eszméivel.

Alsóbb iskoláit Keszthelyen végezte el, majd a veszprémi gimnáziumi évek után a pesti egyetemen jogot tanult. Ezután a grazi Johanneumban matematikai, s egyéb természettudományos tanulmányokat folytatott. Gyakorlati gazdasági ismereteit is itt, Stájerországban alapozta meg, mivel egy ideig gróf Trautmannsdorf liebenaui uradalmában gyakornokoskodott. Járt Svájcban, s a német föld gazdálkodási szokásairól szintén közelebbi ismereteket szerzett.

1830-ban tért haza, s herceg Esterházy Miklós kismartoni uradalmában, a központi jószágigazgatóságban kapott állást. Hét éven át dolgozott az uradalomban, s időközben a Széchenyi István kezdeményezésére létrehozott Magyar Gazdasági Egyesület Sopron megyei képviselője lett. Első írásait is ez idő alatt jelentette meg, az egyesület „titoknoka", Kacskovics Lajos által szerkesztett „Gazdasági Tudósítások"-ban. 1838-ban Klauzál Imre, a Batthány uradalmak nagy tekintélyű igazgatója, s a neves szakíró, a Károlyi uradalmi központban létesített, főleg juhászatáról híres Tótmegyerre invitálta Törököt. Egy évvel később Klauzál meg-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

alapította a rohonci gazdaképző intézetet, ahol Török természettant, földművelést és vegyészetet adott elő. Az iskola alig egy évig működött, s így 1840-ben Török Pestre került, ahol elvállalta a Magyar Gazdasági Egyesület titkári teendőit.

A kor kiemelkedő szakíróival és politikusaival egyaránt közelebbi kapcsolatba került, így például Mórocz Istvánnal, Fényes Elekkel, Fáy Andrással, Batthyány Kázmérral. Széchenyi szintén barátságot kötött vele, s még döblingi évei alatt is élénk levelezést folytatott Törökkel, aki jó szervező készséggel és megfelelő szakértelemmel vitte az Egyesület ügyeit. 1840-től egyébként Kacskoviccsal együtt „Magyar Gazda" címen egy, a gazdálkodás korszerűsítését, fejlesztését ösztönző szaklapot is indított. Egyébként a programcikk szerint a lap célja volt „a honi mezőgazdaság célszerű kifejlésére minél hathatósabb, s minél jótékonyabb befolyást gyakorolni". Mindamellett a szerkesztők igyekeztek nemcsak a hiányosságokra rámutatni, hanem az egyszerű antifeudális kritikát meghaladva, mezőgazdaság és ipar általános nemzetgazdasági érdekeknek megfelelő fejlődését is elősegíteni.

A magyarországi feudalizmus felszámolását előkészítő reformországgyűlések alkalmával a gazdasági élet megélénkítését szolgáló javaslatok igen gyakran elbuktak az udvar vagy a konzervatív erők ellenállásán. Nem sok támogatásra számíthatott tehát a szakképzés ügye sem, amelynek felkarolása csakis egy-egy messzebbre látó ember áldozatkészségén múlott. Az 1840-es évek elején azonban egy pillanatra úgy tűnt, hogy az országgyűlés törvényben fog rendelkezni egy központi gazdaképző intézet felállításáról. Török, Wittmann Antal és mások tanácsát is kikérve, egy félmillió forintos költségvetéssel létrehozandó intézmény tervezetét juttatta el az országgyűléshez. A nádorhoz 1843-ban beterjesztett emlékiratban kért költségvetést azonban előbb jelentősen megnyirbálták, majd végül a főrendi tábla „boldogabb időkre" halasztotta. 1845-ben maga vállalkozott egy szakiskola létrehozására, amely az egységes gazdaképző iskolarendszer első láncszemét volt hivatott képezni. Cegléd egyik határterületén, Szőkehalmán, mintegy háromszáz holdas tangazdaságot alakított ki a saját költségén, ahol elsősorban a jobbágytelkek fiatal gazdáit kívánta színvonalasabb gazdálkodásra nevelni. Iskolaépületet, könyvtárat, gazdasági épületeket emeltek, szőlőt és gyümölcsöt telepítettek. Ez utóbbi jelentős hatással volt az alföldi homoki szőlő- és gyümölcskultúra kibontakozására. A három évfolyam tantervében a gyakorlati tárgyak mellett egyébként a magyar nyelv, matematika, történelmi és jogi ismeretek is helyet kaptak.

Török ez idő alatt a Magyar Gazdasági Egyesület egyik irányítójaként további nagy terveken munkálkodott. Hild Józsefet nyerte meg az egyesület impozáns székházának felépítéséhez, amelyet Széchenyi Közteleknek keresztelt el. Időközben az Egyesület tagjainak bevonásával szőkehalmi intézetét részvénytársasági tulajdonná alakította át, hogy szaporodó adósságaiból némiképp törleszteni tudjon. A „Magyar Gazda" szerkesztőjeként ugyanakkor mindinkább elkötelezte magát Széchenyi mellett, s a bécsi udvarban reménykedő grófhoz hasonlóan, „bizodalmat" szavazott a kormánynak. 1847 júliusától pedig már vezércikkekben

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

támadta Kossuthot és az ellenzék politikáját, amely „a szegény földmívelő hazát a szakadék szélére sodorta". 1848 elejétől azonban a lap lassanként átalakult.

1848 márciusában, a forradalom kitörésekor Török éppen Pesten tartózkodott, s még tizenötödikén lelkesítő cikket írt. A nemzetőrség szervezéséből is igencsak kivette részét, majd a honvédséghez átlépve végigküzdötte a szabadságharcot. Napokkal Világos után, Lázár Vilmos egységével, mint alezredes tette le a fegyvert, s a pesti Neugebäudeból Aradra került várfogságba. Meglehetősen hamar, mindössze négy hónapi raboskodás után szabadult, ami igencsak gyanússá tette a kortársak szemében.

Szabadulása után azonban szinte minden addigi fáradozását megsemmisülni látta. A szőkehalmi intézettől a részvényesek és a hitelezők megvonták támogatásukat, s 1852-ben az utolsó tanév is befejeződött. Török Pesten telepedett le, adósságaival küszködött, de rendkívüli akaraterővel és hittel mindig újabb vállalkozásokba fogott. Cikkeket írt a „Magyar Hírlap"-nak, s egy Írói Segélyegylet létrehozásán fáradozott. Egy ideig a „Pesti Napló"-nál is tevékenykedett, mígnem 1866-ban országos főlevéltárnokká nevezték ki. Ettől kezdve már inkább befelé forduló, egyre zárkózottabb életet élt. Súlyos magánéleti megpróbáltatások is érték. Felesége, fia és veje közeli egymásutánban haltak el. Legvégső csapásként pedig könyvtárát is kénytelen volt eladni. Hatvanhét évesen halt meg Pesten, 1874. február 9-én.

Török szakírói munkásságát a „Gazdasági Tudósítások"-ban, majd pedig a „Magyar Gazdá"-ban megjelentetett cikkeivel alapozta meg. A korszerű talajerőpótlás, talajművelés és ipari növényfélék termesztése mellett a magnemesítésről, intenzív rétművelésről, takarmánytermesztésről, s az istállózásról részletes írásokat közölt. Különösen figyelemre méltóak a mezőgazdasági nyerstermékek feldolgozásával foglalkozó írásai. A „Magyar Gazda" volt az a szakfolyóirat, amely a korábbi idők hasonló vállalkozásait szakszerűségében és rendezettségében minden szempontból felülmúlta. Mindamellett igen tanulságos ismertetőnek számított a Kacskoviccsal 1841-ben közösen kiadott „A mezei gazdaság alapos ismeretére vezető okszerű kalauz". Ugyanakkor rendkívül alapos közgazdasági felkészültségről árulkodik egy 1858-ban közrebocsátott tanulmánykötete is.

Mint az ország előbbrejutásáért fáradozó emberre, Széchenyi volt leginkább hatással Törökre. Csaknem három évtizeden át szoros kapcsolatban állt a gróffal, s a szabadságharcot követő abszolutizmus idején nemegyszer Török is beszámolt az ország helyzetéről, az elmegyógyintézetben élő Széchenyinek.

Nem tartozott a reformkor politikai küzdelmeinek látványos alakjai közé, s a kortársak jó része nemegyszer elfordult tőle. A hazai mezőgazdaság fejlesztéséért folytatott iskolaszervezői és írói munkássága iránt azonban minden nemzedék elismeréssel adózhat.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Alcsút gazdasági tekintetben. Buda, 1841. 177 lap.
A mezei gazdaság alapos ismeretére vezető okszerű kalauz. 1. füzet: A földmívelés. Buda, 1842. 384 lap.
Török János publicisztikai és nemzetgazdasági némely dolgozatai. Pest, 1858. XVI, 543 lap.

Irodalom:

HÍDVÉGI Lajos: Török János és a szőkehalmi gazdaképző története. Cegléd, 1963. 54 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TÖRÖK JÁNOS
(1907—1969)

1907. május 17-én született Kisbéren. Édesapja, Török János, a kisbéri Állami Ménes gyógykovácsa volt, méneskari alhadnagyi rendfokozatban. Édesanyja Cseh Julianna. Négyen voltak testvérek.

Török János gyermekéveit Kisbéren töltötte, ahol korán megtapasztalta az állami ménes és ménesbirtokon uralkodó szakmai igényességet, tenyésztői, tartási fegyelmet, s a szolgálatot teljesítők képzettségével és munkájával szembeni elvárásokat. Elemi és gimnáziumi tanulmányai után 1925-ben az Állatorvosi Főiskolára iratkozott be, ahol 1929-ben kapta meg az állatorvosi oklevelet. 1930. január 1-jével gyakornokként Zimmermann Ágoston Anatómiai és Fejlődéstani Tanszékére került. Zimmermann professzor mellett 4 és fél évig dolgozott, majd a Belgyógyászati Tanszékre Marek József, illetve Mócsy János professzorok mellé helyezték át tanársegédként. Tanszéki munkája mellett 1930-ban tette le a doktori szigorlatokat és védte meg disszertációját, 1931-ben pedig az állatorvosi tiszti vizsga követelményeinek tett eleget.

A több mint hétéves főiskolai tevékenység után 1937. április 7-étől állatorvosi kinevezést kapott, s rövid időre Tamásiba, majd 1937. május végétől Sárvárra helyezték járási állatorvosnak. 1938-ban ugyanebben a minőségben Ráckevére helyezték, s innen — saját kérésére — Mosonmagyaróvárott nyert járási és városi állami állatorvosi beosztást. 1943 decemberében megyei főállatorvosnak nevezték ki, győri székhellyel. E tisztségében maradt a felszabadulás után is, amikor is a legnehezebb állat-egészségügyi feladatokat, a háború utáni járványos betegségeket kellett leküzdeni. Ebben a munkában, különösen a tenyészbénaság, a száj- és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

körömfájás leküzdésében, valamint az 1954. évi szigetközi árvíz állat-egészségügyi problémáinak megoldásában végzett eredményes munkát.

1954-ben az Agrártudományi Egyetem állattenyésztési karának dékánjának, Horn Artúrnak személyes megkeresése nyomán pályázta meg és nyerte el az önállósult anatómiai tanszékvezetői docensi állást. Tanszékevezetői beosztása mellett 1957 októberéig az Állattenyésztési Kar budapesti részlegének dékánhelyettesi teendőit is ellátta. Az egyetem átszervezése, illetve a karok összevonása után, 1957 októberétől a Mezőgazdaság-tudományi Kar egyesített állatbonc- és élettani tanszékét vezette, majd a mezőgazdasági akadémiák újbóli fellításakor a mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia állatbonc- és élettani tanszékét is vezette, ezzel egyidejűleg pedig a Lajta-Hansági Állami Gazdaság szaktanácsadója is volt.

1959-ben saját kérésére véglegesen állandó lakhelyére, Mosonmagyaróvárra helyezték át, előbb tanszékvezető docensnek, majd 1960-ban — az akadémia főiskolává átszervezésekor — egyetemi tanári kinevezést kapott, az 1962—1965 közötti időszakban a rektorhelyettesi feladatokat is elátta. Haláláig foglalkozott az oktatással, s betöltötte a Lajta-Hansági Állami Gazdaság vezető főállatorvosi munkakörét.

Török János négy évtizedes munkássága alatt gazdag oktatói, tudományos és gyakorlati tapasztalatokra tett szert. Oktatóként kezdte pályafutását, azonban 17 éves gyakorlati praxisa során is minden alkalmat megragadott, hogy bekapcsolódjon az állatorvos továbbképzésbe. Ennek érdekében 1949-ben állatorvos-előadó bizonyítványt szerzett. Éveken át vezette a megyei állatorvos továbbképzést, s a meddőség elleni küzdelem jegyében rendszeresen tartott eseti tanfolyamokat a tenyésztők részére. Egyetemi előadásaiban nemcsak a tananyagot magyarázta és adta közre, hanem fontos helyet biztosított ezek gyakorlati alkalmazásának, a gyakorlati élet szükségleteinek. Tapasztalataival átszőtt, logikus és színes előadásai mindig élvezetesek voltak.

Az Állatorvosi Főiskolán töltött kezdő évei alatt főleg anatómiai-fejlődéstani és belklinikai témákban végzett kutatásokat és adott közre publikációkat. Gyakorlati évei során főleg ismeretterjesztő írásai jelentek meg. A kutatói munkát mosonmagyaróvári működése alatt kezdte újra, s főleg tenyésztési, tartási kérdésekkel összefüggő vizsgálatokat végzett. Így például az anatómiai tényezők érvényesülését vizsgálta a hússertések testhosszának kialakításában, a mikroklíma kérdéseit a nagyüzemi istállókban, stb. Összesen mintegy 40 cikke jelent meg különböző szaklapokban.

Török János hihetetlen munkaerejével és szorgalmával nehéz feladatokat oldott meg mind a praxisban, mind pedig az egyetemek új tanszékeinek megszervezésében, az oktatói-kutatói munkához szükséges feltételek megteremtésében. Munkáját megkönnyítette, hogy puritán jellemével őszinte tiszteletet ébresztett tanítványaiban, munkatársaiban, tanártársaiban.

A közigazgatásban végzett állat-egészségügyi munkájáért 1954-ben a Munka

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Érdemrend arany fokozatával, az akadémia 150 éves jubileuma alkalmával pedig ezüst fokozatával tüntették ki.

Török János ahhoz a nemzedékhez, azokhoz az emberekhez tartozott, akiknnek a legnehezebb megpróbáltatások között kellett élni és akik kötelességtudatból, lelkiismeretességből többet vállaltak, mint amennyit szervezetük büntetlenül képes elviselni. Váratlanul érte a halál 62 éves korában, 1969. június 17-én. A mosonmagyaróvári temetőben az Agrártudományi Főiskola saját halottjaként kísérték utolsó útjára.

Főbb munkái:

Adatok a Pacchioni-féle szemecskék összehasonlító anatómiájához. (Klny. a Közlemények az Összehasonlító Élet- és Kórtan Köréből XXIV. k.) Bp. 1930. 22 lap.
Verdoppelung des Blinddarmes. Münchener Tierärztliche Wochenschrift. 1933. Nr. 12.

Izolált csontok előfordulása marhakoponya nasofrontalis regioján. Agrártudományi Egyetem Állattenyésztési Kar kiadványa. Gödöllő, 1955. 32 lap.

Visszapillantás az 1954. évi szigetközi árvíz állat-egészségügyi helyzetképére. Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia Közleménye, Mosonmagyaróvár, 1958. 4. sz. 8 lap.

Irodalom:

KOVÁCS GYULA: Török János dr. 1907—1969 (Nekrológ.) MÁL 1969. 10. sz.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TREITZ PÉTER
(1866—1935)

1866. november 16-án született Kisszálláson (Bács megye). Középiskoláit Szegeden és Prágában végezte. A zenei pálya vonzotta, ám családja ellenkezése megakadályozta, hogy e téren képezze tovább magát. Így a bécsi Műegyetemre iratkozott be, s kémikusnak készült. Ott azonban mindössze három szemesztert hallgatott végig, mert az előadásokat túl „szároznak" találta. Gyermekkorától benne élő természetszeretete volt az indítóok, amely katonai szolgálatának letöltése után a magyaróvári Gazdasági Akadémiára vitte.

Miután megszerezte oklevelét, egy évet az akadémia Vegykísérleti Állomásán dolgozott, ösztöndíjas segédtanárként Kosutány Tamás mellett. A nyári idényt az ekkor Cserháti Sándor igazgatása alatt álló Országos Növénytermelési Kísérleti Állomáson töltötte. 1890-ben tett előadói szakvizsgát a talajtan tárgyköréből. 1891-ben a tehetséges fiatal kutató főnökei ajánlására a Magyar Földtani Intézet újonnan szervezett agrogeológiai osztályának tagja lett, mint agrogeológus.

Az önálló Magyar Földtani Intézet megszervezésére a kiegyezés után nyílt lehetőség; a gazdasági fejlődés jelentős mértékben meggyorsult, s az ipar és mezőgazdaság igényeinek kielégítése szükségessé tette a magyar föld ásványi kincseinek, kőzeteinek feltárását, s a talajok tulajdonságainak megállapítását. Az intézet alapszabályban rögzítette, hogy feladata földtani alaptérképek és talajtani térképek készítése és a talajfajták minőségének megállapítása (1867-ig az ilyen irányú kutatásokat Magyarország vonatkozásában is a bécsi belügyminisztérium alá tartozó Birodalmi Földtani Intézet végezte). Az intézet első igazgatója Hantken Miksa, neves geológusunk lett.

1891-ben, Európában másodikként, a porosz állami intézet mintájára szervezte

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

meg Inkey Béla a Földtani Intézeten belül az agrogeológiai osztályt, az ország talajainak térképezésére és vizsgálatára. Nagy szerepe volt az osztály létrehozásában a Magyarország szőlőiben 1875 óta pusztító filoxérának is — szükségessé vált az immunis homoki szőlőtalajok felmérése.

Treitz Péter két évet töltött geológiai tanulmányokkal az agrogeológiai osztályon, újabb szakvizsgájára készülve, amit 1893-ban sikerrel tett le. Közben 1892-ben Inkey tanácsára és javaslatára tanulmányutat tett Németországban. A porosz állami geológiai intézet agrogeológiai osztályát 1882-ben hozták létre. Feladata volt a talajok származásának kutatása és geológiai eredetük alapján az egyenlőeknek látszó típusok elterjedésének térképezése. A német iskola figyelme elsősorban a talaj fizikai-kémiai elemzésére irányult, a növényzet és a klimatikus viszonyok tanulmányozása nélkül.

Treitz Péter németországi tanulmányútjáról hazatérve ennek szellemében kezdte meg a Nagyalföld, s a Duna—Tisza közének agrogeológiai felvételeit. Az 1892-től 1910-ig tartó munkáról készült jelentései a Földtani Intézet évkönyveiben jelentek meg. E munkálatok során készítette el 1897-ben a keszthelyi Gazdasági Tanintézet birtokának agrogeológiai felvételét, a földművelésügyi miniszter rendeletére.

Amint azonban a felvételi munka egyre inkább megközelítette a hegyes területek határát, a német tudósok által főleg síkvidéki területre kidolgozott módszerek alkalmatlannak bizonyultak a munka folytatására. Mint Treitz „Az agrogeológia feladatai" című, 1910-ben megjelent munkájában írta: „Az agrogeológia lényege s feladatai iránt sokáig kételyben voltam. Ezt a kételyemet nem oszlatta el 1892. évi tanulmányutam sem . . . Németországban az agrogeológiai felvételek neve alatt ösmeretes munkában csak részletesebb geológiát, és a felsőbb rétegek petrografiai (kőzettani) jelzését találtam."

A századelő fordulópont Treitz Péter munkásságában. A talaj erdészeti és mezőgazdasági értékelésének megfelelő módszereit keresve rámutatott, hogy e gazdasági ágazatok igényeit nem elégíti ki a termőtalaj mechanikai összetétel szerint való osztályozása.

Nézetei kialakításához nagyban hozzájárultak akkoriban tett tanulmányútjai. Svédországi, s az alpesi területeken tett utazásait jórészt Semsey Andornak köszönhette. A természettudományi érdeklődésű nagybirtokos, aki maga is geológiai és mineralógiai képzettséggel rendelkezett, mecénásként támogatta a földtani kutatásokat. 1905-ben Magyarországon járt tanulmányúton a bukaresti Földtani Intézet osztályvezetője, s Treitz a két intézet közti kapcsolat segítségével jutott el Romániába, majd a dél-olaszországi területekre is, ahol a magyarországihoz hasonló talajtípusokat talált.

Treitz Péter a követendő új vizsgálati módszert a genetikai alapon felépülő orosz talajosztályozási rendszerben találta meg. Az orosz talajtan fejlődéséhez hozzájárult, hogy a XIX. század második felében adózás céljából felmérték a földeket: ennek során megvizsgálták az egész ország talaját, térképezték és termékenység

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szerint osztályozták. Dokucsajev (1846—1903) 1883-ban megjelent tanulmányában fektette le agrogeológiai elméletének alapjait, elsőként ismerve fel a talaj és a növényzet közötti kölcsönhatást, s a talajok klímazónák szerinti övezetes elhelyezkedését. Bebizonyította a klíma hatását a talajalakulás folyamataira és a talaj termékenységére. Őt tekinthetjük a talajföldrajz megalapítójának is. Tanításait elsőként Treitz Péter alkalmazta Magyarországon.

Az 1900 és 1909 közti években Treitz főként a szőlőtalajokkal foglalkozott: felméréseket készített az ország egyes szőlővidékeiről, miután a területeket az illetékes szőlészeti felügyelőkkel bejárta s megismerte. Szilágyi János vincellér-iskolai igazgatóval közösen írt több cikkében, s egy könyvében foglalkozott a talaj aktív (fiziológiai hatású) mésztartalmával: a filoxérának ellenálló amerikai szőlőfajok ugyanis nem egyformán reagáltak a talaj mésztartalmára, ezért megválasztásuk külön gondosságot igényelt ebből a szempontból is.

1908-ban Treitz Péter és munkatársa, Timkó Imre egy nemzetközi konferencia megrendezésének tervét terjesztették elő. Lóczy Lajos, a Földtani Intézet igazgatója kezdeményezésükre hívta össze az első Nemzetközi Agrogeológiai Konferenciát, amelynek megszervezésében Treitz és Timkó mellett 'Sigmond Elek — akinek sokrétű munkásságában fontos helyet foglalnak el a szikes talajok javítása terén végzett vizsgálatok — játszott fontos szerepet. Az 1909-ben — a Földtani Intézet fennállásának negyvenéves jubileumán — Budapesten megrendezett konferencián Treitz és munkatársai ismertették a dokucsajevi iskola felfogását. „Az általános természettudományi alapon felépülő talajismeret már nem fogadja el a geológiát a talajalakulás alaptudományának, hanem azt vallja, hogy a talaj az összes természeti erő együttműködésének eredménye." Ennek értelmében vált szükségessé, hogy az egyes országok talajtani vizsgálatánál mindenekelőtt átnézetes talajtérképet készítsenek, amely az uralkodó talajtípusokat tünteti fel; e térképek elkészítése után kerülhetett sor az egyes talajtípusok meghatározására és egységes elnevezésére. Így a Földtani Intézet is elrendelte a részletes felvételek helyett az ország átnézetes talajtérképének elkészítését. E munka során 1911-ben az Alföld, 1912-ben a Dunántúl, a következő évben a Kárpátok térségének felvétele készült el. Erdély 1914-re tervezett felvételére már nem kerülhetett sor.

- Az agrogeológiai konferencia rendkívül sikeresnek bizonyult: ez volt a talajtannak, mint a geológiától független tudományágnak első bemutatkozása. Tulajdonképpen a Nemzetközi Talajtani Társaság — amelynek Treitz Pétert 1923-ban tiszteleti tagjává választották — létrehozásának alapjait is ekkor vetették meg.

A második konferencia megrendezésének évében (1910-ben tartották Stockholmban) írta meg Treitz Péter „Az agrogeológia feladatai" című munkáját, amely a Földtani Közlönyben jelent meg. Az agrogeológiai vizsgálatok fő feladatául „a felső, a levegő behatásának megnyitott földrétegek fejlődési folyamatainak tanulmányozását" jelölte meg. A mállás (talajalakulás) kérdéseit vizsgálva kifejtette, hogy a mállási folyamatok minőségét az ősi, azaz természetes növényi takaró

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szabja meg, a növényformációk a klímaövek szerint alakulnak, s e tényezők között természetesen szoros kölcsönhatás áll fenn. A klímazónák és a növényi formációk határai egyben a talajtípusok határait is jelzik. Minden klímaövnek megvan tehát a maga típusos talajfajtája.

Mindezek az ismeretek az alkalmazott agrogeológia, azaz agrológia (talajismeret) tanítása alapján válnak az erdészet és a mezőgazdaság egyes ágai számára felhasználhatókká. Az agrogeológiai térképeken megtalálható a talaj kémiai összetételének és fizikai tulajdonságainak jelzése; megtörténik a talajok klímazónák szerinti kijelölése és származási mód alapján való osztályozása, valamint leolvashatók az alkalmazandó talajjavítási módozatok.

Mint említettük, 1911-ben kezdődtek meg az ország átnézetes talajtérképezésének munkálatai. Treitz Péter ennek során készítette el Magyarország átnézetes mezőgazdasági talajtérképét; általános természettudományi alapon, a genetika (származástan), morfológia (a talajszelvények szerkezetének tana), s a talajbiológia (a talaj életjelenségeinek tana) eredményeit felhasználva.

1918-tól kezdték el Treitz és munkatársai a klímazonális talajtérkép készítését (Magyarország első ilyen térképe Treitz szerkesztésében jelent meg). Vizsgálták a talajöveken belül élő növények tenyészidejét, anatómiai szerkezetét. A klímazonális talajtérképek készítésének híre külföldön ismertté válva, a Nemzetközi Talajtani Társaság megbízást adott Treitz Péternek, hogy készítse el az Ibériai-félsziget talajtérképét (1926).

A következő években Treitz a mezőgazdasági termőterület mintegy 8-10 százalékát kitevő szikes területek vizsgálatában mélyült el. (1898-ban a Nagyalföldről készült átnézetes térképén már jelezte a magyarországi szikeseket, s ebben az évben írta „Szikes talajok Magyarországon" című munkáját is.) 1924-ben jelent meg „A sós és szikes talajok természetrajza" című monográfiája, s a Zsilinszky Endrével közösen összeállított „A szikes talajok javítása" című könyvük. Treitz Péter a mészszegény kötött szikeseket száraz úton, meszezéssel próbálta javítani. Érdeme, hogy nem engedte feledésbe merülni e problémát, s felhívta a javítás fontosságára az illetékesek figyelmét. Ekkor indult az állami szikjavító akció is.

1926-ban kezdett hozzá az immár gazdasági főtanácsosi címet nyert Treitz Péter Magyarország összes sós és szikes talajainak országos felvételi munka keretében való térképezéséhez, amelyet a talajtani felvétellel párhuzamosan botanikai vizsgálattal kapcsolt össze. A munka igazolta régebbi felfogását, mely szerint az egyes területeken előforduló növényszövetkezetekből a talajokra nézve messzemenő következtetéseket lehet levonni.

Az első nemzetközi talajtani kongresszust 1927-ben, Washingtonban rendezték meg, ahol már 36 ország tudósai vettek részt a hat szakbizottság munkájában. (A kongresszus után indult meg a talajtani tanszékek, kísérleti intézetek létesítése szerte a világon.) A kongresszusra Treitz Péter előzetes jelentést készített („Preliminary Report on the Alkali-Land Investigations in the Hungarian Great-Plain in

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

the year 1926"), ám a téma kimerítő ismertetésével már nem készült el. Csonka maradt a talajok klímazonális alapon történő rendszerezésének megírása is, 1929-ben azonban még megjelentette „Gazdasági ásványtan és talajismeret" című nagy munkáját.

Az 1928-ban kísérletügyi főigazgatói rangot kapott Treitz 1930-ban, mint a Magyar Dohányjövedék szakértője, balkáni és kisázsiai tanulmányútra vállalkozott, hogy Magyarországon kijelölje a macedon dohány termesztésére alkalmas területeket. A „Mezőgazdasági termelésünk átszervezése természeti adottságok alapján" című kötetben „Dohány" címmel jelent meg cikke, amelyben a talajadottságoknak megfelelően ismerteti, hogy az általa meghatározott 8 dohánytermesztő körzetben mely dohányfajták termesztése célszerű.

Treitz Péter 1932-ben vonult nyugalomba az — osztályt megszervező Inkey Béla visszavonulása (1921) óta — általa vezetett Magyar Földtani Intézet Talajtani Osztályának éléről. 1935. január 22-én, 69 éves korában hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Az agrogeológia feladatai. Bp., 1910. 20 lap.
Gazdasági ásványtan és talajismeret. Bp., 1929. 237 lap.
Talajtérképek és hasznuk a mezőgazdaságban. Bp., 1942. 40 lap.
Zsilinszky Endre—Treitz Péter: A szikes talajok javítása. Bp., 1924. 311 lap.

Irodalom:

LÓCZY Lajos: Treitz Péter. KK. 1935. 38. k. 1—2. f.
TIMKÓ Imre: Treitz Péter emlékezete. Ftk. 1936. 66. k.
TASNÁDI KUBACSKA András: A Magyar Állami Földtani Intézet. ÉT. 1969. 36. sz.
STEFANOVITS Pál: Talajtan. Bp., 1975.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TRUMMER ÁRPÁD
(1884—1961)

1884. január 23-án született Budapesten. A Műegyetemen szerzett mérnöki diplomát 1905-ben, majd vízügyi szolgálatba lépett.

Pályájának első szakasza szorosan kapcsolódott Rohringer Sándor tevékenységéhez. Trummer Árpád először a besztercebányai (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia) kultúrmérnöki hivatalba került, amelynek főnöke volt Rohringer, az Alföld vízgazdálkodási problémáinak egyik jelentős szakértője. Itt elsősorban a kisebb vízfolyások rendezésével foglalkozott, és a Felső-Vág vízerő-hasznosítási lehetőségeit tanulmányozta.

1913-ban Rohringert a kassai kultúrmérnöki hivatal vezetőjévé nevezték ki, aki magával vitte tehetséges munkatársát. Feladata itt kibővült; a vízimérnöki tevékenység mellett a vízmesteriskola tanára is lett. 1918-ban került a miskolci kultúrmérnöki hivatalba, melynek főnöke volt 1933-ig.

A Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Főosztályán dolgozott 1933-tól. Tagja volt a vízimérnökből, talajtani szakértőből és mezőgazdászból álló ún. Hármas Öntözési Bizottságnak, amely az Alföld öntözési, vízellátási lehetőségeit vizsgálta, így módjában állt mélyebben megismerkedni az öntözés részletkérdéseivel. A bizottság munkájának eredménye volt, hogy 1937-ben létrejött az Országos Öntözésügyi Hivatal, amely már országos szinten fogta össze és irányította az öntözéseket.

1937-ben az Országos Vízügyi Igazgatóság vezetője lett, ahol 1943-ig, nyugdíjazásáig maradt. 1945 után újra szolgálatba lépett. Szakértői és tanácsadói szerepet töltött be a vízügyek állami kézbe vételénél. 1948-tól az Országos Vízügyi Főigazgatóság alkalmazásában volt, 1949 és 1953 között az ország ötéves öntözési tervén

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

dolgozott. 1953-tól a Vízügyi Tervező Iroda munkatársa volt 1955-ig, végleges nyugdíjazásáig.

1961. november 30-án halt meg Budapesten.

Szakírói tevékenységének központi kérdése az öntözés volt. Az 1920-as évek végén kezdődő gazdasági válság kedvezőtlen hatásai fokozott mértékben késztették arra a termékeiket nehezen értékesítő gazdákat, illetve a mezőgazdasági szakembereket, hogy a termelést belterjessé, jövdelmezőbbé, biztonságosabbá tevő, új termelési módszereket keressenek. Ez a fokozott érdeklődés volt megfigyelhető az öntözéssel foglalkozó szakirodalomban is.

A Földművelésügyi Minisztérium által Sajó Elemér kezdeményezésére 1931-ben kiadott, „Az öntözésről" című tanulmánykötetet 1933-ban „Újabb tanulmányok az öntözésről" címmel összeállított kötet követett. A kor öntözési szakirodalma arra az alapkoncepcióra épült, hogy mire az öntözések széles körű megvalósításának pénzügyi feltételei megteremtődnek, tisztázni kell annak legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdéseit, és a gazdákkal elfogadtatni az öntözés hasznosságát, megismertetni őket módszereivel.

Ebben a szakmai és ismeretterjesztő munkában vett részt tevékenyen Trummer Árpád. A magyar öntözések történetével több munkájában is foglalkozott. Az első világháborús területveszteségeink hatására az ország termőföldjeinek túlnyomó részét a szeszélyes éghajlatú és bizonytalan termelésű Alföld adja, így termelési viszonyainak megjavítása a magyarság létkérdése. Ennek a kérdésnek a fontosságát ismerte fel Trummer Árpád, amikor első öntözési tanulmányában az Alfölddel foglalkozott. A két említett tanulmánykötetben hét önálló írása jelent meg, egynek pedig a társszerzője volt. Ezekben az öntözés eredményességének feltételeit, akadályait, elterjesztésének lehetőségeit ismertette. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a gazdák ismeretek és segítség nélkül maguk próbálkoztak az öntözéssel, gyakran kétes, rossz eredménnyel. Trummer szerint az államnak kell felvállalnia azt a feladatot, hogy tanult öntözőgazdák nemzedékét felnevelve, a termelők anyagi támogatásával, kísérleti öntözőtelepek létesítésével segítse sikerre az öntözést. Ez fokozatos, tervszerű folyamat legyen, melynek során a kisgazdától a nagybirtokosig mindenkinek módjában állna az új gazdálkodási rendszert jelentő gazdálkodást megteremteni és megtanulni. Az öntözéseket két irányba kívánta fejleszteni. A nagyobb birtokosoknak elsősorban takarmánynövények és rétek öntözését javasolta, fellendítve ezzel az Alföld takarmánytermelését és állattartását, a kis- és törpebirtokosoknak pedig a kapásnövények és a zöldségfélék öntözését ajánlotta, amellyel biztosabb megélhetési forrásokhoz jutnának.

Elmélyülten foglalkozott az öntözés kapcsán a szikes talajok problémáival is. „A magyar szikesek" című, 1934-ben megjelent tanulmánykötetben négy írását közölték. A szikjavítás gyakorlati módjai közül az ún. egyesített eljárást, vagyis a kémiai, fizikai és vízgazdálkodási módszerek együttes felhasználását tartotta leghatásosabbnak.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1940-ben Lászlóffy Woldemárral közösen szerkesztették „A kultúrmérnöki intézmény hat évtizede 1879—1939" című kötetet. Bevezetőjét Trummer írta, amelyben a Kvassay Jenő által létrehozott kultúrmérnöki szolgálat történetét és eredményeit ismertette.

A nagyobb művek szüneteiben cikkei jelentek meg szakfolyóiratokban vízgazdálkodási, vízjogi kérdésekről, a hajózás, belvízrendezés, az ipari vízhasznosítás problémáiról. 1945 után két jelentősebb műve jelent meg. „Az öntözés alapelvei" című munka írásában vett részt és szerkesztését vállalta 1952-ben, illetve „A vízimunkák mezőgazdasági hatásai"-ról írt 1955-ben.

Vízügyi munkásságának legnagyobb eredménye, hogy felhívta az öntözés fontosságára a kormányzati szervek és a gazdatársadalom figyelmét.

Főbb munkái:

Öntözéseink múltja és jelene. (In: Az öntözésről. Szerk. Sajó Elemér.) Bp., 1931. 87 lap.
A Hernád mellékvizeinek rendezése. VüK. 1933. jan.—jún.
A szikjavítás gyakorlati módszerei. (In: A magyar szikesek. Szerk. Sajó Elemér —Trummer Árpád.) Bp., 1934. 209—220. lap.
Az öntözés alapelvei. (Szerk.) Bp., 1952. 576 lap.
A vízimukák hatása mezőgazdasági termelésünkre. Bp., 1955. 37 lap.

Irodalom:

NÉMETH Endre: Trummer Árpád (1884—1961). HK. 1962. 3. sz.
MARJAI Gyula: Trummer Árpád (1884—1961). (In: Körös-parti szoborsétány.) Szarvas, 1984.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TÚRI ELEMÉR
(1897—1977)

1897. november 27-én született Székesfehérváron. MÁV-tisztviselő édesapja öt gyermeket nevelt. Székesfehérváron, majd Vácon járt középiskolába, ott is érettségizett 1916-ban. Két év harctéri katonai szolgálat után 1918-ban Selmecbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) beiratkozott az Erdőmérnöki Főiskolára, amelynek áthelyezésekor Túry Elemér is Sopronba került; 1922-ig hallgatta az előírt féléveket. Elhelyezkedési és anyagi nehézségek miatt előbb az Állami Pénzügyigazgatóságon díjnok, majd 1923—1927 között Sopronban katona, írnok beosztásban. Erdőmérnöki oklevelét 1927-ben szerezte meg. Előbb a miskolci erdőigazgatóságon napidíjas mérnökként dolgozott, majd 1928. március 1-jétől kinevezték erdőmérnöknek a Debreceni Állami Erdőigazgatósághoz. Központi előadó beosztásban dolgozott 1928. október 1-jéig, amikor megbízták a püspökladányi Állami Erdészeti Szikkísérleti Telep vezetésével. Ott kezdte el tudományos kutatómunkáját és már 1936-ban jelentős eredményt ért el: a hazánkban megtartott IUFRO (Erdészeti Kutatóintézetek Nemzetközi Szövetsége) kongresszus nagy nemzetközi sikerében a püspökladányi szikfásítási kísérletek bemutatásának meghatározó szerepe volt. 1941-től az erdőigazgatóság alföldfásítási osztályvezetőjévé nevezték ki, de a kísérleti telep vezetését, közvetlen irányító munkáját is tovább végezte. A második világháború alatt mérnökkari tartalékos tisztként teljesített katonai szolgálatot, hadifogságban is volt, 1947-ig.

1947-től a szegedi Erdőgazdasági Nemzeti Vállalatnál kapott erdőművelési osztályvezetői beosztást és rövidesen az Alföldfásítási Országos Szakbizottság tagja, állandó szaktanácsadója lett. 1949-ben mint nagy szikfásítási gyakorlattal

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rendelkező szakembert, kinevezték az akkor alakult Erdészeti Tudományos Intézethez, tudományos munkatársnak.

Az MTA Tudományos Minősítési Bizottsága 1952 decemberében a „Mezőgazdasági tudományok kandidátusa" tudományos fokozatot ítélte meg számára. 1957-ben nyugdíjazták. Nyugdíjasként is tovább dolgozott, jóformán élete végéig, szaktanácsadói, szakoktatási feladatokat teljesített részben az ERTI, részben a Szolnoki Állami Erdőgazdaság megbízásából.

Az Erdészeti és Faipari Egyetem 1966-ban a műszaki doktori címet adományozta Túry Elemérnek.

1977. november 19-én hunyt el Budapesten, sírja a Farkasréti temetőben van.

Tudományos munkásságát a szikfásítási témakörben fejtette ki, szakmai pályafutásának egész ideje alatt. Mint a püspökladányi kísérleti telep vezetője, jelentős tudományos kutatómunkát végzett, a szikesfásítási kutatásokat üzemi gyakorlattá fejlesztette, méretekben és technológiában is alkalmassá tette a modell szerepének betöltésére az erdőgazdaságok számára. 1934-ben a „Szikesfásítás gyakorlati keresztülviteléről" című dolgozatában, az „Erdészeti Lapok"-ban számol be első ízben munkájáról. 1936-ban a kísérletekről szóló összefoglalása eljutott a IUFRO kongresszusra, majd több nyelven megjelent.

A háború után — már mint az Erdészeti Tudományos Intézet munkatársa — saját kutatási eredményeinek felhasználásával a 'Sigmond—Arany-féle talajosztályozáson alapuló új és korszerű erdészeti szikestalaj-osztályozási rendszert dolgozott ki. Segítségével a szikes talajok fásítási szempontból való értékelése egyszerűbben vált elvégezhetővé, s ezzel a gyakorlati használhatósága jelentősen emelkedett. Módszerét először az „Erdészeti Kísérletek" 1954. évi kötetében közölte „A szikes talajok erdészeti osztályozása" címmel. További, elsősorban a kocsányostölggyel kapcsolatos kutatásai nyomán lehetővé vált a III. és IV. osztályú, gyengébb minőségű szikesek eredményesebb erdősítése.

Összefoglaló jellegű munkája ebben a vonatkozásban az 1956-ban megjelent Erdősítési és Fásítási Utasításban írt szikfásítási fejezet. Osztályozási rendszere, a termőhelyi tényezőket — az éghajlat, a talaj, a hidrológia együtthatását — figyelembe vevő komplex rendszer, ma is érvényes, a gyakorlatban jelenleg is alkalmazzák.

Foglalkozott az öntözött területek fásításával, üzemtervezési kérdésekkel, az erdőtelepítési hálózattal, a csemeteneveléssel kapcsolatos témákkal is, de fő feladatának mindig a szikesfásítást tekintette.

Különböző tudományos közleményekbe, szakfolyóiratokba mintegy 20 tanulmányt, értekezést, dolgozatot írt. Számos tankönyv, szakmai kézikönyv, alföldfásítási, szikfásítási fejezete került ki a tolla alól. Előadásokat tartott, tanfolyamokat szervezett és vezetett, a fásítás ügyének közkatonája és törzstisztje volt egy személyben.

Szerény, tudásával, eredményeivel nem hivalkodó, de tapasztalatait készségesen

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

átadó, segítőkész ember volt. Nagy gyakorlati érzékkel, korszerű elméleti felkészültséggel adott tanácsot a hozzáforduló erdőgazdasági szakembereknek. Tudományos kutatómunkáját a pontosság, az összefüggéseket szem előtt tartó tervszerűség jellemezte. Járatlan vagy alig járt ösvényeket kellett a szikfásítás területén taposnia, s ezeket szívós munkával Túry Elemér végig is járta. Munkatársa és tanítványa, Tóth Béla „Az Erdő" hasábjain megjelent nekrológjában méltán nevezte őt az alföldfásítás hőskora egyik legnevezetesebb alakjának.

Irodalom:

TÓTH Béla: Dr. Túry Elemér 1897—1977. Er. 1978. 3. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TUSKÓ LÁSZLÓ
(1920—1984)

1920. március 17-én született Szegeden. Pedagógus családból származott, apja iskolaigazgató volt. A középiskolát Szegeden végezte, ott is érettségizett, majd a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán erdészhallgató lett. 1943-ban Sopronban szerzett erdőmérnöki oklevelet. Utána adjunktusként 1944 júniusáig az Egyetem Erdőhasználattani Tanszékén dolgozott, majd a marosvásárhelyi — (ma: Tirgu Mures, Románia) később a miskolci Erdőigazgatósághoz nevezték ki segédmérnöknek. Ezt követte a katonai szolgálat és a hadifogság, ahonnan 1946 végén jött haza. Erdőgondnok volt a szegedi Erdőigazgatóságnál, majd 1949—50-ben az ásotthalmi erdész szakiskola vezetője lett.

1950. október elsejével kinevezték az akkor létrehozott soproni erdészeti technikum igazgatójának. Ezzel az időponttal indul Tuskó László több mint harminc éven át tartó magas színvonalú oktató-kutató munkája, melyet a magyar középfokú erdészeti szakemberképzés soproni fellegvárának felelős vezetőjeként végzett. Technikumi tankönyvei 1953-tól folyamatosan jelentek meg részben társszerzőként, részben önálló munkák formájában. Tanári és vezetői működésével párhuzamosan tudományos kutatómunkát is folytatott, erről „Az Erdő" hasábjain megjelent cikkei, tanulmányai tanúskodnak. 1963-ban a „mezőgazdasági (erdészet) tudományok kandidátusa" tudományos fokozatot nyerte el, majd 1969-ben mérnöktanári oklevelet szerzett a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Tanárképző Intézetében. 1977-ben az Országos Erdészeti Egyesület a pedagógiai, kutatói, és nem utolsósorban, egyesületi társadalmi tevékenysége elismeréséül a „Bedő-díjat" adományozta Tuskó Lászlónak.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1980-ban nyugdíjba vonult és 1984. február 13-án váratlanul hunyt el Sopronban. A Szent Mihály temetőben helyezték örök nyugalomra.

Tuskó László a felszabadulás utáni magyar erdészeti pedagógia nagy egyénisége volt. A nagy múltú erdészeti középiskola vezetését, új helyen, megváltozott tantervi elvárásokkal, hiányos berendezéssel, korlátozott anyagi eszközökkel vette át. Szervezőképessége, vezetői rátermettsége segítségével néhány év alatt kiemelkedő színvonalú, az erdőgazdálkodás gyakorlata szempontjából biztos alapokkal rendelkező szakembereket nevelő iskolát teremtett. Különös gondot fordított a kapcsolatteremtésre az intézményekkel, a gazdálkodó vállalatokkal, hogy elvárásaikat figyelembe vehesse a tantervkészítésnél, a gyakorlati oktatásnál.

Évtizedeken át elemző, összegező, állást foglaló szószólója volt az erdészeti oktatásügynek. Cikkei, tanulmányai a középkáder-helyzetről, a technikusképzésről a szakfolyóiratokban jelentek meg, és mindig tükrözték a kor követelményeit. Részt vett az oktatás talán legfontosabb területének, a tankönyvírásnak munkájában is. Erdőhasználattani, erdőművelési, erdészeti növénytani tankönyvei, tankönyv fejezetei — részben vagy egészben — ma is használható kézikönyvei a technikumi képzésnek és a középfokú szakembereknek. Szerkesztett egyetemi jegyzetet is, „Az erdészeti gyakorlatok tantárgy pedagógiája" címmel a Tanárképző Intézet hallgatói részére.

Tudományos kutatói munkássága számottevő. A soproni Tanulmányi Erdőgazdaság területén számos kísérleti parcellán foglalkozott a vörösfenyő származási és nemesítési kérdéseivel. Jelentős klónarchívumot gyűjtött össze, plantázst (magtermelő ültetvényt) telepített. Eredményeiről „Az Erdő"-ben számolt be rendszeresen, összefoglaló, értékelő tanulmánya ugyanott 1974-ben jelent meg: „A vörösfenyő nemesítésének helyzete" címmel. A „Dunántúl —1" nevű klónösszeállítása állami fajtaként szerepel. „. . . hazánkban jóformán egyedüli önkéntes kutatói minőségben is szigorú, módszeres, fáradhatatlan ember volt, aki szép eredményeivel . . . külföldön is sok barátot szerzett." írta megemlékezésében munkatársa és barátja, Tompa Károly.

Tevékeny közéleti ember volt mind szakmai, mind társadalmi téren. A Magyar Tudományos Akadémia — MÉM Erdészeti Nemesítési Albizottságának alapító tagja és évtizedeken át titkára volt. Igen aktívan működött az Országos Erdészeti Egyesület keretein belül, elsősorban az oktatási bizottságban. Számos szakelőadást, gyakorlati bemutatót tartott és nagy jelentőségű az egyesület fejlesztésének terén folytatott munkája.

Lelkes lokálpatriótaként közel két évtizeden át a Sopron Városi Tanács tanácstagja, a Városszépítő Egyesület aktív tagja volt, aki sokat tett az iskola szűkebb — s a város tágabb értelemben vett esztétikus környezetének kialakításáért.

Példamutató vezető egyéniség volt, önmagával és munkatársaival szemben is magas követelményeket állított. „Megingathatatlan erkölcsi alapokon álló, kemény, kötelességtudó vezetője volt az iskolának. Saját példájával, szerénységével,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szorgalmával, udvariasságával nevelő pedagógusként dolgozott . . .” — jellemzi hivatali utódja, Bársony Lajos nekrológjában.

A Magyar Népköztársaság Kormánya munkáját a „Munka Érdemrend” bronz és ezüst fokozata kitüntetések adományozásával ismerte el. A ma élő erdészgeneráció több ezer szakembere (működése alatti időben mintegy 3000 technikus végzett Sopronban) őrzi emlékét tisztelettel.

Főbb munkái:

Erdőhasználattan. Szakközépiskolai tankönyv. Bp., 1955. 31 lap.
A vörösfenyő nemesítésének helyzete. Er. 1974. 12. sz.

Irodalom:

BÁRSONY Lajos: Tuskó László 1920—1984. EF. 1984. 5. sz.
TOMPA Károly: Emlékezés Dr. Tuskó Lászlóra. Er. 1985. 3. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TUZSON JÁNOS
(1870—1943)

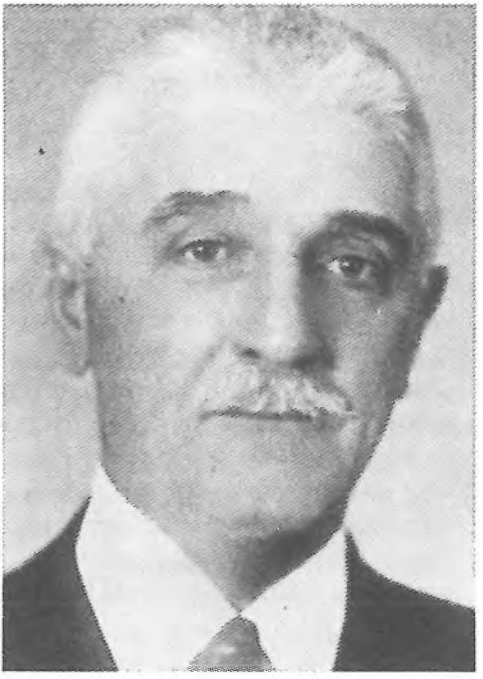

1870. május 10-én született Szászcsanádon (Alsó-Fehér megye, ma: Cenade — Románia) régi erdélyi földbirtokos család tagjaként. Középiskoláit Nagyszebenben (ma: Sibiu — Románia) és Budapesten végezte, majd 1887-től a Bányászati és Erdészeti Akadémia erdészeti szakának hallgatója lett Selmecbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia). Okleveles erdészként — 1890-től 1983-ig — a kincstári erdészetben dolgozott. 1894-től a selmecbányai akadémián tanársegéd, majd 1898-tól ugyanott az Erdészeti Kutató Állomáson adjunktus. Közben 1896—97-ben európai tanulmányútra ment, Münchenben híres botanikusok előadásait hallgatta.

1899-ben a kolozsvári egyetemen bölcsészdokotori címet szerzett. 1902-től 1904-ig a selmecbányai akadémián a növénytan oktatásban vett részt, mint a növénytan helyettes tanára. Közben 1903-ban újabb nyugat-európai tanulmányútra ment, ezúttal Berlinben és Koppenhágában végzett botanikai tanulmányokat. 1904-ben elhagyta Selmecbányát és a budapesti József Műegyetem növénytani tanszékén lett adjunktus, 1905-től az „összehasonlító növényhistológia" című tárgy magántanára. 1909. április 19-én addigi tudományos eredményeit elismerve a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.

A növényszövettan és a paleobotanika mellett egyre többet foglalkozott ezekben az években fejlődéstörténeti, rendszertani és növényföldrajzi kérdésekkel. A III. nemzetközi botanikai kongresszuson (1910. Brüsszel) a paleobotanika nómenklatúrájának tisztázásából tartott előadást. 1910. december 12-én olvasta fel székfoglalóját a Magyar Tudományos Akadémián „Magyarország fejlődéstörténeti növényföldrajzának főbb vonásai" címmel, melyben szembeszállva az addigi elmélé-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tekkel, a magyar pusztai flórát nem a délorosz sztyeppekről, hanem Délnyugat-Európából származtatja.

1912-ben a Magyar Tudományos Akadémiától megbízást kapott a délorosz pusztákra teendő tanulmányútra. Ezt követően arra a meggyőződésre jutott, hogy amíg a délorosz puszták klimatikusan fátlan sztyeppek, addig az Alföld másodlagosan fátlan, azaz kultúrsztyepp.

Tudományos munkásságának elismeréseként a Budapesti Tudományegyetem 1912-ben meghívta tanársegédnek a felállítandó Növényrendszertani és Növényföldrajzi Tanszékére és megbízta egy hasonló intézet szervezésével. 1914-től a növényrendszertan rendkívüli, 1918-tól nyilvános rendes tanára és az általa létesített Növényrendszertani és Növényföldrajzi Intézet vezetője. Az intézet megszervezésekor arra törekedett, hogy az megfelelő könyvtárral és minél gazdagabb növénygyűjteménnyel rendelkezzék. Az intézeti törzsgyűjtemény alapját saját gyűjteménye alkotta — melyet az intézetnek ajándékozott! — és javaslatára már 1912-ben megvették néhai Borbás Vince 110 000 lapból álló növénygyűjteményét. Tuzson János a későbbiekben is gyűjtéssel, ill. értékes herbáriumok megvételével állandóan gazdagította a növényanyagot. Hetvenéves koráig, 1940-ig állt az intézet élén, ekkor ment nyugdíjba.

Tuzson János tudományos munkássága igen szerteágazó. Jellemző, hogy mind a botanikusok, mind az erdészek maguk közé tartozónak vallják. Pályája kezdetén a fás növények anatómiájával, szövettanával, mikológiával és patológiával foglalkozott és ismereteit több dolgozatban összegezte. Az elsőt „A fák anatómiai szerkezetéről 1897-ben írta. Jelentős munkásságot fejtett ki az élő fák és faanyagok gombakárosítóinak a kutatásával, az ipari szempontból kártékony gombafajok ismertetésével. Eredményeit több tudományos közleményben fejtette ki. Az 1900-as években Tuzson János már a fővárosban, a József Műegyetem magántanáraként fejlődéstörténeti, rendszertani és növényföldrajzi kérdésekkel foglalkozott, az anatómia és paleobotanika mellett. A Műveltség Könyvtára, „Élők világa" c. kötete számára megírta a „Növények belső szerkezete és „A növényország rendszeres áttekintése" fejezeteket (1907). A rendszertani kérdésekbe munkája során egyre jobban elmélyedt és elkezdte egy tudományos igényű növényrendszertan kidolgozását is. Publikáció közt így egyaránt föllelhetők a növénykövületekről, a növényvilág fejlődéstörténetéről, a fosszilis flóráról, fajtakeresztezés törvényeiről szóló írások. Egyik fő műve a „Rendszeres Növénytan" I. kötete, amely a bevezető részben az alaktani és szövettani sajátosságok fejlődéstörténeti értékét tárgyalja és a virágtalan növények ismertetését tartalmazza, 1911-ben jelent meg. Munkája kedvező fogadtatásra talált, „régóta hiányzó tudományos kézikönyvet adott az egyetemi hallgatók és a növénytannal foglalkozók számára", az első modern magyar növényrendszertant.

1912-ben — ahogy említettük — a délorosz szetyeppéken folytatott növényföldrajzi, botanikai kutatásokat. A Dnyeper és az Aral közötti területet bejárva gazdag

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

növényanyagot gyűjtött és több dolgozatban publikálta a tanulmányútból leszűrt tapasztalatait („Jelentés oroszországi utamról", 1913. „Adatok a dél-orosz puszták összehasonlító flórájához" 1913. „Utazásom az orosz pusztákon", 1913)

Oroszországi útja után 1913-ban újból az Alföldet vizsgálta. Ezek az összehasonlító vizsgálatok vezették el az Alföld változatos növényföldrajzi adottságainak megismeréséhez. Az Alföld több növényformációját és növénytársulását írta le és felfedezte, felismerte a bátorligeti ősláp reliktum (maradvány) jellegét. Dolgozatai az 1914—15 évben főleg az Alföld-kutatások eredményeit tükrözik. („A Magyar Alföld növényformációi" 1914. „Képek a Magyar Alföld növényvilágából" 1914. „A Magyar Alföld növényföldrajzi tagolódása" 1915.)

A világháború évei viszavetették az intézet és Tuzson János szakmai munkásságát is, de 1920-tól az intézet ismét fejlődött. A' húszas évek elején a Borbás-hagyaték másik része, a könyvtár is, az intézet tulajdonába került. A trianoni döntés következtében megváltozott történelmi és gazdasági helyzetben a fahiány enyhítésére az Alföld fásítása kínálkozott. Ennek a munkának az irányítására az Alföldet, a növényeket, az éghajlatot és talajt jól ismerő erdész-botanikus Tuzson János volt a lagalkalmasabb, akinek szívügye volt az Alföld sorsa. Több előadást és dolgozatot készített és megkezdték egy alföldi növénygyűjtemény kiadását is. Alapvető álláspontja az volt, hogy az Alföld minden egyes része alkalmas növényi, ill. fatermesztésre. A széles körű Alföld-hasznosítás, az erdősítésen kívül, más növények termesztését is célozta. Ezért Taron faiskolát létesített külföldi fafajok honosítása céljából és gyógynövényekkel is — különösen a Digitális-szal — sikeresen kísérletezett. Idejének nagy részét ekkor a gyógynövénytermesztésre fordította.

A gazdasági jellegű szakmai munka mellett folytatta elméleti jellegű tevékenységét is. Az oktatás mellett elkészítette a „Rendszeres növénytan" második kötetét, mely 1926-ban jelent meg. 1928-tól Tuzson János feladata lett az egyetemi Füvészkert vezetése is. Szakirodalmi tevékenysége a könyvek, tanulmányok írása mellett a szafolyóirat-szerkesztésre is kiterjedt. 1907 és 1912 között szerkesztője volt a Növénytani Közleményeknek ill. Botanikai Közleményeknek, 1932-ben pedig megindította az „Index Horti Botanicai Univesitatis Budapestiensis" című tudományos botanikai folyóiratot. Ez utóbbi kettős céllal: egyrészt megjelenési lehetőséget biztosítani hazai tudományos dolgozatoknak, másrészt a másképp meg nem szerezhető külföldi folyóiratokat így csere útján hozzáférhetővé tenni.

Tudományos munkásságát nemzetközileg is elismerték: több dolgozata jelent meg külföldi szaklapokban és az 1935-ös amszterdami VI. botanikai kongreszusra is meghívták előadást tartani. Az intézet fokozatos fejlődése igényelte a bővítést és a korszerűsítést, mely Tuzson János vezetése alatt 1938-ban megtörtént. Így az általa létrehozott Növényrendszertani és Növényföldrajzi Intézet 1940-ben — nyugdíjba vonulásakor — 400 000 lapos növénygyűjteménnyel, 9000 kötetes könyvtárral, 2600 növénykövületet tartalmazó paleobotanikai gyűjteménnyel rendelkező fejlett tudományos intézmény volt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Tuzson János rendkívül sokoldalú tudós volt. Külön érdeme, hogy saját korábbi állásfoglalását is felülvizsgálva jutott el újabb eredményekhez („Adatok a Magyar Alföld őskori növényzetének ismeretéhez" 1929) és „az Alföld flóratörténetét a florasztikai elmélkedések köréből a paleontológiailag alátámasztott kutatások körébe emelte".

A közszeretetben és köztiszteletben álló tudós, aki szerette az ifjúságot és több jóléti intézményt alapított, hetvenévesen, 1940-ben vonult nyugalomba és 1943. december 18-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A vörösfenyő tenyésztése az alsóbb vidékeken s e fanem gomba és rovar ellenségei. Klny. EL. 1897. 20 lap.
A fenyőcsemeték Botrytis-betegségéről. Klny. EK. Selmecbánya, 1900. 8 lap.
Mit tudunk az erdei fenyő kóros tűhullásáról s az ellene való védekezésről. Klny. EL. 1901.
Adatok Magyarország fosszilis flórájához. I. rész. Bp., 1902., II. rész. Bp., 1908., III. rész. Bp., 1913.
A bükkfa korhadása és konzerválása. Bp., 1904. 94 lap.
Adatok egyes növénykórt okozó gombafajok ismeretéhez. Klny. El. 14 lap.
Magyarország fejlődéstörténeti növényföldrajzának főbb vonásai. MTtÉ. 1911. 558-589. lap.
Rendszeres növénytan. I. köt. Bp., 1911.
A Magyar Alföld növényföldrajzi tagolódása. Klny. MTtÉ. 1915. 76 lap.
Kitaibel Pál emlékezete. Bp., 1918. 64 lap.
Rendszeres növénytan 2. Virágos növények. Bp., 1926. 477 lap.
Adatok a Magyar Alföld őskori növényzetének ismeretéhez. MTtÉ. 1929.

Irodalom:

GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története. Bp., 1936.
Tuzson emlékfüzet. Bp., 1940.
KÁRPÁTI Zoltán: Tuzson János. KK. 1943.
DUDICH Endre: Tuzson János ravatalánál. AÉ. 1943.
BÍRÓ Zoltán: Tuzson János. EL. 1944. 1. füz.
RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.
NEMKY Ernő: Dr. Tuzson János születésének 100. évfordulójára. Er. 1970. 9. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

UBRIZSY GÁBOR
(1919—1973)

1919. szeptember 23-án született Ungváron (ma: Uzsgorod, Szovjetunió). Szülei Ubrizsy Pál, vármegyei irodatiszt és Morgen Ilona voltak, akik csak nélkülözések árán tudták hat gyermeküket felnevelni, s mindegyiküknek diplomát biztosítani.

Elemi iskoláit és a gimnázium nyolc osztályát Nyíregyházán végezte el. 1937-ben érettségizett, jeles eredménnyel. 1937—1942-ig a debreceni Tudományegyetem Bölcsészkarának hallgatója volt a természetrajz-földrajz szakon. Egyidejűleg tanári képesítést is szerzett. 1939-ben kitűnő eredménnyel tanári alapvizsgát tett, 1941-ben ugyanilyen eredménnyel szakvizsgázott és tett „summa cum laude" eredménnyel bölcsészdoktori szigorlatot. Értekezése a Nyírség gombavegetációjáról szólt, végleges formában Kolozsvárott, az „Acta Geobotanica Hungaricá"-ban, 1943-ban jelent meg. 1942-ben pedagógiai vizsgát tett, kitűnő eredménnyel.

1938. szeptember 1-étől a debreceni Tudományegyetem Növénytani Intézetének fizetetlen gyakornoka volt, mint esküt tett állami tisztviselő. A Soó Rezső által vezetett intézet tudományos kutatómunkájában tevékenyen részt vett, florisztikai, növénytársulástani és gombászati vonalon. Első közleménye már 17 éves korában megjelent a „Szabolcsi Szemlé"-ben. 1939-től rendszeresen jelentek meg publikációi a Nyírség gomba és virágos növényzetéről. A Vihorlát flórájáról és vegetációjáról 1941-ben írt terjedelmes pályamunkája nem jelent meg, csak kisebb részleteket közölt abból. 1941 júniusában kinevezték a Debrecen-pallagi Gazdasági Akadémia tanársegédjévé, ahol a tudományegyetemi tanulmányai során elsajátított növénykórtani ismereteit hasznosította és mélyítette el.

1943 januárjában a kolozsvári Vetőmagvizsgáló Intézethez került, kísérletügyi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

asszisztensként. Fél év után a Földművelésügyi Minisztérium alkalmazásában a debreceni mezőgazdasági középiskola gazdasági tanári teendőit látta el.

1943. októberétől 1945 októberéig katonai szolgálatot teljesített, közben hadifogságba is került.

1946-tól 1949-ig a szarvasi mezőgazdasági középiskolában tanított. 1949 áprilisában a debreceni egyetem természettudományi kara — Soó Rezső felterjesztésére — mikológiából magántanárrá habilitálta s ezt a tárgyat ott, majd két év után a budapesti Tudományegyetemen sokáig adta elő. Egy évig volt a Mezőgazdasági Tudományos Központ előadója. Ekkor szervezte át a tönkrement Növényegészségügyi Intézetet is, mely a Növényvédelmi Kutatóintézet nevet vette fel. 1950-től 1969-ig látta el itt az igazgatói teendőket. Megszervezte az évente ismétlődő Országos Növényvédelmi Értekezleteket, szakmai beszámolókat tartott a szófiai, varsói, pekingi, moszkvai, bécsi növényvédelmi kongresszusokon, a burgonyarák, antibiotikumkutatás, vegyszeres gyomirtás hazai vonatkozásairól.

Tevékenyen részt vett a burgonyarák és az amerikai fehér szövőlepke elleni védekezési rendszabályokat kidolgozó bizottságok ülésein és részben kidolgozta az idevonatkozó rendszabályokat. 1952-ben Albánia meghívására közreműködött az olajfalégy elleni védelem megszervezésében.

Számos előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémián, valamint hazai és külföldi tudományos társaságokban. Jelentős része volt a mezőgazdasági fejlesztési tervek kidolgozásában, a hazai növényvédelmi és botanikai kutatások szervezésében és irányításában. Elnöke volt az MTA Növényvédelmi Bizottságának, és környezetvédelmi agrár-munkabizottságnak, a Magyar Agrártudományi Egyesület Növényvédelmi Társaságának és az Országos Erdészeti Egyesület mikológiai szakosztályának. Ezenkívül több nemzetközi növényvédelmi szervezetnek is elnökségi tagja vagy szakértője volt. (European Plant Protection, Centre International des Antiparasitaires, European Wied Research Council.)

1964-ben a Kertészeti Egyetemtől egyetemi tanári címet kapott. Akadémiai székfoglaló előadását 1966 áprilisában tartotta meg az integrális növényvédelemről. 1965-től levelező, 1973-tól (utóbbit hirtelen bekövetkezett halála miatt már csak rövid ideig élvezhette) rendes tagja volt az Akadémia Agrártudományi Osztályának.

Moesz Gusztáv a nagy szaktudású mikológus 1946-ban bekövetkezett halála óta a tudományág egyik hazai vezető egyénisége volt Ubrizsy Gábor. Moesz posztumusz művét ő rendezte sajtó alá. Hazánk gombaflórájának ismeretét számos részlettanulmánnyal gyarapította, s társszerzője volt az MTA kiadásában megjelent „Magyarország kalaposgombái határozó-könyvé"-nek (1951) és a Magyarország nagygombái"-nak (1953).

Soó Rezső „Fejlődéstörténeti növényrendszertan" című egyetemi tankönyvének mikológiai fejezeteit is ő írta. Igen figyelemreméltó, hogy új, fejlődéstörténeti gombarendszert állított fel, Vörös Józseffel együttműködve. Ennek lényegét külön

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tanulmányban közölték a Növényvédelmi Kutatóintézet 1964. évi kötetében „A gombák törzsfejlődésének és rendszerének áttekintése (Kísérlet korszerű gombarendszer összeállítására") címmel. Az új rendszer alapján osztotta már be egyik legközismertebb könyvének, második kiadásában az 1965-ben megjelent 1200 oldalas „Növénykórtan"-ban a gombákat. Az új rendszer lényege, hogy a korábbi heterogén ősgombák (Archimycetes) osztályát megszüntette, s a nyálkagombákat, (mely korábban külön törzs (Myxophyta) volt, bevonta a Mycophyta Fungi gombák (nála „Mycota") közé altörzsnek. Soó Rezső a rendszer hátrányaként említi az 1960 után több gombarendszerben is megtalálható túlzott alkalmazását a bizonytalan értékű, altörzs és osztály közé eső neveknek, valamint gyűjtősorozatoknak.

A nagy jelentőségű kézikönyv általános növénykórtannal, növényi megbetegedéseket okozó gombákkal, virágos élősködő növényekkel foglalkozó részét Ubrizsy Gábor, a növények élettani betegségeiről szóló fejezeteket Szatala Ödön, a vírusbetegségekről szólót Solymosy Ferenc és Szirmai János, a baktériumos megbetegedéseket tárgyalót Klement Zoltán írta. Ubrizsy Gábor nemcsak a szakmai téren való teljességre törekedett, amikor a könyvet összeállította, hanem részletes történelmi áttekintést is nyújtott a növénykórtanról, visszanyúlva egészen az ókori népeknek a növénybetegségekkel kapcsolatos transzcendentális felfogásáig. Elemezte a klasszikus görög szerzők, Theophrastos, Plinius, Hippocrates idevonatkozó megfigyeléseit. Utóbbinál megjegyezte, hogy a konstitúció és diszpozíció fogalmának megalkotásával biztos alapokra fektette a kóroktant. Hippokrates korát megelőző tudományos gondolkodását dicsérte, s nagy jelentőséget tulajdonított megállapításának: „Valamennyi betegséget kiváltó ok, még az úgynevezett isteni okok is természeti eredetűek." A középkorra tette a növénybetegségek osztályozásának korszakát. (Diagnosztika, deszkriptív szemlélet), végül a mai kórtani szemlélet kialakulásáról, a növénykórtan mikológiai korszakáról, komplex tudománnyá fejlődéséről írt. Külön taglalta a növénykórtan kialakulásának és fejlődésének magyarországi vonatkozásait. A legkiemelkedőbb személyiségeket nemcsak felsorolta, de mindegyikük munkásságáról rövid áttekintést is nyújtott. Elsősorban Linhart György, Hegyi Dezső, Dégen Árpád, Schilberszky Károly, Istvánffi Gyula, Bernátsky Jenő, Kern Herman, Rapaics Raymund, Páter Béla, Tuzson János, Moesz Gusztáv szerepét emelte ki. A szakirodalom alapos ismerete, az összefüggések értő meglátása kétségkívül hozzájárultak ahhoz, hogy Ubrizsy Gábor a magyar növényvédelem, mykológia, herbológia és környezetvédelem sokoldalú és külföldön is elismert szaktekintélye lett.

Ő kezdte el hazánkban a mykocönológiai vizsgálatokat, vizsgálta a különböző erdőtípusok nagygombáinak társulási viszonyait, de a gyomnövénytársulások is foglalkoztatták. Főleg a rizsföldek, szőlők, ugarok, ruderális emberi település közeli gyomnövénytársulások vegyszeres gyomirtási vonatkozásait vizsgálta. A „Vegyszeres gyomirtás" (1958, 1962) és a „Peszticidek, áldás és átok" (1969)

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

című írásaiban a vegyszeres gyomirtás eredményeit és hátrányait taglalta. Felhívta a figyelmet a herbicid-rotációval, illetve az állandó herbicid-kezelésekkel létrejövő flóra- és növénytakaró-változásokra, illetve a bioszféra-védelem szempontjából kialakuló káros következményeire és negatív reakcióira.

Három kiadásban jelent meg „A növényvédelem gyakorlati kézikönyve" (1951—1960) című, elsősorban mezőgazdáknak, illetve kertészeknek szóló mű, melyet Kerekes Lajossal szerkesztett. A növényvédelem biológiai alapismereteiről Ubrizsy Gábor, a kémiai ismeretekről Kerekes Lajos írt. A kézikönyv részletesen ismerteti ezen kívül a növényvédelem eszközeit és gépeit, a gazdasági növények kártevőit és betegségeit, köztük a gyümölcs-, szőlő- és zöldségféléket is tárgyalva, több társszerző közreműködésével.

Az Akadémiai Kiadó nívódíjjal is kitüntette Vörös Józseffel közösen írt „Mezőgazdasági mykológia" (1968) című könyvét, melyben a „Növénykórtan"-hoz képest kibővítve és átdolgozva jelentek meg a gombák mikromorfológiáját, rendszerét, törzsfejlődéstanát és élettanát tárgyaló részek. A kétkötetes „Növényvédelmi enciklopédiát" (1968) is ő szerkesztette. Részt vett a „Magyar Gombászati Lapok" (1944—48) a „Mezőgazdasági Tudományos Közlemények", az „Acta Agronomica Hungarica", az „MTA IV. Osztályának Közleményei" szerkesztésében s a Növényvédelmi Kutató Intézet Évkönyvét is ő szerkesztette. Az „Acta Phytopathologica Hungarica"-nak 1966-tól haláláig főszerkesztője volt. Mintegy 20 önálló könyv szerzője vagy társszerzője volt, körülbelül 140 tudományos dolgozatot, 240 ismeretterjesztő, tudományos népszerűsítő közleményt, beszámolót írt.

1951-ben a Kossuth-díj ezüst fokozatával, 1964-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki.

A kiváló szakember nemcsak kimagasló szaktudásával, hanem a magyar irodalom és művészet értő ismeretével is kitűnt kortársai közül. A legkiválóbb műgyűjtők közé számított, képei és szobrai, melyek között Markó Károly és Ferenczy István alkotásait is ott találjuk, hű áttekintést nyújtanak a XIX—XX. századi magyar művészetről. Gyűjteménye ma Pécsett a Modern Múzeumban található.

Élete utolsó évében a hazai gyomtársulások részletes szintézisét vette tervbe, de ez — a magyar növényföldrajz nagy veszteségére — már nem valósulhatott meg. Fiatalon, 54 éves korában, 1973. május 25-én tüdőembóliában hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Növénykórtan. Bp., 1952. 1076 lap.
Vegyszeres gyomirtás. Bp., 1958. 430 lap.
A növényvédelmi kutatás gyakorlati bevezetésre alkalmas legújabb eredményei. Bp., 1962. 100 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Növényvédelmi enciklopédia. 1—2. köt. (Szerk.) Bp., 1968.
Ubrizsy Gábor—Kerekes Lajos: A növényvédelem gyakorlati kézikönyve. Bp., 1951. 580. lap.
Bohus Gábor—Kalmár Zoltán—Ubrizsy Gábor: Magyarország kalaposgombáinak meghatározó kézikönyve. Bp., 1951. 512 lap.
Bánhegyi József—Bohus Gábor—Kalmár Zoltán—Ubrizsy Gábor: Magyarország nagygombái, a kalaposgombák kivételével. Bp., 1953. 368 lap.
Ubrizsy Gábor—Reichart Gábor: Termesztett növényeink védelme. Bp., 1958. 447 lap.
Ubrizsy Gábor—Vörös József: Mezőgazdasági mykológia. Bp., 1968. 575. lap.

Irodalom:

SOÓ Rezső: Ubrizsy Gábor 1919—1973. MT. 1973. 10. sz.
GIMESI Antal: Ubrizsy Gábor. Nö. 1974. 89—90. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

UDVAROS (DWOROK) KÁROLY (1899—1969)

1899. január 3-született Teschen-ben (ma Český Těsín — Csehszlovákia). Édesapja Magyaróváron Frigyes főherceg birtokán házi gondnok volt. Nevét 1942-ben magyarosította, addig a szakirodalomban még Dworak, Dworák, Udvaros (Dvorok) név alatt is jelentek meg közleményei. A magyaróvári Gazdasági Akadémián 1921-ben szerzett diplomát. Ezt követően rövid ideig gazdasági segédtiszt a Somogy megyei Aszalópusztán. Innen került 1923-ban a Vetőmagnemesítő és Értékesítő Telepre Fleischmann Rudolf mellé növénynemesítő asszisztensnek.

Mindössze két évig dolgozott Fleischmann közvetlen munkatársaként, de ez az időszak maradandóan kihatott későbbi munkásságára. A kompolti nemesítő telepen ismerte meg a kísérleti munka fogásait, a pontos, következetes munkát, s ezért Fleischmannt számos kortársával együtt ő is a legkitűnőbb tanítómesterének tekintette.

A kísérleti munkában jártasságot szerzett fiatal asszisztens rövidesen a Nagycenki Cukorgyár Rt. növénynemesítő telepének vezetője lett. A főleg cukorrépa nemesítésére beállított üzemet három évvel korábban Sedlmayr Rudolf alakította ki és 1927-ig ő volt a telep vezetője is. Ekkor azonban hosszabb tanulmányútra indult és helyére a növénytermesztési kutatásokkal elismerten foglalkozó, a szakirodalomban egyre gyakrabban jelentkező Udvarost választották. Rövid ideig (1929) a Sopron vármegyei Gazdasági Egyesület növénynemesítő és kísérleti körzetének vezető tisztjét is ellátta.

Életében 1930-ban jelentős változás történt. A herceg Esterházy Pál-féle hitbizományi uradalomban, a Sopron megyei Eszterházán 1910-ben létesített növénynemesítő telep éléről Günther Imre nyugalomba vonult, s ő került helyére „hercegi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

intéző"-i beosztásban. A telep tudományos munkáját Grabner Emil, az Országos Növénynemesítő Intézet igazgatója irányította. A korszerűen felszerelt magán nemesítő üzem az uradalomban termesztett növényfajták minőségének javításával, hazai és külföldi származású újabb növényfajták kipróbálásával foglalkozott. Mindezek mellett azonban itt állították elő mindazokat a vetőmagvakat, amelyek az eltérő minőségű talaj- és éghajlati körülmények között lévő mintegy 11 ezer kat. hold szántó (6329 ha) és 19 ezer kat. hold (11 ezer ha) hansági rét termeléséhez szükségesek voltak.

Udvaros 1945-ig dolgozott növénynemesítő intézőként, és a két világháború közötti időszakban a legjobb uradalmi növénynemesítők közé tartozott.

A második világháború után a Földművelésügyi Minisztérium munkatársa lett, és a hazai növénynemesítési munka újjászervezését irányította. 1948-ban kinevezték a minisztérium „Tudományos Intézetek Munkaközössége Ügyosztályá"-nak, majd a minisztériumi átszervezések során a következő évtől az akkor szervezett Állami Gazdaságok Központjában az elitmag-szaporító osztály vezetőjévé.

Ebben az időszakban ő szervezte meg a kezdeti nehézségekkel küzdő állami gazdaságok részére a nemesített vetőmagvak szaporítását. 1951-ben az Agrártudományi Egyetem Növénynemesítési- és Magtermesztési Tanszéken egyetemi intézeti tanár, egyetemi docens lett. Rövid ideig a martonvásári Mezőgazdasági Kutató Intézetet is irányította. Tudományos munkássága elismeréseként 1952-ben megkapta a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot. A következő években, az 1953-ban létesített Állami Gazdaságok Minisztériuma Propaganda és Kísérleti Osztályának megbízásából országos szervezője és irányítója lett az állami gazdaságokban folyó növénytermesztési kutatásoknak. A minisztérium átszervezését követően (1956 végén szűnt meg) a Hortobágyi Állami Gazdaságban folytatta munkáját, majd nyugdíjasként a Nagykunsági Mezőgazdasági Kísérleti Intézetben tudományos szaktanácsadóként dolgozott.

Pályakezdése első időszakában a talajerő-utánpótlás, a talajművelés kérdései foglalkoztatták. A korabeli szaklapokban megjelent, növénytermesztési kísérletekről szóló közlemények hatására kezdte meg műtrágyázási kísérleteit (nitrogén, fejtrágyázás) a cukorrépával. Ezek eredményeiről, a növény talajművelésével összefüggő kérdésekről már az 1920-as évek első felében több dolgozatot írt a „Köztelek"-ben és más szaklapokban. Mindezek mellett éveken keresztül vizsgálta, hogy a gabonafélék gépi vetésénél az elterjesztésre javasolt szórócsoroszlya mennyire befolyásolja az egyenletes növényállomány kialakítását. Ugyancsak ebben az időszakban adta közre írásait a növénytermesztési kísérletezések kiértékelésének módszertani kérdéseiről.

Az 1930-as évektől — uradalmi nemesítőként — számos növény fajtatulajdonságainak javításával foglalkozott. Az eszterházai növénynemesítő telepen tovább folytatta a búzával, az őszi takarmányrepcével, a lucernával és egyéb növényekkel

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

korábban elindított nemesítési kísérleteket, de ezenkívül számos növényfajjal új kísérletsorozatokat is indított.

Közel három évtizedig munkálkodott új búzafajta előállításával: a második világháború alatt a leromlott nemesített fajták helyreállításával, az aratás gépesítésének elterjedése időszakában pedig a gépi aratásra alkalmas rövidebb és szilárdabb szárú búzafajta nemesítésével. Az 1930-as években kinemesítette a „Szegénylegény", az „Export" és a „Mindenes" búzafajtákat. Ezek az uradalomban jobb terméseredményeket adtak az ott termesztett többi fajtánál, de a köztermesztésben nem terjedtek el. Sokat foglalkozott a széles sortávolságra vetett kapásbúza előállításával, amellyel ebben az időszakban több külföldi búzanemesítő is kísérletezett.

A szaklapokban számos esetben értékelte a szántóföldi növények — elsősorban a gabona — nemesítésének helyzetét. Kortársai egyenes, szókimondó kutatónak ismerték, elismert tudása miatt „ellenzékieskedését" gyakran elnézte a birtok vezetője is. Az 1930-as években a minőségi búzatermesztési vitákban szembe került azokkal, akik — tekintet nélkül a kedvezőtlen adottságokra — mindenütt a nemesített fajták termesztését szorgalmazták. Ez időszakban sürgette a növénynemesítés szervezeti felépítésének átszervezését, a növénynemesítők munkájának fokozottabb védelmét, a nemesítés haza kiszélesítését.

1943—1951 között Eszterházán, ahol 1945 után Kertészeti Növénytermesztési és Növénynemesítési Kutató Intézetté szervezték át a telepet, nemesítette ki az Udvaros 1779 Szegénylegény és a Garnet keresztezéséből az „Udvaros 130" tavaszi búzát. Az 1951-ben államilag elismert fajta a hűvősebb, csapadékosabb területeken adott jó termést. 1945-ben ugyancsak itt kezdte, majd később a Hosszúháti Állami Gazdaságban és Hortobágyon folytatta a „Szegénylegény" és a „Daghestan Durum" búza keresztezéséből származó „Udvaros 8" őszi búza nemesítését. Ez 1956-ban kapott előzetes fajtaelismerést. 1957-ben ugyancsak előzetes fajtaelismerésben részesült a Hosszúháton és Törökbálinton kinemesített „Udvaros 2" őszi búzája, amelyet a „Szegénylegény" és a „Bánkúti 1201" búza keresztezéséből állított elő. Mindkét intenzív búzafajta alkalmas volt a gépi betakarításra. Így az 1950-es években számos jobban gépesített állami gazdaságban a két búzafajta termesztése tette lehetővé az aratógépek használatát.

Az árpa termesztésével kapcsolatban már az 1920-as években jelentek meg írásai. A növény nemesítésével azonban behatóbban 1951-től Hortobágyon és Törökbálinton kezdett foglalkozni, 1963-tól pedig Karcagon folytatta kísérleteit. A csupasz árpa és a „Mezőhegyesi 68" keresztezésével állította elő az „Udvaros 259" őszi árpát, amely 1963-ban kapott előzetes elismerést.

Kukoricanemesítési munkája eredményeként az uradalomban már korábban jó eredménnyel termesztették az 1951-ben államilag nemesített fajtaként elismert „Udvaros soksorú kukoricá"-t, amely az „Eszterházai sima keményszemű" tájfajtából és a „Bánkúti korai lófogú" kukoricából származott. A növény az 1950-es évek végéig volt köztermesztésben.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Egyik legkitűnőbb eredményét a takarmányrépa nemesítésével érte el. Az 1930-as évekig a takarmányrépát — hasonlóan a cukorrépához — külföldről származó magvakról, vagy dugványokról szaporították. Udvaros sürgette ennek megszüntetését, szorgalmazta a külföldről behozott fajták állami ellenőrzését, de mindenekelőtt a hazai származású vetőmag biztosítását. Továbbfolytatva elődjének munkáját, kinemesítette az „Eszterházai vörös takarmánycukor" takarmányrépát. A répa első állami elismerését 1937-ben kapta meg és 1966-ig, három évtizeden keresztül minősítését meg is tartotta.

Nevéhez fűződik egy új káposztarepce kinemesítése, amelyet 1922-ben Günther Imre kezdett el. A hazai tájfajták kiválogatásából származó „Eszterházai káposztarepce" 1931-ben részesült elismerésben. Kedvező termesztési tulajdonságai, olajtartalma révén fajtafenntartással (Fertődi őszi káposztarepce névvel) a legjobb hazai fajtaként tartották számon. Vetőmagját 1978-ig forgalmazták.

1935-ben kezdett az olajlen nemesítéséhez, amelynek munkálatait a Futura sürgetésére az 1940-es évek kezdetén kiszélesítette. Ebben az időben Sopronhorpácson Sedlmayr Kurt is bekapcsolódott a növénynemesítési munkákba. Udvaros a Sopron megyei tájfajtákból tömegkiválogatással és pedigré tenyésztéssel állította elő a „Hosszúháti" jellegű „Udvaros 386" és az „Udvaros 822" olajlent. Közülük az utóbbit 1951-ben forgalomba hozatalra engedélyezett fajtának minősítették.

Foglalkozott a kender nemesítésével is. Az általa előállított, nagy kóróhozamú „Eszterházai kender"-t 1944-ben a feltételesen elismert fajták közé sorolták.

Sokoldalúságára vall, hogy 1931-től megkezdte a mák nemesítését. Terméshozamának javítását a mákgubók szárának tövenkénti növelésével kívánta elérni. Az „Eszterházai zárttokú kékmák"-ot 1938-ban az ellenőrzött fajták közé sorolták és a következő évben elismert fajta lett. Minősítését az 1950-es évek végéig megtartotta.

Az uradalmi nemesítő telepen az 1920-as évektől folytak kísérletek a lucerna terméshozamának, levélarányának növelése céljából. A munkát Udvaros folytatta, előállította az „Eszterházai 3000 sz. lucerna" fajtát, amely 1941-ben elismert fajta lett. Bár az új fajta növényállományának egyenletessége és levélaránya igen jó volt, igényessége miatt csak kisebb területen termesztették.

A nagy kiterjedésű uradalmi rétek és legelők fűállományának javításával is foglalkozott. 1938-ban az Országos Növénynemesítő Intézet az akkor kezdődő fű-előkísérleteibe vette az általa nemesített „Eszterházai réti csenkesz", az „Eszterházai francia perje", az „Eszterházai réti perje" és az „Eszterházai tarackos vörös csenkesz" fűféléit. Közülük 1942-ben elismert fajta lett az „Eszterházai réti perje". Ugyancsak ebben az évben feltételes elismerésben részesítették az „Eszterházai réti csenkesz" fűféléjét.

Udvaros közel négy évtizedig folytatta növénynemesítési és a növénytermesztés más kérdéseivel összefüggő kísérleteit. Munkája eredményeiről rendszeresen beszámolt elsősorban a „Köztelek"-ben, később az MTA Agrártudományi Osztályok

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Közleményeiben és más szaklapokban. 1945 előtt titkára, majd ügyvezetője volt a Magyar Növénynemesítők Országos Szövetségének.

1945 után jelentős szerepe volt a magyar növénynemesítés helyreállításában és kifejlesztésében. Munkája elismeréséül az Elnöki Tanács 1958-ban Szocialista Munkáért Érdeméremmel tüntette ki, s megkapta az egykori tanítómesteréről elnevezett „Fleischmann Rudolf emlékérmet".

1969. november 21-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Átlagértékek meghatározása. Kt. 1923. 96—97. sz., 98. sz.
Szántóföldi gabonafajta kísérlet. Kt. 1929. 20. sz.
Sorbavető gépeink hibája és annak csökkentése új rendszerű szóró csoroszlyával. Kt. 1929. 72. sz., 99. sz.
Máktermesztés kerékkötői. Kt. 1931. 33—34. sz.
A repcenemesítés növényvédelmi eredményei. Kt. 1931. 63—64. sz.
Kísérlet a takarmányrépa válság megoldására. Kt. 1937. 101—102. sz.
A magyar növénynemesítés mai helyzete. Kt. 1939. 24. sz.
Adatok a magyar olajlen nemesítéséhez és termesztéséhez. Kt. 1943. 12. sz., 19. sz.
Tapasztalatok a kettőstermesztéssel kapcsolatos növénynemesítés köréből. At. 1952. 6. sz.
A kalászosok megdőlése. At. 1955. 5. sz.
A búza állóképessége, szárszilárdsága és ennek mérése. Nt. 1963. 2. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ÚJHELYI IMRE
(1866—1923)

Dunapatajon 1866. január 12-én született, a család legkisebb gyermekeként. A szikső-gyűjtő és szódagyártó apát Újhelyi Imre 13 éves korában elveszítette. A tehetséges fiú iskoláztatását egyik nővérének férje, Eötvös Károly Lajos tanfelügyelő vállalta magára. Iskoláit Kalocsán kezdte, Szekszárdon folytatta, majd 1884-ben Baján érettségizett. A sikeres felvételi vizsga után 1884 őszén bekerült a magyaróvári Gazdasági Akadémiára. Tanulmányait jeles és kitűnő eredménnyel végezte.

A magyaróvári akadémia történetének legfényesebb korszakában végezhette tanulmányait. Az állattenyésztés és takarmányozás ismeretanyagát Cselkó István, a növénytermesztés tudományát, a talaj- és éghajlattant Cserháti Sándor, a gazdasági üzemkezelés- és számviteltant Sporzon Pál, a növényélettant és ásványtant Linhart György, a gazdasági vegytant és technológiát Kosutány Tamás oktatta, a földmértant és gazdasági gépészetet, építészetet Thallmayer Viktortól, az erdészettant pedig az intézmény akkori igazgatójától, Balás Árpádtól sajátíthatta el.

Az akadémia elvégzése után a Károlyi grófok nagykárolyi birtokára ment, ahol gazdasági írnoki beosztást kapott. Betegsége miatt a gyakorlati pályát már a következő évben meg kellett szakítania, s 1887-ben beiratkozott a budapesti Állatorvosi Tanintézetbe. Mint akadémiai oklevéllel rendelkező, a hároméves állatorvosi főiskolát másfél év alatt befejezhette, s állatorvosi oklevelét 1889. február 25-én kézhez kapta.

Az új diploma megszerzése után, 1889 tavaszán kinevezték a szentimrei (Somogy megye) állami földmíves iskolához ösztöndíjas tanárnak. Már az év őszén azonban áthelyezték a magyaróvári Gazdasági Akadémiára, ahol az állatgyógyászat elő-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

adását bízták rá. Ugyanakkor beiratkozott a budapesti egyetem jogi fakultására, s ún. mezei jogászként az államtudományi doktorátus egyik szigorlatát is letette. Kiújuló szembetegsége és szaporodó teendői miatt azonban itteni tanulmányait már nem tudta befejezni.

Az óvári akadémia állatgyógyászati tanszékét 1893-ban véglegesítették, s oda segédtanárrá, majd 1896-ban rendkívüli, 1898-ban pedig rendes tanárrá Újhelyi Imrét nevezték ki. A megelőző esztendőben (1897) feleségül vette tanártársa, Hensch Árpád, Irma nevű leányát, s ezzel életét és munkásságát véglegesen Magyaróvárhoz kötötte.

Darányi Ignác, akkori földművelésügyi miniszter 1894 nyarán Ausztriába, Svájcba és Dél-Németországba küldte, ahol főként a szarvasmarha-tenyésztés, a tejtermelés és -feldolgozás, az egyesületi-szövetkezeti élet kérdéseit tanulmányozta. Tanulmányútjáról szóló beszámolóját könyv alakban is megjelentette. Három évvel később Svédországba és Dániába tett az előbbinél valamivel rövidebb tanulmányutat. Tanulmányútjának célja az volt, hogy a szarvasmarha-tenyésztés és tejgazdaság terén szerezzen korszerű ismereteket. Megismerkedett a koppenhágai Állatorvosi Főiskolán dolgozó Bang professzorral, s a szarvasmarha-tuberkulózis ellen folytatott kísérleteivel.

A XIX. század második felében a gabonakonjunktúra hatására nálunk is megindult a hatalmas kiterjedésű legelők feltörése. A példátlan méretű legelőfeltörések, az aszályos évek és az ismétlődő marhavészek következményeként fokról fokra visszaesett, egyenesen lehanyatlott a külterjes állat-, ezen belül is a szarvamarha-tenyésztés. Újhelyi hasonló viszonyokat talált közvetlen környezetében is. A legelők területe Moson megyében is fogyott: egy-két évtized alatt 54 ezerről éppen a felére csökkent, a szarvasmarhák darabszáma pedig 84 ezerről 66 ezerre. Amíg Sopron megyében pl. 1895-ben 117 kh-ra, Vasban 178 kh-ra, addig Moson megyében 297 kh-ra jutott 100 db szarvasmarha. Elmélyült szaktudományos felkészültsége, a külföldi és hazai viszonyok ismerete nyomán vált világossá előtte, hogy a magyar mezőgazdaság továbbfejlesztésének és a parasztság felemelkedésének kulcsfontosságú kérdése az intenzív istállózott állattenyésztés megteremtése. Ezen belül is a szarvasmarha-tenyésztés és tejgazdaság fejlesztése a fő kérdés. A szarvasmarha-tenyésztés fellendítése pedig, vallotta, a tenyészegyesületi szervezkedés, a tejszövetkezetek létrehozása, a takarmányt jobban értékesítő nyugati szarvasmarhafajták meghonosítása, a szántóföldi takarmánytermesztés bővítése és a gömőkór leküzdésén keresztül érhető el.

Az akadémia fiatal, 30 éves tanára már 1896-ban megszervezte a Magyaróvári Szarvasmarha-tenyésztő Egyesületet. Néhány év leforgása alatt az egyesület hálózata már kiterjedt a megye majd minden községére, tagjainak száma századunk elejére 2000 fölé emelkedett. Mindez a falvakba többnyire kerékpáron utazó Újhelyi fáradhatatlan szervezői tevékenységének volt köszönhető. Az egyesület célját az alapszabályzat abban jelölte meg, hogy a megye különböző fajtakeverékű

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szarvasmarha-állományát pirostarka bikákkal át kell alakítani, különös gondot fordítva az állomány jó tejelőképességére. Az egyesület megalakulásától rendszeresen szervezett ún. tenyészállatbeszerzési és -szétosztási akciókat. Ennek során főként bonyhádi, vasi és soproni tájfajták kiváló egyedeit adta át az egyesület igen kedvezményes áron a községeknek és a kisgazdáknak. Az általa évről évre rendszeresen tartott ismeretterjesztő előadások, a falvakban rendezett tenyészállat-díjazások — amelyeken Újhelyi vezetésével maguk a parasztok is részt vettek —, az évente megrendezett országos hírű óvári bikaárverések, a származási lapok (törzskönyvezés) bevezetése fontos szerepet játszottak a kisparaszti szarvasmarhatenyésztés fellendítésében. Mindehhez hozzájárult persze az is, hogy Moson megye közel esve Bécshez, az osztrák főváros felvevőpiaca a tejtermékek számára igen kedvező értékesítési lehetőségeket teremtett.

Világosan látta Újhelyi, hogy a tenyésztés fejlesztése érdekében biztosítani kell az igényesebb állomány takarmánybázisát is. A propagáláson túlmenően éppen ezért az egyesület, ugyancsak kedvezményes áron, rendszeresen juttatott minőségi vetőmagokat, a magasabb hozamok biztosítása érdekében pedig műtrágyát a tagoknak. Különös gondot fordított a lóhere, lucerna és takarmányrépa határbeli, szántóföldi termesztésének a szorgalmazására.

Cikkeiben, tanulmányaiban, oktatói munkájában, előadásaiban sokszor hangoztatta: „Tejelőmarha nevelését kell feladatunknak tekintenünk", hiszen „a szarvasmarha a legtöbb hasznot a tejével adja". Megyeszerte megszervezte a tejszövetkezeteket, első teendőjük az átvevő- és elsődleges feldolgozóhelyek kialakítása, azaz: a tejházak megépítése és berendezése volt. A tejszövetkezetek taglétszáma rohamosan emelkedett. Hazánkban először tejelőversenyeket indított a falvakon belül és az egyes falvak között. A szövetkezeti tevékenység eredményességét mutatja, hogy a tejszövetkezetek 1900-ban még csak 273 619, de 12 év múlva már 3 545 318 liter tejet vettek át a tagoktól. Ezek a tejszövetkezetek készítettek nálunk először színkultúrával nemesített vajat, s tették világszerte népszerűvé az óvári és illmici sajtot. Az általuk kitenyésztett tájfajták közül is kiemelkedő az ún. mosoni tájfajta, amelynek főbb jellegzetességei a gyors növekedés, a jó takarmányértékesítés és a bő tejelés voltak.

Újhelyi Imre kezdeményezésére létesült 1903-ban Óváron a Tejkísérleti Állomás. A tudományos kutatáson túlmenően feladatának tekintette a tejgazdasági gépek és eszközök kísérletezését és elterjesztését is, de nagy súlyt helyezett a tejszövetkezetek szakmai támogatására, irányítására, munkájuk ellenőrzéseire is. Az állomás élére természetszerűleg Újhelyi Imrét nevezték ki. Tisztségét 1909-ben — akadémiai igazgatóvá történt kinevezésekor — adta át utódjának: Gratz Ottónak. Az állomás fölöző és pasztőröző eljárások kidolgozásával, vajversenyek rendezésével jelentős mértékben hozzájárult a hazai vajgyártás fellendítéséhez. Nevét mégis az óvári és illmici sajt készítésmódjának kidolgozásával tette határainkon túl is ismertté.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Maradandó értékű munkát végzett az állatgyógyászatban is. A dán Bang professzor tuberkulin-ellenes eljárását hazai viszonyokhoz alakítva és továbbfejlesztve, s figyelembe véve Robert Koch gümőkór-ellenes felfedezését, újfajta eljárást dolgozott ki a szarvasmarha-állomány gümőkórmentessé tételére. Mint minden jelentős újítás, ez is komoly tudományos vitát váltott ki. Újhelyi módszerét, többek között, egykori tanárai: Monostori Károly és Hutÿra Ferenc is vitatták. Végül is az eljárás, amit éveken át számos uradalom állományán kísérletezett ki, Bang—Újhelyi néven világszerte elterjedt. Az új eljárás lényege abban állt, hogy a reagáló tehenek borjait egészséges tehenekhez adta dajkaságba, így kerülve ki a sterilizált tejjel, mesterséges módon történő nevelést.

Korának kimagasló agrártudósa és gyakorlati szervezője kiváló tanár is volt. Oktatói munkássága során „iskolát" teremtett, korszerűsítette az állatgyógyászati tanszék felszerelését, megírta és sokszorosította „Állatgyógyászat" című tankönyvét. Harmincéves tanári működése során mintegy 2000 hallgatót látott el az állattenyésztés és állatgyógyászat korszerű ismeretével. Tíz éven át, 1909—1919 között igazgatóként állt az óvári akadémia élén. Tisztségét a nagy elődökhöz méltó módon töltötte be, s szolgálta az akadémia érdekeit.

Magyaróváron 1923. március 21-én bekövetkezett halála után mintafalujában, Levélen, a községháza falában állították fel mellszobrát. Az óvári akadémia udvarán 1936-ban, szülőfalujában, Dunapatajon 1973-ban avatták fel a szobrát. Az óvári temetőben nyugszik.

Tevékeny és teremtő erejének javát a parasztság gazdasági felemelésére szentelte. „Mindig a közérdek, főleg a kisember érdeke vezetett" — vallotta munkássága céljáról saját maga is. Egykori munkatársa, Schandl József írta róla később: azt, hogy állattenyésztésünk 10—15 év alatt behozta fél évszázados lemaradását, elsősorban Újhelyi Imrének köszönhetjük.

Huszonöt éves tanári jubileumán, 1914-ben megkapta a Ferenc József-rend tiszti keresztjét. Külön kitüntetést kapott a Magyaróvári Szarvasmarha-tenyésztő Egyesület 25 éves fennállása alkalmával magától az egyesülettől. Munkásságát megbecsüli, méltányolja az utókor is. Születése 100. évfordulóján a Magyar Mezőgazdasági Múzeum a Vajdahunyadvárban, halálának 50. évfordulóján pedig Dunapatajon rendezett Újhelyi-emlékkiállítást. A Magyar Agrártudományi Egyesület kezdeményezésére a Földművelésügyi, illetve a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium „Újhelyi-emlékplakettel" tüntette és tünteti ki az állattenyésztésben élenjáró szakembereket.

Főbb munkái:

Adatok a tuberkulin-vizsgálatokhoz. Magyar-Óvár, 1900.
Kísérletek Koch tuberkulinjával szarvasmarhákon. Bp., 1891.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Kísérletek a ragadós tüdőlob diagnosztizálhatósága céljából. Bp., 1893. 24 lap.
Jegyzetek Ausztria, Svájc és Dél-Németország állattenyésztéséhez. Magyar-Óvár, 1896.
Jelentés a Magyar-Óvári Szarvasmarha-tenyésztő Egyesület 1896/97—1921/22. 1—26. üzletévi működéséről. (Évenként magyar és német nyelven megjelent beszámoló jelentés 26 kötetben.)
Bericht über Tätigkeit der Magyar-Óvár Rindviehzucht-Vereiner. (Az évi jelentések német nyelvű kiadványai, 1896—1922.)
Kísérleti védőoltások a sertésvész ellen. Magyar-Óvár, 1896.
Állatgyógyászat, Magyar-Óvári Gazdasági Akadémia jegyzetei. Magyar-Óvár, 1898.
A gümőkór elterjedéséről és a betegség elleni védekezésről. Sopron, 1898.
Magyaróvári szarvasmarha-tenyésztő egyesület tízéves működése. Magyar-Óvár, 1906.
A magyaróvári m. kir. tejkísérleti állomás működése 1903—1907. Magyar-Óvár, 1907.
A tejgazdaság dióhéjban. Bp., 1908.
Magyaróvári m. kir. Gazdasági Akadémia Értesítője. 1909—1918.
Mezőgazdasági útmutató. Bp., 1918.

Irodalom:

SCHANDL József: Újhelyi Imre. ÁL. 1936.
ÉBER Ernő: Újhelyi Imre. MM. 1955. 20. sz.
SCHANDL József: Újhelyi Imre emlékezete. MM. 1956.
ZSIGMOND László: Megemlékezés Újhelyi Imréről születésének 90. évfordulóján. MÁSZ. 1957. 1—2. sz.
VÖRÖS Antal: A belterjes gazdálkodás és az állattenyésztés Moson megyében 1896—1914. AtSz. 1964. 1—2. sz.
Újhelyi Imre emlékkiállítás, 1966. (Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiadványa.) Bp., 1966.
VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . Bp., 1968.
KECSKÉS Sándor—MIKÓ KOVÁCS Miklós: Újhelyi Imre, 1866—1923. Egy neves állattenyésztő élete és munkássága. Bp., 1978.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ÚJVÁROSI MIKLÓS
(1913—1981)

1913. január 25-én született Hajdúnánáson, szülei parasztok voltak. Két gyermeket: Miklóst és öccsét, Sándort neveltek fel. Miklós születését követő évben kitört az első világháború, melyet édesapja az elejétől a végéig katonaként harcolt végig. A családfő távolléte tovább súlyosbította a háborús viszonyok között amúgy is nehezen élő Újvárosi család helyzetét. Tetézte a gondokat, hogy Miklós hároméves korában gyermekparalízis betegségébe esett. A bénulás következtében csak évek múlva tudott néhány lépésnyit járni. Ezért elemi iskolai tanulmányait magánúton kezdte meg. Magántanulóként végezte a gimnázium alsó négy osztályát is.

A világháborút és Trianont követő nehéz időkben súlyos terhet jelentett szüleinek Miklós gyógykezeltetési és taníttatási költsége. Ahogy Újvárosi Miklós önéletrajzában említi, csak szülei „éjt-napot eggyé tevő munkájának köszönhette, hogy tanulhatott".

A gimnázium 4. osztályát követően a kissé megerősödött Miklós járógéppel és két bot segítségével fel tudott járni a hajdúnánási reálgimnáziumba és mint rendes tanuló tanult tovább. 1932-ben érettségizett, majd beiratkozott a debreceni Tudományegyetem bölcsészeti karára, természetrajz-földrajz szakos hallgatónak. A drága tandíj és a gazdasági válság következtében szülei a bentlakáshoz szükséges összeget nem tudták előteremteni, ezért Újvárosi Miklós naponta vonattal járt be Hajdúnánásról Debrecenbe. A vasútállomástól távol laktak, ezért mindennap hajnalban kelt és este 10-11 körül ért haza. Az utazás, illetve a béna lábainak igen hosszú gyaloglás, minden erejét igénybe vette.

Példátlan akaraterejét és tudatosságát bizonyítja, hogy mindezek ellenére már másodéves korától önálló botanikai kutatásokba kezdett. 1934-től Hajdúnánás

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

környékének növényzetét kutatta. Harmadéves korában már a debreceni Tudományegyetem Növénytani Intézetének gyakornoka, és az I. és II. évfolyamokon gyakorlatot is vezetett. A későbbi években pedig hallgatóként rendszeresen tartott előadásokat — néha hónapokon keresztül — a professzor távollétében.

Első önálló dolgozata „Adatok a Tisza mente és Hajdúnánás flórájához" még hallgató korában, 1936-ban jelent meg a „Debreceni Szemlé"-ben. Disszertációja — rokkant volta ellenére is teljesen önálló terepmunkával készült „Hajdúnánás vegetációja és flórája" még 1937-ben — a diploma megszerzése évében megjelent.

1937. május 25-én kapta kézhez középiskolai tanári oklevelét. Újvárosi Miklós azonban szinte egyetlen napot sem pihent, fizetés nélküli gyakornokként folytatta munkáját az egyetemen és tovább képezte magát. Már 1938. január 29-én növénytan fő-, állattan és geológia melléktárgyakból bölcsészeti doktorátust szerzett. Ennek köszönhetően 1938. február 1-jén tanársegédnek nevezték ki — ismét fizetés nélkül! —, de tudományos munkája támogatására évi 400 pengő ösztöndíjat kapott és ebből élt igen szűkösen. 1939. március 1-jétől nevezték ki az egyetemi botanikus kert fűvészkerti gyakornokává havi 150 pengős fizetéssel.

Tartotta az egyetemen az I—IV. évfolyamos hallgatóknak az órákat, gyakorlatokat, és vezetője, irányítója volt az épülő botanikus kertnek, amelyet a debreceni Nagyerdőből kihasított 38 holdon kellett megvalósítania. Újvárosi Miklós a növények rendszertani, biológiai, növényföldrajzi csoportosításával, a vízvezeték és villanyhálózat kiépítésével egy modern botanikus kert alapjait rakta le.

1940. december elsejével Kolozsvár már akkor európai hírű egyetemi botanikus kertjéhez vezényelték át mint kertészeti főintézőt és tanársegédet. Kolozsvárott ugyanúgy tartott előadásokat, mint Debrecenben, de fő feladata itt is a botanikus kert gyarapítása és a háborús viszonyok között gondozása, megóvása volt. Ez a feladat nagyon lekötötte, ennek ellenére folytatta a korábban elkezdett növénygyűjtő útjait. Debreceni tartózkodása idején a Hajdúságban, a Tisza mentén, az Északkeleti-Kárpátokban és a Beregi-síkon járt gyűjtőúton, kolozsvári ideje alatt Erdélyben — Kolozsvár környékén, Sztána körzetében, a Gyalui- és Radnai-havasokban, a Mezőségben és a Székelyföld több pontján — gyűjtött és kutatott.

Kutatásai egyre inkább a termesztett növényekkel kapcsolatos növénytani kérdések felé irányultak, ezért kérte áthelyezését és 1943. június 30-án a sepsiszentgyörgyi gazdasági tanintézethez nevezték ki gazdasági tanárnak.

Szabadidejét itt is a Székelyföld kutatására fordította. Bejárta a Csiki- és a Gyergyói medencét, kutatott a Baróti-hegységben, a Békás-szorosban és a Hargitán. Részt vett a Zöldmező Szövetség Hargitatetőn levő legelőgazdaságának kísérleti munkálataiban, ahol florisztikai, ökológiai és növénycönológiai kutatásokat végzett. Itt nősült meg, a neves erdélyi botanikus Nyárádi Gyula leányát vette feleségül.

1944. szeptember 7-én kiürítési parancsra el kellett hagynia állomáshelyét, és minden ingósága, 1000 kötetes szakkönyvtára az óriási értékű, 15 000 lapos herbá-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

riuma, rengeteg tudományos jegyzetével együtt ottveszett. Újvárosi Miklós a hozzá hasonlóan rokkant feleségével és két csecsemő gyermekével menekülni kényszerült. Zala megyében, a kehidai mezőgazdasági szakiskolánál kapott állást, ahol 1946. január 1-jéig teljesített szolgálatot. Jellemző hihetetlen akaraterejére és szakmaszeretetére, hogy még a háború alatt, a családjáról való gondoskodás mellett újból kutatómunkába kezdett. Begyűjtötte Kehida és környékének virágos növényeit és moháit, valamint növénycönológiai felvételeket készített réteken és szántóföldeken. Feldolgozta Kehida környékének összes szántóföldi növénytársulását.

1946-tól újabb állomáshely következett. A keszthelyi mezőgazdasági középiskolához nevezték ki, majd hamarosan az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara Keszthelyi Osztályának Növénytani Tanszékére is beosztották, ahol a növénytani gyakorlatokat vezette.

Egy év múlva — az immár háromgyermekes Újvárosi Miklós — ismét Debrecenben tanított, egyetemi adjunktusként az Agrártudományi Egyetem Debreceni Osztálya Növénytani Intézetében. 1947 nyarán szántóföldi gyomnövény kutatásaihoz jelentős segítséget kapott a Földművelésügyi Minisztériumtól és a Tiszántúli Földművelésügyi Tanácstól. E támogatás eredményeként az országban 13 helyen végzett részletes növénycönológiai felvételeket a különböző szántóföldi kultúrákban.

Hatalmas munkával nagy mennyiségű adat birtokába jutott az ország egész területéről. Bár e nagy mennyiségű adat kézi feldolgozása éveket igényelt, a főbb tapasztalatait rövid dolgozatokban összegezte, melyeket, mint pl. a „Mi okozta a múlt évi 4,5 q-ás búzatermést" országszerte terjesztettek.

Az országos gyomnövénykutatást a következő években is folytatta, 1949 augusztusában az MTA pallagi Növénytermesztési Intézetéhez került, ahol növényszociológiai és gyomnövénykutató részleget létesített és még szélesebb körben folytatta munkatársaival a szántóföldi gyomnövénykutatást. 1950-ben munkatársaival hét hónapi terepmunkával 38 helyen végeztek az országban részletes felvételezést. Ugyanakkor megkezdte a pallagi botanikus kert új szemléletű kifejlesztését és több mint 1200 növénnyel gyarapította.

A kutatásokkal párhuzamosan folytatta a szántóföldi gyomnövények adatainak feldolgozását és több dolgozata jelent meg. 1950-ben a Földművelésügyi Minisztérium felkérésére elkészítette a „Gyomnövények" című füzetet, mely tartalmazta a legszükségesebb gyomirtási alapismereteket és még ugyanebben az évben megírta a „Fontosabb szántóföldi gyomnövényeink" című könyvét, mely 352 oldalon 170 ábra segítségével 220 szántóföldi gyomnövényt és azok legcélravezetőbb irtási eljárását tartalmazta.

Ebben az évben a Debreceni Mezőgazdasági Kísérleti Intézet Növényszociológiai és Gyomnövénykutató Részlegének és a botanikus kertnek lett a vezetője. Újvárosi Miklós itt is folytatta az országos gyomnövény-cönológiai felvételezést,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a kísérleti gyömnövénykutatást és a mezőgazdasági botanikus kert kiépítését. Rövid idő alatt 120 külföldi botanikus kerttel teremtett kapcsolatot.

Munkáját azonban ismét félbeszakították. Felsőbb döntés értelmében 1952. januárban az egész gyomnövénykutató részleget és a botanikus kertet Debrecenből Martonvásárra (!) helyezték át, és létrehozták a Növénytermelési Kutató Intézet Agrobotanikai Osztályát. Tekintettel arra, hogy a botanikus kert átköltöztetésére csak ősszel kerülhetett sor, Újvárosi Miklós állandóan úton volt, hiszen munkája hol Debrecenbe, hol Martonvásárra szólította. A rengeteg időt rabló és fárasztó utazás ellenére folytatta az országos felvételezést és a feldolgozást. Közben kiépítette a kalászok gyűjteményét.

Hatalmas és újszerű munkáját elismerve, a Tudományos Minősítő Bizottság 1952. október 20-án „a tudományok kandidátusa" tudományos fokozatot ítélte Újvárosi Miklósnak.

Martonvásáron sem töltött azonban két évnél többet és a háromgyermekes család ismét költözött. Újvárosi Miklóst 1953 szeptemberében az MTA Botanikai Kutató Intézetébe, Vácrátótra helyezték. Itt is folytatta az országos gyomfelvételezés anyagának feldolgozását, idejének nagy részét azonban a leromlott botanikus kert felújítására szentelte. Egy év alatt megszervezte a külföldi magcserekapcsolatokat és megépítette a fejlődéstörténeti rendszertani gyűjteményt, mely külföldi viszonylatban is első volt.

Előbb botanikus kerti osztályvezetőnek, majd az intézet igazgatóhelyettesének nevezték ki. Vácrátótról már nem kellett tovább vándorolnia, 25 évig volt az MTA Ökológiai és Botanikai Intézetének tudományos igazgatóhelyettese. A nyugalomnak az eredménye is megmutatkozott. Hazánk legnagyobb botanikus kerti gyűjteményét hozta létre (15 ezer taxon), és kiterjesztette a gyomnövényekkel való foglalkozását. Gyomszakembereket képzett ki, szakmérnököet képzett át, módszertani iskolát vezetett. Ezen felül kb. 20 000 kapszulányi termés- és maggyűjteményt hozott létre.

Közben folyamatosan jelentek meg dolgozatai, szakcikkei, könyvei az újabb kutatási és kísérleti eredményekkel. Az állandó folyamatos kutatómunkát — ahogy Újvárosi Miklós rámutatott — az is indokolta, hogy a nagyüzemi, gépesített vegyszeres szántóföldi művelés jelentősen átalakította a különböző kultúrnövények gyomnövényzetét.

Hatvanadik életéve, az 1973-as esztendő az elismerés szempontjából kiemelkedő év volt számára, egyrészt ugyanis „a gyomnövények elleni védekezés tudományos alapjainak kidolgozásában végzett munkásságáért „Állami Díjat" kapott, másrészt megjelent a „Gyomnövények" című könyv harmadik, teljesen átdologzott, kibővített kiadása, mely Csapody Vera rajzaival 805 gyomnövény részletes leírását adja. Külön könyvben foglalta össze a Gyomirtás ismereteit, mely szintén ebben az évben jelent meg.

A munkához felhasználta az általa tökéletesített Balázs-féle gyomfelvételezési

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rendszerrel végrehajtott I. (1947—53) és II. (1969—71) gyomnövény-felvételezés adatait, melyet ő maga tervezett, irányított és értékelt.

Újvárosi Miklós a mezőgazdasági tudományok doktora, kiemelkedő agrobotanikus volt. De nemcsak agrobotanikusként, hanem botanikusként, botanikuskert-fejlesztőként és dísznövényszakemberként is a legkiválóbbak között volt. Életében 5 botanikus kertet fejlesztett európai szintre, a legutolsó alkotásáról, a vácrátótiról — melyet munkatársaival, többek között Tóth Imrével és Galántai Miklóssal együtt formált — több kertismertetőt is írt.

Meghívottként több egyetemen és főiskolán tartott előadásokat. Nemzedékeket tanított meg a szakmai ismereteket túlmenően fegyelmezett, áldozatkész, elkötelezett munkára.

Újvárosi Miklós 1979-ben, 66 éves korában ment nyugdíjba, és nem sokkal nyugdíjba vonulása után, 1981. augusztus 15-én Budapesten elhunyt.

A föld, a növények szeretetét a szülői házból hozta. Egész élete — rokkant létére — egy hatalmas küzdelem volt. Életműve, akaratereje, sokoldalúsága — zenét, művészeteket kedvelő, abban jártas ember volt —, hatalmas szakmai tudása és szigorú következetessége a kortársak előtt máig példaként áll.

E példa megismertetésére Újvárosi Miklós-emlékbizottság alakult, mely évente ülésezve emlékezik meg munkásságáról és megvitatja a szakma legújabb eredményeit és teendőit.

Újvárosi Miklós élete méltó köszönet volt szülei „éjt-napot eggyé tevő" fáradozásának, és a gyomok ellen való védekezés tudományos alapjainak kidolgozásával nemcsak földművelő szüleinek, de valamennyi földművelőnek is megfizette „tartozását".

Főbb munkái:

Adatok a Tisza mente és Hajdúnánás flórájához. DSzl. 1936. 60—61. lap.
Hajdúnánás vegetációja és flórája. AGH. 1937. 169—214. lap.
A sajóládi erdő vegetációja. AGH. 1941. 109—128. lap.
Adatok Kolozsvár és környékének flórájához. Kolozsvár, 1944.
Növényszociológiai vázlatok Sztána környékéről. Bp., 1947. 1—6. sz.
Mi okozta a múlt évi 4,5 q-ás búzatermést? Debrecen, 1948. 8 lap.
Összehasonlító gyomnövényzet-vizsgálatok kalászos vetésekben, tarlókon és tarlóhántáson. MgTK. 1949. 69—85. lap.
Gyomnövények. Bp., 1950. 72 lap.
Fontosabb szántóföldi gyomnövényeink. Bp., 1951. 352 lap.
Szntóföldi kísérletek a különböző gabonavetések gyomirtó hatásának vizsgálására. MTABAtOK. 1951. 145—194. lap.
A szántóföldi asszociációk új értelmezése. BK. 1954. 183—192 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Gyomnövények, gyomirtás. Bp., 1957. 786 lap.
A kukoricavetések gyomnövényzetének összetétele. (Klny.: Kukoricatermesztési kísérletek 1953—1957.) Bp., 1958. 105—121. lap.
Szántóföldi kultúrák gyomnövényzete. (Doktori értekezés.) 1959. 280 lap.
A búzavetések gyomnövényzete. (Búzatermesztési kísérletek 1952—1959.) Bp., 1961. 216—233. lap.
A gyomnövényzet változása a szántóföldeken az elmúlt évtizedben. MTAAtOK. 1966. 275—289. lap.
A kukoricavetések gyomnövényzetének vizsgálata az ország 10 határában. (Kukoricatermesztési kísérletek.) Bp.,, 1966.
A gyomnövényzet ökológiai viszonyai és összetétele a szántóföldi termőhelyen. Bp., 1971. 108 lap.
Gyomirtás. (Közreműködött: Kádár A. és Virág A.) Bp., 1973. 288 lap.
Gyomnövények. Bp., 1973. 833 lap.
Újvárosi Miklós—Tóth Imre: Kertismertető. Bp., 1963.

Irodalom:

Emlékülés Újvárosi Miklós születésének 75. évfordulóján. Debrecen, 1988. február 12.
Újvárosi Miklós önéletrajza. (Kézirat).

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

UNGER EMIL
(1883—1945)

1883. június 17-én Budapesten született. Egyetemi tanulmányait a budapesti tudományegyetemen végezte természetrajz-földrajz szakon. Botanikából doktorált és haltenyésztésből szerzett egyetemi magántanári címet a Közgazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Karán. Később itt tanította a haltenyésztés iránt érdeklődő egyetemi ifjúságot. Tudományos és tanítói munkássága szorosan egybefonódott a Halélettani és Szennyvízvizsgáló Állomással (1935-től Országos Hallélettani és Szennyvízvizsgáló Intézet), ahol munkáját az intézmény életrehívása után következő évben, 1907-ben kezdte el, majd 1919-től annak igazgatója lett. A Tanácsköztársaság idején tanúsított lojális magatartása miatt megfosztották ugyan igazgatói állásától, de az intézet kötelékében maradt.

A halak biológiáját, életmódját, rendszertanát és elterjedését tanulmányozta. Munkássága kiterjedt mindazon gyakorlati kutatási területekre, melyek a halászat biológusi munkakörébe tartozhattak. Számos nálunk ismeretlen vízi szervezetet fedezett föl, kidolgozta a hazai szennyvizek biológiai vizsgálatát és értékelését. Foglalkozott a legfontosabb haltáplálék állatokkal, a haltenyésztés gyakorlati kérdéseivel, a pontynemesítéssel és a természetes vízihalászattal. Szakírói tevékenységét dicséri, hogy ha fellapozzuk a „Halászat"-nak a két világháború közötti számait, szinte mindegyikben található egy-egy értékes Unger-dolgozat. Számos cikke jelent meg a „Természettudományi Közlöny", a „Köztelek", a „Búvár", a „Természet", a „Turisták Lapja", a „Kor", valamint az egyes napilapok hasábjain.

Az 1919-ben kiadott „Magyar édesvízi halhatározó" alapja volt számos hasonló témájú munka megírásának. Kiadását indokolta, hogy a hazai édesvízi halaink valamennyi faját és azok életmódját ismertető korábbi halhatározók megjelenése

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

óta hosszabb idő telt el. Ezért ezek szükségképpen elavultak, mert egyrészt hiányosak, vagyis az újabban meghonosodott fajokat nem tartalmazták, másrészt az egyes fajokról olyan adatokat közöltek, amelyeket már a tudomány meghaladott. A könyv elkészítésének szükségessége az Országos Halászati Egyesület 1916. február 16-án tartott közgyűlésén merült fel. Itt határozták el Magyarország halrajzának felderítését és az ehhez nélkülözhetetlen adatgyűjtés elindítását. Ennek az adatgyűjtésnek vált fontos eszközévé a hazai halfajokat bemutató halhatározó. A könyv két fő részre tagozódik. Első része a Magyarországon élő halaink általános tudnivalóit tartalmazza, míg a második része a halmeghatározó táblázatokat foglalja magában. Ez utóbbi fejezet segítségével csakis a hazai édesvízi halak meghatározását végezhetjük el. Kikötésként szerepel benne, hogy a meghatározandó halaknak legalább 4-5 cm hosszúságúaknak kell lenniük.

Háború előtti halászatunkat méltóan bemutatja a Fischer Frigyes által szerkesztett „Magyar halászat"-ban megírt 80 oldal, és a fényképek legnagyobb része szintén az ő munkája.

Nemzetközi szaktekintélyét bizonyította, hogy őt kérték fel a híres Demoll—Mayer: „Handbuch der Binnen Fischerei Mitteleuropas" sorozatban a süllő és harcsa tógazdasági tenyésztéséről szóló kötet megírására. Ez a munka gazdag és korszerű illusztrációkkal Stuttgartban jelent meg mint a sorozat IV. kötete.

Az 1941-ben megjelent „Magyarország halai és halászata" című könyve azok számára készült, akik a halak iránt érdeklődnek, de kevésbé ismerik őket. E munkából rövid, de helyes tájékoztatást szerezhettek hazánk halairól és azok jelentőségéről, külleméről, tápanyagszükségletéről, a halászati tilalmi időkről és a méretkorlátozásokról.

A szakírói tevékenységének csúcsát jelentő „Magyarország halászata és haltenyésztése" című könyve — bár az egyes fejezetei elkészültek — halála miatt nem került kiadásra. Unger Emil szakmai hozzáértését hazánkban és külföldön egyaránt elismerték. A „Halászat" című szaklapot szerkesztette 1924 és 1943 között, a „Köztelek" halászati rovatát vezette 1943-tól, a Nemzetközi Limnológiai Egyesület titkára, a Nemzetközi Halászati Kongresszus elnöke volt. Előadásokat tartott a Nemzetközi Limnológiai és Zoológiai Kongresszusokon, az Agrártudományi Egyetemen és különböző szaktanfolyamokon.

Tragikus körülmények között, 1945. február 28-án Budapesten halt meg.

Főbb munkái:

Az ipari szennyvizek és azok hatása a halakra. Bp., 1912. 26 lap.
Magyar édesvízi halhatározó. Bp., 1919. 80 lap.
Az élő halak szállítása és raktározása. Bp., 1929. 27 lap.
A halak hideggel való konzerválása. Bp., 1930. 31 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A haltenyésztés biológiai alapjai. Bp., 1936. 31 lap.
Magyarország halai és halászata. Bp., 1941. 64 lap.

Irodalom:

SZABÓ Zoltán: Unger Emil emlékezete. Hal. 1947. 3—4. sz.
WOYNAROVICH Elek: Száz éve született Unger Emil. Hal. 1983. 6. sz.
MMgMA. Személyi Emlékanyag-Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

UNGHVÁRY JÓZSEF
(1864—1933)

Unghváry József, Unghváry László öccse, 1864. augusztus 24-én, más források szerint augusztus 27-én született Cegléden. Szülei — apja Unghváry József és édesanyja, Seres Julianna — mézeskalácsosok voltak, akiknek termékeit nemcsak Cegléden, hanem nagyobb körzetben is ismerték a fogyasztók. A mézeskalácsosság mellett szőlőműveléssel is foglalkoztak és a fiúk — László, József és Sándor — feltehetően itt szerették meg a növényeket, a kertészkedést.

Elemi iskoláit szülővárosában végezte. Már ifjú korában nagy hivatást érzett a kertészeti pálya iránt és ezért bátyja példáját követve, a Bihar-diószegi Vincellér-képezdébe iratkozott be. Itt gyümölcstermesztést, szőlőművelést és borkezelést tanult. Az iskolát kitüntetéssel végezte és a szakma iránti vonzódását jól mutatja, hogy az előadásokat naponta lejegyezte — gyönyörű kézírással — és jegyzeteit tantárgyként csoportosítva beköttette. Így az iskola elvégzésekor 12 kötetes szakkönyvtárral rendelkezett.

A vincelléri iskola elvégzését követően a kertészet azon ágaival is meg akart ismerkedni, melyet a képezdében nem tanítottak. Ezért először kertészsegédként Nádasdy gróf uradalmában dísznövénytermesztéssel foglalkozott, majd Budapesten a margitszigeti kertészetben dolgozott, ahol a főkertész Magyar György egyik legkedvesebb tanítványa lett.

Ezt követően 3 éves tényleges katonai szolgálatát töltötte — koronaőrként.

A leszerelés után, 1885-ben hazaköltözött Ceglédre és bátyja — Unghváry László — jól működő faiskolájában gyarapította ismereteit. Néhány évi együttdolgozás után — tekintettel arra, hogy a két testvér nem mindenben értett egyet — útjaik elváltak és Unghváry József 1892-ben önállósította magát.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Pályája egyébként mindvégig kísértetiesen hasonlított bátyja életútjához. Mindketten rajongva szerették kertész hivatásukat és áldozatot nem ismerő, kitartó, precíz munkával, páratlan szorgalommal — úgyszólván a semmiből — nagy hírű faiskolákat létesítettek.

Az induláskor Unghváry József mindössze 5 kh ingatlannal rendelkezett a Kátai úton. Ezt a csekély alaptőkét is részben felesége családjától, illetőleg az atyai rokonságtól kapta. Ezzel a területtel kezdődött meg a faiskolai termelés és a hároméves nevelési idő elteltével, 1895-ben jutott először jövedelemhez.

Az ekkor jelentkező igényeket azonban nem tudta kielégíteni, ezért úgy döntött, hogy a faiskola területét növelni kell. 1896-tól Csengeriben újabb 6 kh-t vont be a faiskolai termesztésbe. Különös gondot fordított arra, hogy a mennyiségi növekedés ne jelentsen minőségromlást. A fajtaazonosság biztosítása érdekében állandó kapcsolatban állt a kor legnevesebb szakembereivel, nemesítőivel — Bereczki Máté, Rudinai Molnár István, Angyal Dezső —, tőlük szerezte be a szemzőhajtásokat és nagy gondot fordított arra, hogy a Kátai úti törzsgyümölcsös termő fáinak fajtahitelességét a neves pomológusok minden évben megállapítsák.

A megrendelések pontos és határidőre történő teljesítése, az állandó fajtaminőség növelte a cég jó hírét és évről évre több megrendelés futott be. Ezért 1906-ban a bedei részen 50 kh nagyságú egyházi birtokot vett — 25 évre — haszonbérbe. Az új telepet csak a régi eladásával tudta beindítani, és a négygyermekes család 1907-ben átköltözött a bedei faiskolába.

A bedei részén bővítve a faiskola profilját, a kor legnemesebb bor- és csemegeszőlő-fajtáiból (Muscat Ottonel, Olaszrizling, Ezerjó, Kadarka, Kövidinka stb.) 10 kh-as szőlőültetvényt létesített.

1912-ben legidősebb fia tanácsára — aki hosszabb ideig volt tanulmányúton a berlini L. Späth cégnél és a Kertészeti Tanintézetben tanult — a faiskola rózsa, díszfa és díszcserje szaporításával is foglalkozni kezdett. Korszerű növényházat építettek és bővítették a faiskolai termékek választékát.

Mindennek eredményeként az Unghváry József faiskolai céget megismerték az egész országban és lassan megérkeztek az első külföldi megrendelések is.

A faiskola fejlődését az I. világháború megakasztotta és nagy veszteséget jelentett az ifjú Unghváry József katonai behívása, illetve súlyos sebesülése, melynek következtében csak 1920-ban (!) nyerte vissza járóképességét. Így a legnehezebb időkben kevésbé tudott a szintén beteg édesapjának segíteni.

A faiskola termelése csak a húszas évek elején érte el a korábbi színvonalat, de 1925—26-ra a termelés a háború előttinek a kétszeresére emelkedett. Ebben nagy szerepet játszott az, hogy Unghváry József fiai, a felgyógyult József és a fiatalabb Ferenc — aki 1920-ban szabadult a fogságból — minden tudásukat és erejüket a faiskolának szentelték.

A faiskolát újabb 200 kh területtel bővítették. A ceglédi faiskolát József irányí-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

totta, a tiszántúli Pusztapón bérelt birtok — melyen export faiskolát rendeztek be — Ferenc vezetése alatt állott.

A fiúk korszerűsítették a faiskolai munkákat és az addig csaknem kizárólagos kézi munkákat gépi eszközökkel — a forgatást gőzekével, a kapálást lóekével, a permetezést motoros permetezővel — végezték. A cég alapítójának és vezetőjének, id. Unghváry Józsefnek beleegyezésével jelentős munkaszervezési és új, ösztönző normarendszert alkalmaztak, és különböző szociális juttatásokat (ingyenes orvosi ellátás, építkezési kölcsön stb.) vezettek be.

Az új intézkedések következtében az addigi napszámosgárdából, 3-400 fős nagy szakértelmű szakmunkásközösség alakult, amely olyan minőségű faiskolai termékeket állított elő, amely egész Európában biztosította az Unghváry József cég faiskolai termelvényeinek versenyképességét.

A korszerűsítés és a területi növekedés eredményeképp Unghváry József faiskolája az ország első faiskolái közé emelkedett.

Jól tükrözik a faiskola színvonalát az évente kiadott árjegyzékek is. Az 1929/1930. tavaszi főárjegyzék szerint az Unghváry József cég ez időben Cegléden 500 kh, Törtelen 300 kh, Pusztapón 1650 kh-on gazdálkodott.

A vásárlók évente változóan kb. 55-65 féle alma, 50-55 féle körte, 25-30 féle szilva, 20-25 féle cseresznye, 15-17 féle kajszi, 10-15 féle meggy, 55-60 féle őszibarackból válogathattak. A fentieken kívül jelentős választék volt dióból, mandulából, birsből, ribiszkéből, köszmétéből és szőlőből is.

A magas szintre fejlesztett díszvirágkultúrára jellemző, hogy az idézett főárjegyzék szerint 1930-ban 268 (!) féle rózsató közül választhatott a vásárló.

Nem véletlen tehát, hogy az ebben az időben kiépülő balatoni villanegyedekbe ültetendő örökzöld és egyéb dísznövényeket az Unghváry József cégtől szerezték be.

„Erős akaratnak mi sem áll útjába", idéztük az Unghváry László irodáját díszítő jelmondatot az ő életművének bemutatásakor. Ez a jelszó, jelmondat tökéletesen érvényes Unghváry József életére is, hiszen szívós és kitartó munkával faiskolája európai szintre és hírre emelkedett. Munkássága nagymértékben hozzájárult az Alföld gyümölcstermesztésének fejlesztéséhez is. Faiskolája — melyet élete utolsó két évtizedében fiaival együtt vezetett — nagy szolgálatot tett a hazai kertészeti termesztés nemzetközi színvonalra való emelésében.

Az alapító Unghváry József életének 69. évében, 1933. június 3-án halt meg szülővárosában, Cegléden. Halála után a faiskolát fia, ifj. Unghváry József vette át és működtette tovább európai színvonalon a következő világégésig.

Irodalom:

NÉMETH József Id. Unghváry József. KSzL. 1933. június.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

UNGHVÁRY LÁSZLÓ
(1856—1919)

1856. június 6-án született Cegléden, régi ceglédi iparos családból. Apja Unghváry József, édesanyja Seres Julianna mézeskalácsosok voltak és László fiúkkal együtt 5 gyermeket neveltek fel. A mézeskalácsosság mellett foglalkoztak szőlőműveléssel is. Két darab szőllejük volt és a fiuk László, József és Sándor itt szerethették meg a szőlőművelést, kertészetet.

László az elemi iskoláit Cegléden végezte. Ezt követően az Érdiószegi Vincellér iskolát, majd Budán az Entz Ferenc vezette Vincellér- és Kertészképző Gyakorlati Tanintézetet végezte el. Így képzett, öntudatos gyümölcsészeti szakemberként került vissza Ceglédre. Jellemző, hogy tanárait Entz Ferencet és Gábor Józsefet mélyen tisztelte és évtizedekkel később megfestett portréjukat házának falára akasztotta. Cegléden mint városi kertész nyert alkalmazást és egyéves próbaidő után 1879. január 3-ától 9 évre szerződtette őt Cegléd város tanácsa. Városi kertész feladatának nagy ügybuzgalommal látott neki. „A gyümölcskertészet alapismeretei" címmel gyümölcsészeti kátét írt, és a ceglédi elemi iskola alsó osztályaitól a felsőig tanította a kertészkedést. Tanfolyamokat is vezetett, és gyakorlati bemutatókat tartott mint városi kertész.

Cegléd város tanácsa faiskola céljára gödrökkel szabdalt, igen rossz minőségű földet bocsátott rendelkezésre, ezért 1883-ban kölcsönök felvételével 5 hold földet vásárolt és azon kezdett facsemetéket termelni. „Miután a város új faiskola nyitásában nem intézkedett, nekem kellett nagy áldozatok árán egy, a célnak minden tekintetben megfelelő faiskolát nyitni, s itt állítani elő a város részére az évenként megkívánható gyümölcsfát." A faiskola első — 1886-ban megjelent árjegyzékében írja: „E fiatal kertnek a célja az, hogy a Duna—Tisza közét és átaljában a homokos

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

vidékeket, kijelölt s tenyésztésre minden tekintetben alkalmas gyümölcsfajokkal már a közeljövőben ellása, de legfőbb célja: olcsó kiszolgálás mellett, azokat a magas árakat leszállítani, melyeket a budapesti fakereskedők — mint nem termelők — összeszedve készletüket egyharmad árban, a vidéki tájékozatlan kertészektől — sokszor nem egészen hiteles gyümölcsfájukért kívánnak."

A telepét fokozatosan bővítette, faiskolája néhány év alatt 9 holdra növekedett. Az 1880-as évek közepétől József öccse is segített a munkában és újabb 56 hold földet vettek haszonbérbe a bedei részen a ceglédi római katholikus egyháztól és ezt a területet is faiskola céljára üzemszerűen berendezték. József öccse 1892-ben önállósította magát és saját faiskolát nyitott. Ungváry László a fejlesztéseket mindig hitelből és a haszonból végezte s jóllehet egyre több jövedelemhez jutott, azt mindjárt vállalkozásába fektette. 1895-ben az addig hitelt nyújtó bankok úgy gondolták, hogy nem támogatják tovább, és visszakövetelték pénzüket. Unghváry ekkor nehéz helyzetbe került, tekintettel arra, hogy adósságai kifizetése esetén nem tudta volna telepét tovább működtetni. Megfordult fejében az a gondolat, hogy vállalatát részvénytársasággá alakítja, illetve az is, hogy régi ceglédi gyökerei ellenére faiskoláját Kecskemétre költözteti. Ekkor azonban megmozdult Cegléd vezető szellemi rétege és 100 ember, egyenként 100 Ft-os váltóval lehetővé tette a faiskola további működését — amely már abban az időben naponta 150-600 ceglédinek adott munkát — és a bankok kölcsöneinek visszafizetését is.

Unghváry László ezt a nehéz időszakot átvészelve tovább bővítette és fejlesztette faiskoláját és az év végén már 224 hold területet — ebből 112 hold faiskolai területet — művelt. Az 1895-ös árjegyzéke, mely rövid útmutatást is ad a vásárlók számára, jól tükrözi a faiskola fejlettségét és méreteit. A bevezetésben a csemeték árait, a szállítás költségeit és az előbb említett hasznos tudnivalókat, tanácsokat ismerteti. Igen fontosnak tartotta a csemeték helyes megnevezését, illetve a telepített fák neveinek megőrzését és a fajgyűjtés fontosságát. Ő maga csaknem minden kiadványban kiemelte, hogy fajtái Bereczki Mátétól valók és minden esetben kifejezte tiszteletét Bereczki tudása és munkája előtt.

Részletesen leírta, hogy az általa előállított gyümölcs-csemeték, a homokos talaj és a szakszerű művelés következtében kiválóak, mert gazdag gyökérzettel bírnak, biztos fogamzásúak, edzett természetűek, olcsók, hiteles minőségűek. A kiváló minőségét a kötetben megjelentetett elismerő levelekkel is igazolta. A nagyságrend érzékeltetésére: 1895-ben Unghváry László ceglédi faiskolájában kapható volt

140 (!) féle „körtefa ojtvány"	összesen 120 000 db
ezen felül 37 féle törpekörte	összesen 85 000 db
160 (!) féle „almafa ojtvány"	összesen 220 000 db
44 féle „szilvafa ojtvány"	összesen 80 000 db
100 féle „őszibarack ojtvány"	összesen 80 000 db
22 féle „kajszin barack ojtvány"	összesen 75 000 db

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

40 féle „cseresznyefa ojtvány" összesen 19 000 db
20 féle „meggy-fa ojtvány" összesen 43 000 db
valamint 5000 db „eperfa-ojtvány", 3000 db „Birsfa-ojtvány", és 1000 db „naspolya-ojtvány".

A korabeli újságok szerint „a gyümölcsfák, magról kelt vadoncok és az oltványok között olyan pedáns tisztaság van, hogy fél kocsira való gyomot sem lehetne az egész telepről összedni . . ."

Forgalma, mely az indulás óta egyre nőtt, 1895-ben már hihetetlen méretű „600 teher vagon az a fa, amit most már egy évben elszállít, 300 vagon trágyát vitet a telepre, s 150 q dohánytörmeléket főz ki, hogy az alkalmas pótszerekkel permetezésre használja . . ."

1896-ban faiskolája már 40 hold terjedelmű és 1 100 000 nemes és 15 000 000 vadoncz csemete található telepén. Híre közben túljutott az országhatárokon is, és nemcsak itthonról, hanem Romániából, Ausztriából, Németországból, Galíciából, Lengyel- és Törökországból is egyre több vevő érkezett, mivel az induláskor rögzített elveit nem adta fel és mindig csak elsőrendű fát adott el hirdetve, hogy ez a legjobb reklám. Unghváry László nemcsak kitűnő kertész, hanem nagyon jó üzletember volt. Amikor Magyarországon fölismerhetővé vált a filoxéra kártételének mértéke, azonnal cselekedett. Már 1894-ben a cseméri részen 126 kat. hold birkalegelőt (homokföldet) vásárolt, és azt csemege- és borszőlővel betelepítette. Később a bedei részen is telepített szőlőt, így 1902-ben már 300 hold szőlője volt.

Az Unghváry faiskola és szőlőtelep fejlődését jól tükrözik az egyre vastagodó, majd fokozatosan egyre több nyelven megjelenő katalógusok, árjegyzékek (a magyar mellett német, francia, angol és olasz nyelvű katalógust is megjelentetett). Bereczki Máté halála után átvette annak mezőkovácsházi és kunágotai kísérleti telepét és Kecskeméten is egy nagyobb faiskolát létesített. A szőlőtelepítést követően megkezdte borászati üzemének építését. Cegléd városában két hatalmas pincét épített, az elsőt 1908-ban (20 000 hl) a másodikat 1912-ben (30 000 hl). A pincék mintaszerűen voltak felszerelve, a berendezések, présekvillannyal működtek és a hatalmas 1200 hl-es fahordók mellett „cementhordókat" is építtetett. Szőlőiből — kiváló szakértelme folytán — jó borokat szűrtek. A legjobb fajták borát palackozta, a többit hordós borként értékesítette. Amikor pincéi megépültek, a saját termésén kívül szüretkor nagyobb mennyiségű mustot is vásárolt a ceglédi gazdáktól — a szőlőművelés fáradságos munkáját elismerő — méltányos áron. Faiskolája mellett lassan pincegazdaságát is európai hírűvé fejlesztette.

Unghváry László kivételes képességű, óriási munkát végző, vállalkozó típusú ember volt. Kitartó szorgalma, vasakarata és szaktudása emelte az átlag fölé az egyszerű iparoscsaládban született fiút. Ő a modern idők szellemében a gazdagodás útját nem egyedül a takarékosságban látta, hanem a jól átgondolt kockázat útján a termelő értékek fokozásában és a munkateljesítmény tökéletesebb megszervezésében. Munkásai között szigorú fegyelmet tartott, ugyanakkor máig ható üzem-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szervezési, ösztönzési módszereket is alkalmazott. Például az oltványok jelfáinál mindig olvasható volt az oltást végző neve is, aki az elért eredési eredményhez képest kapta fizetését (fizetésjavítást).

Negyven év szakadatlan munkájával elérte, hogy gazdag — több ezer holdas birtokos — és egy 2000 főt (1918-ban) foglalkoztató vállalat vezetője lett, s ami életében igen ritkán fordult elő, halálakor birtokait nem terhelte adósság.

Unghváry László elmondhatta, hogy az irodájában felírt jelmondat — „Az erős akaratnak mi sem áll útjában" — számára igazat jelentett, és elérte amit akart, faiskolája Közép-Európa legnagyobb, legkorszerűbb és minőségileg kiemelkedő gyümölcsfaiskolája lett. Gazdaságában kisvasutakat és vízvezetéket is építtetett a munkák könnyebb és szakszerűbb elvégzésére. Telepe nemcsak kiemelkedő kereskedelmi kertészet, hanem — mivel igen sok tanuló és kertész szakember látogatott el a faiskolába — valóságos szabadföldi egyetem is volt. Unghváry László életének értelmét a teremtő munka, a vállalkozás jelentette, de nem ragadt meg csak vállalatainál. Művelt, olvasó és író ember volt. Amikor sorsa jobbra fordult, igen sokat adományozott kulturális célokra is. Anyagilag támogatta pl. a dalárda és a zeneegyesület működését, a ceglédi Kossuth Múzeum szervezését. 1916-tól a „Ceglédi Újság" mecénása és főszerkesztője lett, s a lapot azonnal közgazdasági rovattal bővítette. Szakcikkeket már korábban is írt, az újságba azonban több cikket írt más általánosabb témákról, pl. a gyermeknevelésről is. Verseket is írt, ezek közül több megjelent a helyi lapban.

Unghváry László munkában és eredményekben gazdag élete igazságtalanul, gyászosan fejeződött be. Ede fia, akit utódjának szánt, és aki már több mint tíz éve dolgozott vele együtt vállalatában, elesett a szerb fronton. A Tanácsköztársaság alatt pedig szocializálták vállalatát, őt magát kiűzték mind a faiskolából, mind a borvállalatából. Az átélt izgalmak megviselték szervezetét és súlyosan megbetegedett. A Tanácsköztársaság bukását követően pedig a rekviráló és a házába magukat beszállásoló román katonák tették elviselhetetlenné utolsó perceit.

Unghváry László, aki vállalkozásával, szakmai és népi elkötelezettségével követésre méltó és ösztönző példát adott, méltatlan körülmények között hunyt el, 1919. augusztus elsején. A város, melynek nevét híressé tette, nagy részvét mellett temette el 1919. augusztus 13-án.

Ezekben a vérzivataros időkben nem jelentek meg az újságok, s így Unghváry László kimagasló életművét sem örökíthették meg. Feltehetően az indította özvegyét és a tovább működő Unghváry László RT-t, hogy Unghváry László emlékére a Magyar Tudományos Akadémia „Unghváry László örökalapítvány"-t létesítsenek. „Az alapítvány örök időre szóló nemes célját azzal határozták meg, hogy a jutalomdíj annak a „magyar"-nak adassék, ki — tíz-tíz esztendő fordulásával — a magyarság életének egész területén — a pártpolitika kizárásával — a magyarság ügyének a nemzet jövője szempontjából a legnagyobb szolgálatot tette."

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Hatalmas összeget, egymillió koronát tettek le a Magyar Tudományos Akadémia megsegítésére az Unghváry örökösök, méltón Unghváry László szelleméhez és életéhez. Sajnos az alapítvány sorsa ma ismeretlen.

Főbb munkái:

A gyümölcskertészet alapismeretei. Kecskemét, 1878. 44 lap.
Unghváry László gyümölcsfaiskolája. Cegléden 1895.
Faiskola árjegyzékek 1886-tól 1918-ig.

Irodalom:

GESZTELYI NAGY László: A homok hősei Kecskemét, 1938.
SÁRKÁNY József: Nagy idők sodrában. Cegléd, 1929.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

URBÁNYI JENŐ
(1902—1945)

1902. február 2-án született Budapesten. Édesapja Urbányi János, Posta Takarék Központi főfelügyelő volt. A négy testvér közül Jenő volt a harmadik. A Verbőczy István Reálgimnáziumot 1920-ban végezte el és tett sikeres érettségit. Ezt követően a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán tanult. Schilberszky Károlynak volt a tanítványa, később az egyetem elvégzése után mint fizetéstelen gyakornok állt ugyanitt szolgálatba. 1926-ban doktorált. Disszertációjának címe: „Újabb csávázási kísérletek a búza kőüszög ellen". 1927-ben egyetemi tanársegéddé nevezték ki. 1934-ben a Növényélet- és Kórtani Állomáson asszisztensként dolgozott. 1935-ben adjunktus, 1938-ban pedig főadjunktus lett. Közben átmenetileg ismét visszakerült az egyetemre, majd a Növényvédelmi és Forgalmi Irodánál töltött el rövid időt. 1941-ben a Földművelésügyi Minisztérium szolgálatába állt, mint kísérletügyi főadjunktus. Három év után kísérletügyi igazgatói címmel ruházták fel. A minisztérium növényvédelmi osztályán Antalffy Sándor vezetése mellett jelentős szerepet kapott a növényvédelmi szolgálat kiépítésében. Ezen belül a növényi kártevők statisztikai felvételét és a hírszolgálatot, valamint a karantén-ellenőrzést szervezte meg. Szorgalmazta a kaliforniai pajzstetű országos faiskolai irtását. Komoly érdemei voltak a burgonyarák felkutatásában és a kórpatológiai gyümölcsfavédelmi akció irányításában. Legjelentősebb munkája, a „Gyümölcsfák betegségei" című 1934-ben megjelent könyve is a gyümölcsfavédelem korszerű módjait foglalja össze.

Fotókkal és rajzokkal mutatja be a legelterjedtebb növénybetegségeket, mint a gyökérgolyvát, a szilva táskásodását, a levélfodrosodásokat, korompenész okozta megbetegedéseket, a gyümölcsfarákot, a szilvalevél vörösfoltosságát, a fehérpely-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

hes gyümölcspenészt, a levél-lyukasztó betegségeket, körtefalevél foltosságokat, varasodásokat, diófalevél- és gyümölcsfoltosságokat, moníliabetegségeket, gyümölcsrothasztó penészeket, rozsdabetegségeket, redvesedéseket, szürke gyökérpenészt. A gyümölcsfavédelmet mint komplex folyamatot mutatja be, és hangsúlyozza, hogy a gyümölcsfák védelme nem a már kialakult betegségek gyógyításánál kezdődik, hanem „a fák egészséges, erőteljes fejlődése elsősorban úgy biztosítható, ha a gyümölcsös telepítésekor ültetendő fáinkat a helyi talaj- és éghajlati viszonyoknak leginkább megfelelő gyümölcsnemekből és -fajtákból választjuk ki, és ha azokat mindenkor megfelelő trágyázásban is részesítjük".

A Győrffy Jenővel közösen írt „Szántóföldi növények kártevői" című könyve hasznos segítség volt a növénytermesztő gazdáknak. Szemléltető ábrákkal mutatták be az egyes szántóföldi kultúrák rovar- és gombakártevőit, a tünetek és a védekezési módok ismertetésével. A kötet végén az akkoriban használatos növényvédő szerekről, a nikotinról, a foszforról, tengerihagyma-kivonatról, arzénsókról, bordói léről, mészkénléről adtak áttekintést.

Urbányi Jenő a harmincas évek népszerű rádiós gazdasági előadás-sorozatában is részt vállalt. Előadásainak szövege a Földművelésügyi Minisztérium kiadásában „Időszerű növényegészségügyi munka a gyümölcsösben és a szántóföldön" címmel jelent meg 1937-ben. Ezenkívül számos cikket írt még a „Növényvédelem"-ben, a „Magyar Gyümölcs"-ben is.

Fiatalon, 43 éves korában érte utol a halál, amikor 1945. január 1-jén az ostrom alatt Budapesten elhunyt.

Főbb munkái:

Gyümölcsfák betegségei. Bp., 1934. 62 lap.
Időszerű növényegészségügyi munkák a gyümölcsösben és a szántóföldön. Bp., 1937. 8 lap.
Gabonavetőmagvak csávázása és porozása. Bp., 1940.
A kukorica golyvás üszögje. Bp., 1941. 8 lap.
Az őszibarackfa levélfodrosodása. Bp., 1941. 8 lap.
Növényegészségügy. Bp., 1944. 11 lap.
A bab bakteriózis. Egy új bab betegség hazánkban. H. é. n. 8 lap.
Gazdasági állattan egyetemi mezőgazdasági hallgatók számára. (Schilberszky Károly előadása után összeáll.) Bp., 1926. 120 lap.
Győrffy Jenő—Urbányi Jenő: Szántóföldi növények kártevői. Bp., 1936. 206 lap.
Kadocsa Gyula—Ránky Sándor—Urbányi Jenő: Általános védekező munkák a gyümölcsösben. Bp., 1938. 26 lap.

Irodalom:

MMgMA: Személyi Emlékanyag Gyűjtmény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

URBÁNYI LÁSZLÓ
(1902—1974)

Urbányi László vegyészmérnök, egyetemi tanár 1902. június 29-én iparos család gyermekeként született Rákosszentmihályon. Eredeti neve Urbanek, 1930 után változtatta meg Urbányira. Elemi iskoláit Rákosszentmihályon, a középiskolát Budapesten a IV. kerületi községi főreáliskolában végezte, ahol 1920-ban érettségizett. Egyetemi tanulmányait 1920—21 között a Műegyetem mérnöki osztályán, 1921-től 1925-ig a vegyészmérnöki osztályon folytatta. 1926-ban mérnöki oklevelet kapott, s rövid idő múlva az Állatorvosi Főiskola állattenyésztéstani és belorvosi intézetben helyezkedett el. Marek József és Wellmann Oszkár sok éven át tartó kísérleteibe kapcsolódott be mint a természettudományi kutatóalapból fizetett kémikus. Az állati rachitis anyagforgalmának és kóroktanának mélyreható vizsgálata volt a cél. Eredményeiket magyar és német nyelven, kétkötetes monográfiájukban adták közre s ezzel világszerte hírnevet szereztek a hazai állatorvostudományi kutatásoknak.

1928-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsésztudományi Kara doktorrá avatta. Dolgozatát „A barna színű jódoldatokban kimutatható szolvátok összetételéről" címmel az Állatorvosi Főiskola kémiai intézetében készítette el. 1930-ban 1000 pengős ösztöndíjat kapott, hogy kémiai analitikai és biokémiai ismereteit szélesíthesse. 1931-től főiskolai tanársegéd lett, megnősült (később két fia született). 1935-től, az akkor megszervezett Állattenyésztési Intézet Biokémiai Laboratóriumának vezetőjévé nevezték ki.

1934-ben az Állatorvosi Főiskolát beolvasztották az akkor létrehozott József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetembe, s ezután, mint az egyetem mezőgazdasági és állatorvosi karának állatorvosi osztálya működött itt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1937-től mint adjunktus tevékenykedett. Ekkor szerzett magántanári képesítést is „A táplálkozás biokémiája, különös tekintettel az állati szervezet ásványanyag forgalmára" című tanulmányával. Ettől kezdve magántanári előadásain számos hallgató vett részt. Itteni munkájáról a Műegyetemi Évkönyvek tájékoztatnak. Az irányítása alatt tevékenykedő állatorvosok 22 doktori értekezést készítettek. 1940-től 18 hónapig — mint katonai szolgálatot teljesítő — részt vett a Honvéd Állategészségügyi Intézet megszervezésében és tudományos tevékenységében. 1941-ben egyetemi intézeti tanárrá nevezték ki. 1943-tól — mint egyetemi intézeti tanár — szakelőadóként vezetője lett az egyetemi állatorvosi osztály kémiai intézetének. Ekkor az orvosi kémia tárgykörében adott elő, de irányította az állatorvostan hallgatók kémiai analitikai gyakorlatait is. 1947-ben nevezték ki nyilvános rendes tanárrá. Ekkortól az Agrártudományi Egyetem Állatorvostudományi Kara Kémiai Intézetének igazgatója. Az orvosi kémia mellett 1948-tól meghívott szakelőadóként az orvosi fizika témaköréből is rendszeres előadásokat tartott. 1950-ben nevezték ki az Állatorvosi Kar tudományos dékánhelyettesének. 1952-ben a Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága a mezőgazdasági tudományok doktora címmel tüntette ki. Az 1956—57-es tanévben az Állatorvostudományi Főiskola igazgatójává nevezték ki. 1957-ben az Állattenyésztési Kutató Intézetbe került, ahol előbb tudományos munkatársként, 1962-től tudományos főmunkatársként dolgozott 1967-ig, nyugdíjba vonulásáig. Kapcsolata ezután sem szakadt meg az intézettel, hiszen 1973-ig szaktanácsadóként segítette annak munkáját. Nyugdíjazása óta a Phylaxia Oltóanyag- és Tápszertermelő Vállalat szaktanácsadója is volt, ahol a szervezési feladatokban, kísérleti telep létrehozásában vállalt fontos megbízatásokat.

Urbányi László a fizika, analitikai kémia, biokémia és takarmánykémia területén elért kutatási eredményeit 3 könyvben, valamint 260. szaklapban, folyóiratban megjelentetett kisebb-nagyobb tanulmányban adta közre. Három tankönyvpótló egyetemi jegyzetével a hazai szakemberképzés színvonalának emeléséhez nagyban hozzájárult.

Tudományos munkásságának központi témája az állati szervezet ásványanyagforgalmának kutatása, a D-vitaminhiány okozta angolkór (rachitis) természetes és mesterséges körülmények között való kialakulása, az állati mikroelemszükséglet vizsgálata volt. Marek Józseffel és Wellmann Oszkárral 1941—43 között kilenc részben tették közzé a „Mezőgazdasági Kutatások"-ban az állati szervezet ásványianyag forgalmáról készített tanulmánysorozatukat. Megalkotta a róla elnevezett „Urbányi-féle" FA (föld-alkáli-aciditás)-érték meghatározására szolgáló képletet, amelynek segítségével az állat foszfor-kalcium igényének megfelelő módon állítható be a takarmányok ásványanyag tartalma. Takarmányozási tabellát és útmutatást állított össze az állati szervezet mészsó- és vitamin-szükségletének meghatározására, készüléket szerkesztett a tenyészállatok testméreteinek százalékokban való kifejezésére, módszert dolgozott ki az ivóvíz és természetes vizek oldott kovasav-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tartalmának meghatározásához, stb. Ezek a példák jól tükrözik, hogy elméleti munkájában mindig szem előtt tartotta a kutatási eredmények gyakorlatba való átültetését, a kutatási eredményeknek a termelésbe való mielőbbi bekapcsolását.

Tudományos és oktatói tevékenysége mellett számos felelősségteljes társadalmi megbízásnak tett eleget. 1960-ban az MAE Takarmánygazdálkodási Szakosztály elnökévé választották. Hosszú évekig volt szerkesztőbizottsági tagja az „Acta Veterinaria", az „Állatorvosok Lapja" és a „Mezőgazdasági Kutatások" című folyóiratnak.

Munkássága eredményességét nemcsak tudományos művei, felelős megbízásai, hanem számos kitüntetése is fémjelzi. Birtokosa az MAE aranykoszorús jelvényének (1961), a Tessedik Sámuel emlékéremnek (1964), Újhelyi Imre emlékéremnek (1966), a Wellmann Oszkár emlékéremnek. Urbányi László 1974. május 7-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Takarmányozási tabella és útmutató a szervezet mészsó- és vitaminszükségletének megállapítására. Bp., 1929. 8 lap.
Készülék a tenyészállatok testméreteinek százalékokban való kifejezésére. Mezőgazdasági Kutatások 3. 1931. 2 lap.
Háziállatok takarmányozása. Bp., 1943. 116 lap.
Orvosi fizika. Állatorvostan-hallgatók számára. Bp., 1950. 143 lap.
Orvosi kémia. Állatorvostan-hallgatók részére. Bp., 1951. 275 lap.
Szerves kémia. Állatorvostan-hallgatók részére. Bp., 1951. 323 lap.
Általános kémia. Bp., 1956. 414 lap.

Irodalom:

URBÁNYI LÁSZLÓ. MAL. 1974. 10. sz.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VADAS JENŐ
(1857—1922)

1857. április 2-án született Felsőhámoron (ma: Miskolc része). Édesapja vasgyári ellenőr volt, édesanyja Herman Franciska, Herman Ottó testvére. (Vadas Jenő családi neve eredetileg Vlkolinszky volt, amit diákkorában magyarosított.) Mivel édesapját korán elvesztette, nevelésében nagybátyja, Herman Ottó játszott meghatározó szerepet. Az ifjú Vadas természetszeretetét tehát már a szülői házból magával hozta.

Középiskoláit Miskolcon és Selmecbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) az evangélikus líceumban végezte, ahol 1874-ben érettségizett. Ugyan azon évtől a selmeci Erdészeti Akadémián folytatta tanulmányait. 1878-ban végzett, majd két évre rá letette az erdészeti államvizsgát. 1881-ig a máramarosszigeti (ma: Sighetul Marmaţiei — Románia) erdőigazgatóság területén volt gyakornok, ahonnan ekkor szolgálattételre a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba rendelték be. A következő évben, 1882 végén pedig az óvizi (ma: Stara Voda — Csehszlovákia) erdőgondnoksághoz került. Ugyanebben az évben jelent meg az első közleménye az „Erdészeti Lapok"-ban. Benne a Bedő Albert által korábban felvetett erdészeti vegytan oktatását szorgalmazta. Vadast tehát kezdettől fogva a szakoktatás kérdései is foglalkoztatták.

1885-ben a Temesvár melletti Vadászerdőn (ma: Padurea Verde-Timişoara — Románia) megnyitották hazánk második erdőőri szakiskoláját, és Vadas Jenőt annak igazgató tanárává nevezték ki. Az oktatás Vadászerdőn — hasonlóan a korábban megnyílt ásotthalmi, illetve később alapított liptóújvári és görgényszentimrei szakiskolákhoz — kétéves volt. Az iskolák legfőbb célkitűzését az erdőgazdasági munkákban járatos személyek kinevelése képezte, ezért a gyakorlati oktatásra helyezték a legfőbb hangsúlyt. Tananyagul Bedő Albert „Erdőőr, vagy az erdészet

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

alapvonalai kérdésekben és feleletekben" című könyve szolgált. Nem tantárgyi oktatás volt, hanem a témákat az említett könyv fejezeteinek megfelelően vették át. Vadászerdőn 1230 kh erdő, 24 kh növénykert és 26 kh csemetekert segítette az oktatást, sőt 12 200 kh vadászterületük is volt. Az iskola növendékei különösen a síkvidéki és középhegységi tölgyesek nevelésével, kezelésével kapcsolatos ismereteket sajátíthatták el alaposan.

Vadas Jenő vadászerdei munkája életre szóló elkötelezettséget jelentett számára az oktatás ügye mellett. 1891-ben a selmeci akadémia növénytani tanszékére nevezték ki tanárnak, ahol a növénytanon kívül erdőművelést, állattant és erdővédelmet is oktatott. Vadas Jenő három évtizednyi akadémiai, illetve főiskolai működése meghatározó volt a magyar erdőgazdaság története szempontjából is. Nemzedékek sorát nevelte fel, akik a hazai erdőgazdaság minden ágában hirdették, alkalmazták professzoruk elveit, eredményeit. Megemlítendő, hogy a Millennium évében Vadas dolgozta fel a selmeci erdészeti akadémia történetét, amely ma is egyik alapforrása szakoktatásunk történetének.

1893-ban Németországban és Svájcban tanulmányozta az erdészeti kísérletügyet. Hazatérve kifejtette, hogy Magyarországon is elengedhetetlenül szükséges az erdészeti kutatásügy megszervezése. Úgy látta, hogy ennek a megfelelő szervezeti kereteit, a kísérleti területeket az erdőőri szakiskolák biztosíthatnák. Ugyancsak 1893-ban Vadas részt vett Bécsben az Erdészeti Kísérleti Állomások Nemzetközi Szövetsége első kongresszusán, majd 1895-ben Boszniában, 1897-ben pedig Stockholmban járt. Figyelmét az adott ország erdőművelési eljárásai mellett főleg az erdészeti kutatás kérdései kötötték le. Hazánkban kimondottan kísérleti céllal 1893-ban létesítettek csemetekertet, illetve kezdték el a kopárfásítást a mezőségi Szabédon (ma: Sabed — Románia). A hazai erdészeti kísérletügy megnevezésében a mileniumi kiállítás alkalmával tartott erdészkongresszus volt a döntő. A tanácskozáson Vadas Jenő adta elő a szervezetre, kutatási célokra vonatkozó elképzeléseket, majd a résztvevők határozatban mondták ki: „Az erdészeti kísérletügy mielőbbi szervezése, a magyar erdő, a nemzet vagyonosodását előmozdító kincs értékének fokozása és ennélfogva az erdőgazdaság jövedelmének gyarapítása szempontjából feltétlen szükséget képez."

A következő évben, 1897 decemberében kelt az a fölművelődésügyi rendelet, amellyel az erdészeti kísérleti állomás létesítéséről döntöttek. Darányi Ignác miniszter elfogadta Vadas Jenő korábbi javaslatát, azaz az új intézményt az erdőőri szakiskolák és a selmeci akadémia bázisán hozta létre. Vezetőjének Vadas Jenőt nevezte ki, aki természetesen továbbra is megtartotta tanszékét, de jelentős tudományszervezői és gyakorlati kísérletező munkába kezdett. 1899 májusában jelent meg az általa alapított és szerkesztett új tudományos folyóirat, az „Erdészeti Kísérletek" első száma. A selmeci központi és a külső erdészeti állomásokon az erdészettel kapcsolatos alapkutatások (meteorológiai, növényföldrajzi stb. megfigyelések) mellett az intézet célja főleg az állománynevelési kísérletek megkezdése

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

volt. Ezzel mintegy bizonyítani akarták a belterjes erdőgazdálkodás hasznosságát, közvetve pedig az erdészeti tudomány gyakorlati jelentőségét is.

Vadas Jenő szakirodalmi munkásságának jelentős mérföldköve volt az „Erdőműveléstan" 1898. évi megjelenése. Az Országos Erdészeti Egyesület pályázatára készített művében az erdőművelés valamennyi ágát részletesen, a legújabb külföldi és hazai elméleti és tapasztalati eredmények fényében írta le. Könyve tartalmazta mind az erdőművelés alapfogalmait és eszközeit, mind az egyes, erdőgazdasági szempontból jelentős fafajok erdőművelési munkáit. A hazai erdészettudománynak ezt az egyik legjelentősebb könyvét az első világháború után második kiadásban is megjelentették. A hazai erdőművelési gyakorlat egyik részletkérdését dolgozta ki — kapcsolódva a folyók szabályozásához és az árterületek rendezéséhez — „Az árvízvédelmi füzesek telepítése és művelése" című, 1898-ban megjelent könyvében. Az 1911-ben kiadott „Az ákáczfa monográfiája. Különös tekintettel erdőgazdasági jelentőségére" című művében először foglalta össze ennek a magyar viszonyok között különösen jelentős betelepített fafajnak a jellemzőit, nevelésének erdőgazdasági módszereit. A könyv jelentőségét mutatja, hogy az 1914-ben németül is megjelent. Vadas előadásait hallgatói jegyezték fel és sokszorosították. Így adták ki növénytani, állattani, erdőtenyésztéstani és halászattani jegyzeteit. Az „Erdészeti Lapok„-ban, „Erdészeti Kísérletek"-ben számos tanulmánya látott napvilágot, sőt érdemes megjegyezni, hogy a „Pallas Nagy Lexikoná"-ban az erdészeti szócikkeket is ő írta.

1910-ben az Erdészeti Kísérleti Állomások Nemzetközi Szövetsége VI. nagygyűlését Brüsszelben tartották. Itt a szövetség elnökévé Vadas Jenőt választották. Elismerése volt ez Vadas Jenő munkásságának, de a magyar erdészetnek is. Vadas — a kormány felhatalmazása alapján — a következő közgyűlésre Magyarországra hívta a világ erdészkutatóit, szakembereit. Ennek alapján született a döntés: 1914. szeptember 7—17. között a rangos eseménynek hazánk lesz a házigazdája.

Vadas Jenő munkásságának talán legszebb és legmegrendítőbb időszaka következett. Minden erejével a kísérleti telepeken folyó munkák tökéletesítésén, azok kongresszusra való felkészítésén dolgozott. A Budapest— Gödöllő — Szabadka — (Királyhalom) — Temesvár (Vadászerdő) — Deliblát — Budapest és a Budapest — Selmecbánya — Besztercebánya — Likava — Csorbató — Tátralomnic útvonalakon be akarta mutatni mindazt, amit az erdészeti kísérletügy Magyarországon az ő vezetése alatt elért. Az egyes állomások, kutatóhelyek (többnyelvű) ismertetői 1914-ben elkészültek. Vadas, Bund Károllyal összeállította a „Magyarország erdészete. Az erdészeti kísérletügy Magyarországon" című, négy nyelven kiadott ismertetőt, sőt már a kongresszusi meghívókat is szétküldték, amikor kitört az első világháború. Ekkor Vadas Jenő alkotókedve, lelkesedése megtört, amit az is mutat, hogy a háborús évek alatt összesen öt kisebb közleménye látott napvilágot. Egyre többször vonult vissza a reichani völgyben lévő vadásztanyájára. Amikor pedig azt is el kellett hagynia, 1918 őszén a „minden elveszett" — szomo-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rúságával, komoly lelki és testi bajjal kapaszkodott fel egy Budapestre induló vonatra. A kísérleti állomások, kísérleti telepek, erdőrészletek közül egyedül Gödöllő és Ásotthalom maradt az új országhatárokon belül, s úgy tűnt, hogy ezen a bázison nem lehet újjászervezni az erdészeti kísérletügyet. Vadas Jenő elhatalmasodó betegségében már nem is tudta, de nem is akarta vállalni mindezt, bár 1922 elején még Kaán Károly felkérésére vázolta az alföldfásítási tervekhez a szükséges legfőbb kutatási célkitűzéseket. Ez az utolsó munkája, mert 1922. július 21-én Budapesten meghalt.

A Farkasréti temetőben — végakaratának megfelelően — nem hagyományos erdésztemetéssel, hanem csak az ifjúság képviselőjének búcsúszavai mellett helyezték örök nyugalomra. Tiszteletére Sopronban 1930-ban állítottak szobrot. A Tisza-jobbparti Vármegyék Erdészeti Egyesülete (melynek választmányi tagja volt) 1933-ban a Szinva-völgyben, Vadas Jenő szülőhelye közelében emléktáblát helyezett el. A felszabadulás után a Bükkben forrást neveztek el róla, sőt erdészeti célú dunai hajót is. Az Erdészeti Tudományos Intézet pedig 1970-től 1974-ig „Vadas Jenő" Emlékérmet adományozott a kutatásszervezésben jeleskedő szakembereknek.

Vadas Jenő, a nemzetközi hírű tudós, a hazai erdészeti kutatás megszervezője, az „Erdészeti Kísérletek" alapítója, a vadászerdei szakiskola oktatója és a selmecisoproni főiskola tanára, a hazai felsőoktatás történetének első szakírója életében mindvégig nagybátyja és tanítója intését követte: „értelemből fakadó szeretettel kell közeledni mindnyájunk szülő anyjához, a természethez, mely alkotó, de romboló hatalmával is oktat, vezérel, hogy megtalálhassad . . . hazád földjén boldogulásodat".

Főbb munkái:

A selmecbányai m. kir. Erdőakadémia története és ismertetője. Bp., 1896. 383 lap.
Erdőműveléstan. Bp., 1898. 711 lap.
Az árvízvédelmi füzesek telepítése és művelése. Bp., 1898. 60 lap.
Az ákáczfa monográfiája. Különös tekintettel erdőgazdasági jelentőségére. Bp., 1911. 236 lap.
A m. kir. erdészeti főiskola növénykertje és tanulmányerdeje, mint kísérleti terület. Selmecbánya, 1914. 25 lap.
Bund Károly—Vadas Jenő: Magyarország erdészete: Az erdészeti kísérletügy Magyarországon. Selmecbánya, 1914. 20 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

——: Vadas Jenő (1857—1922.) EL. 1922. 15-16. sz.
RÓTH Gyula: Vadas Jenő. EK. 1926. 1-2. sz.
RÓTH Gyula: Emlékbeszéd Vadas Jenő volt főiskolai tanár szobránál. EL. 1930. 12. sz.
RÓTH Gyula: Emlékezzünk Vadas Jenőre! Er. 1957. 5. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VÁGSELLYEI (WALLNER) ISTVÁN (1905—1983)

1905. január 20-án született Budapesten. Édesapja a Ganz Vagongyár tisztviselőjeként dolgozott. Általános és középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, 1923-ban tett sikeres érettségi vizsgát. Bátyja gróf Esterházy Móric uradalmában volt intéző, az ő példája is közrejátszott öccse pályaválasztásában. A magyaróvári Gazdasági Akadémián eltöltött három év után 1926-ban kapta kézhez oklevelét.

Az első munkahelye báró Kornfeld felsőiregi uradalma, ahol rövid ideig segédtisztként dolgozott, majd visszakerült az óvári Akadémiára. A Bittera Miklós vezette növénytermelési tanszék napidíjas gyakornokaként három éven keresztül az intézet „kísérleti terén" folyó munkálatokban vett részt. 1929 őszén már a debreceni Gazdasági Akadémia Hauser János irányította növénytermelési tanszék kísérleti terén végzett munkák vezetésével bízták meg. 1932-ben ismeretei további bővítése végett a budapesti Kertészeti Tanintézetben egy évig a zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelést tanulmányozta. Tanulmányai sikeres befejezése után tanársegédi kinevezéssel az óvári Akadémia állományába került és a somogyszentimrei, majd a kehidai Mezőgazdasági Szakiskola kertészetének vezetője lett. 1934-ben ismét Óváron találjuk, ahol a tangazdaságban előbb tanársegéd, 1938-tól adjunktus, 1940-ben pedig annak vezetőjeként az akadémia rendes tanár kinevezést is megkapta.

A felszabadulás után a hazai agrárfelsőoktatásban végrehajtott számtalan reform őt is közelről érintette. 1947-ben az óvári tangazdaság megszűnése után az Agráregyetem Magyaróvári Osztályának üzemtani tanszékére főadjunktusi minőségben kapott kinevezést. Az 1948/49-es tanévtől már a Budapesti Osztály üzemta-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ni tanszékének vezetését bízták rá, s emellett még részt vett a Gazdaságszervezési Intézet, továbbá a zsámbéki Gazdasági Akadémia létrehozásában és munkájában.

Nyugállományba vonulásáig (1969) a gödöllői Agrártudományi Egyetem üzemtani tanszékét vezette, s emellett részt vett az egyetem irányításában is, előbb mint dékánhelyettes, 1963 és 1966 között pedig rektorhelyettes volt.

1983. október 28-án Budapesten távozott az élők sorából.

Vágsellyei István egész életében a gazdasági szakoktatás területén dolgozott, ugyanakkor a gyakorlati gazdálkodástól sem szakadt el. Hosszú éveken át a debreceni és az óvári akadémiák kísérleti terén folyó növénytermelési kísérletek irányításában vett részt, később pedig majd egy évtizeden át az óvári tangazdaság vezetője volt. Ennek köszönhetően nemcsak egy-egy növény termelésével kapcsolatos kutatásból vette ki részét, de megismerkedett a termelőüzem működésével összefüggő problémákkal is. A felszabadulás után a korábbi tapasztalatokra építve, az új szocialista nagyüzemi termelés viszonyait figyelembe véve dolgozta ki munkatársaival a négy kiadást is megért „Mezőgazdasági üzemtan" című egyetemi tankönyvet, és ezzel a munkájával hozzájárult a szocialista üzemtani tudomány alapjainak lerakásához. Ő írta a termelés tényezőiről, a termelőerőkről és a növénytermelés szervezéséről szóló fejezeteket. Munkájában felismerte, hogy a politikai gazdaságtan és az agrárgazdaságtan törvényszerűségei hogyan hatnak a gazdaságokra. Vallotta, hogy az ipari üzemek termelésében bevált szervezési eljárások a mezőgazdaságban is alkalmazhatók. Nem lett azonban hűtlen a növénytermelési kísérletekhez sem. 1954-ben „A füves vetésforgó szerkezetének vizsgálata, figyelemmel annak magyarországi alkalmazására" címmel védte meg kandidátusi disszertációját. Tanulmányai jelentek meg több szaklapban (pl. „Mezőgazdasági Kutatás", „Gazdálkodás", „Cukorrépa" stb.). Tudományos tevékenysége mellett nagy figyelmet szentelt tanszékén és az egyetemen folyó oktató-nevelő munkának, a fiatal szakemberek ismereteinek bővítéséhez minden segítséget megadott. Tagja volt számos szakmai szervezetnek, így többek között az MTA Üzemszervezési Szakbizottságának. Munkájának elismeréseként számos kitüntetésben részesült: 1963-ban Szocialista Munkáért Érdemérmet, 1969-ben Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetést kapott.

Főbb munkái:

Csapadék és terméseredmény összefüggése. Magyaróvár, 1937. 47 lap.
A füves vetésforgó szerkezetének vizsgálata, figyelemmel annak magyarországi alkalmazására. Bp., 1955. 62 lap.
Dobos Károly—Jankó József—Tóth Mihály—Vágsellyei István: Mezőgazdasági üzemtan. (Egyetemi tankönyv.) Bp., 1959. 515 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VÁRALLYAI GYÖRGY
(1900—1954)

1900. január 1-jén a Sopron megyei Kisgerezden született. Apja kisbirtokán már ifjú korában megismerte a paraszti munka minden nehézségét, de örömét is. A család anyagi gondjai ellenére szülei vállalták taníttatását. Gimnáziumi tanulmányait Sopronban végezte, majd a Műegyetemre került, ahol 1923-ban vegyészmérnöki diplomát szerzett. Az egyetemi évek alatt a nemzetközi hírű 'Sigmond Elek professzor hatására elsősorban a mezőgazdasági vegytan kérdései foglalkoztatták. Első munkahelye, a kaposvári cukorgyár laboratóriumában eltöltött öt esztendő kiváló gyakorlati iskolának bizonyult. 1928 és 1930 között a 'Sigmond Elek irányítása alatt álló budapesti Országos Chemiai Intézet talajtani osztályán dolgozott, majd az itt szerzett ismereteket előbb mint a soproni, később pedig a debreceni vegykísérleti állomás talajtani laboratóriumának vezetőjeként kamatoztatta. Szakmai szempontból újabb előrelépésnek számított, amikor 1936-ban a jeles növénytermelési szakember, Dworák Lajos hívására Magyaróvárra költözött, és a nagy hírű Országos Növénytermelési Kísérleti Intézetben folytatta talajtani kutatásait, egészen az Intézet 1948-ban történő átszervezéséig. Ezt követően az ugyancsak Óvárott életrehívott Mezőgazdasági Kísérleti Intézetben az agrokémiai osztály vezetését bízták rá.

Munkáját végezve, 1954. augusztus 7-én Mosonmagyaróvárott érte a hirtelen halál.

Munkássága a talajerőpótlással és a talaj tápanyagtartalmának mérésével kapcsolatos vizsgálatokra terjedt ki. Az ezzel kapcsolatos problémák agrárkutatásunkban központi helyet foglaltak el a két világháború közötti korszakban és a felszabadulás utáni időszakban is. Gazdálkodásunk e területén tapasztalható hiá-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

nyosságok felszámolása ugyanis a terméshozamok jelentős növekedését eredményezte. Várallyai György kutatásaiban a talaj táperejének minél pontosabb mérésével kapcsolatos módszerek kidolgozására törekedett. Az 1920-as években, elsősorban a műtrágyázási tanácsadásnál, az adott termőtalaj tápanyagértékét vizsgálva határértéket állapítottak meg, amely alatt az adott területet tápanyagban szegénynek minősítették. Várallyai György éppen Dworák kutatásai alapján arra a felismerésre jutott, hogy a határérték megállapításánál új vizsgálati szempontokat is figyelembe kell venni, így többek között a talajban végbemenő biológiai folyamatok hatással lehetnek annak tápanyagtartalmára. Olyan gyorsan és tömegesen elvégezhető talajelemzési határérték-skálát dolgozott ki, amelyik a műtrágyázási kísérleteknél nyújtott igen nagy segítséget. Módszerét külföldön is elismerték és alkalmazták.

Ezen túl kutatásai során foglalkozott az üzemi talajtérképezés problémáival is. Tevékenységével jelentősen hozájárult a hazai talajtérképezés módszertani kidolgozásához.

Több, közérthető stílusban írt könyvében a gyakorló gazdák szakszerű trágyázási és trágyakezelési ismereteit bővítette. Várallyai György munkásságával a magas színvonalú és nemzetközileg elismert hazai agrokémiai tudomány eredményeit gyarapította.

Főbb munkái:

Útmutató az istállótrágya helyes kezelésére és alkalmazására. Mosonmagyaróvár, 1942. 32 lap.
Útmutató a savanyú talajok meszezésére. Mosonmagyaróvár, 1943. 19 lap.
Talajjavítások meszezéssel. Mosonmagyaróvár, 1947.
Több és jobb trágyát. Bp., 1948. 36 lap.

Irodalom:

BALLENEGGER Róbert: V. Gy. AT. 1954. 3. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VÁRKONYI ISTVÁN
(1852—1918)

Cegléden született 1852. július 12-én és meghalt Szolnokon 1918. május 19-én. A szolnoki református temetőben temették el. Az agrárszocialista mozgalom századforduló korabeli egyik legjelentősebb vezetője szegény ceglédi paraszt-családban született. Apja arra kényszerült, hogy szakmány- és részesmunkát vállaljon, és időről időre cselédeskedett. Elemi iskolái elvégzése után ezt az utat járta fia is, aki az agrárproletár sors minden nehézségét végig próbálta. Egy idő múlva úgy látta, hogy a fővárosban többet kereshet, ezért Budapesten vállalt különféle napszámos munkákat. 1882-ben véglegesen Pestre költözött, ahol apjától örökölt kis pénzét szerencsésen forgatta, lovakat adott-vett, szemétfuvarozást vállalt, telkekkel kereskedett. Csakhamar jelentős tőkére tett szert, és ezt elsősorban bérházak vásárlására fordította. Nemsokára ötszörös háziúr lett belőle, de közben leérettségizett és jogot tanult a pesti egyetemen.

De Várkonyi nem vált kapitalistává, hanem továbbra is a parasztság sorsát tartotta szívügyének. 1889-ben belépett a Magyarországi Általános Munkáspártba és felfogásáról így nyilatkozott: „A szocializmust 1889-ben ismertem meg, s midőn olyannak találtam, amely úgy a földmíveléssel foglalkozó kisvagyonúak, mint a földmívelő munkások agyonkínlódás miatti kétségbeejtő — általam is átélt — s egyedül helyzetünkön javító eszmének találtam, ezért kimondhatatlanul lelkesültem érte." Majd 1890-ben a Szociáldemokrata Párt tagja lett és mindent elkövetett, hogy e párt gyenge paraszti vonalát megerősítse és ehhez saját anyagi eszközeit is felhasználta. „Eldobtam magamtól — mondja 1897-ben éppen Cegléden — minden anyagi hasznot hajtó vállalatokat, kereskedést, és minden időmet a tanulmányozásnak szenteltem." A Szociáldemokrata Párton belül azonban nem sikerült

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a parasztvonalat megerősítenie, még akkor sem, amikor az 1894. évi hódmezővásárhelyi Szántó-Kovács-féle megmozdulás az agrárproletárok kérdésére nyomatékkal felhívta a figyelmet. 1896-ban ugyan Csizmadia Sándorral együtt beválasztották a Szociáldemokrata Párt vezetőségébe, de ott egyre többen támadták, hiszen korrupciókra igyekezett fényt deríteni. Legtöbben csak a „háziúr Várkonyi" néven emlegették, pedig náluknál a parasztkérdésben sokkal radikálisabb álláspontot képviselt. 1897-ben végül is kizárták a Szociáldemokrata Pártból.

A kizárásnak egyik oka volt, hogy 1896. augusztus 29-én Várkonyi megjelentette a „Földmívelő" című lapot, mely az első földmunkás lap volt Magyarországon. Ebben leszögezte, hogy a szegény és kisvagyonú parasztok érdekeit kívánja védeni, de úgy „hogy a törvény korlátain ne csapjon át"; ugyanakkor feladatának tekintette, hogy „a földmíveléssel foglalkozó és nehéz munkát végző nép ... a herék és naplopók által igába szorított és szolgaságba kényszerített helyzetéből ... teljesen kiszabadítassék. A zsírján élősködő úri huncutságot űzőket, hogy a nyakukról teljesen lerázhassa és munkálkodhasson a maga és családja jólétéért és boldogságáért". Mindez nem volt több, mint amit a Szociáldemokrata Párt is hirdetett, mégis az „Új Népszava" hasábjain, melynek megkövetelt kaucióját pedig Várkonyi tette le, a következő szöveget jelentette meg: „Az MSZDP vezetősége Várkonyi István vállalkozó lapjával semminemű összeköttetésben nem áll, a lap a párt tudta és beleegyezése nélkül jelenik meg, érte semmi felelősséget, sem anyagit, sem erkölcsit nem vállalunk, és figyelmeztetjük az elvtársakat, hogy a lapot ne terjesszék, ne támogassák, hanem utasítsák vissza." Nem ez történt, mert a „Földmívelő" hihetetlen gyorsan terjedt, különösen az Alföldön, és csakhamar 4000 példány is kevés lett belőle.

Várkonyi neve az egész országban általánosan ismertté vált, és valóságos legendák szövődtek alakja köré. Az olvasói levelek százai érkeztek a szerkesztőségbe, egyre másra keresték fel a deputációk, melyek az agrárproletár sérelmek sorsát adták elő. Várkonyi parasztvezérré lett, és néhány évig minden megmozdulást hozzá kapcsoltak a parasztság és a hatóság részéről egyaránt. A mozgalom körül népi és félnépi költészet alakult ki, melynek egy részét a „Földmívelő" közölte és így általánossá vált országosan. Bár ezek művészi színvonala nem magas, de jól kifejezik az általános hangulatot, mint pl. a „Földmívelők indulója" számos szakasza közül az egyik:

Tovább nem várunk elég volt!
Rab láncból a nép mit hurcolt.
Elég volt ebből zsarnokok;
A népnek jogot adjatok! ...
Az elnyomott páriáknak
Kik gabonát halomra raknak:
Miből ti pókok dőzsöltök,
Híztok, mint vágó ökrök.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Mivel a Szociáldemokrata Párt nem vállalta a „Földmívelő"-t, ezért arra kényszerült, hogy 1897-ben Független Szocialista Párt néven új pártot alakítson, mely néhány hónap alatt rendkívül népszerű lett. Ennek alakuló kongresszusára Cegléden 1897 februárjában került sor. Ezen egyenlőséget és szabadságot követeltek, élesen antiklerikális megnyilatkozások is szép számmal akadtak, de különösképpen a nagybirtok rendszert támadták és a feudális maradványok felszámolása ellen szálltak síkra (ingyen munka, ledolgozás stb.). Bár helyenként a felszólalásokban anarchikus vonások is feltűntek, de lényegében az egésznek demokratikus forradalmi jellegét lehet megállapítani. Várkonyi eleinte nem akart földosztást, ezt később különösen az egyházi birtokokkal kapcsolatban lehetőnek ítélte és megállapította, hogy majd a felvilágosodott nép dönti el, hogy „osztozkodást akar-e majd, vagy közös munkálkodást". Várkonyi pártja volt az, mely a földosztás lehetőségét először programjába foglalta és ezzel a parasztság szegényebb rétegeit is megnyerte.

A mozgalom hihetetlen gyorsasággal terjedt és olyan eldugott helyekre is eljutott, mint a Nyírség vagy Bodrogköz. 1897 telén és a következő tavaszon az itteni falvakban már megalakultak a Független Szocialista Párt helyi szervezetei, melyek feladatuknak tekintették a földosztó szövetkezetek létrehozását, a különszolgáltatások eltörlését, a politikai jogok megadását és az adók csökkentését, továbbá az uradalmi cselédek helyzetének megjavítását. A földosztó szövetkezetet az elnök vezette, akinek egy vagy két alelnök segített. Fontos tisztségnek számított a jegyzőé, akit helyenként íródeáknak neveztek. A gyűlésekre a tagokat összehívta, a jegyzőkönyvet vezette, a levelezést (pl. Várkonyi Istvánnal) végezte. A pénztáros nemcsak a tagdíjakat szedte össze, hanem a „Földmívelő" előfizetését és szétosztását is intézte, mely hatvanas kötegekben a postán érkezett. A bíró ítélkezett abban az esetben, ha valaki a mozgalmat elárulta volna. A bizalmi férfiak vigyáztak rá, hogy a többnyire este és éjszaka tartott gyűlésekre idegenek be ne mehessenek. A felvétel és az eskü nagy ünnepélyességgel zajlott. Két kört képeztek: az egyik állt, a másik guggolt, karjukat egymásba fűzték és úgy mondták: „Mi független földmívelő szocialisták esküszünk, hogy egymást el nem hagyjuk, hanem minden bajainkban egymást támogatni fogjuk. Ámen." Valóban árulás csak a legritkább esetben fordult elő.

Az államhatalom kérlelhetetlenül lecsapott: a földosztókat letartóztatták, hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítélték. 1898 elején házkutatást tartottak Várkonyinál, betiltották a „Földmívelő"-t, majd Várkonyi Istvánt letartóztatták és Nyíregyházán állították bíróság elé. Védője Eötvös Károly volt, aki a tiszaeszlári perben nagy hírnévre tett szert. Az ítélet, mely végül is tíz hónapra terjedt, csak a következő év elején született meg. A tárgyaláson a közbeszóló Várkonyit öt alkalommal 100—500 korona pénzbírságra ítélték, majd hat órára vasra is verték. A „Földmívelő" 1899-ben újra megjelent, de csak mint „szaklap"-ot engedélyezték. A század elején többször is kísérletezett, elsősorban a Viharsarokban képviselőség-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gel, de ennek elnyerését a hatalmi szervezetek meggátolták. 1907-ig sokszor idézték bíróság elé és ítélték el egy hónaptól nyolc hónapig terjedő időre, ezért a politikai életben „Vácon ülő"-ként emlegették. 1906-ban pártja egyesült Áchim L. András pártjával, 1904-ben a „Földmívelő" is beszüntette megjelenését. Ettől kezdve visszavonult a közvetlen politikától, de felfogását sohasem rejtette véka alá. Jellemző, hogy 1914-ban a háborúról elítélőleg nyilatkozott a Budapest—Szabadka közötti vasútvonalon utazva, amiért egy fél év börtönbüntetésre ítélték. Ezt 1918-ban kellett volna megkezdenie, de halála miatt erre már nem került sor.

Várkonyi István a századforduló parasztmozgalmának kiemelkedő egyénisége, aki hatalmas tömegeket tudott mozgósítani, a „Földmívelő"-ben írt cikkeivel öntudatosítani. Joggal írhatta magáról: „. . . holtomig a földmívelő osztályhoz tartozónak vallom magam, és egy vér, egy húsnak a földmívelő néppel."

Irodalom:

SIMON Péter: A századforduló földmunkás- és szegényparaszt mozgalmai (1891—1907). Bp., 1953.
BALASSA Iván: Földosztó mozgalom a Bodrogközben 1898-ban. (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 2.) Sárospatak, 1956.
S. VINCZE Edit: Az MSZMP megalakulása és tevékenységének első évei (1890—1896). Bp., 1961.
PÖLÖSKEI Ferenc—SZAKÁCS Kálmán: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848—1948. I—II. köt. Bp., 1962.
FARKAS József: Várkonyi István. PtK. 1965. 4. sz.
KATONA Imre—MARÓTHY János—SZATMÁRI Antal: A parasztdaltól a munkásdalig. Bp., 1968.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VAS KÁROLY ID.
(1884—1948)

Kaploncán (Máramaros vm. ma: Belovarec, Szovjetunió) 1884. augusztus 4-én született.

Tanulmányait Budapesten az Állatorvosi Főiskolán és Debrecenben a Gazdasági Akadémián végezte. 1908-ban állatorvosi, 1910-ben gazdasági akadémiai oklevelet szerzett. 1910-ben az Állatorvosi Főiskola Bakteriológiai Intézetében kezdett el dolgozni. 1913-ban a főiskola fizikai tanszékére osztották be. 1914-ben került Mosonmagyaróvárra a Tejgazdasági Kísérleti Intézetbe, ahol a korszerű magyarországi tejgazdaság alapköveit lerakták. Eleinte Gratz Ottó mellett dolgozott, tőle nagyon sokat tanult. Később ő ugyanolyan türelemmel, önzetlenül tanította a fiatal tehetségeket és megfelelő körülményeket igyekezett a munkához biztosítani. 1916—18 között átmenetileg, Gratz Ottó katonai szolgálata idején, vezette az intézetet. Az első világháború után a Vegykísérleti Állomás keretében működött a Tejkísérleti Osztály. Vas Károly ennek vezetője lett 1934—36 között. Sokat tett azért, hogy önállóan működhessen a tejkísérleti osztály. Komoly erőfeszítéseket kellett tennie a pénzügyi keretek megteremtéséért is, hogy a kutatómunka tovább folyhasson. E nehéz körülmények között is nagyszerű eredmények születtek, különösképpen Csiszár Józseffel együtt végzett kutatásaikat kell kiemelni, melyek nemzetközi elismerést is meghoztak mindkettőjük számára.

Kutató tevékenysége mellett tanított a gazdasági akadémián és a különböző tejgazdasági szaktanfolyamokon.

1936-ban áthelyezték az Országos Kémiai Intézethez Budapestre és megbízták a mikrológiai és húsipari osztály vezetésével. Itt dolgozott haláláig, 1948. október 21-éig. Budapesten hunyt el.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Vas Károly több mint 20 éves magyaróvári tevékenységét a tejgazdaság minden ágára kiterjedő tejipari mikrobiológiai kutatások képezték. Foglalkozott a vaj- és sajtkultúrák vizsgálatával, a vajsavbaktériumok szerepével a sajtok és ömlesztett sajtok puffadásának előidézésében, a sajtok pasztőrözött tejből való gyártásával. A vajkultúrákkal kapcsolatos felmérései során a tejsavbaktériumok aromatermelésével, s az aromatermelő coccusok izolálási módszereivel foglalkozott.

Kiemelkedő eredményt Csiszár Józseffel közösen a vajkultúra aromatermelésének gyors meghatározási módszerével értek le. Itthon 1936-ban, külföldön 1937-ben — elsősorban a berlini XI. Tejgazdasági Világkongresszus alkalmával — közzétett Vas—Csiszár-féle aromareakció ma is világszerte ismert és használatos.

Cikkei az „Urániá"-ban, a „Természettudományi Közlöny„-ben, az „Állattenyésztési és Tejgazdasági Lapok„-ban, a „Magyar Tejipar"-ban, a „Mezőgazdasági Kutatások"-ban jelentek meg. Tejgazdasági témájú cikkeket még az 1940-es években is publikált, pl. a tej állottságának alizarol-próbával való vizsgálata tárgyában.

Az Országos Kémiai Intézetbe áthelyezve, érdeklődése az élelmiszerek erjedése, tartósítása és az élelmiszerek okainak kutatására is kiterjedt. Legutolsó éveiben figyelmét a húskészítményekkel kapcsolatos mikrobiológiai kérdések kötötték le. Munkásságának folytatója volt fia, Vas Károly, hasonlóan széles körű tájékozottsággal, rátermettséggel.

Id. Vas Károly kutatómunkásságából született 25 tudományos dolgozata, 60 ismeretterjesztő közleménye nemcsak itthon, de külföldön is ismertté tették a nevét.

Pedagógiai tevékenysége is kiemelkedő. Magyaróvárott a Gazdasági Akadémián az állatbonctant és élettant, a szarvasmarha-tenyésztést, a tejgazdaságtant és a mezőgazdasági bakteriológiát oktatta. Írt jegyzetet is. A felsőbb tejgazdasági és tejipari szaktanfolyamon (1925—36) a tejgazdasági bakteriológiát és technológiát, a tejellenőrzést, a tejgazdasági statisztikát, a külföld tejgazdaság történetét adta elő. Számos tanítványt indított el az akadémián és a tanfolyamokon, a Tejkísérleti Állomáson és tanítómesterének tekintette mindenki.

Főbb munkái:

A sajtérésről. TK: 1912. 12. lap.
Mikroorganizmusok és munkájuk a termőtalajban. U. 1916—1917. 44 lap.
A tejkonzerválási eljárásokról. U. 1917. 12 lap.
A tejüzemi tisztaság és ennek bakteriológiai ellenőrzése. MTI. 1939. 17 lap.
A tej állottságának vizsgálata alizarol-próbával. TGSz. 1940. 18 lap.
Vas Károly—Csiszár József: Az aromás tejsav erjedés gyors felismerése vajkultúrában. MgiK. 1936. 9—18. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Vas Károly—Csiszár József: A „str. lactis-cremonis" átalakulása „str. introvorus-paracitrovorus"-sá és viszont. MgiK. 1936. 103—115. lap.
Károly Vas—József Csiszár: Aromabildung in Butterkulturen. XI. Milch. Weltkongress. Berlin 2. (1937) 114—118. lap.
Károly Vas—József Csiszár: Neue Methode zur Izolierung von Aroma streptokokken. XI. Milch. Weltkongress. Berlin (1937) 2. 118—121. lap.

Irodalom:

CSISZÁR József: Vas Károly (1884—1948). Tg. 1948. 9—10. sz.
KETTING Ferenc—BALATONI Mihály: A magyaróvári Tejgazdasági Kísérleti Intézet 75 éve. Ti. 1978. 3. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VAS KÁROLY IFJ.
(1919—1981)

1919. augusztus 20-án született Magyaróvárott. A tudományos kutatás légkörét, az élelmiszeripar iránti érdeklődését a szülői házból hozta magával. Édesapja, id. Vas Károly állatorvosi főiskolát és gazdasági akadémiát végzett, fia születésekor a Magyaróvári Tejgazdaság Kísérleti Intézet mikrobiológus kutatója, tejgazdasági szakíró volt.

Ifj. Vas Károly egyetemi tanulmányait a budapesti Műszaki Egyetemen végezte. 1941-ben szerzett vegyészmérnöki oklevelet. Kutatómunkáját tanársegédként kezdte a Műszaki Egyetem Élelmiszervegyészeti Osztályán (1941—44), 1944-ben műszaki doktori oklevelet szerzett. Még 1944-ben kinevezték az Országos Magyar Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézetbe. Egyéves asztrahányi fogság után 1946-tól ugyanide került vissza.

Az állam 1947—48-ban féléves amerikai és közel egyéves angliai tanulmányútra küldte, ahol konzervipari, élelmiszer-mikrobiológiai ismereteit szélesítette. Az Egyesült Államokban a gyorsfagyasztó, gyümölcslé- és konzervgyárak technológiáját és laboratóriumait tanulmányozta (Seabrooks Farms, Chicago, Anaheim és Los Angeles). Elméleti tájékozódására az American Meat Institute-ban, a chicagói egyetem biokémiai és bakterológiai tanszékén és a californiai egyetem berkeleyi és Los Angelesi telepein nyílt lehetősége, megismerkedhetett az ottani széles körű biokémiai, élelmiszer-technológiai és élelmiszer-mikrobiológiai munkával. Angliában a cambridge-i Low Temperature Station for Research in Biocheimistry and Biophysics-ben kutathatott élelmiszer-kémiai, illetve mikrobiológiai témákban és egyetemi címet nyert.

1848—59 között az Országos Magyar Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézetben, majd jogutódjánál, a Konzerv- Hús- és Hűtőipari Kutató Intézetben dolgozott,

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mint a mikrobiológiai osztály vezetője. 1959-ben a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolára nevezték ki egyetemi tanárnak. Török Gábor halála után 1967-től a Központi Élelmiszeripari Kutatóintézet igazgatója lett.

Tudományos tevékenysége alapján 1952-ben a Tudományos Minősítő Bizottság a „kémiai tudományok kandidátusa", 1956-ban a „kémiai tudományok doktora" tudományos fokozatot ítélte meg számára. A Magyar Tudományos Akadémia 1964-ben levelező tagjának választotta.

Konzervipari mikrobiológiai kérdések tisztázására 1956-ban 3 hetes tanulmányúton volt Angliában. 1957-ben részt vett Leeds-ben (Anglia) a „Spóraképződés és csírázás" témájú nemzetközi szimpóziumon, 1958-ban Stockholmban rendezett VII. Nemzetközi Mikrobiológiai Kongresszuson, 1959-ben pedig a varsói tartósítóipari kongresszuson. Nemzetközi hírnevének köszönhető, hogy 1964—66 és 1972—78 között a bécsi Nemzetközi Atomenergia Ügynökség élelmiszer-tartósítási osztályvezetőjeként dolgozott.

Számos tudományos szervezetben, bizottságban, társaságban viselt tisztségeket. Egyik megalapítója és főszerkesztője volt az „Acta Alimentáriá"-nak, mely angol nyelven a hazai élelmiszer-kutatási eredményeket közvetítette külföld felé. Szerkesztőbizottsági tagja volt az „MTA Kémia Közlemények"-nek, a „Confructá"-nak (Frankfurt a. M.), a „Nutrition Reports International"-nak (USA) és az „Élelmiszer-vizsgálati Közlemények"-nek.

1962-ben Sigmond Elek emlékérmet, 1963-ban a Szocialista Munkáért érdemérmet kapott. Diszdoktorának választotta 1979-ben a Kertészeti Egyetem. 1981. november 22-én halt meg Budapesten.

Vas Károly kora ifjúságától egész életében a hazai élelmiszer-tudomány fejlesztéséért, nemzetközi elismertetéséért küzdött.

Már az egyetemen foglalkozott az élelmiszer-mikrobiológia néhány kérdésével; így a zsiradékok megkülönböztetése enzimes bontással, a zsírok avasodásának gátlása antioxidánsokkal, a cukorfélék nagyobb hőmérsékleten bekövetkező bomlásával, a tejtartósítás különböző módszereivel, a mikrobák vegyszertűrésével. Működése előtt a mikrobiológia túlnyomórészt az empírián alapult. Ő a tartósítóipar tudományos alapjainak megteremtésén fáradozott. Már 1946-ban sikerült megoldania a glükonsav első hazai fermentációs előállítását. Az 1950-es években nagy jelentőségű eredményeket ért el a penészgomba eredetű pektinbontó enzimkészítmények hatásmechanizmusának vizsgálatával, azok fermentációs előállításával, alkalmazásával. Kutatómunkájának további területei: kénsavas élelmiszertartósítás, új tartósítószerek, a kémiai tartósítás hatásmechanizmusának vizsgálata, a baktériumspórák pusztulása és a konzervek sterilezése, az ioncserélős élelmiszertartósítás, a vízelvonással történő élelmiszerstabilizálás (szárítás, sűrítés) mikrobiológiai szempontjai, a spóraképződés és a csírázás biokémiája, valamint a szalámi mikroflórájának vizsgálata és annak irányított kialakítása. Mint a Konzerv- és Hűtőipari Kutató Intézetben működő Sugárlaboratórium vezetője sugárzásokkal

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

történő élelmiszer-tartósítással is foglalkozott. Kedvenc témáját kutathatta és nemzetközi rangra emelhette bécsi tevékenysége idején a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségnél.

Élelmiszer-kémiai és mikrobiológiai tanulmányai során metodikai kutatásokat is végzett pl. a mikroerjesztési próbák, szerves savak, szénhidrátok és aminosavak papírkromatográfiás vizsgálata terén. Először alkalmazott korszerű matematikai statisztikai módszereket élelmiszerek érzékszervi bírálatának értékelésére. Számos találmány, illetve újítási bejegyzés fűződik nevéhez, tudományos cikkeinek száma mintegy 280, több könyve is megjelent.

„Kiemelkedő érdemei között kell megemlíteni, hogy a felszabadulás után nagyiparrá fejlődött tartósítóiparok szakemberei körében iskolát teremtett az egységes mikrobiológiai szemlélet kialakításában. Több évtizedes munkájának eredménye az élelmiszerek mikrobiológiai minősítési módszereinek kialakítása, amely korszerű szabványokban, készítményekben, gyártási utasításokban és a minőségvizsgálat gyakorlatában maradéktalanul érvényesül. Ezzel elévülhetetlen érdemeket szerzett abban, hogy ma már a korszerű tartósítóipari készítmények egész sora áll a fogyasztók rendelkezésére" — írta róla nekrológjában Kovács Imre miniszterhelyettes.

Mint tudományszervező is azon fáradozott, hogy az új kutatási eredmények realizálódjanak a gyakorlatban — 35 ország kutatóival állt levelezésben s e kapcsolatai révén kívánta ezeket az eredményeket ismertté tenni. Egy „Országos Távlati és Tudományos Kutatási Terv" keretében a felsőoktatás egészét is megmozgató kutatási rendszer feltételeinek megteremtésére törekedett. Írt tankönyvet, illetőleg tanfolyamoknak és egyetemeknek szóló jegyzetet jelentetett meg.

Egyik megszervezője és irányítója volt az élelmiszer-tudomány legfrissebb eredményeit bemutató tudományos kollokviumoknak, amelyeken fiatal kutatók is bemutatkoztak. Negyvenesztendős pályafutása alatt a szakemberek százait tanította és indította el pályájukon, nemcsak a felsőoktatási intézményekben, hanem a postgraduális képzés lehetőségei között is.

A szerény, de magával szemben igényes kutató, aktív tudományszervező, gyakorlati szakember, önzetlen pedagógus és a nemzetközi tudományos kapcsolatok fenntartásában hazájáért oly sokat tevő ember volt. Tudományos örökségének méltó feldolgozására nem kerül még sor.

Főbb munkái:

Zsírok megkülönböztetése enzimes bontással. (Egyetemi tézisek) Bp., 1941.
A tej konzerválásáról. (Doktori disszertáció) Bp., 1944.
Tartósító és húsipari mikrobiológia. Bp., 1952. 111 lap.
Élelmiszerek szöveti enzimek okozta elváltozásai. Bp., 1954. 76 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Az élelmiszer-ipari mikrobiológia néhány általános problémája. Bp., 1962. 112 lap.
Válogatott fejezetek az élelmiszer mikrobiológiából. Bp., 1963. 139 lap.
A hazai élelmiszer-tudományi kutatások helyzete. Bp., 1977. 43 lap.

Irodalom:

KOTTÁSZ József: Vas Károly emlékezetére (1919—1981). ÉvK. 1982.
KOVÁCS Imre: Dr. Vas Károly (1919—1981). KPi. 1982. 1. sz.
— —: In memoriam Károly Vas. AAL. 1982.
Önéletrajz 1959-ből és 1968-ból MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VÁSÁRHELYI PÁL
(1795—1846)

A Szepes megyei Szepesolasziban (ma: Spišské Vlachy — Csehszlovákia) született 1795. március 25-én, nemesi családból. Apja szülőfalujában, majd Miskolcon volt evangélikus kántortanító. Iskoláit a miskolci algimnázimban, majd az eperjesi líceumban végezte. Ezután 1814—1815 között kétéves gyakorlatot folytatott a Borsod megyei mérnöki hivatalnál, majd ösztöndíjasként kitűnő eredménnyel végezte el a pesti egyetem Mérnöki Intézetét (Geometricum Institutum). 1816-ban megszerzett diplomájával Zemplén, majd Veszprém megyében az úrbéres földek és az erdők felmérési munkáiban vett részt.

1819-ben az akkori idők egyik kiemelkedő tudású vízépítő mérnöke és geodétája, Huszár Mátyás mellé került mint napidíjas mérnök, s bekapcsolódott a Körösök, majd a Tisza (Szolnok és Szeged közötti) vízrajzi felvételeinek munkálataiba. Huszártól sokat tanult, s hamarosan megfelelő jártasságra tett szert a vízrajzi térképezésben. E felmérések befejezése után Huszárt és munkatársai többségét — köztük Vásárhelyit is — a Duna vízrajzi-térképészeti felméréséhez, az ún. „Duna-mappáció"-hoz irányították át. Három év múlva Huszárt más munkaterületre helyezték, s a Duna-térképezés irányításával Vásárhelyit bízták meg. A „Duna-mappáció"-ból — mely egyes szakvélemények szerint a világ első folyami térképe, és a „vízrajzi térképezés egyik klasszikus műve" — Vásárhelyi irányításával készült el a Dunának Pétervárad és Orsova közötti felmérése, és a legnehezebbnek ítélt al-dunai szakasz térképezése.

Széchenyi Istvánnak hazánk gazdasági önállóságát és polgári átalakulását biztosítani akaró tervei között fontos szerepet töltött be a vízrendezések, folyószabályozások révén nyerhető mezőgazdasági művelésre alkalmas területek kialakítása, és a vízi úton való szállítás szorgalmazása. Amikor Széchenyit 1833-ban hajózási és

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

közlekedési királyi biztossá nevezték ki, fő feladatának az Al-Duna szabályozását — s ezzel Magyarország kereskedelmi összeköttetését a Fekete-tengerrel — tekintette. E munkálatok műszaki irányítására Vásárhelyit hívta maga mellé, aki hamarosan el is készítette a Vaskapunál levő — és a hajózást lehetetlenné tevő — zuhatagos szakasz szikláinak áttörésére, valamint a parti vontatóút építésére vonatkozó terveket.

1833—1834 telén Széchenyi és Vásárhelyi Németországba, Franciaországba és Angliába utazott, hogy megismerkedjen a legkorszerűbb folyószabályozási, sziklarobbantási és a víz alatti építkezési eljárásokkal. Egyúttal beszerezték a munkálatokhoz szükséges gépeket, eszközöket és felszereléseket, melyek segítségével 1834-ben meg is kezdődött a sziklák robbantása és a később Széchenyiről elnevezett vontatóút építése. A következő évben újabb gépek érkeztek, s kotrógépekkel, kőemelőkkel, búvárharang segítségével nagy lendülettel folyt a munka. Ez annyiras lekötötte Vásárhelyit, hogy a „Duna-mappáció" irányítása alól felmentették, s csak az Al-Duna-szabályozással kellett foglalkoznia. Mindenképpen meg kell említenünk Széchenyinek, Vásárhelyinek és mérnöktársaiknak, másfelől a bányászoknak, kubikosoknak azt az emberfeletti munkáját, valóságos harcát, amit nemcsak a természetadta akadályokkal, műszaki nehézségekkel, hanem a maláriával, a bécsi udvar gáncsoskodásával, a császári katonai hatóságok bizalmatlanságával, és a törökök ellenséges magatartásával (időnként puskagolyóival) is meg kellett vívniok.

I. Ferenc császár halála (1835) után a kormány megvonta a további támogatást az Al-Duna rendezési munkálataitól, így csak a hajóút javításához legszükségesebb munkákat tudták elvégezni, s a vontatóutat is csupán Széchenyi jelentős anyagi támogatásával sikerült elkészíteni. 1837-ben végleg abbahagyták az itt folyó munkákat — bár Széchenyi később is több ízben próbált pénzt szerezni a folytatáshoz. Mindezek ellenére már 1834-ben áthaladt az első gőzhajó a Vaskapunál, majd a további munkák után megindult a Pozsony és Galac közötti rendszeres hajójárat. Az al-dunai, a Kazán-szoros környékén nagyrészt sziklafalba vágott „Széchenyi út" pedig tiszteletre méltó műve maradt a magyar útépítésnek. Az al-dunai hajóutat végül a század végén fejezték be, Vásárhelyi térképei és módosított tervei felhasználásával.

Mivel az Al-Dunánál folytatott tevékenységét Vásárhelyi képtelen volt abbahagyni, 1837-től mint hajózási mérnök dolgozott a vízügyekkel és építészettel foglalkozó állami intézmény, a vízi és építészeti igazgatóság budai központjában, ahol 1841-ben központi hajózási felügyelővé és igazgatóhelyettessé nevezték ki. Feladata volt a magyarországi vízrendezési, felmérési, szabályozási munkák, illetve tervek ellenőrzése és irányítása. Ez a munkakör nem volt teljesen ismeretlen Vásárhelyi számára, hiszen 1833—1838 között részt vett a Hanság csatornázására és a Fertő tó, majd a Száva szabályozására készült tervek elkészítésében és felülvizsgálatában.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Széchenyivel továbbra is kapcsolatban maradt, a gróf ajánlására lett kiküldött tagja annak a bizottságnak, mely a magyarországi folyószabályozásról szóló törvényjavaslatot dolgozta ki.

Tudományos kutatómunkájának kezdete az 1820-as évek második felére tehető. Latin nyelvű értekezése: „Bevezetés a háromszögelés gyakorlatába", valamint egy német nyelvű műve: „Egy pár fontosabb feladat megfejtése, tájékozásul a geometriai háromszögeléshez" alapján a Magyar Tudós Társaság — az Akadémia elődje — levelező tagjává választotta. 1838-ban — a nagy pesti árvíz hatására — az „Athenaeum" hasábjain sorozatot jelentetett meg a Buda és Pest közötti „álló híd" létrehozásának szükségességéről, melyben műszakilag támasztotta alá Széchenyi hídépítési tervét. Nem véletlen, hogy a Lánchíd építése során Széchenyi rendszeresen kikérte Vásárhelyi tanácsait.

1838-ban már a Tudós Társaság rendes tagja lett, székfoglalóját a következő évben tartotta a Berettyó hajózhatóvá tételéről. Egyik legjelentősebb munkája 1843-ban készült, a Duna és mellékfolyói tengerszint feletti magasságának meghatározásával foglalkozik.

Írásai a „Tudományos Gyűjtemény", az „Athenaeum" és a „Figyelmező" hasábjain, valamint a „Magyar Tudós Társaság Évkönyve"-ben jelentek meg, ezeken kívül számos kéziratot és térképet hagyott hátra.

Kiemelkedő alkotása a Tisza szabályozásának terve. A szeszélyesen kanyargó folyó évről évre szinte rendszeres érkező áradásai során sok tízezer hold mezőgazdasági területet, több száz települést öntött el, nagy kiterjedésű nádas, mocsaras részeket alakított ki, s lehetetlenné tette a hajózást. A folyó felmérési munkáit 1833-ban kezdték meg több szakaszban, Lányi Sámuel vezetésével. Az első években elkészültek a sík térképek, majd 1840-től megkezdték a szintezési munkálatokat és a magassági viszonyok meghatározását, a folyóvíz sebességének és tömegének mérését, majd a hossz- és keresztszelvények készítését. Ez utóbbiak 1844—1845-re el is készültek. Vásárhelyi 1841-től mint hajózási felügyelő rendszeresen ellenőrizte és felülvizsgálta a terveket, 1844-től pedig már aktívan részt vett a Tisza szabályozásának előkészületi munkáiban. Ez év őszén a hajózási akadályok felmérése céljából végigjárta a folyót, megbeszélések sorozatán vett részt az egyes vármegyék képviselőivel, akik azonban önző módon csak szűkebb pátriájuk érdekeit nézték. Ez utóbbi körülmények, és az 1844. és 1845. évi nagy áradások késztették arra Széchenyit, hogy elismertesse a Helytartótanácsnál a Tisza szabályozásának halaszthatatlanságát. Az anyagi hátteret a Tiszavölgyi Társulat létrehozásával, a szakmai hozzáértést pedig Vásárhelyi megnyerésével biztosította.

Vásárhelyi — a József nádortól kapott megbízatás alapján — azonal nekilátott a tervek elkészítésének. Kiindulási alapként Lányiék hatalmas mennyiségű adatanyagát és térképeit használta, de figyelembe vette mindazokat a korábbi javaslatokat és terveket, amelyekhez hozzá tudott jutni. 1845-ben készítette el „Elsődleges javaslatát", amely csak a Felső-Tisza szabályozásával foglalkozott. Ezt az elképze-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

lést külföldi szakértők alkalmasnak találták arra, hogy ennek alapján végezzék el a munkálatokat, s mivel a Tiszavölgyi Társulat el is fogadta a javaslatot, Vásárhelyi egy éven belül elkészítette és 1846 márciusában benyújtotta a Tisza-szabályozás általános tervét, mely a folyó teljes hosszában való rendezéséről szólt. Mindkét munkája kéziratban maradt.

Nemcsak műszakilag kellett minden szempontból kifogástalan tervet összeállítania, hanem — figyelembe véve az egyes megyék esetenként egymással ellentétes érdekeit — olyan megoldásokat kellett alkalmaznia, amelyek megfeleltek a Tisza teljes hossza mentén élőknek, és az országos érdekeknek is. Vásárhelyi felismerte, hogy a Tisza szabályozását nem lehet részletekben megoldani, csakis az egész folyó teljes és egységes rendezésével.

Elképzelése szerint először a folyó lefolyását kell megváltoztatni a kanyarulatok átvágásával, mert ennek végrehajtása alaposan meggyorsítja az árvizek levonulását. Külön hangsúlyozta, hogy a folyószabályozást együtt kell végezni a mederrendezéssel, a töltések építésével, a mocsarak, lápok lecsapolásával és az öntözési kérdések megoldásával. Egyúttal felhívta a figyelmet a hajózás igényeinek szem előtt tartására is. Munkáját úgy készítette el, hogy az a gyakorlati végrehajtás számára is alkalmas legyen. Műszaki megoldásaival kiegészítette Széchenyi gazdaságpolitikai elképzeléseit.

Tervének benyújtása után két héttel, 1846. április 8-án Budán, a Tiszavölgyi Társulat ülésén, a terv vitája közben a több évtizedes megfeszített munkát folytató Vásárhelyi szíve felmondta a szolgálatot. Halála után néhány hónappal, 1846 augusztusában Tiszadobnál, Széchenyi ünnepélyes kapavágásával kezdetét vették a folyó rendezésének munkálatai. A Tisza végleges szabályozásáig évtizedek teltek el — 112 kanyart vágtak át és a folyó hossza egyharmadával csökkent — de végül is tulajdonképpen Vásárhelyi elgondolásának megfelelően valósult meg. A Tisza mentén összesen 5 millió kh árterület alakult ki. Ebből 1879-ig (a nagy szegedi árvízig) mintegy 2,5 millió kh-t, majd a század végéig újabb kb. 2 millió kh-t ármentesítettek, s ennek jó részét a szántóföldi művelésre is alkalmassá tették.

1969-ben Tiszadobon Vásárhelyi-emlékművet állítottak, 1971-ben pedig felavatták síremlékét a Kerepesi úti temetőben, s a vízivárosi temetőből ide helyezték hamvait.

Főbb munkái:

Introductio in praxim triangulationis. Budae, é. n.
Auflösung einiger Wichtigen Aufgaben als Beitrag zum geometrischen Triangulieren. Ofen, 1827.
Vásárhelyi Pál fő jelentése az al-dunai zuhatagok és az úgynevezett Vaskapu szabályozásáról. Plavisevica, 1835.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A buda-pesti állóhíd tárgyában. A 1838.
A Berettyó vizének hajózhatóvá tétele a Bega vizének példájára. MTTÉ. 1836—1840. Pest, 1842. 199—213. lap.

Irodalom:

GYŐRY Sándor: Emlékbeszéd Vásárhelyi Pál r. t. felett. MTA Évkönyvei 1845—1847. Buda, 1860.
GONDA Béla: Vásárhelyi Pál élete és művei. Bp., 1896.
KÁROLYI Zsigmond: A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1960.
BOTÁR Imre—KÁROLYI Zsigmond: Vásárhelyi Pál, a Tisza-szabályozás úttörője. (Vízügyi Történeti Füzetek 2.) Bp., 1970.
KÁROLYI Zsigmond: Vásárhelyi Pál, a Tisza-szabályozás tervezője és az Al-Duna-szabályozás úttörője. TtSz. 1968—1970.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VASTAGH GYÖRGY IFJ.
(1868—1946)

1868. szeptember 18-án született Kolozsváron. Alsótorjai székely lófő családból származik. Az 1658—1661 közti tatárdúlást és háborút követő pestis elől menekülve Szegeden telepedtek le. Nevük a szegedi anyakönyvben 1667-ben szerepel először. Ifj. Vastagh György nagyapja, Vastagh János szegedi hajósgazda volt. Édesapja, a család első kiemelkedően nagy tehetségű tagja, id. Vastagh György festőművész, tanulmányai befejeztével egy ideig Kolozsváron élt, s 1863-ban feleségül vette a szász származású Schell Josefint. Négy gyermekük született, majd a család 1876-ban Budapestre költözött.

Id. Vastagh György Budapest egyik legdivatosabb arcképfestője volt. A családnál szinte mindennapos vendégek voltak a kor legnevesebb képzőművészei. A gyermekek előtt születtek meg az épülő Opera falfestményei, amelyeken már Vastagh Géza, a középső fiú is dolgozott, kiből szintén neves festő lett. Főleg állatokat ábrázoló, egzotikus képeivel vált ismertté.

Ifj. Vastagh György pályáját a nála alig tíz évvel idősebb neves szobrászművésszel, Zala Györggyel való barátság határozta meg. József nádor síremlékét Zala id. Vastagh György műtermében mintázta 1887-ben.

A szobor születése nagy élményt jelentett az ifjú számára. Elkészítette édesanyja portréját, amely megtetszett Zalának, és ettől kezdve rendszeresen tanította. A „Világ Krónika" című lapból vett arcképekről mintázta első művei között Zebr pasa 1/2 életnagyságú portréját 1887-ben, amelyért a Műcsarnok karácsonyi vásárán 50 forintot kapott. 1888-ban már hivatalos megbízást nyert a pápai honvédemlékmű reliefjének és a turulnak elkészítésére. A Zala György mellett eltöltött egy-két esztendő véglegesen megérlelte követendő életútját, élete végéig vallotta

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

első mesterének és barátjának. Ifj. Vastagh György azoknak, a századforduló neobarokk, reprezentatív, dekoratív stílusát követő mestereknek a neveltje volt, akik kialakították, meghatározták a főváros köztereinek arculatát. Hatásuk végigkíséri munkásságát.

A kezdeti sikerek után a nagyobb művészi igények, a szűknek bizonyuló otthoni közös műterem hosszabb tanulmányútra késztette. 1889 őszén Bécsbe ment, ahol több neves szobrásszal, köztük Viktor Tilgnerrel, Arthur Strasserrel találkozott. Itt látott először gipszből készült, festett szobrokat. Münchenben az akadémián Gabriel Hackl mesternél három évig rajzolni tanult, majd Syrius Eberle mesternél, aki Zalának tanára volt, a Componierschule-ban mintázott. Tanulmányait befejezve, 1892-ben hazajött. Témát keresve feleleventette az Arthur Strassernél tett látogatását, 1893-ban elkészült a „Tevehajcsár" című színes gipszszobor, amely a téli tárlaton váratlan sikert aratva elnyerte az 1000 forintos Károlyi Gábor-díjat. A „Tevehajcsár"-t Ferenc József vásárolta meg 1500 forintért, később azonban visszakerült Vastagh tulajdonába, s 1932-ben a kairói Mezőgazdasági Múzeum részére vásárolták meg.

A váratlan pénz lehetővé tette, hogy egyéves tanulmányutat tegyen Párizsba. Elképzelése az volt, hogy valamelyik párizsi mesterhez kéri magát tanítványul. Bemutatott művei alapján Emmanuel Frémiet szívesen fogadta volna, itthon azonban a Kolozsvár által meghirdetett Mátyás király szoborpályázat — amit később Fadrusz János nyert el — és a Földművelésügyi Minisztérium megbízása várta, s ez meghiúsította tervét. Az FM megbízása 50 darab állatszobor elkészítésére szólt. Ehhez kapcsolódóan az OMGE is 16 különböző tájjellegű tehén megmintázását rendelte meg. Az előbbi megbízás szerint Bábolnán, Kisbéren, Mezőhegyesen, Fogarason dolgozott. Az OMGE felkérésére az állatokat a Tattersallban mintázta. A mintázásra került egyedekről készített portrék érzékletesen adták vissza az egyes fajták sajátosságait, jellegzetességeit és az egyedek egyéni vonásait. A kiváló, tenyésztésben nagy hatású egyedek művészi és élethű megörökítése nemcsak élményt nyújtó, hanem értékes tenyésztéstörténeti dokumentum is, amelynek jelentőségét még a fényképezés sem tudta visszaszorítani.

A szoborsorozatot a millenniumi kiállításon mutatták be, ahol nagy sikert aratott, s elnyerte a Millenniumi Nagy Érmet.

A kiállítás után ifj. Vastagh György ismét Münchenbe, Párizsba, majd 1898 januárjában Géza bátyjával, aki állami ösztöndíjat kapott, Algírba, Tuniszba utazott. Afrikai útján 11 típusfejet mintázott, valamint egy teveszobrot is készített.

Hazatérésekor az FM újabb, az 1900-as párizsi világkiállításra küldendő állatszobrokra szóló megbízása várta. A megmintázandó egyedeket az állami ménesbirtokokról és a legkiválóbb magántenyészetekből jelölték ki. Az országot járva szinte hihetetlennek tűnő munkabírással, fantasztikus mintázási gyorsasággal készítette el a szobrokat. Feljegyzései szerint 44 ló, szarvasmarha, sertés, juh portréját készítette el. Az utazások szünetében megszületett a Budai Várban 1902-ben

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

felállításra került „Csikós", amely szintén szerepelt a világkiállításon 1/2 méretben. A szobor lovát a bábolnai Shagya XI és Obajan II törzsmén alapján készítette el. E két év volt élete legtermékenyebb korszaka. A világkiállításon, ahol a korábbi sorozattal együtt kb. 100 Vastagh-szobor szerepelt, a mezőgazdasági osztályon arany-, a művészeti osztályon ezüstérmet nyert.

Ez az agrármuzeológiai szempontból pótolhatatlan értékű anyag képezte a Mezőgazdasági Múzeum szoborgyűjteményének alapját, amely később tovább bővült a művész állaportréival. A teljes anyag évtizedeken keresztül szolgálta a főiskolai oktatást is.

1902-ben a világkiállításon szerzett hírnév hatására a British Museum vásárolt állatszobraiból, amelyek közül hatos szürke-magyar ökörfogata ma is egyik prominens darabja a Természettudományi Osztálynak. A szigetország állatainak megörökítéséről is tárgyaltak, az angol művészek tiltakozása azonban ezt az elgondolást meghiúsította. Ugyanekkor az újonnan alapított pétervári gazdasági múzeum is állatszobrokat vásárolt tőle.

1903-ban házasságot kötött Benczúr Gyula lányával, Benczúr Olgával, három gyermekük született.

1901-ben megbízták Bethlen Gábor szobrának elkészítésével, amelyet 1903-ban a Köröndön állítottak fel. Közben az Állatorvosi Főiskolán Zimmermann Ágoston megrendelésére lóanatómiai tanulmányait mintázta. Lépő, ágaskodó mozdulatú lovat, egy mélyizomokat ábrázoló, majd felületi, bőrmozgató izmokat ábrázoló modellt készített.

Ebben az időben kezdett foglalkozni a Munkácson felállítandó Árpád-szoborral, melynek ügye 1914-ig húzódott, amikor is a már megrendelt, másfélszeres életnagyságú szobrot fém hiányában félrerakták.

Sok kisebb megbízás mellett jelentős volt Szeged felkérése 1910-ben az első Rákóczi lovas szobor elkészítésére, amelyért a művész Ipolyi-díjat kapott. 1912-ben állították fel a Széchenyi téren. Közben az 1910-ben Bécsben rendezett vadászati kiállításra az FM megbízásából 22 kutyaportrét készített, amellyel elnyerte a Grosse Staatpreis-t.

1912-ben a Mezőgazdasági Múzeum felkérésére Dőry Vilmosné leperdi birtokán négyes lófogat szoborcsoportot, 1913-ban Mezőhegyesen négyökrös szántást mintázott.

1914-től a háború miatt kevés, főleg magánszemélyektől származó megrendelése volt: portrék, lószobrok. 1922-ben mintázott bivalyszobrával a Műcsarnok Társulati Nagydíját nyerte. A művészetpártoló közönség figyelme ismét felé fordult. „Anyaság" című művével Wolffner-díjat nyert.

1925-ben Dőry Frigyes birtokán tenyésztett Cepedli nevű tehén szobrát készítette el a Mezőgazdasági Múzeum megbízásából. Közben addig készített állatszobrainak sokszorosításán dolgozott, amelyeket Európa és Amerika múzeumai, gazdasági főiskolái rendeltek tőle.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1931-ben Paikert Alajos, a Mezőgazdasági Múzeum igazgatója, aki az egyiptomi kormány megbízásából múzeumot szervezett, meghívta Vastagh Györgyöt Kairóba. Két ízben, 1931-ben és 1932-ben 3—3 hónapot dolgozott fiával, Lászlóval egyiptomi juh-, szarvasmarha-, lószobrokon, majd itthon fejezte be fényképek alapján a 47 portrét. Paikert utóda, Nagy Iván 1932-ben adta át a kész múzeumot Fuad királynak.

1934-ben a Műcsarnokban id. Vastagh György születésének 100. évfordulója alkalmából emlékkiállítást rendeztek, amelyen a család többi művész-tagjának az alkotásai is szerepeltek. A kiállítás nagy sikert aratott, s a kormány megrendelte ifj. Vastagh Györgytől Görgey Artúr másfélszeres lovas szobrát. A művet 1936-ban leplezték le a Budavár visszafoglalásának évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozat keretében. A mű 1945-ben elpusztult.

Még ebben az évben elkészítette a Várban 1937-ben felállított Hadik András lovas szobor vázlatát. „Honfoglalás kori magyar lovas" című szobrát a tisztek vadászversenyének díjául több példányban megrendelték. 1938-ban a művészt a Corvin Testület javaslatára Corvin Koszorúval tüntették ki.

1940-ben felállították a „Honfoglaló" életnagyságú, „Örkény vitéz" című alumíniumból öntött, aranyozott példányát, Gömbös Gyula síremlékét. 1944-ben a Magyar Lovas Egylet megrendelésére készítette el Kincsem, a világhírű kanca egyötödös méretű szobrát. Az életnagyságú mű a háború alatt elpusztult.

A front közeledtével a Vastagh család vidékre költözött. 1945-ben Budapestre visszatérve házukat romokban találták. László fiuk törökszentmiklósi házába költöztek, itt töltötte az idős művész élete utolsó napjait. A háború borzalmai, Pál fiának elvesztése végzetes hatással volt egészségére. 1946. július 3-án, hosszan tartó betegség után hunyt el Budapesten. A Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Irodalom:

CSAP Erzsébet: ifj. Vastagh György (1868—1946) Emlékkiállítás. Katalógus. Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Bp., 1968.
GECSE Lászlóné: ifj. Vastagh György magyar szürke szarvasmarha szobrai a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. MMgMK. 1984—1985. 363—380 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VEDRES ISTVÁN
(1765—1830)

1765. szeptember 22-én született Szegeden. Családja horvát származású volt, apja Vedrics György 1760 körül került Szegedre, ahol 1764-ben polgárjogot szerzett. A családi név számos alakváltozatban szerepelt, az 1790-es évek derekán állandósult a Vedres név. Vedres István elemi iskolái után a piaristáknál, majd a pesti egyetemen működő Geometricum Institutumban tanult. 1786-ban szerzett mérnöki oklevelet. Még ebben az esztendőben Szeged város földmérője lett, ezt az állást 35 évig töltötte be. Mivel a városnak csak egy hatósági mérnöke volt, Vedres feladatai szerteágazóak voltak. Hozzá tartoztak a földmérések, birtokügyek, városrendezési és utcaszabályozási ügyek, építési tervek és középület-építések, hidak, malmok, árkok, csatornák. Ezeken kívül neki kellett foglalkoznia a közegészségügyi, a tűzrendészeti, közvilágítási, ármentesítési, folyószabályozási és fásítási kérdésekkel is.

A napóleoni háborúk következtében — elsősorban a hadseregek igényeinek kielégítésére — a XVIII—XIX. század fordulójára jelentősen megnőtt a magyarországi mezőgazdasági áruk iránti kereslet. Ez a nagybirtokosokat, középbirtokosokat, de a parasztság egy részét is arra késztette, hogy minél nagyobb mértékben piacra termeljen. Az egyoldalú gabonatermelést a lecsapolások és az erdőirtások révén megnövelt termőterület révén kívánták elérni. Kezdett intenzívebbé válni az állattartás, mindenekelőtt a juhtenyésztés, s ha minőségileg alig, mennyiségileg viszont jelentősen nőtt a bortermelés. A megnövekedett árukészlet értékesítését, a hazai kereskedelmet azonban gátolták a magyarországi lehetetlen közlekedési viszonyok. Az ország útjai az év nagy részében csak nehezen és lassan voltak járhatóak. Ezek rendbehozatalához hiányzott a tőke és a munkaerő. Az olcsó, vízi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

úton történő szállítás megnövelése folyószabályozások, vízrendezések, lecsapolások útján járhatóbbnak tűnt. Emellett szólt az is, hogy jelentős területeket lehetett (volna) a mezőgazdasági termelésbe bevonni. Ezekre a lehetőségekre figyelt fel Vedres, aki Széchenyi, Beszédes József, Vásárhelyi Pál és mások előtt évtizedekkel vetette papírra elképzeléseit a vízikereskedelem fellendítésével kapcsolatban.

Ennek köszönhető, hogy Vedresnek Szegeden és környékén végzett sokirányú munkásságán kívül legjelentősebbek vízügyi tervei voltak. Legismertebb könyve a Duna—Tisza-csatorna tervével foglalkozik („A Tiszát a Dunával öszve kaptsoló újj hajókázható tsatorna . . .”). Elképzelése szerint az új vízi utat Szeged és Dunaharaszti (vagy Soroksár) között kellene kialakítani, s ez érintené Ceglédet, Nagykőrös, Kecskemétet és Félegyházát. A csatornaépítés költségeit kölcsönökből biztosítaná, s a nagyarányú kereskedelem haszna nemcsak azok törlesztését tenné lehetővé, hanem rövid időn belül számottevően jövedelmezne.

Már Vedres előtt is számos elképzelés volt a Duna és a Tisza összekötésére, de azzal, hogy Szegedet jelölte meg az egyik kiindulási pontnak, eltért a korábbi elképzelésektől. A csatorna-kereskedelem — sok egyéb áru mellett — a gabonakereskedelmen alapult volna. Ezért akart Vedres Szegeden egy hatalmas gabonaraktárt építtetni. Így ott lett volna a Bácska, a Bánát és a Tiszántúl jó minőségű és gazdag gabonatermésének tárháza és elosztója, ahonnan az olcsó vízi úton bárhová könnyen lehetett volna szállítani. Ahhoz, hogy Szeged valóban országos közlekedési csomópont lehessen, télen is használható nagy kikötőt és hajógyárat kellene építeni — vélte Vedres. Az építési költségekre szükséges pénz előteremtését egy „Nemzeti Jószág” (nemzeti hitelbank) felállításától várta. 1807-ben megjelent könyvében („Eggy Nemzeti Jószág, melly Magyarország . . . javára szereztetett . . .”) ismerteti, hogy az ehhez szükséges összeget az ország nemessége biztosíthatná, kamatozó kölcsön formájában. A kölcsönt forgatva 5 évenként építenének egy-egy csatornát. Az első Erdélyből és a Bánátból indulna és Szegeden keresztül érné el Pestet. A második Pestet kötné össze a Balatonon keresztül a Drávával. A harmadik Erdély számára biztosítana vízi utat az Adriára és a Fekete-tengerre. A negyedik Északkelet-Magyarország vizeit kapcsolná össze a Visztula mentén Lengyel- és Poroszországon keresztül a Balti-tengerrel, illetve el lehetne jutni a Prut és a Dnyeszter „vizei segítségével a Muszka birodalomig és Törökország éjszaki részéig”.

Ezek a tervek már messze elrugaszkodtak a valóságtól, irreálisak voltak. Vedres végül is földmérő mérnök volt, talán innen ered, hogy elképzelései nem számoltak a legyőzendő szintkülönbségekkel, zsilipekkel stb., műszaki leírást nem készített, általában a kivitelezés lehetőségeivel nem foglalkozott. Amiért mégis figyelemre méltó ez a munkája — a vízikereskedelem fellendítésének gondolatán túl — az az évi kamatfelhasználásról írottakban található. Számottevő összeget akart ebből a pénzből egy „Magyar Tudós Társaság” felállítására szánni — csaknem húsz évvel

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Széchenyi felajánlása előtt. Ugyancsak komoly pénzt juttatott volna azoknak, „a kik a mezei munkákat legjobban értik . . . és legkevesebb költséggel űzik".

Másik jelentős vízműtani munkája az 1830-ban megjelent „A Túl a Tiszai nagyobb árvizek eltéríthetésérül . . ." című, mely tulajdonképpen a Tiszántúl vízrendezésével, az árvizek elleni védekezéssel foglalkozik, s itt jóval reálisabban az öntözés megvalósíthatóságával is foglalkozik.

Vedres csatornaépítési tervei nagyrészt utópista álmodozások voltak, megvalósításuknak abban a formában nem volt realitásuk. Vedres érdeme az, hogy felhívta ezekre a kérdésekre a figyelmet, s hatalmas energiával érvelt a vízikereskedelem, az ármentesítés, lecsapolás, öntözés, tógazdálkodás megvalósításáért. „Jöjjön minden mozgásba, s az országnak javai, termesztvényei, tsinálmányai egyenlőképp szétosztódnának" — írta. Más kérdés, hogy a Duna—Tisza-csatornáról tervek garmada készült, de csatorna ma sincs.

Jóval reálisabbak és eredményesebbek voltak homokmegkötésre, erdőtelepítésre és a korszerű mezei gazdálkodásra irányuló törekvései. A futóhomok megkötése érdekében folytatott gyakorlati tevékenysége úttörő jelentőségűnek mondható. Szegedet az 1700-as évek végén egyre jobban fenyegette a futóhomok, elborított szántót, legelőt, tavakat. Ellene csak erdősítéssel lehetett védekezni, de nagy volt az ellenállás: sokan úgy vélték, ha erdők lesznek a szegedi határban, a tolvajok száma megszaporodik (!). Vedres 1789-től a saját földjén, majd a következő esztendőtől Kistelek határának fűzfával való beültetésével bizonyította a fásítás eredményességét. Javaslatára a városi tanács 1795-ben elrendelte, hogy „minden házas gazda esztendőkint 100 db fát az inzsenér (városi mérnök, azaz Vedres István — P. J.) által kimutatandó helyen, tavasszal mindjárt, vagy ősszel a közjó hasznára ültetni tartozzon". Ugyancsak Vedres érdeme az ország első erdőhivatalának (erdőinspektorságának) megszervezése is.

1800 körül kezdték meg Vedres ösztönzésére az erdőtelepítést a csengelei határrészen. 1808-ban már szép eredményekre jogosító — mintegy 380 000 fából álló — néhány éves erdő zöldellt ezen a részen. Nagy részük „rözgő nyárfa" (280 000 db) és fűzfa (80 000 db) volt. Erdősítési törekvéseit a „Sivány homokság használhatása" című 1825-ben megjelent könyvében örökítette meg. Összesen 10 000 hold nagyságú, a közlegelők közötti homokterületet akart beerdősíttetni „lágy (puha — P. J.), kemény, vad és gyümöltsfákkal". Ha lesz erdeje Szegednek — írta, „. . . nem hordanak oda a Baranyaiak Szekereket, Kotsikat, Ekéket, a Bihar vármegyei Oláhok Tsonakokat, Vályukat, a Békésiek Kasza nyeleket, Villákat, az Aradiak Teknyőket, a Gömöri Tótok Vedreket, Dézsákat, sat., mellyekért temérdek pénzt kiemelnek esztendőnként Városunkból". A Szeged környéki mai erdők egyértelműen Vedresnek köszönhetik létüket.

Tervbe vette a szőregi határ vízrendezését és ármentesítését is. Sokszori elutasítás után saját maga vette bérbe 1808-ban a mintegy 4000 holdas szőreg-gyálai részt, amelyet a lecsapolás után saját költségén hamarosan egy korszerű, belterjesen

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gazdálkodó mintabirtokká alakított, eltérően a korabeli, túlnyomórészt monokultúrás gazdaságoktól. Az akkor még nem elterjedt kukorica mellett dohányt, lent, kendert termesztett, új szőlő- és gyümölcsfajtákat telepített. Az utakat, szántókat, legelőket eperfasorokkal szegélyezte, s hazánkban elsőnek kísérletezett gyapottermesztéssel. Tiszteletre méltó Vedres vallomása erről a vállalkozásról: „16 évi várakozás után elvállalom a munkát, nem haszonért, hanem a becsületért, hogy megmutassam, miszerint nemcsak ánglus vagy hollandus, hanem magyar ember is akad, mégpedig itt, Szegeden, aki a közjó előmozdítása és a hasznos példaadás végett nemcsak erejét, hanem értékeit is kockára teszi." Bár a mintagazdaságot az 1816. évi árvíz tönkretette, néhány év múlva ismét virágzott a Vedresházának nevezett gazdaság. Vedresházával példát akart mutatni, mert „a mezei gazdaság virágzása legállandóbb fundamentum köve az ország tehetősségének és gazdagságának".

Kevés szabad idejében alkalmi verseket és színdarabokat írogatott, ezek irodalomtörténeti értékkel nem bírnak, de a nyelvművelés korának eredményeihez egy kevéssel ő is hozzájárult. Ezt pedig a latin nyelv ellen tiltakozó: „A magyar nyelvnek a magyar hazában való szükséges voltát tárgyazó hazafiúi elmélkedés" című írásának köszönheti. Baráti köréhez tartozott Dugonics András, az „Etelka" szerzője, Kelemen László az első hazai színtársulat alapítója és a nyelvművelő Révai Miklós.

Rendszeresen levelezett Pethe Ferenccel, a kor egyik legkiválóbb elméleti és gyakorlati agrárszakemberével és Rumy Károly Györggyel, a keszthelyi Georgikon tanárával. Rövidebb agrárvonatkozású írásai a „Nemzeti Gazdá"-ban (Pethe lapjában) és a „Tudományos Gyűjtemény"-ben jelentek meg. Anyagilag is támogatta a „Nemzeti Gazdá"-t és pénzt küldött a Magyar Tudós Társaság (a későbbi Akadémia) támogatására.

1821-ben a betegeskedő, megfáradt Vedres nyugdíjba ment. Ezt követően zömében Vedresházán gazdálkodott és pereskedett, mert sokan akarták kimozdítani bérletéből. Vedres nem hagyta magát, de a sorozatos összetűzések egyre összeférhetetlenebbé tették az öreg mérnököt. Életművét azonban hivatalosan elismerték, 1826-ban „varasányi" előnévvel magyar nemességet és Biharban birtokot kapott. A bürokrácia malmai azonban a szokásosnál is lassabban őröltek: Vedres az átadási ünnepséget nem érte meg. 1930. november 4-én Szegeden meghalt.

Főbb munkái:

A magyar nyelvnek a magyar hazában való szükséges voltát tárgyazó hazafiúi elmélkedések. Bécs, 1790.

A Tiszát a Dunával öszve kaptsoló újj hajókázható tsatorna, mellynek hellyét nem

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tsak Magyar Ország, hanem az egész Ausztriai Birodalom hasznára föl keresni és meghatározni igyekezett Vedres Istvány. Szeged, 1805. 106 lap.
Eggy Nemzeti Jószág, mellyet Magyar ország és a hozzá kaptsolt tartományok számára s javára szerzett Vedres István. Szeged, 1807. 87 lap.
A sivány homokság használhatása. Szeged, 1825. 143 lap.
A Túl a Tiszai nagyobb Árvizek eltéríthetésérül egy két szó. Pest, 1830. 49 lap.

Irodalom:

FARKAS László: Vedres István mérnök élete és működése. Szeged, 1937.
KÁROLYI Zsigmond: A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1960.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VELICH ISTVÁN ID.
(1870—1960)

A Trencsén megyei Kocsócon (ma: Kočovce, Csehszlovákia) született 1870. július 30-án, tizenkét gyermekes családban. Édesapja itt Rakovszky Géza uradalmának volt a főkertésze. Mint kisdiák sokat dolgozott édesapja mellett a Felvidék egyik legnagyobb és legjobban kezelt kertészetében. Itt szerzett gyakorlatot a faiskolai, a gyümölcs-, a zöldség- és a dísznövénytermesztés munkáiban, az üvegházi és déligyümölcs-hajtatás módszereiben.

A négy gimnázium elvégzése után 1886-ban beiratkozott a budapesti Állami Vincellérképezdébe, ahol kitűnő eredménnyel végezte tanulmányait. Végbizonyítványát 1888. augusztus 15-én kapta meg. Ezután 1888. szeptember 1-jétől kertészsegédként dolgozott a budapesti Tudományegyetem Füvészkertjében. 1890. szeptember 1-jétől, Rakovszky Géza hívására hazament és a kocsóci kertészetben vállalt munkát. 1894 szeptemberében rövid időre újra a Füvészkertbe került, majd 1895 áprilisában külföldi tanulmányútra indult. Először Stuttgartba utazott, ahol Gaucher kertészeti tanintézetében dolgozott egy évig. Ezután Gaucher ajánlásával Franciaországba ment, ahol versailles-i, a párizsi és más neves kertészeteket tanulmányozta. 1896 végén hazatért és újra a kocsóci kertészetben helyezkedett el.

1898. március 16-ától állami alkalmazottként elvállalta a Kertészeti Tanintézethez tartozó budaörsi törzsgyümölcsös telepítési munkálatait. A Tanintézet ekkor kapta meg a budaörsi kincstári Kamaraerdőből azt a 64 kh-t, ahol az ország akkori legnagyobb törzsgyümölcsösét létesítették. Az 1899-től „Erzsébet telep" néven működő kertészet fajtahiteles szaporítóanyagot biztosított a faiskolák számára. A telep a Tanintézet kiegészítő részeként működött és a hallgatók gyakorlati teréül

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

is szolgált. Hosszú időn keresztül gazdag alapanyagot nyújtott a gyümölcsfajták tanulmányozásához és a gyümölcsnemesítő munkákhoz.

1898 októberétől kertésznek nevezték ki a Kertészeti Tanintézethez, ahol a gyümölcsös-, zöldséges. és szőlőskert kezelésén kívül a tanulók gyakorlati oktatására is kiterjedt a munkaköre. 1903. május 13-ától a Tanintézet főkertészévé nevezték ki. Itt jelentette meg első jegyzeteit, melyekben a zöldségtermesztésre vonatkozó általános és részletes tudnivalókat ismertette.

1905. augusztus 1-jével a debreceni Gazdasági Tanintézethez helyezték át és ott a főkertészi teendők ellátásával bízták meg. Emellett mint „kertésztanár" a kertészeti és szőlészeti ismereteket tanította és vezette a kertészeti gyakorlati oktatást is. Az 1906-ban gazdasági akadémiai rangra emelt intézményben a tanári testület az oktatást is magasabb színvonalra emelte: a kertészeti tárgyakat is felsőbb fokon, magasabb szinten kezdték oktatni. Ebben jelentős szerepe volt Velich Istvánnak.

Kiemelkedőnek mondható gyakorlati tevékenysége is. Az Akadémia kertjét és főleg gyümölcsösét továbbfejlesztette és korát megelőzően korszerűsítette. Hazánkban elsőnek itt telepített törpefákból (bokor alakú fákból) üzemi méretű gyümölcsösöket, és ezzel egységnyi felületen megnövelte a hozamot. A gyümölcstermelés területén kimagasló hazai és nemzetközi megbecsülést szerzett az Akadémiának. Kiterjedt társadalmi munkát is végzett. Különböző szintű tanfolyamokon oktatta a gyümölcs-, zöldség-, dísznövény- és szőlőtermesztést. Az Alföldi Bizottság szervezésében a kertészeti termelésről tartott népszerűsítő előadásokat.

Az Akadémia szépen ívelő fejlődésének is az első világháború vetett véget. A tanítás csaknem négy évig szünetelt, az épületeket kórházi célokra használták. A tanárok nagy része, közöttük Velich is katonai szolgálatot teljesített. Leszerelésekor III. osztályi hadi érdemkereszttel tüntették ki. 1918. december 31-én a földművelésügyi miniszter által kertészeti főfelügyelővé nevezték ki.

Szakirodalmi tevékenysége is az oktatási intézetekben, főleg az Akadémián bontakozott ki. Jelentősek a tananyagul szolgáló, kézzel írott, sokszorosított jegyzetei. Közülük is kiemelkedők azok, melyek a zöldségtermesztés tárgykörére vonatkoznak. Ezekben az általános tudnivalók mellett részletesen elemezte az egyes zöldségfajokkal kapcsolatos termesztési eljárásokat, a legfontosabb fajtákat és az értékesítés lehetőségeit. 1907-ben jelent meg a „Gyümölcstermesztés" című munkája. Ezt előadásai alapján az Akadémia egyik hallgatója állította össze és rendezte sajtó alá. A kiadvány öt fő részre tagolódik és részletes ismertetést nyújt a faiskolai munkákról, a gyümölcsösök telepítéséről, a termőgyümölcsösök kezeléséről, a szedés, szállítás, csomagolás, tartósítás módjairól. Rövid útmutatást ad a növényvédelemre, majd bemutatja az egyes gyümölcsfajok legfontosabb fajtáit. Az új dolgok iránti fogékonyságát, kezdeményezőkészségét bizonyítja többek között az a füzet is, melyet „Zöldségmagtermesztési útmutatás" címmel 1918-ban tett közzé. Ebben összefoglalta a zöldségfélék magtermeléséhez szükséges ismereteket, a munkák sorrendjét a magvetéstől a magszedésig. Ismertette az egy kh-ra szüksé-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ges mag- és palántamennyiséget és a várható maghozamot. Ekkor még kevesen foglalkoztak zöldségmagtermesztéssel. Az ország drága külföldi vetőmag importra szorult és egyre sürgetőbbé vált a hazai termesztés. Velich István felismerte ennek szükségességét és ezért szorgalmazta a belterjes, hasznot hozó magtermelést. Elsők között foglalkozott a magtermesztés kérdéseivel és nyújtott tanácsot, útmutatást a termesztők számára.

1922-ben kedvező ajánlatot kapott a Nyírségi Mezőgazdasági és Ipari Rt.-től. 18 évi szolgálat után megvált a debreceni Gazdasági Akadémiától és 1923 január 1-jével belépett új munkahelyére. Itt a néhai Dessewffy Kálmán-féle hitbizományi birtokok kertjeinek vezetését, felügyeletét látta el. A nagybutykai birtokon korszerű kert- és szőlőgazdaságot létesített. Itt 600 kh-at telepített be gyümölccsel és szőlővel. Nevéhez fűződik az első nyírségi almások telepítése is.

1926-ban a Duna—Tisza közi Mezőgazdasági Kamara felkérésére elvállalta annak kezelésébe tartozó mintagyümölcsös telepítését és irányítását. A Kamara Kecskemét határában 56 kh nagyságú homokterületet vett bérbe azzal a céllal, hogy egy mintagyümölcsös üzemeltetésével bizonyítsa: e tájban is lehetséges a szélsőséges éghajlat- és talajviszonyok ellenére kereskedelmi célú, üzemi méretű gyümölcsösöket létesíteni. A telepítést a pontosan kialakított terv szerint Velich István irányításával két év alatt befejezték. Az ültetést olcsó, új eljárással, az ún. Stringfelow módszerrel végezték, ezzel növelték a gyümölcsfák szárazságtűrését. A legfontosabb gyümölcsfajokat telepítették, igen széles fajtaválasztékban. Korszerű öntözőberendezést létesítettek, jól szervezett növényvédelmet alkalmaztak. A kamara a bérletet 1936-ban megvásárolta, sőt még 80 kh-val növelte a gazdaságot. 1939-ben gyümölcstárolót, -csomagolót és -aszalót is építettek.

Kisfáiban kora termesztési gyakorlatával szemben téli almákat is telepített, melyek kiválóan beváltak. Ezzel az ültetvénnyel indította el a Duna—Tisza közi téli alma termőtáj kialakítását.

A gyümölcsösök szakszerű gondozását az 1929-ben Velich István közreműködésével alapított és ugyancsak kamarai intézményként működő kertmunkásképző iskola tanulóival biztosították. Ez a szakképzés területén hézagpótló iskola nevelte ki azokat a szakmunkásokat, akikkel pótolták a fejlődő gyümölcskertészetekben fellépő szakemberhiányt. A végzett tanulókat munkavezetőknek, önálló vezetőknek alkalmazhatták. Az iskola kétéves képzést nyújtott. Tavasztól őszig gyakorlati, míg a téli hónapokban elméleti oktatásban részesültek a tanulók. Az elméletet ugyanazok oktatták, akik a gyakorlati munkákat is irányították. A 10-13 tantárgyat 3 oktató tanította: Velich István a mintagyümölcsös vezetője és egyben az iskola igazgatója is részt vett az oktatásban. Az iskola rendkívül népszerű volt. A mintagyümölcsös is és az iskola is több száz tanulót képzett ki és ezzel jelentősen hozzájárult a magyar gyümölcstermesztés fejlesztéséhez.

Nehéz, fárasztó munkája mellett a szaklapokban népszerűsítő és szakcikkeket is közölt. A rádióban szakelőadásokat tartott, elsősorban a mintagyümölcsös

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

eredményeiről. Ezenkívül testületek felkérésére is vállalt különböző témájú előadásokat.

Id. Velich István sokat dolgozott a hazai gyümölcstermesztés korszerűsítése és fejlesztése érdekében. Az üzemi gyümölcsösök kialakításában úttörő munkát végzett. 1942-ben nyugdíjba vonult, és Kiskőrösre ment, ahol még részt vett a hegyközség munkájában. Ezután Devecserbe, majd fiához Pápára költözött, ahol a házikertben tevékenykedett.

90 éves korában Pápán halt meg 1960. augusztus 9-én.

Főbb munkái:

Gyümölcstermesztés Debrecen, 1907. 181 lap.
Zöldségmagtermesztési útmutatás. Bp., 1918. 39 lap.

Irodalom:

——: Id. Velich István. KSz. 1960.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VERTSE ALBERT
(1906—1979)

1906. június 25-én született Nyíregyházán. Apja Vertse Károly állampénztári tisztviselő, anyja Kiss Karolin. Szülei nyolc gyereket neveltek fel, mindegyiknek kezébe diplomát adtak. Ő a hatodik volt a sorban. Egyik bátyjával selyemhernyó-tenyészetük volt szobájukban, még gyermekkorában ismerkedett meg a madarak kitömésével is. Középiskolai pályafutása nem volt sima. A nyíregyházi gimnázium negyedik osztályában több tárgyból megbukott, édesapja asztalos inasnak adta. Végül Budapestre való költözésük után a III. kerületi Árpád Gimnáziumban érettségizett.

18 éves korában jelent meg első munkája Nyíregyházán „A madarak világából" címen. Ennek kiadásában legidősebb bátyja, a jogász Vertse K. Andor, a „Nyírvidék" című lap szerkesztője volt segítségére. Ő fedezte fel öccsében az írói vénát és a nyári szünidőben riporterként alkalmazta. 1930-ban is újságíróskodott egy rövid ideig, ekkor a „Tiszavidék" című lapnál. Egyetemi pályája viszont töretlen volt. Már hallgató korában is részt vett a Madártani Intézet munkájában. 1928-ban kapta meg a „rendes megfigyelő" oklevelet, miután Warga Kálmán madárvonulási jelentéseiben segédkezett. Természetföldrajz szakos diplomát szerzett. Disszertációja, amelynek témaválasztásában Cholnoky Jenő professzor irányította, „A nyírségi futóhomok problémája" címen jelent meg 1932-ben. Ekkor ismerték el a Madártani Intézetben is díjtalan önkéntes gyakornoknak. 1934-ben doktorált. Ugyanabban az évben mint kisegítő szakmunkaerő kapott megbízást és fizetést.

Schenk Jakab igazgató megbízásából 1935-ben Csörgey Titus nyugalomba vonulásakor átvette az ő munkakörét; a mesterséges madártelepítési kutatást, a gyakorlati madárvédelem és madárvilág gazdasági jelentősége témaköröket. 1938-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ban lett gyakornok és 1942-ben kinevezték főadjunktusnak. Csörgeyvel, a nagy elől haláláig szoros kapcsolatot tartott fenn. A mesterséges madároduk tervezésében, propagálásában és a madárillusztrációk készítésében is követte mesterét. Elkészítette a ragadozó madarak röpképtábláját, illusztrálta Schenk Jakab, majd későbbi utóda: Pátkai Imre munkáit.

Budapest ostroma következtében elpusztult a Madártani Intézet teljes anyaga; a 60 000 kötetes könyvtár, a több tízezer darabot számláló valamennyi gyűjtemény, a gyűrűzési törzskönyv a maga 170 000 adatával. Meghalt 1945 februárjában szívinfarktus következtében Vönöczky-Schenk Jakab, az intézet igazgatója is. Vertse Albert még 1945 áprilisában elkészítette az intézet szellemi újjáépítésének tervét. Ezt a Földművelésügyi Minisztérium jóváhagyta és őt nevezte ki az intézet igazgatójává (mindmáig ő töltötte be legtovább ezt a tisztséget). Vezetése alatt a számos költözés, többszöri főhatóság-változás és a háború utáni nehéz viszonyok ellenére sikerült az intézetet és gyűjteményeit a korábbival azonos szintre emelnie.

A mezőgazdaság változó feltételei és az állami kézben összpontosított erdő- és vadgazdálkodás a hagyományos feladatok mellett újak elé is állította az intézetet. Az együttműködés az intézet és a gazdasági ágazatok között kölcsönösen segítőkész volt. A vadgazdálkodás és a madárvédelem érdekeit egyeztették. A vadőrök és vadászati felügyelők értékes munkatársakként sok hasznos jelentéssel szolgáltak az intézetnek, amely viszont tanfolyamokat tartott a számukra.

A természetvédelmi szempontok előtérbe kerülésével a minisztérium tekintetbe vette Vertse Albert indítványait a természet- és madárvédelmi területek kijelölésénél. Ugyanakkor az intézet a természetvédelem érdekében a vadásztársaságoknál propagandát fejtett ki. Az 1954-ben és 1961-ben életbe lépett madárvédelemmel foglalkozó kormányrendeletek kibocsátása is az ő igazgatói idejére esik.

Szemléletesen és rendkívül gördülékenyen írt. Ugyanakkor tanári diplomája ellenére nem volt jó előadó. Ilyen irányú felkérésektől vissza is húzódott, ennek ellenére megszervezte a mezőgazdasági szakiskolák és az önkéntes munkatársak számára havonta rendszeresített előadásokat az énekes-, vízi- és ragadozó madarakról. Ezzel Vertse újból előtérbe helyezte az intézet kezdeti, szemlélet-átalakító és nevelő értékű célkitűzéseit, melyek munkáiban sokszor kaptak helyet és amelyek a két háború között a gazdasági nehézségek miatt háttérbe szorultak.

Az intézet — melynek fennállása óta mindig kevés munkatársa volt — a feladatköröket tagjai között felosztotta. A madárvédelem minden kérdése azonban Vertse vállára nehezedett. Ide kapcsolódnak mesterséges madártelepítési kísérletei, a Fészekodúgyár fejlesztése. Ő tökéletesítette a fészekodúkat a kis termetű barát- és kékcinkék védelme érdekében.

Herman Ottó korában a madarak gazdasági hasznán, kárán volt a hangsúly, ma az egész világon számuk rohamos csökkenése miatt védelmük van előtérben. Ennek ellenére érvényes Herman Ottó meggyőződése, hogy „a madárvédelem nem szentimentalizmus", vannak figyelmen kívül nem hagyható materiális oldalai is, de

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a madártan, mint minden tudás, elsősorban az ember szolgálatában kell, hogy álljon. Ezt vallotta Vertse Albert is, amikor ezt írta: „. . . a madárvilág pusztulásának legfőbb ellenszere a társadalom erkölcsi nevelésének, felelősségtudatának lehető legmagasabbra való emelése".

Vertse Albert munkáit egyaránt jellemzi az elmélyedést kívánó szigorú tudományosság, az aprólékos megfigyelés és a gyakorlati megvalósítás szolgálata. Népszerűsítő céllal írta meg a kert madárvilágáról szóló könyvét, melynek nyolcvan, többnyire színes képét Csörgey festette. Ezt a világos, rövid és mégis szakszerű ismertetést ma, majd egy félszázad után is követendő módon állította össze. A különböző karmok, csőrök egyetlen lapon szereplő, apró tollrajzai — ezek saját keze munkái — szakember és laikus számára egyaránt érthetővé és áttekinthetővé tesznek lényeges részleteket. Ugyanilyen szemléltetőek a belső felépítésről, a madáretetőkről és a különböző mesterséges fészekodúkról való rajzai. Kiváló érzékkel használta fel a maga helyén az ábrázolásnak ezt a két egymással nem helyettesíthető eszközét: a rajzolást és a festést. A cél érdekében kiemelt tipikusat, valamint a madarak „szerszámait": csőrüket, lábait megjelenítik a rajzok, az egyes madáregyedeket pedig a kiváló megfigyelésről tanúskodó festmények. Művei több kiadást megértek, közülük az erdő és mező madarairól szóló, ifj. Tildy Zoltán fotóival készült.

Vertse hivatása, életfeladata: a gazdasági madártan egyúttal természetvédelmet is jelentett egy olyan időszakban már, amikor ez sokkal kevésbé volt közgondolkodásunk középpontjában. Vertse hangsúlyozta, hogy amikor a múlt század második felében vizeink rendezésével, mocsaraink lecsapolásával, nádasaink irtásával szikesek jöttek létre, vízimadaraink nagy része nem talált fészkelő, búvóhelyet és elpusztult. A növekvő faszükséglet és rendszeres nagyobb jövedelmet biztosító nagytáblás földművelés pedig erdőirtása kényszerített, az eredmény a futóhomokos terület lett, és sok madarunk számára végzetes helyzetet teremtett. A kár éppen azokon a területeken mutatkozott meg rövidesen, amelyek érdekében a természeti értékek egy részének felszámolása történt: a földművelés szempontjából gazdaságosabbnak ígérkező monokultúrákon a rovarvilág pusztítása egyre leküzdhetetlenebbé vált. Hiányoztak a „természetes karbantartók", a biológiai egyensúlyt fenntartó rovarpusztító madarak.

Vertse ismételten kitért munkáiban az erdősávok telepítésének fontosságára. Ugyanis a madarak többsége, ha erdőben fészkel is, táplálékát a szántóföldön szerzi be.

A kár és haszon ismételt problémája Vertse Albertnek. Mint ornitológus persze a madarakat védte elsősorban, de számszerűen, statisztikailag kimutatta főképpen a magvas növényeink körében végzett kártevésüket is. A kár azonban a haszon mellett mindig elhanyagolható és jól szervezett emberi munkával egyensúlyozható. A gyomortartam-vizsgálatok kimutatták, hogy madaraink zöme főképpen rova-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rokkal táplálkozik és csak a legmostohább téli időszakban fanyalodnak a nagy zsiradéktartalmú magvakra, magas testhőmérsékletük fenntartása érdekében.

Cikkei különböző szakfolyóiratokban, de főképpen az „Aquila" hasábjain jelentek meg. Rendszeresen írta éveken keresztül madárvédelmi beszámolóit vagy a maga, vagy mások megfigyeléseit közölve, a madárvédelmi kísérletekről pedig az intézet évkönyvében adott számot. Ismertette a század eleje óta folyó madárgyűrűzés eredményeit is, melyek hozzásegítettek a madárvonulások irányának meghatározásához.

1970-ben vonult nyugdíjba. 1974-ben megválasztották az akkor alakult Madárvédő Egyesület tiszteletbeli elnökének, amely régebbi idők madárvédelmi szempontjait figyelembe véve kívánt az önkéntes munkának újból rangot adni. 1977-ben kitüntették a „Pro Natura" érdeméremmel, a természetvédelem terén kifejtett munkásságáért.

Kétszer házasodott. Gyermeke nem volt. Felesége, Fekete Anna, kutatómunkájában aktívan segítette. Sógorával, Fekete Istvánnal, a neves természetíróval gyakran jártak hármasban kutatóútjaikon, főképp a Kis-Balaton környékén.

Meghalt 1979. február 20-án, Budapesten.

Főbb munkái:

A kert madárvilága. Bp., 1941. 128 lap.
A vetési varjú elterjedése. A. 1943. 50 sz. 142—248. lap.
Madárvédelem. Bp., 1955. 179 lap.
Erdő mező madarai. Bp., 1959. 165 lap.

Irodalom:

KEVE András: Vertse Albert. A. 1980. 147. lap.
GYŐRI Jenő: Vertse Albert a Madártani Intézet igazgatója 1906—1977. A. 1983.
VERTSE Dezső: Vertse Albert életrajza. (Kézirat.) MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VEZEKÉNYI (WINKLER) ERNŐ
(1900—1973)

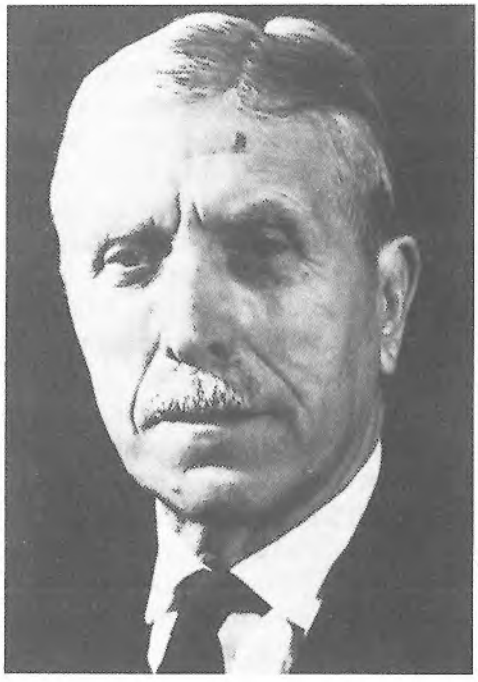

1900. július 30-án született Magyaróváron kisiparos családból. Gimnáziumi érettségi után mezőgazdasági pályára készült, így 1918—1921 között a helyi Gazdasági Akadémián folytatta tanulmányait.

A diploma megszerzése után Jankovics-Bésán Endre uradalmába került gazdasági gyakornoknak, majd később ugyanott segédtiszti beosztásban dolgozott. 1924-ben az Egri Főkáptalan uradalmának folyási gazdaságában (Polgár község) kapott gyakornoki megbízást. A kitűnő szervezőkészségű és szakmai felkészültségű gyakornokot 1926-ban függetlenített segédtiszti kinevezéssel áthelyezték a Főkáptalan bödönházi (ma: Újszentmargita — Hajdú-Bihar m.) gazdaságának akkor kialakított kísérleti telepére. Az áthelyezés jelentős fordulatot hozott és kihatott egész életére. Közvetlen kapcsolatba került Fleischmann Rudolffal, akit az Egri Főkáptalan kísérleti telep létesítésével bízott meg az uradalom szikes területén. Fleischmann is kitűnő munkatársat talált a fiatal telepvezetőben, és bevonta növénytermesztési kutatásaiba. Vezekényi részt vett a helyi körülmények között termesztett számos növényfaj és fajta termésalakulásának, sziktűrő képességének vizsgálatában. Bekapcsolódott a kialakított fajtagyűjteményben lévő búzatörzsek összehasonlító megfigyeléseibe, az eredmények kiértékelésébe, az F 481 sziki búza nemesítésébe. Mindezek jelentősen befolyásolták későbbi növénynemesítői munkásságát.

Ez időszakban szerzett közvetlen ismereteket a szikes talajok különböző javítási módszereiről is. Fleischmann a kísérleti téren a napraforgó zöldtrágya szikjavító hatását tanulmányozta, míg a közös munka során Prettenhoffer Imre, Kemenesy Ernő kutatóktól a talajjavítás és a talajerő-gazdálkodás egyéb korszerűbb módszereit sajátította el.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1928-ban az Egri Káptalan a tilaji (ma: Szentistván) gazdaság vezetésével bízta meg, sőt rövid ideig a margiterdői (ma: Újszentmargita) és a tukaszilágyi gazdaságot is irányította. 1932-ben került ismét vissza a bödönházi gazdaság élére, amely ekkor már 3200 kat. holdra gyarapodott. Irányítása alatt épült az uradalom vámőrlő malma, vetőmagtisztító üzeme, sertéshizlaldája.

A második világháború befejezése után közreműködött a földosztásban. Szakmai tudásával hatékonyan segítette a mezőgazdasági termelés újjászervezését. A Földművelésügyi Minisztérium megbízásából az egykori nagybirtok területén létrehozta a Bödönháti Állami Gazdaságot és a Bödönháti Állami Növénynemesítő Telepet, majd ellátta ezek igazgatói teendőit is. A nemesítés 1947. évi átszervezésekor a növénynemesítő telepet felszámolták. Vezekényi Ernőt ezzel egyidejűleg megbízták, hogy a Tiszántúl mezőgazdasági központjában, Karcagon alakítson ki új állami növénynemesítő telepet, amely 1949-ben — feladatainak kibővítésével — Karcagi Kísérleti Gazdasággá alakult. A kísérleti gazdaság rendkívüli nehézségek között kezdte működését. A kedvezőtlen adottságú területen a kis létszámú kutatógárda Vezekényi irányításával teremtette meg a kutatás alapvető feltételeit. A kísérleti gazdaságot 1955-ben tovább bővítették és a jászsági, nagykunsági, Nagykunság-tiszamenti, Berettyó-vidéki, a nagy- és kissárréti természetes tájegységeken folyó növénytermesztési, nemesítési, öntözési, üzemszervezési, gépesítési kutatásokkal foglalkozó Nagykunsági Mezőgazdasági Kísérleti Intézetté szervezték át. Az új intézet közel négy és félezer katasztrális hold területen, a karcagi, a kisújszállási, a kunhegyesi üzemegység keretén belül folytatta működését. Vezekényi kitűnő szervező készségével, Fleischmann mellett szerzett kutatási tapasztalataival irányította a szerteágazó munkát.

Ugyanakkor tovább folytatta növénynemesítési kutatásait is. Már a káptalani birtok nemesítőtelepén jó eredményeket ért el a Bödönháti takarmányrépa nemesítésével, amely 1942-ben részesült állami elismerésben. 1940-ben ugyancsak Bödönháton kezdte meg a szegletes lednek nemesítését. Kiindulási anyagul a Szabolcs megyei gazdaságban található tájfajtákon kívül más hazai tájfajtákat is bevont a kutatásba. Így a Nagy-Alföldről mintegy 30 általa gyűjtött tájfajtát is, amelyek közül számára legértékesebbnek a biharnagybajomi, a karcagi és a mezőtúri tájfajták bizonyultak. Ezek közül egyedkiválogatással, törzskísérleti rendszerrel és elitanyag szaporítással nemesítette ki a Karcagi szegletes ledneket. Ennek nemesítési munkáiban 1950-től Nagy Béla és Csontos Imre munkatársai is részt vettek. A kitűnő minőségű, szik- és szárazságtűrő takarmánynövényt 1951-ben államilag elismert nemesített fajtának minősítették és e minősítését több mint két évtizeden keresztül, 1973-ig megtartotta.

A bödönháti nemesítő telepről Karcagra került őszibúza fajtagyűjteménnyel és mintegy harminc tájfajta összegyűjtésével Karcagon 1947-ben indult meg a búza nemesítése is.

Vezekényi a csapadékszegény, tiszántúli mezőgazdasági területekre alkalmas új

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

őszi búzafajta kinemesítését 1949-ben kezdte el. Alapanyaga az Eszenyi Jenő tornyospálcai nemesítő telepen Gróf János által nemesített Alcsúti 21 őszi búzafajta-jelölt volt. Ennek tovább nemesítésével állította elő a Karcagi 21 őszi búzát Nagy Béla közreműködésével. A növényt 1952-ben forgalomba hozatalra engedélyezett szabad fajtának minősítették. Vetőmagja az 1950-es években elsősorban a homokos és az erősen kötött szikes talajú gazdaságokban volt keresett. A későbbi években az argentin Klein és a Székács 1242 búza keresztezésével nemesítette ki Nagy Bélával a Karcagi 522 kitűnő télállóságú őszi búzát. Ez a növény 1959-ben előzetesen elismert fajta lett és az intenzív búzafajták térhódításáig a Tiszántúl valamennyi gazdaságában szívesen termesztették.

Számottevő eredményt ér el a fűfélék nemesítésében is. 1958-ban kapott előzetes elismerést, majd 1967-ben államilag elismert fajta lett az általa nemesített Karcagi angol (kurta) perje, amelyet az 1940-es évek második felében szikes tájegységeken, ősgyepek bejárásakor gyűjtött tövekből, egyedkiválogatással nemesített ki.

A szikes tájegységeken előforduló ősflórából gyűjtötte össze az általa egyedkiválogatással kinemesített Karcagi keskenylevelű réti perje és a Karcagi sziki (vörösnadrág) csenkesz alapanyagát is, amelyek ugyancsak 1958-ban kaptak előzetes fajtaelismerést, majd 1967-ban a Karcagi keskenylevelű réti perje állami elismerésben részesült. Nevéhez fűződik még a Karcagi 123 barázdált csenkesz kinemesítése, amelyet 1949-ben Mohácsi Imrével, Benedek Lászlóval, Heidinger Lajossal kezdett meg. A növény nemesítéséhez Hortobágy legelőiről nagy számban gyűjtötték össze a változatos egyedeket. Az ezekből származó, egyedkiválogatással előállított új fajta 1960-ban kapott előzetes elismerést.

Vezekényi Ernő a fűfélék nemesítésével jelentősen hozzájárult a leromlott legelők növényállományának javításához. De az 1950-es években a tiszántúli mezőgazdasági nagyüzemekben az általa nemesített fűfélék szaporításával tudtak számos mesterséges legelőtelepet is létrehozni.

Intézetvezetői, nemesítő munkáján kívül közreműködött több téma kutatásában is. Országos témafelelőse volt a legelőgazdálkodásnak, részt vett a szikes és a fekete réti agyagtalajok talajművelési kutatásaiban. 1958—1960 között a debreceni Mezőgazdasági Főiskolán is oktatott.

Sokirányú tudományos eredményeit szaklapokban, tudományos és ismeretterjesztő előadásokon ismertette. A II. világháború után termelési, szervezési tapasztalataival jelentékeny szerepet vállalt az új nagyüzemi gazdálkodás kialakításában, a növénynemesítés fejlesztésében. Közleményeinek száma meghaladja a hetvenet.

1960-ban vonult nyugdíjba, de ez csupán intézetvezetői tevékenységétől mentesítette. 1973-ban bekövetkezett haláláig továbbra is részt vett a kedvezőtlen adottságú talajokra alkalmas növények termesztésének vizsgálatában, közülük elsősorban a homokos talajokon termeszthető takarmánynövényekkel összefüggő kutatásokban. A Duna—Tisza közi Mezőgazdasági Kísérleti Intézetben 1970-ig kutatási felelőse volt „A takarmányhüvelyesek termesztése homokon" című témakörnek.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Munkája elismeréséül 1952-ben a Magyar Népköztársaság Érdemérem ezüst fokozatával, 1960-ban a Szocialista Munkáért Érdeméremmel, 1968-ban a Munka Érdemrend bronz fokozatával tüntették ki. 1971-ben pedig Mosonmagyaróváron aranydiplomát kapott.

1973. július 12-én hunyt el Kecskeméten.

Főbb munkái:

Gazdálkodás szikeseinken. (Szerk.) Bp., 1959. 373 lap.
A szegletes lednek és termesztése. (Kandidátusi értekezés.) 1960. 150 lap.
Mezőgazdasági szakoktatásunk egy évszázadáról. Kecskeméti adatok. AtSz. 1973. 1-2. sz.
Kárpáti István—Vezekényi Ernő: A szegletes lednek. Lathyrus sativus L. (Magyarország Kultúrflórája 28. 3. köt. 16. füz.) Bp., 1967. 70 lap.

Irodalom:

VILLAX Ödön: A magyar növénynemesítés múltja, jelene és jövő feladatai. MgKl. 1938.
KURUCZ Gyula: Vezekényi Ernő: Nt. 1973. 4. sz.
KEREKES Magda—MISZORY Franciska—MUCSI Lászlóné: Dr. Vezekényi Ernő szakirodalmi munkássága. Kecskemét, 1980.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VIDATS ISTVÁN
(1802—1883)

Vidats (Vidacs) István Kalocsán született 1802. december 19-én. Apja szabómester volt, aki fiával a lakatos mesterséget tanultatta ki. Vándorlása alatt Pesten és Bécsben dolgozott és ez utóbbi helyen ismerkedett meg elsősorban az ausztriai és németországi újabb ekeformákkal. Különösen az ún. Zugmayereke nyerte el tetszését, de a hohenheimi Schwerz-féle ekét is megkedvelte és később ebből alakította ki azt az eketípust, mely az országban és azon túl Vidacs-eke néven vált elterjedté.

1825-ben Bánátkomlóson (Torontál vm., később Nagykomlós, ma: Comloşu Mare — Románia) telepedett le, ahol eleinte rendelésre Zugmayer-féle ekéket gyártott, majd annak kormánylemezét megváltoztatva, taligáját átalakítva, létrehozta önálló ekeformáját. De nemcsak ekével foglalkozott, hanem minden olyan szerszámmal és géppel, mely a mezőgazdasági munkát tökéletesebbé tette. Így 1842-ben Lovrinban (Torontál m.) egy németországi stabil cséplőgép összeszerelésével bízták meg és az uradalom tisztje megállapította, hogy „e gépek felállításánál olly művészi ügyességgel fejtett ki, hogy ha m. földesasszonyom Bécsből vagy Pestről hozatott volna is valamelly nagyhírű műszerészt, pontosabban és tökéletesebben az sem állíthatta volna fel olly rövid idő alatt."

Úgy érezte, hogy vidéken nem tudja tehetségét és szorgalmát megfelelően kifejleszteni, ezért 1842-ben Pestre költözött és a következő évben már engedélyt kapott, hogy társával, Röck Istvánnal együtt az Újvilág (ma: Semmelweis) utcában, a Havas házban gépműhelyét megnyithassa. Az üzem megalakítása után két-három évvel gyártmányait már általánosan ismerték és a sajtó is sokat foglalkozott velük. 1848-ban gyárát a szabadságharc szolgálatába állította, ahol állítólag még ágyút is öntöttek.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Igazában a gyár a jobbágyfelszabadítás után fejlődött ki, amikor 1851-ben a Schlick-féle vasöntödét kibérelte, majd később megvásárolta. A Kétnyúl utcában (ma: Szamuely és Erkel u. sarok) építette fel gyárát. Itt 1852-ben a Medárd-napi vásárkor, elsősorban ekékből nagy kiállítást rendezett, melyet nagyon sok érdeklődő és vásárló keresett fel. 1850-ben a gyár csak fél évig dolgozott és 600 ekét készített, 1855-ben már 3562 ekét és 954 eketaligát adtak el. Ezen kívül a gyárban 50 különféle borona, 100 töltögető-, 70 kapáló eke, 65 vetőgép, 52 szecskavágó, 38 szórórosta, 150 különféle morzsoló, továbbá 45 cséplőgép (ember-, ló-, ökör- és gőzerőre) is készült, amihez később malomfelszerelés is járult. 1860-ban 5-6-féle ekéjének egy-egy típusából 3000-et gyártottak. Ekkor már az angol minta után ún. Howard—Vidacs ekék is készültek.

A gyár minden eredménye ellenére sok nehézséggel küszködött, így annak vezetését 1858-ban átadta fiának, Jánosnak és Jankó Vincének, akit már korábban társként vett maga mellé. Ezután németországi, belgiumi, franciaországi utazásokat tett, hogy a mezőgazdasági gépek fejlődésének újabb eredményeiről megfelelő tájékozódást szerezzen.

Az 1850-es évek végén az osztrák és német konkurencia mellett egyre erőteljesebben jelentkezett az angol. Elsősorban a Clayton-féle gyár versenyét lehetett nehezen kiállni, mely Budán „Angol mezőgazdasági géptárat" állított fel. Szerette volna ezt a saját „Magyar Mezőgazdasági Géptárával" egyesíteni, de a kísérletek nem jártak eredménnyel. Viszont megállapodott az itt tartózkodó angol gépésszel, Yul Györggyel és megszerezte nagyhírű ekéinek magyarországi gyártási jogát. Megpróbálta gépgyárát részvénytársasággá átalakítani, de ez sem sikerült, mert a kibocsátott részvényeket nem jegyezték kellő mennyiségben.

Az 1860-as években a fia által vezetett gyár nemcsak jól működött, hanem jelentős sikereket is ért el. 1863-ban az oroszországi földreform gazdasági hatását megsejtve, a romániai Craiovában alapított fiával, Józseffel együtt, gazdasági gépgyárat, amely csaknem két évtizedig működött. Innen látta el nemcsak Romániát, hanem Moldovát és Ukrajnát is ekével és más gazdasági eszközökkel, gépekkel. Oroszországból nemcsak a craiovai, hanem a pesti gyár is kapott megrendeléseket, így 1867-ben 100 cséplőgépet vettek át. A fellendülést mutatta az is, hogy 1864-ben Bécsben lerakatot létesítettek, sőt Amerikából is érkezett megrendelés.

1873-tól a gazdasági válság, majd János fiának öngyilkossága megrendítette a pesti gyárat, ettől kezdve unokája lett a gyár vezetője, de annak jelentősége, bár ekkor már a gőzgépek gyártását szorgalmazta, egyre inkább csökkent. 1875-ben 82 szak-, 20 segédmunkás és 10 tanonc dolgozott benne, napi 10 órát és évenként 12 500 mázsa a teljesítőképessége. A munkát egy gőzmozdony és egy gőzgép is segítette. A Vidats István által vezetett craiovai gyár az 1880-as évek elején csőd szélére került, majd megbukott, úgyhogy kénytelen volt Pestre visszatérni, ahol szegénységben és ismeretlenségben halt meg, a napi sajtó alig emlékezett meg róla.

Számos hazai és külföldi elismerésben, kitüntetésben részesült, ezek közül ki-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

emelkedik az 1867. évi párizsi világkiállítás aranyérme és ugyanekkor magas királyi kitüntetést is kapott.

Három fia közül János jogi végzettséget szerzett, az 1848—49. évi szabadságharcban századosként vett részt. Világos után halálra ítélték, de hosszú börtönbüntetéssel szabadult és apja gyárába kapcsolódott be, majd másfél évtizedig vezette azt. Több cikluson át a Negyvennyolcas Párt programjával országgyűlési képviselő volt. István gépészeti képesítéssel 1873-tól átvette a gyár vezetését.

Vidats István nagyszerű képességekkel kovács-gépészből vált „a magyar mezőgazdasági gépgyártás atyjává", ahogy korábban és később is joggal nevezték. Európa valamennyi fontosabb ekéjét és más gazdasági eszközét és gépét kiválóan ismerte, ezek felhasználásával alakította ki a magyar viszonyoknak megfelelő ekeformákat. Ezek olyan népszerűek voltak, hogy a félvasekét, szinte napjainkig „vidacsekének" nevezték országszerte, bár azoknak már semmi közük sem volt az egykori nagy mesterhez. A nyugati konkurencia, a tőkeszegénység, a kapitalista verseny hajszáját azonban nem bírta és gyára, mint oly sok más magyarországi gyár és üzem, kénytelen volt kapuit bezárni.

Főbb munkái:

Vidats István gépgyára. Pest, 1862.
Vidats István legújabb szerkezetű országszerte ismert egyszerű szóró és szelelő rostájának leírása és kezelési módja. Pest, 1862.
Vidats István gépgyára Pesten a Kétnyúl utca 9. sz. alatt. Pest, 1863.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Vidats János. OMGE Emlékkönyvtár 4. füzet. Bp., 1884.
SEVIN Henrik: Faekétől a Hofherr gépig. Bp., 1944.
MÉREI Gyula: Magyar iparfejlődés. Bp., 1951.
LÉDERER Emma: Az ipari kapitalizmus Magyarországon. Bp., 1952.
SZAKÁCS Margit: A Vidacs-gépgyár története. FA. 1961.
VARGA Gyula: A parasztság munkaeszközei. (In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. Szerk. Szabó István.) I. köt. Bp., 1965.
BALASSA Iván: Az eke és a szántás története Magyarországon. Bp., 1973.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VILÁGHY KÁROLY
(1883—1975)

1883. október 8-án Veszprémvarsányban (Veszprém m.) született. A gazdálkodással már gyermekkorában megismerkedett, hiszen édesapja a pannonhalmi főapátság uradalmában gazdatiszti állást töltött be. Elemi iskoláit a Veszprém megyei Láriban végezte, 1897-től — a főapáti ösztöndíjjal — a pápai bencés algimnáziumban 4 éven át tanult, majd a győri bencés főgimnázium következett, ahol két évet töltött. A középiskola utolsó két esztendejében a veszprémi piarista főgimnáziumban tanult, és 1905-ben itt kapta kézhez érettségi bizonyítványát. A különböző egyházi iskolákban eltöltött nyolc esztendő érthetően befolyásolta pályaválasztását; az esztergomi érseki hittudományi főiskolán folytatta tanulmányait. Egy év után azonban súlyos betegsége miatt abba kellett hagynia teológiai stúdiumait. Felépülésének három esztendeje alatt szüleinél lakott, ahol egyre gyakrabban és egyre nagyobb kedvvel segítette apja munkáját. Ezek az élmények döntő befolyással voltak sorsának további alakulására. Felgyógyulása után, 1909-ben az óvári Gazdasági Akadémia hallgatója lett, ahol az érdeklődő, élénk szellemű diák szakmai kérdésekben is felkeltette tanárai figyelmét. Újhelyi Imre igazgató tanácsára a szakoktatási pálya mellett döntött. 1912-ben kapta kézhez oklevelét, és előbb egy hónapig a jászberényi, majd 1913 végéig a békéscsabai földművesiskola szakoktatói gyakornokává nevezték ki. 1913-ban visszakerült Óvárra, ahol a gyakorlati tanszéken kapott gyakornoki állást. 1914-ben gazdasági tanári szakvizsgát tett és az oktatás mellett megbízást kapott az akadémiai gazdaság számadásainak vezetésére.

Az I. világháború kitörése után 1916-ig katonai szolgálatra hívták be, ennek letöltése után az oktatás mellett 1917 és 1918-ban a rajkai járás mezőgazdaságának

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

irányítását, közelebbről a gabonabeszolgáltatások ellenőrzését, irányítását bízták rá. A Tanácsköztársaság ideje alatt Mosonmagyaróváron kormánybiztosként tevékenykedett, ennek ellenére az ellenforradalmi korszakban elkerülte a felelősségre vonást. 1920-tól érdeklődése fokozatosan a közgazdaságtudomány felé fordult, s a féléves tanulmányi szabadság adta lehetőségeket kihasználva a Műegyetem közgazdasági fakultásán hallgatott előadásokat, majd 1922-ben szigorlatozott. Ekkor átvette az Akadémia üzemtani tanszékének vezetését. Az intézet 1942-ben főiskolai rangra emelkedett, Világhy Károlyt pedig nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. A háború utolsó és rendkívül nehéz éveiben, 1943—1945 között prodékáni kinevezést kapott. A felszabadulás után 1946-tól az új szervezeti keretek között működő Agrártudományi Egyetem magyaróvári osztályán a mezőgazdasági üzemtan tanáraként oktatott és megerősítették egyetemi tanári címét. 1949-ben, a hazai agrárfelsőoktatás ismételt átszervezése után nyugállományba helyezték, ő azonban tovább dolgozott. Már nyugdíjasként a Földművelésügyi Minisztérium óvári mezőgazdasági kísérleti intézetében, mint tudományos kutató dolgozott és gabonafélékkel, valamint a burgonyatermeléssel kapcsolatos területeken végzett kutatásokat. Több évtizedre visszamenőleg feldolgozta a magyarországi cukorrépatermelés eredményeit. A mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskolától 1962-ben arany-, majd az akkor már a keszthelyi Agrártudományi Egyetem karaként működő óvári intézménytől 1972-ben gyémántdiplomát kapott.

1975-ben, 92 éves korában távozott az élők sorából.

Világhy Károly élete szorosan egybefonódott a gazdasági szakoktatással és kutatással. Az I. világháború előtti időszakban energiájának egy részét a tejtermeléssel kapcsolatos etetési (lucerna, takarmányrépa) kísérletek kötötték le. A világháború befejezése után azonban mind az oktatói, mind pedig kutatói tevékenysége a mezőgazdasági üzemtannal fonódott össze. A háború elvesztésével járó gazdasági és politikai következmények, illetve az új helyzethez való minél gyorsabb és zökkenőmentesebb alkalmazkodás növelte és szükségessé tette az üzemtani ismeretek bővítését és elterjesztését. Előadásain és gyakorlati foglalkozásain hallgatóival igyekezett megismertetni az export-import, a pénz- és hitelügyletek, továbbá a vámpolitikának a mezőgazdaságra gyakorolt hatását. Felhívta a figyelmet arra, hogy a különböző monopolszervezetek és a tőzsde milyen szerepet játszanak a termékek értékesítésénél. Hangsúlyozta a szövetkezetek fontosságát a kül- és belföldi piacokon.

Az 1929—1933-as gazdasági válság idején a szaklapokban („Mezőgazdaság", „Mezőgazdaság és Kertészet" stb.) megjelent cikkei a válságból való kilábalás lehetőségeiről tájékoztatták az olvasókat, és kiemelte a hagyományos termelési struktúra átalakításának szükségességét. Véleménye szerint egy-egy üzemterv elkészítésekor az üzemszervezés tudományos igényű megvalósítására nyílik lehetőség, s ennek segítségével kialakítható egy optimális termelési struktúra.

Előadásaiban mindig hangsúlyozta a mezőgazdasági iparok szerepét, kiemelten

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

foglalkozott a szesz- és cukorgyártás fontosságával, azok közgazdasági jelentőségével.

Tevékeny tagja volt több szakbizottságnak, így 20 éven át elnöke a mezőgazdasági munkabér-megállapítói bizottságnak. 1926 és 1943 között az óvári Akadémia tanárvédnöke volt. Külföldi tanulmányútjai során megfordult a legtöbb nyugat-európai országban, járt Ausztriában, Németországban, Svájcban, Olasz- és Franciaországban.

Szakmai és közéleti tevékenysége elismerést váltott ki kortársai között. Világhy Károlyt méltán tartották a szép hagyományokkal rendelkező magyar üzemtani iskola (Hensch Árpád, Juhos Lajos, Ormándy János, Reichenbach Béla stb.) jeles alakjának.

Főbb munkái:

Erdészettan. Gazdaság akadémiai hallgatók részére. Bp., 1924. 160 lap.
A mezőgazdasági üzemtan alapjai. (In: Bittera Miklós—Pesthy Béla—Világhy Károly: Mezőgazdasági enciklopédia.)Bp., 1930. 236 lap.
A legelők jelentősége, használata és azok jövedelmezősége. Bp., 1935. 31 lap.

Irodalom:

MMgMa. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VILLÁSI PÁL
(1820—1888)

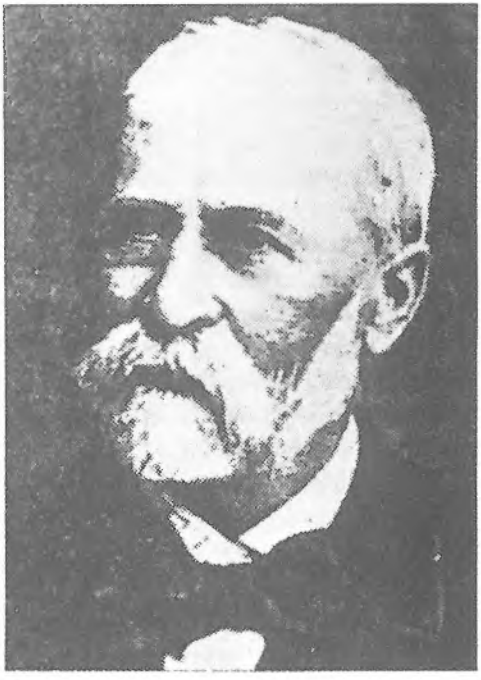

A Bars megyei Léván (ma: Levice — Csehszlovákia) született 1820. november 3-án. Eredeti családi neve Gápel volt. Apja építész volt, aki — ma úgy mondanánk, „hobbiból" — haszonkertészettel is foglalkozott. Valószínű, hogy Villási érdeklődését ez keltette fel a kertészet iránt. A gimnáziumot szülővárosában végezte el, azután a nagyszombati (ma: Trnava — Csehszlovákia) líceum következett, végül a győri jogakadémián szerzett diplomát. 1842-től a Bars megyei főügyész mellé került gyakornoknak. Az 1843—44-es országgyűlésen a megye Ambró Antal országgyűlési követ mellé küldte jurátusnak. Bekapcsolódva a reformkori ifjúság életébe, hamarosan a reformkori eszmék híve lett. Ennek egyik megnyilvánulása volt, hogy 1844-ben nevét Villásira változtatta. 1845-ben Pesten ügyvédi vizsgát tett, s a következő esztendőtől már mint Bars megye tiszti ügyésze dolgozott.

1848 őszétől a Görgey hadtest lovastüzéreként végigharcolta a szabadságharcot. Részt vett a dicsőséges tavaszi hadjáratban, s Görgey hadnaggyá léptette elő. Világos után ő is bújkálni kényszerült, később sem térhetett vissza a jogi pályára. 1850—1862 között Hont megyében, a Szulyovszky családnál nevelősködött. Itt kezdett el kertészkedni, s ezt a munkát annyira megszerette, hogy 1866-ban, 46 évesen (!) beiratkozott a magyaróvári Felsőbb Gazdasági Tanintézetbe, amit sikeresen el is végzett. Ezután Pozsonyban, felesége birtokán gazdálkodott, de mivel értékpapírokba befektetett tőkéjét elvesztette, kénytelen volt más megélhetés után nézni, egy biztosító társaság alkalmazottja lett.

1875-ben viszont teljesült vágya: a kassai, majd a keszthelyi Gazdasági Tanintézetekben lett a kertészet tanára, s egyben az ottani kertészet vezetője. 1879-ben egy

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

évre a magyaróvári Akadémiára helyezték, majd visszakerült Keszthelyre, mint a tanintézet főkertésze és tanára.

A XIX. század második felében Entz Ferenc munkássága révén a hazai gyümölcstermesztésben kezdett terjedni az a nézet, hogy a gyümölcstermelés igen jövedelmező gazdasági terület lehet, mivel hazánk adottságai számos gyümölcsféleség termesztésére kiválóan alkalmasak. Villási Entz nyomdokain haladva azt hirdette, hogy a gyümölcs nem luxus, hanem szinte nélkülözhetetlen táplálék. A gyümölcstermesztés népszerűsítése érdekében 1879-ben megjelentette „A gyümölcstenyésztés tana" című munkát. Ez Eduard Lucas és Friedrich Medicus munkájának fordítása és egyben „magyarítása" is volt. A könyv első „főrészében" a szaporítási módokat, a faiskolai és nemesítési munkákat ismerteti. A következőkben a gyümölcsfa-ápolási munkákkal, majd a gyümölcs többirányú hasznosításával foglalkozik (aszalás, lekvár, gyümölcsbor, szesz- és ecetkészítés). Végül a „Gyümölcsészet" című részben gazdag fajtaválasztékot ismertet. A munkával azt is el akarta érni, hogy itthon megismerjék a külföldi fajtákat, a hazai termesztők össze tudják hasonlítani az itteniekkel.

Villási legfőbb érdeme a „Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetek" című lap létrehozása és szerkesztése. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kiadásában havonta megjelenő kiadvány tanulmányokat közölt a gyümölcstermesztés, a gyümölcstan, a gyümölcsfanevelés, a gyümölcsértékesítés és a zöldségtermesztés — akkori elnevezése: konyhakertészet — tárgyköréből. Villási a lap hasábjain azt hirdette, hogy ne fajtagyűjteményre törekedjenek a termesztők, hanem inkább arra, hogy kevés fajt, illetve fajtát telepítsenek, azokat viszont szakszerűen gondozzák, tehát a tömegtermelés híve volt. Villási elsősorban a „csontárokat" (csonthéjasok) és azok közül is a szilvát igyekezett népszerűsíteni, „mert azok kivétel nélkül mindenütt jól tenyésznek, . . . gyorsabban is fejlődnek és teremnek mint a lágymagvúak". Ez utóbbiak közül elsősorban az almát ajánlotta, de úgy, hogy csak az adott vidéknek megfelelő fajtákat érdemes telepíteni. Biztatott a kajszi termesztésére is.

A „Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetek" cikkeinek jelentős részét Villási írta. Például 1883-ban 25 közleménye jelent meg. Számos fajtaleírást közölt, leginkább a korai őszibarackok és cseresznyefajták ismertetésével foglalkozott. A lap szerzői között olyan neves szakembereket is találunk, mint Balogh Ágost, Bereczki Máté, Csanády Gusztáv, Katona Zsigmond, Korizmics László, Tamássy Károly, Törs Kálmán és mások. A magas színvonalú szaklap számos kitűnő fajtaleírást közölt. A lap értékét, érdekességét növeli a számos kitűnő színes képmelléklet. Méltán tartották kortársai és későbbi méltatói is a múlt század második fele egyik legkiválóbb pomológusának.

Villási nagy hangsúlyt helyezett az ismeretterjesztés, az oktatás kérdéseire is. Úgy látta, hogy „ . . . a legjobb és legnagyobb számú gyümölcsészek a lelkészek, gyógyszerészek, ügyvédek, s tanárokból fejlődnek, aránylag legkevesebb pedig a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kertészekből növi ki magát." Ezért azt javasolta, hogy „. . . . a gyümölcsészet nem csak a gazdasági tanintézetekben, hanem a budapesti egyetemen, és minden vidéki jelentékeny tanintézetben előadassék", sőt a papneveldékben „ne csak a gyümölcsfatermelés könnyű fogásait, hanem magát a gyümölcsészet tudományát" kötelező tárgyként tanítsák.

Lapjában sokat foglalkozott a konyhakertészet, azaz a zöldségtermesztés népszerűsítésével azt hangoztatva, hogy az egészséges táplálkozás a zöldségfélék nagyarányú fogyasztása nélkül nem képzelhető el. Ezért a zöldségek tömegtermesztését új alapokra kell helyezni, de jelentős eredmények csak jó minőségű vetőmag, trágyázás, öntözés, talajművelés, vetésforgó stb. alkalmazásával érhetők el.

A Lucas-Medicus féle könyv magyarra átdolgozását, illetve fordítását kevésnek tartotta, készült egy magyar pomológiai könyv megírására, de a Keszthely és Budapest közötti utazások, a lapszerkesztés egyre jobban fárasztották, s egészsége is megromlott. Ezért 1886-ban nyugdíjazását kérte és a fővárosba költözött. Már csak lapját szerkesztette 1888. december 26-án Budapesten bekövetkezett haláláig. Vajon mi mindenre lett volna még képes Villási Pál, ha érdemben nem csak 55 évesen kezd a gyümölcstermesztés kérdéseivel foglalkozni?

Főbb munkái:

A gyümölcstenyésztés tana. Vezérfonal gyümölcstenyésztési előadások és önképzés számára. Lucas Ede és Medicus Frigyes ily című munkájának 5-ik kiadása nyomán magyarra fordította, illetőleg átdolgozta Villási Pál . . . Bp., 1879. 292 lap.
A gyümölcstermelés szükségességéről hazánkban. GyKkF. 1883. 1. füz. 2—14. lap.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Villási Pál. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyve. 6. füz. Bp., 1891.
GEDAY Gusztáv: Nagy elődök. Villási Pál. Kg. 1971. 2. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VILLAX ÖDÖN
(1899—1964)

1899 szeptember 23-án született a Nógrád megyei Karancsberényben, édesapja Villax Ödön okleveles mezőgazda volt. Középiskolai tanulmányait Veszprémben és Bonyhádon végezte. A magyaróvári Gazdasági Akadémián 1921-ben szerzett diplomát. 1929-ben a budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Mezőgazdasági Szakosztályán mezőgazdaságtudományi oklevelet kapott. Ugyanitt 1931-ben szerzett doktori címet.

Villax akadémiai tanulmányainak befejezése után — asszisztensi beosztásban — a magyaróvári Növénynemesítő Intézetben kezdte el tudományos munkáját. 1926-tól — rövid megszakítással — tíz éven át az ugyancsak Magyaróváron működő Növénytermelési Kísérleti Állomáson Surányi János munkatársa volt. Az intézetben 1927-ben kísérleti adjunktussá, 1933-ban főadjunktussá nevezték ki. 1930—1931 között rövid ideig a debreceni Dohánytermelési Kísérleti Állomás tudományos munkatársaként dolgozott.

1936-ban vette át a magyaróvári Növénynemesítő Intézet irányítását a nyugdíjba vonuló Grabner Emiltől, aki létrehozta és 28 éven keresztül eredményesen irányította a növénynemesítés nagymúltú hazai központját. 1948-ig — a nemesítés állami kezelésbe vételéig — volt az intézet igazgatója. Közben 1941—1945 között kísérletügyi igazgatói kinevezéssel az ez idő alatt összevont magyaróvári Növénytermesztési és Növénynemesítő Kísérleti Intézetet is vezette.

Villax — Grábner méltó utódaként — ugyancsak több mint negyedszázadon át tudományos munkásságával, vezető egyéniségével jelentősen közreműködött a növénytermesztési kutatások hazai továbbfejlesztésében.

A két magyaróvári és a debreceni intézetben végzett kísérletei, irodalmi és oktató

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tevékenysége az 1920-as évek kezdetétől 1948-ban történt külföldre távozásáig, elsősorban a növénytermesztési kutatások gyakorlati fogásainak ismertetésében, a sajátos körülmények közötti gazdálkodási módszerek kimunkálásában, a pillangós virágú étkezési és takarmánynövények kutatásában volt kiemelkedő. Mindezeken túlmenően meghatározó szerepe volt a szervezett hazai növénynemesítés kiépítésében, a növénynemesítési szakképzés elindításában.

A Növénytermelési Kísérleti Állomás fiatal munkatársaként jelent meg első nagyobb szabású műve „A szántóföldi kísérletezés gyakorlata" címmel. Érdeme, hogy ebben elsőként adott útmutatást — növénytermesztési kísérletek gyakorlati megvalósításához — a termelők és az önálló kísérleti telepek vezetői részére.

Ez időszakban foglalkozott részletesen a lápi talajok különleges termesztésbe vonásához szükséges gazdálkodási módszerek kutatásával, ismertetésével. „A lápgazdálkodás alapelvei" című műve a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara pályázatán első díjat nyert.

Az egy évvel később Surányi Jánossal együtt írt — „Könyvből nem lehet megtanulni gazdálkodni, de könyv nélkül sem. Gyárfás" jeligével benyújtott — pályaművük: „A rétek és a legelők termőképességének fokozása, különös tekintettel a trágyázásra" pedig elnyerte a földművelésügyi miniszter első díját.

Az 1920-as években Kerpely Kálmán ösztönzésére kezdte el a lucernával kapcsolatos kutatásait. Szántóföldi és laboratóriumi körülmények között vizsgálta a növény nitrogéngyűjtő-képességét, a lucerna termesztésének a különböző talajféleségekre gyakorolt hatását. Mintegy 75 hazai és külföldi származású fajtaváltozat összegyűjtése után termesztési kísérletben vizsgálta terméshozamuk alakulását, laboratóriumi körülmények között pedig meghatározta valamennyi beltartalmi értékét. Az eredmények kiértékelésénél a hazai lucernafajták bizonyultak a legjobbnak.

Ekkor foglalkozott a növény virágzásbiológiai megfigyeléseivel is. Villax e munkájával nyerte el egyetemi doktori fokozatát. Értekezése — a növényre vonatkozó további adatokkal kibővítve — „A lucerna termesztése, különös tekintettel hazai viszonyainkra" címmel (1931) jelent meg. Érdeme, hogy az addigiakhoz képest ez a mű nyújtott legtöbb ismeretet a lucernával kapcsolatos kérdésekről. Könyvét két évvel később a herefélék, a baltacim, a nyúlszapuka, a fehér somkóró és a szarvaskerep ismertetésével kibővítve „Szántóföldi herefélék" címmel a „Szántóföldi pillangósvirágúak" I. köteteként ismét kiadták.

A pillangós virágú növényekkel kapcsolatos kutatásait tovább folytatva foglalkozott a borsó, a bab, a lencse, a bükköny, a lednek, a csillagfürt és a szója nemzetségben lévő szántóföldi növények termesztésének felmérésével. Üzemi és laboratóriumi körülmények között vizsgálta táplálkozási, takarmányozási értéküket és szerepüket a talajerőutánpótlásban. Kutatásait — Kerpely Kálmán közbenjárására — a Széchenyi Tudományos Társaság „kutató ösztöndíjjal" támogatta. Ezekről szóló újabb összefoglaló munkája a „Szántóföldi pillangósvirágúak" II.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kötteként jelent meg. A könyv első részében a hüvelyes növényekkel, a másodikban pedig a pillangósvirágúak utáni talajgazdálkodással foglalkozik.

Az 1930-as évek kezdetén Surányi János munkatársaként közreműködött a hazai kukoricafajták tulajdonságainak felmérésében és leírásában. A „Kukoricafajták és termesztésük" című munka nagyságára jellemző, hogy ötven általuk összegyűjtött és termesztési kísérletbe vont kukoricafajtáról készítettek részletes leírást, közöltek útmutatásokat a szemes és a zöldtakarmányként hasznosított növény termesztéséhez-feldolgozásához.

Írója, egyben szerkesztője volt az „Olajnövények termesztése" című kiadványnak, amely a gazdasági tanárok részére 1941—1942-ben tartott tanfolyamok előadásait tartalmazza. A továbbképzés rendezésével megbízott Villax a hazai olajgyártás szempontjából akkor legfontosabbnak tekintett, de a szakmai körökben sem igen ismert növények: az őszi káposztarepce, napraforgó, olajlen, ricinus, szója és más olajos növények termesztési lehetőségeit értékelte.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara támogatásával jelent meg elsősorban a kistermelők részére írt „Növénytermesztés" (1937) című könyve, amelyet egy évvel később ismét, majd 1940-ben és 1948-ban átdolgozva és tovább bővítve adtak ki.

A hazai szakirodalom legsikerültebb kiadványai közé tartozik a növénynemesítők és az egyetemi hallgatók részére írt kétkötetes műve: „Általános növénynemesítés." (1944), „Különleges növénynemesítés." (1947) Ebben közel huszonöt évi pályafutása alatt szerzett tapasztalatainak közreadásával, neves kutatók közreműködésével, átfogó ismereteket közöl a növénynemesítés általános kérdéseiről és a legfontosabb szántóföldi növényfajok: a pázsitfűfélék, a gyökér- és gumós növények, a magjukért termesztett hüvelyesek nemesítéséről. Nevéhez fűződik a nemesített növényfajtákról készített első hivatalos katalógus kiadása is. Közülük az elsőt 1938-ban jelentették meg, míg a következők 1941., 1942., és 1944-ben kerültek kiadásra.

Az állami nemesítő intézet igazgatójaként közreműködött a hazai növénynemesítésben fordulópontot jelentő (255/1941. M. E. és a 257. 700/1941. F. M.) rendeletek kidolgozásában. Ezekkel a rendeletekkel egységesen szabályozták a fajtakérdést, a vetőmagforgalmat és a nemesített növényfajták jogvédelmét.

A rendeletek életbe lépésével rendkívül megnövekedett az általa irányított Növénytermesztési és Növénynemesítő Kísérleti Intézet feladatköre. Ebbe ad betekintést a Villax összeállításában napvilágot látott a „Magyar nemesített növényfajtákkal végzett előkísérletek eredményei" című intézeti kiadvány, amely 9 növényfajról, 183 fajtáról, 107 kísérleti helyen beállított, több, mint 8500 parcelláról származó termésadatok és termésminták vizsgálati eredményeit tartalmazza.

Hazai munkálkodása éveiben rendszeresen jelentek meg kisebb tanulmányai a „Köztelek"-ben, a magyaróvári Gazdasági Akadémia évkönyveiben és más mezőgazdasági szaklapokban is. Az 1930-as évektől részt vett a Földművelésügyi Minisztérium által szervezett „rádiós gazdasági előadások" megtartásában.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1940-ben szervezője és irányítója volt a Magyaróváron rendezett első hazai növénynemesítő tanfolyamnak. A tanfolyamot a következő évben megismételték, majd a nagy érdeklődésre való tekintettel két évvel később Magyaróváron a növénynemesítő szakmunkások és szakaltisztek nemesítési képzését is megkezdték.

A hazai és a nemzeközi szakmai körökben elismert kutató 1948-ban az Agrártudományi Egyetemen magántanári képesítést szerzett.

Sajnálatos, hogy több, mint negyed évszázados tudományos működése után 1948-ban, a nemesítő intézmények állami kezelésbe vételekor családjával együtt külföldre távozott. Neves mezőgazdasági kutatóintézetekben folytatta kutatásait. Elért eredményei alapján a mezőgazdasági kutatások legkitűnőbb művelői között tartották számon. A határon túli tudományos tevékenységéről összegyűtött adatok szerint 1949-től 1951-ig a franciaországi, Lyontól nyugatra fekvő Clermont-Ferrand város mezőgazdasági kutató intézetében (Centre de Recherches Agronomiques) elsősorban a kukorica és a takarmánynövények termesztési-nemesítési, a rét- és a legelőjavítás kérdéseivel foglalkozott. 1951-től 1958-ig a portugál állam meghívására Elvas-ban (Portugália), az „Estacao de Melhoramento de Plantas" elnevezésű intézetben (Növénynemesítő Állomás) a pillangósvirágú növényeken kívül, a nagy kiterjedésű gyengébb talajokon is jól termő gabonaféle előállításával foglalkozott. Érdeme, hogy Portugáliában elsőként ő nemesítette ki és honosította meg a búza és a rozs keresztezéséből származó „Triticale"-t.

1958-ban áttelepült Marokkóba, és a rabati „Institut National des Recherches Agronomiques" (Nemzeti Agronómiai Kutató Intézet) munkatársa lett. Kezdetben a takarmány- és a gyógynövény kutató részleg vezetője volt, majd ő lett az intézet vezetője. Ebben a minőségben dolgozott — szakmai tudását itt is messzemenően elismerve — 1964-ben bekövetkezett váratlan haláláig. Kísérleteit kiterjesztette a tengerparti sávon kívüli csapadékszegény területekre is, hogy a külterjes állattenyésztés helyzetén javítson.

Amíg Portugáliában a „Triticale" kinemesítése, addig Marokkóban a silótakarmány készítés bevezetése fűződik nevéhez. Külföldi munkásságának eredményeit is számos közleménye őrzi. Többségük francia, portugál, német szaklapokban jelent meg, de írásai angol és olasz nyelven is gazdagították a nemzetközi mezőgazdasági szakirodalmat. Utolsó, mintegy 600 oldalas alkotását „La culture des plantes fourragéres dans le région occidentale du bassin méditerranéen" címmel. készítette el.

Élete sokszínű, példamutató tevékenységével egyaránt maradandót alkotott úgy a hazai, mint a külföldi növénynemesítésben. Munkájával eredményesen hozzájárult az egyetemes mezőgazdasági tudomány előbbreviteléhez és a mezőgazdasági növénytermesztés hozamának növeléséhez.

Szívroham következtében 1964. április 4-én hunyt el — távol szülőföldjétől — Madridban.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái.

A szántóföldi kísérletezés gyakorlata. Magyaróvár, 1927. 121 lap.
A lápgazdálkodás alapelvei. Debrecen, 1929. 108 lap.
A lucerna termesztése, különös tekintettel hazai viszonyainkra. Magyaróvár, 1931. 167 lap.
Szántóföldi pillangósvirágúak. I. (Szántóföldi herefélék.) Bp., 1933. 211 lap.
Szántóföldi pillangósvirágúak. II. (I. Hüvelyesek. II. Talajgazdálkodás a pillangósvirágúak után.) Bp., 1935. 206 lap.
Növénytermesztés. Magyaróvár, 1937. 191 lap.
Olajnövények termesztése. (Az 1941. évi december és 1942. évi január havában gazdasági tanárok részére tartott tanfolyam előadásai.) Bp. — Magyaróvár, 1942. 212 lap.
Növénynemesítés I. kötet. Általános növénynemesítés. Magyaróvár, 1944. 354 lap.
Növénynemesítés II. kötet. Különleges növénynemesítés. Magyaróvár, 1947. 432 lap.
La culture des plantes fourragéres dans la région occidentale du bassin méditerranéen. Rabat, 1963. 641 lap.
Surányi János—Villax Ödön: Kukoricafajták és termesztésük. Magyaróvár, 1932. 138 lap.

Irodalom:

MÁNDY György: Ödön Villax. (1899—1964) AAH. 1965.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VLADÁR ENDRE
(1888—1967)

1888. szeptember 24-én született a Pest megyei Bián. Édesapja a Metternich család biai uradalmának intézője volt. A népes Vladár családban utolsó, kilencedik gyermekként látta meg a napvilágot. Gyermekkorában már élénken érdeklődött a természettudományok iránt, különösen a fizika, mechanika és matematika vonzotta. Szülei minden segítséget megadtak, hogy Budapesten gimnáziumi érettségi bizonyítványt és egyetemi diplomát szerezzen. Egyetemi tanulmányait a József Műegyetemen végezte 1910-ben. A gépészmérnöki diploma megszerzését követően a debreceni Gazdasági Akadémia műszaki osztályára került, mint gazdasági gyakornok.

Nagy megtiszteltetést jelentett Vladár Endrének, hogy a következő évben áthelyezték Magyaróvárra a Gazdasági Akadémiához, annak — ifj. Sporzon Pál által vezetett — műszaki tanszékére, amely a Gépkísérleti Állomással működött együtt. A Budapestre távozott Ráday Albert gépészmérnök helyére került tanársegédi beosztásba. Nagy odaadással kapcsolódott be a tanszék oktatási és kísérletezési munkájába. Szükség is volt kiváló műszaki helytállására, mert Sporzon rendkívül sokat utazott, így az Állomás munkáját távollétében neki kellett ellátnia. A szakmai irányítás és a fontos kérdésekben az állásfoglalás továbbra is Sporzon kezében maradt, aki munkatársaitól szinte ugyanolyan munkatempót követelt meg, mint amilyent önmagának is diktált. Vladár szakmai ívelését bizonyította, hogy 1913-ban segédtanárrá, 1917-ben rendkívüli akadémiai tanárrá nevezték ki. 1913-ban a Magyar Mérnök és Építész Egylet pályázatán munkájával — „Gépszántás mezőgazdasági, gépszerkesztési és gyártási szempontból" — elnyerte a 3000 koronás fődíjat. A tanulmány tervezetében Vladár többek között ezt írja: „E tanulmány írójának legfőbb célja

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

az volt, hogy azzal a kérdéssel foglalkozzék, milyen módon lehetne a szántógépek összehasonlítását és elbírálását kísérleti és matematikai módszerekkel megvalósítani. Ilyen természetű vizsgálódások azonban éppen a szántógépeknél ütköznek nehézségekbe, mert nagymértéken ellentáll a finomabb matematikai fejtegetéseknek és exzaktabb kísérleteknek az a körülmény, hogy a szereplő tényezők nem mindig ruházhatók fel matematikai mennyiségek jellegével és hogy a kísérleteknél kicsinyről kell a nagyra következtetnünk, mikor a területéhez képest papírlap vékonyságú szántóföld termőrétegének egyes helyein annak kísérleti állandóit keressük".

1915-ben besorozták katonának, de a szolgálat alól bizonytalan időre felmentették és így frontszolgálatot nem teljesített. A világháború alatt az Akadémia és az Állomás folytatta tevékenységét. Felsőbb rendeletre nemcsak az óvári növendékek, hanem külső személyek részére is kellett tartani gépkezelői tanfolyamokat, hogy valamelyest enyhítsék a katonai behívások okozta szakemberhiányt. Ezen kívül a Gépkísérleti Állomás számos mezőgazdasági technikai szakvéleményt készített a földművelésügyi kormányzat megbízásából, a minősítések kiterjedtek az importált mezőgazdasági gépekre is, hogy a háború nehézségei között a gazdasági munkákat a legoptimálisabb időben végezzék el.

1917 nyarán ifj. Sporzon Pált szolgálattételre a Földművelésügyi Minisztériumba osztották be. Vladár Endre ideiglenes megbízást kapott a tanszék és a Gépkísérleti Állomás vezetésére.

1918-ban — Sporzon váratlanul bekövetkezett halálát követően — végleges vezetői kinevezést kapott Magyaróváron. Ebben az időszakban igen sokrétű szakirodalmi tevékenységet fejtett ki. Elsősorban a „Köztelek" c. lapban publikált rendszeresen. Cikkei német nyelven is megjelentek.

A háború elvesztése, az ország feldarabolása és az ezt követően fellépő infláció a húszas évek végéig visszavetette a magyaróvári állomás előrelépését. Vladár anyagi lehetőségei beszűkültek, nem kapott lehetőséget szakmai segéderő beállítására, egyszemélyben magának kellett ellátni az oktatást és gépkísérletezést.

A jó munka legfontosabb tényezőjének a személyi és anyagi feltételeket tekintette. Mint a „Köztelek" című lapban írta 1924-ben:

„Kénytelen vagyok ezzel kapcsolatban tényként megállapítani, hogy a Magyaróvári Gépkísérleti Állomás mindkét tényező tekintetében jelenleg a lehető legmostohább helyzetben van, amennyiben az Állomás vezetője nagymértékű tanári elfoglaltsága mellett teljesen egyedül kénytelen az Állomás ügyeit intézni, s gépkísérleteket eszközölni, melynek jó része pedig segéderő közreműködése nélkül fizikailag el sem végezhető. Ily körülmények között önálló kísérletek végzésére vajmi kevés idő és alkalom nyílik." Ez az állapot 1929-ig tartott, amikor ifj. Rázsó Imre gépészmérnök személyében kiváló segítő társat kapott.

Vladár Endre tisztában volt a hazai mezőgazdasági termelés világszínvonaltól

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

való elmaradás okaival és úttörő munkát végzett a belsőégésű motorok magyar mezőgazdasági elterjesztésében és a traktorgyártás megindításában.

Több éven át tanári és állomásvezetői működése mellett mezőgazdasági gépek vizsgálatára alkalmas mérőműszereket tervezett, közreműködött a Mérnök Egylet mezőgazdasági gépészeti bizottságában, traktor- és gépkezelői tanfolyamokat szervezett és részt vett az OMGE által szervezett gépversenyek előkészítésében, megrendezésében.

A Gépkísérleti Intézet újjászervezéséről több ízben készített részletes terveket, a Magyar Mérnök és Építész c. közlönyben. Szakmai tevékenysége mellett vett részt a város kulturális és zenei életében.

1926-ban jelent meg találmányáról egy részletes ismertetés: „A szántás minőségének, a barázda mélységének és szélességének regisztrálására szolgáló műszerek".

1931-ben áthelyezték Keszthelyre a Gazdasági Akadémiára, a műszaki tanszékre vezető állásba, ahol nyugodt munkalehetőséget biztosítottak számára. Különös hangsúlyt helyezett a dinamométerek és meteorológiai műszerek fejlesztésére. 1937-ben megbízták az Akadémia igazgatásával, amit azonban nem fogadott el, tekintettel az igazgatói kinevezéssel járó adminisztratív lekötöttségre, amely akadályozta volna a tudományos kutatómunkában.

Behatóan tanulmányozta a Balaton és környékének időjárással kapcsolatos kérdéseit. 1942-től a keszthelyi Meteorológiai Obszervatórium vezetését is ellátta. Ugyanebben az évben egyhónapos tanulmányúton vett részt Németországban, ahol a gépészeti oktatás és tudományos kutatás témakörében szerzett tapasztalatokat.

A háborús években, mint rangidős tanárt az Akadémia vezetésével bízták meg. 1945-ben lemondott vezetői tisztségéről és mint tanár működött tovább. 1945-ben létrehozták a Magyar Agrártudományi Egyetemet, melynek egyik vidéki osztályaként működött a keszthelyi akadémia. 1949-ben a vidéki osztályokat megszüntették és Vladár Endrét nyugdíjazták.

1950-től az Állattenyésztési Kutató Intézet külső munkatársaként dolgozott tovább.

Amikor 1954-ben az Akadémia jogutódja, a Keszthelyi Mezőgazdasági Akadémia újból megnyitotta kapuit, Vladárt felkérték, hogy aktívan kapcsolódjon be a szakoktatásba. Véglegesen 1958-ban vonult nyugállományba. Hosszú pályafutásának minden szakaszában bebizonyította kiváló szakma és hivatásszeretetét. Egyenes, őszinte, mindig segítőkész magatartásáért munkatársai, diákjai, ismerősei tisztelték és szerették. Élete utolsó évei Keszthelyhez kötötték, 1967. szeptember 22-én — váratlanul — 79 éves korában halt meg.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A gépszántás mezőgazdasági, gépszerkesztési és gyártási szempontból. Bp., 1913. 86 lap.
Jelentés a galántai nemzetközi szántógépbemutatóról Bp., 1915. 28 lap.
Mezőgazdasági gépiparunk fejlődése. Bp., 1917. 244 lap.
A talajművelő gépek vizsgálatához újabb műszerek szerkesztése. Bp., 1926. 30 lap.
A cséplési szemveszteség vizsgálati módszerei. Bp., 1933. 68 lap.
A Piche-féle párolgásmérő elmélete és tökéletesítése. Bp., 1964. 94 lap.
A Balaton áramlásai különös tekintettel a Keszthelyi öböl iszaposodására. Keszthely, 1967. 62 lap.

Irodalom:

ROTHMÁYER Imre: A traktorok jelentősége a mezőgazdaságban. Bp., 1929.
VÖRÖS A.: Óvár, Óvár . . .! Bp., 1968.
ERDEI János—FLESCH György: A 100 éves Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet története. Bp., 1969.
CSIKI László: (Keszthely, Vörös Hadsereg u. 7.) szóbeli közlése alapján.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VÖNÖCZKY—SCHENK JAKAB
(1876—1945)

1876. június 2-án született az egykori Bács-Bodrog megyében Óverbászon (ma: Stari Vrbas — Jugoszlávia). Középiskoláit Szarvason, egyetemi tanulmányait Kolozsvárt és Budapesten végezte matematikusként. Ugyanakkor erősen vonzódott a természet világához is, nem véletlenül, mert szülőföldje a nádasokig húzódott. Herman Ottó ebben az időben akarta a madarak érkezését matematikailag értékeltetni, és így figyelmét felhívták a munkára kiválóan alkalmasnak látszó matematika szakos, de egyúttal természettudományos érdeklődésű egyetemi hallgatóra. Ettől kezdve Schenk Jakab egy életre eljegyződött a madártannal. 22 éves korában már az Ornitológiai Központ asszisztense. Katonai szolgálatától és egy rövid nevelősködési periódustól eltekintve élete végéig ennek az intézménynek munkatársa, végül igazgatója lett.

Érdeklődésének középpontjában a madárvonulás állt. Neki köszönhető, hogy Magyarország — Dánia és Németország után — a világon harmadikként csatlakozott 1908-ban a madárgyűrűzés módszeréhez, hazai ellenkezések ellenére. Rövid egy esztendő múlva vissza is érkezett az első gyűrű Afrikából. A vonulási adatok sokaságához azonban hazai megfigyelők tömegére is szükség volt. Ezek megszervezéséhez Schenk Jakab kiválóan értett. Erdőgazdaságok alkalmazottai, néptanítók, a „Vadászlap" munkatársai, vadászó arisztokraták, mind lelkesen szolgáltatták az adatokat a különböző költöző madarak tavaszi érkezéséről, az első, illetve utolsó egyedek megjelenésének időpontjáról, természetesen a földrajzi helyek megjelölésével együtt. A beérkezett adatok alapján 1914-ben madárvonulási naptár, 1928-ban madárvonulási térkép, számtalan grafikon, térkép, táblázat készülhetett. A vonulás átlagosan várható időpontja rögzíthetővé vált, a táblázatok összehasonlítások-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ra nyújtottak alkalmat és kizártak több, addig téves feltételezést, mint pl. a madarak téli álmáról valót. A gyűrűzés következtében — melyhez rövidesen az USA is csatlakozott — nyilvánvalóvá vált, ami Schenk Jakab írásaiból is kitűnik, hogy madárvonulás az egész földgömbön létezik, mindenütt nagyjából észak-déli irányú, a földtengely ferdeségével, így az évszakok változásával, tehát az időjárással van kapcsolatban. Abban a vitás kérdésben, hogy a madarak a költözés útvonalának ismeretét, vagy csupán a tájékozódásra való képességet öröklik-e, Schenk Jakab az utóbbit vallotta. Sikeres kísérletre, illetve megfigyelésre hivatkozott, amikor is egy Magyarországon kikelt gólyafiókát Szlovéniába vittek és az az ottani költöző madarakkal együtt délnyugati irányban indult el, holott a magyarországi gólyák Erdély felé, dél-keleti irányban hagyják el az országot. Gyűrűzéseinek egyik legfontosabb színhelye Ürbő volt. A pusztai szikes tavakon végzett vizsgálatai alapján a Földrajzi Társaság Alföldi Bizottságának tagjává választották.

Sokat foglalkozott a kócsag kérdésével, nemcsak a század eleji helyzetet tekintve, hanem mintegy 200 évre visszamenően is a rávonatkozó forrásokat felkutatta (pl. az olasz A. Marsigli írt 1726-ban az Al-Duna vízimadarairól). Mindent megtett a kócsag védelme érdekében; holland anyagi támogatást is szerzett, hogy a Kis-Balaton területén még létező néhány pár védelemben részesüljön. Azt ajánlotta, hogy Hévíz körzetében létesítsenek kócsagtelepet; volt javaslata a dísztoll-kereskedelem átszervezésére is. A század elején a dísztollnak, Schenk Jakab által számokkal is bizonyítottan, igen nagy jelentősége volt a kereskedelemben. Világosan látta, hogy a divatnak, rengeteg egyéb értékes madarunk mellett sok kócsag is áldozatul esett, de kutatásaival kimutatta, hogy már az előző évszázadokban, tehát már a vízszabályozások előtt sem lehetett kócsagállományunk túlságosan nagy.

A szalonkavonulással is tüzetesen foglalkozott. Figyelme az időjárás hatásával kapcsolatban nemcsak a hőmérsékletre, hanem a légnyomásváltozásra is kiterjedt. Ezért következtetéseiben számításba vette az Angliából elinduló ciklonokat és azok későbbi kihatásait a Kárpát-medencére. De saját elmélete tárgyi nehézségeire is rámutatott, nevezetesen arra, hogy az Angliában honos szalonkák, az ottani enyhe éghajlat miatt nem tartoznak a költöző madarak közé.

Az új Brehm magyar kiadása madarakkal foglalkozó három kötetének szerkesztésére őt kérték fel. Ezt a magyar vonatkozású részekkel ő egészítette ki, és munkatársai mellett ezen kívül még két önálló tanulmánnyal is részt vett a kötetben. Évtizedek múltán is ez a munka maradt alapja a magyar madártani kutatásoknak.

„A madarak világának tanulmányozása" című kiváló népszerűen megírt munkája szűkszavúan, de mégis sok adatra támaszkodva foglalja össze a hazai és az egyetemes madártan történetét. Rendszertant ad, számba veszi a múzeumokat, magángyűjteményeket. Utal arra, hogy a magángyűjteményeknek a múltban sokkal nagyobb tudományos jelentősége volt, miután a madarakat a helyszínen és azonnal kellett preparálni konzerválásuk érdekében. Ismertette a madarak megfi-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gyelésének módját a terepen, a természetben, kitért a gazdasági madártanra és a gyakorlati madárvédelemre, majd a természetvédelem, valamint a madárvédelem nemzetközi vonatkozásaira is.

A „Fauna Regni Hungariae" magyar faunakatalógus madártani részét ő írta meg 1917-ben. A madarak elnevezése csupán latinul szerepel, de az előfordulásaik helye természetesen magyarul. Ebben a munkájában közreadta az addig megjelent tág értelemben vett teljes magyar ornitológiai irodalmat „A történelmi Magyarország madarainak névjegyzéké"-ben áttért az időközben nemzetközivé vált Hartert-féle rendszerre, melyet annak idején nálunk sem Chernel, sem Schenk nem helyeselt és nem vett figyelembe. Mindezt tőle tudjuk meg és azt is, hogy a csatlakozás kényszerű, de szükséges.

A magyar solymászmadarakkal foglalkozva (turul, kerecsen, zsongor), Schenk élete végén belevonja munkásságába más tudományágak eredményeit is. Cikkei elszórtan jelentek meg. Halála után összegyűjtve egy kötetben, New Yorkban adták ki „A magyar őshaza solymászmadarai" címen. Schenk kiemelte, hogy a madártani részekért teljes tudományos felelősséget vállal, a többi tudományág eredményeit csupán ismertette.

Összmunkássága, könyveinek, különböző folyóiratokban megjelent cikkeinek terjedelme hat vaskos kötetet tesz ki. Matematikus beállítottságát táblázatai, grafikonjai, statisztikái és nem utolsó sorban, rendkívül aprólékos jegyzetei, hivatkozásai bizonyítják. Egy-egy cikke végén több százra megy az idézett szakművek száma. A hazai és külföldi, vagy Magyarországon járt külföldiek ornitológiai vonatkozású műveit 200 évre visszamenően ismerte. De a solymászattal foglalkozva visszamegy középkori forrásokig is. Az első világháború előtt, a század eleji szokás szerint, cikkei egyidejűleg jelentek meg magyar és német nyelven, sőt az említett „Fauna Regni Hungariae" magyarul és latinul. Kitűnő, olvasmányos stílusban írt, ha a nagyközönséghez szólt. A legszakszerűbb és olykor laikus által nehezen követhető írásait viszont számos alkalommal személyes, de mindig rendkívül szerény megjegyzésekkel vezette be vagy zárta le. Az „Aquila" folyóiratot 1905-től szerkesztette és haláláig ő irányította. Körültekintésére jellemző, hogy a második világháború alatt félretétette az „Aquila" időközben megjelent számait, hogy a háború után a külföldi cserekapcsolatokat, melyeket egyébként ő épített ki, újból fel lehessen venni és a folyóiratcsere folyamatossága ne szűnjék meg.

1899 és 1938 között részt vett a szarajevói, genfi, bécsi madártani értekezleteken; előadásokat tartott a berlini, koppenhágai, amszterdami és roueni kongresszusokon. Az utóbbin választották meg az ICBP (Nemzetközi Madártani Bizottság) európai szakosztályának alelnökévé 1938-ban. Neve az ornitológiában világszerte ismert volt. Annál tiszteletreméltóbb, hogy ezt a nemzetközileg ismert nevet 1939-ben a német expanzió előestéjén Vönöczkyre magyarosította.

Nagyon jó szervező volt. Az önkéntes megfigyelők táborát különösen a néptanítók között, majd a madárvédő ligát az előbbiek segítségével a gyerekek között, igen

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

népszerűsítette. A felnőtt megfigyelők száma az első világháború előtt mintegy 6000-re, a gyerekeké 3500-ra emelkedett. Hihetetlen munkabírása a gyűrűzés érdekében sokszor napokon belül Erdélyből a Csallóközbe, onnan a Bánátba vitte. Nagy magánkönyvtára volt és éjszakákon át dolgozott otthon is. A madárgyűrűzés kérdésében még Angliából is felkeresték. A Madártani Intézet első fél évszázadának történetére Schenk Jakab munkássága nyomja rá bélyegét, annak ellenére, hogy előmenetele nem volt látványos. Herman Ottó halála után a sokoldalú agilitást ő képviselte. 1935-ben követte Csörgey Titust az igazgatói székben. Nyugdíjazása után Schenk Jakabot továbbra is megbízták az igazgatói teendők ellátásával. Élete végén szívpanaszai súlyosbodtak. 1944-ben Balatonfüreden kúrálták. Onnan már nem tért vissza a fenyegett fővárosba. Kőszegen élő fiánál halt meg 1945. február 22-én. A sors különös kegyeképpen nem tudta már meg, hogy a Madártani Intézetből, ahol majdnem egy fél évszázadon át dolgozott, kő kövön nem maradt.

Főbb munkái:

A madárvonulások Magyarországon 1899 tavaszán. A. 1902. 122 lap.
Fauna Regni Hungariae c. mű Aves kötete. Bp., 1917.
A kócsag hajdani és jelenlegi fészkelő telepei Magyarországon. Bp., 1918. 69, 73 lap.
Az erdei szalonka vonulása Európában. A. 1924. 25-74. lap.
A madarak világának tanulmányozása. Bp., 1931. 79 lap.
A magyar őshaza sólymászmadarai. New York, é.n. 96 lap.
Madárvonulás-időjárás-holdvilág. I. 1940. 12 lap.

Irodalom:

CSÖRGEY Titus: Vönöczky—Schenk Jakab. A. 1944—1947.
KEVE András: Vönöczky—Schenk Jakab emlékezete. ÁtK. 1961. 1. füz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VÖRÖS SÁNDOR
(1847—1918)

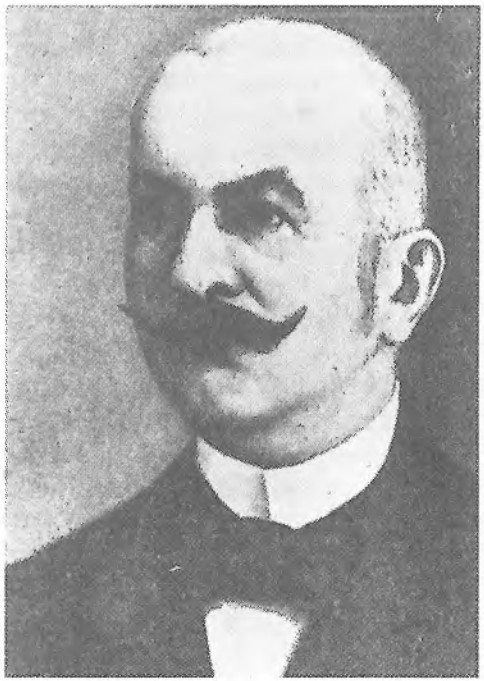

1847. február 28-án született Tatán, ahol édesapja uradalmi főtiszt volt. A gimnázium elvégzése után tanulmányait a keszthelyi Gazdasági Tanintézetben folytatta 1865-től 1867-ig, itt szerzett gazdász oklevelet. Gyakorlati felkészültségre József főherceg kisjenői uradalmában (Arad m., ma: Chişineu-Criş, Románia) tett szert, ahol három éven keresztül volt segédtiszt.

1870-ben kinevezték a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézethez tanárnak és gazdasági intézőnek, közben a kolozsvári egyetemen végezte tanulmányait. 1875-ben lett a kolozsmonotori tanintézet igazgatója, 1897-ig látta el ezt a tisztséget. Az 1869-ben megnyílt tanintézet kezdetben elhanyagolt épületekben és birtokon működött, tanszerek, gazdasági eszközök és állatállomány nélkül. Vörös Sándor igazgatói kinevezése egybeesik a gazdasági tanintézetek átszervezésével. Így Kolozsmonostoron rá hárult a feladat, hogy bevezesse a bajorországi weihenstephani intézet mintájára kidolgozott 3 éves tantervet, s hogy elegendő, képzett tanerővel, megfelelő felszereléssel és könyvtárral lássa el az intézményt. Irányítása alatt már az első öt évben szép fejlődés következett be és a tanintézet a kor színvonalára emelkedett.

Vörös Sándor szakirodalmi munkássága ezekben az években bontakozott ki és kiegészítette pedagógusi, illetve igazgatói tevékenységét. A mezőgazdasági szakoktatás kérdései foglalkoztatták („A mezei gazdaságtan rövid foglalata", 1878; „A gazdasági tanügy történetének vázlata", 1880), illetőleg a korszerű gazdálkodást népszerűsítette Kolozsvárott megjelent írásaiban („A gazdasági társulásról", 1884; „A dohánytermesztésről", 1891; „A gazdaságok berendezéséről", 1892 stb.), melyek rendkívül kelendők voltak, több kiadást értek meg. Szükségesnek és fontosnak tartotta a földművesek gazdasági oktatását, s ezt nemcsak írásban, gyakorlat-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ban is szorgalmazta. Kezdeményezője és szervezője volt Kolozsvár városban a parasztgazdák számára tartott népszerű gazdasági előadásoknak, melyek 1884-ben indultak meg. Ezek az előadások helyesebb gazdálkodásra ösztönöztek és hatással voltak a gazdák szövetkezeti tömörülésére.

Egyetértésben a város és az erdélyi gazdasági egyesület vezetőivel, Vörös Sándor a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézetet főiskolai szintre kívánta fejleszteni, de ez a törekvés csak jóval később, az 1906. évi szakoktatási reform keretein belül valósult meg. Közel harminc esztendős szolgálata alatt Vörös Sándor tevékenyen részt vett Kolozsvár és Kolozs vármegye közéletében. Szerkesztője volt az „Erdélyi Gazdá"-nak és elnöke az Erdélyi Gazdasági Egylet könyvkiadó vállalatának. Érdemeiért királyi tanácsosi címet kapott.

1895-től a mezőgazdasági szakoktatás és kutatás újabb átszervezését tervezték a Földmívelésügyi Minisztériumban, az elképzelések közé tartozott egy új főiskola felállítása is. Darányi Ignác földmívelésügyi miniszter eddigi munkássága ismeretében Vörös Sándort szemelte ki a magyaróvári Gazdasági Akadémia igazgatójának, előbb azonban hosszabb külföldi tanulmányútra küldte a gazdasági főiskolák és egyetemek szervezetének és oktatásának tanulmányozására. 1897-ben beutazta Németországot, Franciaországot, Belgiumot, Svájcot, valamint Romániát és Bulgáriát, jelentése 1900-ra készült el „A hazai felsőbb fokú szakoktatás szervezéséről". Kétségkívül lokálpatrióta szempontok is vezérelték, amikor az ország első korszerű főiskolájának létesítésére legjobb megoldásnak a kolozsvári egyetem mellé rendelt főiskolát tartotta.

A magyaróvári Gazdasági Akadémia igazgatói székét 1898-ban foglalta el. Itteni szerepe ellentmondásos. Igazgatósága alatt folytatódott az akadémia tudományos-szakmai fejlődése, s növénytermelési kísérleti állomás után 1898-ban növényélet- és kórtani állomás, 1902-ben vegykísérleti állomás, 1903-ban tejkísérleti állomás létesült. 1900-ban a párizsi nemzetközi kiállításon az akadémia bemutatója aranyérmet nyert. Ugyanakkor mint igazgató nem egyszer figyelmen kívül hagyta a tanári kar véleményét, a tudományos kutatást folytató, kitűnő tanárokból álló tanári kar pedig nem fogadta el vezetési módszereit. Az intézményen belül egyre nagyobb feszültség támadt, a hallgatóság fegyelme is meglazult. Vörös Sándor kitüntetésekre vágyó, aulikus magatartása, politikai felfogása miatt is népszerűtlenné vált. A minisztérium 1907-ben rendezni kívánta az óvári akadémia ügyét és Vörös Sándort nyugállományba helyezték.

„Vörös csendesen távozott Óvárról, nem búcsúztatta senki, sem a tanári kar, sem a város notabilitásai. Nehezebb feladatra vállalkozott, mint aminő erejéből futotta volna, ezért mélyen megbántva, keserű szívvel kellett megválnia attól a pályától, amelynek valamikor érdemes munkása is volt" — írja Vörös Antal az óvári akadémia történetében.

Nyugdíjazása után Budapestre költözött és a Földmívelésügyi Minisztériumban dolgozott tovább. 1918. április 30-án Budapesten halt meg.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szakirodalmi tevékenysége jelentős volt, bár magyaróvári évei alatt egyre inkább a mezőgazdasági szakoktatási intézmények leírására, szervezeti kérdéseire, történeti ismertetésére szorítkozott. Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményeiről írott ismertetése angol és francia nyelven is megjelent. 1908-ban a brüsszeli nemzetközi szakoktatási bizottság részére összeállított egy ismertetést Magyarország mezőgazdasági szakoktatási szervezetéről. Több szaklapnak munkatársa, a „Mezőgadá"-nak alapítója és főszerkesztője volt.

Főbb munkái:

A mezei gazdaságtan rövid foglalata. Kolozsvár, 1878. 123 lap.
A gazdasági tanügy történetének vázlata. Kolozsvár, 1880. 44 lap.
A socialis kérdés etnikai oldala. Kolozsvár, 1881. 30 lap.
A gazdasági társulásról. Kolozsvár, 1884. Előadás.
A dohánytermesztésről. Kolozsvár, 1891. 66 lap.
A gazdaságok berendezéséről. Kolozsvár, 1892. 75 lap.
A hazai felsőbb fokú gazdasági szakoktatás szervezéséről. Magyar—Óvár 1900. 143 lap.
The Agricultural Educational Institutions of Hungary. With a brief description of the organization of the Royal Agricultural Academy of Magyar—Óvár. Magyar—Óvár, 1902. 16 lap.
L'état actuel et le passé de l'enseignement agricole en Hongrie avec une courte description de l'organisation de l'Académie roy. Hong. de l'Agriculture de Magyar—Óvár. Magyar—Óvár, 1905. 16 lap.

Irodalom:

——: Vörös Sándor. OV. 1900. 47. sz.
——: Kiskéri Vörös Sándor. MGSz. XXIII. 1918. 185—186. lap.
VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . A mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola 150 éve. Bp., 1968. 109—116.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

VUK MIHÁLY
(1876—1952)

1876. július 13-án született Budapesten. Középiskoláit Stuttgartban és Budapesten végezte. Az érettségi vizsga letétele után a zürichi Műegyetemre iratkozott be, ahol 1899-ben szerezte meg vegyészmérnöki oklevelét. Ezután még három féléven át Zürichben („Oxidationen von secundären aromatischen Basen" című) doktori értekezésének megírásával foglalkozott, amelynek alapján 1900-ban a zürichi Tudományegyetemen bölcsészdoktori oklevelet kapott. Az ezt követő évben katonai szolgálatát teljesítette. 1901—1902-ben a budapesti Műegyetemen Wartha Vince egyetemi tanár kémiai technológiai laboratóriumában dolgozva tette le a kötelező különbözeti vizsgákat, s így oklevelét honosították.

1902—1903-as évben a magyaróvári Országos Növénytermelési Állomáson mezőgazdasági kémiai tanulmányokkal foglalkozott Kosutány Tamás mellett. Itt ismerkedett meg, 'Sigmond Elekkel, akihez a későbbiek során életre szóló barátság fűzte. A következő évben Budapesten egy kazein gyárban dolgozott, mint a gyár műszaki vezetője. Munkája során igen hasznos gyakorlati ismereteket szerzett.

1905-ben lett az Országos Chemiai Intézet munkatársa, ahol eleinte a víz és zsíradékok vizsgálatával, 1906-tól „élelmi- és élvezeti cikkek" élelmiszer-kémiai vizsgálatával foglalkozott. Az intézetben eltöltött 16 év alatt a különböző osztályokon folyó kutatásokban tevékenykedett. Eközben a Kassai Vegykísérleti Állomáson, mint helyettes vezető is dolgozott.

Német, angol, francia nyelvtudása lehetővé tette, hogy a tudományterület nemzetközi szakirodalmát állandóan figyelemmel kísérje. 1908-ben a Földmívelésügyi Minisztérium a Londonban rendezett alkalmazott kémiai kongresszusra küldte ki, 1910-ben a genti élelmezési kongresszuson vett részt.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1911-ben a Magyar Mérnök- és Építész Egylet munkásságáért a Kossuth Pályadíjjal tüntette ki. Ugyanez évben „A hamisított élelmi- és élvezeti cikkek ellenőrzése" címmel írt előadása alapján, a borászati kémia tárgyköréből a budapesti Műegyetemen magántanári képesítést szerzett, amellyel az organikus kémia és technológia területén kifejtett szakirodalmi munkássága s gyakorlati analitikai tudása hivatalosan is elismerést nyert.

Kutatási eredményeit (a kén fiziológiai hatásáról; a szőlő festékanyagáról; a görögdinnye-magolajról; a szacharinról; a káli meghatározásáról; a borok cukormeghatározásáról; a faszesz meghatározásáról; a metylalkohol kimutatásáról; a tej összetételéről; a borok illósavtartalmának meghatározásáról; a répabogár elleni báriumklorid oldatról; az élelmiszerek ellenőrzéséről; a tápszertörvény-ről stb.) a „Magyar Chemiai Folyóirat"-ban, a „Természettudományi Közlöny"-ben, a „Kísérletügyi Közlemények"-ben, a „Vegyészeti Lapok"-ban és a „Gazdasági Lapok"-ban tette közzé.

Vuk Mihály munkássága alapján javasolta, Sigmond Elek, hogy a Műegyetem vegyészmérnök hallgatói részére az élelmi- és élvezeti cikkek ellenőrzésére vonatkozó speciális kollégiumot iktassanak a tanrendbe.

1911-től kezdve tanította az élelmiszer-kémiát a budapesti Műegyetemen — ahová 1921-ben nyilvános rendes tanárrá nevezték ki —, az akkor megalakult Élelmiszer-kémiai tanszéken. Oktatta az élelmiszer-kémiát,-technológiát és -vizsgálatot, borászati kémiát és a táplálkozástant. Ezzel kapcsolatosan vezette az élelmiszerkémiai, s 2 éven át a kémiai tecnológiai gyakorlatokat.

1927-ben adta ki egyetemi előadásainak anyagából „Az élelmiszerek chemiai technológiája" című munkáját. A mű, bár elsődlegesen a vegyészmérnök hallgatók számára készült, ám kézikönyvnek szánta mindazoknak, akik élelmiszerek előállításával, kezelésével és raktározásával és egyéb munkálataival foglalkoznak. Mint a mű előszavában írta, tekintettel volt az érvényben levő közhasznú törvényekre és rendeletekre, amelyek a hazai élelmiszer-forgalmat szabályozzák. A könyv részletesen foglalkozik az élelmiszerek eltarthatóságával, a különböző konzerválási módokkal, az állati eredetű élelmiszerekkel, az alkaloidtartalmú élelmiszerekkel, fűszerekkel, szeszes italokkal, ásványi eredetű élelmiszeranyagokkal.

A húszas évek második felében a Széchenyi Társaság támogatásával széles körű kutatás kezdődött a búza és a liszt minőségének javítására, s ebben a munkában nagy része volt Vuk Mihálynak is.

1929-ben jelent meg „A magyar búzaliszt összetétele" című kötete. A könyv az 1926—28. évi búzaörleményekről készült vizsgálati eredményeket közli részben táblázatos kimutatásban, részben a nedvesség, fehérjetartalom, zsír- és savtartalom, enzimek, vitaminok és szénhidrátok ismertetésével. A vegyi összetétel mellett a lisztek minőségének külső meghatározó jegyeit, a különböző lisztminőség-vizsgálatokat és minőségjavító eljárásokat is bemutatja. Kutatásai során a hazai élelmi-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

szeripart több esetben új lisztminőség-javító eljárással gazdagította. Ezekre a tanulmányokra szabadalmat is kapott.

1934-ben jelent meg Sándor Zoltánnal közösen írt „Élelmiszerkémia" című munkája. A könyv az emberi szervezet felépítése és tápanyag-felvétele szempontjából tárgyalja a különböző tápanyag-féleségeket, részletezi a szervetlen és szerves vegyületeket, valamint az egyes élelmiszerek: a tej, hús, tojás, zsíradékok, lisztek, tésztaáruk, méz, zöldségfélék, gyümölcsök, bor, sör, pálinka és likőrök, ecet- és fűszerfélék, só, kávé, tea, kakaó, víz, dohány stb. vizsgálatát.

Munkásságának második felében többféle kutatást végzett a borászat témakörében is. Foglalkozott a borok illósav-, cukor-, illetve nádcukortartalmával, ezeknek kimutathatóságával, a borok minősítésével, a borkezelés kérdésével, borbetegségekkel és -hibákkal, borpárlatok, pálinkaféleségek kozmaolaj-tartalmával, mindezek vizsgálatával. Borászati és borkémiai kutatásainak eredményeit főleg hazai és külföldi, elsősorban német folyóiratokban publikálta.

1948-ban vonult nyugalomba, de előadásait a Műegyetemen 1950-ig — utóda kinevezéséig — folyamatosan megtartotta, s egyben a vizsgáztatás teendőit is ellátta.

1916-tól kezdődően évekig előadója volt a Budapesti Borvizsgáló Szakértő Bizottságnak is.

Az 1928—29-es tanévben a Műegyetemen a vegyészmérnöki és az egyetemes osztály dékánja volt.

1947—50 között főszerkesztője volt a „Mezőgazdaság és Ipar" című folyóiratnak.

1950-ben a MTA Kémiai csoportja, történeti bizottsága tagjai sorába választotta.

1952-ben a Tudományos Minősítő bizottság Vuk Mihály életművét a kémiai tudományok doktora címmel ismerte el.

Mint a Földmívelésügyi Minisztérium Állandó Felülbíráló Tanácsának tagja, 25 éven át foglalkozott élelmiszerek és más mezőgazdasági termékek hamisításának elbírálásával.

A magyarországi élelmiszerkémia és -technológia, a gabona és borászati kémia tudományos kutatásának egyik úttörője, valamint az élelmiszer-kémiai és élelmiszeripari felsőoktatásnak 39 éven át kiemelkedő tanára volt.

1952. november 24-én halt meg Budapesten.

1976. július 16-án születésének 100. évfordulója alkalmából — a MÉTE elnöksége, Élelmiszer-analitikai Bizottsága, valamint a Budapesti Műszaki Egyetem Biokémiai és Élelmiszer-technológiai Tanszéke ünnepi ülés keretében emlékezett meg a magyar élelmiszer-tudomány egyik megalapítójáról.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

Az élelmiszerek chemiai technológiája. Bp., 1927. 321 lap.
A magyar búzaliszt összetétele. Bp., 1929. 176 lap.
Vuk Mihály—Sándor Zoltán: Élelmiszerchemia: Bp., 1934. 212 lap.

Irodalom:

SZARVASY Imre—'SIGMOND Elek: A bíráló tanárok véleményes jelentése dr. Vuk Mihálynak, az Országos Chemiai Intézet vegyészének magántanári képesítése tárgyában. Bp., 1911.
TELEGDY KOVÁTS László: Dr. Vuk Mihály emlékezetére. Éi. 1952. 12. sz.
Vuk Mihály dr. (In: Hajós György: A borvizsgálat magyar úttörői) OBIÉ. 1963.
LÁSZTITY Radomir—TŐRLEY Dezső: 100 éve született Vuk Mihály, a magyar élelmiszer-tudomány egyik megalapítója. Ei. 1976. 6. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WAGNER KÁROLY
(1830—1879)

1830. október 8-án született Máramaros vármegyében, Aknasugatagon (ma: Ocna Şugatag, Románia). Édesapja kincstári alerdészként dolgozott; a szülői házból hozta magával a természet, az erdő iránti vonzalmát. Középiskolai tanulmányait — jeles tanulóként — Szatmáron (ma: Satu Mare, Románia) végezte. 1850 októberében a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica, Csehszlovákia) Bányászati és Erdészeti Akadémiára iratkozott be, mégpedig bányászhallgatónak. A bányászati tárgyak tanulását befejezve végighallgatta az erdészeti tanfolyamot, és 1855-ben kincstári erdészjelölt lett.

Miután 1856-ban letette az erdészeti államvizsgát, a következő évben erdészgyakornokká léptették elő. 1858 elején a „regényes fekvésű" Dobrocsra (ma: Dobroč, Csehszlovákia) került kincstári erdésznek. 1859. február 1-jén pedig a selmeci akadémiára nevezték ki adjunktussá. Mivel csak két erdészeti tanár volt abban az időben Selmecen, a tárgyak felét ő adta elő, s egyben vezette az ún. kis gyakorlatokat is. Egyik diákjának visszaemlékezése szerint ilyen gyakorlat alkalmával Kisiblyén, az akadémia gyakorlati területén, a terület legmagasabb pontján állva vetette fel Wagner hallgatói előtt a magyar erdészeti szaknyelv és az ennek alapján álló erdészeti irodalom megteremtésének az ügyét. Ez a cél, melyről Kisiblyén nyilatkozott először nyilvánosan, vezérelte Wagner Károlyt egész pályáján.

Az erdészeti szaknyelv magyar kifejezéseinek a megalkotása és a szakirodalom létrehozása az 1850-60-as években egyre sürgetőbbé vált. A szabadságharc leverését követően nemcsak az osztrák erdészeti törvényeket terjesztették ki Magyarországra, hanem osztrák és cseh erdőtiszteket neveztek ki az erdők kezelésére. Részint ennek ellenhatásaként is a magyar anyanyelvű, — érzésű erdészek közül

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Roxer vilmos, Neuszidler János és különösen Divald Adolf többször indítványozta az erdészeti terminológia magyar nyelven történő kidolgozását. Divald neve azután összefonódik Wagnerével. Kettejük együttműködésére kedvező hatással volt az is, hogy jellemük szerencsésen kiegészítette egymást. Divald volt a tettrekészebb, harciasabb, míg Wagner a körültekintőbb, a mérsékeltebb. Közös munkájuk első eredménye az 1862-ben meginduló „Erdészeti Lapok". Szerkesztője és kiadója Wagner Károly volt, akinek működése a továbbiakban elválaszthatatlan ettől a laptól.

Alig adták ki az „Erdészeti Lapok" első füzeteit, a magyar törekvések ellenzői elkezdték felszámolni a „szerkesztőséget". Divaldot (ő volt a főszerkesztő) Stájerországba helyezték át, Wagner pedig 1864 nyarán Nagybányára (ma: Baia Mare, Románia) került. Az ottani főerdészi, erdőrendezői beosztást 1866-ig töltötte be, majd a keszthelyi Országos Gazdászati és Erdészeti Tanintézet tanára lett. Ugyanebben az évben a hazai erdészek egyesületi életében döntő változás történt.

1866. december 9-én megalakult az Országos Erdészeti Egyesület (OEE), és az egyesület második alelnökévé Wagner Károlyt választották. Az egyesületi célok között szerepelt: „Tűzzük ki az erdészeti tudományok magyar nyelven való művelésének lobogóját!". Ehhez mindenekelőtt az „Erdészeti Lapok" első évfolyamában már felhívás útján meghirdetett erdészeti műszótár kiadását kellett meggyorsítani. Wagner Károly jórészt már 1862-re összeállította az erdészeti szakszavak gyűjteményét német nyelven. Ezt szétküldték az ország különböző részeire szakembereknek, természet- és nyelvtudósoknak. Válasz csak csekély számban érkezett vissza, ezért főleg a saját maguk által magyarosított kifejezésekből — számítva arra, hogy a nem szerencsés szavakat, meghatározásokat a használat során felváltják jobbra — összeállt a szótár. 1868-ban Pesten jelent meg a „Magyar—német és német—magyar erdészeti műszótár. Szerkesztették s kiadják Divald Adolf és Wagner Károly".

A szótár kiadását az országban végbemenő politikai változások sürgették. 1867-ben, a kiegyezést követően minden állami erdőhivatalban magyar lett a szolgálati nyelv. A Bányászati és Erdészeti Akadémián 1867-ben a megüresedett erdészeti tanári állást ennek a szellemében hirdették meg: „A pályázóknak a magyar nyelvet tökéletesen bírniok kell." A pályázók közül a selmeci tanári kar „egyhangúlag, egyesegyedül Wagner Károly . . . keszthelyi erdészeti tanárt ajánlotta a pénzügyminisztériumnak". A döntésben első selmeci tanárkodásán kívül (a könyvtárt is ő kezelte akkor, és a botanikus kert bővítése fűződött még a nevéhez) főleg az a tekintély játszott szerepet, melyet Wagner az „Erdészeti Lapok" révén, valamint az OEE létrehozásában szerzett magának.

1867 nyarán kidolgozta Wagner a magyar nyelvű erdészeti (és bányászati) szakoktatás teljes dokumentációját. Nem voltak azonban olyan tanárok, akik a követelményeknek megfeleltek volna. Ősszel azután — Wagner javaslata alapján — kineveztek egy helyettes tanárt és három tanársegédet. Ugyanakkor az erdészeti

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

irodalom is terebélyesedett: a rendszeresen megjelenő „Erdészeti Lapok"-on kívül már 1871-ben két erdészeti tárgyú művet vehettek kezükbe a hallgatók és az egész magyar erdésztársadalom. Lázár Jakab „Erdészeti kézikönyv" és Illés Nándor „Erdőtenyésztéstan" című munkáit. Később pedig évről évre jelentek meg az erdészeti résztudományok könyvei. Ezek nem egyszerű magyarításai a hasonló témájú idegennyelvű (jórészt német) műveknek, hanem a magyarországi viszonyoknak megfelelő, az itt folyó erdőgazdálkodási tevékenységről szóló könyvek voltak.

Wagner Selmecen erdőbecsléstant, erdészeti hozamszámítástant, földméréstant és erdészeti irodalomtörténetet adott elő, valamint a két első tantárgyhoz tartozó gyakorlatokat is vezette. Az oktatástól azonban újból — immár véglegesen — meg kellett válnia. 1871. január 7-én kinevezték (főerdőtanácsosi ranggal) a Pénzügyminisztérium erdészeti osztályának vezetőjévé.

Hivatali munkáját leginkább a készülő erdészeti törvény gondjai terhelték. Wagner azt akarta, hogy a törvényben a szakmai célokat a legmesszebbmenőkig vegyék figyelembe, ugyanakkor az olyan lehetőségeket biztosítson az erdőbirtokosoknak is, ami nem riasztja el őket a törvény elfogadásától. A szakmai célokat és azok elérésének eszközeit a Divald által már az 1860-as években kidolgozott törvénytervezet jelentős részben tartalmazta. Ennek a módosítása, több oldalról való megtárgyalása évekig tartott. Végre az első korszerű erdőtörvény 1879-ben, a XXXI. törvénycikkben jelent meg. A sok vita, készülődés után ez Wagner sikerét is jelentette. Az 1879. XXXI. t.c. nemzetközi összehasonlításban is jelentősnek mondható. 1935-ig volt érvényben, tehát több mint fél évszázadon át képezte az erdőgazdálkodás alapját Magyarországon. Legfontosabb rendelkezései a következők. A véderdőknek (azaz, „melyek magasabb hegyek kőgörgetegjein, havasok fennsíkjain vagy hegytetőkön és gerinczeken, meredek hegyoldalakon és ezek lejtőin, hegyomlások, kő- és hógörgeteg és vízmosások támadásának és terjedésének megakadályozására szolgálnak") a futóhomokon és az ún. feltétlen erdőtalajon álló erdőknek a fenntartását rendelte el. (Feltétlen erdőtalajnak azt a területet mondták, amely csak erdővel hoz tartós jövedelmet.) Ezt azzal biztosította, hogy egyrészt a véderdőkben nemcsak megtiltotta az irtást és a tarvágást, hanem a hatóság által jóváhagyott terv szerinti erdőkezelést is előírta, másrészt a futóhomokon és a feltétlen erdőtalajon álló erdőkben az irtást tiltotta meg. A feltétlen erdőtalajokra hat éven belüli felújítási kötelezettséget írtak elő.

A törvény birtokosok szerint is csoportosította az erdőket, és ennek alapján más-más előírást tartalmazott. A korlátolt vagy kötött forgalmú erdőket (ide tartoztak az állami, városi, közbirtokossági stb. erdők), függetlenül attól, hogy milyen talajon tenyésztek, üzemterv szerint kellett kezelni — amíg azokat fel nem osztották. Ez az utóbbi rendelkezés sok helyen (például a Székelyföldön) a közös erdők felosztásához vezetett, hiszen a magánerdőkben sokkal szabadabban lehetett gazdálkodni, és mert ez volt a végső cél, főleg fakitermelést végezni. A magán-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

erdőket csak akkor érintették a törvény tiltó, szabályozó rendelkezései, ha azok feltétlen erdőtalajon álltak, illetve védelmi funkciót láttak el. A magyarországi erdőknek így is 87,3%-a esett a törvényben szabályozott gazdálkodási kötelezettség alá. A hiányosságok ellenére a törvény teljesítette mindazokat a feladatokat, amelyeket a korabeli erdőgazdálkodás megkövetelt. Gátat emelt az erdőirtások, a fahasználat korlátlan növelése elé. Elrendelte a kopár- és futóhomok területek állami segéllyel való beerdősítését, létrehozta az ún. Erdei Alapot és biztosította az erdészeti szolgálat kiépítését. Az erdőtörvény felépülő korszerű magyar erdőgazdálkodás megteremtését azonban Wagner már nem tudta elvégezni.

1879. december 21-én Budapesten elhunyt Wagner Károly. A következő évben az „Erdészeti Lapok" első számának valamennyi oldalát gyászkerettel nyomtatták, és így jelentették be a halálát: „Leírhatatlanul nagy a mi veszteségünk. Szomorú volt a mi karácsonyunk 1879-ben, és vigasz nélküli a mi újévünk is; mert kidőlt közülünk a hazafiságban elöljáró, ítéletben elfogulatlan, tanácsban bölcs és tudományban gazdag vezér!"

A Máramarosból induló Wagner Károly rövid élete így ért a vízivárosi temetőig. Műve azonban túlélte. Legnagyobb érdeme kétségtelenül, a magyar erdészeti irodalom létrehozása. Jelentős az Országos Erdészeti Egyesület megteremtésében kifejtett tevékenysége és különösen a selmeci akadémia magyarrá tétele. Első, de főleg a második ottani tanárkodása idején a magyar erdészeknek olyan nemzedékét nevelte fel, akik létrehozták a magyar erdészeti tudományt részleteiben is. A gyakorlati erdőgazdálkodás területén pedig végrehajtói voltak annak a korszerű erdőtörvénynek, amelynek megalkotásában Wagner oly sokat munkálkodott.

Tiszteletére 1900-ban Kisiblyén azon a helyen állítottak emlékművet, ahol legelőször beszélt a megteremtendő magyar erdészeti irodalomról. Szobra a soproni egyetem botanikus kertjében és a MÉM árkádjai alatt található, sírja pedig a Farkasréti temetőben.

Főbb munkái:

A Lopresti-pálya, mint erdei szállítási eszköz. Pest, 1871. 23 lap.
Divald Adolf—Wagner Károly: Segédtáblák erdőszök és erdőbirtokosok . . . számára. Selmec, 1864. 140 lap.
Divald Adolf—Wagner Károly: Magyar—német és német—magyar erdészeti műszótár. Pest, 1868. 68 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

BEDŐ Albert: Wagner Károly. EL. 1880. 1. sz.
ILLÉS Nándor: Emlékbeszéd Wagner Károly fölött. EL. 1880. 10. sz.
B. (und Károly): Visszapillantás idei közgyűlésünkre. EL. 1900. 7. sz.
KIRÁLY Pál: Wagner Károly emlékezete. EF. 1979. 10. sz.
HILLER István (szerk.): Tisztelgés Wagner Károly előtt. Sopron, 1980.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WÁGNER LÁSZLÓ
(1841—1888)

Egy breznóbányai (Zólyom vm., ma: Brezno — Csehszlovákia) evangélikus polgárcsalád fia, idősebb Wágner Dániel 1837-ben kapott engedélyt Pesten gyógyszertár nyitására, nem sokkal később feleségül vette a jómódú pesti polgárcsaládból való Weninger Máriát. A házasság bővelkedett gyermekáldásban: hat fiú és két leány érte meg a felnőtt kort. A fiúk közül egyikük orvos, másikuk gyógyszerész lett, ketten pedig műegyetemi diplomát szereztek.

A Wágner család a „lateinerek" egyik tipikus képviselője volt: megtartva német nyelvüket, magyarnak vallották magukat. Társadalmi pozíciójukat — polgári, értelmiségi voltukat — a fiúk taníttatásával megőrizvén, mindinkább beilleszkedtek a főváros magyar nemesi életmódot követő polgári elitjébe. Az idős gyógyszerész az 1848—1849-es szabadságharcban szakértelmét egészségügyi tanácsosként, majd a honvédség puskapor ellátásának szervezőjeként hasznosította a haza javára. Később, 1864-ben Jenő fiával megalapította a ferencvárosi Soroksári úti „Központi Magyar Gyógyszerészeti és Művegyészeti Részvény Vállalatot", amely évtizedeken át biztos vagyoni alapot teremtett a család számára. A família feltörekvésére maga Ferenc József tette fel a koronát azzal, hogy Wágner Dánielt és gyermekeit 1886. március 20-án Zólyomi előnév és címer adományozásával magyar nemességre emelte. Jellemző, hogy Wágner László — aki vezetéknevéből soha sem hagyta el a magyaros ékezetet — egyúttal az „osztrák lovagi rendre leendő emelését" is kérelmezte, jelezvén, hogy magát a Monarchia jeles polgárának is tartotta.

Wágner László 1841. május 28-án Pesten született. Elvégezvén a középiskolát, 1858-tól a budai József Műegyetemen tanult, érdeklődése fiatalon a laboratóriumi gyakorlati kémia és a mezőgazdaságtan felé irányult. A nyári vakációk idejére az

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ország legjelesebb uradalmaiba — 1859-ben gróf Brunszvik Géza jószágigazgatója, Lejtényi György mellé, Martonvásáron, 1860-ban és 1861-ben pedig gróf Széchenyi Béla kiváló jószágfelügyelője, Hajnik János mellé, Nagycenken — gyakornoknak szerződött. 1861 őszétől 1863 tavaszáig a magyaróvári Gazdasági Felsőbb Tanintézetben tanult. Az 1863. évben Széchenyi István másik fia, Ödön sági (Sopron vm.) uradalmában dolgozott, mint gazdasági segédtiszt.

Ezután hosszabb külföldi gyakorlat következett: 1865 tavaszáig Morvaországban, Salm herceg bérelt birtokán vállalt gazdatiszti állást. 1865 közepén több országot érintő tanulmányutat kezdett, neves agrárfőiskolák, gazdasági intézetek és egyesületek tevékenységének megismerése céljából. Gróf Karl Eltz Eltville-i kastályában élve egy egész éven át tanulmányozta a Rajna vidék híres bortermelését, majd az 1866—1867-es tanévben sorra látogatta a leghíresebb németországi — lipcsei, drezdai, jénai, bonni, müncheni — egyetemeket.

Wágnert külföldi kapcsolatai már fiatalon alkalmassá tették arra, hogy képviselje szülőhazáját a világ különböző tájain rendszeresen megtartott világkiállításokon és kongresszusokon. Először 1867 tavaszán küldték ki a párizsi világkiállításra, mint „Magyarország csoportbiztosát". 1868 tavaszán Wágner meglátogatott több párizsi főiskolát és franciaországi gazdasági tanintézetet, tanulmányozta a világhírű francia borvidékek, likőrgyárak és pezsgőgyárak tevékenységét, egyúttal olyan kiemelkedő tudósokkal is kapcsolatba került, mint Pasteur és Bequerel.

Wágner László ápolta a szakmai kapcsolatokat a fejlett európai nemzetek mezőgazdasági kémiával foglalkozó tudósaival és tudományos társulataival. Fiatalon tagja lett a párizsi Császári Állattani Honosító Társaságnak, a Franciaország Mezőgazdái Társaságnak, a lyoni mezőgazdasági társulatnak, továbbá a bajor és cseh Királyi Gazdasági Egyesületnek, levelező tagja velencei, madridi, sőt brazil agrártudományi és érdekvédelmi szervezeteknek. Büszke volt külföldi címereire és rangjaira, látnivaló azonban, hogy külhoni megbecsülését hazája elismeréséért sóvárogva ismételgette állandóan.

1868-ban még két, életútján mérföldkövet jelentő esemény következett be: alig fél éve tartó ideiglenes tanári státusában rangemelésre kerülvén, a budai József Műegyetemen kinevezték a „mezei gazdászattan és erdészeti encyclopedia" nyilvános rendes tanárának, október 4-én pedig megnősült. Felesége Stuller Ilona, Kossuth Lajos forradalom alatti magántitkárának, Stuller Ferencnek a lánya volt. A házasságból gyermek nem született.

A műegyetem professzora itthon is tevékenyen részt vett a tudományos közéletben: 1869-től 1870 közepéig, megszűnéséig szerkesztette a „Gazdasági Közlöny" című, a honi és külföldi újdonságokat népszerűsítő havi folyóiratot, az 1870-es évek elejétől részt vett az Országos Magyar Gazdasági Egyesület munkájában, 1877-től mint választmányi tag. Tagja volt a gazdasági érdekvédelem legfontosabb hazai szervezetének, a budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának is. 1879-től 1886-ig szerkesztette a „Földművelési Érdekeink" című mező- és erdőgazdasági

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

népszerűsítő képes hetilapot — mint Máday Izidor utóda — és társlapjait, a „Falusi Gazdát", valamint a „Gyakorlati Mezőgazdá"-t. Tucatnyi hazai és külföldi — főleg osztrák, cseh, svájci és német — agrárszaklapban és napilapban jelentette meg írásait, itthon a külhoni, kint pedig a magyarországi mezőgazdasági fejlődést mutatva be.

Tudományos alapossággal a természettani alapokra fektetett mezőgazdasági ipar meghonosításának a kérdéseivel foglalkozott. Első könyve, „A természet elvei, alkalmazásukban a gazdászatra, különös tekintettel Magyarország gazdasági viszonyaira" az ország „kisebb" gazdáit kívánta megtanítani a természettudomány alapismereteire. Világosan látta, hogy átmeneti korban él, amelyben a hagyományokon, sokszor babonákon alapuló gazdálkodást fel kell váltania az okszerű, tudományos alapokon álló gazdálkodásnak. A könyv a legújabb francia, német és svájci gazdasági és természettani munkák alapján közérthető módon ismertette az élet alapfeltételeit, a mezőgazdasági kémia és meteorológia alapfogalmait. Szólt a termőföld keletkezéséről, nemeiről, tulajdonságairól, a talajjavítás módjairól, az eke és a szántás, boronálás helyes módszereiről, továbbá az okszerű gazdálkodás olyan kulcskérdéseiről, mint a vetésforgók és a trágyázás. Végül a mű a növények és az állatok élettanát tárgyalta. Wágner e munkájában is áttekintette a hazai viszonyokat és statisztikai adatokkal mutatta ki, hogy földművelésünk, bor- és gyümölcstermesztésünk, állattenyésztésünk összmennyisége messze elmarad a kedvező természeti feltételek által teremtett lehetőségektől. Ennek a fő okát abban látta, hogy az írni—olvasni is alig tudó magyar paraszt nem tudja elsajátítani a korszerű gazdálkodást sem — miáltal hazánk jóléte sem halad előre.

1869-ben Prágában jelent meg a magyarországi mezőgazdaság állapotáról írt német nyelvű műve (Landwirtschaftliche Zustände in Ungarn). 1870-ben adta ki a „Gazdasági műszaki vegytan. Kézikönyv a felsőbb gazdasági tanintézetek hallgatói, gazdák és iparosok számára" című magyarul írt könyvét, amely a legújabb külföldi szakírók eredményeit összefoglalva kívánta elősegíteni az elmaradott magyar „gazdasági műipar" fejlődését. Ismertette a tüzelőanyagokat, a tűzhelyeket, kazánokat, a cukor, a keményítő és a dextrin előállításának, továbbá a kender- és lenfonal gyártásának a módját. Foglalkozott a szeszes erjedés elméleti és gyakorlati kérdéseivel, leírta a sör, a pálinka, a bor, a pezsgő, a gyümölcsborok, a konyak és az ecetgyártás alapanyagait, eszközeit, műveleteit, a kenyérsütés, a vaj- és sajtkészítés, az olajsajtolás és szappankészítés elméleti és gyakorlati kérdéseit. Ez a munka az első magyar élelmiszeripari tan- és kézikönyv.

Több kiadást ért meg a sörfőzés legkorszerűbb módszereit, elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyaló, először Weimarban, 1870-ben kinyomtatott műve. Ugyanitt, 1871-ben jelent meg a dohány- és cigarettagyártásról írt kézikönyve, amelyet később többször is átdolgozott és a legújabb állapotnak megfelelően kibővített, így az 1888-ig öt kiadást is megért. 1876-ban egyszerre két változatban — Weimarban és Braunschweigben, számos rézmetszettel díszített kötetekben — jelent meg a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

keményítőgyártásról, dextrin és szőlőcukor-készítésről írt kézikönyve. E német földön, német nyelven megjelent munkáját a magyar állapotok fejlesztésének elősegítése céljából írta, azonban addig világszerte is csak kevés önálló, összefoglaló mű jelent meg e fontos gazdasági ágazatról. Wágner csak sokirányú tudományos kapcsolatainak és saját nyugat-európai tanulmányútjai során szerzett tapasztalatainak köszönhetően szerezhette meg e legkorszerűbb elméleti és gyakorlati ismereteket, mivel — pl. a pezsgő- és likőrgyártás terén — valamennyi gyáros féltékenyen őrizte receptjeit, az általuk alkalmazott gépek és készülékek tervrajzait. A keményítőgyártásról írt nagy monográfiája, a „Handbuch der Stärkefabrikation", illetve a „Die Stärkefabrikation" németül újabb kiadásokban is megjelent és — minthogy a kortárs tudósok szerint Európa-szerte a legjobb szakkönyv volt — később angol és francia nyelvre is lefordították. Még az amerikai iparosok is ebből sajátították el az addig titkolt eljárásokat. Wágner László e műveivel nemzetközileg ismert szaktekintéllyé vált.

Az 1870—1880-as években Európa nagyvárosai egymás után rendezték a világkiállításokat, országos árubemutatókat. Wágner professzort párizsi sikere után még többször nevezték ki királyi biztossá, így 1870-ben Kasselben, 1871-ben Nápolyban, 1873-ban Bécsben, 1874-ben pedig az amszterdami kiállítás magyar részvételének megszervezésében működött közre. A bécsi világkiállításon az egész magyar mezőgazdaság bemutatását ő rendezte meg, amiért Ferenc József-rendet is kapott. Nemzetközi tekintélyét jelzi, hogy 1872-ben Lyonban a nemzetközi borászati és selyemtenyésztési kongresszus alelnökévé választotta, egyúttal francia becsületrendet is kapott. A spanyol, portugál és brazil uralkodók is magas kitüntetéssel illették. 1882-ben a trieszti (ma: Olaszország) országos kiállításon a mezőgazdasági csoport referenseként, zsűritagként és osztályelnökként is szerepet kapott. Utoljára az 1885. évi budapesti Országos Általános Kiállításon fejtett ki szervező tevékenységet.

Itthon haláláig tanított a Műegyetemen, számtalan cikket írt a legkülönbözőbb aktuális kérdésekről. Kiemelkedő közéleti tevékenysége alapján titokban azt remélte, a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai közé fogadja. Barátja, Galgóczy Károly 1881 és 1885 között négy ízben is ajánlotta levelező tagnak — sikertelenül.

Fiatalon halt meg. 1888. július 2-án a tiroli Gossensassban, nyaralás közben érte a halál. Itthon pletykák terjedtek arról, hogy anyagi zavara miatt öngyilkosságot követett el, mások tudni vélték, hogy túl sok morfiumot vett magához... Az igazság soha nem derült ki, a család hallgatásba burkolózott. A Kerepesi temetőben temették el, 1888. július 6-án.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Főbb munkái:

A természettan elvei, alkalmazásukban a gazdászatra, különös tekintettel Magyarország gazdasági viszonyaira. Pest, 1868. 340 lap.
Gazdasági műszaki vegytan. Kézikönyv felsőbb gazdasági tanintézetek hallgatói, gazdák és iparosok számára. Pest, 1870. 424 lap.
Die Bierbräuerei nach dem gegenwärtigen Standpunkte der Theorie und Praxis des Gewerbes. Weimar, 1870.
Handbuch der Tabak und Cigarettenfabrikation mit besonderem Berücksichtigung der im Handel vorkommenen Tabakssorten, der Kultur, Zubereitung und chemischen Analyse des Tabaks. Weimar, 1871. 365 lap.
Handbuch der Landwirthschaftslehre I. Landwirtschaftliche Pflanzen Produktionslehre. Bp., 1874. 576 lap.
Handbuch der stärkefabrikation mit besonderer Berücksichtigung der Dextrin-, Stärkesyrup- und Stärke-zuckerfabrikation. Weimar, 1876. 354 lap.
Die Stärkefabrikation in Verbindung mit der Dextrin- und Traubenzuckerfabrikation. Nach dem heutigen Standpunkt der Theorie und Praxis. Braunschweig, 1876. 719 lap.
Tabakkultur, Tabak- und Zigarettenfabrikation, sowie Statistik . . . mit besonderer Berücksichtigung der . . Tabaksorten . . Weimar, 1888. 482 lap.

Irodalom:

VEREBY Soma: Honpolgárok könyve. Bp., 1875.
GALGÓCZY Károly: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve, VI. füzet. Bp., 1891. 91—94. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WÉBER EDE
(1843—1935)

A svájci Baselban született 1843. január 11-én. Anyja: Salome Riedtmann zongoraművész volt, katonatiszt apja fiából is katonát akart nevelni, de Wéber Edét sokkal jobban vonzotta a pedagógus pálya. A baseli tanító- és tanárképző intézet elvégzése után 1863-ban kapott diplomát, s a Bern melletti Bechtelen nevelőintézetébe került.

1870-ben Eötvös József kultuszminiszter megbízásából egy magyarországi „szeretetház" (szegényház), illetve „gazdasági szegénynevelde" felállítása és megszervezése érdekében Molnár Aladár, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosa bajorországi és svájci intézményeket tanulmányozott. Így jutott el Bechtelenbe, s ez a nevelőintézet (Rettungs-Anstalt) nyerte meg leginkább tetszését. Mivel Molnár előzetesen biztató válaszokat kapott, hamarosan megérkezett a miniszter levele, amelyben felkérte Wéber Edét, hogy Pestalozzi és Wehrli, a két neves svájci pedagógus elvei alapján szervezzen Magyarországon nevelőintézetet árva gyerekek számára. Wéber hamarosan hazánkba költözött, s a Balatonfüreden létesített árvaházhoz kapcsolt „szőlőműves felső népiskolát" szervezte meg. Ide anyagilag és erkölcsileg „teljesen elhagyatott, de még nem romlott fiúkat" vettek fel. Wéber pedagógiai elképzeléseit nem tudta érvényre juttatni, ezért 1872-ben távozott Balatonfüredről.

A budai tanítóképzőbe került, a német nyelv tanára lett. A Gellérthegy nyugati lejtőjén bérelt 10 holdnyi szántóföldet takarmánynövényekkel vettette be, s hamarosan 35 szarvasmarhából álló tehenészetet hozott létre. Nemcsak a tanítóképző Wéber kezdeményezésére létrehozott internátusának lakói jutottak így rendszeresen tejhez, de a tejeladásból számottevő hasznuk is származott. 1883-ban diftériában meghalt két lánya, s ekkor várandós felesége a tragédiák hatására halott

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gyermeket hozott a világra. Ezek az események annyira megviselték Wébert, hogy nyugdíjba vonult.

Felesége örökségéből Kerepesen 124 holdas birtokot vásárolt, ahol gazdálkodni kezdett, szántóföldek mellett jelentős gyümölcsöst és szőlőt hozott létre, s vörösboraival néhány év múlva több díjat nyert hazai versenyeken és kiállításokon. Hamarosan jó nevű szőlő- és bortermelőnek számított Magyarországon.

Ebben az időben a hazai szőlő- és bortermelés már válságos helyzetben volt. Az Amerikából nyugat-európai „közvetítéssel" behurcolt, a szőlőn élősködő gyökértetű, a filoxéra kártétele következtében — főleg a hegyvidéki szőlőket letarolva — történelmi borvidékeink legértékesebb, legnemesebb szőlői pusztultak el. 1885-től 1895-ig hazánk szőlőterülete 45%-kal csökkent, a több mint 5000 magyarországi szőlőtermelő település közül 1885-ben 375, tíz év múlva 2543 helységben (tehát minden másodikban) állapították meg a filoxérával való fertőzöttséget.

A filoxéra rohamos terjedése ellen számos módszerrel próbáltak védekezni. Az oltványtelepítés mellett igazán eredményesnek azonban csak a kártevőnek ellenálló (immunis) homokon való telepítés és termesztés bizonyult. Így fordult a figyelem az összefüggő nagyobb homokterületek, mindenekelőtt a Duna—Tisza köze felé. A homoki szőlőtelepítés jelentőségét fokozta, hogy ezáltal nagy kiterjedésű futóhomok területek megkötésére is mód nyílott.

A vállalkozó kedvű Wéber Ede az 1880-as évek derekán felfigyelt a homokban rejlő lehetőségekre. Külföldi tőke segítségével részvénytársaságot kívánt alapítani, mely egy nagyobb — több száz vagy akár ezer holdas — szőlőtelep létesítéséhez nyújtott volna anyagi alapot. Eötvös Károly, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt egyik vezéregyénisége, akinek baráti köréhez tartozott Wéber is, a délvidéki delibláti homokvidéket ajánlotta, de az ambiciózus svájci a fővárostól való nagy távolság miatt nem tartotta megfelelőnek. Alkalmasabbnak tűntek a Duna—Tisza közi hatalmas homokterületek. A kecskeméti „Miklós-telep" megnyerte Wéber tetszését, s elhatározta, hogy amennyiben a város környékén olcsón jut földhöz, megvalósítja tervét.

Homokföld volt bőven, amelynek immunitását az elvégzett kísérletek igazolták. Wéber nekilátott részvényeseket gyűjteni. Bár 1891-re a szükséges tőkének csak mintegy fele — túlnyomó részben svájci részvényesektől — állt rendelkezésre, Wéber megkezdte tárgyalásait a szőlőtelep céljaira alkalmasnak tűnő homokterületek megvásárlására.

Az előzetes szerződést 1891. december 16-án írták alá Lestár Péter kecskeméti polgármester és Wéber Ede, mint a telepesek — akkor még „Kecskeméti Szőlőtelepítő Vállalat" — képviselője. Eszerint a köncsögi határban, a Fehér-tótól az izsáki útig terjedő ballószögi részen Kecskemét városa 2000 katasztrális hold nagyságú területet — addig közlegelőt — adott el a társaságnak.

A szerződés kimondta, hogy a „Vállalat" köteles „legalább 1600 kataszteri holdnyi területet" 6 és 8 kh közötti nagyságú területekre felosztani (az 1893-as

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

adásvételi szerződés már 200 darab egyformán 8 kh kiterjedésű területről szól). Köteles továbbá „. . . . minden részre különálló munkáslakást építeni, s minden résznek legalább felét szőlővel beültetni, s mint szőlőterületet művelni és kezelni, s ekként fenntartani". A szerződés kitért arra is, hogy a szőlőtelepítést — „háborúk és dögvész esetét kivéve" — 1894. év végéig be kell fejezni.

Az adásvételi szerződést 1893. október 12-én kötötték meg Lestár Péter polgármester és Wéber Ede — utóbbi most már mint a „Helvétia nevű közbirtokosságnak" képviselője. A társaság tagjainak túlnyomó többsége — mint ez a telep elnevezésében is kifejezésre jutott — svájci tőkepénzes volt. A szőlőtelep területéből 400 holdat a társaság saját elképzelése szerint használhatott szőlő- és gyümölcstermesztésre, ez volt az ún. magánbirtok.

A szőlőtelepítéssel kapcsolatos teendőket minden telepessel külön bérszerződésben szabályozták. Ebben aprólékosan meghatározták a telepesek kötelezettségeit. A szerződés legfőbb vonzerejének az tűnt, hogy 30 év múlva az épület és a hozzá tartozó szőlőterület ingyen és véglegesen a telepes tulajdonába kerül — ha azt kölcsön nem terheli. Az aláíráskor a telepeseknek mint távoli cél lebegett szemük előtt saját és gyermekeik önállóságának lehetősége, a „szőlőbirtokos gazda" illuzórikusan magasztalt és vágyott rangja. A várható nehézségek, emberfeletti erőfeszítések, a szerződés aláírásakor a háttérbe szorultak, pedig ismerték e munka minden kínját és keservét, hiszen korábban is szőlőműveléssel foglalkoztak. A végleges birtokbavételnek — 30 év letelte után — számos feltétele volt, egyik szigorúbb és keményebb, mint a másik.

A szőlővesszők egy részét a kecskeméti Miklós-telepről szerezték be, de Wéber az ország különböző tájairól hozott ültetnivalót, általában a szőlővesszők árát — azaz minél olcsóbb beszerzési költségeit — és nem azok minőségét tartva szem előtt. A vesszők túlnyomó többsége a tömegbort adó fajták közül került ki.

A nélkülözést, az embertelen körülményeket nem egyformán viselték az itt élők, mint ahogy a kegyetlen-kemény munkát sem egyformán végezték. Egyre súlyosabb tehernek bizonyult a szerződés aláírásától számított 30 esztendő. Voltak, akik hanyag munkát végeztek, elcsavarogtak, állandó panaszra jártak Kecskemétre a városi tanácshoz, sőt a fővárosban a Földművelésügyi Minisztérium illetékeseihez. A többség azonban erejét megfeszítve dolgozott, hajtotta magát és családtagjait az önálló birtokhoz jutás reményében. A telepigazgatóság — élve a szerződésben lefektetett lehetőségekkel — rendkívüli szigorúsággal, néha már kíméletlennek tűnő módon igyekezett a telepesek megfelelő szintű munkáját a részvényesek érdekében biztosítani. A helvéciai állapotokat eltúlozva még a Parlamentben is felszólaltak Wéber „kizsákmányoló" módszerei ellen. De megvádolták különböző manipulációkkal, sőt sikkasztással is. Kétségbe vonták szakértelmét, és a svájci részvényesek úgy vélték, Wéber rászedte és kihasználta őket.

Wéber nagy iramban végeztette a telepítést, hiszen égetően szükséges volt, hogy a telep minél előbb jövedelmezzen. A szőlőtelep vételárának másik felét 1897.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

január 1-jéig le kellett tennie a társaságnak. Elérkezett a határidő, Wéberék nem tudtak fizetni, a város beperelte őket. A társaság végül a be nem telepített területből eladott 500 holdat, ennek vételárából törlesztették a tartozásokat. A fennmaradó összegből Wéber — saját tőkéjével kiegészítve — Somogyban birtokot, Erdélyben kőszénbányát vásárolt.

1903-ban a 103, egyenként 8 holdas telepet hivatalosan felértékelték. A becsérték az egyes teleprészek valódi értékének 75%-át jelentette, s megváltáskor a telepesnek a fennmaradó 25%-ot készpénzben kellett (volna) kifizetnie. Mivel azonban pénzzel nem rendelkeztek, Wéber hitelezte meg az összeget, s ennek ellenértékét — az 1905-ben aláírt szerződés értelmében — 5 év alatt kellett ledolgozniuk az egyenként 4 kh szőlőben és 1 kh gyümölcsösben. Ezt a szerződést mintegy 80 telepes aláírta, és újból munkához látott. A többiek évekig húzódó pereskedésbe bonyolódtak, s ennek során mindenüket elvesztették. Akik maradtak, újra nekikezdtek a telepítésnek, a szerződés lejártakor általában 3 holdnyi saját szőlővel és házzal rendelkeztek. Pedig munkaidejük nagy részét az említett 5 holdas teleprészen kellett tölteniük! Közülük az ügyesebbek és szerencsésebbek a későbbi évek során még néhány száz négyszögöllel vagy 1-2 holddal meg is toldották gazdaságukat.

Pedig akkorra már számottevő eredményeket tudott a szőlőtelep felmutatni. Ehhez hozzájárult, hogy az 1895-ben elkészült Kecskemét—fülöpszállási vasútvonalon Helvécia állomást kapott, ezáltal könnyebbé vált az értékesítés. A szállítási költségek lecsökkentek, illetve a kereskedők a helyszínen vették át a szőlőt és a bort. A borkészítési és -tárolási gondokat az 1905-ben a Strázsa-hegy mellett felépített — Székely Ödön által tervezett — kastély alatt elhelyezett hatalmas borpince oldotta meg. A korszerűen berendezett pincében Franciaországból hozatott nagy teljesítményű szőlőpréseket és nagy űrtartalmú cement- és fahordókat helyeztetett el Wéber. Ebben az időben mintegy 10-12 ezer hektoliter bort tudtak itt tárolni.

A következő években Wéber különböző üzleti vállalkozásai csődbe jutottak, megbízottjai sikkasztottak, bérlői becsapták. Adósságai és helvéciai részvényes társai kifizetésére kénytelen volt 1912-ben a társaság teljes szőlőterületét eladni. Először a Földhitelintézet, majd tőlük a Magyar—Olasz Bank Rt. vette meg. Wéber fia, Wéber Aladár mindössze 100 holdat tudott visszavásárolni. Az első világháború után az Rt. újabb szőlők megvételével növelte a helvéciai birtok területét, Grüssner Zoltán irányításával korszerűsítést hajtottak végre, és egy virágzó tőkés szőlőtermelő gazdasággá szervezték át, illetve fejlesztették fel.

Wéber kénytelen volt kerepesi birtokát is eladni. 1912-ben agyvérzés érte, Kerepesen egy házat bérelt, s elszegényedve ott élt 1935. szeptember 24-én bekövetkezett haláláig.

Magyarországon úttörő munkára vállalkozott. A sívó homokra akart virágzó szőlőkultúrát varázsolni, tőkés nagyvállalkozás formájában. Hogy ezzel anyagilag csődbe jutott, nemcsak az ő hibája volt. De az alapokat megvetette, s hogy jelenleg

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Kecskeméten egy országos, sőt borai révén világhírű szőlőtermelő állami gazdaságot találunk, abban Wébernek is jelentős szerepe volt. Nem véletlen, hogy a telep ma is a Helvécia nevet viseli.

Irodalom:

GERENCSÉR József: Aranyhomok. Kecskemét, 1942.
PINTÉR János: A kecskeméti „Helvécia" szőlőtelep megalakulása és első évtizede. MMgMK. 1984—1985.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WEISER ISTVÁN
(1873—1957)

1873. január 21-én született Liptószentmiklóson (ma: Liptovsky Sväty Mikulás — Csehszlovákia). Édesapja a szeszfőző mesterséget tanulta, de vendégfogadós lett. Három fiúgyermekük született, köztük a legfiatalabb Weiser István, aki középiskolai tanulmányait Kassán folytatta, s jelesen érettségizett. A kémia iránti érdeklődését a középiskolában Vadász József tanár ébresztette fel. Tanáraira — külön Mauritz Rezső igazgatóra — idős korában is hálásan emlékezett.

1891-ben a budapesti József Műegyetem vegyészmérnöki karára iratkozott be. Tanulmányait Münchenben folytatta, Miller és Soxhlet professzorok mellett. Alkalma nyílt a világhírű Bayer professzor előadásait is hallgatni, akinek szakmai tanítása mellett az életbölcsessége is nagy hatással volt rá.

Münchenből hazatérve vegyészmérnöki oklevelet szerzett. Ezután a doktori cím megszerzése céljából beiratkozott a budapesti Tudományegyetem bölcsészeti fakultására. Than Károly professzor mellett 1895-ben doktorált és az I. számú Kémiai Intézetben gyakornoki állást kapott. 1896-ban a Földművelésügyi Minisztérium elhatározta az Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Intézet létrehozását, amelynek szervezésével és vezetésével, Tangl Ferenc állatorvosi főiskolai professzort bízták meg. Weiser István ekkor — Liebermann Leónak, az Országos Kémiai Intézet igazgatójának javaslatára Tangl professzor mellé került asszisztensnek. 1897-ben, Tangl halála után az Intézet igazgatója lett, s ezt a tisztét 1934-ig töltötte be.

Közel négy évtizedes intézeti munkássága során kutatói tevékenysége kiterjedt az állatélettan, takarmányozástan és élelmiszerkémia legkülönbözőbb területeire. Tudományos elkötelezettsége mellett fő feladatának tekintette a mezőgazdasági

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

gyakorlattal való kapcsolat bővítését is. Ennek a nagyjelentőségű feladatnak a végrehajtásában segítette munkatársa és pályatársa, Zajtay (Zaitschek) Artúr. Munkásságuk mind elméleti, mind gyakorlati téren úttörő jellegű volt. Az okszerű és gazdaságos takarmányozás bevezetése és elterjedése hazánkban Weiser és Zajtay érdeme. Ennek eredményeképpp a hús-, zsír- és tejtermelés mennyiségileg és minőségileg egyaránt emelkedett.

Az I. világháború miatt különleges, a gyakorlat számára sürgetően fontos feladatokat kellett megoldani. Megszűnt az addig szabad takarmányforgalom. A különféle ipari eredetű takarmányok maximális árának megállapítására megbízható értékelési alapot kellett kidolgozni. Ezt a feladatot Weiser István, Dienes Lászlóné, Götz Irén— Mme Curie tanítványa — munkatársával közösen dolgozta ki. Javaslatukra sikerült lehetővé tenni az állati termékek előállítási költségeinek és az ipari eredetű takarmányok árának egybehangolását. 1915-től a szénahiány, különösen az Alföldön, a szarvasmarha- és lóállomány takarmányozásában nagy gondot jelentett. Az intézet javaslatára a szalma takarmányértékének megállapítására szolgáló eljárás, az ún. lúgos szalmafeltárás bevezetésével segítettek a helyzeten, majd a lúgkészletek elfogyása után áttértek a túlhevített gőzzel való feltárásra. Kísérleteket folytattak a lúgos és a lúg nélküli feltárással kezelt szalma takarmányértékének megállapítására, a hiányzó sertészsír pótlására szolgált a kukoricaolaj előállítása. Ez volt az ún. kukoricacsírátlanítási akció. Az Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Intézet szakemberei végezték a kukorica-csírákban lévő olaj meghatározását, s ez lett az alapja a malmok és a csírátlanítást vezető állami szervek közötti elszámolásnak. 1916-ig a csírátlanítás eredményesnek bizonyult. A nagybecskereki olajgyár azonban nem győzte a sok csíra kisajtolását, s az olaj megavasodott. Avas olajból pedig nem lehetett étolajat készíteni. Weiser István dolgozta ki az új eljárást, amely a csírát úgy konzerválta, hogy a kiválasztástól a kisajtolásig nem romlott meg. Módszere bármikor lehetővé tette a kukoricaolaj exportcélra történő előállítását.

Az első világháború a budapesti lóállomány táplálásában is növekvő gondokat okozott. Mintegy 12 000 ló bonyolította a főváros személy- és teherforgalmát. Más szállítóeszköz — autó, teherautó —, de még a szükséges benzin sem állt rendelkezésre. A hadvezetőség mindent lefoglalt. Weiser István mint a Korpaközpont hivatalos szaktanácsadója feladatul kapta, hogy összeállítsa a rendelkezésre álló készletből a szükséges napi lóabrakot. Javaslatára — németországi tapasztalatai alapján — később több hazai gépgyárban megkezdték a kalapácsos lucernaszéna őrlők gyártását. Az intézetben kutatásokat végeztek a különféle fajú, korú, nemű és haszoncélú gazdasági állatok napi fejadagjában a lucernaliszt maximális mennyiségének megállapítására. A megoldás lehetővé tette a lucernaliszt etetésének elterjedését, ami csökkentette a drága abraktakarmányfélék fogyasztását.

Weiser a kukoricaszár összetételének és takarmányértékének megállapítására is vizsgálatokat végzett. Ez irányú kutatásait már 1911-ben megkezdte. Addig a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kukoricaszárat az ország fában szegény vidékein tüzelőnek használták. Egyéb irányú felhasználására, így a takarmányozására sem gondoltak. Az első világháborúban a kényszerítő körülmények miatt a csutkát elkezdték őrölni — ami igen költséges volt — s póttakarmánynak használták. Weiser vizsgálatai feltárták a friss kukoricaszár tápértékét, amivel állatállományunk átteleltetésének gondjain kívánt volna enyhíteni. Ezek a gyakorlatot segítő kutatások és módszerek növelték a gazdaságos takarmányozásra való törekvések országos megvalósulását. A gyakorlat mellett az intézet munkájához Weiser fontosnak tartotta a többi mezőgazdasági kísérleti intézettel, a gazdasági akadémiákkal s a nagyobb gazdaságok szakembereivel való együttműködést.

Weiser István kutatói és kutatásszervezői tevékenységével párhuzamosan bontakozott ki tanári működése. 1904-ben az Állatorvosi Főiskolán magántanárrá választották. Tárgya a takarmány- és tápszerkémia volt. 1911-ben rendkívüli tanár lett. A budapesti Tudományegyetem bölcsészeti fakultásán pedig az „Élelmiszerek vizsgálata" című tárgyból magántanárrá habilitálták, a tej-, valamint a mézkémia terén elért eredményei alapján. Hallgatói kémikusok és gyógyszerészek voltak.

A budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Mezőgazdasági Osztályán 1920 szeptemberében kezdte meg működését. A fakultás 1934-ben beolvadt az akkor létesített József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetembe, ahol Weiser István 1938-ig a Mezőgazdasági és Állatorvosi Karon a „Takarmányozástan" előadója volt. 1933-ban a Közgazdaságtudományi Kar előterjesztésére egyetemi nyilvános rendes tanári címmel tüntették ki.

Ismeretterjesztő- és szakírói és tanári tevékenysége kiemelkedő értékű. Önálló kutatásainak eredményeit 1894-től kezdve jelentette meg, főleg a „Kísérletügyi Közlemények"-ben. A különféle mezőgazdasági lapokban — „Állattenyésztők Lapja", „Mezőgazdasági Közlöny", „Molnárok Lapja", „Köztelek" stb. — megjelent népszerűsítő cikkeinek száma több százra tehető. 1930-ban a „Köztelek" takarmányozási rovatának vezetője lett. Ezzel ismeretterjesztő tevékenysége s szakmai kapcsolata szinte az egész ország gazdaközönségével kialakult. Külföldön elsősorban a német szaklapokban — „Landwirtschaftliche Jahrbücher", „Landwirtschaftliche Versuchsstationene", „Biochemische Zeitschrift" stb. — publikált.

Weiser a vezetése alatt álló intézetben munkatársaival folytatta a Tangl professzorral megkezdett vizsgálatokat a hazai takarmányfélék összetételének és táplálóértékének megállapítására, a takarmányozási eljárások kidolgozására. 1924-ben Zajtay (Zaitschek) Artúrral közösen megírták a „Takarmányozástan" című könyvet. Ez volt az első, a sajátos hazai viszonyokra alkalmazott olyan szakmunka, amely az okszerű és gazdaságos takarmányozással kapcsolatos kérdésekben hasznos segédeszköze lett mind a képzettebb gyakorlati gazdáknak, mind a mezőgazdasági pályára készülő fiataloknak. A könyv tudományos és gyakorlati körökben egyaránt keresetté vált. Az 1924-es első kiadást további két kiadás követte, 1929 és 1940-ben.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A második világháború életének legfájdalmasabb időszaka. Tevékenységétől megfosztva, a megpróbáltatásoktól megtörve, szegényen került a Charité kórházba. 1945 nyarán ereje ismét lehetővé tette, hogy munkáját folytassa, a tudományos és gyakorlati körökkel újra felvette a kapcsolatot. Minthogy a Takarmányozástan c. könyv III. kiadása teljesen elfogyott, s a háború során még a magántulajdonban lévő példányok is elvesztek, ezért írt egy új „Takarmányozástan" című könyvet 1952-ben, s még ebben az évben megkapta az Állatorvostudományok kandidátusa tudományos fokozatot.

Munkássága során főleg az okszerű és gazdaságos takarmányozás megalapozására és fejlesztésére irányuló kérdésekkel foglalkozott. A takarmányozástani ismereteket egyetemi tanárként a legkorszerűbb tudományos szemlélettel, szakma- s emberszeretettel adta át hallgatóinak. Szakírói tevékenységével pedig több mint fél évszázadon át szolgálta a hazai mezőgazdaság ügyét.

Budapesten, 1957. július 8-án halt meg.

Főbb munkái:

A szarvasmarha hizlalása. O. Kellner keményítőérték elmélete alapján. Bp., 1909. 42 lap.
Takarmányozástan. Bp., 1952. 320 lap.
Weiser István—Zaitschek Artúr: Takarmányozástan. Bp., 1924. 534 lap.

Irodalom:

ÉBER Ernő: Weiser István (1873—1957). Át. 1957. július.
GÁSPÁR Margit: A magyar kémiai irodalom bibliográfiája I—III. Bp., 1958.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WELLMANN OSZKÁR
(1876—1943)

1876. október 8-án született Szászrégenben. Középiskoláit, majd felsőfokú tanulmányait Budapesten végezte. Az Állatorvosi Főiskolán 1897. július 17-én szerzett állatorvosi oklevelet. Gyakorlatát körállatorvosként kezdte Zsámbékon, majd 1897-től az Állatorvosi Főiskola Élettani Intézetében — Tangl Ferenc professzor mellett — mint első tanársegéd dolgozott 1901-ig. Ekkor az állattenyésztéstan tanárának nevezték ki. Tanári pályájának megkezdése előtt — miután még abban az évben megkapta állatorvosi kinevezését — célszerűnek látszott, hogy vidéken gyakorlati ismereteket szerezzen. Így 1901-ben Kaposváron körállatorvos lett. Pár év múlva pedig egyike lett ama három állatorvosnak, akiket elsőként, 1907. február 16-án avattak doktorrá. (Rajta kívül Fettich Ottót, Besskó Józsefet.)

Wellmann Oszkár még ez évben megkezdte tanári pályáját Monostori Károly mellett, mint segédtanár. Közben lehetősége nyílt tudását külföldön — Svájcban, Franciaországban, Angliában, Hollandiában, Dániában — gyarapítani. Hosszabb ideig tevékenykedett Zuntz professzor mellett Németországban, Bécsben pedig a mezőgazdasági főiskolát látogatta. Európa legjobb fiziológiai, biokémiai, genetikai intézeteiben tökéletesítette tudását. Monostori nyugdíjazása után, 1910-ben az állattenyésztéstan nyilvános rendes tanárává nevezték ki. Az Állattenyésztéstani Intézetnek már 1908-tól vezetője volt. Az 1918/19., az 1924/25. és az 1930/31. tanévekben prorektor, 1931-ben két évre a főiskola rektora lett. Rektori székfoglaló beszédében kifejtette, hogy „az állatorvos működése nem merülhet ki az állatok gyógyításában, hanem kell, hogy kiterjeszkedjék a közegészségügyi és közgazdasági érdekek megvédésére, továbbá a mezőgazdasági kultúra terjesztésére is".

Az Állatorvosi Főiskolának a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Egyetembe való beolvasztása után, 1934. július 18-án kinevezték az állattenyésztéstani tanszékre egyetemi tanárnak. 1936-ban az állattenyésztés fejlesztése érdekében kifejtett tevékenységéért a Signum laudis kitüntetésben részesült. Wellmann Oszkár elődei — Zlamál Vilmos, Tormay Béla, Monostori Károly — az állattenyésztéstan empirikus művelői voltak. Wellmann Oszkár az elméleti orvostudományok legmodernebb irányzatait követte. A biokémia, az örökléstan, az experimentális biológia kialakulásának és fejlődésének jelentős korszakában tevékenykedve, a természettudományok és a modern biológiai kutatások alapjain folytatta tudományos munkáját.

Tanítványait, a leendő állatorvosokat, a legmagasabb fokú állattenyésztéstani képzésben kívánta részesíteni. Előadásaiból tankönyvet írt. 1921-ben jelent meg az „Általános állattenyésztéstan" című munkájának első, 1928-ban pedig a második kötete. Ez nemcsak a hallgatók, de a gyakorlati szakemberek számára is hézagpótló, nélkülözhetetlen szakmunkának bizonyult.

Kísérleti kutatásainak két főbb iránya volt. „Egyrészt biológiai természetű — a vérrokonság kimutatása biológiai eljárások segítségével, örökléstani problémák megoldása keresztezési kísérletek útján, másrészt pedig a legszélesebb biokémiai irányú — évekre kiterjedő kísérleti program szerint végrehajtott anyag-, energia- és sóforgalmi vizsgálatokat végezték" — írta egyik méltatója. Az utóbbiakhoz kapcsolódtak az angolkór oktanának felderítésére végzett ún. Wellmann, Marek, Urbányi-féle kísérletek. Az eredményeket 1930-ban (első kötet), ill. 1932-ben (második kötet) tették közzé a „Rachitis" című hatalmas kiadványukban. A gazdasági állatok ásványianyag-forgalmára, valamint a vitaminhiány-betegségekre vonatkozó vizsgálatok külföldön is élénk visszhangot váltottak ki. A vonatkozó szakcikkek rendszeresen jelentek meg a hazai és külföldi folyóiratokban. Wellmann Oszkár elmélyült kutatási eredmények alapján írta meg az itatásos borjúnevelésre vonatkozó könyvét is. Ez a módszer később általánosan elterjedt hazánkban.

Munkásságában jelentős helyet kapott az állathigiénia problémaköre is. Külön figyelmet fordított az akklimatizáció tanulmányozására, az állat és környezete kapcsolatára. Wellmann Oszkár tevékenysége a törzskönyvelés fellendítésével fonódott össze legjobban. Az Országos Törzskönyvelő Bizottság keretei között tudományos alapossággal, és a gazdasági körülmények figyelembe vételével dolgozta ki 1926-ban azt a szarvasmarha törzskönyvelési rendszert, amely nem a külföldi rendszerek szolgai átvételére, hanem elsősorban tudományos ismereteire és gyakorlati tapasztalataira épült. Ez a rendszer szolgált mintául az egyéb állatfajták törzskönyveléséhez is. 1926-ban jelent meg a „Szarvasmarhák bírálata és törzskönyvelése" című könyve, amelynek — átdolgozott, bővített — második kiadása 1940-ben újra a gazdák s a szakemberek kezébe került. Wellmann törzskönyvelési rendszerének átfogó jellegét a korabeli eredmények egyértelműen iga-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

zolták. Kiváló külföldi szakemberek jöttek Magyarországra a nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő teljesítmények tanulmányozására.

A Budapesti Mezőgazdasági Kiállítás és Tenyészállatvásár, amely abban az időben Közép-Európa legnagyobb szabású ilyen rendezvénye volt, szintén sokat köszönhetett Wellmann Oszkárnak, aki itt a szarvasmarha bírálóbizottságnak egyik tagja és hosszú éveken át elnöke volt.

Tudományos érdeklődése a hazai kereteken túl a nemzetközi szakirodalomra és a személyes külföldi tapasztalatszerzésre is kiterjedt. Útjai során közvetlen kapcsolatot létesített a külföldi tudományos körökkel, neve s munkássága ismertté vált Európától Amerikáig. Nagy elismerést jelentett — a többi között — a török és a perzsa kormány meghívása is, a helyi állattenyésztés korszerű megszervezésére, fejlesztésére.

Eredményeivel nemcsak szaktekintélyét növelte, de tenyészállat-forgalmunkat is fellendítette.

1931-ben a Deutsche Landwirtschaftsgesellschaft meghívására Berlinben az ásványi anyagok forgalmáról, 1932-ben a Wiener Gesellschaft für Mikrobiologie felkérésére Bécsben a rachitis biológiai vonatkozásairól számolt be. 1930-ban a londoni XI. nemzetközi állatorvosi kongresszuson az angolkór biokémiájáról és 1933-ban a római XI. tejgazdasági kongresszuson a D-vitamin tartalmú tej termelésére vonatkozó vizsgálatokról tartott előadást. Az 1934-ben New Yorkban tartott XII. nemzetközi állatorvosi kongresszuson Marek Józseffel együtt a vitaminhiány-betegségekről adtak számot. Wellman sokat foglalkozott a takarmányozástan és táplálkozástan kérdésével is, állandó figyelemmel a témakörök belföldi és külföldi szakirodalmára.

1936-ban a Rómában megrendezett Nemzetközi Mezőgazdasági Intézetben internacionális állattenyésztési értekezleten először a világon elfogadták a „Nemzetközi Egyezményt" a szarvasmarha-törzskönyvelés egységessé tételére. Ennek az egyezménynek az alapja Wellmann Oszkár törzskönyvelési rendszere volt.

Az 1939-ben a Zürichben megrendezett Nemzetközi Állattenyésztési Kongresszuson az a megtiszteltetés érte, hogy a „Konstitució szerepe a korszerű állattenyésztésben" című szekció vitaindító előadását ő tarthatta meg. Ezen a kongresszuson — Wellmann Oszkár közreműködésével — alapozták meg a később, 1947-ben megalakult Európai Állattenyésztők Szövetségét, Róma székhellyel. Ez a szövetség ma a világ legismertebb olyan szervezete, amely az állati termékelőállítás tudományos kérdéseivel foglalkozik.

A földművelésügyi miniszter Wellmannt még 1916-ban kinevezte az Országos Felülvizsgáló Bizottság tagjává, amelynek tisztségét egészen haláláig viselte. 1919-ben nyugállományba vonulásáig pedig az Országos Állategészségügyi Tanácsnak is tagja volt.

1939-ben munkásságának elismeréseként az Országgyűlés felsőházának lett tagja, ahol az OMGE képviseletében az ő előterjesztésére iktatták törvénybe a tejelés-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ellenőrzés és a törzskönyvelés egységesítésére vonatkozó nemzetközi egyezményt. A Magyar Tudományos Akadémiának 1936-ban levelező, 1941-ben rendes tagja lett, s több kitüntetésben részesült. 1943. május 4-én Budapesten halt meg.

A „Köztelek"-ben, amelynek rovatvezetője, az „Állattenyésztők Lapjá"-ban, melynek szerkesztőbizottsági elnöke volt, a „Magyar Állattenyésztés" és más tudományos folyóiratokban rendszeresen jelentek meg dolgozatai. Nagy területet felölelő munkásságának azt a részét, amelyet az egyetem falán kívül végzett, főleg az OMGE-ben fejtette ki. Ilyen módon tenyésztési elgondolásai segítették az állattenyésztő parasztságot is. Az állattenyésztő szervezetek irányításában és a törzskönyvelés előmozdításában különösen sokat dolgozott. E tevékenységének elismeréséül az Országos Törzskönyvelő Bizottság elnökévé, az OMGE állattenyésztési és állategészségügyi szakosztálya pedig társelnökévé választotta. Nem túlzás azt állítani, hogy a magyarországi állattenyésztésben és az állatorvosi tudományban Wellmann Oszkár honosította meg a korszerű orvosi, biológiai gondolkodásmódot, így joggal tekinthetjük őt az állatorvostudomány megújítójának és újjászervezőjének. Legfőbb törekvése a magyar szarvasmarha-tenyésztés fellendítése volt. Nevéhez fűződik a szarvasmarha bírálatának és törzskönyvelésének országos méretű életbeléptetése, fejlesztése és nemzetközi rangra emelése. Tudományos és gyakorlati munkásságában egyaránt az állattenyésztés és állatorvostudomány szoros kapcsolatát, az együttműködés szükségességét hirdette, vallotta máig szóló érvénnyel.

Főbb munkái:

Általános állattenyésztéstan. Bp., 1921. 30 lap.
Szarvasmarhák bírálata és törzsönyvelése. Bp., 1926. 63 lap.
Küllemtan. Bp., 1927. 182 lap.
A borjú felnevelése. Bp., 1928. 180 lap.
Marek József—Wellmann Oszkár: A rachitis kóroktana. Bp., 1932. 544 lap.

Irodalom:

MAREK József: Wellmann Oszkár. AÉ. 1943.
BATTHA Pál: Wellmann Oszkár. MÁ. 1943.
BATTHA Pál: Wellmann Oszkár. Kt. 1943.
BAINTNER Károly: Emlékezés Wellmann Oszkár professzorra, születésének 100. évfordulójára. MÁL. 1977. 5. sz.;
IDEI Antal: Wellmann szoboravató ünnepség az Állatorvostudományi Egyetemen Kovács Ferenc beszéde alapján. MÁL. 1977. 5. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története 1787—1937. Bp., 1941.
MÓCSY János: A hazai belgyógyászati kutatások az utolsó évtizedekben. Az Állatorvostud. Főiskola Jubileumi Évkönyve. Bp., 1962.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WENZEL GUSZTÁV
(1812—1891)

A szászországi Lukauban született 1812. január 19-én. Édesapja a Monarchia hadseregének huszárkapitánya volt, akit aztán gyakran vezényeltek egyik városból a másikba. Fia, Gusztáv alsó- és középfokú (köztük katonai) iskoláit, részint követve az apa szolgálati helyeit, Milánóban, Veronában, Salzburgban és Veszprémben végezte. Felsősokú bölcsészeti és jogi tanulmányait pedig 1829—30-ban Vácon kezdte, majd a pesti egyetemen 1830—1833 között fejezte be. Mint az egyetem joghallgatója, nagy figyelemmel hallgatta Horvát István történész professzor szuggesztív előadásait.

1836-ban szerezte meg a jogi doktorátust, disszertációja a magyar magánjoggal foglalkozott. Miközben őt is megérintette a reformkor, főként az országgyűlés megpezsdült szellemisége, politikai légköre. Rövid ideig magántanító volt a báró Orczy és József főherceg családjánál (az uralkodóház iránti hűség itt mélyült el benne). 1836 végén megszerezte ugyan az ügyvédi képesítést, gyakorlására azonban nem került sor, helyette a tanári pályát választotta élethivatásul. 1838. október 1-jéig a történelem helyettes tanára lett a pesti egyetemen, majd a bécsi Theresianumba nevezte ki az uralkodó, ahol magyar történelmet, közjogot, bányajogot és statisztikát tanított. Ezek a tantárgyak mintegy jó előre meghatározták Wenzel Gusztáv jövőbeni tudományos tevékenységének a legfőbb területeit.

Előbb az osztrák bányajog akkori, majd múltbeli viszonyait kutatta s a témakörből több tanulmányt publikált. Szaktudását méltányolva, 1844-től az udvari kamaránál szaktanácsadóként is alkalmazták. Ám továbbra is a Theresianum tanára maradt 1848-ig. Ekkor a bécsi egyetem jogi karára került, ahol a jogtörténetet, bánya- és tengerészeti jogot tanította 1849 októberétől. Amint erről feljegyzései

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tanúskodnak, a bécsi és a magyar forradalom eseményeit figyelemmel követte ugyan, de sem mellette, sem ellene nem állt ki aktívan. Egy év múlva, 1850 őszén a pesti egyetem jogprofesszora lett, ahol a magyar és osztrák magánjog, a bányajog, az összehasonlító jogtudomány, a jogtörténet, majd 1854-től a német birodalmi jogtörténet tanítására kapott megbízatást.

Közel négy évtizeden át, 1889. augusztus 30-áig volt professzora a pesti egyetem jogi karának. Nemzedékek egész sorát tanította főként a magyar magánjog, a bányajog és a jogtörténet tudományára. Előadásait — írta róla Vécsey Tamás, a tanítvány — közérthető nyelven, kedélyes történetekkel, élményeivel fűszerezve tartotta. Szerkezetük laza volt, s a nyelvezetük sem volt mindig tökéletes. Tanítványai közül a tehetségest és a tudománykedvelőt becsülte, és nem pártolta „a szemfényvesztő kapaszkodókat". „Őszinte, egyenes, néha nyers volt, de a jó tanítványok iránt kedélyes, atyai indulatú. Ezért is ragaszkodtak hozzá."

Oktatói tevékenysége mellett kimagasló eredményeket ért el a tudományművelésben. A jogtudományi kutatások, könyvei és tanulmányai alkotják e tevékenység egyik fontos vonalát. Számottevő eredmények születtek a jogtörténeti kutatások területén is. Az egyetemen tartott órái nyomán született meg az európai jogtörténet hazai viszonylatban első nagyszabású összefoglalása. Az áttekintést valójában mintegy „háttéranyagnak", keretnek szánta a magyarországi jog és jogalkotás történeti fejlődéséről szóló másik nagy szintéziséhez. Az európai és a magyar jog múltbeli összefüggéseit, a magyar jogtörténet jellegzetes tulajdonságait törekedett kidomborítani. Gazdaságtörténeti szempontból jelentősebbnek mondhatók a magyarországi bányák jogtörténetével kapcsolatos sokoldalú, különösképpen a középkorra vonatkozó kutatásai. A kezdetektől mindvégig egyik kedvenc kutatási területe volt a bányajog történeti és aktuális kérdéseinek a vizsgálata. Számos tanulmány és könyv tanúskodik erről. Jogtörténeti szempontból hasonlóan fontosak, a maga korában egyenesen úttörő jellegűek a magyarországi városjog feltárására irányuló, bár azóta már meghaladott kutatásai.

A jogtörténeti kutatásokon kívül számos, főként a magyar középkorra vonatkozó történeti tanulmánya és monográfiája látott napvilágot. Egyik megszállott felkutatója volt a publikálatlan okleveles és elbeszélő forrásainknak, s e kutatásaiból születtek meg a magyar megyerendszer történetéről, az erdélyi szászokról, a középkori vámhelyekről, a középkori városok és várak építkezési módjáról, Diósgyőrről, Tatáról, Kassáról stb. szóló kisebb-nagyobb lélegzetű feldolgozásai. Számunkra mégis a mezőgazdaság történetéről írt monográfiája a legbecsesebb.

A jogtudomány és jogtörténet jeles tudósa valójában külső indítékok — ahogy maga írta: „felszólítás" — nyomán fogott hozzá az első mezőgazdaságtörténeti szintézis megírásához. Minden nemzet köztörténete csak akkor érthető meg — írta —, „ha az abban hatályos gazdasági tényezőket ismerjük". Minthogy pedig Magyarország „gazdasági rendszerében" megkülönböztetett szerepe a mezőgazdaságnak volt, így a magyar köztörténet csak az agrártörténet „kellő tekintetbe vételével

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tanulmányozható hasznos eredménnyel". Tudatában volt a szerző annak is, hogy a magyar agrármúltba „törött út még nem vezet", hogy hiányzik az alapvető források feltárása, kimunkálatlan a feldolgozás módszere, nem támaszkodhat semmiféle előmunkálatra. Érthetően hangoztatta: „jelen munkát nem kívánom kezdemény- és kísérletnél egyébnek tekinteni". Valóban, Horváth Mihály reformkori ipar- és kereskedelem-történeti monográfiáját nem számítva, az általános gazdaságtörténet teljes tárgykör — főbb vonalaiban és részleteiben egyaránt — a mű megjelenése idején szinte érintetlen, feltáratlan még Magyarországon. A munka fogyatékosságai nagyobbrészt ennek, tartalmi és módszerbeli meghaladottsága pedig a közben eltelt évszázad tudományos eredményeinek tudhatók be. Wenzel Gusztáv művében mégis az első agrártörténeti összefoglalást, az első nagy kísérletet tisztelheti az utókor.

Az általános természetföldrajzi és a honfoglalás előtti viszonyok ismertetése után, a köztörténet főbb fordulói szerint tagolja a könyvét öt nagyobb egységre. Az első fejezet a honfoglalás és a honfoglalás kori, a második Szent István korától az Árpádház kihalásáig, majd az Anjou-kortól az "1514-ki nagy pórháborúig", ezt követően Mária Terézia uralkodásáig, végül az ötödik fejezet Mária Terézia korától a „legújabb időkig", azaz 1887-ig terjedő korszak agrárviszonyaival foglalkozik. Ha egyes megállapításai elavultak is, ha nagyfokú aránytalanság tapasztalható is az egyes korok taglalására fordított terjedelemben (pl. 1514-ig terjedő századokra több mint 250, az utána következőkre mindössze 150 oldal jut) az egyes témakörök felépítését a maga korában igen korszerű alapelvek szellemében oldotta meg. Egy-egy korszak általános áttekintése után a birtokviszonyokat, az egyes birtokkategóriákat elemzi, majd jelentős teret szentel az agrármunka-szervezet különböző kérdéseinek. Ezt követően a „tőke" helyzetét, majd igen részletesen a mezőgazdasági termelés egyes ágazatait veszi sorra. Könyvének valójában ezek a legértékesebb fejezetei. A termelés és társadalom kérdéseit tehát szoros összefüggésben vizsgálva, törekedett megrajzolni a magyarországi agrárfejlődés ezer éves pályafutását. Fontos kiemelni, hogy a feldolgozás egyes kérdéseinél az európai összefüggések bemutatására is figyelmet fordított.

A történettudós munkásságát méltányolva, végül szólni kell Wenzel Gusztáv igen eredményes forrásfeltáró és forrásközlő tevékenységéről is. Fejér György és Horvát István példája nyomán már a reformkorban elkezdte a köz- és magán-, a hazai és külföldi levéltárak búvárlását s azt egészen haláláig folytatta. Hagyatékában is több mint hétszáz Mohács előtti eredeti oklevelet és okiratot találtak a kutatók, ide kerülésük körülményei nem ismeretesek, az általa publikáltak száma pedig messze többszöröse ennek. A Fejér György-féle „Codex diplomaticus" mintájára 1860—1874 között 12 kötetben adta ki a „Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádházi új okmánytár" roppant gazdag anyagát. Szalay Lászlóval közösen publikálták Verancsics Antal összes munkáit — ugyancsak 12 kötetben. Ezen kívül több egykötetes kiadványt jelentetett meg a XVI. és XVII. századi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

magyar és magyar vonatkozású forrásokból. Nem mondható, hogy a magyar történettudomány legalaposabb forrásközlői közé tartozott volna. A részletekre is kiterjedő gondosság hiánya miatt publikációiban sok a hiba, s akad tévedés is, a munka mennyiségi eredményei azonban mégis tiszteletre méltóak.

Életében számos, alkalmi és tartósabban működő kormányzati és magas szintű szakmai-jogi bizottságnak volt a tagja. Munkássága tudományos értékeit messzemenően méltányolta az Akadémia is: 1846 decemberében levelező tagjává, 1858-ban pedig rendes tagjává választotta a „hazai történetünk körül tanúsított buzgó munkássága tekintetéből". Kétszer volt a jogi kar dékánja, s egyszer rektora az egyetemnek. Negyvenéves tanári jubileumán, 1879-ben az uralkodó „kövesdi" előnévvel magyar nemességet adományozott neki. Számos hazai és külföldi tudós társaságnak volt a tagja. Nyugalomba vonulása évében, 1889 őszén az uralkodó a főrendiház élethossziglani tagjává nevezte ki.

Ez az „élethossziglan" azonban már nem tartott sokáig. Rövid szenvedés után, 1891. november 21-én meghalt Budapesten. A főváros díszsírhelyet adományozott számára a Kerepesi temetőben.

Főbb munkái:

Árpád-kori új okmánytár. I-XII. köt. (In: Monumenta Hung. historica. I. Diplomataria, 6-13, 17, 18, 20, 22. kötet.) Pest, 1860—1874.
Egyetemes európai jogtörténet. Buda, 1869. 775 lap.
Magyarország jogtörténetének rövid vázlata. Pest, 1872.
Magyarország városai és városjogai a múltban és a jelenben. Bp., 1877.
Magyarország bányászatának kritikai története. Bp., 1880.
Magyarország mezőgazdaságának története. Bp., 1887. 422 lap.

Irodalom:

ZLINSZKY Endre: Wenzel Gusztáv. JtK. 1879.
SZ(ilágyi) S(ándor): Wenzel Gusztáv. Nekrológ. Sz. 1891. 10. sz.
VÉCSEY Tamás: Emlékbeszéd Wenzel Gusztáv r. tagról. Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett. Bp., 1891.
ÚJLAKY Miklós: Wenzel Gusztáv. Jogi professzorok emlékezete. Bp., 1935.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WESSELÉNYI MIKLÓS
(1796—1850)

Az erdélyi Zsibón (Közép-Szolnok m., ma: Jibou — Románia) született 1796. december 30-án. Ősei a neves arisztokrata család erdélyi ágából valók. A tekintélyes birtokkal rendelkező apa, szintén Miklós, a XVIII. és XIX. század fordulójának egyik lázadozó, rakoncátlan embere, az erdélyi ellenzék vezére volt (II. József alatt egy feudális jellegű hatalmaskodásért 1785-től 1790-ig börtönben — többek között Kufsteinben is — ült). Anyja Cserei Heléna, székely kisnemesi-hivatalnoki családból származott. A zabolátlan indulatú apa kemény, „szilaj" nevelésben részesítette fiát. Az egyetlen gyermeket nem adták iskolába, képzésről, neveltetésről otthon gondoskodtak: 1804-től Tőkés János, 1806 végétől az irodalmi hajlamú Pataky Mózes volt a nevelője, utóbbi igen nagy hatást gyakorolt az ifjú Wesselényire. Apja 1809-ben meghalt, így további neveltetése s az uradalom irányítása anyjára, „árva" Cserei Helénára maradt. 1812-től Kolozsváron tanult tovább, változatlanul megánúton, magánórákat vett.

Korán kapcsolatba került Kazinczy Ferenccel és az akkor Erdélyben tevékenykedő Döbrentei Gáborral. Szinte kamaszfővel támogatta már az irodalmi kezdeményezéseket. Döbrentei Gáborral és Pataky Mózessel 1814-ben Magyarországon át Ausztriába és Észak—Olaszországba utazott. Az öthónapos út alatt látóköre nagymértékben kitágult. Nem sokkal ezután újabb megrázkódtatás érte: 1815 januárjában meghalt nevelője és barátja, Pataky Mózes.

A kitűnő lovas és nagy vadász, a kiváló sportember jogi tanulmányokat folytatott. Kulturáltsága és lovasbravúrjai révén az erdélyi felsőbb körök kedvence, csakhamar népszerű embere lett. Barátságot kötött a magányos erdélyi demokratával, Bölöni Farkas Sándorral, s egyik vezéralakja lett az 1819—21. évi erdélyi

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

rendi ellenállásnak. Közben zilált állapotba került uradalma ügyeit próbálta rendbe szedni, s új jószágigazgatójával termelését korszerűsíteni. Életében döntő fordulatot azonban a Széchenyivel kötött barátsága hozott. Debrecenben ismerték meg egymást 1820 nyarán, s alig egy évvel később Wesselényi útnak indult Zsibóról Bécsbe, hogy újdonsült barátjával közös európai utazást tegyenek. Wesselényi gondosan készült az útra (ismertetőket olvasott és angolul tanult) s 1822 tavaszán nekivágtak a nagy útnak. Német- és Franciaország után Anglia következett, majd Belgiumon át 1822 őszén Bécsbe érkeztek, azután vissza Zsibóra. Wesselényi roppant figyelemmel tanulmányozta a fejlett Nyugat-Európa földművelését, az állattenyésztést éppúgy, mint az egyes országok alkotmányát, alkotmányos berendezkedését. Gazdag tapasztalatai mellett ménesébe lovakat is hozott Angliából, Bécsben pedig gépeket rendelt uradalmába.

Az elmaradott erdélyi viszonyok, olvasmányai, a „koreszmék", Széchenyivel való barátsága és úti tapasztalatai egyre határozottabban érlelték meg benne is a felismerést: a feudális rend lebontása nélkül Magyarország nem emelkedhet az európai nemzetek sorába. Egyre világosabban látta, hogy a gazdasági-társadalmi rendszer átalakítása és a korszerű nemzet megteremtése érdekében be kell kapcsolódnia, részt kell vállalnia a politikai közélet küzdelmeiben; latba kell vetnie közírói képességeit, hogy haladó nézetei, felismert igazságai ilyen módon is terjedjenek; végül mint jelentős földbirtok tulajdonosának, gyakorló gazdaként is példát kell mutatnia a tőkésedő agrártermelés és a jobbágyság helyzetének javítása, rendezése terén.

A kölcsönösen termékeny és a kezdetben igen mély barátsága Széchenyivel fontos szerepet játszott mindkettőjük közéleti pályafutásának első éveiben. Politikai pályafutása neki is, mint Széchenyinek, az 1825/27-es országgyűlésen, igazi szerephez azonban az 1830-as, majd az 1832/36-os országgyűléseken jutott. Az erdélyi arisztokrata birtokot vásárolt Szatmár megyében, hogy a magyarországi (pozsonyi) országgyűlésen is egyenrangú tagként részt vehessen. Az 1830-as országgyűlésen a magyar nyelv ügyében elmondott roppant nagyhatású szűzbeszédével mindjárt igazi szónoki sikert aratott. „Minden nemzetnek vele született, s oly jussa saját nyelvén szólni, melyben gátolni éppen oly vétkes, mint veszélyes" — kezdte országos visszhangot kiváltó beszédét. Az 1832/36-os reform-országgyűlésen már az ellenzék elismert vezéralakja, s az országgyűlési ifjak valóságos bálványa lett. A pozsonyi diétán a polgári átalakulás szinte valamennyi főbb kérdései: köztük a jobbágyviszonyok rendezése, a jobbágyok birtokbírhatási jogának biztosítása, az örökváltság ügye is felmerült, ám a kormány és a konzervatív erők ellenállásán az ellenzékiek törekvése rendre megtört. Hasonló erőkkel találta szembe magát Wesselényi Erdélyben is.

Diétáról diétára, megyéről megyére járt, szónokolt, érvelt a reformok halaszthatatlan szükségessége mellett. Így hangzott el híres Szatmár megyei beszéde, amelyben 1834 decemberében a jobbágyság örökváltsága, felszabadítása mellett emelte

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

fel szavát igen szenvedélyesen. Éppen a jobbágyfelszabadítás ügyében mondott beszédében hangzott el az a híres mondata, amelynek alapján hűtlenségi pert indítanak majd ellene.

A hírhedt hűtlenségi per 1834 decemberében kezdődött, s csak 1839 elején ért véget, sikerült az udvarnak mondvacsinált vádpontokkal kierőszakolni Wesselényi bebörtönzését is. A bírósági hajsza, amely a megelőző évben Kossuthot és Lovassyt, majd Wesselényit juttatta börtönbe, valójában a reformellenzék megtörését, szétzilálását lett volna hivatott szolgálni. A börtönben töltött rövid idő után engedélyezték neki, hogy súlyosbodó szem-, ideg- és vesebaját a csehországi Gräfenbergben kezeltesse. Végül is 1840-ben Kossuthtal és Lovassyval együtt, az országgyűlés hathatós követelésére, királyi kegyelemben részesült. Ám a politikai küzdőtéren jelentkező új erők, másfelől egyre romló, súlyosbodó egészségi állapota miatt Wesselényi lassan kiszorult a közéletből. A nem is olyan régen még eszményített, daliás férfi hanyatló erejének mintegy utolsó fellobbanásaként 1848 tavaszán és nyarán még egyszer (és utoljára) bekapcsolódott a felgyorsult nemzeti küzdelmekbe. 1848-ban ő volt Erdély uniójának királyi biztosa. Az 1848-ra már megvakult és megrokkant politikus azonban a szeptemberi fordulattal nem értett egyet, a fegyveres harc megindulásának beláthatatlan következményeitől rettegve — akárcsak az egykori jóbarát, Széchenyi — elhagyta az országot. A csehországi Freywaldauba ment magát gyógykezeltetni. A nagy katasztrófa után visszatérni szándékozván Erdélybe, a hajón megfázott, s 1850. április 21-én Pesten tüdőgyulladásban meghalt.

Közírói munkásságából agrármúltunk szempontjából is fontos művek születtek. Első munkája, akárcsak Széchenyié, a lótenyésztéssel kapcsolatos. Könyvének megírására egyrészt Széchenyi hasonló tárgyú írása, legfőképpen azonban a híres zsibói ménes nagyobb részének 1828. évi felszámolása körül keletkezett rosszízű pletykák elhárítása ösztönözte. Ám „A régi híres ménesek egyike megszűnésének okairól" című könyvecske távolról sem csak a címben megjelölt tárgykörrel foglalkozott. Bevezető részében a lótartás általános, anyagi és erkölcsi hasznát ecsetelte. Az anyagi haszon — hangoztatta — főként az értékesítésből, a lóversenyből és a fedeztetésből származik, az erkölcsi pedig a lósportban kifejleszthető bátorságból. Ezt követően részletesen foglalkozik az európai, kiváltképpen a magyarországi lótenyésztés történetével. A századokon át tartott magyar ló szerinte keleti eredetű, tulajdonságait illetően szívós és gyors fajta. Ez a ló a törökvilágban újabb „utánpótlást" kapott keletről. Ezt a lófajtát azután a Habsburg uralom XVIII. századi kiterjeszkedésével a spanyol ló lazította, „puhította" fel. Ezt követte az arabshatás, majd a XIX. század első évtizedeiben — nem utolsó sorban apja, id. Wesselényi Miklós, majd Széchenyi révén — az előnyös tulajdonságú angol telivérek megjelenése nyújthat biztatóbb jövőt a magyar lótenyésztésnek. Könyvében részletesen foglalkozik a korabeli lótartás jellegzetességeivel, elavult, kártékony és versenyképtelen módszereivel (a rossz párosítású fedeztetéssel, a vemhes kancák

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

egészségtelen tartásával, a nagyarányú csikóhullással stb.). Nem arról van szó, írta, hogy a hagyományokat minden területen vessük el, csupán a haszontalan módszereket kell a haszonra törőkkel felváltani. Sokat tehet ennek érdekében a kormányzat, de még többet tehetnek a lótartók és a lótartó gazdákat tömörítő egyesületek.

A lótenyésztés ügyére a közéletből hovatovább kiszorult zsibói földbirtokos még egyszer, 1847-ben újra visszatért. „Teendők a lótenyésztés körül" című könyvecskéjében áttekintette az 1820-as évek óta történteket. Részletesen foglalkozott a lóállomány további feljavításának lehetőségeivel s a kívánatos teendőkkel, főként a ménállomány feljavításának állami és tenyésztői feladataival. (Országos Méneskönyv létesítése, az élenjáró tenyésztők jutalmazása, a tenyésztői módszerek javítása, tökéletesítése stb.). Írása azonban meglehetősen visszhangtalan maradt.

Már a lovakról szóló első könyvecskéjében is feltűnik a szélesebben értelmezhető megújulás, a változtatás, a refom szükségességének gondolata. Az átfogó reformprogram kifejtésére azonban a „Balítéletek" című nagyhatású könyvben került sor. A megtévesztés céljából Bukarest impresszummal, valójában Lipcsében 1833-ban kiadott könyv kéziratát 1831-ben zárta le. A balítéletek vagy előítéletek ellen íródott mű előbb a korabeli magyar valóságot elemzi. Érthetően szentel nagy teret a jobbágyság, a jobbágyi állapot tarthatatlanságának. A kérdéskör jobb megvilágítása érdekében, akárcsak egy-két évtizeddel korábban Berzeviczy Gergely, Wesselényi is részletesen tárgyalja a jobbágyrendszer történeti útját. A naivságokkal is tarkított történeti áttekintésnek számos fontos, a maga korában egyedülálló értékes megállapítása (pl. a Dózsa-felkeléssel, a Mária Terézia-féle úrbérrendezéssel kapcsolatos elemzések) után a szegény adózó nép korabeli viszonyairól nyit könyvében képletes vitát. A vita szereplői egy radikális és konzervatív jobbágyszemlélő, illetve a kettőjük között közvetítő, amolyan középutas politikusa a korszaknak. A radikális gondolkodó kemény és éles szavakkal fedi fel a jobbágyság képtelen és reménytelen helyzetét. A gazdasági viszonyok bemutatásában inkább Széchenyi „Hitel"-ben megírt gondolatait követi.

A súlyos és válságos helyzetből egyetlen kivezető út lehetséges csak: változni és változtatni kell. A politikai-kormányzati, nemzetiségi és gazdasági kibontakozással kapcsolatos programja mellett, akárcsak a helyzetrajzban, ezúttal is a jobbágykérdés áll fejtegetései középpontjában. A jobbágyot röghöz kötöttsége és robotoltatása rabszolgahelyzetbe sodorta. Ezért kell lehetővé tenni, hogy örökre megválthassa terheit és birtokbírhatási joga legyen neki is; másokkal egyenlő jogai és közterhei legyenek a parasztoknak. „Örökváltság, a paraszt személyi biztonsága, törvény előtti egyenlősége, hivatalképessége, képviseleti jogának fokozatos megvalósítása és mindehhez még a közteherviselés: ez Wesselényi programja" — összegez a róla szóló monográfia írója, Trócsányi Zsolt.

Nemcsak a közügyekben, de saját uradalmában is a korszerűbb berendezkedésre törekedett. Az Erdélyben szokatlanul nagy uradalom 8 egész falura terjedt ki, 4 faluban pedig részjószágokkal rendelkezett. E falvak földjeinek egy részét ugyan

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

a mintegy 400 gazdaságot kitevő jobbágyság használta, más része azonban az uradalom majorsági kezelésében állt. Gazdaságát kiváló jószágigazgatójával, Kelemen Benjáminnal az 1810-es évek végén kezdte el korszerűsíteni. Birtokait tagosította, határrendezéseket hajtottak végre, gépeket vásároltak. Néhány évvel később a tagosított, táblásított birtokokon a nyomásost a váltógazdálkodással cserélték fel. Ezzel egyidejűleg nagyobb arányú takarmánytermelésbe (lucerna, lóhere etc.) fogtak. Tovább folyt a gazdálkodás gépesítése, fellendült a gyümölcs- és szőlőtermelés, szeszfőzdét és gyümölcsaszalót létesített, s áttértek a borpalackozásra. Korszerűsítette az erdőgazdálkodást. Az angliai útjáról hozott híres Cato telivér ménnel és kancákkal egységes irányba fejlesztette ménesét. Jól igázható lovat nyert az angol telivér és székely ló keresztezésével. Kihasználva a növekvő gyapjúkonjunktúrát, Zsibón korszerű juhászatot létesített. Nagy gondot fordított a selyemhernyó-tenyésztésre. Jobbágyait is a korszerűbb termelési eljárásokra ösztönözte, taníttatta. Elengedte nekik a kukoricatized egy részét, amiből ún. ínségtárat hozott létre a rászorulók megsegítése céljából.

A társadalom polgári átalakításában, a reformküzdelmek kibontakoztatásában vállalt kimagasló érdemei folytán Wesselényi Miklós életműve méltán állítható az ifjúkori jóbarát, a Szatmár megyei harcostárs, Kölcsey, s az ifjabb pályatársak, Kossuth és Deák, a nagy nemzedék legnagyobbjai sorába.

Főbb munkái:

A régi híres ménesek egyike megszűnésének okairól. Pest, 1829. 78 lap.
Balítéletekről. Bukarest, (ill. Lipcse) 1833. 323 lap.
Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Lipcse, 1843. 372 lap.
Teendők a lótenyésztés körül. Kolozsvárott, 1847. 71 lap.
Feleselő naplók (Széchenyi István, Wesselényi Miklós). (Szerk. és vál. Maller Sándor.) Bp., 1986. 285 lap.

Irodalom:

KEMÉNY Zsigmond: Báró Wesselényi Miklós. Magyar szónokok és statusférfiak. Pest, 1851.
SZILÁGYI Ferenc: Ifj. b. Wesselényi Miklós. Értekezések a történettudomány köréből. Bp., 1875.
SZIKSZAY Lajos: Hadadi báró Wesselényi Miklós emléke. Élet- és jellemrajz. Bp., 1884.
KARDOS Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. I—II. köt. Bp., 1905.
TRÓCSÁNYI Zsolt: Wesselényi Miklós. Bp., 1965.
TRÓCSÁNYI Zsolt: Wesselényi Miklós és világa. Bp., 1970.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WESTSIK VILMOS
(1883—1976)

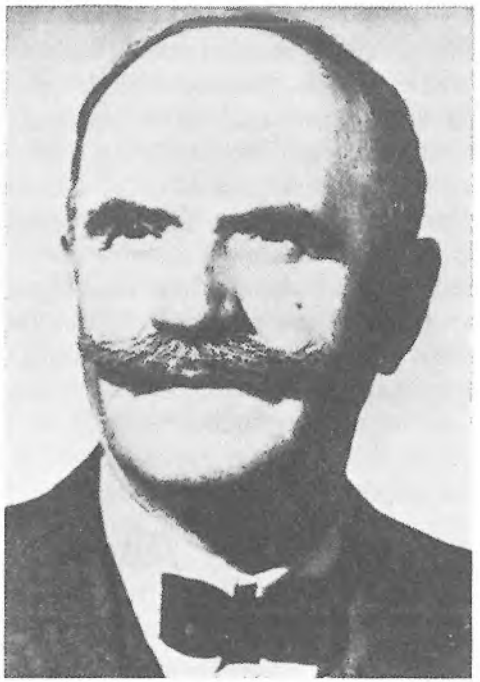

Modorban (Pozsony megye, ma: Modry — Csehszlovákia) született 1883. március 3-án. Édesapja, Westsik Nándor kiskereskedő. A nyolc gyermek közül Vilmos volt a negyedik. Édesapja gazdálkodott is, 16 holdas birtokából 6 holdat tett ki a szőlő. Az agrártermelés egyes problémáival már gyermekkorában megismerkedett.

Az elemi iskola elvégzése után, 1898-ban Vilmost a helybeli középiskolába íratták be. 1902-ben kitűnő képesítésű tanítói oklevelet szerzett. Tanárai közül kiemelkedett Lenhardt Károly, a tanítóképző liberális szemléletű, széles látókörű igazgatója.

A tanítóképző elvégzése után beiratkozott a keszthelyi Gazdasági Tanintézetbe, ahol 1905-ben ugyancsak kitűnő eredménnyel végezte el tanulmányait. Tanárai közül Czakó Béla az üzemtan, Fáber Sándor a növénytermeléstan és Berger Károly Lajos a gyakorlati tanszék előadója gyakorolt rá maradandó hatást.

A tanintézeti oklevél megszerzése után két évtizeden át a mezőgazdasági szakoktatás területén dolgozott. Első állomása a kecskeméti földműves iskola volt, ahol 1906-tól 1907-ig gyakornokként, majd a tanári vizsgát letéve, gazdasági segédtanárként tanított 1909-ig. Westsik Vilmos itt találkozott először a homoktalajok különleges problémáival, ami későbbi pályafutásában meghatározó tényezővé vált. Mindössze egy esztendőre (1909—1910-es tanévre) átkerült a jászberényi földműves iskolához, ahol megismerte és feleségül vette a Jászjákóhalmán született tanítónőt, Farkas Etelkát. Visszakerülve Kecskemétre, 1910 tavaszán az éppen akkor létesült gazdasági szaktanítóképző intézethez nevezték ki mindkettőjüket. A férj a gazdasági szakismereteket, felesége pedig a szabást-varrást tanította a gazdasági szaktanító-jelölteknek.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A háborút megelőző évben, 1913-ban a szlovákul kitűnően beszélő Westsiket kinevezték az Árva megyei Árvaváralján levő gazdaképző iskola vezetői posztjára, ahol éppen akkor tértek át a szlovák nyelvű oktatásra. Az első világháború után, 1919 őszén a Csehszlovákiához csatolt Felvidékről Westsik Vilmos családjával együtt Kiskunfélegyházára költözött, ahol a helybeli tanítóképzőben gazdasági szaktanárként dolgozott. 1921-től kezdődően megbízták Nagykőrös, Kecskemét és Kiskunfélegyháza városok, továbbá a kiskunfélegyházi járás gazdasági felügyelői teendőinek az ellátásával is. Tanári és felügyelői beosztását azonban csak 1924-ig tudta betölteni, ekkor háborús sebesülése miatt kénytelen volt magát átmenetileg nyugdíjaztatni.

Alkotóképessége teljében, a 41 évesen nyugállományba vonult jó nevű szakíró és tanár igen erős akaratának is köszönhetően, négy év múlva visszanyerte munkaképességét, s 1929-ben megbízták a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamarához tartozó nyíregyházi Homokjavító Kísérleti Gazdaság vezetésével. Életének utolsó, egyben legfontosabb állomására érkezett.

Tudományos tevékenysége összefonódott a homoktalajokon végzett kísérletekkel, a nyíregyházi kísérleti gazdaság sikereivel. Már tanárként is számos fontos megfigyelést tett az alföldi homoktalajokon folyó gazdálkodással kapcsolatosan, amit a szaklapok hasábjain, máskor élőszóval, előadásokkal igyekezett minél szélesebb körben elterjeszteni. Korán felismerte azonban, hogy fontosabb a tapasztalatok és ismeretek gyakorlati átadása, az eredményes új módszerek gyakorlatban történő bemutatása. Ezért is ment szívesen 1929-ben Nyíregyházára. A debreceni Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kísérleti gazdasága 82 kat. hold területen létesült (ami később 90 kh-ra emelkedett). A Nyíregyháza határában elterülő kísérleti gazdaság talajadottságai pontosan tükrözték Szabolcs megye talajféleségeit: zömmel homok (futóhomok és laza barna homok) és homokos barna vályog talajból, a kisebb lapályok pedig részint szikes természetű barna vályog, részint savanyú televényes könnyű homoktalajból tevődtek össze.

Westsik Vilmos már a gazdaságba történt kinevezése előtt tudta, hogy az újszerű eljárások kikísérletezéséhez nem elegendő egy-két éves időszak, ehhez jóval nagyobb kifutási időre van szükség. A kísérletek csak a vetésforgórendszerbe ágyazva, annak teljes ciklusában hozhatnak megbízható eredményeket. Az új módszer kipróbálásához jó lehetőségeket kínált a nyíregyházi gazdaság. A kísérleteket 18 homoki és 5 vályogtalajú vetésforgórendszerben kezdte el, egymás mellé állítva mindig a régi és az új gazdálkodási módokat. Kísérleteinek igen fontos jellemzője volt a komplex eljárások alkalmazása. A talajmegmunkálástól, a talajerőpótlástól, a vetésen, művelésen, jobb fajták alkalmazásán át egészen a betakarításig a termelés minden egyes fázisát átfogták Westsik Vilmos vetésforgórendszerű kísérletei. Az egyes vetésforgórendszereket más tekintetben is a sokrétűség jellemezte. A kísérlet során arra is feleletet keresett: milyen hozamok és milyen tisztajövedelem érhető el kisebb, illetve nagyobb tőkebefektetéssel, a hagyományos (kezdetleges)

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

és az általa javasolt korszerű talajműveléssel, a rendszertelen, gyenge, illetve a korszerű és összetett (szerves és szervetlen) trágyázással, hagyományos és új fajtákkal, kezdetleges és korszerű növényápolással stb.

A különböző vetésforgómintákat rendszeres ellenőrzésnek és bírálatnak vetette alá. A jobbakat egy-egy forgásciklus lejártával nem szüntette meg, velük hosszú éveken, a sikeresnek látszókkal egyenesen három évtizeden át folytatott kísérleteket. A sokrétű és alaposan átgondolt kísérletek középpontjába természetszerűleg azokat a növényeket állította, amelyek a homoktalajon hagyományos termelési módok mellett is beváltak már. Így nagy gondot fordított a rozs, a burgonya, a dohány, a szőlő, a gyümölcsfák s néhány takarmánynövény termesztésére.

A rendszeres bírálatokba nemcsak munkatársait s az illetékes szakembereket vonta be, hanem a szélesebb értelemben vett gazdaközönséget is. Minthogy a kísérletek alapvető céljának a bevált új módszerek gyakorlati elterjesztését tartotta, ezért a gazdaságban folyó kísérleteket valósággal közszemlére tette ki. Gazdaságában már a kezdetektől, évente két hónapon át: május—júniusban, illetve a kertészeti-szőlészeti ágazatban március—április és augusztus—szeptember hónapokban fogadta az általa toborzott gazdák kisebb-nagyobb csoportjait, akik szakszerű vezetése mellett a kísérletek minden részletét megismerhették. Az 1930-as években átlagosan évente mintegy 500-600, a háborút követő években kb. 800-1000, 1956-ban pedig már csaknem 2000 — termelőszövetkezet-beli és egyéni — gazda kereste fel a Westsik Vilmos vezette homoki mintagazdaságot. A gazdatoborzásra minden lehetséges alkalmat felhasznált. Ennek érdekében a politikai és szaksajtót éppúgy igénybe vette, mint ahogy megszerezte a különböző állami és társadalmi szervezetek közreműködését is. Ez a két-két hónap olyan szakoktatási „tanfolyama" lett a gazdaságnak, amelyen a homoki parasztok ezrei sajátították el a korszerű termelési tudnivalókat.

A leghatásosabb ismeretterjesztésnek a gyakorlati bemutatást tartotta ugyan Westsik Vilmos, mégis igen széles körű szakírói tevékenységet fejtett ki attól kezdődően, ahogy tanári pályára lépett. Első írása 1907-ben, a „Köztelek"-ben látott napvilágot, s ettől kezdve itt 1944-ig rendszeresen jelentek meg cikkei a homoki növénytermesztés, állattenyésztés és az üzemtan tárgyköréből. Több száz cikket, kisebb-nagyobb terjedelmű eszmefuttatást publikált a „Köztelek" mellett az agrárszaksajtóban, a tudományos jellegű folyóiratokon kívül a regionális és helyi napi-, hetilapokban. Így a „Mezőgazdasági Szemle", az „Állattenyésztők Lapja", a „Mezőgazdaság", a „Magyar Állattenyésztés", a „Gazdasági Lapok", az „Agrártudomány", a „Kertészet és Szőlészet" stb. című lapok, másfelől a „Földművelés", a „Tiszántúli Gazda", a „Kecskeméti Lapok", a „Nyírvidék" hasábjain jelentek meg írásai. A nyíregyházi gazdaságba kerülve, cikkei természetszerűleg egyre többet foglalkoztak a kísérleteivel összefüggő témakörökkel, mint pl. a homoki talajműveléssel, a zöldtrágyázási kérdésekkel, a homoki vetésforgó-rendszerekkel stb. Kettő kivétellel, hasonló témakörben mozognak önállóan meg-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

jelent könyvei is. Közülük a „Sertéstenyésztés és -hizlalás" s a „Homoki vetésforgók üzemi eredményei" két kiadást is megért. Egyik-másik kiadványa (mint az „Okszerű növénytermelés", az „Állattenyésztési tudnivalók" és a „Homoki Gazda") kézikönyve lett a gazdáknak, s tankönyvként használták a téli gazdasági tanfolyamokon. Kísérleteinek eredményeit három fontos könyvben tette közzé, a már említetten kívül (Homoki vetésforgók . . . 1941.) a másik kettő egy év alatt, 1951-ben látott napvilágot. „A homoki vetésforgókkal végzett kísérletek eredményei" című alapvető munkáját a megjelenés után négy évvel cseh nyelven is kiadta a Csehszlovák Tudományos Akadémia.

A mezőgazdasági kamarák 1949-ben történt feloszlatását követően mint állami kísérletügyi igazgató vezette tovább a kísérleti gazdaságot. Amikor a gazdaság újabb átszervezése után, 1952-ben tudományos osztályvezetővé nevezték ki, egyúttal megkapta a Kossuth-díj legmagasabb, arany fokozatát. Mind a kísérleti gazdaság, mind pedig a gazdaságot irányító szakember és a jeles szakíró számos országos és helyi elismerésben részesült, különféle okleveleket kapott. Tudományos munkásságát elismerve, tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának is.

A tanár, a kísérletező s a szakíró Westsik Vilmos egyaránt kimagasló egyénisége volt a XX. századi magyar mezőgazdaságnak.

Nyíregyházán halt meg 1976. január 29-én.

Főbb munkái:

Sertéstenyésztés és -hizlalás. Kecskemét, 1913.
Az alföldi futóhomoktalajok okszerű mezőgazdasága. Bp., 1927.
Okszerű növénytermelés. Bp., 1928.
Állattenyésztési tudnivalók. Nyíregyháza, 1934.
Homoki gazda. Bp., 1936.
Homoki vetésforgók 10 éves üzemi eredményei, a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kezelése alatt álló Nyíregyházi Homokjavító Kísérleti Gazdaságban. Nyíregyháza, 1941.
Laza homoktalajok okszerű művelése. Bp., 1951.
Homoki vetésforgókkal végzett kísérletek eredményei. Bp., 1951.
Okszerű növénytermesztés. Bp., 1958.
Vetésforgó-kísérletek homoktalajon. Bp., 1965.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

SOMOGYI Jolán: Dr. Westsik Vilmos szakirodalmi munkásságának bibliográfiája. Nyíregyháza, 1963.
AJTAY Ödön: A Nyíregyházi Homokjavító Kísérleti Gazdaság szakoktatási tevékenysége. (In: Somogyi Jolán: Dr. Westsik Vilmos szakirodalmi munkásságának bibliográfiája.) Nyíregyháza, 1963.
KORCHMA József: Westsik Vilmos életéről. (In: Somogyi Jolán: Dr. Westsik Vilmos szakirodalmi munkásságának bibliográfiája.) Nyíregyháza, 1963.
LÁNG Imre: Westsik Vilmos. MT. 1976. 7—8. sz.
KLENCZNER Imre: Westsik Vilmos. Nt. 1976. 2. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WILCKENS HENRIK DÁVID
(1763—1832)

1763. november 14-én született Wolfenbüttelben (Braunschweigi Hercegség). Édesapja a braunschweigi hercegi udvar pincemestere volt, aki fiát nagy gonddal taníttatta. Az ifjú Wilckens 1784-ben iratkozott be a helmstedti egyetem orvosi karára, három év múlva pedig a freibergi bányászati akadémián folytatta tanulmányait. A bányászati képzés után a göttingeni egyetemen matematikát hallgatott. Ezen az egyetemen lett a filozófia magisztere és az egyetem magántanára. 1791-ben Saarbrückenben gyógyszerész, majd 1795—1799 között a thüringiai Waltershausenben erdészeti tanár.

Wilckens német földön írt tanulmányai igazi polihisztorra vallanak. Matematikai, kémiai, fizikai, földrajzi, sőt tudománytörténeti kérdésekkel foglalkozott. Figyelme azután Türingiában fokozatosan az erdészeti és vadászati témák felé fordult.

1807-ben az osztrák császári-királyi pénzverészeti és bányászati udvari kamara pályázatot hirdetett a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) Bányászati Akadémia erdészeti tanszékére. A három folyamodó közül Wilckens pályázatát fogadták el, aki így lett az erdészettudomány első professzora Magyarországon. 1808-ban kezdte el működését az akkor megszervezett Erdészeti Tanintézetben. A Tanintézet felállítását tekintjük ma az önálló hazai erdészeti felsőfokú oktatás kezdetének.

A felvilágosult abszolutizmus által hozott XVIII. századi gazdaságfejlesztő intézkedések sorában a bányákról és erdőkről való gondoskodásnak része volt a bányászati oktatás megszervezése Selmecbányán (1735). A tanintézetet fokozatosan felsőfokúvá tették, így jött létre 1770-ben a Bányászati Akadémia. Már ekkor szerepelt az intézmény alapítását jóváhagyó rendeletben, hogy programjukba az erdészeti oktatást is vegyék fel.

Az erdészeti oktatást sürgette a hazai erdők állapota, amelyen Mária Terézia 1769. évi erdőrendtartása igyekezett javítani. A rendtartás tartalmazta a kor legfontosabb erdészeti ismereteit, kötelező érvényűvé azonban — a földbirtokosok ellenállása miatt — nem lehetett tenni. Az oktatás útján való terjesztéséhez azonban nem volt elég a bányatiszteket erdészeti ismeretekkel felvértezni, hanem szükség volt kimondottan erdészeket képező tanfolyamra is. Így döntötték el az új intézmény felállítását.

Wilckens 1809-ben kezdett előadásai átfogták az erdészeti tudományok egészét. Ugyanakkor tanította a bányaácsolást, az erdészeti tervrajzok és térképek készíté-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

sét, az építészeti rajzokat és az erdészeti jogismereteket. Az oktatás érdekében rügy-, lomb-, virág- és maggyűjteményeket állított össze, fiziológiai és növénykórtani gyűjtemények alapjait vetette meg. Botanikus kert létesítését tervezte, tanulmányi erdőket jelölt ki, kéregtörő és fűrészmalom építését szorgalmazta. Szakkönyvek beszerzését, a szakirodalom megismertetését intézte. Mindezek mellett minduntalan hangsúlyozta: Selmecbánya nem alkalmas az Erdészeti Tanintézet számára. Vélekedését a vidék termőhelyi és erdőállományi viszonyaival támasztotta alá. Az intézmény mégis ott maradt és ott fejlődött Európa-hírűvé.

Wilckens az oktatás, kutatás, nevelés feladatait 23 éven keresztül egyedül látta el, bár időről időre napidíjas erdészek is segítettek neki az oktatással kapcsolatos egyéb teendőik ellátásában. Az új intézmény, a szervezéssel, tanmenettel kapcsolatos dolgok azonban Wilckensnek adták a legtöbb feladatot. A selmeci intézet soknyelvű, sokszokású hallgatósága — akik között a német Burschenschaftok (diák- és legényegyletek) szelleme uralkodott —, a fölöttes kamarai hatóságok esetenkénti gáncsoskodásai szintén az oktatást, az új tanintézet életét nehezítették. Mindezek mellett Wilckens óriási szorgalommal, munkabírással, mindenre kiterjedő szaktudással teremtette meg a magyar erdészeti szakképzés alapjait.

Wilckens 1808-ban, 1811-ben és 1816-ban készített tanterveket, amelyek alapján a hallgatók az általános erdészeti ismeretek mellett az erdőgazdaság berendezésével és az erdészetet érintő jogi kérdésekkel is megismerkedhettek. Az előadás témái két hallgatójának jegyzeteiben maradtak fenn. A Nedeczey Ferenc által 1814—15-ben lejegyzett „Forstkunde" (Erdészettan) öt kötete felöleli Wilckens teljes előadási anyagát, a korabeli erdészeti tudomány szinte minden ágát. Az első kötetben az általános növénytant, a másodikban az erdészeti növények ismeretét, a harmadikban a természetes fatermesztést, a negyedikben az erdőhasználatot, az ötödikben pedig a mesterséges fatenyésztést találjuk. Előadási anyagában, oktatásában az erdőművelésre, az új erdők nevelésére, védelmére és felújítására volt legnagyobb figyelemmel. Így aztán az is érthető, hogy Wilckens önmagát szerényen az erdőműveléstan tanárának nevezte.

Wilckensnek 1809-től 1832-ig összesen 232 erdészhallgatója volt, akik azután professzoruk útmutatása alapján meghatározói lettek a hazai erdőgazdaság fejlesztésének. Annál is inkább, mert alkalmazásukat, a Selmecen végzett erdőtisztek előnyben részesítését 1809-ben kiadott kamarai utasítás is szorgalmazta. Így érthető, hogyan váltak az Erdészeti Tanintézet és annak professzora, Wilckens Henrik Dávid tanításai a hazai erdészetre meghatározóvá — ahogyan azt már az alapításkor eltervezték.

Sokirányú munkásságával kapcsolatban utalnunk kell még arra is, hogy nemcsak a hallgatókkal, hanem az erdőben, fűrésztelepen dolgozó munkásokkal is sokat törődött. Többször járt el a felettes hatóságoknál az erdei munkások élet- és munkakörülményei javításának ügyében. (Még nagybetegen is kijárt a közeli erdőkbe, hogy intézkedései végrehajtását a helyszínen ellenőrizze.) Ez irányú tevé-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kenységével méltán szerzett megbecsülést nemcsak a diákok, hanem az erdei munkások között is.

73 éves korában, 1832. május 25-én halt meg. A selmecbányai evangélikus temetőben temették el. Tisztelői, egykori hallgatói a selmecbánya-szklenói út mellett, az általa ültetett facsoport alatt emlékoszlopot állítottak, amelyre 1912-ben fehér márványtáblát helyeztek. Sajnos, sem az emlékoszlop előtt (melyet később traktorral kifordítottak), sem a sírjánál (amely most már ismeretlen) nem tiszteleghetünk. Emlékét a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem botanikus kertjében 1958-ban elhelyezett emlékmű hirdeti. Művét pedig a 180 évet megért intézmény, amely bizonyság a „Forstkunde" mottójára: „E nuce fit corylus, ex glande ardua quercus Exiguum nihil esse putes, quod crescere possit." (Magból lesz a mogyoró, makkból a büszke égretörő tölgy. Jelentéktelen semminek hinnéd, mi fává terebélyesedik később.)

Főbb munkái:

Die forstmännische Lehre von dem Oertlichen. Braunschweig, 1800. 44 lap.
Die Aufgangsgründe der natürlichen Holzzucht. Braunschweig, 1801. 354 lap.
Forstkunde, Nedeczey Ferenc hallgató jegyzete. 5 kötet. Schemnitz, 1814—15. Kézirat. (Erdészeti és Faipari Egyetem — EFE — Központi Könyvtára, Sopron.)
Forstkunde. Russegger Joseph hallgató jegyzete. Schemnitz, 1824—25. Kézirat. 166 lap. (EFE Központi Könyvtára, Sopron.)

Irodalom:

VADAS Jenő: A selmecbányai m. kir. erdőakadémia története és ismertetője. Bp., 1896.
FEKETE Zoltán: A szklenófürdői Wilckens-emlék. EL. 1912. 14. sz.
— —: Dr. Wilckens Henrik Dávid emlékezete. EL. 1932. 5. sz.
FEHÉR Dániel: Dr. Heinrich David Wilckens. Der Begründer des höheren forstlichen Unterrichtes in Ungarn. Zeitschrift für Forst- und Jagdwesen. 1938. 2. H.
LESENYI Ferenc: A selmecbányai erdészeti tanintézet története. (1808—1846). Sopron, 1958.
HILLER István: Dr. H. D. Wilckens. Az erdészettudomány első professzora Magyarországon. Sopron, 1983.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WINKLER JÁNOS
(1877—1938)

Mosonyban 1877. március 12-én született. Apja iparos (géplakatos) volt. Az elemi iskola után tanulmányait a pozsonyi katolikus főgimnáziumban folytatta, ahol 1886-ban érettségizett. Majd beiratkozott a magyaróvári Gazdasági Akadémiára, és itt 1899-ben oklevelet szerzett. Ezután herceg Metternich Sándor uradalmában gazdatisztként dolgozott. Korán bekapcsolódott az egyesületi életbe. Előbb az Arad Vármegyei Gazdasági Egyesület titkára volt, 1903-ban pedig az egy évvel korábban megalakult Baromfitenyésztők Országos Egyesülete meghívta titkárának. 1926-ban ennek az egyesületnek főtitkára és 1937-ben ügyvezető igazgatója lett.

Tevékeny életét elhivatottan a magyar baromfitenyésztés fejlesztésének szentelte. Ismerve annak szociális jelentőségét, tudta, hogy munkásságával főként a szegényebb paraszti rétegek gazdasági boldogulását segíti elő. Jelentős érdekképviseleti és szakirodalmi munkásságával eredményesen járult hozzá ahhoz, hogy a hazai baromfitenyésztés mindinkább a közfigyelem előterébe kerüljön. Ezt a törekvését kitűnően szolgálta főként az, hogy az általa életre hívott „Baromfitenyésztők Lapja" felelős szerkesztői és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület széles körben olvasott „Köztelek" című tekintélyes lapjának baromfitenyésztési rovatvezetői tisztét évek hosszú során betöltötte. Ezzel lehetősége adódott arra, hogy tájékoztassa mind az illetékes hivatali köröket, mind a közönséget a baromfitenyésztés mindenkori időszerű kérdéseiről.

Winkler János első könyve 1910-ben a „Köztelek Olcsó Könyvtára" sorozatban jelent meg „Baromfihizlalás és értékesítés" címmel. Ugyanebben a kiadványsorozatban az első világháborúig, valamint ennek tartama alatt is napvilágot láttak a baromfitartás hasznosságát, a baromfiállományok minőségének javítását, a mes-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

terséges keltetést és csibenevelést népiesen tárgyaló szakszerű írásai. Az Uránia-féle népszerű tudományos felolvasások sorozat keretében 1913-ban újra a baromfihizlalásnak és -értékesítésnek helyes módjait ismertette. A külföldi szakirodalmat is állandóan figyelemmel kísérte, amiben nagy segítségére volt idegennyelv-tudása. A helyes kisállattenyésztési módszereket nemcsak írásban, hanem tanfolyamokon, szakértekezleteken, több száz vidéki előadás keretében is fáradhatatlanul terjesztette. Működése során számos vidéki szakegyesület létesítését kezdeményezte, illetve mozdította elő. A korszerű baromfitenyésztési irányokat több nagy külföldi kiállításon, így Londonban, Berlinben, Lipcsében és másutt tanulmányozta, hogy ottani tapasztalatait a hazai lehetőségek figyelembevételével hasznosíthassa.

Winkler működésének első ideje egybeesett az állami baromfitenyésztési politika hazai kezdeteivel. Ez azt célozta, hogy a balkáni eredetű olcsó áruval az exportban versenyezni kénytelen magyar baromfitermékek minél előnyösebben legyenek a külkereskedelemben értékesíthetők. Ezt a célt szolgálta az állományok nemesítésére használt külföldi eredetű baromfiak (főként a plymouth és az orpington fajta tyúkok, az emdeni ludak, a pekingi kacsák és a bronzpulykák) importja, az ezekből, valamint a parlagiból nemesített magyar tyúkokból baromfipepinériák (törzstenyészetek) létesítése, „kakascsere-akciók" alakjában a keresztezéses nemesítés céljára tenyészbaromfinak a köztenyésztésben való kiosztása. A célkitűzések között szerepelt a szakismeretek terjesztéséhez hozzájáruló kiállítások rendezése, a szakirodalom támogatása, a keltetőgép-akció megindítása, Gödöllőn egy baromfitenyésztési állami telep és szakiskola alapítása. Mindezeknek a feladatoknak propagálásában Winkler János szakírói tevékenysége összhangban volt az állami baromfitenyésztési törekvésekkel. Témáit, a hivatalos álláspontot támogatva, mindig jól választotta meg.

Az első világháború gyászos befejezése után a magyar gazdasági élet kénytelen volt alkalmazkodni az alig harmadára zsugorodott országterület megváltozott természeti és közgazdasági viszonyaihoz. Már a húszas évek elején újra meg kellett fogalmazni követendő állami baromfitenyésztési politikánk irányelveit. Az Európa-szerte fellendülő baromfitenyésztési konjunktúra hozzánk is eljutott. Nálunk is létesültek baromfifarmok, bevezették a parlagi fajták nemesítésének újabb irányait, a keltetőközpontok révén megkezdődött a nagyüzemi mesterséges keltetés, valamint az addiginál eredményesebben szervezték meg a baromfibetegségek elleni küzdelmet.

Ezeknek, s a baromfitenyésztésre vonatkozó egyes üzemtani és takarmányozási kérdéseknek szakszerű fejtegetése megtalálható Winkler János 1920 utáni szakirodalmi munkáiban, amelyek jól tükrözik éles megfigyelőképességét. A Földművelésügyi Minisztérium Rádiós Gazdasági Előadások népszerű sorozatában is nem ritkán szerepeltek Winklernek a baromfiak téli etetéséről, a téli csirkenevelésről, a nyári csibekeltetésről és -nevelésről, a mesterséges baromfikeltetésről, a vízi szárnyasok tenyésztéséről és az oly gyakori baromfibetegségek hatásos

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

leküzdéséről szóló előadásai. Részben társszerzőkkel írt baromfitenyésztési témájú publikációinak száma, a különböző folyóiratokban közzétett cikkek nélkül 27, ezeken kívül egy-egy galambtenyésztési és házinyúltenyésztési könyve is megjelent.

Eredményes működését az államfő 1924-ben a gazdasági tanácsosi cím adományozásával ismerte el. Budapesten 1938. december 9-én hunyt el.

Főbb munkái:

Baromfihizlalás és értékesítés. Köztelek Olcsó Könyvtára. Bp., 1910. 63 lap.
Baromfiólak és baromfitenyésztési eszközök. Köztelek Olcsó Könyvtára. Bp., 1912. 84 lap.
A mesterséges csibenevelés. Köztelek Olcsó Könyvtára. Bp., 1918. 81 lap.
A mesterséges keltetés. Köztelek Olcsó Könyvtára. Bp., 1914. 76 lap.
Baromfitenyésztés. Bp., 1921. 352 lap.
A lúd és kacsa tenyésztése. Köztelek Gazdasági Könyvtár. Bp., 1926. 172 lap.
Vezérfonal a parlagi baromfiak nemesítéséhez. Bp., 1929. 67 lap.

Irodalom:

— —: Winkler János. BtL. 1938.
— —: Winkler János: Kt. 1938.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WITTMANN ANTAL
(1770—1842)

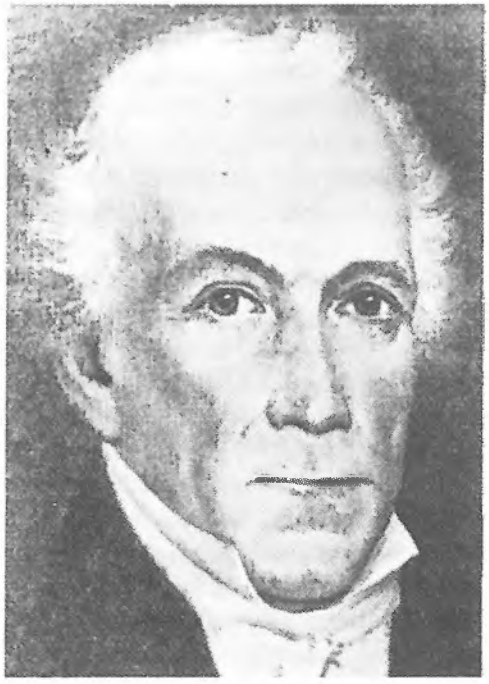

Az alsó-ausztriai Sankt-Bernhardban született 1770. október 26-án. Jogi végzettséget szerzett, s 1795-től 1800-ig ügyvédként dolgozott, leginkább a mezőgazdasági vonatkozású perek érdekelték. 1801-ben Morvaországban egy kisebb birtokon gazdálkodni kezdett, majd a következő esztendőben 10 éves szerződés alapján egy osztrák báró morvaországi uradalmának irányítója lett. 1810-ben Bécsben egy kisebb könyvet jelentetett meg a legelők és rétek öntözéséről.

1811-ben Albert Kázmér szászteschenі herceg szolgálatába szegődött, feladatul a herceg sziléziai uradalmának igazgatását kapta. Albert Kázmér herceg (a híres bécsi képgyűjtemény, az Albertinum létrehozója), III. Ágost Frigyes lengyel király fia, 1765—1780 között Magyarország helytartója volt. Feleségül vette Mária Terézia egyik leányát, Mária Krisztinát, aki nászajándékként kapta Magyarországon — többek között — a béllyei és a magyaróvári uradalmakat. Witmann nyilván jól végezhette munkáját, mert 1813-ban már az összes hercegi birtokok irányítására kapott megbízást. Ekkor költözött Magyaróvárra. Az uradalom nagy része a Lajta árterületéből és a Hanság mocsaraiból tevődött össze. De Wittmannak nemcsak folyószabályozási és lecsapolási munkákat kellett végeznie, hanem feladatul kapta az uradalom gazdálkodásának korszerűsítését is. E munkákhoz azonban hiányoztak a megfelelő szakemberek.

Hazánkban abban az időben az agrár szakemberképzés gyermekcipőben járt. A pesti egyetemen már működött mezőgazdaságtani tanszék Mitterpacher Lajos, állatgyógyászati tanszék Tolnay Sándor vezetésével, de nehéz körülmények között és kevés eredménnyel. Festetics György 1797-ben alapított Georgikonja kevés számú hallgatóját elsősorban a Festetics birtokok számára képezte. Tessedik

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Sámuel pedig kénytelen volt negyedszázada működő szarvasi parasztiskoláját támogatás hiánya és rosszindulatú akadékoskodások miatt 1806-ban bezárni.

Mindezek miatt Wittmann javaslatot tett a művészeteket és a tudományokat pártoló hercegnek egy gazdasági tanintézet felállítására. Albert Kázmérnak tetszett az ötlet és részletes terv kidolgozásával bízta meg a jószágigazgatót. Wittmann 1816-ban el is készítette a tervet, amely szerint a Magyaróváron 1739 óta működő piarista gimnázium kibővítésével oldották volna meg a képzést. Az elméleti oktatást a piarista tanárok végezték volna, a gyakorlat színtere az uradalom lett volna. A kezdeti egyetértés után azonban a piaristák túlzott anyagi igényei, az elméleti oktatásnak egyoldalúan előtérbe helyezéséről vallott nézetei miatt egyre súlyosbodó ellentét alakult ki. Az alkudozások nem vezettek eredményre, s így végül egy teljesen önálló „elméleti és gyakorlati mezőgazdasági intézet" alapítólevelét írta alá 1818. október 25-én Albert Kázmér herceg.

Az alapítólevél szerint — mely kiemelte Wittmann érdemeit a létrehozás körül — az intézet „magánjellegű" lett. A felvétel feltétele a betöltött 16. év, s az ún. filozófiai iskola (bölcsészeti fakultás) elvégzése volt, mely akkoriban lyceum (gimnázium) néven a középfokú oktatás csúcsának számított (nagyon óvatosan a mai érettségihez hasonlíthatjuk). Ezután lehetett továbbtanulni az egyetemek különböző fakultásain, illetve a jogakadémiákon. 20—30 hallgatót szándékoztak felvenni, közülük a 6 legjobb ösztöndíjat kapott. A gyakorlati oktatás színteréül az intézet melletti, Albertligetnek (Albertau) nevezett birtokrészt jelölték ki. Hogy Albert Kázmér mennyire komolyan vette az intézet alapítását, arra bizonyíték, hogy az alapítólevél végén külön kikötéseket tett, hogy az iskola a későbbi időkben is bármilyen körülmények között fennmaradhasson.

A két évfolyamos, illetve 4 féléves oktatás — Wittmann tervei alapján — az alapítással egy időben kezdődött meg az óvári várban, a tanítás nyelve német volt. Négy tanár tanította a hallgatókat. A mezőgazdaságtan professzora oktatta a kémiát, ásványtant, talajtant, botanikát, földművelést, erdészetet, szőlő- és gyümölcstermesztést, állattenyésztést, kereskedelmet, értékesítést stb. A matematika tanár a matematika mellett geometriát és földmérést, az építészet professzor, valamint a természetrajz, zoológia és állatgyógyászat tanára a nevükkel jelzett stúdiumok témaköreit oktatták. A gyakorlati munkák során megismerkedtek a különböző „mezei munkákkal, a sveicerájok (tehenészetek — P. J.), fejődék, juhászatok, pálinka- és serfőzdék" tevékenységével.

Az intézeti oktatás nagy része Wittmann vállára nehezedett, akinek a hercegi latifundium igazgatása és korszerűsítése mellett arra is jutott ideje, hogy kézikönyveket írjon a hallgatók számára. Az 1820-ban megjelent „Landwirthschaftliche Blätter . . ." című munkájában az általa korszerűsített uradalmi juhászatot ismerteti, részletesen tárgyalva a juhok tartását, istállóban való takarmányozását, a juh betegségeket és a magyaróvári törzsállományt. 1825—1833 között írta „Landwirthschaftliche Hefte" elnevezésű kiadvány sorozatát azzal a céllal, hogy a hallga-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tók tanulmányaik során, de később a mindennapi munkában is, a felmerülő gyakorlati problémák megoldásában segítséget kaphassanak. Az első füzet az erdészettel, a második és harmadik általános mezőgazdaságtani kérdésekkel és a mezőgazdasági mesterségekkel foglalkozik. A negyedik és ötödik füzetben a korszerű tehén- illetve juhtenyésztést tárgyalja. A következő három füzet az uradalom takarmánytermesztési kísérleteit, illetve annak eredményeit ismerteti. Végül a kilencedik az uradalom Wittmann által kialakított két gazdasági kerület, Márialiget és Albertliget (az utóbbi volt a tangazdaság) létrehozásának körülményeit taglalja.

Wittmann írásait teljes mértékben saját gyakorlati munkájára alapozta. Mint jószágkormányzó legelső feladatának a hatalmas uradalom rendezését tartotta. A Lajta szabályozása, az ártér lecsapolása révén 1200 hold nagyságú termőterületet nyertek, melynek középpontjába egy majort építettek, s Márialigetnek nevezték. A Hanság lecsapolásával mintegy tízezer holdat tettek termővé. A visszanyert területeket csatornákkal és azok szélén fasorokkal osztották parcellákra. A csatornák segítségével többszáz hold rétet tudtak öntözni. E munkálatokról szóló írása (a Landwirthschaftliche Hefte kilencedik füzete) magyarul is megjelent „Egyik fürttye denglátzi Wittman Antal úr mezőgazdasági munkáinak" címmel. Wittmann legszívesebben az állattenyésztéssel, azon belül is a juhtenyésztéssel foglalkozott. Külön tehenészetet hozott létre, a juhállományt spanyol merinókkal javította s külön törzsállományt alakított ki. Korszerű elveinek eredményei a szántóföldi növénytermesztésben is megmutatkoztak: a termésátlagok és terméseredmények jóval meghaladták az országos átlagot.

Munkásságának elismeréseként 1824-ben „denglázi" előnévvel magyar nemességet kapott, majd hamarosan Moson megye táblabírájává választották. A birodalmi lovag címet ugyan örökölte, de az udvari tanácsosság már kitüntetésnek számított. Bár idegen származású volt, rokonszenvvel figyelte a magyar gazdasági reformtörekvéseket, ennek egyik megnyilvánulása volt, hogy a Széchenyi István kezdeményezésére 1835-ben létrejött Magyar Gazdasági Egyesület alapító tagjai között ott szerepelt Wittmann is. Tervei között szerepelt a tanintézetben a magyar nyelven folyó oktatás, illetve a magyar nyelv tanítása is.

Albert Kázmér halála után annak örökösével, Károly Lajos főherceggel már korántsem volt zavartalan Wittmann kapcsolata, s a nézeteltérések oda vezettek, hogy a jószágkormányzó megvált Magyaróvártól. A csehországi Wittingauba (ma: Třeboň — Csehszlovákia) költözött és Schwarzenberg herceg birtokainak irányítója lett. Továbbra is élénken érdeklődött a magyarországi gazdasági viszonyok iránt. 1842-ben Török János, a Magyar Gazdasági Egyesület titkára kereste fel, aki a mezőgazdasági szakoktatás megreformálására készített előterjesztést. Ez az emlékirat a következő évben elkészült és egy országos Gazdaképző Intézet felállítását javasolta. Wittmannak nyilván jelentős szerepe lehetett a tervezet összeállításá-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ban. Más kérdés, hogy a tervezet — bár az országgyűlés is tárgyalta — pénzhiány miatt nem valósult meg.

A Magyaróvárról való kényszerű távozás megviselhette az idős Wittmannt, s közrejátszhatott abban, hogy 1842. augusztus 31-én Wittingauban meghalt. Kívánságára Magyaróváron temették el. Wittman egykori gazdasági tanintézete helyén ma agrártudományi egyetem működik, mely jogutódnak vallja magát, és méltón ápolja Wittmann Antal emlékét.

Főbb munkái:

Unterricht über die Bewässerung der Wiesen. Wien, 1810.
Landwirthschaftliche Blätter den Zöglingen der Bildungs-Anstalt in Ungarisch —Altenburg. Wien, 1820., 75 lap.
Landwirthschaftliche Hefte zunächst für die Beamten auf den Güten . . . des Erzherzogs Carl und die Zöglingen in der landwirthschaftlichen Bildungs-Anstalt zu Ungarisch—Altenburg. 1825—1833.
Egyik fürttye denglátzi Wittmann Antal úr mezőgazdasági munkáinak. Fordította egy Honfi, Magyar—Óvárott. 1838., 101 lap.
Beiträge zur Beantwortung der Frage: Wie soll man Güter Verwaltungen deren Landwirthschaftliche Culturs-Unternehmungen und ihre Erfolge beurtheilen? Ungarisch—Altenburg. 1842., 120.. lap.

Irodalom:

TÖRÖK János: Gyászhír. MG. 1842., 72. sz.
GALGÓCZY Károly: Az OMGE emlékkönyve. Bp., 1879.
VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . Bp., 1968.
BORSA Károly: Denglázi Wittmann Antal. Mosonmagyaróvár, 1970. (Kézirat).

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

WÖLFEL JÓZSEF
(1772—1859)

Wölfel József a hazai gyümölcstermesztés történetének igen kevéssé ismert alakja. Életéről eddig nagyon szűkszavúan emlékeztek meg a lexikonok és a kézikönyvek, s ezt is inkább annak köszönhette, hogy jó üzleti érzékkel megáldva, katalógust jelentetett meg faiskolája eladásra szánt csemetéiről, s ezt szerte küldte az országban. E néhány oldalas kiadvány azonban évtizedekre visszanyúlóan olyan tekintélyes gyakorlati munkáról, illetőleg a kor német nyelven íródott pomológiai szakirodalmának ismeretéről árulkodik, hogy szerzőjét, a kőszegi kertészt és polgárt semmiképpen sem szabad elfelejteni.

Kőszeg város evangélikus parókiájának bejegyzése szerint Wölfel József 1772. november 6-án született. Már nagyapja is a városban élt, s apja, az 1746-ban ugyanott született Wölfel András, csizmadiaként kereste kenyerét. A város polgárkönyvében található adatok szerint egyébként Wölfel András 1772. március 5-én nyerte el a polgárjogot. Még ugyanazon év szeptember 12-én házasságot kötött Maria Barbara Tollinnal, s két hónappal később megszületett első fiuk, József.

A fiút kezdetben Kőszegen taníttatták, majd később Pozsonyba került. A koronázóváros híres evangélikus líceumába járt, amelynek egykoron Bél Mátyás volt a tanára.

Az iskolának egyébként állandó kapcsolatai voltak a német egyetemekkel is, ezért igen valószínű, hogy Wölfel már fiatalon megismerkedhetett a felvilágosodás neves alakjainak műveivel. Tanulmányai befejeztével visszatért apjához, s különféle vállalkozásokba fogott. Hamar megbecsült emberré vált Kőszegen, amit a polgárkönyv bejegyzése is tanúsít, hiszen 1801. május 15-én a teljes jogú polgárok sorába lépett. Foglalkozásaként a kalmár megjelölést használták. Tizenhárom évvel később kezdett el komolyabban gyümölcstermesztéssel foglalkozni, amikor is a város északi határánál egy eléggé terméketlen területet vett művelés alá. Mindazonáltal rendkívüli szorgalommal és fáradsággal, ismereteit főként német szerzők műveinek olvasásával gyarapítva, lassanként figyelemre méltó csemetekertet hozott létre. A korban főként egy-egy nagyobb uradalmi központban folyt országos hírű gyümölcsfanevelés, mint például Csáktornyán (ma: Čakovec — Jugoszlávia), Fraknón (ma: Forchtenau — Ausztria), vagy Nyitrán (ma: Nitra — Csehszlovákia).

Faiskolájának igazi hírét azonban az 1839-ben megjelentetett katalógusával vetette meg, amely összesen 655 gyümölcsfa fajta felsorolását tartalmazta. Török János, a neves kortárs szakíró feljegyzése szerint az eladásra szánt csemeték száma

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

idővel elérte az 50 000 darabot is. Wölfel elismertségét egyébként jól érzékelteti, hogy a nagy városokban ismertebb kereskedők is foglalkoztak gyümölcsfáinak forgalmazásával, mégpedig Magyarországon és Ausztriában egyaránt. Pesten Ritter János Váci utcai kereskedőnél lehetett vásárolni belőlük, s egy-egy négy- vagy ötéves fa ára 36 krajcár körül mozgott.

Egyszerű, szorgalmas életet élt. Tizennégy gyermeke közül egy fia és három lánya maradt életben, akik közül a fiú, Vilmos, egy időre Bécsben telepedett meg. Wölfel 1859. október 7-én Kőszegen bekövetkezett halála után egyik lánya vitte tovább az ügyeket Drescher Mihály gyümölcskertész segítségével. Nem sokkal később azonban Vilmos vette át a vállalkozás irányítását, bár 1879 után, több év kedvezőtlen időjárása következtében meglehetősen visszaesett a Wölfel-féle gyümölcsfák forgalma.

Faiskolájának jegyzékét német nyelven, Kőszegen adta ki. A bevezetésben Wölfel kitért arra, hogy hosszú évek munkájával, mindig a legnemesebbnek tartott fajtákkal kísérletezett, s ennek eredményeként 230 fajta alma, 205 körte, 14 sárgabarack, 37 őszibarack, 54 cseresznye, 40 meggy, s 55 fajta szilva közül választhattak a megrendelők. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a fajták osztályozásában, illetőleg nomenklatúrájában, Fridrich August Dielt, a XIX. század elejének híres német gyümölcstermesztőjét igyekezett követni. Diel emsi fürdőorvosként eleinte csak kedvtelésből foglalkozott gyümölcstermesztéssel, de később igen élénk szakirodalmi tevékenységet fejtett ki. 1799-től közel két évtized alatt huszonegy önálló művet jelentetett meg a különféle német földön található gyümölcsfákról. Wölfel egyébként levelezésben állt Diellel, s így folyamatos kapcsolattartásuk mindenképpen hatással kellett, hogy legyen munkásságára. A német szakíró magyarországi elismertségét mindamellett jól példázza, hogy nemcsak Wölfel, a pusztán gyakorlati szakember, hanem a kortárs Tóthfalusi Miklós, „A magyar gazda mint kertész" című kiváló szakkönyv szerzője is nagyra tartotta.

Ma már sajnos nem tudjuk kideríteni, vajon pontosan hányan, s kik jelentkeztek vevőként Wölfelnél. A szorgalmas kőszegi polgár munkájáról azonban érdemes megemlékezni, hiszen nemcsak saját kertjéért, hanem a magyarországi gyümölcskultúráért is fáradozott.

Főbb munkái:

Verzeichniss der vorzüglichsten Obstarten. Kőszeg, 1839. 24 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

TÖRÖK János: Wölfel Kőszegen és a gyümölcsfatenyésztés. T. 1840. 70 sz. 277—279. lap, 71. sz. 283—284. lap.
ENTZ Ferenc: Kertészet. GL. 1859. 46. sz. 734. lap.
TÖRÖK János: Gyömölcstermelésünk fontosságát, s elhanyagoltságát hirdető hangok 1841-ből. GyKKF. 1882. 9. sz. 259—263. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ZAJTAY (ZAITSCHEK) ARTÚR
(1872—1951)

1872-ben, október 24-én született Budapesten, eredeti családi neve Zaitschek. (A névváltoztatás időpontját nem ismerjük.) Középiskolái után tanulmányait a budapesti József Műegyetemen folytatta. Okleveles vegyész lett. Ezután a budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karán doktorált. Vegyészi pályáját 1899-ben kezdte az Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomáson mint segédvegyész, és itt dolgozott nyugdíjazásáig. Az intézet fő feladata a takarmányozástani kérdések tudományos kutatása volt. Foglalkoztak a hazai takarmányok összetételének, táplálóértékének vizsgálatával és ellenőrzésével, a vonatkozó állatkísérletek beállításával. Fontosnak tartották a tudományos kapcsolatteremtést, az együttműködést és tapasztalatcserét a szakirányú külföldi intézetekkel. Az intézet munkái közé tartozott, hogy vizsgálatokat végezzen a hatóságok, a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem részére. Később a tejelést ellenőrző egyesületekkel való együttműködés tejgazdaságunk fellendítését szolgálta. A tudományos kutató munka és kísérletezés hazai s külföldi eredményeinek közzététele mellett az ismeretterjesztés is mindenkori feladata volt az intézetnek.

Ennek a sokoldalú munkának voltak úttörői Tangl Ferenc professzor nyomdokán Weiser István és Zajtay Artúr. Fő kutatási területük a takarmányozás kérdése volt. Zajtay újszerű takarmányozási eljárásokat dolgozott ki, széles körű kísérleteket végzett a különféle állatok takarmányértékesítő képességének megállapítására. 1908—1909 között vizsgálta a vizes takarmányok hatását a tej mennyiségére és minőségére, valamint a takarmány befolyását a tejzsír összetételére, 1909—1910-ben az erjesztett takarmányok táplálóértékét kutatta. Ezen kívül foglalkozott a sertés takarmányozásával is. 1910—1911-ben összehasonlító tehéntakarmányozási

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kísérleteket végzett répaszelettel és leveles cukorrépafejjel: 1911—1912-ben a friss és szárított moslék befolyását vizsgálta a tej és tejszérum összetételére. Kiemelendő a vetés sortávolság befolyásának vizsgálata a csalamádétermés nagyságára és táplálóértékére. Az eredményt 1912-ben a „Kísérletügyi Közlemények"-ben tette közzé. Munkáját a MTA Lévay Henrik-díjával tüntették ki. 1912—13-ban Zajtay Artúr kutatta a friss és szárított tengeri moslék tápértékét. A háborús évek alatt a hazai takarmányrépák összetételét, takarmányértékét elemezte. Weiser Istvánnal közösen vizsgálták a marónátron szerepét a szalmafeltárásban. Ugyancsak közös kísérletnek számított a szalma takarmányértékének megállapítására szolgáló eljárás a szalmafeltárás hideg úton (1919—20), továbbá a kukorica tápláló értékének vizsgálata szárnyasokban (1920—21). Jelentős a különböző időben használt csalamádé kémiai összetételének, hozamának vizsgálata (1918—19). A csalamádé és tengeriszár cukortartalmával kapcsolatban 1921—22-ben végzett kutatásokat. 1923—24-ben a tökmagpogácsa, s a napraforgópogácsa takarmányozási értékét vizsgálta. Ezután Weiserrel közösen 1925—26-ban a savanyított takarmányokkal, valamint a pillangós takarmányokkal kapcsolatos kutatásokat végezték. Zajtay ezen kívül a hússertés mészszükségletének fedezésére is végzett vizsgálatokat.

Kutatómunkáját abban összegezhetjük, hogy talán nincs a takarmányozástannak olyan területe, amellyel ne foglalkozott volna. Részletező vizsgálatai kiterjedtek a szalmafeltárás módszereinek, a savanyított takarmányok táplálóértékének kutatására. Vizsgálta a baktériumetetés befolyását a takarmány kihasználására és a tejhozamra. Foglalkozott a belterjes- és külterjes szarvasmarha-hízlalással. Hússüldőkkel kapcsolatban a szénsavas takarmánymész mennyiségének és az életkornak befolyását vizsgálta a mész- és foszfortartalomra. A baromfiak jódszükségletének kérdése is foglalkoztatta. Vizsgálta a tejelő kecskék jódforgalmát is. Az említetteken kívül még számos elemző kémiai kísérletet végzett.

Zajtay eredményeiről, az állatélettan és a takarmányozástan körébe vágó önálló kutatásairól évről-évre előadásokban, számos szakcikkben számolt be. Szak- és népszerűsítő cikkeket, tudományos szakkönyveket és gyakorlati útmutatókat írt. Kutatási eredményeit magyar nyelven a „Kísérletügyi Közlemények"-ben és német nyelven külföldi folyóiratokban tette közzé. A szarvasmarha-tenyésztőknek szánt ismertető közleményei a „Köztelek" hasábján s az „Állattenyésztők Lapjá"-ban, valamint más hazai mezőgazdasági szaklapokban jelentek meg. A „Köztelek" hasábjain kifejtett szakírói tevékenységéért 1937-ben — az OMGE évi közgyűlésén — a Meskó Pál írói jutalomdíj nyertese lett. A „Magyar Állattenyésztés" című lapban önálló rovata volt, amelyben havonta szakmai, takarmányozási tanácsokkal segítette a kisgazdákat az okszerű, minél gazdaságosabb s eredményesebb állattenyésztés gyakorlati elsajátítása, s ezzel az egész magyar állattenyésztés fejlesztése érdekében. Szinte közvetlen kapcsolatba került tanácsadóként is a hazai állattenyésztők széles rétegével.

Könyv alakban megjelent munkái közül kiemelkedő az 1926-ban írt „Népszerű

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Takarmányozási Útmutató" című könyve, amely három kiadást ért meg. Az első hazai viszonyokra alkalmazott és hazai kutatásokra alapozott, magyar adatokat hozó s kikísérletezett újszerű módszereket ismertető tudományos értékű s színvonalú tankönyv a „Takarmányozástan" című, Weiser Istvánnal közös munka, mely három kiadást ért meg. A kisgazdák számára írta az „Okszerű takarmányozás" című munkáját. Első kiadása 1935-ben volt, ami tulajdonképpen az 1934/35. év telén megtartott Rádiós Gazdasági Előadások anyagának bővített változata. Az első kiadást további négy követte.

1934-ben Weiser István utódaként állomásvezető igazgató lett. Zajtay Artúr mint kísérletügyi igazgató, előadója is volt tudományterületének. Az Erjedéstani Intézet által szeszgyárosok, szeszgyárvezetők részére rendezett tanfolyamokon, valamint a tejgazdasági ellenőrök oktatása során a „Takarmányozástan" című tárgyat adta elő rendszeresen.

Budapesten, 1951. április 14-én halt meg.

Főbb munkái:

Népszerű Takarmányozási Útmutató. Bp., 1926. 300 lap.
Okszerű takarmányozás. Bp., 1935. 128 lap.
Weiser István—Zaitschek Artúr: Takarmányozástan. Bp., 1924. 534 lap.
Weiser István—Zaitschek Artúr: A vetés sortávolságának befolyása a csalamádétermés nagyságára és táplálóértékére. A Magyar Tudományos Akadémia által a Lévay Henrik-díjjal kitüntetett pályamunka. Bp., 1912. KK. XV. köt. 543—617. lap.

Irodalom:

— —: Tiszteleti tagválasztás és az írói jutalomdíjak kiosztása az OMGE közgyűlésén. Kt. 1937. 1011 lap.
WEISER István: A m. k. Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomás 30 éves működése. Bp., 1927. 23 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ZALKA ZSIGMOND
(1861—1931)

Gombai és marcsamagyari Zalka Zsigmond régi nemesi család sarjaként született 1861. november 9-én Németiben, Sopron vármegyében. Középiskoláit a soproni reáliskolában 1880-ban fejezte be. Egyetemi tanulmányait a budapesti egyetem vegyészeti szakán, gazdasági akadémiai tanulmányait pedig a magyaróvári Gazdasági Akadémián végezte. Műegyetemi tanulmányainak befejezése után fél évig Spitzer Gerson és Társai óbudai kékfestőgyárában vegyészként dolgozott. 1885-ben a magyaróvári Gazdasági Akadémia technológiai tanszékére és ennek kötelékében működő vegykísérleti állomáshoz került tanársegédnek, majd tanársegédi minőségben 1888-ban a debreceni Gazdasági Tanintézet növénytani tanszékén, 1890-ben pedig Keszthelyen dolgozott. 1891-ben Kassára helyezték át, ahol 1892-től gazdasági tanintézeti rendes tanár, később a kassai Gazdasági Akadémia igazgatója lett.

A kassai tanintézetben Zalka Zsigmond fő kutatási területe a mezőgazdasági szeszgyártás és gyümölcsszeszfőzés volt. Eredményeit, tapasztalatait „A mezőgazdasági szeszgyártás" című, 1902-ben megjelent könyvében tette közé. Kosutány Tamás és Lázár L. Pál „A gazdasági szeszgyártás" munkája tíz évvel korábban jelent meg, ez idő alatt a kutatások során számos olyan eredmény született, amelyek alapján újabb és jobb eljárásokat vezettek be a termelésbe. E változások tették szükségessé a könyv megírását. A szakkönyv a szeszgyártás elméletét és gyakorlatát modern szellemben tárgyalja, mellőzi a túlságosan elméleti fejtegetéseket, elsősorban a gyakorlati igényeket tartja szem előtt. Munkásságának legjelentősebb eredménye, melyet e könyvben ismertet, a malátakészítésnél a meszezés módszerének bevezetése volt, mely módszer az egész világon elterjedt. A módszer

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

kidolgozása azon a felismerésen alapult, hogy a legtöbb üzemzavar okozója a mikroorganizmusokkal fertőzött maláta. Zalka előtt már többen próbálkoztak a malátázandó árpa fertőtlenítésével, az alkalmazott szerek azonban erősen visszavetették a csírázási folyamatot. Ebben az időben vált általánossá, hogy az árpa csíráztatási idejét a maláta cukrosító és folyósító erélyének növelése érdekében 7—19 napról 15—30 napra meghosszabbítják. A rövidebb csíráztatási idő alatt kevesebb mikroorganizmus fejlődik ki, mint a meghosszabbított idő alatt. Víztakarékos öntözés esetén is a csírázás előrehaladásával a víz oldható cukrokból és nitrogénvegyületekből mind többet lúgoz ki, s ezzel még kedvezőbb körülményeket teremt a mikroorganizmusok elszaporodásához. A poros, fertőzött gabonák erősen fertőződő, hosszú ideig csíráztatott malátája veszélyezteti az erjedést. Zalka Zsigmond a helyes adagokban alkalmazott égetett mészben találta meg a megfelelő védőszert. Megállapította, hogy a beáztatandó gabonák minden mázsájára számított 1—3 kg égetett mész hatásos. Felismerte, hogy a mésszel kezelt beteg gabonák csírázó és diasztázos erélye is javul.

Az élesztőkészítés terén a tiszta szesz és tejsavélesztő használatának előnyeire hívta fel a figyelmet. Foglalkozott a keményítő és cukortartalmú nyersanyagok feldolgozásával, az édes gyümölcsök, a borkészítés melléktermékeinek és a bornak feldolgozásával is.

Munkássága során számos hazai szeszgyárat meglátogatott. Ő létesítette a kassai Szeszkísérleti Állomást, amely vezetése alatt nagyhírű intézetté vált. A kassai Szeszkísérleti Állomáshoz kapcsolódóan megszervezte a szeszfőzői tanfolyamot. Mindezeknek köszönhető, hogy a hazai mezőgazdasági szeszgyárak elsőrendűen képzett szeszfőző mesterekhez, illetve szeszfőzőkhöz jutottak.

Kassáról a trianoni békediktátum után Magyaróvárra került, ahol 1922. év végén nyugdíjaztatását kérte, de azután is, mint előadó a mezőgazdasági kémiai technológiát oktatta. 1931. október 15-én 70 éves korában hunyt el Magyaróváron.

Tanulmányai, szakkcikkei elsősorban a „Magyar Szesztermelő"-ben és a „Köztelek"-ben, melynél 22 éven át ipari rovat vezetője volt, jelentek meg.

Érdemes munkássága jutalmául több kitüntetésben részesült: a Ferenc József rend tiszti keresztjét, a Signum laudist (kétszer) és a Vörös Kereszt II. osztályú díszjelvényét kapta. Hosszú éveken át tagja volt a Magyar Szesztermelők Egyesületének.

Főbb munkái:

Mezőgazdasági szeszgyártás. Kassa, 1902. 297 lap.
Szeszfőzés gyümölcsökből, borból és a borkészítés melléktermékeiből. Kassa, 1906. 64 lap.
Hogyan védekezzünk a borbetegségek ellen? Bp., 1929. 8 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

BALÁS Árpád: Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896. Magyaróvár, 1897.
— —: Zalka Zsigmond. Kt. 1911. 78. sz.
— —: Zalka Zsigmond. Kt. 1931. 85—86. sz.
H. T. J.: Zalka Zsigmond Szt. 1931.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ZIMMERMANN ÁGOSTON
(1875—1963)

1875. december 3-án Móron született, apja katonai állatorvos volt. Középiskoláit a budapesti Deák téri Evangélikus Főgimnáziumban végezte, ahol 1893-ban tett érettségi vizsgát. Tanulmányait az Állatorvosi Akadémián folytatta, ahol tudományos dolgozattal két ízben is nyert pályadíjat az élet- és szövettan témaköréből.

1895-ben kapta meg jeles eredményű állatorvosi oklevelét, s ezután Hutyra Ferenc tanácsára a budapesti Tudományegyetem orvosi karára iratkozott be. Tanulmányait azonban hamarosan abbahagyta, s rövid időre gyakorló állatorvosként helyezkedett el a Pusztavacson levő Cobourg ménesbirtokon. 1896-ban az Állatorvosi Akadémia belgyógyászati klinikáján Hutyra Ferenc mellett lett tanársegéd.

1898-ban Svájcban tett tanulmányutat, majd 1900-ban kinevezték segédtanárrá az Állatorvosi Főiskolán, közben folytatta tanulmányait a budapesti Tudományegyetem bölcsészkarán. 1901-től a belgyógyászaton, mint az Ambulatórium és Poliklinika vezetője tevékenykedett 1907-ig. 1903-ban „summa cum laude" bölcsészdoktorrá avatták. Már pályája elején megmutatkozott írásaiban, előadásaiban az az összehasonlító tudományos szemlélet, amelyet a Bölcsészettudományi Kar Zoológiai és Komparatív Anatómiai Intézetében sajátított el.

Az emlősök összehasonlító anatómiájából, illetve a gerincesek fejlődéstanából az Állatorvosi Főiskolán 1904-ben magántanári képesítést szerzett. Egyre több belgyógyászati vonatkozású cikke és tanulmánya jelent meg hazai és külföldi, elsősorban német szaklapokban. 1905-ben lett az állatorvostudományok doktora. 1906-ban meglátogatta a berlini, giesseni, drezdai, bécsi anatómiai intézeteket. 1909-ben az Állatorvosi Főiskolán az anatómia előadója lett, majd 1910-től a leíró

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

és tájanatómia nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1910-ben a Bölcsészettudományi Karon magántanári képesítést szerzett.

Az összehasonlító szemléletet az anatómia területén túl a fejlődéstan vonatkozásában is sikerült meghonosítania, 1911-ben a Főiskolán átvette a fejlődéstan oktatását is, összehasonlító fejlődéstanná alakítva az embriológiát. 1911-ben jelent meg egyik igen jelentős munkája az „Anatómiai gyakorlatok háziállatokon" címmel. A könyv úttörő jelentőségű, mivel a magyar állatorvosok számára először közölte a nemzetközileg — nevezetesen a berni nemzetközi állatorvosi kongresszus nomenklatúra-bizottsága által — elfogadott anatómiai elnevezéseket. Több írásában kitért az anatómia gyakorlati alkalmazásának főbb területeire is, így a csontok preparálására, a különféle konzerválási eljárásokra a gyakorlati állatorvosok és a vágóhidak különböző szempontú munkafolyamatainak igénye szerint.

1912-ben jelent meg „Patkolástan kovácsok számára" című munkája. Ebben összefoglalta a kovácsok számára szükséges legfontosabb anatómiai ismereteket, a patkolás folyamatát, a pata ápolását és a különböző állatok patkolásának módját. 1913-ban Nápolyban a tengeri halak fejlődéstanát kutatta. E vizsgálatait később a Tihanyi Biológiai Intézetben folytatta.

1914-től 1928-ig szerkesztette az „Állatorvosi Lapok"-at és a „Közlemények az Összehasonlító Élet- és Kórtan Köréből" című folyóiratot, egyidejűleg szerkesztőségi tagja volt több német szakfolyóiratnak is. 1917-től lett választmányi tagja a Természettudományi Társulatnak. 1917-ben terjedelmes munkája jelent meg „Fejlődéstan" címmel.

Az Állatorvosi Főiskolán betöltött professzori állása mellett 1920-tól 1934-ig a Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Mezőgazdasági Osztályán, majd a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának Mezőgazdasági Osztályán a háziállatok anatómiájának előbb meghívott előadója, később nyilvános rendes tanára volt. 1922-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Ezekben az években írta meg a „Háziállatok anatómiájának kézi atlasza" című munkáját.

Nemcsak könyveit igyekezett az anatómiai oktatás szolgálatába állítani, hanem hosszú tanári pályáján személyesen is mindig részt vett az anatómiai gyakorlatokon. Ebben a munkában is módszerességet, pontosságot és fegyelmet követelt. Etikai, erkölcsi elveihez sokirányú szakmai ismerete és klasszikus műveltsége társult. Tanítványai, hallgatói, munkatársai körében tiszteletet váltott ki tanári magatartása, tekintélyét növelte széles körű tudása és páratlan memóriája.

1927-ben jelent meg a később több kiadást is megért könyve „A házinyúl természetrajza, tenyésztése és hasznosítása". A könyv megjelenéséig eltelt idő alatt több mint harminc tanulmányt írt a házinyúl anatómiájának témaköréből. A részletes anatómiai leírás mellett helyet kapott művében a fajok és fajták ismertetése, az életmód, elhelyezés, ápolás, táplálás, a fontosabb betegségek, a tenyésztés és annak fejlesztése, az állat húsának, gereznájának és trágyájának értékesítése, vala-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

mint kísérleti és oktatási célra való felhasználása is. A könyvet az Institut International de Coopération Intellectuelle az 1927-ben megjelent könyvek közül a tíz legjobb közé sorolta. Ezt követően „Szily Kálmán érem"-mel tüntették ki.

Az 1933/34-es évben az Állatorvosi Főiskola rektora. 1934/35-ben a több agrár felsőoktatási intézmény átszervezésével, illetve egyesítésével létrehozott József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának dékánja lett. 1935-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választották.

Több ízben mondott beszédet egyetemi karának képviseletében az országgyűlés felsőházában, amelynek 1937-től volt a tagja. Ugyanebben az évben választották a Természettudományi Társulat elnökévé, majd utóbb a társulatnak tiszteletbeli tagja lett. Az 1939/40-es tanévben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektorává választották.

1941-ben adták ki fiával, Zimmermann Gusztávval közösen írt a „Háziállatok anatómiája és élettana gazdák számára" című könyvet, amelyben az állatbiológiai ismereteket szerves összefüggésben tárgyalják „a gazdasági disciplinákkal, így az állattenyésztéstannal, takarmányozástannal, tejgazdaságtannal, állategészségtannal, gazdasági állattannal". Könyvei mellett több százra tehető tudományos cikkeinek, tanulmányainak száma, melyek a különböző szakfolyóiratokban magyar és német nyelven láttak napvilágot.

Széles körű tudományos munkássága a leíró-, összehasonlító- és funkcionális anatómia, a szövettan és fejlődéstan területén jelent maradandót a hazai állatorvostudomány történetében. Nagy jelentőségűek a belső elválasztású mirigyekkel kapcsolatos vizsgálatai és eredményei is.

Rendszeresen tartott előadásokat kutatási eredményeiről a Magyar Tudományos Akadémián, a Természettudományi Társulat ülésein, s más hazai tudományos üléseken, rendezvényeken, valamint Heidelbergben, Halléban, Bécsben, Kielben, Freiburgban, Frankfurtban, Tübingenben, Boroszlóban, Königsbergben, Lipcsében az Anatomische Gesellschaft összejövetelein.

A tudományos közéletben vállalt tisztségei a természettudomány és alkalmazott tudományok, valamint az oktatás irányításának területén jelentősek: elnökként tevékenykedett a Magyar Természettudományi Társulatban, valamint a Társulat Állattani Szakosztályában 1926-tól, az Egyetemes Szakosztályban 1937-től.

Tagja volt többek között az Országos Természettudományi Tanácsnak, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók állandó központi választmányának, a Magyar Országos Állatorvos Egyesületnek, a Darányi Ignác Agrártudományos Társaságnak, az Országos Felsőoktatásügyi Tanácsnak.

Hetvenegy éves korában, 1946-ban vonult nyugalomba. Az összehasonlító fejlődéstant tovább oktatta az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Karán, egészen 1956-ig.

A felszabadulás után újjászervezett MTA rendes tagjai sorába választotta. 1952-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ben a Royal College of Veterinary Surgeons és az Anatomische Gesellschaft tiszteletbeli tagjává választotta. Tudományos és pedagógiai munkásságáért 1953-ban Munka érdemreddel tüntették ki. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem 1956-ban aranydiplomát, az Állatorvosi Főiskola gyémántdiplomát adományozott számára. Az összehasonlító anatómia területén kifejtett munkásságáért 1957-ben a Kossuth-díj első fokozatával tüntették ki. 1962-ben az Állatorvostudományi Egyetem díszdoktorává avatta, a következő évben pedig vasdiplomát adományozott számára.

Nyolcvannyolc éves korában, 1963. október 6-án hunyt el Budapesten. 1975-ben, születésének 100. évfordulója alkalmából emlékérmet és bélyeget bocsátottak ki. A magyar állatorvosi kar az Állatorvostudományi Egyetem területén szobrot állított, valamint Móron, szülőházának falán emléktáblát helyezett el tiszteletére.

Főbb munkái:

Adatok az ungulaták pártájának anatómiájához. Bp., 1902. 50 lap.
A ló ujjának anatómiája. Bp., 1909. 176 lap.
Anatómiai gyakorlatok házi állatokon. Útmutatás az anatómiai gyakorlatokhoz és az anatómia repertóriuma, a nemzetközi állatorvosi anatómiai műszavakkal. Bp., 1911. 280 lap.
Patkolástan kovácsok számára. Bp., 1912. 164 lap.
A pata ápolása. A patkolásra vonatkozó általános tudnivalókkal. Bp., 1913. 58 lap.
Fejlődéstan. Bp., 1917. 348 lap.
Háziállatok anatómiája. Bp., 1920. 390 lap.
Háziállatok anatómiájának kézi atlasza. Bp., 1922. 150 lap.
A házinyúl természetrajza, tenyésztése és hasznosítása. Bp., 1927. 319 lap.
A tengerimalac tenyésztése, ápolása, hasznosítása és betegségei (kép-atlasszal). Bp., 1948. 101 lap. (44 lap)

Irodalom:

KOTLÁN Sándor. A magyar állatorvosképzés története 1787—1937. Bp., 1941.
GOMBOCZ Endre: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841—1941. Bp., 1941.
KOVÁCS Gyula: Zimmermann Ágoston akadémikus ny. egyetemi tanár 80 éves. MÁL. 1955. 12. sz.
KOVÁCS Gyula: Zimmermann Ágoston dr. MÁL. 1963. 11. sz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

——: Zimmermann Ágoston (1875. dec. 3.—1963. okt. 6.) TK. 1963. 11. sz.
KOVÁCS Gyula: Zimmermann Ágoston dr. ÁK. 1965. 1—4. füzet.
KARASSZON Dénes—HOLLÓ Ferenc: Zimmermann Ágoston és az „Állatorvosi Lapok" jelentősége az összehasonlító anatómia és fejlődéstan történetében. MÁL. 1978. 8—9. sz.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ZLAMÁL VILMOS
(1803—1886)

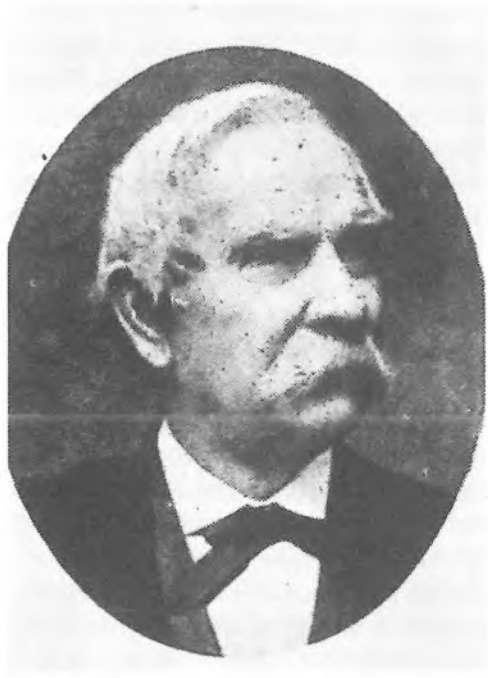

1803. június 25-én Morsitz községben, Morvaországban (Mořice — Csehszlovákia) született. Középiskoláit a Kroměřiži (Kremsier) gimnáziumban végezte, majd a katonai szolgálat letelte után tanulmányait Bécsben folytatta. Két évig filozófiát tanult, aztán 1827—1830-ban a Josephinum orvosi intézetnek volt a hallgatója. Kiváló eredménnyel végzett. Rövid ideig katonaorvos volt, de 1833-ban beiratkozott a bécsi kétéves állatorvosi tanintézetbe. Miután végzett, Temesvárra került, ahol a határőrezredek katonai lóállományának egészségügyi kérdéseivel foglalkozott. Zlamál Vilmos alapos és kimerítő jelentései felkeltették az orvosi kar igazgatójának — Lenhossék Józsefnek — az érdeklődését. A jelentések a határőrvidéki állattenyésztésről, marhajárványról, de különösen a marhavésznek hazánkba történő áthurcoltatásáról közöltek figyelemre méltó adatokat. Lenhossék javaslatára 1838-ban Zlamál Vilmost országos állatorvosnak („regni veterinarius"-nak) nevezték ki. Felkérték, hogy tartson előadásokat a pesti egyetem orvosi karán belül működő állatgyógyászati tanszéken, illetve állatgyógyintézetben.

Abban az időben Európát az ún. keleti marhavész fenyegette. Az érvényben levő és csupán kisebb közigazgatási egységekre vonatkozó állategészségügyi intézkedések nem voltak képesek gátat vetni a járvány pusztításának. A helyzetet súlyosbította az 1835—1836-ban kitört tífuszjárvány is.

Zlamál Vilmos országos állatorvossá történő kinevezésekor elsődleges feladatának a keleti marhavész kóroktanának, orvoslásának feltárását, a megelőzés megszervezését és az ehhez szükséges szabályok kidolgozását tekintette. A Torontál megyei Ivánda községben már kinevezésének évében megpróbálkozott a marha-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

vész oltásával. Tanulmányozta a betegség lefolyásával foglalkozó szakkönyveket. Összehasonlító vizsgálatokat végzett a magyar és a nyugati marhafajták között a betegségre való hajlam és az állatok szervezete közötti különbség vonatkozásában. A marhavész kiütéses alakját először a Pest megyei Jánoshidán fedezte fel.

Zlamál legfontosabb feladatának érezte, hogy az állatgyógyászat állategészségügyi és közegészségügyi jelentőségének megfelelő helyre kerüljön. 1843. szeptemberében — Hoffner József halála után — az akkori állatgyógyászati tanszék és állatgyógyintézet vezetőjévé nevezték ki. Ezzel felelőssége tovább nőtt. Szorgalmazta egy önálló állatorvosi intézmény létrehozását, s célul tűzte ki az állatorvosképzés színvonalának emelését. Fontosnak tartotta az állattenyésztés országos szervezését és az agrároktatás széles körű kiterjesztését. „Egy olyan országban, mint hazánk, a kisdedóvó intézetektől kezdve az egyetemi termeken keresztül, a mezei gazdászattannak vörös fonalként kellene áthúzódnia, hogy ezen tan az illetők felfogási tehetségeihez idomítva, minden nézeteikkel összeolvadjon, s a különféle osztályokat a hon valódi hivatásában egyesítse."

Az állategészségügy terén kifejtett eredményes működését elismerve, Zlamál Vilmost az 1848-ban felállított Országos Közegészségügyi Tanács tagjává választotta. A szabadságharcot teljes szívvel támogatta. Tanítványaiból nemzetőrszázadot szervezett és az Európa hírű Balassa János sebésztanárral, az akkori orvosikar igazgatójával együtt tábori sebésztanfolyamot tartott. A szabadságharc leverése után az osztrák reakció a forradalom által létrehozott kormányzati-szervezeti formákat megszüntette. 1849. október 17-én Zlamált a császári hadsereg letartóztatta és az Új-épületbe záratta. Rövid fogságából felesége közreműködésével kiszabadult ugyan, de állásától két évre megfosztották. 1851-ben folytathatta csak tanári munkáját.

1851-ben megvalósult az állatgyógyászat önálló oktatása a Pesti Állatgyógyintézet létrejöttével. Zlamál állatgyógyintézeti előadásain kívül az egyetem orvostanhallgatóinak is előadásokat tartott; állatjárványtant adott elő.

Az állatgyógyintézetet korszerű állatorvosi intézetté kívánta fejleszteni. Komplex szemléletre vall, hogy a mezőgazdaság fejlődése érdekében a birtokosok képzését is tervbe vette: „Valamig korunkban legalább minden birtokos a „gazdász" nevet a szó teljes értelmében meg nem érdemli: addig Magyarország nem lesz, mire természetről hívatva van, t. i. földmívelés által virágzó, gazdag és hatalmas ország. Valamig pedig nálunk a nemzet nagyobb része azon öntudatra nem jő, hogy földünk azon egyetlenegy bánya, melynek szorgalmas mívelése s ésszerű kiaknázása által mind az egyesek, mind az egész nemzetnek jóléte s függetlensége kivívható, addig a szép javakra gondolnunk sem lehet." A gazdák részére — 1852. április 16-án kelt felterjesztésben — külön engedélyt kért 5 hónapos állatorvosi kurzus beindítására.

1853-ban Zlamált állásából felfüggesztették; tulajdonképpen még mindig a szabadságharc alatt tanúsított magatartása miatt volt ellenszenves a Bach-rendszer

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

hivatalnokainak. A három évig tartó vizsgálat azonban semmit sem tud Zlamálra bizonyítani, így tanárként visszahelyezték az Állatgyógyintézetbe, de a vezetést már nem bízták rá. A megpróbáltatások megviselték, de hivatástudata, ügyszeretete legyőzték egyéni sérelmeit, változatlanul az állategészségügy lelkes harcosa maradt.

1857-től az állatorvosképzésben bevezették a 3 éves tanfolyamot. Az új tanrend szerint Zlamál Vilmos adta elő a következő tárgyakat: bevezetés az állatorvosi tudományba, természetrajz, étrendtan és fajtatan. Az 1859—1860-as tanév első félévétől az állatorvosképzés ideje ismét 2 éves lett, felvételi könnyítéssel. Ennek oka a hallgatói létszám alacsony volta és a jelentkezők nem kielégítő előképzettsége volt, valamint az állatorvosk iránti megbecsülés és elismerés hiánya. Zlamál az állatjárványtant, a különös kór- és gyógytant, sebészetet és műtéttant adta elő. Törekvése, hogy a belorvostan és a sebészet önálló tárgyként kerüljön a tanrendbe, csak 1870-ben valósulhatott meg. 1872-ben — Galambos Márton halála után az általános kór- és gyógytan is Zlamál tárgyai között szerepelt.

1859-ben került sor Zlamál Vilmos közreműködésével az állatjárványok elleni védekezéssel is foglalkozó hatósági szabályrendelet kiadására. A rendelet azonban nem válhatott igazán hatékonnyá az ország állategészségügyére nézve, mert a megfelelő szakemberek hiányában az intézkedések joga még mindig a hatósági orvosok kezében maradt.

Zlamál Vilmos tanársága és országos állatorvosi teendői mellett jelentős szakírói tevékenységet fejtett ki. A szaklapokban megjelent cikkeinek, tanulmányainak száma meghaladja a százat. Nagyobb terjedelmű munkái közül 1853-ban jelent meg a „Különös kór- és gyógytan a háziállatok belső betegségeiről" című kiadvány. Ezt követte 1859-ben az „Állatgyógyászat", majd 1861-ben a „Barmászat" és 1862-ben a „Keleti marhavész" című könyve. Irodalmi működéséért a Magyar Tudományos Akadémia 1864-ben levelező tagjává választotta. Tiszteletbeli tagja volt még a harkovi és dorpati (Tartu) állatorvosi tanintézeteknek.

A kiegyezéskor a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban az állategészségügyi osztály első vezetője lett. 1874-ig foglalkozott az állategészségügyi igazgatással. Az 1868. március 10-én újból életre hívott Országos Közegészségügyi Tanács megbízta az állategészségügy rendezésével. A marhavész elleni hosszú küzdelmét végül is siker koronázta. Működésének köszönhető az 1874. évi XX. törvénycikk, első állategészségügyi törvényünk, amelynek eredményeképpen 1881-re Magyarország a keleti marhavésztől mentessé vált.

1877-ben megjelent a „Részletes állatkór- és gyógytan" című könyve.

Zlamál Vilmos a tudomány fejlődését mindenkor szem előtt tartotta, s az elsők közt helyezte a gyógyító orvostudomány elé a megelőzés tudományát, az egészség-, illetve állategészségtudományt. Állatgyógyintézeti munkássága alatt ezért működésének fő célját az állatok összességét érintő egészségügyi kérdések megoldásában látta. Vallotta, hogy fontos az előképzettség, azaz az állatorvoslás „... sikeres

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tanulmányozására a műveltség oly foka kívántatik meg, a minő az orvosi, jogi, vagy műtani tudományok hallgatására feltételeztetik, azaz vagy a főgimnázium vagy legalább a főreáltanodának jó sikerrel bevégezte".

Az állatorvosképzés fejlesztése érdekében átszervezték az állatorvosi szakoktatást. Az új intézmény neve Állatorvosi Tanintézet lett. Néhány év múlva egy régi álom valósult meg, amikor a mai Rottenbiller utcai telken felépült a tanintézet korszerű, modern felszereltségű új épülete, ahová 1881-re a beköltözést is befejezték. Élére Tormay Bélát nevezték ki igazgatónak.

Zlamál itt már nem tevékenykedett. 1881-ben — 40 évi tanári és közel 46 évi állatorvosi működése után — 78 éves korában nyugalomba vonult. 1886. november 11-én halt meg Budapesten.

Működése alatt az állategészségtan, az állatjárványtan legjobb ismerője, fejlesztője lett mind az elmélet, mind a gyakorlat terén. Részt vett a II. és III. Nemzetközi Állatorvosi Kongresszus munkájában. Az 1867 szeptemberében Zürichben rendezett III. Nemzetközi Állatorvosi Kongresszusról 1868-ban, a minisztérium által kibocsátott „Közlemények" I. évfolyamának 3. füzetében tette közzé jelentését. Szerepe volt az 1872-es nemzetközi értekezlet összehívásában is, amelyet Ausztria—Magyarország a keleti marhavész leküzdése céljából szervezett, s amelyből később a Nemzetközi Állatjárványügyi Hivatal fejlődött ki.

Zlamál munkássága kiterjedt a hazai állattenyésztés fellendítésére is. Kijelentette, hogy „csak istállózás mellett lesz igazi állattenyésztés nálunk".

Zlamál Vilmos feltárta azokat az összefüggéseket, amelyek az állategészségtanra, mint az állatállomány összességének egészségvédelmével foglalkozó tudomány társadalmi és gazdasági jelentőségére hívták fel a figyelmet.

Tanárként és szakíróként az állategészségtan tudományának fejlesztését szolgálta és eredményesen szervezte az országos állategészségügyet.

Főbb munkái:

Különös kór- és gyógytan a házi állatok belső betegségeiről. Pest, 1853. 67 lap.
Barmászat . . . avagy a hasznos házi állatok betegségeinek megismerése és orvoslása . . . Pest, 1861. 440 lap.
Keleti marhavész. Pest, 1862. 102 lap.
Az állattenyésztés fontossága s jelenlegi állása Magyarországon. Pest, 1867. 43 lap.
Részletes állatkór és gyógytan . . . Bp., 1877. 648 lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Irodalom:

KOLTÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története. (1787—1937). Bp., 1941.
KOVÁCS Ferenc: Emlékezés dr. Zlamál Vilmosra, születésének 170. évfordulóján. MÁL. 1974. 2. sz.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ZWACK JÓZSEF
(1821—1915)

Zwack József matuzsálemi hosszúságú életének kezdeti eseményeiről az eddigi kutatások csak kevés konkrét ismeretet tártak fel. 1821-ben született, szülei zsidó pálinkafőzők voltak. 1822-ből kinyomtatva rendelkezésünkre áll Pest város valamennyi önálló egzisztenciájú családjának név- és címjegyzéke, de ezek között nem találtunk Zwackokat — vagyis József aligha születhetett itt, csak később, talán vándorlegényként került Pestre. A családi hagyomány következetesen azt állítja, hogy cégét 1840-ben alapította meg, miután otthon és másutt elsajátította a szeszgyártás szakmai titkait. Először a pesti Marokkói Udvarban rendezett be egy szerény üzemet, majd amikor szűkké váltak összes helyiségei, áthurcolta berendezéseit a Szerecsen utca 4. számú (ma: Paulay Ede utca) házba és itt tovább fejlesztette üzemét. A vállalkozáshoz 1854-ben társként csatlakozott fivére, Miksa is. A két testvér évtizedeken át közös házban lakott az Ó utca 3. szám alatt, vagyis a mai VI. kerületben. Budapest 1882-től 1915-ig elég sűrűn kiadott cím- és lakjegyzékei alapján tisztázódott a likőrgyár telephelyében többször is bekövetkezett változások időpontja. A Szerecsen utcai üzem még 1888-ban is fennállott, bár 1884 táján a testvérek megszerezték az Üllői út 19. számú telket is. A régi üzemet a Fővárosi Közmunkák Tanácsa rendeletére a Sugár út (ma: Népköztársaság útja) kiépítése miatt is le kellett bontani. Az Üllői úton csak 6—8 évig működtek, 1891-ben ugyanis Kempszky Mihálytól és Anker Lipóttól megvették a ferencvárosi Soroksári út 98—102. számon levő telküket és azon világszínvonalú gyárat létesítettek. Itt sem állapodtak meg véglegesen, mert Zwack József és 60 éven át hűséges társa, fivére, Miksa, valamint a fiatalabb családtagok 1907-től már a Soroksári út 26. számú telken alakították ki telephelyüket — amely máig fennáll. Ez a rövid áttekintés is érzékelteti, milyen kitartó, célratörő módon fejlesztette üzemét 75 éves munkássága során Zwack József.

Gyártóik már a XVIII. században szívesen ízesítették fűszerekkel, gyógyfüvekkel — illetőleg azok kivonatával, keverékével — a gabonából vagy gyümölcsből párolt szeszt, hogy ezáltal is növeljék kellemes ízhatásukat, illatukat — és persze kelendőségüket, árukat is. A híres francia, holland, német édesített italok nyomán a különböző országok szeszgyártási szakemberei a nemzeti hagyományoknak megfelelően igen változatos zamatkombinációkat állítottak elő. A leghíresebb külföldi márkákkal kelt versenyre néhány hazai szeszgyáros a század közepén, hogy itthoni termékekkel elégítse ki a fogyasztóközönség igényét. A legtöbb sikert Braun Lajos 1839-ben az Üllői úton megnyitott gyára — az ő termékük volt a

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Hubertus likőr — és a tőle nem messze, 1865-től kitűnő likőröket is készítő Gschwindt Mihály-féle üzem mellett a Zwack cég érte el.

A likőrgyártás módszereit mindig és mindenütt igyekeztek titokban tartani. A Zwack család hagyománya szerint egyik ősük még 1790-ben állította össze azt a 20—40 féle gyógyfű felhasználását előíró receptúrát, amely különlegesen finom, egyedi aromájú likőrt eredményezett. Ennek az Unicum-nak (a szó latinul egyedit, különlegeset jelent) a titkát csak a család férfitagjai ismerhették. Zwack József fáradhatatlan szorgalommal és nagyratörő ambíciókkal egész életében igyekezett úgy tökéletesíteni mind receptjeit, mind üzeme technológiáját, hogy mindvégig biztosította termékei versenyképességét a hazai és külföldi piacokon. A leghíresebb francia, német, holland likőröket, rumokat rendkívüli pontossággal készítették, magas áruk miatt ezek élvezetét csak a jómódú vevők engedhették meg. A vékonyabb pénztárcájú vásárlók tömegének meg kellett elégedniök az ízesítőszerek kivonatának — az ún. esszenciának — a hozzákeverésével készült, olcsóbb, de silányabb italokkal. Zwack és családja mindig „az eredeti francia eljárás szerint", tehát az ital nevét adó eredeti anyagokból, gondos lepárlásokkal készült termékeket hoztak forgalomba kereskedelmi megbízottjuk, a Fürdő (ma: József Attila utca, V. kerület) utca 4. szám alatt lerakatot fenntartó Messner nevű kereskedő útján. A gyár csakis „a legfinomabb, öreg Jamaica rumot, eredeti francia Cognacot és öreg magyar és szerb slivovicát" tartott raktáron. Termékeinek kimagasló minőségét sorra-rendre ismerték el a mai kifejezéssel ipari vásárnak nevezhető országos kiállításokon. Így sikeresen szerepelt a Zwack gyár az 1873-as bécsi világkiállításon, az 1879. évi székesfehérvári, majd még az évben a trieszti, 1885-ben pedig a budapesti Országos Általános Kiállításon is. Később is töretlen maradt a sikersorozat, így túlzás nélkül hirdethették, hogy termékeiket valahányszor bemutatták, a szakmai minősítésük mindig díjat eredményezett. 1905-től már a legmagasabb rangot is élvezték, amit a kor szelleme az iparosok megbecsülése terén csak jelenthetett: császári és királyi udvari szállítók lettek.

A likőrgyár az Üllői úton, sőt a Soroksári út 98—102. szám alatti telephelyén sem volt nagyüzem: 1885-ben 22 munkást foglalkoztatott, termelési értéke pedig 20 és 30 ezer forint körül alakult. Ekkor már Ausztriába, Oroszországba, Amerikába, sőt a likőrök hazájába, Franciaországba is rendszeresen exportáltak. A Zwack gyárban 1898 előtt is csak 30 munkás dolgozott. (Későbbi adatot nem találtunk.) Hírüket a minőség és a Soroksári úti telepek technikai színvonala biztosította, amely „vetekedhetik bármelyik hollandi, vagy franczia gyárral". A likőrüzem soha nem volt részvénytársaság, mindig megmaradt családi vállalkozásnak, ún. törvényszékileg bejegyzett cégnek. Józsefen és fivérén, az aggastyán kort szintén megérő Miksán kívül József fia, Lajos, majd unokája, Béla intézték a kereskedelmi ügyvitel jelentős részét is. A „generális" — ahogy a szakma tisztelte a 90 éven felüli gyárost — még a halála előtti évben is minden munkanapon bejárt és bámulatos emlékező-

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

tehetséggel intézte az üzleti levelezés ellenőrzését, szigorúan számon tartott minden késedelmet.

Miután 1893-ban elvesztette feleségét, szinte minden idejét a gyárban töltötte, szombaton pihent, vasárnap pedig személyesen látogatta meg a tőle segélyt kérő szegényeket, ellenőrizve, tényleg igaz-e, amit írtak. Ha a kérelem indokolt volt, gyermekeket taníttatott, leányokat házasított, ösztöndíjakat és alapítványokat alapított. 90. születésnapján alkalmazottai számára nagy tőkével nyugdíjintézetet is létesített.

1915. február 7-én hunyt el a magyar likőrgyártás nemzetközi színvonalra fejlesztéséért 75 éven át dolgozó agg „generális". A Kerepesi temető Salgótarjáni út felé eső részén lévő izraelita sírkertben temették el. Vajon megvan-e még a sírja?

Irodalom:

Nekrológja a MaI. 1915. 15. számában.
Budapesti czím- és lakjegyzékek 1882-tól 1915-ig.
Az 1885. évi budapesti Országos Kiállítás Katalógusa.
MATLEKOVITS Sándor: Magyarország közgazdasági és közművelődésügyi állapota ezredéves fennállásakor. II. köt. Bp., 1898. 239. lap.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ZSÁK ZOLTÁN
(1880—1966)

1880. február 3-án született, Nyíregyházán. Szülei Zsák Endre evangélikus kántortanító és Nádassy Emília voltak, akiknek öt gyermeke közül ő volt a második.

Elemi és középiskolai tanulmányait a Szepességben folytatta, közben németül is megtanult. 1898 októberében a kolozsvári Ferenc-József Tudományegyetem Matematika-Természettudományi Karára iratkozott be. Már másodéves hallgató korában fokozott érdeklődést mutatott az általános növénytani tanszék munkája iránt, amelynek igazgatója Richter Aladár professzor volt, aki a tehetséges hallgatót 1902. január 30-ától intézetében alkalmazta is. Ez idő tájt nevezték ki Borbás Vincét a növényrendszertan és növényföldrajz professzorává, tehát a tanszéknek egyidejűleg két professzora is volt. 1903-ban Borbás Vincére bízták a botanikus kert vezetését, így Zsák Zoltán is melléje került. Mindkettőjüknek tanítványa és munkatársa is volt, mint demonstrátor asszisztens és konzervátor teljesített mellettük szolgálatot. Közreműködve Richter Aladár nagyszabású tervének megvalósításában — amely egy minél gazdagabb herbárium létrehozására irányult —, alkalma volt Zsák Zoltánnak nemcsak Kolozsvárott és környékén, hanem Tusnád, Déva és a Maros völgye vidékén kívül az Adria partvidékére is eljutnia, ahol Fiume körzetében gyűjtött. Borbás Vince mellett pedig a Brassói-havasokat, a Bucsecset, a Királykőt járta be. 1904-ben a Tordai-hasadékban egy addig ismeretlen Valerianella (Galambbegy) hibridet fedezett fel, melyet Borbás Valerianella Zoltáninak nevezett el. Zsák Zoltán ebben az évben tette közzé botanikai megfigyeléseinek első eredményét is. A Fumariaceae (Füstikefélék) családjába tartozó olyan növényegyedekről, melyek az egyébként

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

teljesen kopasz növényektől szőrzetükkel térnek el, „A Fumariaceák hajszálképletei" című írásában számolt be.

Dégen Árpádnak, a budapesti Vetőmagvizsgáló Állomás alapítójának és első igazgatójának meghívására 1908. november 8-án az Állomás szolgálatába lépett. Ettől kezdve elsősorban a vetőmagok vizsgálatával foglalkozott. Nagy lendülettel kezdte munkáját, elsajátította a vetőmag vizsgálati módszereket. Közben nem feledkezett meg a flórakutatásról és a rendszertani munkásságról sem, járta az országot, mindenütt gyűjtve a növényt és magját is. Biztos tudású botanikus volt. Tanítványai, munkatársai számára élményt jelentett egy-egy botanikai túra, melyet ő vezetett, mert nemcsak a virágos növény, hanem a csíranövény vagy a mag alapján is tudott határozni.

Az 1911. október 16-ától 1913. április 30-áig, valamint az 1941. január 15-étől 1943. november végéig terjedő időszakot kivéve, amikor a Magyar Vetőmagvakat Nemesítő Intézetnél dolgozott, illetve a kassai Vetőmagvizsgáló Intézet igazgatói teendőit látta el, végig a budapesti Vetőmagvizsgáló Intézetben dolgozott.

1945-ben nyugdíjazták, de szaktanácsadóként élete végéig részt vállalt az intézet munkájából. Első évei szorgalmas gyűjtéssel teltek el az ország legkülönbözőbb vidékein. Gyakran előfordult, hogy egy hazai vagy külföldi magmintában érdekes gyommagot fedezett föl, ezért újból felkereste a területet, hogy a növényt is begyűjtse, vagy a talált gyommagvakat elvetette Monoron, a kifejlett, meghatározható példányokat pedig gondos préselés és identifikálás után a Növénytár herbáriumában helyezte el. Soha nem egy növény kedvéért utazott, mindig begyűjtötte egy-egy táj számos növényét, érdekességekre, új felfedezésekre várva. 1915-ben és 1916-ban számos érdekes botanikai felfedezésről számolt be, főleg az Inula-val (peremizs) és a Cirsiummal (aszat) kapcsolatosan. Ebből a témából nyújtotta be 1920-ban doktori értekezését is. A Vetőmagvizsgáló Intézet kiadásában láttak napvilágot a „Magyarország füveinek gyűjteménye" és a „Magyarország sásféléinek, szittyóféléinek, gyékényféléinek, békabuzogány-féléinek gyűjteménye" című munkái, melyek azonkívül, hogy gyakorlati célokat szolgáltak, rendkívüli tudományos értéket képviselnek. A két herbáriumi munka anyagának jó része Zsák Zoltántól származik, aki, mint Dégen Árpád kísérője és gyűjtőtársa, a Balaton, Detrekőcsütörtök (Pozsony m.), Erdély vidékeit járva számos növényt gyűjtött be, de ott találjuk nevét a Nemzeti Múzeum Növénytára herbáriumának (Exsiccata) gyűjtői közt is.

Sokoldalúságára jellemző, hogy több országos intézet is igénybe vette szaktudását. A Rovartani Állomás egymás után 3 éven át bekapcsolta a nagy marokkói sáskajárások idején a veszélyt elhárító munkálatokba, a Növénykórtani Állomás pedig a burgonyabetegségek ellenőrzésére vette igénybe. Az Állatélettani és Takarmányozási Állomás számára a szénaelemzési vizsgálatokat ellenőrizte, az Országos Méhészeti Egyesület tanfolyamán a méhészeti növénytant adta elő. A Földtani

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Intézet 1926-ban a szikes talajokat több bizottsággal országosan felvételeztette. Ő a VI. bizottság botanikus tagja volt.

Mivel a gyommagok specialistája volt, az országos fácánvizsgálat során kapcsolatba került a Madártani Intézettel. A fürj, fogoly és kisebb jelentőségű madarak begytartalom vizsgálataiba is bekapcsolódott. A kísérleti madarak gyomortartalmának vizsgálata alapján a bennük talált gyommagok mennyiségi és faj szerinti megoszlási összefüggéseit vizsgálta.

1936-ban Gerhadt Guidóval közösen „A magyar búza gyommagvai" címmel 120 féle magot tartalmazó gyűjteményt állított össze. 1941-ben „Florisztikai adatok a hazai növényvilág ismeretéhez" című közleményében a hazai növényvilág számos érdekességéről írt, s módosította sok faj elterjedésére vonatkozó eddigi ismereteinket. 1942-ben ugyancsak Gerhardt Guidóval közösen „A magyar lóhere és lucerna fontosabb gyommagvai" című, 240 magot tartalmazó gyűjteményt állított össze. 1949-ben a Magyar Országos Szövetkezeti Központ Oktatási Osztálya megbízásából a békéscsabai MDP pártiskolán megrendezett földművesszövetkezeti termésfelvásárlói tanfolyamon a pillangósvirágú takarmánynövények növény- és magismereti előadója volt. Ugyanez év augusztusában és szeptemberében részt vett az állami vetőmagakcióval járó minősítési munkálatok lebonyolításában.

1951 októberében az Agrártudományi Egyetem felkérésére az Agronómiai Kar hallgatóinak oktatásához szükséges gyommaggyűjteményt állította össze. A földmívelésügyi tanszék részére 250 tételes gyomnövénymag kollekcót készített. 1953-tól Barthodeiszky Andrással közösen jelentetett meg egy négy dobozból álló 60-60 fajt tartalmazó gyommaggyűjteményt a Vetőmagvizsgáló Állomás kiadásában.

1953—59-ig a Természettudományi Múzeum Növénytárában az ott lévő ún. „Dégen Budapest" herbáriumon dolgozott. Ennek a munkának eredménye volt többek között a Lythrum thesioides (Zsellérkeszerű füzény) hazai előfordulásának megállapítása is.

Régészeti magleletek meghatározásában is részt vett. Az Országos Történeti Múzeum részére a Somogy megyei Nagyárpád környékén feltárt bronzkori anyag meghatározását végezte el. A Békés megyei Kardoskút és az Esztergom-Kovácsi környékén talált maglelet, valamint a budai Dísz-tér barlangpincéjében feltárt magvak meghatározásában vett részt.

A sokoldalú tudós 18 új taxont (alfaj fajtát, főleg hibridet) — részben társszerzővel — vezetett be a tudományba, sok növényt ő talált meg először az országban. A hazai növények közül 1 gomba, 1 zuzmó és 6 virágos növény viseli nevét. Herbáriuma és maggyűjteménye a Kertészeti Egyetem Növénytani Tanszékének törzsanyagát alkotja.

1943-ban a földművelésügyi minisztertől mezőgazdasági kísérletügyi főigazgatói címet kapott.

A Tudományos Minősítő Bizottság 1962-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusává nyilvánította.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

1966. október 13-án, 87 éves korában hunyt el Budapesten. Egyik késői méltatója szerint a nemcsak szakmailag, de emberileg is kimagasló személyiség „tudásának kincseiből minden hozzáforduló részesült, s mindenki csodálta éles szemét, megfigyeléseinek pontosságát, mely különösen a legapróbb, legnehezebben észrevehető különbségeket is észlelte. Emellett pedig mindig derűs ember volt, aki az élet problémáit, nehézségeit is mosolyogva vette tudomásul, s a vele való beszélgetés nem csupán okulás, de lelki, szellemi felfrissülés is volt."

Főbb munkái:

Összehasonlító hybrid-tanulmányok. BK. 1922. 19—48. lap.
Florisztikai adatok a hazai növényvilág ismeretéhez. BK. 1941. 1-2. füz. 12-34. lap.
Kleiner Erik — Zsák Zoltán — Kaszab Zoltán: A fácán gazdasági jelentősége az 1937/38. évi országos vizsgálat eredményei alapján. A. 1938. 627—650. lap.
Keve András — Zsák Zoltán — Kaszab Zoltán: A fürj gazdasági jelentősége. Annales Historico-Naturali Musei Nationals Hungarici. 1953. 197—209. lap.
Vertse Albert — Zsák Zoltán — Kaszab Zoltán: A fogoly (Perdix P. Perdix L.) táplálkozása és mezőgazdasági jelentősége Magyarországon. A. 1955. 13-68. lap.

Irodalom:

KÁRPÁTI Zoltán: Zsák Zoltán emlékezete (1880—1966). BK. 1970. 1. füz.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Tematikus mutató

Agrár(köz)gazdaságtan

Rácz Gyula
Rege Károly
Rubinek Gyula
Steinecker Ferenc
Török János (1807—1874)

Agrárpolitika

Rácz Gyula
Rubinek Gyula
Somogyi Imre
Széchenyi István
Táncsics Mihály
Várkonyi István
Wesselényi Miklós

Agrártörténet

Rodiczky Jenő
Schwartner Márton
Szabó István (1898—1969)
Tagányi Károly
Wenzel Gusztáv

Agrokémia-Talajtan-Trágyázás

Rázsó Imre id.
Rohringer Sándor
Rovara Frigyes
Röszler Károly
'Sigmond Elek
Sipos Sándor
Sümeghy József
Széll László Mór
Szentannay Sámuel
Thaisz Lajos
Timkó Imre
Treitz Péter
Trummer Árpád
Várallyai György
Vezekényi (Winkler) Ernő
Westsik Vilmos

Agrometeorológia

Réthly Antal
Sávoly Ferenc

Állategészségügy

Rácz Mihály
Raitsits Emil
Rátz István
Sályi Gyula
Schwanner Jenő
Schwenszky Ármin
Semsey (Burghoffer) Géza
Szabó Alajos
Szakáll Gyula
Szekeres Vince

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szentkirályi Ákos
Takács János
Tangl Ferenc
Tangl Harald
Thanhoffer Lajos
Tolnay Sándor
Tormay Béla
Tóth-Baranyi István
Török János (1907—1969)
Újhelyi Imre
Urbányi László
Wellmann Oszkár
Zajtay (Zaitschek) Artúr
Zimmermann Ágoston
Zlamál Vilmos

Állattan

ENTOMOLÓGIA (ROVARTAN)
Reichart Gábor
Sajó Károly
Szaniszló Albert
ORNITOLÓGIA (MADÁRTAN)
Vertse Albert
Vönöczky-Schenk Jakab

Állattenyésztés

ÁLLATTENYÉSZTÉS ÁLTALÁBAN
Ribiánszky Miklós
Schandl József
Sztankovics János
Tormay Béla
Zajtay (Zaitschek) Artúr
JUH- ÉS KECSKETENYÉSZTÉS
Rodiczky Jenő
Schandl József
Szentkirályi Ákos
Szilágyi János
Tanárky Gyula
KISÁLLATTENYÉSZTÉS
Tóth-Baranyi István
Winkler János
LÓTENYÉSZTÉS
Wesselényi Miklós
SERTÉSTENYÉSZTÉS
Rácz Mihály
SZARVASMARHA-TENYÉSZTÉS
Serbán (Sierban) János
Sperker Ferenc
Újhelyi Imre

Általános mezőgazdaság (szakírók)

Rapaics Raymund
Rege Károly
Répássy Miklós
Réthly Antal
Rodiczky Jenő
Röszler Károly
Rumy Károly György
Sályi Gyula
Schams Ferenc
Schandl József
Schwartner Márton
Serbán (Sierban) János
Soó Rezső
Soós István
Sőtér Kálmán
Sporzon Pál id.
Sporzon Pál ifj.
Steinecker Ferenc
Surányi János
Szabó István (1898—1969)
Szaniszló Albert
Széchenyi István
Széchenyi Zsigmond

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szentiványi Márton
Szilárd Gyula
Szilassy Zoltán
Szirmay Antal
Tagányi Károly
Tanárky Gyula
Tessedik Sámuel
Thanhoffer Lajos
Tolnay Sándor
Tormay Béla
Tóth-Baranyi István
Török János (1807—1874)
Újhelyi Imre
Wágner László
Westsik Vilmos
Winkler János
Zimmermann Ágoston

Élelmiszeripar

BORIPAR
Rakcsányi László
Requinyi Géza
Soós István
Stollár Gyula
Szabó István (1891—1957)
Törley József
CUKORIPAR
Sedlmayer Kurt
ÉLELMISZERKÉMIA
Széll László Mór
Vuk Mihály
Weiser István
KONZERV- ÉS HŰTŐIPAR
Török Gábor
Vas Károly ifj.
MALOMIPAR
Schmidt József
SÖRIPAR
Wágner László
SZESZIPAR
Rakcsányi László
Stollár Gyula
Wágner László
Zalka Zsigmond
Zwack József
TEJIPAR
Serbán (Sierban) János
Tomka Gábor
Újhelyi Imre
Vas Károly id.

Erdészet és faipar

Roth Gyula
Sali Emil
Scherg Lőrinc
Sébor János
Sóltz Gyula
Szécsi Zsigmond
Tomcsányi Gusztáv
Tury Elemér
Tuskó László
Tuzson János
Vadas Jenő
Wagner Károly
Wilckens Henrik Dávid

Földrajz

Sümeghy József
Timkó Imre

Gépészet

Rázsó Imre ifj.
Röck István

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Sass Gábor
Schmidt József
Sporzon Pál ifj.
Szabó Gusztáv
Tanárky Gyula
Thallmayer Viktor
Vidats István
Vladár Endre

Halászat

Répássy Miklós
Ribiánszky Miklós
Szalay Mihály
Unger Emil

Kertészet

KERTÉSZET ÁLTALÁBAN
Somogyi Imre
Szőts Sándor
Tost Ferenc
DÍSZNÖVÉNY-TERMESZTÉS
Räde Károly
Rerrich Béla
Saághy István
Schneider József
Seyderhelm Ernő
Szelnár Adolf
Unghváry József
GYÜMÖLCSTERMESZTÉS
Schrikker Sándor
Szakátsy Gyula
Szőts Sándor
Tamássy Károly
B. Tóth Ferenc
Tóthfalusi Miklós
Unghváry József
Unghváry László
Velich István id.
Villási Pál
Wölfel József
SZŐLŐMŰVELÉS-BORÁSZAT
Rácz Sándor
Rakcsányi László
Sántha László
Schams Ferenc
Scholtz Albin
Stark Adolf
Stollár Gyula
Szabó Gyula
Szilágyi János
Szilárd Gyula
Szűcs József
Teleki Sándor
Teleki (Taussig) Zsigmond
B. Tóth Ferenc
Unghváry László
Wéber Ede
ZÖLDSÉGTERMESZTÉS
Velich István id.

Kiállítás- és múzeumügy

Saárossy Kapeller Ferenc

Kísérletügy

Rázsó Imre id.
Rovara Frigyes
Röszler Károly
Sántha László
Sávoly Ferenc
Schrikker Sándor
Sedlmayr Kurt
Sipos Sándor
Somorjai Ferenc
Surányi János

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szász Kálmán
Székács Elemér
Szentannay Sámuel
Szilágyi János
Szűcs József
Tangl Harald
Teleki Sándor
Teleki (Taussig) Zsigmond
Tessedik Sámuel
Thaisz Lajos
Ubrizsy Gábor
Udvaros (Dworok) Károly
Vadas Jenő
Vágsellyei (Wallner) István
Vezekényi (Winkler) Ernő
Világhy Károly
Weiser István
Westsik Vilmos
Zajtay (Zaitschek) Artúr
Zsák Zoltán

Méhészet

Saárossy Kapeller Ferenc
Sőtér Kálmán

Növénytan

FLÓRAKUTATÁS
Schilberszky Károly
Schneider József
Simonkai (Simkovics) Lajos
Soó Rezső
Szabó Zoltán
Thaisz Lajos
Tuzson János
Zsák Zoltán
MIKOLÓGIA (GOMBÁSZAT)
Schulzer István
Ubrizsy Gábor
NÖVÉNYTAN ÁLTALÁBAN
Rapaics Raymund
Sántha László
Schilberszky Károly
Soó Rezső
Szabó Zoltán
Tuzson János
Újvárosi Miklós

Növénytermesztés, -nemesítés, -védelem

FŰSZER- ÉS GYÓGYNÖVÉNYEK
Rom Pál
Schneider József
Szász Kálmán
GABONAFÉLÉK
Somorjai Ferenc
Surányi János
Szabó József
Székács Elemér
Udvaros (Dworok) Károly
Vezekényi (Winkler) Ernő
IPARI- ÉS OLAJOSNÖVÉNYEK
Rázsó Imre id.
KAPÁSNÖVÉNYEK
Rázsó Imre id.
Surányi János
Teichmann Vilmos
Villax Ödön
NÖVÉNYVÉDELEM
Reichart Gábor
Schilberszky Károly
Ubrizsy Gábor
Újvárosi Miklós
Urbányi Jenő
Zsák Zoltán
TAKARMÁNYNÖVÉNYEK
Surányi János

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Székács Elemér
Teichmann Vilmos
Tessedik Sámuel
Udvaros (Dworok) Károly
Vezekényi (Winkler) Ernő
Villax Ödön
VETŐMAGTERMESZTÉS
Seyderhelm Ernő
Teichmann Vilmos
Tost Ferenc

Öntözés, vízgazdálkodás

Rohringer Sándor
Sajó Elemér
Trummer Árpád
Vásárhelyi Pál
Vedres István

Statisztika

Schwartner Márton

Szakoktatás

Rácz Mihály
Rácz Sándor
Raitsits Emil
Rapaics Raymund
Rátz István
Rázsó Imre id.
Rázsó Imre ifj.
Räde Károly
Requinyi Géza
Rerrich Béla
Réthly Antal
Rodiczky Jenő
Rohringer Sándor
Roth Gyula
Ruffy-Varga Kálmán
Rumy Károly György
Sályi Gyula
Sass Gábor
Sávoly Ferenc
Schandl József
Schilberszky Károly
Scholtz Albin
Schwanner Jenő
Schwenszky Ármin
Sébor János
Semsey (Burghoffer) Géza
'Sigmond Elek
Sipos Sándor
Sóltz Gyula
Somorjai Ferenc
Soó Rezső
Soós István
Sporzon Pál id.
Sporzon Pál ifj.
Steinecker Ferenc
Surányi János
Szabó Alajos
Szabó Gusztáv
Szabó István (1898—1969)
Szabó Zoltán
Szakáll Gyula
Szalay Mihály
Szaniszló Albert
Szécsi Zsigmond
Szekeres Vince
Széll László Mór
Szentannay Sámuel
Szentkirályi Ákos
Szilágyi János
Szilárd Gyula
Sztankovics János
Takács János
Tangl Ferenc
Tangl Harald
Tessedik Sámuel

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Thallmayer Viktor
Thanhoffer Lajos
Tolnay Sándor
Tomcsányi Gusztáv
Tormay Béla
Török Gábor
Török János (1807—1874)
Török János (1907—1969)
Tuskó László
Tuzson János
Udvaros (Dworok) Károly
Újhelyi Imre
Urbányi László
Vadas Jenő
Vágsellyei (Wallner) István
Vas Károly ifj.
Velich István id.
Világhy Károly
Villási Pál
Vladár Endre
Vörös Sándor
Wagner Károly
Wágner László
Weiser István
Wellmann Oszkár
Westsik Vilmos
Wilckens Henrik Dávid
Wittmann Antal
Zalka Zsigmond
Zimmermann Ágoston
Zlamál Vilmos

Szövetkezetügy

Rovara Frigyes
Serbán (Sierban) János
Újhelyi Imre

Természetvédelem

Soó Rezső

Üzemtan, -szervezés

Sporzon Pál id.
Vágsellyei (Wallner) István
Világhy Károly

Vadászat

Széchenyi Zsigmond

Egyéb (szobrászat)

Vastagh György ifj.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A KÖTETBEN SZEREPLŐ RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A.	Aquila
AA.	Acta Agronomica
AAH.	Acta Agronomica Hungarica
AAl.	Acta Alimentarica
AArH.	Acta Archeologica Hungarica
AASH.	Acta Academiae Scientiarum Hungaricae
AÉ.	Akadémiai Értesítő
AGD.	Acta Geographica Debrecina
AGH.	Acta Geobotanica Hungarica
AIÉ.	Ampelológai Intézet Évkönyve
AMb.	Acta Microbiologica
AP.	The American Parfümer
APh.	Acta Phytopathologica
APhH.	Acta Pharmacentica Hungarica
ArÉ.	Archeológiai Értesítő
At.	Agrártudomány
AT.	Agrokémia és Talajtan
AtK.	Agrártudományi Közlemények
AtSz.	Agrártörténeti Szemle
AtSzl.	Agrártudományi Szemle
Áe.	Állategészségügy
ÁK.	Állattani Közlemények
ÁKI.	Állattenyésztési Kutató Intézet
ÁL.	Állattenyésztők Lapja
ÁoL.	Állatorvosi Lapok
Át.	Állattenyésztés
ÁtEÉ.	Állatorvostudományi Egyetem Évkönyve
ÁtSz.	Állattenyésztési Szemle
ÁtTgL.	Állattenyésztési és Tejgazdasági Lapok
B.	Baromfiak
BÉ.	Békési Élet
Bg.	Borgazdaság
BgÉ.	Borgazdasági Értesítő

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

BH.	Budapesti Hírlap
Bi.	Baromfiipar
BK.	Botanikai Közlemények
BKl.	Biológiai Közlemények
BL.	Borászati Lapok
BME.	Budapesti Műszaki Egyetem
BNZ.	Berliner National Zeitung
Bo.	Borbásia
BR.	Budapester Rundschau
BrL.	Brassói Lapok
BSz.	Borsodi Szemle
BSzl.	Budapesti Szemle
BTW.	Berliner Tierärztliche Wochenschrift
Bt.	Baromfitenyésztés
BtL.	Baromfitenyésztők Lapja
Bú.	Búvár
C.	Cukorrépa
CF.	Ceglédi Füzetek
Ci.	Cukoripar
Cs.	Csillag
DDMÉ.	Debreceni Déri Múzeum Évkönyve
DGZ.	Deutsche Gärtner Zeitung
Dmo.	Délmagyarország
DmTRMTÉ.	Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Társulat Értesítője
DMZ.	Deutsche Milkerei—Zeitung
DSzl.	Debreceni Szemle
E.	Egyetértés
EF.	Erdőgazdaság és Faipar
EFE.	Erdészeti és Faipari Egyetem
EFETK.	Erdészeti és Faipari Egyetem Tudományos Közleményei
EG.	Erdélyi Gazda
Eg.	Erdőgazdaság
Egr.	Ethnographia
EgSz.	Erdőgazdasági Szemle
EgyL.	Egyetemi Lapok
EK.	Erdészeti Kísérletek
EKu.	Erdészeti Kutatások
EL.	Erdészeti Lapok

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Er.	Az Erdő
ETF.	Erdélyi Tudományos Füzetek
EtK.	Erdészettudományi Közlemények
EV.	Esztergom és Vidéke
Éi.	Élelmezési Ipar
ÉI.	Élet és Irodalom
ÉiK.	Élelmiszeripari Közlemények
ÉlI.	Élelmiszer Ipar
ÉKMEÉ.	Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Évkönyve
ÉMo.	Észak-Magyarország
ÉT.	Élet és Tudomány
Év.	Élővilág
ÉvK.	Élelmiszervizsgálati Közlemények
F.	Forrás
FA.	Folia Archeologica
FC.	Folia Cryptogamica
FE.	Föld és Ember
FEH.	Folia Entomologica Hungarica
FÉ.	Földmívelési Érdekeink
Fi.	Faipar
FIÉ.	Földtani Intézet Évkönyve
FK.	Filológiai Közlöny
Fm.	Földművelés
FmÉ.	Földmívelésügyi Értesítő
FMH.	Fejér Megyei Hírlap
FNNKIK.	Fertődi Növénynemesítési és Növénytermesztési Kutató Intézet Közleményei
FrÉ.	Földrajzi Értesítő
FrK.	Földrajzi Közlemények
FSz.	Felsőoktatási Szemle
FtK.	Földtani Közlöny
G.	Gazdálkodás
GATE.	Gödöllői Agrártudományi Egyetem
Ge.	Georgikon
Gi.	Gabonaipar
GK.	Geodézia és Kartográfia
GL.	Gazdasági Lapok
GT.	Gazdasági Tanügy
GTu.	Gazdasági Tudósítások
GtL.	Gazdatisztek Lapja

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Gy.	Gyógyszerészet
GyKkF.	Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetek
Gyk.	Gyümölcskertész
GyM.	Gyakorlati Mezőgazda
H.	Hangya
Ha.	Hazánk
Hal.	Halászat
HBmMK.	Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei
He.	Herba
HH.	Herba Hungarica
Hi.	História
Hip.	Húsipar
HK.	Hidrológiai Közlemények
HKF.	Hazai és Külföldi Tudósítások
Hn.	Hírnök
HOMÉ.	Herman Ottó Múzeum Évkönyve
Hon.	Honismeret
HSz.	Huszadik Század
HT.	Hidrológiai Tájékoztató
Hűt.	Hűtőipar
I.	Időjárás
IF.	Illustrierte Flora
Il.	Iparlap
ItK.	Irodalomtörténeti Közlemények
JPMÉ.	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
JtK.	Jogtudományi Közlemények
K.	A Kert
Ka.	Kisalföld
KATE.	Keszthelyi Agrártudományi Egyetem
Ke.	Kertészet
KeL.	Kecskeméti Lapok
KÉKIK.	Központi Élelmiszeripari Kutató Intézet Közleményei
Kg.	Kertgazdaság
KG.	Kerti Gazdaság
KgÉ.	Közgazdasági Értesítő
KgSz.	Közgazdasági Szemle

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

KH.	Keszthelyi Hírlap
Kh.	Kertészhíradó
KK.	Kísérletügyi Közlemények
KL.	Kertészeti Lapok
Klny.	Különlenyomat
Km.	Kertészmérnök
Kö.	Könyvtáros
KPi.	Konzerv és Paprikaipar
KSZ.	Kertészet és Szőlészet
KSzFÉ.	Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve
KSzg.	Kecskeméti Szőlősgazda
KSzl.	Kertészeti Szemle
Kt.	Köztelek
Kts.	Kortárs
Ku.	A Kutya
KÚ.	Keleti Újság
KV.	Keszthely és Vidéke
L.	Lobogó
LK.	Levéltári Közlemények
Lk.	Légkör
M.	Méh
MAÉ.	Magyar Académiai Értesítő
MÁ.	Magyar Állattenyésztés
MaI.	Magyar Ipar
MaK.	Magyar Kertész
MÁL.	Magyar Állatorvosok Lapja
MaM.	Magyar Méh
MAtFK.	Mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola Közleményei
MÁSz.	Magyar Állatorvosi Szemle
MÁtL.	Magyar Állattenyésztők Lapja
MB.	Magyar Bor
MBGy.	Magyar Bor és Gyümölcs
MBL.	Magyar Botanikai Lapok
ME.	Magyar Erdész
Mé.	Méhészet
MÉ.	Műszaki Élet
MÉTE.	Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület
MF.	Magyar Falu
Mg.	Mezőgazdaság

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MG.	Magyar Gazda
MGH.	Magyar Gazda Hírmondó
MGi.	Magyar Gépipar
MgK.	Mezőgazdasági Közlemények
MgKl.	Mezőgazdasági Közlöny
MgiK.	Mezőgazdasági Kutatások
MGL.	Magyar Gombászati Lapok
MgMt.	Mezőgazdasági Munkatudomány
MgSz.	Mezőgazdasági Szemle
MgVi.	Mezőgazdasági Világirodalom
MGSz.	Magyar Gazdák Szemléje
MGy.	Magyar Gyümölcs
MGyTÉ.	Magyar Gyógyszertudományi Társaság Értesítője
MGtSz.	Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle
MH.	Magyar Hírmondó
Mi.	Malomipar
MI.	Mezőgazdaság és Ipar
MK.	Mezőgazdaság és Kertészet
MKF.	Magyar Kémiai Füzetek
MKi.	Magyar Közigazgatás
MKL.	Magyar Kémikusok Lapja
MKsz.	Mezőgazdasági Könyvszemle
ML.	Molnárok Lapja
MM.	Magyar Mezőgazdaság
MMÉEHÉ.	Magyar Mérnök és Építész Egylet Heti Értesítője
MMÉK.	Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye
MMgM.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum
MMgMA.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára
MMgMF.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Füzetei
MMgMK.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei
MML.	Magyar Molnárok Lapja
MMű.	Magyar Művészet
MN.	Magyar Nemzet
MNL.	Magyar Növénytani Lapok
MNM.	Magyar Nemzeti Múzeum
MNy.	Magyar Nyelv
Mo.	Magyarország
MSSz.	Magyar Statisztikai Szemle
MSzt.	Magyar Szesztermelő
MT.	Magyar Tudomány
MTAA.	MTA Almanach

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MTAAtOK.	MTA Agrártudományok Osztályának Közleményei
MTABCsK.	MTA Biológiai Csoport Közleményei
MTABOK.	MTA Biológiai Osztályának Közleményei
MTAÉ.	MTA Értesítője
MTAKOK.	MTA Kémiai Osztályának Közleményei
MTAMOK.	MTA Műszaki Osztályának Közleményei
MTARIK.	MTA Régészeti Intézetének Közleményei
MTi.	Magyar Tejipar
MTtÉ.	Matematikai Természettudományi Értesítő
MTtOK.	Matematikai és Természettudományi Osztály Közlönye
MTTÉ.	Magyar Tudós Társaság Évkönyve
MTTK.	Magyar Természettudományi Társulat Közleményei
Mú.	Malomújság
Műv.	Művelődés
Mv.	Műemlékvédelem
N.	Nimród
Ne.	Népegészségügy
NgSz.	Nemzetgazdasági Szemle
NIK.	A Növényvédelem Időszerű Kérdései
Nj.	Népjólét
Nk.	Napkelet
NKÁK.	M. kir. Növényélet és Kórtani Állomás Közleményei
NnNtKIK.	Növénynemesítési és Növénytermesztési Kutató Intézet Közleményei
Nö.	Növénytermesztés
NrÉ.	Néprajzi Értesítő
Nsz.	Népszabadság
Nt.	Növénytermelés
NtK.	Növénytani Közlemények
Nv.	Növényvédelem
NymK.	Nyitramegyei Közlöny
OBIÉ.	Országos Borminősítő Intézet Évkönyve
OEE.	Országos Erdészeti Egyesület
OH.	Orvosi Hetilap
ÓM.	Óvári Mezőgazda
OMgIKIÉ.	Országos Mezőgazdasági és Ipari Kísérleti Intézet Évkönyve
OMgK.	Országos Mezőgazdasági Könyvtár
OSzBKIÉ.	Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet Évkönyve
OV.	Ország Világ

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ÖBZ.	Österreichische Botanische Zeitschrift
ÖüK.	Öntözésügyi Közlemények
P.	Pharmacia
Pé.	Pártélet
PH.	Pesti Hírlap
PL.	Protestáns Lap
PN.	Pesti Napló
PtK.	Párttörténeti Közlemények
PSz.	Pedagógiai Szemle
RF.	Régészeti Füzetek
RtK.	Rovartani Közlemények
RtL.	Rovartani Lapok
S.	Sütőipar
SBH.	Studia Botanica Hungarica
SMK.	Savaria Múzeum Közleményei
SSz.	Soproni Szemle
STi.	Sütő- és Tésztaipar
StSz.	Statisztikai Szemle
Sz.	Századok
SzBg.	Szőlő- és Borgazdaság
SzF.	Szabad Föld
Szi.	Szeszipar
SzKIÉ.	Szőlészeti Kutató Intézet Évkönyve
SzMKIÉ.	Szegedi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet Évkönyve
SzN.	Szabad Nép
SzSzF.	Szabolcs-Szatmári Füzetek
SzSzSz.	Szabolcs-Szatmári Szemle
Szt.	Szesztermelő
SztB.	Szőlőtermelés és Borászat
T.	Társalkodó
Te.	A Természet
Tb.	Takarmánybázis
Tg.	Tejgazdaság
TG.	Tiszántúli Gazdák
TgSz.	Tejgazdasági Szemle
TGy.	Tudományos Gyűjtemény
Ti.	Tejipar
TiT.	Tejipari Tudósító

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TK.	Természettudományi Közlöny
TKK.	Tejipari Kutatási Közlemények
TL.	Technológiai Lapok
TM.	Tudomány és Mezőgazdaság
TStK.	Történelmi Statisztikai Közlemények
TSz.	Társadalmi Szemle
TSzl.	Történelmi Szemle
Tt.	Tiszatáj
TtF.	Természettudományi Füzetek
TtK.	Természettudományi Közlemények
TtÖüK.	Tiszántúli Öntözésügyi Közlemények
TtSz.	Technikatörténeti Szemle
Ttu.	Társadalomtudomány
TV.	Természet Világa
U.	Uránia
ÚI.	Új Írás
UL.	Ungarischer Landwirte
V.	Valóság
Ve.	Veterinarius
Veg.	Vetőmaggazdálkodás
Vg.	Vízgazdálkodás
VL.	Vadász Lap
VnÚ.	Vasárnapi Újság
VüK.	Vízügyi Közlemények
VüKl.	Vízügyi Közlöny
VVEK.	Veszprémi Vegyipari Egyetem Közleményei
VVl.	Vadász- és Versenylap
ZtKIB.	Zöldségtermesztési Kutató Intézet Bulletinje

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

TARTALOMJEGYZÉK

Rácz Gyula *(dr. Fehér György)* 5
Rácz Mihály *(Ernst József)* 8
Rácz Sándor *(dr. Pintér János)* 12
Raitsits Emil *(dr. Fülöp Éva Mária)* 16
Rakcsányi László *(Török Zsófia)* 19
Rapaics Raymund *(P. Erményi Magdolna)* 22
Rátz István *(dr. Fülöp Éva Mária)* 26
Rázsó Imre id. *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 31
Rázsó Imre ifj. *(dr. Pintér János)* 36
Räde Károly *(Bácskai Erzsébet)* 41
Rege Károly *(dr. Fehér György)* 45
Reichart Gábor *(V. Góz Gabriella)* 48
Répássy Miklós *(Székelyhidy Iván)* 51
Requinyi Géza *(Török Zsófia)* 54
Rerrich Béla *(dr. Laposa József)* 57
Réthly Antal *(dr. Szabó Lóránd)* 62
Ribiánszky Miklós *(Takács István)* 67
Rodiczky Jenő *(dr. Matolcsi János)* 70
Rohringer Sándor *(Farkas Gyöngyi)* 76
Rom Pál *(Kassai M. Katalin)* 78
Roth Gyula *(Kotlár Károly)* 81
Rovara Frigyes *(dr. Fehér György)* 85
Röck István *(dr. Balassa Iván)* 89
Röszler Károly *(dr. Fehér György)* 91
Rubinek Gyula *(dr. Kurucz György)* 94
Ruffy-Varga Kálmán *(dr. Fehér György)* 98
Rumy Károly György *(dr. Balassa Iván)* 101
Saághy István *(dr. Laposa József)* 105
Saárossy-Kapeller Ferenc *(dr. Balassa Iván)* 109
Sajó Elemér *(Farkas Gyöngyi)* 112
Sajó Károly *(V. Góz Gabriella)* 115
Sali Emil *(Kotlár Károly)* 118
Sályi Gyula *(Ernst József)* 122
Sass Gábor *(Réz Gyula)* 126

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Sántha László *(Vajkai Zsófia)* 130
Sávoly Ferenc *(Balázs György)* 133
Schams Ferenc *(P. Erményi Magdolna)* 137
Schandl József *(dr. Matolcsi János)* 142
Scherg Lőrinc *(dr. Oroszi Sándor)* 147
Schilberszky Károly *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 151
Schmidt József *(Balázs György)* 155
Schneider József *(Bácskai Erzsébet)* 157
Scholtz Albin *(Vajkai Zsófia)* 161
Schrikker Sándor *(Vajkai Zsófia)* 166
Schulzer István *(dr. W. Nagy Ágota)* 171
Schwanner Jenő *(Vezér Amália)* 174
Schwartner Márton *(dr. Für Lajos)* 177
Schwenszky Ármin *(Vezér Amália)* 182
Sébor János *(Kotlár Károly)* 184
Sedlmayr Kurt *(dr. P. Hartyáni Borbála)* 188
Semsey (Burghoffer) Géza *(Vezér Amália)* 193
Serbán (Sierban) János *(dr. Knézy Judit)* 196
Seyderhelm Ernő *(Bácskai Erzsébet)* 200
'Sigmond Elek *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 203
Simonkai (Simkovics) Lajos *(Kassai M. Katalin)* 207
Sipos Sándor *(Kassai M. Katalin)* 210
Sóltz Gyula *(dr. Oroszi Sándor)* 214
Somogyi Imre *(P. Erményi Magdolna)* 217
Somorjai Ferenc *(Kassai M. Katalin)* 222
Soó Rezső *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 226
Soós István *(P. Erményi Magdolna)* 231
Sőtér Kálmán *(Kassai M. Katalin)* 236
Sperker Ferenc *(Szöllősy Gábor)* 238
Sporzon Pál id. *(Taraba Mária)* 241
Sporzon Pál ifj. *(Taraba Mária)* 245
Stark Adolf *(P. Erményi Magdolna)* 249
Steinecker Ferenc *(dr. Takács Imre)* 253
Stollár Gyula *(dr. Laposa József)* 258
Surányi János *(dr. Pintér János)* 260
Sümeghy József *(Balázs György)* 264
Szabó Alajos *(dr. Fölöp Éva Mária)* 269
Szabó Gusztáv *(Réz Gyula)* 273
Szabó Gyula *(Vajkai Zsófia)* 276
Szabó István (1898—1969) *(dr. Für Lajos)* 279
Szabó István (1891—1957) *(dr. Laposa József)* 284

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Szabó József *(dr. Pálmány Béla)* 287
Szabó Zoltán *(Kassai M. Katalin)* 290
Szakáll Gyula *(Vezér Amália)* 293
Szakátsy Gyula *(Török Zsófia)* 295
Szalay Mihály *(Takács István)* 298
Szaniszló Albert *(Taraba Mária)* 301
Szász Kálmán *(dr. W. Nagy Ágota)* 304
Széchenyi István *(dr. Für Lajos)* 308
Széchenyi Zsigmond *(Kotlár Károly)* 314
Szécsi Zsigmond *(dr. Oroszi Sándor)* 319
Székács Elemér *(dr. P. Hartyáni Borbála)* 322
Szekeres Vince *(dr. Pálóczi Horváth András)* 326
Széll László Mór *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 331
Szelnár Adolf *(dr. Laposa József)* 336
Szentannay Sámuel *(Balázs György)* 339
Szentiványi Márton *(dr. Pálmány Béla)* 343
Szentkirályi Ákos *(Szöllősy Gábor)* 348
Szilágyi János *(Vezér Amália)* 351
Szilárd Gyula *(dr. Für Lajos)* 353
Szilassy Zoltán *(dr. Kurucz György)* 358
Szirmay Antal *(dr. Balassa Iván)* 361
Szőts Sándor *(Vajkai Zsófia)* 365
Sztankovics János *(dr. Pálóczi Horváth András)* 368
Szűcs József *(Vezér Amália)* 371
Tagányi Károly *(dr. Pálóczi Horváth András)* 373
Takács János *(Ernst József)* 379
Tamássy Károly *(dr. Pálmány Béla)* 383
Tanárky Gyula *(dr. Balassa Iván)* 386
Táncsics Mihály *(dr. Für Lajos)* 389
Tangl Ferenc *(dr. Mártha Zsuzsánna)* 395
Tangl Harald *(dr. Mártha Zsuzsánna)* 399
Teichmann Vilmos *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 403
Teleki Sándor *(P. Erményi Magdolna)* 408
Teleki (Taussig) Zsigmond *(dr. Kurucz György)* 411
Tessedik Sámuel *(dr. Für Lajos)* 414
Thaisz Lajos *(dr. W. Nagy Ágota)* 419
Thallmayer Viktor *(Taraba Mária)* 422
Thanhoffer Lajos *(Taraba Mária)* 426
Timkó Imre *(Balázs György)* 430
Tolnay Sándor *(dr. Pintér János)* 435
Tomcsányi Gusztáv *(dr. Oroszi Sándor)* 441

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Tomka Gábor *(dr. Knézy Judit)* 444
Tormay Béla *(dr. Matolcsi János)* 447
Tost Ferenc *(dr. W. Nagy Ágota)* 452
Tóthfalusi Miklós *(dr. Kurucz György)* 455
B. Tóth Ferenc *(dr. Pintér János)* 458
Tóth-Baranyi István *(dr. Mártha Zsuzsánna)* 461
Törley József *(dr. Pálmány Béla)* 463
Török Gábor *(Taraba Mária)* 466
Török János (1807—1874) *(dr. Kurucz György)* 470
Török János (1907—1969) *(Ernst József)* 474
Treitz Péter *(dr. Fülöp Éva Mária)* 477
Trummer Árpád *(Farkas Gyöngyi)* 482
Tury Elemér *(Kotlár Károly)* 485
Tuskó László *(Kotlár Károly)* 488
Tuzson János *(dr. Laposa József)* 491
Ubrizsy Gábor *(dr. W. Nagy Ágota)* 495
Udvaros (Dworok) Károly *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 500
Újhelyi Imre *(dr. Für Lajos)* 505
Újvárosi Miklós *(dr. Laposa József)* 510
Unger Emil *(Székelyhidy Iván)* 516
Unghváry József *(dr. Laposa József)* 519
Unghváry László *(dr. Laposa József)* 522
Urbányi Jenő *(dr. W. Nagy Ágota)* 527
Urbányi László *(Takács István)* 529
Vadas Jenő *(dr. Oroszi Sándor)* 532
Vágsellyei (Wallner) István *(dr. Fehér György)* 537
Várallyai György *(dr. Fehér György)* 539
Várkonyi István *(dr. Ballassa Iván)* 541
Vas Károly id. *(dr. Knézy Judit)* 545
Vas Károly ifj. *(dr. Knézy Judit)* 548
Vásárhelyi Pál *(dr. Pintér János)* 552
Vastagh György ifj. *(Török Zsófia)* 557
Vedres István *(dr. Pintér János)* 561
Velich István id. *(P. Erményi Magdolna)* 566
Vertse Albert *(dr. F. Virány Judit)* 570
Vezekényi (Winkler) Ernő *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 574
Vidats István *(dr. Balassa Iván)* 578
Világhy Károly *(dr. Fehér György)* 581
Villási Pál *(dr. Pintér János)* 584
Villax Ödön *(dr. P. Hartyányi Borbála)* 587
Vladár Endre *(Réz Gyula)* 592

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Vönöczky-Schenk Jakab *(dr. F. Virány Judit)* 596
Vörös Sándor *(dr. Pálóczi Horváth András)* 600
Vuk Mihály *(Taraba Mária)* 603
Wagner Károly *(dr. Oroszi Sándor)* 607
Wágner László *(dr. Pálmány Béla)* 612
Wéber Ede *(dr. Pintér János)* 617
Weiser István *(V. Góz Gabriella)* 622
Wellmann Oszkár *(V. Góz Gabriella)* 626
Wenzel Gusztáv *(dr. Für Lajos)* 631
Wesselényi Miklós *(dr. Für Lajos)* 635
Westsik Vilmos *(dr. Für Lajos)* 640
Wilckens Henrik Dávid *(dr. Oroszi Sándor)* 645
Winkler János *(dr. Mártha Zsuzsánna)* 648
Wittmann Antal *(dr. Pintér János)* 651
Wölfel József *(dr. Kurucz György)* 655
Zajtay (Zaitschek) Artúr *(V. Góz Gabriella)* 658
Zalka Zsigmond *(Kassai M. Katalin)* 661
Zimmermann Ágoston *(Taraba Mária)* 664
Zlamál Vilmos *(V. Góz Gabriella)* 669
Zwack József *(dr. Pálmány Béla)* 674
Zsák Zoltán *(dr. W. Nagy Ágota)* 677
Tematikus mutató 681
Rövidítések jegyzéke 688

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

ISBN 963 01 7833 8 (Ö)
ISBN 963 70 9206 4 (III.)
Felelős kiadó: Dr. Szabó Lóránd főigazgató
Megjelent 3000 példányban, 70,00 (A/5) ív terjedelemben
89. 910 031 Petőfi Nyomda, Kecskemét
Felelős vezető: Birkás Béla vezérigazgató

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

R—Zs

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár